

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Demográfia és Szociológia Doktori Iskola
Demográfia Doktori Program

MAGYARORSZÁGI TRANSZNACIONÁLIS CSALÁDOK

**A Magyarországról Ausztriába irányuló munkavállalási célú migráció és
távolsági ingázás, valamint annak családi kapcsolatokra és családtagok
életére gyakorolt hatásai**

Doktori értekezés

Témavezetők: Varga Szabolcsné Gödri Irén, PhD

Óri Péter, PhD

Készítette: Horváth Veronika

Pécs, 2022

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom két témavezetőmnek, amiért a dolgozat írása során számíthattam szakmai iránymutatásukra, támogatásukra. Örök hálával tartozom Gödri Irénnek, mert a belém vetett hite és patronálása nélkül nem készülhetett volna el a dolgozat. Ő keltette fel érdeklődésemet a migrációkutatás iránt, ő tanított meg eligazodni a migrációs adatok sokszor bonyolultnak tűnő útvesztőjében, és az ő szakmai tudása, precizitása és mindezek mellett végtelen szerénysége volt az, ami ösztönzött engem is. Példaképként tekintek rá, és szerencsésnek érzem magam, hogy a tanítványa lehettem. Hálásan köszönöm Őri Péternek, hogy egy évvel ezelőtt vállalta a témavezetést, és mindvégig azon volt, hogy a dolgozat elkészülhessen. A szakmai segítségnyújtás mellett rengeteg bátorítást, biztatást kaptam tőle.

Köszönöm a Népeségtudományi Kutatóintézet igazgatójának, a Pécsi Tudományegyetem Demográfia és Szociológia Doktori Iskola vezetőjének, Spéder Zsolt professzornak, hogy mindig mellettem állt, hitt bennem, és mindennemű segítséget megadott ahhoz, hogy eljuthassak a doktori fokozatszerzési eljárásig.

Köszönettel tartozom a Népeségtudományi Kutatóintézet azon munkatársainak, akik valamilyen formában támogatták a disszertáció elkészítését. Külön szeretném megköszönni Meleg Attilának, Kovács Katalinnak és Boros Juliannának, hogy az elmúlt év során önzetlenül bátorítottak, a folyosón mindig megállítottak egy-egy szóra, és tettek azért, hogy a lelkesedésem ne hagyjon alább.

Köszönet illeti Szabó Laurát, Blaskó Zsuzsát és Ligeti Anna Sárát a módszertanban nyújtott segítségükért, illetve a Demográfia és Doktori Iskola azon tanárait, akik a doktori képzés során formálták gondolataimat, és támogattak abban, hogy szakmai utamat megtaláljam. Külön köszönöm Horváth Juditnak és Berger Viktornak, hogy az adminisztratív ügyekben számíthattam segítségükre, és mindig biztos lehettem abban, hogy a kérdéseimre rövid időn belül választ fogok kapni.

Hálával tartozom azoknak az interjúalanyoknak, akik a téma érzékenysége ellenére vállalták a kutatásban való részvételt, és idejüket feláldozva őszintén elmesélték történeteiket. Nélkülük nem ismerhetnék meg a magyarországi transznacionális családok életét.

Köszönöm a támogatást barátaimnak és ismerőseimnek, mindenekelőtt Ódor Ágnesnek és Hajnal Kornéliának.

Végül legnagyobb hálával és köszönettel szüleimnek, nagymamámnak, testvéreimnek és páromnak tartozom, mert hittek bennem még akkor is, amikor én kevésbé hittem magamban, lelkileg és

anyagilag támogattak, és elviselték azt az időszakot, amikor minden gondolatomat a disszertáció írása kötötte le.

A doktori értekezés elkészültét az Innovációs és Technológiai Minisztérium által a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott, az Új Nemzeti Kiválóság Program keretében meghirdetett ÚNKP-21-4 kódszámú Nemzeti Felsőoktatási Kiválóság Ösztöndíj – "Tudománnyal fel!" Felsőoktatási Doktorvárományosi és Posztdoktori Kutatói Ösztöndíj támogatta. Az értekezés egyes részeinek elkészítése az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 azonosítószámú, "Tehetségből fiatal kutató. A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban" megnevezésű projektben, a Széchenyi 2020 program keretében, európai uniós (Európai Szociális Alap) társfinanszírozással valósult meg.

Tartalomjegyzék

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS.....	3
1. BEVEZETÉS.....	7
1.1 PROBLÉMAFELVETÉS.....	7
1.2 VIZSGÁLATI CÉLOK ÉS KUTATÓI KÉRDÉSEK	13
1.3 ÉLMÉLETI KERET.....	15
2. FOGALMI MEGHATÁROZÁSOK.....	23
2.1 TÉRBELI MOBILITÁS: MIGRÁCIÓ ÉS INGÁZÁS	23
2.2 TRANSZNACIONÁLIS CSALÁDOK.....	33
2.3 HÁTRAHAGYOTT/OTTHON MARADÓ GYEREKEK.....	37
3. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS.....	39
3.1 HÁTRAHAGYOTT/OTTHON MARADÓ GYEREKEK.....	39
3.1.1 <i>Európában</i>	39
3.1.2 <i>Európán kívüli országokban</i>	45
3.2 CSALÁDOT HÁTRAHAGYÓ MIGRÁCIÓ KÖVETKEZMÉNYEI.....	47
3.2.1 <i>Családon belüli hatalmi és szerepviszonyokra gyakorolt hatások</i>	48
3.2.2 <i>Családtagok közötti kapcsolatokra gyakorolt hatások</i>	51
3.2.3 <i>Külföldön dolgozó szülőre gyakorolt hatások</i>	53
3.2.4 <i>Hátrahagyott/otthon maradó partnerekre gyakorolt hatások</i>	56
3.2.5 <i>Hátrahagyott/otthon maradó gyerekekre gyakorolt hatások</i>	57
3.2.5.1 <i>Hátrahagyott/otthon maradó gyerekek mentális jólléte</i>	57
3.2.5.2 <i>Hátrahagyott/otthon maradó gyerekek szerhasználati és viselkedési jellemzői</i>	64
3.2.5.3 <i>Hátrahagyott/otthon maradó gyerekek iskolai eredményei</i>	67
3.2.5.4 <i>Hátrahagyott/otthon maradó gyerekek táplálkozási szokásai</i>	73
4. A KUTATÁS MÓDSZERTANI KERETEI.....	76
4.1 ALKALMAZOTT KUTATÁSI MÓDSZEREK.....	76
4.2 ADATELEMZÉS.....	77
4.2.1 <i>A kutatáshoz felhasznált adatállományok és azok korlátai</i>	77
4.2.2 <i>Kutatászobai munka és a fontosabb változók</i>	83
4.2.3 <i>A kutatói kérdések vizsgálata</i>	88
4.3 INTERJÚS FELMÉRÉS.....	96
5. KUTATÁSI EREDMÉNYEK.....	102
5.1 AZ AUSZTRIAI MUNKAVÁLLALÁS FŐBB TRENDJEI ÉS JELLEMZŐI	102
5.1.1 <i>Az időszakos, illetve ingázó jellegű nemzetközi mobilitás a Munkaerő-felmérés alapján</i> .	102
5.1.1.1 <i>A külföldön dolgozók létszáma és célországa</i>	102
5.1.1.2 <i>Az Ausztriában dolgozók társadalmi-demográfiai és területi jellemzői</i>	104
5.1.2 <i>Az átmeneti, tartós, illetve ingázó jellegű nemzetközi mobilitás a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus alapján</i>	110
5.1.2.1 <i>Az átmenetileg és tartósan külföldön tartózkodó, illetve külföldre ingázó foglalkoztatottak létszáma és célországa</i>	110
5.1.2.2 <i>Az átmenetileg és tartósan Ausztriában tartózkodó foglalkoztatottak társadalmi-demográfiai és területi jellemzői</i>	113
5.1.2.3 <i>Az Ausztriába ingázó foglalkoztatottak társadalmi-demográfiai és területi jellemzői</i>	122

5.2 TRANSZNACIONÁLIS CSALÁDOK SZÁMA ÉS JELLEMZŐI	128
5.3 KÜLFÖLDÖN DOLGOZÓ SZÜLŐK DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI ÉS TRANSZNACIONÁLIS KAPCSOLATAI	133
5.4 A TRANSZNACIONÁLIS MOBILITÁS OKAI, CSALÁDOK ÉLETÉRE GYAKOROLT HATÁSAI, ÉS A TRANSZNACIONÁLIS CSALÁDOK TAGJAINAK JÖVŐBELI TERVEI.....	145
5.4.1 <i>Szekunder adatok elemzésének eredményei</i>	145
5.4.1.1 A transznacionális életmód külföldön dolgozó félre, és hátrahagyott/itthon maradó partnerekre gyakorolt hatásai	145
5.4.1.2 A hátrahagyott/itthon maradó partnerek migrációs tervei.....	153
5.4.2 <i>Primer adatgyűjtés eredményei</i>	157
5.4.2.1 Az ausztriai munkavállalást kiváltó okok.....	158
5.4.2.2 Az ausztriai munkavállalás következményei.....	174
5.4.2.2.1 Családon belüli hatalmi és szerepvíszonyokra gyakorolt hatások	174
5.4.2.2.2 Családtagok közötti kapcsolatokra gyakorolt hatások.....	189
5.4.2.2.3 Külföldön dolgozó szülőre gyakorolt hatások	207
5.4.2.2.4 Hátrahagyott/itthon maradó szülőre gyakorolt hatások.....	225
5.4.2.2.5 Hátrahagyott/itthon maradó gyerekekre gyakorolt hatások	231
5.4.2.2.5.1 Hátrahagyott/itthon maradó gyerekek mentális jóléte	232
5.4.2.2.5.2 Hátrahagyott/itthon maradó gyerekek szerhasználati és viselkedési jellemzői.....	245
5.4.2.2.5.3 Hátrahagyott/itthon maradó gyerekek iskolai eredményei	249
5.4.2.2.5.4 Hátrahagyott/itthon maradó gyerekek táplálkozási szokásai.....	256
5.4.2.3 A transznacionális családok jövőbeli tervei.....	260
6. ÖSSZEGZÉS.....	273
7. ÁBRÁK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE.....	292
7.1 ÁBRÁK.....	292
7.2 TÁBLÁZATOK.....	293
8. FÜGGELÉK.....	294
9. IRODALOMJEGYZÉK.....	319
10. ABSZTRAKT.....	350
11. ABSTRACT.....	351
12. PLÁGIUMNYILATKOZAT.....	352

1. Bevezetés

1.1 Problémafelvetés

A nemzetközi migráció az elmúlt évtizedekben egyre gyakoribb jelenséggé vált, így trendjeinek, illetve politikai és gazdasági következményeinek elemzése kiemelt figyelmet kap. Melegh és Csányi (2021) az 1980-as évektől a 2010-es évekig tartó időszakot a globalizációs nyitás időszakaának nevezi, amely során a migrációs folyamatok jelentősen átalakultak, az elvándorló népesség körülbelül 78%-kal emelkedett, magasabb ütemben nőtt, mint a világ népességszáma. A Nemzetközi Migrációs Szervezet (International Organization for Migration – IOM) legfrissebb adatai¹ szerint 2020-ban közel 281 millió nemzetközi migráns élt a világon, ami a teljes népesség 3,6%-át teszi ki, és az ezredforduló óta több mint másfélszeres növekedés jelent.

Kontinensünkön az Európai Unió (EU) 2004-ben induló keleti bővítése, valamint a fokozatos munkaerőpiaci nyitások után indultak meg tömeges vándorlások a kedvezőtlenebb társadalmi-gazdasági helyzetű, közép- és kelet-európai országokból a fejlettebb nyugat-európai országok – „gazdag klub” („rich club”) (Balaz and Moravčíková, 2017) – felé. Sobotka (2009) becslései szerint 1960 és 2009 közötti fél évszázad alatt az EU 27 országában (Horvátország kivételével) a nettó migráció miatti népességnövekedés közel 26 millió fő volt, amely 57%-át az időszak utolsó évtizedében (2000–2009) történő vándorlások eredményezték. 2020-ban az Európában élő nemzetközi migránsok száma megközelítette a 87 millió főt. Jelentős részük, az Egyesült Nemzetek Szervezete [ENSZ] (United Nations [UN], 2021) adatai szerint 70%-uk európai születésű volt.

A magyarok nyugatra áramlása a kétezres évek második felében kezdett fokozódni, majd az osztrák és német munkaerőpiac megnyitását (2011. május 1.) követően határozott lendületet vett. A TÁRKI Magyar Háztartás Monitor és Omnibusz adatfelvételek eredményei 2012-ben minden korábbinál magasabb (19%-os) migrációs potenciált mutattak (Sik, 2012; Sik, 2013), a magyarok külföldre vándorlása 2013-ra meghaladta az évi 100 ezer főt (Blaskó és Gödri, 2014; Gödri, 2015), 2020-ban pedig becslések szerint a teljes magyarországi születésű népesség 7,3%-a (714 ezer fő) tartózkodott külföldön. Többségük a három fő célországban, Németországban, az Egyesült Királyságban és Ausztriában élt (United Nations [UN], 2020).

Ausztria a magyarok számára mindig fontos migrációs célországnak számított, ami főként a történelmi háttérből adódó, részben nyelvi kötelékekből, valamint földrajzi közelségéből és az ezzel járó előnyökből adódik. Ez a szomszédos helyzet lehetőséget teremt az ingázó jellegű munkavállalásnak és a cirkuláris migrációnak, de a letelepedés szempontjából is előnyös (Blaskó és

¹ https://migrationdataportal.org/international-data?i=stock_abs&t=2020&m=1&rm49=150

Gödri 2014). Az Osztrák Statisztikai Hivatal (Statistik Austria) adatai² szerint az Ausztriába vándorló magyar állampolgárok száma (flow)³ az elmúlt 20 évben ötszörösére, az országban tartózkodó magyarok állományi létszáma (stock) hétszeresére nőtt. 2020-ban Ausztriába vándorló magyarok száma meghaladta a 12 ezer főt, összességében pedig ebben az évben közel 88 ezer magyar állampolgár, majdnem 82 ezer Magyarországon született személy élt Ausztriában. Az osztrák társadalombiztosítási szervezet (Dachverband der Sozialversicherungsträger – DSVS) adatai⁴ szerint 11,8%-os arányukkal a németek után a magyarok (91 396 fő) alkották az Ausztriában foglalkoztatott külföldiek második legnagyobb csoportját. A magyar foglalkoztatottak aránya a burgenlandi munkaerőpiacon volt a legjelentősebb, 16,6%-ot (17 486 fő) tett ki, míg a többi tartományban bőven 3% alatt volt.

Noha a koronavírus-világjárvány hatására 2020 elején, majd ez év őszén is mintegy 20–25 ezer magyar veszítette el ausztriai munkáját, a DSVS legfrissebb adatai azt mutatják, hogy 2021 tavaszán – még a mezőgazdasági idénymunkák és a nyári idegenforgalmi főszezon előtt – rendeződött koronavírus-válság előtti állapot: 2021 májusában 98 374 fő magyar állampolgár dolgozott az osztrák munkaerőpiacon, majdnem annyian, mint a járvány kitörése előtt.⁵ A DSVS legfrissebb, 2022. júniusi adatai alapján pedig látszik, hogy jelenleg olyan sokan dolgoznak Ausztriában, amire eddig még nem volt példa, több mint 113 ezren.

A mennyiségi növekedés mellett a migráció az utóbbi évtizedekben minőségileg is átalakult. Motivációi és módozatai sokkal változatosabbá váltak, amely a migráció régi dichotómiáinak elmosódását eredményezte, és új – a migráció formáinak és irányainak konfigurációját rendkívül bonyolulttá tevő – mobilitási formákat és típusokat alakított ki (King, 2002; King and Okólski, 2019). A munkavállalási célú migrációs formák pluralizálódását, a migránsok jellemzőiben megfigyelhető szuperdiverzitást ('super-diversity') (Vertovec, 2007a) az EU-n belüli szabad munkaerő-áramlás lehetősége (Gödri, 2018), a határok jelentőségének csökkenése Melegh és Kovács (2008), valamint a gyorsabbá és mobilabbá váló kommunikációs technológiák egyaránt elősegítették. Ez az „új tér-idő rugalmasság” („new space–time flexibilities”) (King, 2002) hozzájárult ahhoz, hogy a King (2002) által megalkotott globális és európai migrációs „térképen” az egyre inkább növekvő női munkamigráció mellett a nyugdíjas migráció, a magasan képzettek migrációja, a nemzetközi hallgatói mobilitás, vagy

² https://pic.statistik.at/web_en/statistics/PeopleSociety/population/migration/international_migration/index.html

³ A flow adatok egy adott időszakra, a stock adatok pedig egy adott állapotra vonatkoznak (Csányi et al., 2021). Míg a flow adatok a migrációs áramlásokat mutatják, addig a stock adatok a külföldön élő népesség nagyságrendjét, állományát.

⁴ <https://www.sozialversicherung.at/cdscontent/?contentid=10007.821590&portal=svportal> (2020. január 1-ig: Hauptverband der österreichischen Sozialversicherungsträger).

⁵ Ehhez a jelentős, öt hónap (2021. január–május) leforgása alatt közel 15 ezer fős növekedéshez hozzájárulhatott az is, hogy a korábban vendéglátásban dolgozó, Covid-19-járvány miatt munkanélkülivé vált magyarok is tömegesen megindultak Ausztria felé: „(...) most azok is végleg elhagyják a szakmát, akik eddig nem mentek inkább külföldre” – olvasható Boros (2021) 444-en megjelent cikkében.

akár a „szeretetvándorlás” („love migration”) stb. is szerepeljen. A sokszínűséget tovább növelte, hogy az ideiglenes/átmeneti és állandó/tartós mozgások mellett megjelentek olyan elmozdulások (ingázás és körkörös migráció új formái), amelyeket változó gyakoriságú és hosszúságú ide-oda mozgás jellemez. Ilyenek például a távolsági ingázással járó különféle szezonális vagy ideyemunkák, a magasabb végzettségűek szakmai/üzleti célú mobilitása, de az utóbbi időben egyre többeket megszólító, általában kéthetes váltásos munkarendben történő házi idősgondozói munkák is.⁶ E mobilitási formákat jellemzően az érintettek szociodemográfiai jellemzői és egyéb (gazdasági, társadalmi, politikai és környezeti) tényezők alakítják, magyarázzák. A migránsok/ingázók családi állapota és területi elhelyezkedése (lakóhelye és célországa) meghatározza például azt, hogy a vándorlásra átmeneti, tartós vagy ingázó jelleggel, illetve családtagokkal vagy anélkül kerül-e sor, emellett hatással van arra, hogy milyen gyakorisággal történnek ezek az elmozdulások és mennyi ideig áll fenn ez az állapot. Míg a célországához közel élők számára adott a napi ingázás lehetősége is, addig a határtól távol eső területek lakosai a távolsági ingázás különféle formái és az átmeneti vagy tartós külföldre költözés között választhatnak, ami egyben az érintett családok hosszabb-rövidebb idejű, vagy akár végleges „szétszakadását” eredményez(het)i. Ebből adódóan nem meglepő, hogy a nemzetközi mobilitás és migráció fokozódásával és a különféle migrációs minták elterjedésével a nemzetközi határokon átívelő kapcsolatokat fenntartó, transznacionális családok (transnational families) – Bell és Bivand Erdal (2015) fogalomhasználatával élve „megosztott háztartások” („split households”) vagy „szétválasztott nukleáris családok” („separated nuclear families”) – száma jelentősen megemelkedett.

A transznacionális családok – hátrahagyott gyermekek (left behind children), illetve hátrahagyott partnerek (left behind wives / left behind women) – problémája elsőként Dél-Amerikában és Ázsiában, majd Európán belül is (főként az idősgondozói feladatokat ellátó női munkaerő vándorlása végett) került a figyelem középpontjába (Blaskó, 2016). Az ázsiai országokban az elmúlt bő egy évtizedben sorra jelentek meg olyan tanulmányok, amelyek a szülők külföldi munkavállalásának az otthon maradóakra gyakorolt hatásait elemzik. Az eredmények vegyesek, noha az egyértelműen kimutatható, hogy az országhatárokon keresztül történő szülői szerepvállalás végső soron „gondoskodás-hiányhoz” („care shortages”) vezet (Alexe et al., 2012). Európában ugyanakkor a transznacionális családokkal és hátrahagyott gyerekekkel/partnerekkel kapcsolatos kutatások még nagyon kezdetleges szinten állnak. Sem az érintettek számáról, sem a migráció hátrahagyottakra gyakorolt hatásairól nincsenek pontos adatok, amit egyrészt az adatgyűjtések esetlegessége⁷ és módszertani heterogenitása magyaráz, de az ok-okozati összefüggések feltárását a témában végzett reprezentatív, illetve longitudinális vizsgálatok

⁶ Ausztriában ennek lehetőségét – már a munkaerőpiaci nyitás előtt – a 24 órás gondozás 2007-es legalizálása teremtette meg (Baumgartner and Forster, 2017). Erről bővebben: Gábrriel (2019; 2020).

⁷ Antia (2020) például rámutatott arra – szisztematikus szakirodalmi áttekintése eredményei alapján –, hogy a kelet-európai országokban végzett vizsgálatok többsége ugyanazon projekt adataira épül.

hiánya is behatárolja (Antia, 2020; Blaskó, 2016; Sănduleasa and Matei, 2015; Toth, Munteanu and Bleahu, 2008; Wickramage et al. 2015). „A vonatkozó irodalom (...) az egyszerű együttjárást sok esetben oksági kapcsolatként értelmezi” – fogalmaz Blaskó (2016, p. 75.), aki arra is felhívja a figyelmet, hogy a vándorlási folyamatok és a transznacionális családok kialakulása közötti kapcsolatok elemzését a flow típusú adatok hiánya is nehezíti.

Az Európa Tanács Gyermejjogi Irányító Bizottsága (Steering Committee for the Rights of the Child [CDENF], 2021) szerint a transznacionális családok és velük együtt a hátrahagyott gyerekek – noha különösen kiszolgáltatott csoportot képeznek – nagyrészt láthatatlanok. Badea (2020) szintén úgy gondolja, hogy ez egy olyan probléma, amelyről az európai országok nem vesznek kellőképpen tudomást, pedig az ENSZ Gyermekalapja (United Nations Children's Fund – UNICEF) már 2012-ben hangsúlyozta, hogy nagyobb figyelmet kell fordítani erre a témára (Bélorgey et al., 2012), sőt a szervezet Gyermejjogi Egyezménye (Convention on the Rights of the Child – CRC) kimondja, hogy minden gyermeknek *„személyisége teljes és harmonikus fejlődése érdekében családi környezetben, boldogság, szeretet és megértés légkörében kell felnőnie”* (UN, 1989, p. 1.). Ennek ellenére a soha nem látott mértékű munkaerő-vándorlás családok garmadáját szakítja szét, és erőteljesen befolyásolja azoknak a gyermekeknek a jólétét, akiket szülei a származási országban hagytak. Váradi (2018a, p. 3.) arra is felhívja a figyelmet, hogy bár *„(...) a migráció feminizációja, a nők millióinak családfenntartóvá, legfőbb kenyérkeresővé válása nagyon élesen vetette fel azt a kérdést, hogy a migrációban érintett nők miként tudnak gondoskodni otthon maradó családtagjaikról, elsősorban is a gyerekeikről”, „(...) a férfiak akár tartósabb külföldi munkavállalása, hagyományos családfenntartó, kenyérkereső szerepüknek köszönhetően [még mindig] nem jelenik meg a nyilvánosságot foglalkoztató problémaként, nem jelent politikai kérdést, vajon az otthon maradó asszonyok hogy boldogulnak a férjük távollétében, a gyerekek mennyire sínylik meg apjuk akár csak időszakos hiányát”*. Ezt felismerve az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése (Parliamentary Assembly of the Council of Europe – PACE) deklarálta, hogy *„(...) minden országnak tudomásul kell vennie ennek a jelenségnek a nagyságrendjét és hosszú távú káros hatásait, illetve olyan átfogó megközelítéseket kell érvényesíteniük a munkaerő-migrációval kapcsolatban, amelyek gyermek-központúak, emberi jogi alapokon nyugszanak, figyelembe veszik a nemi szempontokat, valamint társadalmilag és gazdaságilag fenntarthatók”* (Badea, 2020, p. 1.).

Magyarországon a családot hátrahagyó migrációt, a hosszabb-rövidebb idejű külföldi munkavállalás családi kapcsolatokra és családtagok életére gyakorolt hatásait eddig még nem vizsgálták, pedig Blaskó és Szabó (2016) becslései egyértelműen azt mutatják, hogy egy olyan problémáról van szó, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni. A szerzők megállapították, hogy a 2011. évi népszámlálás idején 11 064 kiskorú gyermeket nevelő családból ideiglenes (minimum 3 hónapig, de legfeljebb egy évig tartó)

külföldi tartózkodás, 2 947 családból pedig tartós (egy évnél hosszabb) külföldi tartózkodás miatt egyik vagy mindkét szülő hiányzott, összességében ebben az évben a hátrahagyott 18 év alatti gyermekek száma meghaladta a 22 ezer főt. Arról viszont nincsenek információink, hogy az elmúlt évtizedben az érintettek száma miként változott, illetve a szülők külföldre történő távolsági ingázása – amely szintén a családok szétszakadását eredményezi – hány családot érint. Igaz ugyan, hogy Ausztriába főként a határközeli térségből, Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megyéből járnak át sokan – többnyire napi szinten⁸ – dolgozni: a *Munkaerő-felmérés* (MEF) adatai szerint az elmúlt két évtizedben az osztrák telephelyen dolgozók 55–81%-a, a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus adatai alapján az Ausztriába ingázó foglalkoztatottak 80%-a, illetve 77%-a nyugat-dunántúli háztartáshoz tartozott; ugyanakkor az is látszik, hogy az ország távolabbi részeiről is egyre többen ingáznak a szomszédos országba.⁹ Míg a Nyugat-Dunántúlról Ausztriába ingázók száma 2011 és 2016 között 1,7-szeresére nőtt, addig a Dél-Dunántúlról ingázók¹⁰ esetében 3,7-szeres, az Észak-Alföldről eljárók esetében 2,7-szeres ugyanez a szorzó, de a többi megyében is (Közép-Magyarország kivételével) megduplázódott a munkavállalási céllal Ausztriába ingázók száma. A MEF adatok szintén azt mutatják, hogy az elmúlt 20 évben az osztrák telephelyen dolgozók száma az ország minden részén (Közép-Dunántúl kivételével) számottevőbb mértékben nőtt, mint a nyugat-dunántúli régióban: míg a határmenti térségből ötször annyian jártak át nyugati szomszédunkba dolgozni 2020-ban, mint a kétezres évek elején, addig a dél-

⁸ A határközeli települések polgármesterei viszont úgy látják, hogy az utóbbi években a térségből egyre többen ingáznak Ausztria távolabbi tartományaiiba (például Tiroloba vagy Vorarlbergbe) is (Horváth, 2019). Ezt támasztják alá Kovács és Sipos (2021) Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megyéből Ausztriába ingázó foglalkoztatottak körében végzett vizsgálatának eredményei is, amelyek azt mutatják, hogy válaszadók (n=190) 23%-a csak hetente, vagy ennél ritkábban jár haza.

Ez azzal is magyarázható, hogy Ausztria magyar határhoz közeli területein lényegesen alacsonyabbak a fizetések, mint az ország távolabbi tartományaiiban (például azért, mert az osztrák munkaerőpiac egyre telítettebbé vált, a magyarok mellett nagy számban megjelentek más nemzetiségű – például román és bolgár – vendégmunkások is, akik lejjebb tornázták a béreket), így a magasabb fizetés a magyarokat egyre inkább a távolabbi területekre vonzza. Emellett a határmenti települések polgármesterei arra is felhívták a figyelmet, hogy a térségből kijárók körében már nemcsak Ausztria jelenik meg a célszágok között, hanem más európai országok is: „*Ausztria felszívja a fiataltól kezdve a középkorostáig mindent, de akik már bátrabbak vagy vállalkozó szelleműek, ők távolabb mennek.*” – nyilatkozta az egyik nyugat-dunántúli település polgármestere. Erről lásd bővebben: Horváth (2019, p. 94–95.).

⁹ Jelentős részük vélhetően távolsági ingázó, de a Nyugat-Dunántúlon egyre inkább megfigyelhető jelenség az is, hogy az ország távolabbi részeiről, elsősorban Kelet-Magyarországról érkezők a határhoz közeli településeken bérelnek lakást vagy munkásszálláson történő lakhatást vesznek igénybe, és onnan járnak át naponta Ausztriába dolgozni. Ők tehát kelet-magyarországi háztartáshoz tartoznak, de hétköznapjaikat távol a családtól, Magyarország nyugati határszakaszán töltik. Ők „*(...) a napi ingázásra rendezkednek be. Úgynevezett munkásszállókat hoznak létre helyi háztulajdonosok, lakástulajdonosok vagy vállalkozók, és 8–10 ember elszállásolnak, akik innen járnak ki ingázni. Ők kelet-magyarországi illetőségű emberek, akik itt laknak, innen kijárnak Ausztriába. És hát ily módon ez egyfajta ilyen köztes szállás. Sőt most már ez az úgynevezett munkásszálló-építési program (...) szervezett formában is működik, hiszen még pályázati támogatást is lehet erre elnyerni, és például Szentgotthárd térségében elég komoly számokat ölt.*” – nyilatkozta Tausz István Béla, a Vas Megyei Önkormányzat képviselője, a Vas Megyei Értéktár Bizottság elnöke, a Területi Tervezési és Területfejlesztési Bizottság tagja, V. Németh Zsolt országgyűlési képviselő, a kiemelkedő nemzeti értékek felügyeletéért felelős miniszteri biztos titkára. Az interjú a REMINDER (Role of European Mobility and its Impacts in Narratives, Debates and EU Reforms) című projekt keretében készült 2018. május 18-án. A kutatási projekt elérhetősége: <https://www.reminder-project.eu/>.

Erről a jelenségről a közelmúltban Magyarország egyik legolvasottabb hírportálján, a Telexen is megjelent egy cikk „*Két külön világ találkozik, pedig mindkettő Magyarországon van*” címmel (Cséfalvay, 2021).

¹⁰ A Baranya megyei közel 1 900 fő lakosság számú (2016-os adat) Szederkény egykori polgármestere, Hergenröder János a HVG-nek a következőt nyilatkozta: „*Tőlünk körülbelül 180–200 ember ingázik, és ugyanennyien vannak azok, akik ritkán, évente mindössze háromszor-négyszer jönnek haza*” (Szabó, 2016).

dunántúli és dél-alföldi régióban 27-szeres, a közép-magyarországi régióban 11-szeres, az ország többi részén pedig 6–8-szoros növekedés figyelhető meg ugyanebben az időszakban. A Dél-Dunántúlon és az Alföldön – ahol a legjelentősebb emelkedést mutatják az adatok – még a koronavírus-világjárvány sem okozott visszaesést, mi több az országnak e részein összességében további 2 600 fővel nőtt az osztrák telephelyen dolgozók létszáma 2019-ről 2020-ra.

Magyarországon nem csupán a családot „hátrahagyó” migráció jelenségének mérése, hatásainak elemzése hiányos, a munkavállalási célú nemzetközi mobilitásról is keveset tudunk. A felnőtt lakosság migrációs szándékairól, terveiről 1993 óta ugyan rendszeresen készültek vizsgálatok (például Gödri, 2016; Koltai, Sik and Simonovits, 2020; Sik, 2012; Sik, 2013; Sik és Szeitl, 2016), valamint az elmúlt évtizedben a külföldön élőkéről is készült néhány kutatás (például Blaskó és Gödri, 2014; Blaskó és Gödri, 2016; Kováts és Papp, 2016), a magyarországi lakossági survey-ek¹¹ külföldön dolgozó magyarokra vonatkozó adatait viszont csak Lakatos (2015) és a Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2015; 2018) két tanulmánya ismerteti. Míg Lakatos (2015) a külföldi telephelyen dolgozókra vonatkozó adatokat a Munkaerő-felmérés 2000–2013-as adatállományai alapján elemezte, addig az egyik KSH (2015) tanulmány a 2011. évi népszámlálás adatai alapján a külföldre ingázó foglalkoztatottak számát és jellemzőit mutatja be célországok szerinti bontásban, a 2016. évi mikrocenzus adatain alapuló elemzés (KSH, 2018a) pedig a külföldön élők (átmenetileg és tartósan külföldön tartózkodók) munkavállalási jellemzőibe nyújt betekintést.

Noha az „*Ingázás a határ mentén*” című KSH (2015) tanulmány egy rövid fejezete, valamint Lakatos (2015) tanulmányából egy táblázat prezentálja az Ausztriába ingázó foglalkoztatottak egyes demográfiai ismérveit, ezenkívül csak olyan kismintás kutatások (lásd 1. függelék)¹² készültek e témában, amelyek általános következtetések levonását nem teszik lehetővé. Ugyanakkor – e vizsgálatok eredményeit, illetve a témában megjelenő cikkeket olvasva – az egyértelműen látszik, hogy a hazainál jóval magasabb osztrák bérek, illetve az osztrák munkaerőpiacon a külföldiek iránti folyamatos kereslet komoly szívó hatást gyakorol a szakképzett magyar munkavállalókra, ami a nyugat-dunántúli régióban aggasztó mértékű munkaerőhiányt és árfelhajtó hatást eredményezett¹³.

Jelen értekezés az ausztriai munkavállalás főbb trendjeit és jellemzőit mutatja be, valamint a transznacionális életmód családok életére gyakorolt hatásait vizsgálja. Ebből adódóan hiánypótlónak

¹¹ Magyarországon a külföldre történő ingázást és az átmeneti jellegű migrációs mozgásokat két mintavételre épülő adatfelvétel: a *Munkaerő-felmérés* (MEF) és a 2016. évi mikrocenzus, valamint egy teljes körű adatfelvétel: a 2011. évi népszámlálás adatai alapján lehet vizsgálni.

¹² Ezek egy része (például Hardi, 2005; Hárs et al., 2009; Lechner et al., 2010; Sik, 1999) a kétezres évekre, a munkaerőpiaci nyitás előtti időszakra fókuszál, amikor a külföldi munkavállalás még nem volt jelentős.

¹³ Nemeskéri et al. (2014) *Mobilitási hatások a foglalkoztatásra a Dunántúl déli részén* címet viselő kutatásának eredményei szerint a külföldi munkavállalás okozta munkaerőhiány nem új keletű jelenség, és az ország más részein is jelentős. A szerzők kérdőíves adatfelvételi technikával a térség munkáltatóinak (n=105) megítélését vizsgálták a munkavállalási célú migrációval kapcsolatban, és megállapították, hogy a munkáltatók 60,9%-ának véleménye szerint a hazai jó szakemberek hiánya ennek tulajdonítható.

tekinthető, lehetőséget teremt megismerni a családot „hátrahagyó” migráció mikroszintű okainak és hatásainak mibenlétét, valamint új területtel és eredményekkel bővíti azon migrációs kutatások körét, amelyek Tóth Pál Péter, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet szenior kutatója szerint „különösen 2015 áprilisától (...) háttérbe szorultak” (Dickmann, Soltész és Tátrai-Pap, 2016, p. 180.).

A következőkben a kutatás céljait, valamint a kutatói kérdéseket ismertetem, majd a transznacionális mobilitáshoz kapcsolódó elméleti keret bemutatása következik. A 2. fejezetben a dolgozatban használt legfontosabb fogalmakat definiálom. A 3. fejezet szakirodalmi áttekintést nyújt arról, hogy családtól való elszakadással járó külföldi munkavállalás az egyes európai és Európán kívüli országokban milyen mértékben van jelen, annak milyen hatásai vannak a családon belüli hatalmi és szerepviszonyokra, a családtagok közötti kapcsolatokra, valamint a külföldön dolgozó és hátrahagyott/otthon maradó családtagok életére. A 4. fejezetben a kutatás módszertani alapjait ismertetem, az alkalmazott kutatási módszereket, valamint a kutatáshoz felhasznált adatállományokat és azok korlátait mutatom be. Az 5. fejezet a kutatási eredményeket tartalmazza. Az 5.1. fejezet az ausztriai munkavállalás főbb trendjeit és jellemzőit, valamint az Ausztriában dolgozók demográfiai profilját ismerteti, az 5.2. és 5.3. fejezet a magyarországi transznacionális családok, illetve a külföldön dolgozó, kiskorú gyermekeiktől távol lévő szülők jellemzőiről ad áttekintést, az 5.4. fejezet pedig a transznacionális mobilitás okaira, családok életére gyakorolt hatásaira, valamint az érintettek jövőbeli terveire (OKOK – HATÁSOK – TERVEK) vonatkozó eredményeket mutatja be. A dolgozat az értekezés tartalmának összegzésével zárul.

1.2 Vizsgálati célok és kutatói kérdések

Kutatásom célja kettős: egyrészt az elmúlt 10–15 év vonatkozásában bemutatni az Ausztria és Magyarország közötti, határon átnyúló munkavállalási célú mobilitási folyamatokat, a határon átnyúló mobilitás típusait, és az osztrák telephelyen dolgozók szociodemográfiai jellemzőit; másrészt feltárni a családok szétszakadásával járó külföldi munkavállalás elterjedtségét és okait, a kiskorú gyermeket nevelő külföldön dolgozó szülők demográfiai profilját, a transznacionális mobilitás családok életére gyakorolt mikroszintű hatásait, valamint a transznacionális családok tagjainak jövőbeli terveit.

E vizsgálati célokhoz illeszkedve kutatói kérdéseim¹⁴ a következők:

I. A munkavállalási célú nemzetközi mobilitás trendjeinek és jellemzőinek vizsgálatához kapcsolódó kutatói kérdések:

¹⁴ A kutatói kérdéseket a témában olvasott szakirodalmak (különösen Cho and Allen, 2019; Blaskó, 2016; Broka, 2009; Sănduleasa and Matei, 2015 és Wickramage et al., 2015) eredményei, illetve a szerzők által felsorolt megválaszolatlan kérdések, lehetséges kutatási irányok alapján alakítottam ki. Fontos azonban kiemelni, hogy a kutatás kérdésfeltevéseit nagyban befolyásolták a rendelkezésre álló adatok is (lásd erről bővebben jelen értekezés *A kutatáshoz felhasznált adatállományok és azok korlátai* című fejezetét).

1. A Magyarországról Ausztriába történő munkavállalási célú mobilitás az ezredforduló óta napjainkig hogyan alakult más országokba irányuló mobilitási trendekkel összehasonlítva? Történtek-e jelentősebb változások e mobilitási folyamatok intenzitásában és területi mintázataiban ebben az időszakban?
2. Melyek az Ausztriában dolgozók (átmenetileg és tartósan Ausztriában tartózkodók, illetve oda ingázók) főbb szociodemográfiai és egyéb jellemzői, és változott-e összetételük a vizsgált időszakban?

II. A transznacionális családok számának és jellemzőinek vizsgálatához kapcsolódó kutatói kérdések:

1. A családtól való elszakadással járó külföldi munkavállalás milyen mértékben érinti hazánkat, és melyek a transznacionális családok fő típusai, jellemzői?
2. A transznacionális családok száma az ország mely területein a leginkább jelentős?

III. A külföldön dolgozó szülők jellemzőinek vizsgálatához kapcsolódó kutatói kérdések:

1. Melyek a kiskorú gyermeket nevelő, külföldön dolgozó szülők főbb szociodemográfiai és egyéb jellemzői?
2. Mi jellemzi a kiskorú gyerme(ke)ket nevelő, külföldön dolgozó szülők transznacionális gyakorlatait? Mennyire jellemző rájuk a transznacionális kapcsolattartás, a hazautalás és a hazalátogatás a külföldön dolgozó, gyermektelen személyekhez képest?

IV. A transznacionális mobilitás okainak, családok életére gyakorolt hatásainak, valamint az érintettek jövőbeli terveinek vizsgálatához kapcsolódó kutatói kérdések:

1. Milyen társadalmi–gazdasági és mikroszinten zajló folyamatok alakítják a kiskorú gyermek(ek)et nevelő szülők munkavállalási célú mobilitási döntéseit, illetve azt, hogy az anya vagy az apa (esetleg mindkét szülő) próbálkozik inkább külföldi munkavállalással?
2. Hogyan változtatja meg az egyik vagy mindkét szülő hosszabb-rövidebb idejű külföldi munkavállalása a családon belüli hatalmi és szerepviszonyokat, és mely tényezők játszanak szerepet abban, hogy a hatalmi- és szerepmegoszlások hogyan alakulnak?
3. Hogyan változtatja meg az egyik vagy mindkét szülő hosszabb-rövidebb idejű külföldi munkavállalása a családtagok közötti kapcsolatokat, és mely tényezők játszanak szerepet abban, hogy a kapcsolatok minősége milyen irányban változik?
4. Milyen hatásai vannak az egyik vagy mindkét szülő átmeneti, tartós migrációjának vagy távolsági ingázással járó külföldi munkavállalásának
 - 4.1. a külföldön dolgozó szülők érzelmi–hangulati állapotára,
 - 4.2. a hátrahagyott/itthon maradó házastársak/élettársak érzelmi–hangulati állapotára,

- 4.3. a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek érzelmi–hangulati állapotára,
és mely tényezők játszanak szerepet abban, hogy az érintettek hogyan érzik magukat?
- 4.4. a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek iskolai teljesítményére, valamint továbbtanulással és
későbbi munkavállalással kapcsolatos terveire,
- 4.5. a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek táplálkozási szokásaira,
és ezek a hatások minek tulajdoníthatók?
5. Melyek a transznacionális családok tagjainak jövőbeli tervei?
Van-e összefüggés a transznacionális életmód és a transznacionális családok tagjainak későbbi migrációs tervei között, és a Magyarország elhagyása melletti döntésre milyen egyéb tényezők hatnak?

1.3 Elméleti keret

Az 1960-as évek óta számos, a migráció okaira és társadalmi, gazdasági, politikai hatásaira magyarázatot adó elmélet¹⁵ született, amelyek az ok-okozati folyamatokat különböző nézőpontból vizsgálták. Faist (1997; 2000) az elméletek három szintjét, a mikro, mezo és makro szintű elméleteket különítette el egymástól, illetve munkája nyomán Hagen-Zanker (2008) is ezt a csoportosítást alkalmazta.¹⁶ (1. táblázat) A migráció családi és közösségi szintű indítékait és következményeit magyarázó tézisek elsősorban a nemzetközi migráció mezoszintű elméleti megközelítéseiben jelennek meg, ahol társadalmi kapcsolatok (hálózatok) és erőforrások motiválják a migráció létrejöttét és fennmaradását.

¹⁵ Jelen disszertációban nem célom a különböző elméletek részletes bemutatása, erről bővebben Massey et al. (1993) legtöbbet hivatkozott összefoglalójában, valamint Hagen-Zanker (2008), Huzdik (2014), Hautzinger, Hegedüs és Klenner (2014), illetve Golovics (2019) tanulmányában is olvashatunk.

¹⁶ A migrációval foglalkozó elméletek egyéb szempontból is vizsgálhatóak: Hárs (1992) gazdasági és társadalmi okok, és munkaerőpiaci összefüggések alapján, de Haas (2010) a társadalom- és fejlődélmélet terén végbemenő paradigmaváltás alapján csoportosít, Massey et al. (1993) pedig a migráció létrejöttét, illetve fennmaradását leíró modelleket különíti el egymástól.

1. táblázat: A migráció elméletei elemzési szintek szerint

	MIKRO SZINT	MEZO SZINT	MAKRO SZINT
Migráció okai	Egyéni értékek, vágyak, várakozások Pl.: túlélés, vagyon	Közösségek és szociális hálózatok Pl.: társadalmi kötelékek	Makro-környezet lehetőségei Pl.: jövedelem és foglalkoztatási lehetőségek közötti különbség
Főbb elméletek	<ul style="list-style-type: none"> • Taszítás és vonzás elmélete („push and pull” modell) • Neoklasszikus közgazdaságtan mikroelmélete 	<ul style="list-style-type: none"> • A migráció új közgazdaságtana • Hálózatelmélet (avagy társadalmi tőke elmélet) • Intézményelmélet • Kumulált okság elmélete 	<ul style="list-style-type: none"> • Neoklasszikus közgazdaságtan makroelmélete • A migráció rendszer elmélete • Duális vagy szegmentált munkaerő-piaci elmélet • Világrendszer elmélet

Forrás: Hagen-Zanker (2008), saját szerkesztés

A migráció új közgazdaságtana (New Economics of Labour Migration – NELM) szerint – a nemzetközi migráció mikroszintű elméleti megközelítéseivel ellentétben – a migrációs döntést nem elkülönült egyének hozzák, hanem közösen cselekvő emberek, családok és háztartások, akik kollektív módon járnak el a bevételek maximalizálása és a várható gazdasági kockázatok minimalizálása érdekében (Stark, 1991; Taylor, 1986). Ez a megközelítés a migrációt háztartási stratégiának tekinti a háztartás gazdasági jólétének javítása érdekében (Stark and Bloom, 1985), egy olyan „biztosításnak”, amely a szegény országok kormányzása által létrehozott kockázatok és kudarcok leküzdésére irányul (Broka, 2009). Skeldon (2011, p. 56.) szerint ebben a megközelítésben a migrációt úgy lehet értelmezni, mint a „megélhetési stratégia egyik formája, amelyen keresztül a háztartástagok a háztartás egészének erőforrásbázisát kívánják bővíteni”. A modellben a külföldön dolgozó családtagok tehát olyan erőforrásként jelennek meg, akik támogatására az otthon maradó családtagok számíthatnak (Massey et al., 1993). Az átutalások például ellensúlyozzák a migrációból eredő munka- és emberi tőke veszteségeket, felhasználhatóak a háztartástagok egészségügyi ellátásának javításához, vagy a gyerekek iskoláztatására (Gerber and Torosyan, 2013).

A hálózatelmélet, avagy társadalmi tőke elmélet a migrációban érintett személyek közötti interperszonális kapcsolatok (küldő és fogadó hálózatok)¹⁷ fontosságát foglalja keretbe. Ebben a megközelítésben a migráció egy öfenntartó-terjeszkedő folyamatként értelmezhető, amelynek

¹⁷ Tilly (1990) az emberek közötti kapcsolatokat a származási országban küldő hálózatokként (sending networks), a célországokban pedig fogadó hálózatokként (receiving networks) definiálta, amelyek összekapcsolódásából jönnek létre olyan hálózatok, amelyek a származási és célországot összekötik.

tényleges alapegysége „nem az egyén és nem a háztartás (...), hanem az ismeretségek, a rokonság, a munkában szerzett tapasztalatok által összekapcsolt emberek csoportja” (Tilly, 1990, p. 84.). Az elmélet arra az alapvetésre épül, hogy a baráti és rokoni kötelékek, valamint a kibocsátó közösséghez fűződő egyéb kapcsolatok fokozzák a nemzetközi mozgás valószínűségét, mivel a migráns személlyel fenntartott összeköttetéseken keresztül az otthoniak segítséget kaphatnak külföldre költözésük esetén, ami a költözéssel járó költségek csökkenését és a migráció várható hozamának növekedését eredményezi (Massey and García España, 1987; idézi Massey et al., 1993).

Tilly (1990; 2012) meglátása szerint az egyes migrációs típusok az alapján különíthetők el egymástól, hogy milyen a küldő és a fogadó hálózatok közötti kapcsolat: egyrészt a kivándorlók milyen mértékben őrzik meg a küldő hálózatban elfoglalt pozíciójukat, másrészt milyen mértékben végleges az áttelepülés. Míg a teljesen végleges áttelepülés esetén – ami meglehetősen ritka – minden kapcsolat megszakad a küldő hálózattal¹⁸, addig az átmeneti áttelepülés esetén a küldő hálózatban elfoglalt hely megmarad, a migránsok megőrzik otthoni jogosultságait és kapcsolataikat, és időről-időre hazatérnek. Ennek egy tipikus formája a cirkuláris/körkörös migráció¹⁹, amikor egy családból jellemzően csak az egyik nem képviselői (például a külföldön ápolási munkát végző anyák) indulnak útra abból a célból, hogy támogassák az otthon maradt családtagokat. Ugyanakkor körök láncokká is alakulhatnak abban az esetben, ha a migráns személlyel rokonsági kapcsolatban álló egyének vagy háztartások, mérlegelve a származási és célterület egymáshoz viszonyított befektetési lehetőségeit, szintén a migráció mellett döntenek²⁰.

A hálózati kapcsolatok a társadalmi tőke egyik formájaként értelmezhetők, amelyek befolyásolják a közösség tagjainak gazdasági céljait és célorientált viselkedését, és jelentős erőforrást jelentenek a kollektív érdekek és a jólét szempontjából (Broka, 2009; Portes and Sensenbrenner, 1993). Ez a megközelítés tehát rávilágít azon kapcsolatok, hálózatok és interakciók fontosságára a különböző társadalmi entitások, például a szülők és gyerekek, valamint a szülők és a származási közösség egyéb tagjai között, amelyek befolyásolják a migráció hosszát, tartósságát és ismétlődésének gyakoriságát is. Emellett a hátrahagyott családtagoktól való függést is megteremtik (Broka, 2009), és elősegítik annak a megélhetési stratégiának a működtetését, amely a NELM elméletben is megjelenik.

¹⁸ Moldovában például gyakori, hogy a családjukat hátrahagyó nők külföldön új partnert találnak maguknak, ami a családtagokkal való kapcsolatok teljes megszűnését eredményezi (UNAIDS, 2009; idézi Vladicescu and Vremis, 2012). Erről a jelenségről a United Nations Children's Fund [UNICEF] (2019) jelentésében is olvashatunk.

¹⁹ Erről bővebben a 2.1. fejezetben olvashatunk.

²⁰ Krišjāne és Lāce (2012) interjú felmérésének eredményei szerint a hátrahagyott partnerek a család egységének megőrzése érdekében hajlamosak gyermekeikkel együtt külföldre költözni, különösen abban az esetben, ha a külföldre költözött fél (jellemzően az apa) stabil és jól fizetett állást talált. Alexe et al. (2011) a hátrahagyott partnereket a jövő emigránsainak nevezi, akik az előre vándorolt partnerek már kiépített kapcsolataira támaszkodva sikeresebben tudnak a célországban beilleszkedni.

A *kumulált okság elmélete* szerint egy közösségen belül a migráció által előidézett változások²¹ hatására a nemzetközi mozgás valószínűsége az idő előrehaladtával folyamatosan nő. Ha például a migráció által jobb jövedelmi helyzetbe került családokhoz képest más családok relatív lecsúszásukat érzékelik, akkor ez a helyzet ösztönzőleg hat a kivándorlásukra. Emellett a küldő régiókban a humán tőke kimerül, a fogadó területeken a bevándorló munkaerő iránti kereslet („emigráns állások”²²) fokozatosan nő, a migráció gyakoriságának növekedésével párhuzamosan pedig a migráció értékrendje és kulturális felfogása is változik, ami újabb elvándorlást, egy öngerjesztő folyamatot idéz elő. Az *intézményelmélet* feltételezései szerint a nemzetközi mozgást elősegítő és fenntartó intézmények létrejöttével a migráció egyre inkább intézményesedik, és függetlenné válik a migrációs mozgást eredetileg elindító tényezőktől (Huzdik, 2014; Massey et al., 1993).

Noha a migrációs döntést általában egyének vagy családok hozzák, számos tényező együttese befolyásolja annak megvalósulását (Blaskó és Gödri, 2014). A bevételek maximalizálásán alapuló családi megfontolások, a kapcsolathálók, illetve az előzőekben bemutatott gazdasági, társadalmi körülmények, illetve munkaerő-piaci lehetőségek mellett (illetve ezekkel átfedésben) a *taszítás-vonzás (push-pull) elmélete*²³ szerint a kiindulási és célterülettel összefüggésben lévő tényezőknél, valamint a közbejövő akadályokon túl a migrációt a személyes tényezők (nem, életkor, iskolázottság) és családi kötelek is befolyásolják (Lee, 1966). Amikor pedig az egyén a migrációt fontolgatja, költség-haszon számításokat készít, és akkor dönt a migráció mellett, ha az számára nettó hasznot hoz (*neoklasszikus közgazdaságtan mikroelmélete*). Ebből a szempontból a migráció egy olyan befektetésnek tekinthető, „melynek (...) ára van” (Árendás, Katona és Messing, 2019, p. 121.). Sjaastad (1962) szerint a migráció pénzbeli költségei mellett az ismerős környezet, család és barátok elhagyása miatt jelentkező pszichés költségek is a „migrációs mérleg” kiadási oldalán jelennek meg, és meglátása szerint a migráció valószínűsége nagyobb lenne abban az esetben, ha ezek a pszichés költségek nem merülnének fel a migráció tervezésekor. Emellett Borjas és Bronars (1990) kiemeli, hogy a migráció nemcsak az egyének nettó nyereségét növeli, hanem a családokét is, ezért – bár „a neoklasszikus migrációelmélet hajlamos a migránsokat atomisztikus, a hasznosságot maximalizáló egyéneknek tekinteni, és ennek megfelelően figyelmen kívül hagyni (...), hogy a migránsok olyan társadalmi csoportokhoz tartoznak, mint háztartás,

²¹ A kumulált okság elmélete szerint a változást előidéző társadalmi-gazdasági tényezők: a jövedelemeloszlás, a föld eloszlása, a mezőgazdasági termelés szerkezete, a migráció kultúrája, a humán tőke regionális eloszlása és a munka társadalmi címkézése (Massey et al., 1993).

²² Azok az állások, amelyeket jellemzően bevándorlók töltenek be, ezáltal úgy tekintenek rájuk a fogadó társadalmakban, hogy azok nem megfelelőek a hazai munkavállalók számára. Ilyenek például a szakképzetlen „kiszolgáló személyzet” (takarítótókat, burkolókat, pincéket stb.) alkalmazó szektorok, valamint a növekvő gondozói, illetve háztartási munkát végző cselédipar (Melegh, 2011).

²³ Az elmélet megalkotása Ravenstein (1885, 1889) nevéhez köthető, és azon a feltételezésen alapul, hogy a migrációs döntést push (kedvezőtlen feltételek a származási országban) és pull (kedvező feltételek a rendeltetési helyen) tényezők befolyásolják.

család, közösség” (de Haas, 2010, p. 231.) –, a migráció során felmerülő költségeket és nyereségeket figyelembe kell venni háztartási szinten is.

Noha az előzőekben ismertetett elméletek magukban foglalják a migráció létrejöttét és fennmaradását magyarázó okok családi aspektusait, a családot hátrahagyó migrációra, illetve annak a hátrahagyott családtagokra gyakorolt hatásaira nem adnak kielégítő magyarázatot. Ez részben azzal magyarázható, hogy az előzőekben bemutatott elméletekre épülő kutatások során a migrációt jellemzően egyetlen nemzetállam, a származási vagy a rendeltetési ország szempontjából vizsgálták, az elemzések csak a migrációban résztvevő személyekre/családokra fókuszáltak, és azt feltételezték, hogy az egyének egy másik országba vándorolva egyirányú folyamatokban vesznek részt (Mazzucato and Schans, 2011). A migrációs kutatásokat továbbá a módszertani nacionalizmus (methodological nationalism)²⁴ jellemezte (Wimmer and Glick Schiller, 2002). A klasszikus migrációs elméletek úgy tekintettek a migránsokra, hogy „ide” vagy „oda” tartoznak, és integrációjuk *„együtt jár a kiinduló társadalmakhoz fűződő kötelek fokozatos lazulásával”*, ami elkerülhetetlenül valamilyen „elszívást” jelent (de Haas, 2010, p. 247). A *transznacionalizmus elmélete* (transnationalism theory – TT) megváltoztatta ezt a nézetet, és kiemelte az egyidejűleg több helyhez való tartozás lehetőségét, azokat az összetett (triadikus)²⁵ kapcsolatokat és interakciókat, amelyek a nagy földrajzi távolságok ellenére is összekötik a migráció érintettjeit (Alaazi et al., 2018; Niedermüller, 2005; Vertovec, 1999).

A transznacionalizmus koncepciója az 1990-es évek elején, Glick Schiller, Basch és Blanc-Szanton (1992a; 1992b) munkái nyomán került a tudományos érdeklődés középpontjába. A szerzők transznacionalizmust olyan folyamatként értelmezik, amely során a vándorló személyek nemzetállami határokon átívelő társadalmi, gazdasági és politikai kapcsolatokat alakítanak ki és tartanak fenn a származási országgal, és ezen összeköttetések hatására nemzeti határokat átlépő transznacionális társadalmi tereket hoznak létre. Az asszimilációról szóló diskurzusban a transznacionalizmust a bevándorlók fogadó társadalmakhoz való alkalmazkodásának alternatív formájaként tekintik, ami eltér a hagyományos koncepciótól, attól a jelenségtől, amit az asszimiláció, akkulturáció és inkorporáció fogalmak leírnak (Portes, Guarnizo and Haller, 2002). A transznacionális közösségek tagjai egyszerre több országot tekintenek otthonuknak, jellemzően több nyelven beszélnek, és olyan gazdasági, politikai vagy kulturális tevékenységet folytatnak, amely megköveteli a két országban („here” and „there” – „itt” és „ott”) való egyidejű jelenlétüket (Portes, 1997; Waldinger, 2008). Ez az új életforma – mely főként a technológiai fejlődés, az olcsó utazás és a modern kommunikációs technológiák

²⁴ Plamenatz (1995, p. 53.) szóhasználatában *„a nacionalizmus egy adott nép nemzeti vagy kulturális identitásának megőrzésére, illetve erősítésére irányuló vágy, mely akkor jelentkezik, ha ezt az identitást veszély fenyegeti; másrészt az a vágy, amely az elégtelenség vagy nemlétezőnek érzett identitás átalakítására, sőt megteremtésére irányul”*.

²⁵ Olyan kötődések, amelyek napjaink migránsait egyidejűleg a származási kultúrához, a befogadó társadalomhoz, valamint a diaszpóra közösséghez kötik (Várhalmi, 2013).

hatására alakult ki, és vált tömegessé²⁶ – a külföldön élő és az otthon maradt családtagok közötti erős társas és gazdasági kapcsolatokon alapul, noha a családtagok migráció miatti szétválásának következményeként értelmezhető. A modern kornak egy olyan jelensége, amely nemcsak a vándorlók életét változtatja meg, hanem a hátrahagyott családtagok életét is: migráció minden érintettje számára – a nyereségek mellett – valamiféle veszteséget jelent. Basch, Glick Schiller és Blanc-Szanton (1994, p. 170.) a transznacionális családi hálózatokra *"a kapitalizmus globális behatolásának sebezhető pontjaiként"* tekint.

A transznacionális családi kapcsolatokra, főként vándorló anyákra és hátrahagyott gyerekeikre irányuló családszociológiai és a gyermekpszichológiai kutatások jobbra a kétezres évek második felében jelentek meg a kínai tömeges belső (vidék-város) vándorlások hatására, valamint a Mexikó és Egyesült Államok közötti nemzetközi migráció eredményeképp. Ezek a kutatások jellemzően arra a kérdésre keresték a választ, hogy a transznacionális életmód milyen következményekkel jár a családi kapcsolatokra és szerepekre, a gyerekek iskolai eredményeire, illetve az érintettek egészségi állapotára²⁷. Az előidéző okokat viszont kevésbé tanulmányozták, csupán három tényezőt azonosítottak, melyek a transznacionális migrációt kiváltják és fenntartják:

1. A kutatási eredmények azt mutatják, hogy a családot hátrahagyó migrációt – mint az a legtöbb migrációt magyarázó elméletben is megjelenik – elsősorban a bérekben fennálló különbségek, a nagyfokú munkanélküliség, a biztosabb megélhetés, illetve az otthoni élettel és az ország helyzetével való elégedetlenség motiválják. *„A szegénység és a munkahelyek hiánya jelent valódi problémát; a migráció csak a következménye”* – olvasható egy hátrahagyott anya véleménye a United Nations Children's Fund [UNICEF] (2019) *Hátrahagyott gyerekek* című jelentésében. Blaskó (2016) szintén arról ír, hogy a vándorló anyák családjuk, főként gyermekük érdekeit szem előtt tartva, az otthon maradóknak nyújtható anyagi támogatás reményében indulnak útnak. Cho és Allen (2019, p. 76.) szerint a migráció az egyik módja annak, hogy az egyének megkíséreljenek elmenekülni a „nem vonzótl” a „vonzóbb” gazdasági, politikai és társadalmi-kulturális körülmények felé. Egy olyan esemény, amely *„ugyan a család megszokott napi életét felforgatja, de anyagi biztonsággal is kecsegtet”* (Lakatos, 2015, p. 95.).

2. Ennek az újfajta családi működésmódnak a kialakulása a migráció feminizációjához is köthető. A hátrahagyott gyerekekre gyakorolt negatív hatások miatti aggodalmak ugyanis akkor kezdtek

²⁶ Noha Wimmer és Glick Schiller (2002, p. 302.) meglátása szerint a transznacionalizmus *„nem a globalizáció új keletű jelensége, hanem a modern élet állandója, amely elrejtőzött a módszertani nacionalizmus által fogva tartott nézet elől”*.

²⁷ A migrációnak a hátrahagyott gyerekek egészségi állapotára gyakorolt hatásainak vizsgálatára irányuló kutatások jellemzően Bowlby (1973; 1983) kötődéseméletére épülnek, amely szerint a gyermekkori szülő-gyermek kapcsolat befolyásolja a gyermek pszichológiai fejlődését és későbbi kötődési stílusát. A szülőktől való korai elválás megzavarja a biztonságos kötődés kialakulását, ami negatív hatással van a gyermek jövőbeli kapcsolataira, lehetetlenné teszi az identitás és az autonómia kialakulását, valamint súlyos személyiségzavarokat eredményezhet.

fokozódni, amikor elsőként a Fülöp-szigetektől²⁸, majd más fejlődő és fél-periferikus országokból tömeges női migráció indult meg a fejlett világ felé. Ezt a folyamatot részben a nyugati társadalmak gazdasági és társadalmi viszonyainak átalakulása, a népesség elöregedése és a nők tömeges munkába állása indította el, melynek eredményeként fokozott kereslet alakult ki a háztartási és idősgondozói feladatokat ellátó munkaerő iránt. Másrészt hatással volt rá az is, hogy a fejlődő országokban a családok túlélésének terhe egyre inkább a nőkre nehezedett, aminek következtében kénytelenek voltak (illetve azok ma is) a globális gondoskodási láncba (global care chain) bekapcsolódni (Lockwood, Smith and Karpenko-Seccombe, 2019).²⁹ Turai (2014, p. 312.) szavaival élve úgy is mondhatjuk, hogy *„a nyugati világ elégtelen szociális ellátórendszere és a meghosszabbodott életidő által generált és növekedő gondozói igény, valamint a poszt-szocialista országok repedezett gazdaságának munkanélküliséggel, alacsony jövedelemmel és magasabb aspirációkkal küszködő lakossága egymásra talált a globális munkaerőpiacon”*. Várad (2018a) szerint ezt a folyamatot az egyenlőtlen ségek tartják fenn és táplálják. Kedvezményezettjei azok a fejlődő országokban élő családok, akik megvásárolják a munkaerőt és gondoskodást (care gain), míg a kibocsátó országokban a külföldön gondozási és háztartási munkát végző anyák távolléte gondozási hiányt (care drain) eredményez. Emellett a szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy noha ez a jelenség távolinak tűnhet tőlünk, a migráció feminizációja bennünket is érint, mivel a nyugat-európai idősgondozói piacon megjelentek a kelet-közép-európai országokból származó, köztük magyarországi nők is. Árendás, Katona és Messing (2019) pedig úgy látja, hogy Magyarországon tovább fog növekedni azoknak az ápolóknak a köre, akiket ezek a munkalehetőségek megszólítanak.

3. Végül Urbańska (2016) kutatási eredményei arra is felhívják a figyelmet, hogy a szülők (elsősorban anyák) külföldi munkavállalására a családon belüli (gazdasági, szexuális, pszichológiai és fizikai) erőszak előli menekülés miatt is sor kerülhet. A szerző a lengyelországi migráns anyák tipologizálása során „köztes anyáknak” („mother in-between”) nevezi azokat az anyákat, akik az elnyomó vagy erőszakos környezet miatt hagyták el a származási országot.³⁰ Migráns nőekkel (54 fő) készített interjúk felmérésében 29 interjúalany nyilatkozott úgy, hogy migráció oka családon belüli erőszak volt. A szerző úgy gondolja, hogy számukra a kivándorlás egyfajta „informális szociális

²⁸ Az 1970-es években a filippínó migránsok körében a nők aránya még csupán 15% volt, amely 2010-re 55%-ra nőtt, de 2004-ben a 75%-ot is meghaladta (Cortes, 2015).

²⁹ Ezt a jelenséget Sassen (2003) a túlélés feminizációjának (feminization of survival) nevezi.

³⁰ Urbańska (2016) emellett a migráns anyák további két csoportját azonosította. A „ténylegesen elhagyó anyák” („mothers who actually abandon”) csoportjába azokat sorolja, akik migrációjuk után teljesen megszakították gyermekeikkel és családtagjaikkal a kapcsolatot, „transznacionális anyáknak” („transnational mothers”) pedig azokat a szülőket tekintik, akik határon átvívelő kapcsolatot tartanak fenn a hátrahagyott családtagokkal, vagy erőfeszítéseket tesznek a kapcsolatok fenntartása/helyreállítása érdekében.

segélyszolgáltatásnak” („informal service of social assistance”)³¹, az egyetlen működőképes problémakezelési módnak tekinthető.

A migrációval kapcsolatos döntéseket ugyanakkor e három indítékon túl számos tényező (illetve tényezők együttese) befolyásolhatja, a családtagok szocio-demográfiai jellemzői mellett például a társadalom szociális rétegződése, valamint az érintett családok társadalmi pozíciója is, és leginkább az ebből adódó sokszínűség miatt mondható el az, hogy „*minden migrációs történet egyedi*” (Vasilenko 2013; idézi Klimov and Belyaeva, 2018, p. 27.). Mivel a transznacionális mobilitás tapasztalatai nagyon szerteágazóak, minden család a saját élethelyzete és lehetőségei figyelembevételével dönt a transznacionális életmód kialakítása mellett, ezért nem lehet egységes „transznacionális mobilitás-élményről” beszélni (Árendás, Katona és Messing, 2019). Emellett elmondható az is, hogy minél általánosabbak a migrációt magyarázó megközelítések, annál kevésbé járulnak hozzá az egyéni jelenségek³² oksági magyarázatához.³³ Ezért – mint arra több szerző (például Broka, 2009; Cho and Allen, 2019; Glick, 2010; Goulbourne et al., 2010; Mazzucato and Schans, 2011; Weber, 1994) is felhívja a figyelmet – szükséges egy olyan elméleti keret kidolgozására, amely rávilágít arra, hogy egyes családokat mi motivál a transznacionális életmód kialakítására és fenntartására. Az elmélet megalkotásához szükséges azon tényezők azonosítása is, amelyek megkülönböztetik a transznacionális családokat azoktól a családoktól, ahol a szülők és gyerekek együtt élnek, hiszen ennek hiánya megnehezíti, hogy pontos képet kapjunk a migráció családok életére, szülők és gyermekek kapcsolatára és párkapcsolatokra, valamint a család gazdasági helyzetére, fogyasztási és beruházási szokásaira gyakorolt hatásainak mibenlétéről. Emellett a veszteség más formáinak figyelembevétele is indokolt, például annak vizsgálata, hogy a transznacionális életmód tapasztalatai az elvált vagy gyermeküket egyedül nevelő szülők, illetve az belső migrációban érintett családok esetében is azonosíthatók-e.

³¹ Az interjúalanyok arról is beszámoltak, hogy Lengyelországban – ahol becslések szerint minden ötödik nő (jellemzően családon belüli) erőszak áldozata (Fundacja na Rzecz Równości i Emancypacji STER, 2015, idézi Urbańska, 2016) – a családi ügyekbe beavatkozó rendőrök a probléma kezelésére sokszor az emigrációt javasolják.

³² Cho és Allen (2019) szerint például nem szabad azon feltételezés alapján elméletet alkotni, hogy csak egy bizonyos típusú transznacionális család létezik, mivel az ilyen típusú családok több tényező (például a családtagoktól való elválás hossza, vagy a migrációban érintett személy humán tőkéje stb. (erről bővebben a dolgozat 2.2. fejezetében olvashatunk) függvényében eltérnek egymástól.

³³ Noha ez nem jelenti azt, hogy az elszigetelten létrejött „elmélettöredékek” nem egyeztethetők össze egymással (Massey et al., 1993).

2. Fogalmi meghatározások

2.1 Térbeli mobilitás: migráció és ingázás

A migráció témaköréhez kapcsolódó fogalmak meghatározása nem egyszerű feladat, hiszen a vonatkozó szakirodalomban a különféle mobilitási formák gyakran összemosódnak, illetve az egyes országokban és a különféle tudományterületek metszéspontjában használt definíciók között is jelentős eltéréseket találunk. Az egységes fogalomalkotás tehát hiányzik, noha az egyértelmű, hogy a vándorlással kapcsolatos fogalmak értelmezése során – amennyiben a legtávolabbról próbáljuk megközelíteni a témát – elsőként a mobilitás fogalmát kell tisztázni.

A mobilitás mozgékonytságot, egyrészt a társadalmi hierarchiában való elmozdulást (pozícióváltást), másrészt térbeli helyváltoztatást, tehát az egyének fizikai, szabad mozgását jelenti. A migráció (vándorlás) a térbeli mobilitás egyik formája, amely mindig egy adminisztratív (ország, régió, megye vagy település) határ átlépésével és lakóhely-változtatással jár együtt (Illés, 1997). Ebből adódóan elmondható, hogy a migráció minden esetben mobilitást jelent, de nem minden mobilitás tekinthető migrációnak (Huzdik, 2014). A különböző (térbeli és társadalmi) mobilitási formák viszont hatással vannak egymásra, Langerné Rédei (1985, p. 308.) szerint a migráció *„a társadalmi mozgásfolyamatoknak a legkifejezőbb térbeli hordozója”*.

A migráció legtágabb értelmezése tehát a lakóhely-változtatásra helyezi a hangsúlyt. McAuliffe és Khadria (2019, p. 29.) meghatározása szerint *„(...) egyik helyről a másikra költözés folyamata. Vándorlás országon belül a vidéki térségekből a városokba, az egyik körzetből vagy tartományból a másikba, vagy egy országból egy másik országba. Cselekvéssel jár.”* Hárs (2004) szintén adott földrajzi terület határait átlépő lakhelyváltozással, költözéssel járó mozgásként definiálja, ugyanakkor a migráció számtalan megközelítés, például térbeli, társadalmi-gazdasági és jogi szempont, illetve egyéni szándék és a migráció időtartama alapján is csoportosítható.

Térbeli szempontból megkülönböztethetünk belföldi (belső/intern), illetve nemzetközi (külső/extern) migrációt. A belföldi migráció országhatáron belüli népességmozgást jelent, általában városi térségek és a vidéki falvak, valamint városok közötti (vidék-város, város-vidék és városközi) költözést, vagy a régiók közötti (interregionális vagy intraregionális) vándorlást, de a küldő és fogadó területek fejlettsége közötti különbség is alapul vehető az osztályozás során (Sebők, 2016). A nemzetközi migráció határokon átívelő vándorlásként definiálható, egy olyan folyamat, amikor az emberek különböző okokból a szokásos tartózkodási helyüktől³⁴ eltérő országba költöznek (Huzdik,

³⁴ Az az ország, ahol az ember él, ahol a lakóhelye van, és ahol általában napi pihenőidőt tölti (UN, 1998). Ezt a meghatározást Oswald (2007, idézi Jüssen, 2016) kifogásolta, és a migráció meghatározásánál a szokásos tartózkodási hely megváltozása helyett az „életközpont” („centre of life” / „Lebensmittelpunkt”) megváltozásának figyelembevételét javasolta. Bell és Ward (2000) szintén problémásnak találták, hogy a szokásos tartózkodási hely szerves része a migráció általános meghatározásának, mivel meglátásuk szerint a lakosság egyre nagyobb része nem rendelkezik szokásos tartózkodási hellyel. Példaként említik

2014). Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) meghatározása szerint nemzetközi migráns minden olyan személy, aki megváltoztatja a szokásos tartózkodási helye szerinti országot (United Nations [UN], 1998). Mivel ebben az esetben több különböző állam is érintett a migrációban, ezért a nemzetközi vándorlás egy olyan többszereplős folyamatnak tekinthető, amelyet az egyén vagy háztartás, a küldő és a fogadó ország alkot (Salt, 2001). A nemzetközi vándorlás fogalmi meghatározásának alapja tehát az országhatár átlépése, ugyanakkor további fontos sajátosság, hogy az országok közötti vándorlás egyúttal huzamosabb idejű tartózkodást is jelent (Dickmann, Soltész és Tátrai, 2016; Hautzinger, Hegedüs és Klenner, 2014).

A migrációs mozgások sokszínűségéből és a jelenség összetettségéből adódóan talán a migráció időtartam szerinti csoportosítása a legnehezebb feladat. A nemzetközi migrációt a legtöbb meghatározás az egyének hosszabb távú (tartós) lakhelyváltatásához köti. Az Egyesült Nemzetek Szervezete [ENSZ] meghatározása ugyanakkor megkülönbözteti az átmenetileg, illetve tartósan külföldön tartózkodókat. Átmenetileg külföldön tartózkodónak az a személy tekinthető, aki legalább három hónapra, de kevesebb mint egy évre a szokásos tartózkodási helyétől eltérő országba költözik, kivéve azokat az eseteket, amikor a külföldre költözés rekreációs, nyaralási, barát/rokonlátogatási, üzleti célból, vagy orvosi kezelés miatt, esetleg vallási zarándoklat okán történik. Tartós külföldi tartózkodásnak az egy évet meghaladó időtartam számít, amely eredményeképp az érintett személy a kibocsátó országban tartós emigráns, a fogadó országban pedig tartós bevándorlónak minősül (United Nations [UN], 1998), és ebben az esetben a célország a szokásos tartózkodási hely szerinti országgá válik (United Nations Economic Commission for Europe [UNECE], 2016). Emellett beszélhetünk végleges migrációról is, amikor a migránsok nem szándékoznak származási országukba visszatérni (Whyte, 2014). Az egyes országok viszont különböző definíciókat alkalmaznak; Ausztriában például már a 3 hónapot meghaladó tartózkodás esetén is regisztrálják az Európai Unió más tagállamaiból érkező külföldieket – kivételt képeznek ez alól az idenymunkások (Saisonarbeitnehmer), valamint a határon átnyúló ingázók (Grenzarbeitnehmer) –, így az átmenetileg (egy évnél kevesebb ideig) külföldön tartózkodók is megjelenhetnek az adott országban nyilvántartott bevándorlók között.³⁵

azokat az idenymunkásokat (például gyümölcszedőket), akik egész évben a munkájukhoz kapcsolódó feladatok függvényében, fix körforgásban dolgoznak, így adott tartózkodási helyük nem tekinthető szokásosnak.

³⁵ A bejelentést a lakcímbjelentő formanyomtatvány (Meldezettel) kitöltésével történik a lakóhely szerint illetékes hatóságoknál, annak megjelölésével, hogy az Ausztriában lakcímet létesítő személy ausztriai lakóhelyét elsődleges (Hauptwohnsitz), vagy másodlagos (Nebenwohnsitz) lakóhelyének tekinti-e. Bevándorlónak csak azok minősülnek, akiknek az elsődleges lakóhelyük Ausztriában van.

Mivel Ausztria vándorlási statisztikájában a tartózkodás minimális időtartama eltér a nemzetközileg elfogadottól (előbbinél min. 90, utóbbinál min. 365 nap), ezért az Osztrák Statisztikai Hivatal minden év végén két adatbázist állít össze, és a minimum egy év tartózkodási idő figyelembevételén alapuló vándorlási adatokat továbbítja az Eurostat felé. Ha az Ausztriába bevándorló/onnán kivándorló magyar állampolgárok adatait nézzük, akkor a két adatbázis közötti eltérés nem jelentős, ami azzal magyarázható, hogy az átmenetileg (3 hónapnál tovább, de kevesebb mint egy évig) Ausztriában tartózkodó magyarok túlnyomó többsége csak másodlagos lakóhelyként (Nebenwohnsitz) jelöli meg azt az ausztriai címet, ahol a külföldön töltött

További probléma, hogy a különböző időtartamú migrációs formák egyértelmű elkülönítése az esetek többségében nehéz, mivel előfordul, hogy a külföldi tartózkodás tervezett időtartama változik, az átmeneti külföldön tartózkodás tartóssá válik, vagy végleges külföldi letelepedéssel ér véget (Werner, 1996). A változásnak ez a lehetősége jól tükröződik Cseresznyés (2005, idézi Huzdik, 2014, p. 10.) definíciójában, aki a migrációt olyan folyamatként értelmezi, amely során „(...) az egyének vagy csoportok úgy váltanak lakókörnyezet, illetve társadalmat, hogy ez a váltás az ideiglenesből huzamosabbá válik”. Ugyanakkor ennek ellenkezője is előfordul, amikor a külföldre költöző személyek átmeneti vagy tartós külföldön tartózkodás után ideiglenesen vagy végleg hazatérnek. Agunias és Newland (2007) szerint ez a legalább egy ide-oda mozgással (vagy két határátlépéssel) járó migráció cirkuláris migrációnak tekinthető, amelynek – a tartózkodás időtartama (tartós vagy ideiglenes) alapján – négy típusa különíthető el egymástól. (2. táblázat) A szerzők viszont meglehetősen tág definíciót alkalmaznak, mivel az általános meghatározás (UNECE, 2016) szerint csak a legalább három határátlépéssel járó mozgások tekinthetők cirkuláris migrációnak³⁶. Ilyen például az az eset, amikor a migráns személyek egy tartós külföldön tartózkodás után hosszabb időre hazatérnek, majd ismét elhagyják a származási országot. Egy ilyen ismétlődő, váltakozó irányú (shuttle) (Schneider and Parusel, 2011) mozgás a cirkuláris migráció általános definíciójának felel meg, amely azokat a személyeket tekinti cirkuláris migránsnak, akik egy 10 éves időszakon belül legalább háromszor átlépték adott ország határát, és mindegyik tartózkodásuk (tehát az adott országban és külföldön is) legalább 12 hónapig tartott (UNECE, 2016). Váradi (2013) szerint ezek az akár többszöri ide-oda (“back-and-forth”) mozgással járó elmozdulások nyitott kimenetelű folyamatként, befejezetlen migrációként értelmezhetők. Melegh és Kovács (2008; 2010) szintén felhívják a figyelmet arra, hogy ma már a migrációval kapcsolatos döntések egyre kevésbé tekinthetők végérvényesnek, így még a letelepedést követően sem lehet biztosan kijelenteni azt, hogy a migráció végleges formát öltött.

időszak alatt tartózkodik (Kratzmann et al., 2011; Statistik Austria, 2019; the Settlement and Residence Act [SRA], 2006, §53(1)).

³⁶ Az Európai Migrációs Hálózatnak készített német országjelentés leszögezi, hogy „a körkörös migráció nem használható olyan személyek vándorlásának leírására, akik hosszú évek vagy akár évtizedek óta tartózkodnak a célországban, és akik (egyszer és az adott célországba való visszatérés nélkül) visszatérnek a származási országukba” (Schneider and Parusel, 2011, p. 8.).

2. táblázat: A legalább két határátlépéssel járó migráció típusai a származási, illetve célországban töltött időtartam szerint

	Tartós migráció	Ideiglenes migráció
Tartós visszatérés	Azok a migránsok, akik hosszabb időt töltenek külföldön, majd visszatérnek, és tartósan a származási országukban maradnak.	Azok a migránsok, akik csak rövid ideig tartózkodnak külföldön, majd tartósan visszatérnek a származási országba.
Ideiglenes visszatérés	Azok a migránsok, akik hosszabb időre elhagyják a származási országot, de ideiglenes tartózkodásra visszatérnek.	Azok a migránsok, akik rendszeresen vándorolnak két vagy több ország között.

Megjegyzés: Agunias and Newland (2007) meghatározása szerint a migráció abban az esetben tekinthető tartósnak, ha adott személy a célországban állandó tartózkodási joggal, vagy a fogadó ország állampolgárságával rendelkezik.

Forrás: Agunias and Newland (2007), saját szerkesztés

Jelen értekezésben nem célom a cirkuláris migráció minél egzaktabb definiálása, illetve különböző típusainak részletes bemutatása³⁷, ugyanakkor a migráció egyes formáinak áttekintése során a disszertáció témája szempontjából fontos³⁸ a migráció időtartama mellett annak gyakoriságát is pontosan meghatározni, így érintőlegesen ezzel a vándorlási formával is foglalkozom.

Az Európai Unió (EU) legtöbb országában a cirkuláris migrációnak nincs hivatalosan elfogadott, egységes definíciója, és gyakran nem tesznek különbséget a cirkuláris és ideiglenes migráció között (European Migration Network [EMN], 2011), noha a Globális Migrációs és Fejlesztési Fórum (Global Forum on Migration and Development [GFMD], 2007) álláspontja szerint az utóbbi sokkal lineárisabb és statikusabb migrációs formának tekinthető. Skeldon (2011) szintén úgy gondolja, hogy az ideiglenes vándorlás spontaneitása, gyakorisága és a távolság szempontjából a cirkuláris migrációtól eltérő jelenség, egy olyan elmozdulás, amely általában egy meghatározott indítással és/vagy céllal történik, és a tervek megvalósulását követően a származási országba való visszatéréssel, vagy továbbvándorlással ér véget (Foulkes, 2015; Howe and Owens, 2016; Kratzmann et al., 2011). Ezzel szemben Wickramasekara (2011) a körkörös migrációt az ideiglenes migráció egyik típusának tekinti.

Meglátásom szerint ez az ideiglenes és cirkuláris migráció közötti átfedés abból adódik, hogy míg a migráció időtartama a legtöbb definíció szerves részét képezi, addig a vándorlások ismétlődésének gyakorisága nincs pontosan meghatározva.³⁹ Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága kiterjesztett

³⁷ Erről bővebben olvashatunk például az Egyesült Nemzetek Európai Gazdasági Bizottsága „A körkörös migráció meghatározása és mérése” című tanulmányában (UNECE, 2016), és az Európai Migrációs Hálózat jelentésében (European Migration Network [EMN], 2011), illetve Ligeti (2019), továbbá Schneider és Parusel (2011) munkáiban.

³⁸ Például azért – mint arra Váradi (2018a) is felhívja a figyelmet –, mert az Európán belül kialakult konzervatív migrációban (ami a legtöbb esetben a családtagoktól való elszakadással jár együtt) érintett kelet és közép európai gondozók cirkuláris jelleggel vándorolnak, úgynevezett váltásos munkavállalási rendszerben dolgoznak. Emellett Fresno, Meyer és Bain (2019), valamint Gréen és Melander (2018) is felhívják a figyelmet arra, hogy a hátrahagyott gyerekekre vonatkozó becsléseknél a migrációs minták egész sorát, a körkörös és szezonális vándorlásokat is szükséges figyelembe venni.

³⁹ Egyetlen szakirodalomban, a svéd kormány 2009 júliusában, a cirkuláris migráció vizsgálata céljából létrehozott parlamenti bizottsága jelentésében (Statens Offentliga Utredningar [SOU], 2010; idézi Schneider and Parusel, 2011) jelenik csak meg,

definíciója szerint azok a személyek tekinthetőek cirkuláris migránsnak, akik egy 10 éves időszakon belül legalább háromszor átlépték adott ország határát, és mindegyik tartózkodásuk (tehát az adott országban és külföldön is) 3 hónapnál tovább, de egy évnél kevesebb ideig tartott (UNECE, 2016). E definíció szerint azon személyek is cirkuláris migránsnak számítanak, akik ideiglenesen (3 hónapnál tovább, de egy évnél kevesebb időre) elhagyták az országot, majd hazatértek, ismételt külföldre vándorlásukra pedig csak évek múlva, de 10 éves időszakon belül került sor. Továbbá azon személyek is a cirkuláris migránsok közé sorolhatóak, akik 3–4 hónapig dolgoznak külföldön, amit 3–4 hónapos hazatérés követ. Ezeket a gyakoribb ide-oda mozgásokat Foulkes (2015) ciklikus ideiglenes migrációnak (cyclical temporary migration), Vertovec (2007b) pedig rendszeres, ismétlődő ideiglenes munkaerő-vándorlásnak (regular, repeat temporary labour migration) nevezi. Ebből adódóan a cirkuláris migráció fogalma a szezonális migrációval is keveredik. Egy Heinz Fassmannal készült interjúból ugyanakkor kiderül, hogy az osztrák politikus, szociológus szerint az idénymunka nem tekinthető cirkuláris migrációnak, mivel ebben az esetben gyakori, hogy a tartózkodás ideje kevesebb, mint három hónap, a betakarításban segítőké általában hat hét. Fassmann ezért azt javasolja, hogy a három hónapnál kevesebb ideig tartó, ingaszerű (Cassarino, 2008) mozgással járó szezonális munkát cirkuláris migráció helyett cirkuláris mobilitásnak nevezzük (Kratzmann et al., 2011), noha megfogalmazódhat bennünk az is, hogy ez esetben már távolsági ingázásról (erről bővebben jelen fejezet végén olvashatunk) van szó.

Jelen disszertációban az ideiglenes/átmeneti, illetve tartós migrációt az ENSZ (UN, 1998) definíciói szerint értelmezem, ugyanakkor a körkörös migráció vonatkozásában – a különböző migrációs formák jobb elhatárolása érdekében – az előzőekben ismertetett fogalmaktól eltérő meghatározást használok. Azokat a személyeket tekintem cirkuláris migránsoknak, akik egy 10 éves időszakon belül legalább ötször átlépték Magyarország határát (tehát legalább háromszor voltak külföldön), vagy legalább hétszer átléptek bármilyen országhatárt (tehát különböző országok között vándoroltak)⁴⁰, és mindegyik tartózkodásuk (itthon és külföldön is, illetve különböző országok esetén az egyes országokban) legalább 12 hónapig tartott. Cirkuláris migránsoknak tekintem továbbá azokat a személyeket, akik egy 5 éves időszakon belül legalább ötször átlépték Magyarország határát, vagy legalább hétszer átléptek bármilyen országhatárt, és mindegyik tartózkodásuk (itthon és külföldön is) 3 hónapnál tovább, de egy évnél kevesebb ideig tartott. Míg előbbi csoport tagjait – Foulkes (2015) meghatározásához hasonlóan – cirkuláris tartós migránsoknak, addig az utóbbiakat cirkuláris ideiglenes/átmeneti migránsoknak nevezem. Azon személyeket tehát, akik adott időszakon belül ennél

hogy a cirkuláris migráció vizsgálata során különbséget kell tenni azon személyek között, akik egy meghatározott időszakon belül háromszor, vagy ennél többször (ötször/hétszer) lépték át adott ország határát.

⁴⁰ Ezt a csoportot a legtöbb definíció nem fedi le, noha meglátásom szerint cirkuláris migrációnak nem csupán a származási és célországok közötti vándorlások tekinthetőek, hanem a különböző országok közötti körkörös mozgások is.

munkavállalás céljából⁴¹ kerül sor, de a külföldi tanulás is lehet kiváltó ok. Werner (1996) az oktatási célú migrációtól (ami alatt az akadémikusok és felsőoktatási hallgatók nemzetközi tanulmányait érti) elkülöníti a képzés céljából történő migrációt, valamint a szakmai vagy üzleti célú migrációt. Meghatározása szerint a képzés céljából történő migráció azon szakmai gyakornokok és tapasztalt szakmunkások (úgynevezett vendégmunkások – guest workers) migrációját jelenti, akik csak egy bizonyos időt töltenek külföldön abból a célból, hogy megismerjék a fogadó országok fejlettebb gyártástechnológiáit, és visszatérésük után ebből profitáljanak. Ezzel szemben a szakmai/üzleti célú migrációban a magasabb végzettséggel vagy képzettséggel rendelkező, határokon átnyúló transznacionális vállalkozásoknál dolgozó személyek (vállalatközi transferek – inter-company transfers) vesznek részt, akik Werner (1996) szerint a nemzetközi migránsoknak csupán egy „láthatatlan” csoportját alkotják. Dickmann, Soltész és Tátrai (2016) a migráció motiváció szerint történő osztályozás során a munkavállalás és tanulás mellett külön csoportba sorolja a házassági és családegyesítési célú migrációt is, Bell és Ward (2000) pedig elkülöníti a termelés által vezérelt migrációt, illetve a fogyasztás által motivált utazásokat. Míg előbbi a pénzkereséshez kapcsolódik, és valamilyen gazdasági hozzájárulás céljából történik a rendeltetési országban, addig a fogyasztás által vezérelt migrációt egyes szolgáltatásokhoz vagy árukhoz való hozzáférés igénye váltja ki. A szerzők szerint e két migrációs forma elsősorban gyakoriságát és időtartamát tekintve különbözik egymástól: míg a rövidebb idejű külföldi munkavállalás egyértelműen a termeléshez kapcsolódik, addig a hosszabb távú migráció egyre nagyobb hányadát a társadalmi, fizikai vagy szolgáltatási kényelem keresése motiválja, így inkább fogyasztás-, mint termelésvezéreltek. Ugyanakkor a migráció okainak sokfélesége miatt a két típus gyakran összemosódik, és jellemző az is, hogy a termelésorientált mozgások valamilyen fogyasztást eredményeznek⁴².

Huzdik (2014, p. 11.) a migráció alatt *„egy elismert, földrajzi határokat átlépő, egyéni vagy csoportos akarat eredményeként megvalósuló ismétlődő vándorlást”* ért. A migráció alanyai szerint tehát megkülönböztethetünk egyéni vagy csoportos/kollektív, illetve tömeges migrációt. Hautzinger,

⁴¹ Az ENSZ migráns munkavállalók és családtagjaik jogainak védelméről szóló nemzetközi egyezménye meghatározása szerint migráns munkavállaló minden olyan személy, akinek *„részét kell vennie, részt vesz, vagy részt vett díjazással járó tevékenységben, egy olyan államban, amelynek nem állampolgára”* (UN, 1990, 2. cikk).

⁴² Erre jó példa, hogy az átmenetileg vagy szezonális Ausztriában dolgozók, illetve a szomszédos országba ingázók határon átvándorlása elsősorban a termeléshez kapcsolódik, ugyanakkor az alacsonyabb árak és a termékek jobb minősége miatt gyakran a bevásárlást is Ausztriában intézik.

„Az ingázóknak régen az volt a jó, hogy kint kerestünk, itthon pedig elköltöttük. De most már ez sincs így egyébként, mert nem drágább kint az élet. (...) A Müller konkrétan olcsóbb Ausztriában, mint Magyarországon. És itt nem párszáz forintról beszélünk, hanem több ezer forintról. Ausztriában 30 euróért megvettünk egy babát, ami Szombathelyen 16 ezer forintba kerül. A duplájába. Ugyanaz a baba, és nem akciós. (...) És ha bemész egy boltba, például bemész egy Interspar-ba, annyira gusztusosan van minden tálalva, hogy egyszerűen nem is gondolkodsz rajta, hanem megveszed. Ha kell, ha nem. Mert egyszerűen nagyon jó. Minőségi, friss és rengeteg akció van. (...) Ez csak egy apróság, amit az ember észrevesz.” (Az interjú az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának keretében készítettem 2019. március 8-én egy Ausztriában dolgozó 39 éves apával).

Hegedüs és Klenner (2014) szerint egyéni migráció esetén a migrációs döntés és cselekvés önállóan történik, és a migráció mindvégig megőrzi individualista jellegét. Csoportos vándorlás esetén – amely mögött gyakran rokoni és baráti kapcsolatok, vagy a család egyesítésére irányuló törekvés áll – a csoport tagjainak egyéni törekvései együttesen, egymásra épülve valósulnak meg.⁴³ A nagyobb számban jelentkező, tömeges migráció azonban nem csupán méretében, hanem az azt előidéző körülményekben is különbözik az előző kettő migrációs formától, általában negatív természetű események, természeti katasztrófák vagy fegyveres konfliktusok váltják ki.

A migránsok demográfiai jellemzőinek figyelembevételével a migráció tovább differenciálható. A migráció feminizációja, a migrációban résztvevő nők arányának, illetve abszolút számának növekedése („age of women”) hatására újabban szokás férfi és női migrációról beszélni (Gábrriel, 2016; Langerné Rédei, 2010). A migráns személy életkora alapján megkülönböztethetjük a gyermek- és ifjúsági migrációt, a felnőttek, valamint az időskorúak migrációját (Dickmann, Soltész és Tátrai, 2016). Képzettség alapján a magasan képzettek, alacsony képzettségűek, vagy akár képzetlenek migrációjáról beszélhetünk (Töttös, 2014). Generációk szerint pedig a migráció első, második és harmadik generációs migrációra osztható. Míg az első generációs migránsok azok, akik hazájukból ténylegesen egy új rendeltetési országba vándorolnak, addig a második és harmadik generációs migránsok az első generációs migránsok gyermeki és unokái (McAuliffe and Khadria, 2019).

Végül a migráció politikai és jogi szempontból is osztályozható a küldő vagy fogadó ország jogi és közigazgatási rendszere, valamint migrációs politikája alapján, tehát annak figyelembevételével, hogy az adott államok milyen feltételekhez kötik a külföldiek számára az országba való belépést, illetve az ott tartózkodást (Huzdik, 2014). A jogi szabályozásnak megfelelő (legális) migráció esetén az egyének szükséges okmányok birtokában lépik át adott ország határát, jogi szabályozásnak nem megfelelő (illegális) migráció pedig jogosulatlan belépést, tartózkodást vagy gazdasági tevékenységet jelent (Werner, 1996).

A térbeli mobilitás egy másik formája az ingázás. Wille (2012; idézi Egedy, 2017, p. 387.) szerint a határon átívelő ingázásra úgy is tekinthetünk, mint „*a változatos posztmodern, transzlokális életvitel egy lehetséges prototípusára, mert az ingázók kevésbé helyhez kötöttek (multilokálisak) és rendkívül mobilisak*”. A nemzetközi (pl. LeVine, Polak and Humphrey, 2016; Martensson, 2015; Sandow and Westin, 2010) és hazai szakirodalomban (Egedy, 2017; Hardi, 2015) az ingázást gyakran a tényleges lakóhely és munkahely közötti rendszeres oda- és visszautazásként definiálják. A Nemzeti Utazási Felmérés (National Travel Survey – NTS)⁴⁴ meghatározása szerint „*otthonról a szokásos munkahelyre*

⁴³ Az egymással rokoni kapcsolatban álló személyek vagy háztartások láncolatai mentén történő vándorlást láncmigrációnak is nevezik (Tilly, 1990).

⁴⁴ Az NTS egy nagymintás (16 ezer fős) brit háztartási felmérés, amely 1998-tól folyamatosan, évente gyűjt adatokat Nagy-Britanniában a lakosok belföldi utazásairól interjúk módszerrel, valamint a hétnapos utazási napló adatai alapján.

vagy a szokásos munkahelyről otthonra történő utazás” tekinthető ingázásnak (Evans, Kelly and Slocombe, 2019, p. 20.). Az új foglalkoztatási formák (otthoni munkavégzés, részmunkaidő, önfoglalkoztatás stb.) megjelenése és elterjedése végezt a felmérésben tehát „szokásos munkahely” („usual workplace”) az ingázás egy fontos kritériumává vált, amelyet az ingázók „hetente legalább két egymást követő napon látogatnak, legalább négy egymást követő héten keresztül” (LeVine, Polak and Humphrey, 2016, p. 10.).

Az ingázásnak több típusa létezik. Napi ingázóknak azok a személyek tekinthetők, akik nem ugyanazon a településen dolgoznak, mint ahol ténylegesen laknak, és a KSH (2011) meghatározása alapján az ingázók közé számítanak a napinál ritkábban (például két-három naponta), de rendszeresen ingázók is. Emellett vannak olyan személyek, akik csak hétvégén járnak haza, és a hétköznapokat a családjuktól távol töltik (heti ingázók), az ingázók további csoportját pedig olyan személyek alkotják, akik idénymunkák idején (például bizonyos mezőgazdasági munkák idején) járnak át a szomszédos országokba dolgozni.⁴⁵ Végül ingázóknak tekinthetőek azok is, akik általában több hétig vagy hónapig – de 3 hónapnál kevesebb ideig – tartó műszakban dolgoznak külföldön, amit néhány hét vagy hónap szabadság követ. Őket Baumgartner és Forster (2017) „forgóknak” („rotators”) nevezi. A hetente, kéthetente vagy annál ritkábban utazók a távolsági ingázók (Illés, 1997). (2. ábra)

⁴⁵ A három hónapot meghaladó időt külföldön töltő idénymunkások (például a síszezonban dolgozók) viszont véleményem szerint nem tekinthetőek ingázóknak. Őket a szezonmunkák rendszeressége alapján cirkuláris ideiglenes migránsoknak vagy átmenetileg külföldön tartózkodóknak tekintem.

2. ábra: A térbeli mobilitás rendszere

Forrás: saját szerkesztés

2.2 Transznacionális családok

A transznacionális család fogalma a gazdasági, technológiai és társadalmi változások hatására kialakuló globális migrációs folyamatok miatt, a nők külföldi munkavállalásának, hagyományos családi szerepekből való kilépésének következményeként került a figyelem középpontjába (Blaskó, 2016; Broka, 2009; Lutz and Palenga-Möllenbeck, 2012). Létrejött a bevételek maximalizálásához, a megtakarítások és vagyon felhalmozásához, a család anyagi helyzetének javításához köthető, és egy olyan „eszköznek” tekinthető, amely a pénzkeresés mellett a gyerekekről való kiterjesztett gondoskodáson keresztül támogatja és fenntartja a rokonsági kötelekeket is (Parreñas, 2001; idézi Broka, 2009).

A transznacionális családok olyan családok, amelyek tagjai hosszabb vagy rövidebb ideig egymástól elválasztva, különböző országokban élnek, és országhatárokon átívelő kapcsolatokat tartanak fenn egymással (COFACE, 2012). A családtagoknak közös céljaik és hosszú távú kötelezettségeik vannak egymással szemben, így a térbeli elkülönülés ellenére is dinamikus rendszerként működnek, „(...) összefognak, és olyan dolgokat hoznak létre, amelyek a kollektív jólét és az egység érzését, azaz a 'családi életet' jelenti” (Bryceson and Vuorela, 2002, p. 18.). Cho és Allen (2019) a transznacionális családot olyan „nem hagyományos” családi formának tekinti, amelynek tagjai az országhatárokon átnyúló térbeli szétválásból adódóan a munka és családi élet összeegyeztetése terén egyedülálló kihívásokkal néznek szembe. Chiu et al. (2019) ezeket a családokat a „túlstresszelt családok” (multistressed families – MF) közé sorolja, amelyek a megnövekedett terhek hatására olyan problémákat tapasztalnak, amelyek hátrányosan befolyásolják a család jóllétét, a gyermekek gondozását és nevelését, és végső soron a család diszfunkcionális működését eredményezik. Ezzel szemben Németh (2018, p. 170.) úgy gondolja, hogy a kihívásokra adott reakciók szerint a transznacionális család formái különbözhetnek, és a transznacionális család „(...) akkor is a társas, érzelmi támogatás (...) színtere lehet, ha tagjai nem egy adott földrajzi helyen, lokalitásban élnek”.

A transznacionalitás létrejöhet a kiterjedt család (felnőtt testvérek, szülők és felnőtt gyermekek) megbomlásából, és nukleáris családok tagjainak (szülők és gyermekek) különválásából is (Blaskó, 2016; Broka, 2009; Sănduleasa and Matei, 2015). Az utóbbi esetben az egyik vagy mindkét szülő hosszabb vagy rövidebb ideig külföldön tartózkodik, míg a gyerekeket családtagok, rokonok vagy egyéb személyek (szomszédok, barátok) gondozzák a származási országban, de az is előfordul, hogy a nagyobb testvérek vigyáznak az otthon maradó kiskorúakra (Bélgorgey et al., 2012). A szakirodalomban jellemzően a nukleáris család megbomlásából létrejött transznacionális családforma jelenik meg: Mazzucato (2015) az egyik vagy mindkét szülő migrációja miatt szétszakadt családokat a transznacionális család általános formájának tekinti. Sănduleasa és Matei (2015) a transznacionális szülői nevelés (transnational parenting) fogalmát említi, amely szintén a szülő(k) és gyerek(ek)

különválásán alapul. Bryceson és Vuorela (2002) definíciója szerint pedig azok a családok tekinthetők transznacionális családnak, ahol a háztartás központi tagja (családfő/ jövedelemtermelő) külföldön van, míg a család többi tagja a származási országban marad.

Cho és Allen (2019) a transznacionális család definiálása kapcsán szintén fontosnak tartja annak figyelembevételét, hogy a családon belül ki az a személy (apa, anya, gyerekek vagy egyéb családtagok), aki elhagyja a származási országot, de emellett négy olyan dimenziót is említenek a szerzők, amelyek mentén a transznacionális családok elkülönülnek egymástól.

1. A *transznacionális migrációban érintett családtag humán tőkéje*⁴⁶ meghatározza azt, hogy milyen lehetőségek állnak a munkavállaló rendelkezésére a fogadó országban. A több humán tőkével rendelkező transznacionális migráns személyeknek általában kedvezőbb foglalkoztatási lehetőségeket, magasabb szintű oktatást és készségeket igénylő pozíciókat, illetve magasabb fizetést kínálnak, mint a kevesebb humán tőkével rendelkező személyeknek. Rédei (2010) úgy fogalmaz, hogy a legjobbaknak „vörös szőnyeggel” („red carpet”) fogadják, munkahelyükön erősebb alkupozícióban vannak, különféle előnyökhöz, támogatásokhoz (például a gyerekek külföldi taníttatásának támogatása) juthatnak hozzá, mivel a munkaadók ezeknek a „kiemelkedő tehetségeknek” („top talent”) a megtartására törekednek (Hiltrop, 1999). Ebből adódóan több erőforrással (például pénzzel és rugalmassággal) rendelkeznek, így jobban tudják irányítani migráns élethelyzetüket, és ezeknek az erőforrásoknak a felhasználásával képesek csökkenteni a családtagoktól való különválás miatti negatív hatásokat. Ennek egyik módja a gyakori hazalátogatás, amely Örkény és Székelyi (2009) szerint a migráns személy anyagi lehetőségeinek függvényében változik, így jelentős hatással van rá az, hogy a migráns személy milyen munkakörben tud elhelyezkedni.

2. Mivel a célországok eltérnek egymástól a származási országtól való földrajzi és kulturális távolság függvényében, ezért a transznacionális családok tipologizálása, illetve a hátrahagyott családtagokra gyakorolt hatások elemzése szempontjából a *transznacionális migrációban érintett családtag elhelyezkedése* (célországa) is meghatározó.

Egyrészt a származási és célország közötti földrajzi távolság befolyásolja a transznacionális család tagjai között meglévő kapcsolatokat, hiszen egy távoli országból a hazalátogatás nehéz, bizonyos interperszonális és strukturális korlátok (például időhiány, pénzügyi korlátok vagy munkahelyi kötelezettségek) egyaránt akadályozhatják a megvalósulását (Hung et al., 2013). Egy közelmúltbeli Magyarországra visszatérő migránsok visszatérés előtti transznacionális kapcsolatait vizsgáló

⁴⁶ A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 1998, p. 24.) meghatározása szerint „a humántőke-állomány a tudás, a kompetenciák és egyéb olyan gazdaságilag releváns tulajdonságok összessége, amelyekkel a munkaképes korú népesség rendelkezik”. Olyan személyes tulajdonságok (például készségek, tudás, képességek, tapasztalatok és oktatás) összessége, amelyek azt mutatják meg, hogy egy munkavállaló mennyire alkalmasegy adott munka elvégzésére gazdasági értékelőállítása céljából (Becker, 1993; idézi: Cho and Allen, 2019).

tanulmányunk (Gábrriel és Horváth, 2020) eredményei szerint a hazalátogatás a földrajzi távolság függvényében változik: a hazalátogatások mellőzése azokra a magyarokra a leginkább jellemző, akik a legtávolabb, az USA-ba és egyéb (nem EGT) országokba vándoroltak, a havonta legalább egyszer hazalátogatók aránya pedig az ausztriai migrációs tapasztalattal rendelkezők körében a legnagyobb. Blaskó és Gödri (2014) hasonló eredményekről számoltak be.

Másrészt a nyelvi és kulturális akadályok miatt a transznacionális migrációban érintett személy számára a célországba való beilleszkedés nagy kihívást (kulturális sokkot)⁴⁷ jelent, fokozott lelki terhekkel és egyfajta „életviteli megállapodással” (living arrangements) – beletörődés a családtagok hátrahagyásába és hiányába a jobb pénzkeresési lehetőségek miatt – jár együtt. Egy bizonyos idő eltelte után a fogadó ország kultúrájába való beilleszkedés (akkulturáció) új társadalmi kapcsolatok kiépülését és további lehetőségeket eredményez, viszont „*a kiinduló társadalmakhoz fűződő kötelek fokozatos lazulásával*” jár együtt (de Haas, 2010, p. 247.). Ebből adódóan a munka-család egyensúly (work-family balance – WFB) gyakran felborul, és a transznacionális családok otthon maradó tagjaira több teher nehezedik.

3. A transznacionális életmód fennállhat hosszabb vagy határozatlan ideig, ugyanakkor vannak olyan családok, akik rövid ideig, vagy ismétlődő módon (távolsági ingázók, „forgók”, cirkuláris migránsok) tartják fenn ezt az élethelyzetet. Míg a rövidebb idejű ingázás a külföldön dolgozó személy számára kedvezőbb, hiszen fogadó ország nyújtotta munkaerőpiaci lehetőségek kihasználásával párhuzamosan a szociális kapcsolatokat is fent tudja tartani (Egedy, 2017), addig Hondagneu-Sotelo és Avila (1997) kutatási eredményei szerint a családtagok közötti, hosszantartó földrajzi szétválás és a közvetlen interakció hiánya olyan negatív hatásokkal jár, amit gyakran a hazaküldött pénzek sem tudnak kompenzálni. Ebből adódóan a transznacionális család meghatározása kapcsán az elválás hosszát is szükséges figyelembe venni.

A migráció hosszának a kiinduló társadalmakhoz fűződő kapcsolatokra gyakorolt hatásairól szóló diskurzusok ugyanakkor vegyes eredményeket mutatnak. Az egyik nézőpont szerint a családtagok közötti elválás hossza meghatározza a beilleszkedés sikerességét a fogadó társadalomban, hiszen a külföldön töltött idő hosszával nő az integráció esélye (Van Tubergen, 2006; idézi: Bilgiliy et al., 2018), így még egy olyan országban is, amely teljesen más történelemmel, földrajzi adottságokkal és kultúrával rendelkezik, többnyire – de nem minden esetben – idővel megvalósul a beilleszkedés. A külön töltött idő és a szocio-kulturális beilleszkedés⁴⁸ pedig – mint arról az előző bekezdésben is volt szó – együttesen a hátrahagyottakhoz fűződő kapcsolatok gyengülését eredményezi. Ezt jól mutatják

⁴⁷ „Az új kultúrával való találkozás élménye sokkoló hatású kellemetlen meglepetés, amelyet az ismerős jelek és szimbólumok elvesztéséből fakadó félelem kísér” (Rhinesmith, 1985; idézi: Horvát-Militityi, 2011, p. 30.).

⁴⁸ A szocio-kulturális integráció a fogadó társadalommal való azonosulás, a célország állampolgáraival és intézményeivel fenntartott kapcsolatok, valamint a dottországnyelvének ismerete alapján determinálható (Snel, Faber and Engbersen, 2015).

korábban idézett tanulmányunk (Gábrriel és Horváth, 2020) eredményei is, amely szerint a hazatérés előtti évben csupán 1-2 alkalommal hazlátogatók aránya az öt vagy több éves külföldi tapasztalattal rendelkezők körében a legmagasabb.

A szocio-kulturális integrációs elmélet (socio-cultural integration theory – SIT) negatív kapcsolatot feltételez a célországban való tartózkodás időtartama, és a visszatérési szándékok között is. Az elmélet szerint minél hosszabb ideig tartózkodnak a bevándorlók a fogadó országban, minél sikeresebb az integrációjuk, és minél gyengébb transznacionális kapcsolatokkal rendelkeznek, annál kevésbé akarnak visszatérni a származási országba (Snel, Faber and Engbersen, 2015). Noha de Haas (2010, p. 247.) felhívja a figyelmet arra, hogy *„a migránsok kötődése kiinduló országaikhoz nem visszatérésük függvénye, hanem fenntartható pénz és ötletek hazaküldésével, a telekommunikáció segítségével, szabadság alatti hazlátogatással és ingaszerű migrációs mintákon keresztül”*. A másik álláspont szerint tehát a származási országokkal fennálló kötelek nem a migráció hosszának függvényében alakulnak át, azokat sokkal inkább a kapcsolattartás módja és intenzitása befolyásolják. E felfogás szerint a migránsok és a származási országban élő családtagjaik közötti szoros kapcsolatok a többségi kultúrával és a fogadó országgal való azonosulás akadályának tekinthetőek⁴⁹. Stark és Dornd (2013) szerint a hátrahagyott családtagokhoz fűződő kapcsolatok befolyásolják a tartózkodás tervezett időtartamát, és ezáltal az asszimilációs erőfeszítéseket is. Wille (2012) az előzőekhez hasonlóan megállapította, hogy az ingázók lakóhelyi közösségükhöz fűződő kapcsolataik miatt kevésbé integrálódnak a munkavállalás helyén, ugyanakkor az idő előrehaladtával, ahogy távolodnak a kibocsátó ország körülményeitől, egyre nehezebb kihívásokkal (például a nagy ingázási távolság, vagy az állandó utazás miatt kialakuló egészségügyi problémák) kell szembenéznük, ami akár az ország végleges elhagyását is eredményezheti. Ezt jól mutatja Sandow és Westin (2010, p. 435) koncepciója is, amely szerint *„az ingázás a lakóhely és a munkahely térbeli megoszlásának következménye, és a migráció alternatívájának tekinthető; és fordítva, a migráció az ingázás alternatívájának tekinthető”*. A családi helyzet és a családi kötelek viszont motiválják ennek az élethelyzetnek a fenntartását még a nehézségek ellenére is, Carling et al. (2015; idézi Egedy, 2017) szerint különösen az iskoláskorú, vagy annál fiatalabb gyermeket nevelő szülők döntenek az ingázás mellett, főként az anyagi stabilitás megteremtése és fenntartása miatt.

4. Vannak olyan transznacionális családok, amelyek tagjai több országban, szétszórtan (Ho, 2002), míg más családok tagjai két országban (jellemzően a származási és célországban) élnek, tehát a *családtagok közötti szétszóródás mértéke* is eltérő lehet. Ebből adódóan előfordulhat az is, hogy a

⁴⁹ Albrow (1997; idézi Cachia and Jariago, 2018) szerint a globalizáció hatására a bevándorlók társadalmi kapcsolatai térben és időben egyre inkább kiterjednek, aminek következtében mindennapi életük mindinkább elszakad a helyi környezettől. Belső-London egyik kerületében, Wandsworth-ben végzett kutatásának eredményei alapján megállapította, hogy a bevándorlók alig ismerik szomszédaikat, miközben távoli családtagjaikkal és ismerőseikkel napi szinten kapcsolatban állnak.

családtagok a földrajzi elhelyezkedésüktől függően valamennyire eltérő időzónában helyezkednek el, ami megnehezíti a családtagok közötti kapcsolattartást (Cho and Allen, 2019).

Összességében tehát elmondható, hogy a transznacionális családok legfontosabb jellemzője az, hogy a családtagok hosszabb vagy rövidebb ideig egymástól elválasztva, különböző országokban élnek, és országhatárokon átnyúlóan kapcsolatot tartanak fenn egymással. Ugyanakkor a származási országban maradó családtagokra gyakorolt hatások szempontjából meghatározó, hogy ki(k) a migrációban érintett személy(ek); milyen készségekkel, képességekkel, tapasztalatokkal és tudással rendelkezik; mekkora a földrajzi és kulturális távolság a származási és célország között; mennyi ideig áll fenn a transznacionális életmód; illetve több transznacionális migrációban érintett családtag esetén mekkora a szétszóródás mértéke a családtagok között.

Jelen doktori értekezésben azokat a 18 éven aluli, Magyarországon élő gyereket/gyerekeket nevelő, a nukleáris család tagjainak (szülők és gyerekek) különválásából létrejött családokat tekintem transznacionális családoknak, ahol legalább az egyik szülő átmenetileg vagy tartósan külföldön (Ausztriában) tartózkodik, illetve hetente/ritkábban (például havonta) külföldre ingázik.

2.3 Hátrahagyott/otthon maradó gyerekek

A UNICEF (2019, p. 1.) meghatározása szerint a hátrahagyott gyerekek (left behind children – LBC) azok a „születési országukban vagy a szokásos tartózkodási országukban nevelkedett gyerekek, akiket az értük felelős felnőtt migráns személyek hátrahagytak”. A Gyermekgarancia Megvalósíthatósági Tanulmányban (Feasibility Study for a Child Guarantee – FSCG) hasonló definíció olvasható: „a hátrahagyott gyerekek megnevezés azoknak a mobil uniós polgároknak a gyerekeire vonatkozik, akik saját országukon kívül élnek (akár egyik vagy mindkét szülő), és gyermekeiket a származási országban hagyják” (Frazer, Guio and Marlier, 2020, p. 40.). Kínában a hátrahagyott gyerekeket (liu-shou-er-tong) több tanulmányban (Duan and Zhou, 2005; Fan et al., 2010; Wen et al., 2019) úgy definiálják, hogy olyan gyerekek, akik legalább hat hónapig maradnak eredeti tartózkodási helyükön, miközben az egyik vagy mindkét szülőjük munkavállalás céljából egy másik helyre vándorol.

Az egyik vagy mindkét szülő rövidebb vagy hosszabb ideig tartó migrációja miatt (különösen azokban az országokban, ahol jelentős a szezonális – mezőgazdasági – migráció) (Madhavan et al., 2008) ezeket a gyerekeket általában családtagok, barátok vagy egyéb ismerősök gondozzák, de az sem ritka, hogy egyedül maradnak, vagy gyermekvédelmi intézményekbe kerülnek (Asis, 2006; Cadsby et al., 2019). Kínában a vidéken maradt gyerekeket⁵⁰ gyakran „problémás gyerekeknek” (“problem children”) nevezik, Európában pedig a „euró-árvák” (‘euro-orphans’) és „szociális árvák” (‘social

⁵⁰ Kínában a nemzetközi migráció mellett jelentős a belföldi, vidék-városmigráció is. A Kínai Nemzeti Statisztikai Hivatal adatai szerint 2015-ben összesen több mint 168 millió olyan vidéki lakos élt az országban, aki elhagyta otthonát, és városba költözött munkavállalás céljából (National Bureau of Statistics of China, 2016).

orphans'), illetve „otthon egyedül maradt” gyerekek ("home alone" children) kifejezések terjedtek el (Bélorgey et al., 2012; Botezat and Pfeiffer, 2014).⁵¹

Az „euró-árvák” kifejezés Lengyelországban, a 2004-es Európai Unióhoz való csatlakozást követően, a más EU-országokba, különösen az Egyesült Királyságba és Írországba irányuló migrációs folyamatok felerősödése következtében vált ismertté. Olyan gyerekekre használják ezt a kifejezést, akiknek egyik vagy mindkét szülője elhagyta az országot Európáért, gyermeküket idegenek gondozására bízva. Ebben a kontextusban a hátrahagyott gyerekek tehát a szülők „euró iránti éhsége” miatti áldozatként jelennek meg (Lutz and Palenga-Möllnbeck, 2012, p. 26.), noha a UNICEF (2019) felhívja a figyelmet arra, hogy az érintett gyerekek megbélyegzésének elkerülése miatt a hátrahagyott gyermek kifejezést óvatosan kell használni, hiszen a legtöbb szülő számára nehéz elhagyni a családot. Továbbá nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy ezek a gyerekek nem árvák, hiszen többségében az otthon maradó szülővel, vagy más családtagokkal, rokonokkal maradnak a származási országban (Bélorgey et al., 2012; Fresno et al., 2019). Tehát az előzőekben felsorolt kifejezések használata során az egész jelenséget szükséges figyelembe venni, hiszen – mint arra több szerző (pl. Blaskó, 2016; Bélorgey et al., 2012; Broka, 2009; Szabó, 2016) is felhívja a figyelmet – a transznacionális migráció családok életére gyakorolt hatásai kultúránként változnak, és függenek az érintett családok társadalmi-gazdasági státuszától, a migránsok és hátrahagyottak szociodemográfiai jellemzőitől, a kültöltött idő hosszától, a migráció típusától, a látogatások gyakoriságától, a pénzátutalásoktól, a gyermekgondozást ellátó személytől (amennyiben mindkét szülő külföldön vállal munkát), valamint az ország családtámogatási rendszerétől is.

Ebből adódóan kutatási eredményeim ismertetése során különbséget teszek az átmenetileg vagy tartósan külföldön tartózkodó személyek gyermekei, illetve azon személyek gyermekei között, akik ingáznak két ország (Ausztria és Magyarország) között. Míg az előbbi esetben a *hátrahagyott gyerekek* kifejezést használom, addig a transznacionális életmódot heti vagy annál ritkábban történő oda-vissza mozgásokkal fenntartó személyek gyermekeit *itthon maradó gyerekeknek* nevezem.

A transznacionális család fogalmához illeszkedve jelen doktori munkában azokat a 18 év alatti, Magyarországon élő gyerekeket tekintem hátrahagyott gyerekeknek, akiknek legalább egyik szülője átmenetileg, tartósan külföldön (Ausztriában) tartózkodik. Itthon maradó gyerekeknek pedig azokat a 18 év alatti, Magyarországon élő gyerekeket tekintem, akiknek legalább egyik szülője hetente vagy ritkábban (például havonta), ismétlődő jelleggel (például szezonálisan, vagy több hétig/hónapig tartó munkára) külföldre (Ausztriába) ingázik.

⁵¹ Ugyanakkor Rūta Pabedinskienė, a litván Szociális Biztonsági és Munkaügyi Minisztérium Család- és Gyermekosztályának vezetője szerint Litvániában manapság – a családot „hátrahagyó” migráció elterjedtsége, az érintett gyerekek magas száma miatt – a hátrahagyott gyerekeket kevésbé bélyegzik „problémásnak” (Ruin, 2014).

3. Szakirodalmi áttekintés

3.1 Hátrahagyott/otthon maradó gyerekek

A hátrahagyott gyermekek számáról – egyrészt az országok közötti módszertani és definícióbeli különbségekből adódóan, másrészt a migrációs formák változatossága és a migráns személyek regisztrációjának hiányosságai miatt – nem állnak rendelkezésre pontos adatok, ugyanakkor a UNICEF (2019) becslései azt mutatják, hogy az egész világon gyermekek millióit hagyja hátra egyik vagy mindkét szülő a jobb élet reményében, külföldi munkavállalás vagy tanulás miatt. A Nemzetközi Migrációs Szervezet (International Organization for Migration – IOM) adatai⁵² szerint a migráns munkavállalók és az általuk hátrahagyott családtagok száma mintegy 193 millió főre tehető.

3.1.1 Európában

A Children Left Behind (CLB)⁵³ elnevezésű hálózat összefoglaló jelentése (Bélorgey et al. 2012) szerint Európa néhány országában a hátrahagyott gyerekek problémája nem annyira jelentős⁵⁴, de vannak olyan országok is, ahol a hátrahagyott gyerekek száma és a kapcsolódó társadalmi problémák olyan mértékűek, hogy a közvélemény és a szakpolitika figyelmét is felkeltették. A szervezet becslése szerint 2012-ben körülbelül félmillió hátrahagyott gyermek élt az Európai Unióban. A leginkább érintett országok közé Románia, Lengyelország, Lettország, Litvánia és Bulgária tartozik, illetve a kontinens országai közül még Albánia, Moldova és Ukrajna a leginkább érintett, de Blaskó és Szabó (2016, p. 86.) úgy gondolják, hogy „[b]ár a Magyarországról kivándorlók állománya korántsem éri el az említett országokra jellemző szintet, a migráció növekedése nálunk is fontossá teszi a téma vizsgálatát”.⁵⁵

Európában a legtöbb hátrahagyott gyermek Romániában él, és a rájuk vonatkozó nyilvántartások és kutatások itt a legfejlettebbek. A hátrahagyott gyermekek kérdését a Nemzeti Gyermejközi és Örökbefogadó Hatóság (Autorităţii Naţionale pentru Protecţia Drepturilor Copilului şi Adopţie – ANPDCA) által, 2006. júniusában kiadott rendelet szabályozza, amely előírja, hogy az önkormányzatok kötelesek nyilvántartani és figyelemmel kísérni azokat a gyermekeket, akiknek szülei külföldön dolgoznak (Alexe et al., 2012). Az ANPDCA legfrissebb adatai szerint 2019 decemberében 91 345 olyan gyermek élt Romániában, akinek legalább egyik szülője külföldön dolgozott. 17%-uk esetében mindkét szülő távol volt, az egyedülálló szülők által hátrahagyott gyermekek aránya pedig 13%-ot tett ki. Összességben tehát a hátrahagyott gyermekek közel harmada élt szülői gondoskodás nélkül, 3,8%-uk

⁵² <https://www.iom.int/health-families-left-behind>

⁵³ <http://www.childrenleftbehind.eu/>

⁵⁴ Bár a szerzők (Bélorgey et al. 2012) úgy látják, hogy e mögött a jelenség nagyságrendjét alátámasztó adatok hiánya is állhat. A Szlovák Köztársaságban például a szakpolitika nem foglalkozik a kérdéssel, de a migráció nagyságrendje és jellege miatt jelentős számú érintett gyermek lehet. Észtországban szintén nehéz adatokhoz jutni, holott az emigráció nagysága indokolta tenné a téma vizsgálatát.

⁵⁵ A magyarországi adatokról az értekezés 5.2. fejezetében olvashatunk.

gyermekvédelmi gondoskodásban részesült. A hatósági nyilvántartás adatai ugyanakkor azt mutatják, hogy míg 2008 és 2019 között azoknak a gyerekeknek a száma, akiknek csak egyik szülője dolgozott külföldön, valamelyest nőtt, addig a mindkét szülő által hátrahagyott gyerekek száma csaknem a felére csökkent. (3. táblázat) Ezek az adatok ugyanakkor alulbecsültek, mivel egy korábbi UNICEF tanulmányban (Toth, Munteanu and Bleahu, 2008) arról olvashatunk, hogy 2007 augusztusában 350 ezer gyermeket (a 0–18 éves korosztály 7%-át) érintett legalább az egyik szülő külföldi munkavállalása. 157 ezer gyermeknek az édesapja, 67 ezer gyermeknek az édesanyja volt távol, 126 ezer gyermeknek (akiknek közel fele 10 éven aluli volt) mindkét szülője külföldön tartózkodott. Ezenkívül életében legalább egyszer mintegy 400 ezer gyermeknek kellett megtapasztalnia a szülőktől való különválást azok külföldi munkavállalása miatt. A felmérés eredményei szerint az érintett gyermekek 16%-a több mint egy évet töltött szülei nélkül, 3%-uknál a különválás több mint 4 éve tartott. Az esetek többségében az érintett gyerekek a kiterjesztett család tagjai, elsősorban a nagyszülők gondozásában maradtak, 4%-uk viszont állami gondoskodásba került. A felmérés adataiból azt is kiderül, hogy a hátrahagyott gyerekek többsége Románia vidéki területein élt, leginkább az ország Moldovával határos részein. Egy másik, középiskolás diákok körében készült felmérés (Toth et al., 2007; idézi Botezat and Pfeiffer, 2014) eredményei szerint a középiskolába járó diákok közel 20%-ának, mintegy 170 ezer diáknak a szülei dolgoztak külföldön a 2006/2007-es tanévben. Fresno, Meyer és Bain (2019) arra is felhívja a figyelmet, hogy azon román családok száma, ahonnan a szülők munkavállalás céljából elhagyták az országot, 2010 és 2018 között 21%-kal nőtt, és az utóbbi időben a nők migrációja is egyre gyakoribb, így az édesanyjuk által hátrahagyott gyerekek száma folyamatosan növekszik (Sănduleasa and Matei, 2015). A média ezt a helyzetet „nemzeti tragédiának” („a national tragedy”) tekinti (Botezat and Pfeiffer, 2014).⁵⁶

⁵⁶ Romániában Catrin Nye, a BBC riportere a hátrahagyott gyerekekről kisfilmet is készített. A videó az alábbi linken elérhető: <https://www.bbc.co.uk/programmes/p03yh7qk>

3. táblázat: A hátrahagyott gyerekek száma Romániában (2008–2019) (fő)

Év (december)	Hátrahagyott gyerekek	Kétszülős család, és az egyik szülő külföldön dolgozik	Kétszülős család, és mindkét szülő külföldön dolgozik	Egyszülős család, és a szülő külföldön dolgozik	Gyermekvédelmi gondoskodásban részeseülő hátrahagyott gyerekek
2008	92 328	53 125	28 795	10 408	3 684
2009	85 605	48 665	26 472	10 468	3 623
2010	84 084	48 037	25 567	10 480	3 544
2011	83 658	49 470	23 924	10 264	3 654
2012	79 901	46 917	22 993	9 991	3 346
2013	80 036	47 394	22 329	10 313	3 674
2014	82 339	49 855	22 050	10 434	3 753
2015	85 194	53 507	21 610	10 077	4 227
2016	95 308	62 978	18 646	13 684	3 870
2017	94 896	64 701	17 425	12 770	3 730
2018	92 027	62 890	16 331	12 806	3 659
2019	91 345	59 262	15 858	11 723	3 500

Forrás: saját szerkesztés az ANPDCA adatai⁵⁷ alapján

Lengyelországban ugyancsak jelentős figyelmet fordítanak a kivándorlás gyermekekre gyakorolt hatásaira, ami részben a lengyel ombudsman (Rzecznik Praw Obywatelskich – RPO) és a gyermekjogi ombudsman (Rzecznik Praw Dziecka – RPD) által finanszírozott vizsgálatoknak köszönhető. 2008-ban országos reprezentatív felmérésre került sor a szülők elvándorlása miatt hátrahagyott gyerekek számának feltérképezése céljából, amely eredmények alapján megállapították (Walczak, 2008b, 2009; idézi Okólski és Topińska, 2012), hogy a felmérést megelőző három évben a 9–18 éves gyermekek körülbelül 26–29%-ának (1,1-1,6 millió főnek) legalább az egyik szülője külföldön dolgozott. Az esetek 40%-ában azonban a különválás 2 hónapnál kevesebb ideig tartott – ami Okólski and Topińska (2012) szerint nem tekinthető „valódi” kivándorlásnak –, így ez a becslést 660–960 ezer főre csökkenti. Ebben az évben egy másik országos tanulmány is készült az „euró árvákról” (*“euro-orphans”*)⁵⁸, ami egyben figyelemfelkeltő kampány is volt. A felmérés eredményei szerint 2008-ban mintegy 110 ezer olyan gyermekes család élt Lengyelországban, ahonnan legalább az egyik szülő külföldön dolgozott, az érintett gyermekek száma pedig kétszertelenül (akár kétszer is) magasabb (Potrykowska, 2009; idézi

⁵⁷ <https://www.salvaticopiii.ro/ce-facem/protectie/copii-cu-parinti-plecati-la-munca-in-strainatate>

⁵⁸ Lengyelországban – mint arról már korábban is írtam – az anyák elvándorlását a társadalom elítéli, és az „euró-árva” kifejezés ezt a társadalmi attitűdöt (pénzért hagyták el a gyermekeiket) fejezi ki (Blaskó, 2016; Okólski and Topińska, 2012). Az országban heves vita alakult ki arról is, hogy a migráns szülők gyermekei jogosultak-e napközbeni ellátásra. Mivel a gyermekek számára napközbeni ellátást nyújtó intézményekben a férőhelyek telítettsége több mint 100%-os, ezért a jelentkezések elbírálásánál előnyt élveznek azok a szülők, akik gyermekeiket egyedül nevelik. Ugyanakkor a migráns családokra úgy tekintenek, hogy családjuk szabad választásuk alapján széttagolt, ezért *„viselniük kell döntésük következményeit”* – hangzott el egy lengyelországi óvoda vezetőjével készített interjúban (Lutz and Palenga-Möllenberg, 2012, p. 28.).

Okólski and Topińska, 2012). A 2008-as adatokhoz képest 2014-re a hátrahagyott gyerekek száma ugyanakkor 7 százalékponttal csökkent (Walczak, 2014; idézi: Fresno, Meyer and Bain, 2019). Ebben az évben a hátrahagyott gyerekek többségének (68%-uknak) az édesapja dolgozott külföldön, 15%-ukat édesanyjuk hagyta hátra, 17%-uk esetében pedig mindkét szülő távol volt. A csökkenést Fresno, Meyer és Bain (2019) szerint egyrészt az elvándorlás általános szintjének csökkenése, másrészt a teljes családok (gyermek és szülők) növekvő migrációja⁵⁹ is magyarázhatja.

*Lettországb*an nem állnak rendelkezésre pontos adatok a hátrahagyott gyerekekről, ugyanakkor a szakemberek véleménye szerint az érintettek száma néhány ezer fő. Kristaps Petermanis⁶⁰ által szolgáltatott adatok alapján 2006. november elején az országban 4 682 olyan család élt, ahol az egyik vagy mindkét (813 család esetében) szülő külföldön dolgozott, ami ez év áprilisi állapothoz képest 13,5%-os növekedést jelent. 2008-ban viszont hátrahagyott gyerekek számát kicsivel 3000 fő alá becsülték, ami azzal magyarázható, hogy ez utóbbi becslés nem vette figyelembe azokat a gyerekeket, akik még nem érték el az iskoláskort (Broka, 2009). Ebben az évben a Vidzeme régióban is készült egy felmérés 18 éven aluli gyermeket nevelő háztartások körében, amely adatok szerint a megkérdezett háztartások 53%-ában tartózkodott legalább az egyik szülő külföldön, és az érintett háztartások 18%-ában a hátrahagyott kiskorúakat nagyszülők, 12,5%-ukban pedig egyéb rokonok nevelték (Karičerta, 2006; idézi Broka, 2009). Az Állami Oktatásminőségi Szolgálat (Izglītības kvalitātes valsts dienests – IKVD) által összegyűjtött adatok szerint a 2010/2011-es tanévben 11 327 fő iskoláskorú gyermek (a tankötelezett korú gyerekek 5%-a) hiányzott az iskolákból. Az Oktatási és Tudományos Minisztérium kormányzati tisztviselői szerint feltételezhetően ők azok, akiknek szülei külföldön dolgoztak. Egy részük szüleivel elhagyta az országot, de közülük vannak olyan gyerekek is, akiket hátrahagytak. A szakemberek arra is felhívják a figyelmet, hogy ezt a problémát nem csupán a szülők külföldi munkavállalása eredményezheti, hanem az országon belüli, régiók közötti vándorlásuk is (Krišjāne and Lāce, 2012). A lett Jóléti Minisztérium legfrissebb, 2012-es adatai szerint Lettországb

an a hátrahagyott gyerekek száma körülbelül 7000 fő (Blaskó, 2016).

A másik balti államban, *Litvániában* egy 2007-es, 651 nevelési-oktatási intézmény bevonásával készült felmérés⁶¹ 4 393 fő olyan gyermeket azonosított, akik a külföldön tartózkodó szülők nélkül, nagyszülőkkel, rokonokkal, idősebb testvérekkel, barátokkal, vagy esetenként egyedül éltek. A litván gyermekjogi ombudsman által készített felmérés adatai szerint ebben az évben a 18 év alatti litván gyermekek 5%-ának legalább egy szülője külföldön dolgozott (OECD, 2010; idézi Krupickaitė and

⁵⁹ Ezt támasztja alá például az is, hogy 2009-ben Nagy-Britanniában mintegy 50–60 ezer Lengyelországban született kiskorú gyermeket regisztráltak bevándorlóként (Iglicka, 2011; idézi Okólski and Topińska, 2012).

⁶⁰ 2006-ban a Család- és Integrációs Ügyek Minisztériuma (Ministry of Children, Family and Integration Affairs –MCFIA) Gyermek- és Családpolitikai Osztályának vezetője.

⁶¹ <http://www.childrenleftbehind.eu/countries-of-origin-latvia/>

Poviliūnas, 2012). Mivel a 2004-es EU-csatlakozást követően sok szülő bejelentés nélkül hagyta el az országot, ezért 2007-ben törvénybe iktatták a szülők külföldi munkavállalásának hatóságok felé történő bejelentési kötelezettségét (Ruin, 2014). A legfrissebb adatok szerint Litvániában 9 500 gyermeket érint a szülők külföldi munkavállalása (Bélorgey et al., 2012), 2017-ben 2 331 olyan gyermek élt az országban, akit a migráns szülők kérésére ideiglenes gondnokság alá helyeztek (Frazer, Guio and Marlier, 2020).

Litvániában a transznacionális családok többsége nukleáris család, ahonnan többnyire az apák tartózkodnak külföldön. A transznacionális családok 20%-a esetében az anyák vannak távol, de ezekben a családokban jellemzően idősebb gyerekek élnek. A szülők külföldi munkavállalása pedig jellemzően 1–3 évig tart (Maslauskaitė and Stankunienė, 2007; idézi Krupickaitė and Poviliūnas, 2012).

Bulgáriában 2013-ban közel 272 ezer 18 éven aluli (az adott korosztály 22,8%-a) hátrahagyott gyermeket becsültek (Haralampiev 2015, idézi Blaskó, 2016). A Bolgár Politikai Iskola 2018-os felmérésének eredményei szerint Bulgáriában minden negyedik gyermek olyan családban él, ahonnan legalább az egyik szülő külföldön dolgozik. Az ország északnyugati részén – amely az Európai Unió legszegényebb és leggyorsabban elnéptelenedő régiója – a legrosszabb a helyzet, itt a hátrahagyott gyerekek a teljes népesség 43,8%-át teszik ki (Frazer, Guio and Marlier, 2020). Egyéb források⁶² szerint a Keleti-Rodope-hegység falvaiban, illetve az ország Észak-középső és Észak-nyugati régióinak egyes településein azoknak a gyermekeknek az aránya, akik nem a szülőkkel, hanem más rokonokkal élnek együtt, meghaladja a 60%-ot (Bogdanov and Rangelova, 2012).

A UNICEF (2009; idézi Bélorgey et al., 2012) adatai szerint *Albániában* 2009-ben 4 290 érintett gyermek élt. Ezen adatok alapján a szülők migrációja elsősorban a vidéki területeken élő, szegényebb családokat érinti, ahonnan többségében az apák vándoroltak, a hátrahagyott gyerekek 1,2%-ának viszont mindkét szülője elhagyta az országot. Őket gyakran a nagyszülők nevelték, akik a szegénység és nélkülözés miatt nem tudták kielégíteni az unokák alapvető (például egészségügyi) szükségleteit (Gedeshi and Jorgoni, 2012). A migráció háztartásokra gyakorolt hatásait a 2010-es albán Demográfiai, Szociális és Egészségügyi Felmérés (Anketa Demografice, Sociale dhe e Shëndetësisë) során is vizsgálták, amely eredményei azt mutatják, hogy a külföldön dolgozó albánok 3%-a hagyta hátra házastársát/élettársát a származási országban, és az országon belül vándorlók 11%-a, a nemzetközi emigránsok 12%-a pedig gyermekét is (Gedeshi and Jorgoni, 2012).

Moldovában több kutatás is készült a hátrahagyott gyerekekről. A hivatalos statisztikák szerint 2010. december 31-én 90 710 gyermeknek legalább egyik, 29 681 gyermeknek pedig mindkét szülője

⁶² Mariana Bantcheva-val, az Országos Gyermekhálózat (National Network for Children) oktatási és egészségügyi koordinátorával készült interjú szerint.

külföldön dolgozott (Vladicescu and Vremis, 2012). Egyéb eredmények ugyanakkor azt mutatják, hogy a jelenség ennél sokkal több gyereket érint. Egy 2005-ös becslés szerint 150 ezer és 270 ezer között lehet azon 0–14 éves gyerekek száma az országban, akiket egyik, és körülbelül 40 ezer azon gyerekek száma, akiket mindkét szülő hátrahagyott (UNICEF, 2008). Ezt a becslést megerősítette két másik felmérés is: a 2005-ös Moldovai Demográfiai és Egészségügyi Felmérés (Moldova Demographic and Health Survey – MDHS) eredményei azt mutatják, hogy Moldovában a 15 év alatti gyerekek 31%-a érintett szemben a 2000. évi 16%-kal (Salah, 2008); egy 2006 nyarán készített felmérés eredményei szerint pedig az országban mintegy 177 ezer 18 éven aluli gyermeket hagytak hátra a szülők, 37%-uk 10–15 éves volt, és 80%-uk vidéki területeken élt (UNICEF, 2007; idézi Vladicescu and Vremis, 2012). 2010 végén, 16 év alatti, iskoláskorú gyerekek (1 179 fő) körében is vizsgálták a migrációnak a hátrahagyottakra gyakorolt hatásait. Ez a UNICEF (2010; idézi Vladicescu and Vremis, 2012) survey a diákok negyedének érintettségét mutatta ki. Egy másik, 12–18 éves diákok körében készült vizsgálat (NCHM, CBS AXA, 2011; idézi Vladicescu and Vremis, 2012) ennél lényegesen magasabb, közel 40%-os érintettséget állapított meg. A tanulmány eredményei szerint a vizsgálatban résztvevő serdülők 19,4%-át édesapja, 13,6%-át édesanyja, 6,8%-ukat pedig mindkét szülő hátrahagyta. Azon gyerekek 90%-a, akiknek mindkét szülője külföldön dolgozott, nagyszülőkkel élt együtt. A legfrissebb becslések szerint Moldovában minden ötödik gyermekes háztartásban (vagy minden hetedik háztartásban) legalább egy személy külföldön dolgozik, és a moldovai gyerekek 17%-a olyan háztartásban él, ahol legalább az egyik szülő emigrált. A gyerekek 60%-ának az édesanyja, 30%-ának az édesapja dolgozik külföldön, 10%-uknak pedig mindkét szülője elhagyta az országot (MLSPF; 2011; idézi Sandu, 2011).

Ukrajnában mintegy 200 ezerre (a teljes 18 év alatti lakosság 2%-a) becsülik a „*társadalmi árvák*” („social orphan”) számát (Gréen, 2014), noha egyéb felmérések eredményei szerint a migránsok csaknem fele hátrahagyja 14 éves vagy annál fiatalabb gyermekét, közel egyharmaduk 10–13 éves gyermekét (UNDP, 2011, idézi Libanova and Malynovska, 2012). Egy 2004-ben, Ternopilben végzett felmérés eredményei szerint a tanulók 25,5%-ának legalább egyik, 4,2%-uknak pedig mindkét szülője külföldön dolgozott (Dovzhuk, 2006; idézi Libanova and Malynovska, 2012). Ugyanakkor vannak olyan területek is az országban, például a Chernivtsi régióban, ahol a hátrahagyott gyerekek aránya megközelíti a 30%-ot. Többségüket a hátramaradt szülők, nagyszülők gondozzák, de 5,7%-uk távoli rokonokkal, barátokkal, szomszédokkal, vagy egyedül él (Institute for postgraduate pedagogical education of Chernivtsi region, 2010; idézi Libanova and Malynovska, 2012).

Összességében látszik, hogy Európa néhány országában (Lettországban, Litvániában és Albániában) a hátrahagyott gyerekek száma néhány ezer fő, ugyanakkor vannak olyan országok (Románia, Lengyelország, Bulgária, Moldova és Ukrajna) is, ahol az érintett kiskorúak száma több százezer főre

tehető.⁶³ A transznacionális családok többségében az apák vannak távol, noha Moldovában az anyák migrációja gyakoribb, és az utóbbi időben Romániában is a nők növekvő migrációjáról számoltak be.

Számos európai országban azonban nem állnak rendelkezésre a hátrahagyott gyerekekre vonatkozó adatok, noha az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése 2018. április 24-i „*A munkaerő-migráció hatása a hátrahagyott gyermekekre*” című indítványa felszólította a tagállamokat arra, hogy kísérjék figyelemmel azokat a helyzeteket, amikor a szülők munkavállalás miatt hosszú ideig vagy ismétlődő jelleggel távol vannak gyermekeiktől, és a jelenség elterjedtségére reagálva hozzanak intézkedéseket az ilyen „*drámai helyzetek*” elkerülése érdekében. A szervezet meglátása szerint „*minden európai állampolgárnak joga van a családi élethez, és az érintett gyermekeknek joguk van úgy felnőni, hogy mindkét szülőjük jelen van az életükben*”⁶⁴.

3.1.2 Európán kívüli országokban

A UNICEF (2006; idézi Mazzucato, 2015) korábbi adatai szerint a fejlődő országban hátrahagyott gyerekek aránya eléri a 18 év alatti népesség 25%-át. A legtöbb hátrahagyott gyermek *Kínában* él, ahol főként az országon belüli vándorlások következtében marad hátra több millió gyermek az ország vidéki területein. Hu, Lub és Huang (2014) szerint ez a tömeges vidék-város migráció a belföldi migráció egy sajátos esete, amit az 1970-es években Kína gyors urbanizációja, iparosodása, piacgazdasági fejlődése, valamint a városi és vidéki területek közötti jelentős jövedelmi különbségek indítottak el. Az ország városi népességének aránya az 1978. évi 18%-ról 2008-ra közel 50%-ra nőtt. Míg a vidékről városokba költöző, „*úszó népesség*” („floating population”) száma az 1980-as évek elején 2 millió fő volt, addig 2010-re meghaladta a 250 millió főt (Ao, Jiang and Zhao, 2016; Jia et al., 2018; Shi et al., 2019). A Kínai Népköztársaság Nemzeti Statisztikai Hivatala (National Bureau of Statistics of the People’s Republic of China, 2017; idézi Evandrou et al, 2017) adatai szerint 2015-ben 277,5 millió vidéki munkás dolgozott városi térségekben, az ország teljes, mintegy 770 millió munkavállalójának 36%-a. Xu (2017) ezt a jelenséget a világtörténelem legnagyobb munkaerő-áramlásának (the largest labour flow in world history) nevezi.

Kínában 1958 óta egy szigorú lakóhely-regisztrációs (hukou) rendszer működik, amely értelmében a kínai lakosok kizárólag bejegyzett lakóhelyükön részesülhetnek különféle szolgáltatásokban és ellátásokban. Ebből adódóan a jobb élet reményében városba költöző kínai lakosokat a vidéki/mezőgazdasági nyilvántartási státuszuk korlátozza abban, hogy a városi/nem mezőgazdasági hukou státusszal rendelkező lakosokéval azonos gazdasági, egészségügyi, szociális és oktatási szolgáltatásokat és ellátásokat vegyenek igénybe (Chan, 2009; Fang and Shi, 2018; Hu, Lub and Huang,

⁶³ Európa egyes országaiban a hátrahagyott gyermekek számát és teljes népességhez viszonyított arányát Blaskó (2016, p. 84.) tanulmányában a 2. ábra szemlélteti.

⁶⁴ <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24659&lang=en>

2014).⁶⁵ A lakóhely-regisztrációs rendszer 2014-es reformja, a makroszintű új típusú Urbanizációs Politika (the macro-level new-type Urbanization Policy) lehetővé tette ugyan, hogy a vidéki lakosok és családtagjaik a kisebb (félmillió lakosság alatti) városokba korlátozás nélkül, szabadon költözzenek, valamint néhány egyéb közpolitikai intézkedés⁶⁶ is azt a célt szolgálta, hogy az egyéni/páros migráció (individual and couple migration) fokozatosan családi migrációvá (family migration) alakuljon át, ugyanakkor a vidékről városba költöző népesség számára nyújtott támogatások még mindig elmaradnak a városi lakosság számára biztosított lehetőségektől (Chan and Wan, 2017; Watson, 2009).⁶⁷ Ebből adódóan a lakosság mobilitását jelenleg is erősen korlátozó hukou-rendszer, valamint a bizonytalan foglalkoztatási feltételek az esetek többségében a családok szétválását eredményezik (Fang and Shi, 2018).

A Kínai Nők Szövetsége (All China Women Federation, 2013; idézi Cadsby, Song and Yang, 2019; Lu et al., 2019) becslései szerint 2013-ban Kínában a 18 év alatti gyermekek 32%-át, a vidéken élő 18 éven aluliak 38%-át hagyta hátra egyik vagy mindkét szülő. A hátrahagyott gyermekek száma az ezredforduló óta háromszorosára nőtt; míg 2000-ben 24 millió 18 éven aluli hátrahagyott gyermek élt az országban, addig számuk 2013-ban meghaladta a 61 millió főt (Chang et al., 2019; Li, Liu and Zang, 2015). Duan és Yang (2008; idézi Fang and Shi, 2018) az ország lakosságának 1%-os reprezentatív mintáján végzett felmérése eredményei szerint a városba költöző szülők 0–14 éves gyermekeinek 74%-a maradt hátra a vidéki területeken, a Kínai Nők Szövetsége (All China Women Federation, 2013; idézi Hu, Lub and Huang, 2014) becslései pedig azt mutatják, hogy az emigráló szülők 20%-a gyermekét egy éves kora előtt hagyta hátra, közülük minden harmadik szülő gyermeke 1–3 hónapos korában távozott. A legtöbb hátrahagyott gyermek Szecsuan, Hunan és Csianghszi tartományokban él (Zhang, 2018).

A nemzetközi migráció Dél- és Délkelet-Ázsia, valamint Közép-Ázsia országaiban is jelentős számú gyereket érint. Bryant (2005) becslései szerint a tengerentúlon dolgozó filippínó szülők 3–6 millió gyermeket hagynak hátra. Indonéziában az érintett kiskorúak száma körülbelül egymillió, Thaiföld esetében pedig félmillió. Ez azt jelenti, hogy a filippínó gyerekek körülbelül 10–20%-ának, az indonéz és thaiföldi gyermekek 2–3%-ának dolgozik egyik vagy mindkét szülője külföldön. Srí Lankán szintén

⁶⁵ Ugyanez gyermekeikre is igaz, mivel a hukou státusz még abban az esetben is öröklődik, ha a migránsok gyermekei a városban születnek (Chan, 2009). A hukou státusz megváltoztatására csak ritkán van lehetőség, jellemzően akkor, ha ez központi vagy helyi érdekeket szolgál. Ilyen például egy állami egyetemre történő sikeres felvétel, vagy a hadseregbe való belépés (Kajdi, 2013; Fang and Shi, 2018).

⁶⁶ A kínai kormány 2011 és 2015 között a képzett vidéki munkavállalók és családtagjaik számára a nagyobb városokban történő munkavállalást tartózkodási engedély kiadásával segítette, az állandó, bejelentett munkával rendelkező személyeknek a lakhatási támogatást nyújtott, valamint 2010-ben 11,6 millió bevándorló gyermek számára biztosította a közoktatásban való részvételt (Hu, Lub and Huang, 2014).

⁶⁷ A migráns munkavállalók többsége az informális szektorban, alacsonyan fizetett munkahelyeken dolgozik, a gyermekeik számára biztosított közoktatás, illetve a migráns gyermekek számára létrehozott magániskolák alacsony színvonalúak (például kevesebb a tanórán kívüli foglalkozás, az osztálytermek zsúfoltak, rossz állapotú és hiányos az iskolai infrastruktúra, és a megfelelően képzett tanárok hiányoznak ezekből az iskolákból), a bevándorlók által igénybe vehető gyermekgondozási szolgáltatások költségei pedig magasak (Chang et al., 2019; Dong, 2010; Xiong, 2015; Hu, Lub and Huang, 2014).

magas, körülbelül 1 millió fő az érintett gyerekek száma (Fellmeth et al., 2018), Kirgizisztánban pedig a Kirgiz Köztársaság Nemzeti Statisztikai Bizottsága (National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic) 2014-ben 259 ezer hátrahagyott gyermeket azonosított (UNICEF, 2019).

Afrikában a migráció gyermekekre gyakorolt hatásairól kevés adat áll rendelkezésre, ugyanakkor a Dél-afrikai Migrációs Projekt (Southern African Migration Project – SAMP) eredményei szerint Dél-Afrikában a háztartások 25%-ban, a vidéki háztartások több mint 40%-ában él migráns személy, amelyből arra lehet következtetni, hogy a hátrahagyott gyermekek száma itt is magas lehet (SAMP, 2004; idézi Whitehead and Hashim, 2005).

Amerikában szintén nehéz adatokhoz jutni, noha a bevándorlókról rendelkezésre álló adatok azt sejtetik, hogy a származási országban élő családtagok között a kiskorúak száma jelentős. 2016-ban becslések szerint 11,3 millió illegális bevándorló élt az Egyesült Államokban, 50%-uk mexikói állampolgár volt (Krogstad, Passel and Cohn, 2017; Lopez, Passel and Rohal, 2015). Több szerző (Abrego, 2014; Dreby, 2010; Goldsmitha et al., 2018; Nobles, 2013; Waldinger, 2008) is megállapította, hogy az illegális migrációval járó kockázatok és bizonytalanságok miatt a dokumentumok nélküli latin-amerikai bevándorlók jelentős része gyermekét hátrahagyva érkezik a célországba, és jelentős részük látogatás céljából sem utazik vissza a származási országba, jellemzően a határátlépéssel járó veszélyek és az utazás költségei miatt. Egy korábbi, Los Angeles megyében élő, közép-amerikai háztartási munkavállalók (153 fő) körében készült interjúk felmérés (Hondagneu-Sotelo and Avila, 1997) eredményei szerint a gyermekes interjúalanyok közel 40%-a – családtagokra vagy fizetett gyermekgondozókra bízva – a származási országban hagyta gyermekét. Az ENSZ Fejlesztési Programja (United Nations Development Programme – UNDP) 2005-re vonatkozó adatai szerint Ecuadorban a migráns anyák 36%-a, a migráns apák 40%-a hagyta hátra gyermekét (Cortes, 2015).

3.2 Családot hátrahagyó migráció következményei

A transznacionális mobilitásban érintett családok számát illetően a világ különböző részei között egyértelmű szakadék húzódik, így nem meglepő, hogy a szülők külföldi munkavállalásának hátrahagyott családtagokra gyakorolt hatásait elsősorban ázsiai országokban, valamint Mexikóban vizsgálták. Európában csak néhány olyan kutatás készült, ami a hátrahagyott családtagokra fókuszált, jellemzően azokban a délkelet, kelet és kelet-közép-európai országokban (Bulgáriában, Lengyelországban, Moldovában, Romániában és Ukrajnában), ahol a hátrahagyott gyerekek száma meghaladja a 100 ezer főt. Ebből adódóan – noha az ENSZ Gyermekalapja (UNICEF, 2019) és az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése (Parliamentary Assembly of the Council of Europe – PACE) (Badea, 2020) felhívja a figyelmet az adatgyűjtés fontosságára – Európa legtöbb országában nem állnak rendelkezésre kutatási eredmények arról, hogy a migráció miként alakítja az otthon maradók életét.

Mint arra már korábban is kitértem, a migrációnak a hátrahagyottakra gyakorolt hatásai több tényező függvényében változnak, tehát jogos az olyan felvetés, hogy az ázsiai országokban tapasztalt problémákat európai országok viszonylatában csak körültekintéssel, a társadalmi, gazdasági és kulturális fejlettségbeli eltérések figyelembevételével lehet elemezni, ugyanakkor a kérdéskör vizsgálatának fontosságát úgy gondolom, hogy a kontinensünkön hátrahagyott gyermekek/partnerek száma kellőképpen igazolja. Ezenkívül azt is fontos szem előtt tartani, hogy – bár Magyarországon a nemzetközi migránsok aránya nem éri el a legnagyobb kibocsátó országokra jellemző szintet – a témához illeszkedő kutatások hiánya nem egyenlő azzal, hogy a migráció távolabbi országokban azonosított hatásai hazánkban nincsenek jelen. Ebből adódóan a továbbiakban a migrációnak a származási országban maradóknak életére gyakorolt hatásait a rendelkezésre álló szakirodalmak alapján ismertetem, függetlenül attól, hogy a vizsgálatra melyik országban került sor.

3.2.1 Családon belüli hatalmi és szerepviszonyokra gyakorolt hatások

Carrillo, Ripoll és Schvaneveldt (2012) szerint a migráció meghatározó szerepet játszik a családszerkezeti struktúrák átalakulásában. A családon belüli hatalmi és szerepviszonyok megváltozásával a felbomlott családok gyakorlatilag egyszülős családként működnek (Albert és Hárs, 2012), illetve gyakran egyéb rokonok (például a nagyszülők) is bekapcsolódnak a háztartási feladatok ellátásába, és a hátrahagyott gyerekek gondozásába.

De Haas (2007) a nők által vezetett háztartások elterjedését a magas válási arány mellett a migráns családtaggal rendelkező háztartások számának növekedésével magyarázza. Egy korábbi marokkói kutatásában (de Haas, 2003) a migráns családtaggal rendelkező háztartások több mint egyharmadát nők által vezetett háztartások tették ki. Fadloulah et al. (2000, idézi de Haas, 2007) eredményei szerint a nők által vezetett háztartások aránya a migráns családtaggal rendelkező háztartások körében csaknem kétszer akkora, mint azokban a háztartásokban, ahol nincs migráns családtag (15% vs. 8%).

Az egyik szülő migrációja a család újrastrukturálását, a tágabb és szűkebb családi szerepek átalakulását, a családi értékek, minták és viszonyok átalakulását eredményezi. A transznacionális háztartásokban megváltozik a nemek közötti munkamegosztás, csak az egyik szülőre (általában az anyára⁶⁸) hárulnak a gyermeknevelési, háztartási és egyéb feladatok, ami hatással van időfelhasználási szokásaikra is. Xu (2017) szerint a migráció két csatornán, a „jövedelemhatáson” („income effect”) és a „helyettesítő hatáson” („substitution effect”) keresztül befolyásolja a hátrahagyottak időfelhasználását és munkában való részvételét, ugyanakkor e két hatás ellensúlyozza egymást, mivel

⁶⁸ A magyarországi adatok (Szémán és Turai, 2012) azt mutatják, hogy a nők többnyire gyermekvállalás előtt, vagy nyugdíjas korokban vállalnak külföldön (idősgondozói) munkát, bár a tipikus női szakmában megnövekedett munkaerő-kereslet (a gyermekeket hátrahagyó nőkkel szembeni előítélet ellenére) egyre inkább okoz a nők körében „*menni vagy maradni*” dilemmát (Blaskó, 2016; Szabó, 2016).

ellenkező irányba fejt ki hatását. Míg a migrációból származó jövedelem (átutalások) növekszik a háztartás jövedelmét, és csökkenti a hátrahagyott partnerek munkaerőpiaci részvételét („jövedelemhatás”), addig a „helyettesítő hatás” abból fakad, hogy a külföldön dolgozó fél hiánya miatt a hátrahagyott partnereknek módosítaniuk kell az időbeosztást (több időt kell fordítani a háztartási feladatok ellátására), hogy kompenzálni tudják az „elveszített” munkaerőt.

Sandu et al. (2006) szerint a partnerek külföldi munkavállalása és átutalása megteremti és táplálja a külföldről kapott pénztől való függőséget, miközben folyamatosan csökkenti annak lehetőségét, hogy a hátrahagyott személyek visszatérjenek a munkaerőpiacra. Binzel és Assaad (2011) eredményei szintén azt mutatják, hogy Egyiptomban a férfiak külföldi munkavállalása csökkenti a városi területeken élő nők munkaerő-piaci részvételét, más országokban (például Macedóniában, Albániában) viszont arról is beszámoltak (Bornarova and Janeska, 2012; Gedeshi and Jorgoni, 2012), hogy a hátrahagyott partnerek (elsősorban a hátrányos helyzetű, vidéki területeken élő nők) a megnövekedett háztartási feladatok végett kénytelenek kilépni a munkaerőpiacról. A családban betöltött szerepek változása, és a kiesett munkaerő pótlása miatt Binzel és Assaad (2011) eredményei szerint a vidéki területeken élő nők körében a háztartási és ház körüli munkára fordított idő növekszik. Chang, Dong és Macphail (2011) kutatási eredményei azt mutatják, hogy Kínában azok a házas, 20–50 éves vidéki nők, akiknek férje külföldön dolgozik, szignifikánsan több időt fordítanak a ház körüli mezőgazdasági feladatok ellátására, mint azok a hasonló korú, vidéken élő nők, akiknek férje otthon tartózkodik. A külföldi munka és a családi élet összeegyeztetésének nehézségeire a Children Left Behind (CLB) hálózatnak készített magyar országtanulmány (Albert és Hárs, 2012) is felhívja a figyelmet, Váradi (2018b) interjú vizsgálata pedig rávilágít arra, hogy a hátrahagyott nőknek gyakran olyan feladatot kell ellátniuk, amit inkább férfitestvének tartanak.

A migráció ugyanakkor a hátrahagyott nők autonómiájára és döntéshozatali képességére is hatással lehet, ösztönözheti a nők emancipációját. Desai és Banerji (2008) India Emberi Fejlődési Felmérésének (Indian Human Development Survey – IHDS) 2005-ös adatai alapján megállapította, hogy a férfiak migrációja a hátrahagyott partnerek döntéshozatali függetlenségét, a családban/háztartásban betöltött szerepük bővülését eredményezi: a szerzők által megalkotott autonómia és mobilitás index⁶⁹ átlagos pontszámai (1,93 és 1,6) a hátrahagyott nők körében 0,6, illetve 0,7 ponttal magasabbak voltak,

⁶⁹ Az autonómia indexet a gyermekvállalási és nevelési, háztartási és vásárlási döntésekre vonatkozó öt kérdés (Ki dönt arról, hogy naponta mit főzön?/ Ki dönt a nagyértékű fogyasztási cikkek vásárlásáról?/Ki dönt a gyermekvállalásról és a gyermekek számáról?/ Ki dönt arról, hogy a gyermek megbetegedése esetén mi a teendő?/ Ki dönt a gyermek házasságkötésével kapcsolatos kérdésekben?) alapján hozták létre a szerzők. Az index 0 és 5 közötti értéket vehetett fel, ahol 5 jelentette a teljes autonómiát, tehát azt, hogy az otthon maradó fél minden kérdésben az elsődleges vagy egyedüli döntéshozó.

A mobilitás indexet az alapján alkották meg a szerzők, hogy a hátrahagyott nőknek kellett-e engedélyt kérniük férjüktől vagy idősebb családtagjuktól ahhoz, hogy élelmiszerboltba, egészségügyi intézménybe menjenek, illetve barátokat vagy a szomszédokat meglátogassák. Az index 0 és 3 közötti értéket vehetett fel, ahol 3 jelentette azt, hogy a hátrahagyott nőknek egyik esetben sem volt szükségük házastársuk vagy más idősebb családtagjuk engedélyére.

mint a férjükkel együtt élő nők esetében. Pakisztánban szintén beszámoltak arról, hogy a férfiak migrációját követően a nők olyan feladatokat is el tudtak látni, amelyekből korábban a férfiak kizárták őket, és ez hozzájárult „elszigeteltségük” feloldásához (Farooq and Javed, 2009). Romániában gyakori, hogy a hátrahagyott nők vállalkozó válnak, az átutalt pénz „intelligens megtakarítói” (intelligent savers”) lesznek (Alexe et al., 2012). Ebből adódóan a családon belüli hatalmi viszonyok átalakulnak, és noha a családról anyagilag gondoskodó „családfő” szerepét továbbra is a külföldön dolgozó fél tölti be, a gyerekneveléssel vagy a gyerekek iskoláztatásával kapcsolatos kérdések, illetve a vásárlási és egyéb háztartási döntések meghozatala során az otthon maradó felek (jellemzően a hátrahagyott nők) kerülnek „családfő” pozícióba (Fiore, 2014; Safta et al., 2014).

A családon belüli férfiszerepek átalakulása kevésbé jelenik meg a vonatkozó szakirodalomban, azonban több szerző (például Gábiel, 2016; Rojas, Saab and Taylor, 2013; Safta et al., 2014) is rámutat arra, hogy a hátrahagyott apák kevésbé tudják ellátni a háztartási és gyermeknevelési feladatokat, ezekben a családtagok (jellemzően a nagyszülők) segítségnyújtására támaszkodnak. Ghencea és Igor (2004) kutatási eredményei szerint Moldovában a hátrahagyott apáknak csupán 46%-a vesz részt a tradicionálisan „női” feladatokat ellátásában. Egy ugyancsak Moldovában, 300 gyermekes család bevonásával készült vizsgálat (Peleah, 2007) adatai azt mutatják, hogy a hátrahagyott gyerekek 32%-a az anyák külföldi munkavállalása ellenére is elsődleges gondozójának édesanyját tekinti. Továbbá míg azokban a családokban, ahol az anya van külföldön, a válaszadó gyerekek 14%-a gondolja azt, hogy nincs az életében olyan személy, aki vigyázna rá, addig azokban a családokban, ahol az apa van távol, a gyerekeknek csupán 3%-éri ugyanazt. A szerző szerint ez azzal magyarázható, hogy a migráns anyák és gyermekeik szoros transznacionális kapcsolatot tartanak fenn egymással.

A transznacionális családokban a gyerekek és felnőttek közötti szerepek is felcserélődnek, a generációk közötti munkamegosztás átalakul, ami szorongásos zavarok és depresszió kialakulásához, az iskolai eredmények romlásához, sőt iskolai lemorzsolódáshoz is vezethet (Blaskó, 2016; McKenzie and Rapoport, 2011; Sănduleasa and Matei, 2015). Broka (2009) kutatási eredményei azt mutatják, hogy a lett háztartásokban hátrahagyott gyerekeknek „korábban kell felnőniük”, és gyakran túlságosan sok felelősség nehezedik rájuk, de a szülők úgy gondolják, hogy ennek hatására sokkal felelősségteljesebbé válnak, és felkészültebbé teszi őket az életre.

Az anya külföldi munkavállalása esetén gyakori, hogy a „transznacionális lányokra” (transnational daughters) hárulnak a háztartási feladatok (Urbańska, 2016), és a fiatalabb testvérek ellátását/gondozását is az otthon maradó idősebb gyerekek végzik (Cortes, 2008; Nguyen, 2016; UNICEF, 2019). Chang, Dong és Macphail (2011) a Kínai Egészségügyi és Táplálkozási Felmérés (China Health and Nutrition Survey – CHNS) adatai alapján a migrációnak a hátrahagyott gyerekek és időskorúak időfelhasználására gyakorolt hatásait vizsgálta. A szerzők megállapították, hogy a 7–14 éves gyerekek

háztartási és háztáji mezőgazdasági munkában való részvétele, illetve a háztartási és mezőgazdasági munkára fordított ideje is növekedett a szülők migrációját követően. Legalább egyik szülő migrációja a hátrahagyott gyerekek ház körüli mezőgazdasági munkákban való részvételét 2,1%-kal, a háztartási munkában való részvételét pedig a lányok esetében 54%-kal, a fiúk esetében 27%-kal növelte. Azon hátrahagyott gyerekek esetében, akik korábban nem vettek részt ilyen jellegű tevékenységekben, a mezőgazdaságban évente ledolgozott órák száma legalább egyik szülőjük migrációját követően 114 órával nőtt, a háztartási feladatok ellátása pedig a fiúknál napi 0,239 órával, a lányoknál napi 0,751 órával vett több időt igénybe. A hátrahagyott lányok csoportjában a fiatalabb testvér jelenléte a házimunkára fordított időt naponta 0,256 órával növelte. Mindkét szülő migrációja esetén a lányok háztartási feladatok ellátására fordított idejének növekedése meghaladta a heti 10 órát. Az eredmények ugyanakkor azt mutatják, hogy amennyiben a településen működnek különféle gyermekgondozási szolgáltatások, azok száma a hátrahagyottak házimunkával töltött idejét szignifikánsan csökkenti. Xu (2017) a CHNS adatai alapján a hátrahagyott gyerekek fizetett munkában való részvételét is vizsgálta, és megállapította, hogy az apák külföldi munkavállalása 68,5%-kal növeli a fiúk fizetéssel járó munkavállalását, a napi munkára fordított idejüket pedig 5,15 órával gyarapítja. A szerző ezt az eredményét azzal magyarázta, hogy a férfiak külföldre költözése – a migráció költségei, illetve az átutalások késedelme miatt – átmeneti pénzügyi nehézségeket okoz a család számára, ami a hátrahagyott fiúgyermek fizetett munkában való ideiglenes részvételét ösztönzi, ugyanakkor a későbbi átutalások mérséklék a hátrahagyottak fizetéssel járó munkavállalását.

Noha Xu (2017) eredményei szerint a hátrahagyott gyerekek több időt töltenek házimunkával, illetve az egyéb ház körüli feladatok ellátásával, mint azok a gyerekek, akiknek szülei otthon élnek, Chang, Dong és Macphail (2011) eredményei azt mutatják, hogy a fiúk esetében ilyen különbségek nem mutathatóak ki. A hátrahagyott lányok körében viszont a mezőgazdasági munkára fordított idő évi 16 órával, a házimunkára fordított idő pedig napi 0,15 órával több, mint azon lányok esetében, akiknek szülei otthon élnek.

3.2.2 Családtagok közötti kapcsolatokra gyakorolt hatások

A migráció hatására a párkapcsolati viszonyok fellazulhatnak, összeütközhetnek a különélő szülők nevelési elvei, a párok között konfliktusok, érzelmi távolság alakulhat ki, ami végső soron a család felbomlásához, váláshoz is vezethet (Albert és Hárs, 2012; Hoang et al., 2015; Szabó, 2016). Árendás, Katona és Messing (2019, p. 117.) szerint ez a kettészakadás „*a veszteség érzetét, a családi élet átalakulásának hétköznapi drámáját*” hordozza magában, bár Blaskó (2016) arról ír, hogy ez nemcsak következménye, hanem akár előidézője is lehet az egyik fél migrációjának.

Wickramage et al. (2015) Srí Lanka-i migráns munkavállalók családtagjai körében vizsgálta a migráció hatásait, és megállapította, hogy az elvált szülők aránya a migráns családokban sokkal

magasabb (3,7-szeres), mint a nem migráns családokban. Egy, a lett Piackutató és Közvélemény-kutató Központ (Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs) (SKDS, 2005; idézi Krišjāne and Lāce, 2012) által készített felmérés során Lettország lakosságának 29%-a gondolta úgy, hogy a családok felbomlásának elsődleges oka a családtagok külföldi munkavállalása. Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálatának (State Statistics Committee of Ukraine) adatai szerint az elváltak aránya a migráns nők körében háromszor magasabb, mint a migráns férfiaknál, és kétszer magasabb, mint az ország teljes női lakossága esetében (22,2% vs. 7,8% és 11,0%) (Libanova and Malynovska, 2012). A „Női perspektívák” Nyugat-ukrán Központ (West-Ukrainian Centre “Female Perspectives”, 2003; idézi Libanova and Malynovska, 2012) Olaszországban dolgozó ukrán női migránsok (441 fő) körében készített interjúk felmérésében az interjúalanyok közel harmada számolt be a hátrahagyott partnerekkel és gyerekekkel fennálló kapcsolati problémákról, ami következtében előfordulhat – mint arról a UNICEF számára készített moldovai országjelentésben (Vladicescu and Vremis, 2012) és McEvoy (2008) mexikói interjúk kutatását bemutató tanulmányban is olvashatunk –, hogy a migráns szülő külföldön új partnert talál, és teljesen elhagyja a származási országban élő családot. Ugyanakkor ennek ellenkezője is előfordul: Lettországban például arról számoltak be (Krišjāne and Lāce, 2012), hogy a család szétszakadásának megakadályozása érdekében gyakran a hátrahagyott nők és gyerekek is a korábban kivándorolt apa után költöznek külföldre. Sandu et al. (2007; idézi Alexe et al., 2012) pedig arra az eredményre jutott egy romániai vizsgálata során, hogy a transznacionális kapcsolatok erősebb érzelmi köteléket eredményeznek a párok között.

A transznacionális családokban gyakran a szülő-gyermek viszony is fellazul⁷⁰, a szülőktől való túlságosan hosszú (egy évnél hosszabb) különválás miatt a gyermekek távolságtartóak lesznek, elhagyottnak érzik magukat, közömbösen reagálnak a külföldön élő szülő kapcsolattartási próbálkozásaira (telefonhívásaira, valamint látogatásaira), amit a szülők pénzzel és ajándékokkal igyekeznek helyrehozni⁷¹ (Dreby, 2007; Jia et al., 2018; Vladicescu and Vremis, 2012). Ez a kötődési

⁷⁰ „A kétéves fiam egy alkalommal nem ismerte meg az apját” – nyilatkozta a HVG-nek egy külföldi munkavállalási tapasztalatokat megosztó Facebook-csoport tagja (Szabó, 2016).

⁷¹ Alexa et al. (2012) úgy látja, hogy a hátrahagyott gyerekeknek vásárolt különféle ajándékok (például ruhák, játékok, számítástechnikai eszközök stb.) a migráns szülők távolléte miatt elszenvedett érzelmi károk kompenzációjaként szolgálnak. Ezt alátámasztja egy korábbi kutatásom során (Horváth, 2016) elhangzott interjúrészlet is: „Rossz a fiúknak, hogy ilyen sokáig távol vagyok tőlük, de nagyon jól érzik magukat anyuval is. Muszáj kijárnom, hogy kicsit jobban éljünk, mint korábban, mert szeretnék nekik megadni mindent. Tudom, hogy nehéz nekik, de ha itthon vagyok, akkor mindig elmegyünk valamerre, moziba, állatkerthbe, és több dolgot meg tudok vásárolni nekik, és ez úgy érzem, kompenzálja őket.” (Az interjú 2016. március 2-án készült egy Ausztriában dolgozó édesanyával).

Trencsényi Klára 2015-ben bemutatott *Reményvasút* című dokumentumfilmjében – amelyben megismerhetünk egy 14 éves kislányt, Gergőt, aki testvéreivel együtt évek óta nagyszüleivel él, miközben a szülők Németországban dolgoznak – ugyancsak megjelenik ez a fajta ellentételezés. A dokumentumfilm egyik jelenete a szülők hazalátogatását mutatja be: a megérkezést követő ajándékosztás örömteli pillanataiba nyerhetünk betekintést, de azt a szomorúságot is láthatjuk, amit a szülők távolléte, a gyermekek életében bekövetkező változások és fontos történések (például a szakiskolába történő felvételről kapott értesítés kézhezvétele) utólagos megélése okoz.

stílus viszont rendszerint a migráció után is fennmarad, Artico (2003; idézi Schapiro et al., 2013, p. 61.) közép-amerikai hátrahagyott serdülők körében készített interjúk felmérésének eredményei szerint „*a szülő-gyermek viszonyt az elveszett idő és a meggyengült kapcsolatok miatt soha nem lehet rendbe hozni*”.

A korábban már többször hivatkozott UNICEF (2019) tanulmányban arról is olvashatunk, hogy mivel az otthon maradó félre több háztartási feladat nehezedik, ezért ő is kevesebb figyelmet és időt tud fordítani a gyerekekkel való kapcsolatok ápolására, a közös játékra vagy tanulásra, ami a fiataloknál tanulási nehézségek, illetve mentális és viselkedési zavarok kialakulását eredményezheti. Valmiera város gyámhatóságának vezetője szerint az ilyen helyzetekben a legnagyobb problémát az jelenti, hogy a hátrahagyott gyerekek nem vesznek részt abban a döntéshozatali folyamatban, hogy a szülők távozása után kivel fognak élni és milyen körülmények között (Broka, 2009).⁷²

3.2.3 Külföldön dolgozó szülőre gyakorolt hatások

Több kutatás (Bhaskar-Shrinivas et al., 2005; Broka, 2009; Lockwood, Smith and Karpenko-Seccombe, 2019; Lu et al., 2019; Safta et al., 2014; Trapenciere, 2017; Turai, 2014) is rávilágít, hogy a külföldön dolgozó családtagok életét az egyedüllét, a családtagoktól való távolság nehezíti. Külföldi munkavállalás melletti döntésüket Németh Erika klinikai szakpszichológus szerint gyakran kétségek és bűntudat kíséri (Szabó, 2016). A migráns szülők számára – a nyelvi és kulturális akadályok és a strukturális egyenlőtlenségek miatti kihívások mellett – nehézséget jelent megbirkózni azzal az érzéssel, hogy a szülői feladatok ellátásában kudarcot vallottak, jellemzően hátrahagyott gyermekük problémás viselkedéséért is önmagukat hibáztatják. Mindennapjaikat ellentmondásos gondolatok, érzelmek hatják át, Váradi (2018b, p. 200.) szerint „*a belátást, hogy kint jobban élhetnek, boldogulhatnak, (...) felváltja a visszatekintő önvád*”. A szerző (Váradi, 2018a) arra is felhívja a figyelmet, hogy a család szétszakadása miatti lelkiismeret-furdalás azok életét is megkeseríti, akik rövidebb idejű váltásokkal dolgoznak.

A közbeszédben rendszerint a nőket tekintik felelősnek gyermekeik elhanyagolásáért, a nők külföldi munkavállalása „*egyfajta társadalmi szegénységként és számonkérésként terhelődik rá a vándortörténetekre, és megkérdőjelezi a külföldön tartózkodó nők jó anyaságát*” (Turai, 2014, p. 315.). Ukrajnában például míg a több millió ukrán férfi oroszországi migrációját „normálisnak” tekintik, addig a nők nyugatra vándorlását a média rendellenes jelenségként bélyegezi meg (Zimmer, 2007). Lengyelországban – mint arról már korábban is írtam – szintén gyakori a külföldön dolgozó nők társadalmi stigmatizációja. „*A társadalom ítélete és a személyesen átélt érzelmi megfosztottság, az*

⁷² Badea (2020) olyan történetekről is beszámolt, amikor a szülők – féltve gyermekeiket az elválás nehéz pillanatától – búcsú nélkül távoztak.

anyaszerepnek való megfelelés-képtelenség érzete együttesen pedig a funkcióikat távolról betölteni próbáló anyáknál komoly lelkiismeret-furdalással, büntudattal jár, miközben sokszor megterhelő érzelmi elszigeteltséggel küzdve élik azt az életet, amelyet paradox módon éppen gyermekük (anyagi) boldogulása érdekében választottak” – írja Blaskó (2016, p. 74.). Váradi (2018a) szerint a családjuktól való különválás miatt a külföldön vendégmunkásként dolgozó férfiakra is komoly teher nehezedik. Falicov (2007) úgy látja, hogy a családtagoktól való elszakadás jelenti az egyik legnagyobb stresszforrást a migráció során, ami fokozhatja a társadalmi elszigeteltség és depresszió, valamint a különféle érelemerorientált megküzdési stratégiák (például dohányzás) kialakulását⁷³, különösen azoknál, akik hosszabb ideig vannak távol szeretteiktől (Afulani et al., 2016; Bohr and Whitfield, 2011). Miranda et al. (2005) latin-amerikai bevándorló nők körében készített felmérésének eredményei azt mutatják, hogy a depresszió előfordulása az özvegy, elvált vagy férjüktől/partnerüktől külön élők csoportjában 1,79-szer gyakoribb, mint a házasok vagy partnerükkel együtt élők esetében, a gyermeküktől elszakított nők körében pedig 1,52-ször jellemzőbb, mint azoknál a migráns anyáknál, akik gyermeküket is magukkal vitték.

A tömegkommunikációs eszközök fejlődésének, az utazási lehetőségek kiszélesedésének, illetve a határok átjárhatóságának, a munkaerő szabad áramlásának köszönhetően azonban lehetőségük van a szétszakított családtagoknak arra, hogy határon átvívelő (transznacionális) kapcsolatokat tartsanak fenn egymással. Ezek a határon átnyúló társadalmi és gazdasági kapcsolatok jellemzően a migránsok egészségét védő tényezőként szolgálnak, csökkentik a transznacionális szülőség terheit, ugyanakkor nem szüntetik meg azt a veszteségérzést, amit a kettészakadás és a távollét okoz.

Az információs és kommunikációs technológiák (IKT) fejlődése a 2010-es években egy olyan „virtuális” transznacionális társadalmi teret (“virtual” transnational social space) hozott létre, ahol a „együtt-lét” („co-presence”) a digitális médián és technológián keresztül zajlik. *„Az új információs technológiák révén a képi, szövegbeli és más elektronikus formában létező tudás és információ mind szabadabban áramlik az országhatárokon át”* – fogalmaz Melegh (2004, p. 84.), így lehetővé teszi a migránsok számára, hogy egyszerre több különböző helyen jelen legyenek, és folyamatosan kapcsolatot tartsanak fenn a származási országban élő családtagokkal, barátokkal (Baldassar et al., 2016; Madianou, 2016). Ez a határokon átnyúló, virtuális kapcsolattartás jelentős érzelmi támogatást nyújt a külföldön dolgozó fél számára, a „helytállás platformjaként” („platform for resistance”) szolgálhat, amikor az egyén marginalizálódva érzi magát a fogadó országban (Villa-Torres et al., 2017; Viruell-Fuentes and Schulz, 2009). Több szerző (Asis, 2006; Blaskó, 2016; Cho and Allen, 2019; Madziva,

⁷³ A nyugat-európai hagyományos befogadó országokba vándorló moldáv, román és ukrán migránsok körében a családtagoktól, rokonoktól történő elszakadás következtében kialakuló tünetek (depresszió, szorongás, álmatlanság hallucinációk stb.) együttesére az „olasz szindróma” („Italian Syndrome”) kifejezést is használják (Battistino, 2019).

2016; Molina, 2015; Rojas, Saab and Taylor, 2013) is rámutat arra, hogy a *távolsági kommunikáció* gyakran a külföldön dolgozó fél mindennapi életének szerves részévé válik, csökkenti a magány okozta szorongást, és lehetővé teszi a távoli szülői felügyeletet és gondoskodást. Ugyanakkor nem helyettesíti a szülők fizikai jelenlétét, akadályozhatja az érzelmi támogatás időben történő cseréjét, és Vermot (2015) szerint ez a fajta kapcsolattartás a stressz és bűntudat forrása is lehet, mivel az elvárt és a voltaképpen „hátrahagyott” szülői szerepek és felelősségek emlékeztetőjéül szolgál.

A transznacionális kapcsolattartás másik formájának, a *hazalátogatásoknak* a migráció érintettjeire gyakorolt hatása kevésbé jelenik meg a vonatkozó szakirodalomban, noha összességében elmondható, hogy a hazautazás az érzelmi jólétre, illetve az élettél való elégedettségre is egyértelműen pozitív hatással van (Backer, 2019; Bilgiliy, Kuschminderz and Siegel, 2018; Michalkó, 2010). Trana, Mooreb és Shonec (2018, p. 89.) szerint az egyik legjelentősebb következménye az, hogy *„a résztvevők számára lehetővé teszi, hogy ’otthon érezzék magukat’, miközben távol vannak a saját otthonuktól”*. Egyfajta „hidat” képez a származási és célország között, fontos eszköz a családi kötelékek és a társadalmi kapcsolatok fenntartásához, noha bizonyos interperszonális és strukturális korlátok (például időhiány vagy pénzügyi korlátok) egyaránt akadályozhatják azt, hogy a külföldön dolgozó szülők rendszeresen hazalátogassanak (Hung, Xiao and Yang, 2013).

Az *átutalások*⁷⁴ küldése szintén fontos eleme a származási országban maradt családtagokhoz fűződő kapcsolatok ápolásának. Collins (1998) szerint a családhoz való tartozás fontos a felelősség és a felelősségre vonhatóság szempontjából, és a migráns személyek rendszerint úgy érzik, hogy valamivel „tartoznak” és felelősek az otthon maradt családtagjaikért, különösen akkor, ha a hátrahagyott családok társadalmi státusa alacsony. Kajdi et al. (2019) eredményei szerint minél alacsonyabb az egy főre jutó lakónégyzetméterek száma a lakásban, és a háztartásfő befejezett iskolai végzettsége, annál nagyobb eséllyel utal haza a külföldre költözött családtag. Emellett a szerzők megállapították, hogy több, mint kétszeres az esélye annak, hogy a származási országban maradt háztartás külföldről támogatást fogad, ha abban él legalább egy kiskorú gyermek. A külföldön dolgozó anyák gyakran bizonytalan migráns státuszuk és munkakörülményeik ellenére is utalnak a hátrahagyottaknak (Wong, 2006), noha a hazautalt összeg azokban a családokban magasabb, ahol az apa van külföldön (Nguyen, 2016; Skeldon, 2011).

Az átutalások küldésének érzelmi dimenzióit, a migráns személy egészségi állapotára gyakorolt hatásait kevésbé vizsgálták, és a témában született kutatások eredményei ellentmondásosak.

⁷⁴ Az átutalások olyan pénzbeli vagy természetbeni transferek, amelyekkel a migráns személyek a származási országban élő családjukat vagy közösségüket támogatják (McAuliffe and Khadria, 2019). Ezek az átutalások alkotják a világ egyik legnagyobb pénzügyi áramlását, és a külföldi tőkebefektetést követően a második legnagyobb pénzügyi forrását képezik a nemzetgazdaságnak (Skeldon, 2011; Langerné Rédei, 2007). A hazautalt pénzek volumene világszerte folyamatosan nő, 2018-ban megközelítette a 700 milliárd dollárt, amely jelentős részét a hátrahagyott gyerekek egészségének és jólétének támogatására, valamint oktatására fordították (Kajdi, 2015; UNICEF, 2019).

Alcantara, Chen és Alegria (2015) az Egyesült Államokban élő latin-amerikai bevándorlók reprezentatív országos mintáján készült kutatása eredményei szerint az átutalások az elmúlt évi major depressziós epizódok fellépésének alacsonyabb esélyével társulnak; elősegítik az énhatékonyság érzetét, és a hátrahagyott rokonokhoz fűződő kötelezettségek teljesítését, így pozitív hatással vannak a bevándorlók mentális egészségi állapotára. Ugyanezen adatok felhasználásával Alcantara, Molina és Kawachi (2015) megállapította, hogy azok körében, akik hazautalnak, alacsonyabb a dohányzás előfordulása is. A Franciaországban élő szubszaharai afrikai migránsok körében végzett reprezentatív kutatás (Afulani et al., 2016) eredményei ugyanakkor azt mutatják, hogy a hazautaló migráns nők körében több mint 50%-kal nagyobb az esélye a krónikus betegségek kialakulásának, mint azoknál a nőknél, akik nem utalnak haza⁷⁵. Amoyaw és Abada (2016) a Kanadai Bevándorlók Longitudinális Felmérése (the Longitudinal Survey of Immigrants to Canada – LSIC, 2001-2005) adatai alapján szintén arra az eredményre jutott, hogy a bevándorlás utáni első hat hónapban az átutalások küldése hozzájárul a mentális egészségügyi problémák kialakulásához, ezt követően azonban „érzelmi előnyt” ("emotional advantage") jelent a bevándorlók számára.

3.2.4 Hátrahagyott/otthon maradó partnerekre gyakorolt hatások

A migrációnak a hátrahagyott partnerekre gyakorolt hatásaival meglehetősen kevés kutatás foglalkozik, noha arra több szerző (például Csoboth és Susánszky, 2010; Farooq and Javed, 2009; Gedeshi and Jorgoni, 2012; Skeldon, 2011) is felhívja a figyelmet, hogy az otthon maradó felekre nehezedő többszörös elvárások (például a gyerekek nevelése, a háztartás vezetése, vagy az átutalások felhasználása és kezelése) lelki és fizikai problémák kialakulásához vezethetnek. Wickramage et al. (2015) eredményei szerint a partnerükkel együtt élők személyekhez képest a hátrahagyott partnerek körében kétszer gyakoribb a mentális rendellenességek (depresszió, szomatiform zavarok és szorongás) előfordulása. A Gyermek Egészsége és Migráns Szülők Délkelet-Ázsiában (Child Health and Migrant Parents in South-East Asia – CHAMPSEA) nevet viselő kutatás eredményei szintén azt mutatják, hogy a hátrahagyott nők (left-behind mothers) rosszabb mentális egészség-mutatókkal rendelkeznek, mint azok a nők, akik partnerükkel élnek együtt. Ezt az eredményt a szerzők (Graham, Jordan and Yeoh, 2015) a családtagok közötti ritka kapcsolattartással magyarázták, ugyanakkor megállapították, hogy az átutalások védőtényezőt jelentenek a mentális egészség szempontjából. A Children Left Behind (CLB) hálózatnak készített lengyel országtanulmányban a hátrahagyott nők körében alkoholproblémákról számoltak be (Okólski and Topińska, 2012), ami Peleah (2007) szerint a hátrahagyott férfiak körében is gyakori: kutatási eredményei azt mutatják, hogy a külföldön dolgozó

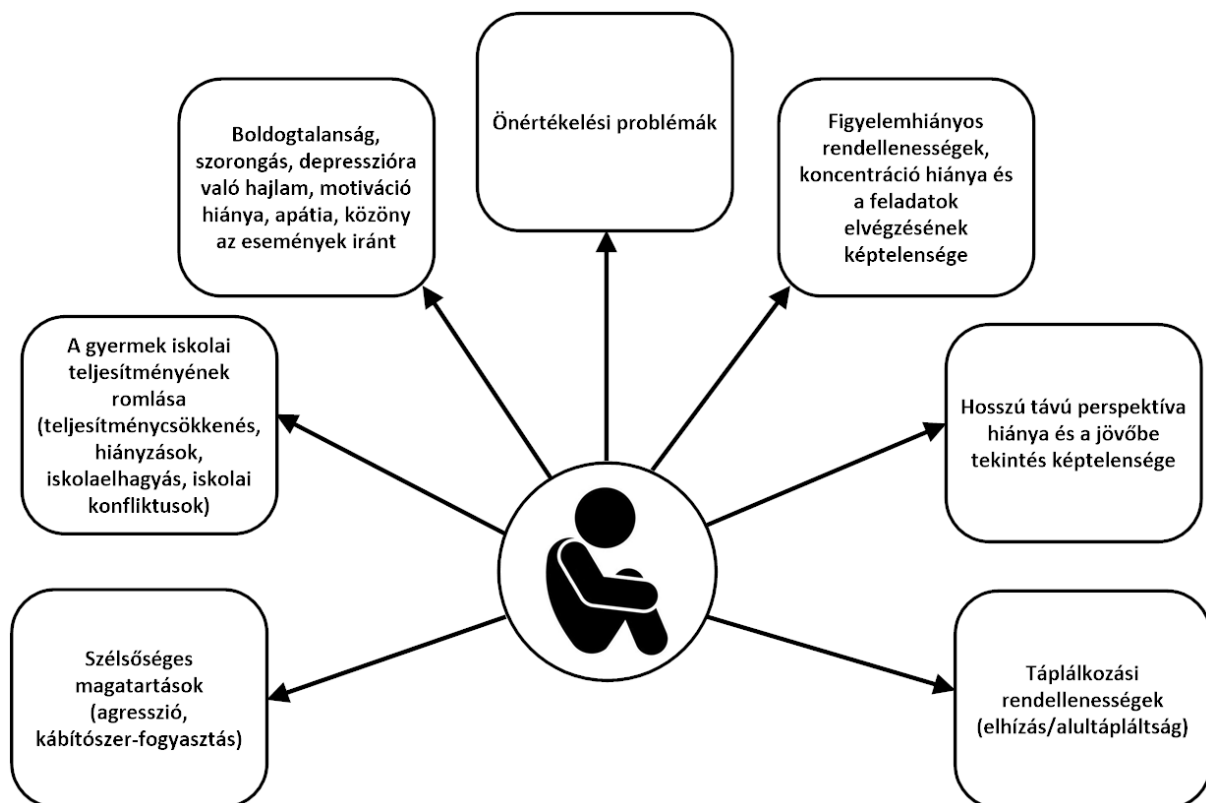
⁷⁵ A férfiak körében a hazautalás és a krónikus betegségek kialakulása között nem találtak szignifikáns összefüggést a szerzők.

nők anyagi függetlenségét az otthon maradó férfiak „fenyegetésként” élik meg, ezért hajlamosak új partnert keresni, vagy az ivásba menekülni.

3.2.5 Hátrahagyott/otthon maradó gyerekekre gyakorolt hatások

A szülői távollét, valamint és az ezzel együtt járó elégtelen szülő figyelem és gondoskodás hatására a szülő-gyermek kötődési kapcsolat meggyengül. Ebben a helyzetben a hátrahagyott gyerekek nem csupán szeretteik elvesztése miatt szenvednek, hanem az ezzel kapcsolatos negatív érzéseik tagadása miatt is (Butvilas and Terepaitė, 2008; idézi Krupickaitė and Poviliūnas, 2012). Az elválás gyakori következménye, hogy a hátrahagyott gyermekeknél mentális problémák, tanulási és viselkedészavarok, valamint táplálkozási rendellenességek alakulnak ki. (3. ábra)

3. ábra: A családot hátrahagyó migráció gyerekekre gyakorolt hatásai

Forrás: Children Left Behind⁷⁶, saját szerkesztés

3.2.5.1 Hátrahagyott/otthon maradó gyerekek mentális jólléte

Az előző fejezetekben érintőlegesen volt szó arról, hogy a szülők migrációja a hátrahagyott gyerekek pszichés fejlődését veszélyeztető tényezőnek tekinthető: az egyik vagy mindkét szülőtől való elszakadás, az elhagyatottság és gyökértelenség érzése mély lelki sérülést okoz. Az érintett gyerekek

⁷⁶ <http://www.childrenleftbehind.eu/advocacy-2/>

„hajlamosak elszigetelődni társaiktól, nem tudnak mély személyes kapcsolatokat kialakítani” – fogalmaz Irena Juozeliūnienė, a Vilniusi Egyetem transznacionális családi kapcsolatok kutatásával foglalkozó oktatója (Ruin, 2014, p. 20.).

Wickramage et al. (2015) Srí Lanka-i migráns szülők 6–17 éves gyermekeinek mentális egészségét vizsgálta a *Képességek és nehézségek* (Strengths and Difficulties Questionnaire – SDQ) kérdőív⁷⁷ alapján. Megállapította, hogy az emocionális zavarok és hiperaktivitási rendellenességek a migráns családok gyermekei esetében háromszor gyakoribbak, mint a nem migráns családok gyermekeinél. Minden öt hátrahagyott gyermekből kettő (43,3%) esetében klinikailag releváns gyermekpszichiátriai rendellenesség mutatható ki, és ezek a betegségek a fiúgyermekeknél 40%-kal nagyobb valószínűséggel fordulnak elő, mint a lánygyermekeknél. A romániai adatok szintén azt mutatják, hogy a hátrahagyott gyerekek körében a mentális problémák 2,6-szor gyakoribbak, mint a teljes népesség azonos korú fiataljai körében (Frazer, Guio and Marlier, 2020).

A hátrahagyott gyerekeknél azonosított leggyakoribb mentális betegség a depresszió⁷⁸, amely számos érzelmi, motivációs, viselkedéses és kognitív tünettől (például a lelkesedés és aktivitás csökkenésével, negatív jövőképpel, önbizalom hiányával, és állandó szomorúsággal, lehangoltsággal, örömképtelenséggel) jár együtt. Több szerző (Cheng and Sun, 2015; Fellmeth et al., 2018; He et al., 2012; Jones, Sharpe and Sogren, 2004) – köztük 30 összehasonlító tanulmány⁷⁹ adatait vizsgáló Wang et al. (2019) is – arra az eredményre jutott, hogy a migráns szülők gyermekeinél a depresszióra utaló tünetek előfordulása 1,5–2-szer gyakoribb, mint azon gyermekek körében, akik szüleikkel élnek együtt. A hátrahagyott gyerekek élettől való elégedettségé alacsony, jellemző rájuk a bizonytalanság, félelem és aggodalom, pszichológiai ellenálló-képességük (reziliencia) tekintetében gyengék, környezetükkel szemben közönyösek, és nehézséget okoz számukra a döntések meghozatala is (Botezat and Pfeiffer,

⁷⁷ A kérdőív a gyerekek és serdülők beállítódásával és pszichopatológiai tüneteivel (érzelmi tünetek, problémamegoldó képesség, hiperaktivitás/figyelemzavar, a kapcsolati problémák és antiszociális magatartás) kapcsolatos kérdéseket tartalmaz. A kérdőív a következő linken, magyar nyelven elérhető: <https://www.sdqinfo.org/py/sdqinfo/b0.py>

⁷⁸ A DSM-5 – Mentális zavarok diagnosztikai és statisztikai kézikönyve (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders – DSM) ötödik kiadása, amely az egyes betegségek diagnosztikai kritériumait tartalmazza – alapján a major depresszív epizód diagnosztikus kritériumai – amelyek közül legalább öt (de az egyik az 1. vagy a 2. tünet) legalább két héten keresztül fennáll – a következők:

1. depressziós hangulat a nap legnagyobb részében csaknem minden nap;
2. az érdeklődés vagy öröm csökkenése a legtöbb tevékenység iránt;
3. jelentős fogyás vagy súlygyarapodás;
4. inszomnia vagy hiperszomnia;
5. pszichomotoros gátoltság vagy agitáció;
6. fáradtság vagy energiahiány;
7. értéktelenség vagy túlzott/inadekvát bűntudat érzése;
8. csökkent gondolkodási képesség, vagy koncentráció zavar;
9. halállal kapcsolatos visszatérő gondolatok, szuicid gondolatok, konkrét terv/kísérlet (American Psychiatric Association [APA], 2013).

⁷⁹ A szerzők által elemzett tanulmányok 2002 és 2017 között jelentek meg, és a hátrahagyott, valamint nem hátrahagyott gyerekek (left-behind children – LBC and non left-behind children – non-LBC) körében a depressziós tünetek előfordulásának gyakoriságát vizsgálták.

2014; Hu, Lu and Huang, 2014; Jia et al., 2018). Jia és Tian (2010) kutatási eredményei szerint a szüleikkel együtt élő gyerekekhez képest a hátrahagyottak 2,5-ször nagyobb valószínűséggel magányosak, 6,4-szer nagyobb valószínűséggel nagyon magányosak. Fellmeth et al. (2018) becslései szerint körükben 85%-kal gyakoribb a szorongás, 70%-kal az öngyilkossági gondolatok előfordulása. Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 2020-as jelentésében a szerző (Badea, 2020) arról számol be, hogy Romániában eddig 80 olyan esetet azonosítottak, amikor a külföldön dolgozó szülők gyermekei öngyilkosságot követtek el. Pescaru (2015, p. 679.) vizsgálatában a hátrahagyott gyerekek környezetében jelen lévő megkérdezettek 33%-a gondolta úgy, hogy a migráció által érintett gyerekek gyakran elhagyottnak érzik magukat, az egyik válaszadó szerint a szülők külföldi munkavállalásának gyerekekre gyakorolt hatása „(...) olyan, mintha kihúznánk egy téglát a ház falából, ellenállása csökken, és végül összeomlik”.

Elmondható ugyanakkor, hogy a migráció gyermekekre gyakorolt pszichológiai hatásai vonatkozásában a kutatási eredmények vegyesek⁸⁰, „a külföldi munkavállalás 'ára' a család és ezen belül a gyermekek vonatkozásában is komplex, messze nem egyértelmű, hogy merre billen a mérleg nyelve” – fogalmaz Árendás, Katona és Messing (2019, p. 122–123.). A témához kapcsolódó vizsgálatok eredményei alapján azonban azonosítható néhány olyan tényező, amely hatással van a gyerekeknél jelentkező problémák súlyosságára (4. ábra):

1. Egyrészt meghatározó az, hogy *csak az egyik, vagy mindkét szülő tartózkodik-e külföldön*. Ez a szempont kevés kutatásban jelenik meg, noha Sun et al. (2010), Wang, Hu és Shen (2011), valamint Fan et al. (2009) eredményei rámutatnak arra, hogy mindkét szülő külföldi tartózkodása jelentősebb hatással bír a hátrahagyott gyerekek fizikai és érzelmi jóllét szintjének változására. A hivatkozott tanulmányok adatai szerint a mindkét szülő által hátrahagyott gyerekek körében a magányosság és a depressziós tünetek előfordulása gyakoribb, étellel való elégedettségük pedig alacsonyabb, mint azon gyerekek körében, akiknek csak egyik szülője tartózkodik külföldön. Egy másik tanulmány (Jia et al., 2018) adatai szintén azt mutatják, hogy az előbbi csoport tagjai körében a szubjektív jóllét mutatói alacsonyabbak, és az adatfelvételt megelőző héten összességében alacsonyabb szintű boldogságról számoltak be az e csoportba tartozó válaszadók, mint azok a fiatalok, akiknek csak egyik szülője volt távol⁸¹.

⁸⁰ Lásd erről bővebben Antia et al. (2020), Costin (2021), Fellmeth et al. (2018) és Racaita et al. (2021) témában készített szisztematikus szakirodalmi áttekintését, illetve Graham és Jordan (2011) tanulmányát.

⁸¹ A szerzők a szubjektív jóllétet (subjective well-being – SWB) Diener et al. (1985) által megalakított Élettel való Elégedettség Skála (Satisfaction with Life Scale – SWLS), valamint Huebner (1991, 1994) által kidolgozott Tanulók Élettel Való Elégedettségének Multidimenzionális Skálája (Multidimensional Student's Life Satisfaction Scale – MSLSS) alapján vizsgálták. Az Élettel való Elégedettség Skála öt állítást tartalmaz (az életem a legtöbb tekintetben közel van az ideálhoz/ az életkörülményeim kitűnőek / elégedett vagyok az életemmel / eddig minden fontosat megkaptam az életben, amit csak akartam / ha újra leélhetném az életem, szinte semmin sem változtatnék), amelyre vonatkozóan a válaszadók egy hétfokú skálán jelölték meg az állításokkal való egyetértésük mértékét (1=egyáltalán nem ért egyet, 7=teljes mértékben egyetért).

2. A pszichológiai hatások vizsgálata során fontos annak figyelembevétele is, hogy *ki (apa vagy anya) a külföldön tartózkodó személy*. Wen és Lin (2012) kutatási eredményei szerint a hátrahagyott gyerekek kevésbé elégedettek életükkel abban az esetben, ha az édesanyjuk van távol. Kína vidéki területein élő 8–18 évesek körében végzett vizsgálatuk adatai szerint míg azoknak a fiataloknak, akiknek édesapja dolgozik külföldön, 46%-a elégedett az életével, addig az édesanyáktól távollévő hátrahagyottak körében 33% ez az arány, és ők vannak a legrosszabb helyzetben a családi kohézió⁸² és a családtagok közötti támogatás⁸³ mértéke szempontjából is. Fellmeth et al. (2018) szintén felhívja a figyelmet arra, hogy az anyák migrációja jelentősebb hatással bír a hátrahagyottak mentális egészségi állapotára, mint az apák külföldi munkavállalása. Ez részben azzal magyarázható, hogy általában a külföldön dolgozó férfiak keresete magasabb, így a migráns apák nagyobb összeggel tudják támogatni hátrahagyott családtagjaikat, ami javítja a származási országban élők életminőségét, például lehetővé teszi, hogy magasabb színvonalú egészségügyi ellátást vegyenek igénybe (Fiore, 2014).⁸⁴ Másrészt a felfelé mutató társadalmi mobilitás szubjektív érzése a hátrahagyott gyerekekben gyakran azt az érzetet kelti, hogy családtagjaik távolléte ellenére előnyösebb helyzetben vannak társaiknál, ami jobb mentális egészség-mutatókat eredményez (Givaudan and Pick, 2013).⁸⁵ Végül a két szülővel fenntartott kapcsolat mélységében rejlik különbség, a gyerekek édesanyjukhoz való erősebb ragaszkodása is magyarázhatja a migráció gyermekekre gyakorolt hatásaiban azonosított különbségeket.

3. A hátrahagyott gyerekek mentális jólléte szempontjából a fiúk és lányok, valamint a fiatalabb és idősebb gyermekek között is különbségek mutathatóak ki, tehát a pszichológiai jóléti mutatókat *a hátrahagyott gyermekek neme és életkora* is befolyásolja. Egy Vuhanban, 5–17 éves migráns gyermekek társadalmi integrációját vizsgáló kutatás (Hu, Lu and Huang, 2014) eredményei szerint a hátrahagyott gyerekek körében szignifikánsan (0,37 ponttal) magasabb az érzelmi tünetek (például

A Tanulók Élettel Való Elégedettségének Multidimenziós Skálája egy hatfokú skála, amely az élettel való elégedettséget hat területen (családi élettel, baráti kapcsolatokkal, iskolával és iskolai teljesítménnyel, szabadság megélésének lehetőségével, valamint lakókörnyezettel való elégedettség) méri (1=egyáltalán nem elégedett, 6=teljes mértékben elégedett).

A 11–19 éves hátrahagyott fiatalok boldogságának vizsgálatához egy hétfokú Likert-skálát használtak a szerzők. 14 különböző (6 pozitív és 8 negatív) érzelmeket soroltak fel, és a válaszadók megjelölték, hogy az adatfelvételt megelőző hét során mennyire tapasztalták a felsorolt érzelmek valamelyikét (1=egyáltalán nem volt jellemző rám, 7=teljes mértékben jellemző volt rám).

⁸² A szerzők által megalakított családi kohézió skála hat elemezt mérte, hogy a családtagok mindig a legnagyobb segítséget és támogatást nyújtják-e egymásnak, szívből támogatják-e egymást, jól kijönnek-e egymással, a családban van-e csapatszellem, összetartás, valamint a családtagok megfelelő gondoskodásban részesülnek-e.

⁸³ A családtagok közötti támogatás mértékét a szerzők egy ötfokú Likert-skálán mérték, amely a következő állításokat tartalmazta: szüleim tisztelik az érzéseimet; szüleim segítenek abban, hogy jobban megismerjem önmagam; szüleim megbeszélnek velem a nehézségeket, és segítenek megoldani őket; szüleim megértenek engem; szüleim megpróbálnak megérteni, amikor dühös vagyok valamire.

⁸⁴ A Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM, é.n.; idézi UNICEF, 2019) adatai szerint egyes országokban a migráns szülők gyermekei kétszer nagyobb valószínűséggel vesznek igénybe magán egészségügyi ellátást, mint szüleikkel együtt élő társaik.

⁸⁵ Noha arra több szerző (Biao, 2007; Lu et al., 2019; Ye and Pan, 2011) is felhívja a figyelmet, hogy az átutalások hozzájárulnak ugyan a hátrahagyott gyermekek érzelmi fejlődéséhez, de nem szüntetik meg a szülői távollét negatív következményeit.

fejfájás, hasfájás, aggodalom, félelem, idegesség, boldogtalanság, depresszió)⁸⁶ előfordulása, mint a szüleikkel együtt élő gyerekeknél, ugyanakkor a különbség 0,31 pontra csökken a vizsgálatba bevont gyerekek egyéb jellemzőinek (nem, életkor, fizikai egészségi állapot) figyelembevételkor.⁸⁷ A szerzők megállapították, hogy azok a 11 év alatti lányok rendelkeznek a legrosszabb érzelmi mutatókkal, akik fizikai egészségi állapotukat és családjuk anyagi helyzetét rosszra értékelik, szüleik partnerüktől külön élnek vagy egyedülállóak (özvegyek/elváltak), és a családtagok közötti kapcsolatok minőségét nem tartják harmonikusnak. Lu et al. (2019) 3–15 éves hátrahagyott és szüleikkel együtt élő gyerekek problémaviselkedését vizsgálta⁸⁸, és arra a következtetésre jutott, hogy míg a mindkét szülő által hátrahagyott, 3–9 éves lányok körében a befelé irányuló problémák (például szomorúság, depresszió, szorongás, félelem) előfordulása szignifikánsan, közel másfélszer gyakoribb, mint azonos korú társaiknál, akiknek szülei nem dolgoznak külföldön, addig a fiúknál az ilyen rendellenességek vonatkozásában szignifikáns különbségek nem mutathatóak ki. Chang et al. (2019) szerint a hátrahagyott fiúk és lányok közötti mentális egészségi állapotában azonosított eltérések azzal magyarázhatók, hogy az egyik vagy mindkét szülő távollété a serdülőkorú fiúk „szabadság kompenzálásaként” (“freedom offset”) élik meg. Ebben a helyzetben ugyanis a szülői felügyelet hiánya azt eredményezheti, hogy míg a függetlenséget kereső serdülők kevesebb időt töltenek otthon, addig barátaikkal gyakrabban együtt tudnak lenni. Ez pedig ellensúlyozhatja azokat a negatív hatásokat, amit a szülők távolléte okoz. Xiao et al. (2019) például pozitív kapcsolatot talált a barátok száma és a lelki ellenálló képesség között. Rámutatott arra, hogy a hátrahagyottak környezetében jelenlévő barátok támogatják a döntéshozatali képességet, hozzájárulnak a kommunikációs és az interperszonális készségek, képességek fejlődéséhez, és mérséklik a magányosság érzését is. A hátrahagyott lányoknál viszont ennek ellenkezője figyelhető meg, mivel a külföldön dolgozó szülő által hátrahagyott, megnövekedett háztartási feladatok végett kevesebb idejük marad a szabadidős elfoglaltságokra, és esetükben a felelősség növekedése okozta stressz is a mentális egészségi állapot romlását eredményezi. Az eredmények ugyanakkor vegyesek, egy a moldovai háztartások reprezentatív

⁸⁶ A szerzők a lelki egészségzavar vizsgálatához a korábban hivatkozott SDQ kérdőívet használták. Az érzelmi tüneteket egy öt tételből álló skálán mérték, amely a következő állításokat tartalmazta: sokszor fáj a fejem, a hasam vagy hányingerem van; sokat aggódom; gyakran boldogtalan, lehangolt vagyok vagy sírok; új helyzetekben feszült vagyok, könnyen bizonytalanná válok; sok mindentől félek, könnyen megijedek. A skálán a nem igaz 0, a valamennyire igaz 1, a határozottan igaz pedig 2 pontot ér. Az érzelmi tünetek skála összesített probléma pontszám a 0 és 10 közötti lehet, ahol 0–5 pont: normális, 6 pont: határeset, 7–10 pont: rendellenes. A vizsgált minta átlaga 2,12.

⁸⁷ A különbség tovább csökken 0,21 pontra a családi jellemzők (szülők családi állapota, háztartás jövedelme, családtagok közötti kapcsolat minősége, anya iskolai végzettsége) bevonása után, egyéb jellemzők (hátrahagyott gyerekek aránya az iskolában, iskola elhelyezkedése: vidék/város) figyelembevételkor pedig már nem szignifikáns.

⁸⁸ A magatartási problémák és pszichés zavarok vizsgálatahoz a szerzők a – Peterson és Zill (1986) által kidolgozott – Viselkedési Problémák Indexét (Behavior Problems Index – BPI) használták, amely két alskálát (befelé-, illetve kifelé irányuló problémák) foglal magában. A két skála összesen 26 állítást tartalmaz 3 válaszfokozattal (nem igaz, néha igaz, gyakran igaz). A vizsgálatba bevont gyerekek lelki egészségével és problémaviselkedésével kapcsolatos állításokat az elsődleges gondozók (például szülő, nagyszülő, egyéb rokon stb.) értékelték. Az állításokat tartalmazó lista a tanulmány (Lu et al., 2019) mellékletében elérhető.

mintáján készült felmérés (Vanore, Mazzucato and Siegel, 2015) adatai például azt mutatják, hogy a szülők vándorlása csak a fiúgyermek esetében jár együtt negatív pszichológiai következményekkel. Azt viszont számos tanulmány (például Fan et al., 2010; Jia et al., 2018; Li, Liu and Zang, 2015; Liu, Li and Ge, 2009; Mazzucato, 2015; Wanga et al., 2019; Wen and Lin, 2012) igazolja, hogy a szülők migrációjának hatásai a hátrahagyott gyerekek életkorától függően alakulnak: minél fiatalabb korban kerül sor az elválásra, annál súlyosabb mentális és viselkedésbeli tünetek jelentkeznek a hátrahagyott gyerekeknél.

4. A mentális egészségi kimenetekre hatással van továbbá az, hogy a migrációt tervező szülők *gyermeküket/gyermeküket bevonják-e a migrációs döntésbe*. Gábrriel (2016, p. 249–250.) felhívja a figyelmet arra, hogy „(...) *egy transznacionális családot fenntartani döntést jelent. Egy olyan döntést, amely a családon belüli kölcsönös felelősségvállalás nélkül nem jöhet létre*”, ennek ellenére a gyerekeket a migrációs döntésekből gyakran kihagyják, így a szülők migrációjának hatásait leginkább ők szenvedik meg (Rojas, Saab and Taylor, 2013; Schapiro et al., 2013; Zhang, 2018). Az ilyen helyzetek az érintett gyerekek életében megértés nélkül következnek be, és a kétértelmű veszteség elmélete (Theory of Ambiguous Loss) (Boss and Yeats, 2014) szerint ezek az egyoldalú döntések gyakran folyamatos/megoldatlan bánatot (például a külföldi lévő szülőre való emlékezés) eredményeznek, ami hatással lehet a gyermek lelki egészségére és fejlődésére.

5. A vonatkozó szakirodalomban egyre inkább a figyelem középpontjába került az is, hogy *ki az a személy, aki a gyerekekkel marad*. Az egyik szülő külföldi munkavállalása esetén jellemzően a másik szülő (a migráns személy házastársa/élettársa), mindkét szülő külföldre költözése esetén pedig a nagyszülők maradnak a gyerekekkel. A vonatkozó szakirodalmak eredményei azt mutatják, hogy a nagyszülők – jellemzően egészségügyi problémáikból kifolyólag, illetve a megnövekedett háztartási feladatok végett – nehezen tudják ellátni a gondozásukra bízott gyerekek szükségleteit (Jia and Tian, 2010; Lu et al., 2019). A hátrahagyott házastársak/élettársak körében pedig esetenként előfordul – mint arról már korábban is írtam –, hogy az elválás miatt kialakuló szorongás érzelmi, gondolkodásbeli, testi és viselkedési tünetei miatt kevesebb melegség, bevonódás és figyelmesség mutatkozik a szülői munkában, ami hátrányosan befolyásolja a gyerekek pszichoszociális fejlődését (Lu et al., 2019).

Az előzőekben már többször hivatkoztam UNICEF (2019) tanulmányban olvashatunk arról is, hogy a hátrahagyott gyerekek gyakran fizikai, érzelmi vagy szexuális bántalmazás és elhanyagolás veszélyének vannak kitéve, főként akkor, ha távolabbi rokonokkal vagy ismerősökkel, illetve fizetett gondozókkal (például Ghánában, lásd erről bővebben: Dankyi, 2014) maradnak. Jiang et al. (2019) kutatásában a 6–12 éves korú hátrahagyott gyermekek (n= 1 320) 6%-a számolt be fizikai és szexuális bántalmazásról az adatfelvételt megelőző évben, szintén 6%-uk arról, hogy szüleik távollétében gondozóik bezárták őket

egy szobába. A vizsgálat eredményei szerint az áldozattá válás⁸⁹ szignifikánsan jellemzőbb azokra a gyerekekre, akik gondozóinak iskolai végzettsége alacsony. Bradley és Corwyn (2002) szerint míg a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező gondozók jobban figyelemmel tudják kísérni a gyermek különféle szükségleteit és igényeit, valamint elkötelezettek jóllétük biztosítása iránt, addig az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező gondozók nem képesek hatékonyan támogatni és ösztönözni a hátrahagyott gyerekeket.

6. A témához kapcsolódó szakirodalmak alapján elmondható, hogy a hátrahagyott gyerekek mentális egészsége szempontjából a *külföldön dolgozó szülő iskolai végzettsége* is meghatározó. Hu, Lu és Huang (2014) eredményei szerint a külföldön dolgozó anyák felsőfokú iskolai végzettsége védőfaktor jelent a gyermek személyiségének sérülékenységére, sebezhetőségére (vulnerabilitására) szempontjából. Ennek magyarázatát a szerzők abban látják, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkező anyák jobban felkészültek arra, hogy segítsék gyermekük iskolai munkáját, fontosnak tartják, hogy figyeljenek érzelmi szükségleteikre, és folyamatos kapcsolatot tartsanak fenn hátrahagyott gyermekeikkel. A gyakori kommunikáció a gyermek egészséges lelki fejlődését szolgálja (Nobles, 2011; Nobles, 2013; UNICEF, 2019), és magasabb élettél való elégedettséget és boldogságot eredményez (Su et al., 2012). Lu et al. (2019) kutatási eredményei szerint a szüleikkel hetinél ritkábban kommunikáló gyerekek körében gyakoribb a különféle pszichés zavarok kialakulása, viszont az állandó – legalább heti egyszeri – kapcsolattartás védő tényezőként szolgál: azoknak a hátrahagyott gyerekeknek a gondozói, akiknek mindkét szülője külföldön dolgozott, de legalább az egyik szülővel hetente kommunikáltak, hasonló arányban számoltak be a gyerekekre vonatkozóan különféle pszichés fejlődési zavarok tüneteinek előfordulásáról (lásd: 88. lábjegyzet), mint azok a szülők, akik gyermekükkel éltek együtt.

Noha számos kutatás foglalkozik a szülők migrációjának a hátrahagyott gyerekek mentális egészségi állapotára gyakorolt hatásaival, Chang et al. (2019) és Mazzucato (2014; 2015) felhívják a figyelmet arra, hogy a témában született vizsgálatok jelentős része nem veszi figyelembe azokat az exogén tényezőket, amelyek a migrációt kiváltották, így feltehetően már a migráció előtt is befolyásolták a gyerekek pszichés állapotát. Előfordulhat tehát, hogy a szülők ugyanazon okok (például szegénység vagy családi konfliktusok) miatt döntenek a külföldre költözés mellett, mint amik a rossz egészségmutatók mögött állnak.

⁸⁹ A tanulmányban azokat a hátrahagyott gyereket tekintették áldozatoknak, akik beszámoltak arról, hogy az adatfelvételt megelőző év során az áldozattá válás öt típusa (nevettek rajta vagy verbálisan (szóban) bántalmazták, erőszakkal pénzt vagy más javakat követeltek tőle, különféle dolgokra – például házi feladatok megírására, vagy az osztályterem takarítására – kényszerítették, fizikailag vagy szexuálisan bántalmazták, szobába zárták) közül legalább egyet tapasztaltak.

3.2.5.2 Hátrahagyott/otthon maradó gyerekek szerhasználati és viselkedési jellemzői

A gyerekek és fiatalok fejlődésének és szocializációjának elsődleges színtere a családi környezet, így annak összetétele és a családi kapcsolatok minősége hatással van a fiatalok egészségére és életmódjára (Örkény, 2014). Domokos (2016) az *Európai Iskolavizsgálat a fiatalok alkohol- és egyéb drogfogyasztási szokásairól* (European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs – ESPAD) nevet viselő kutatás eredményei alapján megállapította, hogy a drogokat fogyasztó fiatalok körében nagyobb a családi összetartozás hiánya, és a kábítószer használó diákok Paksi (2007) eredményei szerint elégedetlenebbek a szüleikkel/nevelőszüleikkel való kapcsolatukkal. Mátóné (2010) ehhez hasonlóan arra a megállapításra jutott, hogy minél jobb a szülő–gyermek kapcsolat, annál kevésbé valószínű, hogy a fiatal káros szenvedélyekhez nyúl. A szülőkkel való pozitív kapcsolat, a könnyű kommunikáció tehát egyértelműen védőfaktoroként szolgált a rizikómagatartásokkal szemben (Kovács és Pikó, 2010), de a rizikómagatartások tekintetében a családszerkezet is meghatározó. Azok a fiatalok, akik intakt („érintetlen”/teljes) családban élnek kevésbé vannak kitéve a szerhasználat kockázatának, mint a más összetételű családban, illetve család nélkül nevelkedő társaik (Elekes, 2016a; Örkény, 2014). Ebből adódóan – mint arra több szerző (például Blaskó, 2016; Bogdanov and Rangelova, 2012; Broka, 2009; Fellmeth et al., 2018; Xu, 2017) is rámutat – a hátrahagyott fiatalok körében számolni kell a deviáns magatartásformák kialakulásának fokozott kockázatával.

Qu et al. (2015) 6–16 éves kínai gyerekek (n=20 752) körében végzett vizsgálatának eredményei szerint a hátrahagyott státusz és szerhasználat között szignifikáns összefüggés mutatható ki: azon gyerekek körében, akiknek legalább egyik szülője külföldön dolgozott, a szerhasználati zavarok (alkohol és kábítószer abúzus, illetve dependencia)⁹⁰ prevalenciája 2,6-szor magasabb volt, mint a szüleikkel együtt élő társaik körében. Egy másik, Anhui tartományban készült felmérés (Jiang et al., 2015) eredményei szintén azt mutatják, hogy a heti rendszerességgel alkoholt fogyasztók aránya a mindkét

⁹⁰ A mentális zavarok diagnosztikai és statisztikai kézikönyve (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) negyedik kiadásának (DSM-IV) kritériumai alapján a bűzusról (kóros használat) akkor beszélhetünk, ha 12 hónapos időszak alatt legalább egy vagy több az alábbiakból teljesül:

- (1) visszatérő szerhasználat, amely a nagyobb munkahelyi, iskolai vagy otthoni szerepelvárásokban hibát eredményez;
- (2) visszatérő szerhasználat olyan helyzetekben, amikor az fizikailag veszélyes;
- (3) a szer használatával kapcsolatos ismételt jogi problémák;
- (4) folyamatos szerhasználat tartós vagy visszatérő szociális vagy interperszonális problémák ellenére, amelyeket a szer hatása okozott vagy súlyosbított.

A DSM-IV kritériumok alapján dependenciáról (függőség) akkor beszélhetünk, ha 12 hónapos időszak alatt legalább három az alábbiakból teljesül:

- (1) tolerancia;
- (2) megvonás;
- (3) a tervezettnél nagyobb mennyiségben vagy hosszabb ideig tartó szerhasználat;
- (4) állandó kívánság vagy sikertelen kísérletek a szerhasználat abbahagyására vagy kontrollálására;
- (5) jelentős idő és aktivitás irányul a szer megszerzésére, használatára, vagy a hatásaitól való megszabadulásra;
- (6) fontos szociális, foglalkozási vagy rekreációs tevékenységek feladása vagy csökkentése a szerhasználat miatt;
- (7) a szerhasználat folytatása olyan állandó vagy visszatérő fizikai vagy pszichológiai problémák megléte ellenére, amit valószínűleg a szerhasználat okoz vagy súlyosbít (APA, 1994).

Jelenleg a DSM-5 érvényes, amelyben az abúzus és dependencia különálló kategóriái megszűntek.

szülő által hátrahagyott gyerekek körében majdnem kétszer magasabb (14%), mint a teljes családban nevelkedő fiataloknál (7,8%), noha a rendszeres alkoholfogyasztás inkább a fiúkra, illetve a gyengébb tanulmányi teljesítményű tanulókra jellemző. Ezzel szemben Gao et al. (2010) megállapította, hogy a hátrahagyott és nem hátrahagyott fiúk szerhasználati magatartásában nincs jelentős különbség, ugyanakkor a lányok esetében igen: a jelenleg (adatfelvétel idején) dohányzó lányok aránya a migráns szülőkkel rendelkezők körében 6-szor, az elmúlt 30 napban túlzott alkoholfogyasztásról beszámoló aránya pedig közel 3-szor gyakoribb volt, mint a szüleikkel együtt élő társaiknál. Egy 2008-as lengyelországi felmérés (FPE, 2008; idézi Okólski and Topińska, 2012), valamint két másik tanulmány (Sukamdi and Wattie, 2013; Jordan, Graham and Vinh, 2013) adatai viszont azt mutatják, hogy a migráns és nem migráns szülők gyermekei körében a „bulizós” életmód (“party-going” life-style)⁹¹ gyakoriságában, illetve a fiatalok alkohol- és kábítószer-fogyasztási mintázataiban, valamint dohányzási szokásaiban nem mutatható ki szignifikáns különbség, az előbbieket viszont – a lengyel Európai Jogi Alapítvány (Fundacja Prawo Europejskie – FPE) adatai szerint – a büntetőeljárások előfordulási aránya közel háromszor magasabb. Litvániában az egyik fiatalkorúak börtönének vezetője arról számolt be, hogy a fogvatartottak között felülreprezentáltak azok a fiatalok, akiknek egyik vagy mindkét szülője külföldön dolgozik (Ruin, 2014).

Pescaru (2015) szerint a diszfunkcionális családi légkör, valamint a szülői hatalom, ellenőrzés és szeretet hiánya eredményezi a gyermekkori magatartászavarok kialakulását. Romániai vizsgálatában a hátrahagyott gyerekek közvetlen környezetében jelenlévő felnőttek 91%-a gondolta úgy, hogy ezeknél a gyerekeknél viselkedési problémák jelentkeznek, 82%-uk a gyerekek ingerlékenységéről, közel háromnegyedük a fizikai kimerültségről számolt be. Egy, a szülők migrációjának gyerekekre gyakorolt hatásait feltáró moldovai felmérésben (Salah, 2008) a hátrahagyott gyerekek tanáraival készített interjúkból kiderül, hogy az érintett gyerekek hajlamosak a huliganizmusra, valamint arrogánsabbak és agresszívebbek a többi gyerekhez képest, így konfliktusokban is gyakrabban vesznek részt. Hu, Lu és Huang (2014) korábban már hivatkozott vizsgálatának eredményei szintén azt mutatják, hogy a szüleikkel együtt élő gyerekekhez képest a hátrahagyottak körében gyakoribb a magatartási zavarok és kortárskapcsolati problémák előfordulása – a problémapontszámok az utóbbi csoport esetében szignifikánsan (0,23 és 0,43 ponttal) magasabbak –, a proszociális viselkedés tekintetében azonban

⁹¹ A fiatalok káros szenvedélyeinek kialakulására a szabadidő eltöltési szokásaik és szabadidős szolgáltatásokhoz való hozzáférésük egyértelműen hatással van. Míg a szervezett szabadidő eltöltési formák csökkentik a fiatalok szerhasználatát, addig a rizikómagatartásokhoz kapcsolható és társadalmilag kevésbé preferált szabadidős tevékenységeket választó fiatalok körében az egészséget veszélyeztetőtényezők kialakulásának nagyobb esélye áll fenn (Kovács és Szigeti, 2017; Mátóné, 2010). Az ESPAD eredményei szerint az elmenős szabadidős tevékenységek (például bulizás vagy barátokkal való mászkálás) szoros kapcsolatban állnak a gyakoribb dohányzással és az alkoholfogyasztással, és a gyakran (legalább hetente) bulizók körében kétszer jellemzőbb a pszichoaktív szerek, háromszor jellemzőbb az új dizájn drogok használata a populáció átlagához képest (Elekes, 2016a; Elekes, 2016b; Nyírády, 2016).

ennek ellenkezője figyelhető meg 0,62 pontos különbséggel.⁹² Egyéb tényezők (például a vizsgálatba bevont gyerekek neme, életkora, fizikai egészségi állapota, a szülők iskolai végzettsége és családi állapota, illetve a háztartás jövedelme) figyelembevételkor ugyanakkor ezek a különbségek csökkenni látszanak, a magatartási problémák tekintetében pedig a hátrahagyott és szüleikkel együtt élő gyerekek közötti különbség már nem szignifikáns. A magatartási problémák hátterében meghúzódó okok vizsgálata során – mint arról a *Gyerekek mentális jólléte* című alfejezetben is volt szó – fontos tehát a szülők migrációs státusza mellett további kontrollváltozókat is figyelembe venni (4. ábra).

A hátrahagyott gyerekek szerhasználati és viselkedési problémáit elemző tanulmányok közül csak néhány alkalmaz többváltozós elemzést. Vanore, Mazzucato és Siegel (2015) probit regresszióval vizsgálták⁹³ a gyermekkori viselkedési problémák kialakulását befolyásoló tényezőket, és megállapították, hogy a hátrahagyott gyerekek problémapontszámai és a szülők migrációs státusza (van-e, illetve ki a külföldön tartózkodó szülő) közötti kapcsolat nemek szerint különböző. Míg a lányok esetében a szülők migrációja nincs jelentős hatással a magatartási problémák kialakulására, addig a legalább egyik szülő által hátrahagyott fiúgyermek esetében a viselkedési problémák (pl. agresszió, bűnözés stb.) kialakulásának valószínűsége 9 százalékponttal magasabb, mint a szüleikkel együtt élő gyerekek körében, az apa külföldi munkavállalása esetén pedig a problémapontszámokban mutatkozó különbség már 11 százalékpontos. Az eredmények továbbá azt mutatják, hogy a lányoknál a jó iskolai eredmény védőtényezőt jelent a magatartászavarok kialakulása szempontjából, ugyanakkor a szóbeli bántalmazás (például a gondozó hülyének vagy lustának nevezi gondjaira bízott gyereket) 15 százalékponttal növeli azt. Wen et al. (2019) a fizikai elhanyagolás (physical neglect – PN) és a viselkedési problémák (behavioral problems – BP) közötti kapcsolatot vizsgálta többváltozós variancia elemzéssel (MANOVA) kínai 12 és 16 év közötti (hátrahagyott és teljes családban élő) fiatalok körében. Arra a következtetésre jutott, hogy azok a gyerekek, akiknek legalább egyik szülője külföldön dolgozik figyelmetlenebbek (például elfelejtenek dolgokat, amiket már megtanultak, illetve nem érdekli őket az

⁹² A szerzők a magatartási és kortárskapcsolati problémákat, illetve a proszociális viselkedést az SDQ kérdőív öt tételből álló alskálái alapján mérték. Az egyes alskálák a következő állításokat tartalmazták:

Magatartási problémák – gyakran elveszti az önuralmát; rendszerint szófogadó, teljesíti, amit a felnőttek kérnek; gyakran verekszik, vagy komolyan fenyeget más gyerekeket; gyakran hazudik vagy csal; lop otthonról, az iskolából vagy máshonnan. Kortárskapcsolati problémák – többnyire elvonul, inkább egyedül játszik; van legalább egy jó barátja; más gyerekek általában kedvelik; a többi gyerek beleköt, fenyegeti; jobban kijön a felnőttekkel, mint más gyerekekkel.

Proszociális viselkedés – mások érzéseit figyelembe veszi; szívesen megoszt dolgokat más gyerekekkel; segít, ha valakit bántottak, szomorú, feldúlt vagy beteg; kisebb gyerekekhez kedves; gyakran felajánlja másoknak a segítségét.

A skálán a nem igaz 0, a valamennyire igaz 1, a határozottan igaz pedig 2 pontot ér (a pozitív állítások esetében ennek ellenkezője: 2 – nem igaz, 0 – határozottan igaz). Az alskálák összesített problémapontszáma 0 és 10 közötti lehet, ahol 0–5 pont: normális, 6 pont: határeset, 7–10 pont: rendellenes. A vizsgált minta átlagai: magatartási problémák=1,85; kortárskapcsolati problémák=3,03; proszociális viselkedés=6,43.

⁹³ Elemzésük a *Migráció hatása a hátrahagyott gyermekekre és időskorúakra Moldovában és Grúziában* (Effects of Migration on Children and the Elderly Left Behind in Moldova and Georgia” – CELB-MDA) című országosan reprezentatív felmérés adataira épült. Az adatfelvétel az SDQ kérdőív román és orosz nyelvre adaptált és validált verziója alapján történt. Erről bővebben: 77. és 92. lábjegyzet.

iskolai munka) társaiknál. Az elhanyagolás és a szülők migrációs státuszának együttes figyelembevétele alapján az eredményekből ugyanakkor kiderül, hogy magatartási problémák pontszámai a szüleikkel élő, fizikailag elhanyagolt gyerekek körében kicsivel (0,1–0,2 ponttal) magasabbak, a fizikailag nem elhanyagolt hátrahagyott gyerekek körében pedig alacsonyabbak (szintén 0,1–0,2 ponttal), mint a fizikailag elhanyagolt hátrahagyott gyerekek csoportjában, amely eredmény azt mutatja, hogy a magatartási problémák kialakulására a fizikai elhanyagolás nagyobb hatással bír, mint a hátrahagyott státusz. Noha a vizsgálat eredményei szerint a hátrahagyott gyerekek körében szignifikánsan magasabb a fizikai elhanyagolás előfordulása, mint a nem hátrahagyott gyerekeknél – tehát feltételezhető, hogy az elhanyagolást a szülők migrációja váltja ki –, az sem zárható ki, hogy egy elhanyagoló/bántalmazó szülő migrációja egyfajta védőtenyezőt jelent a gyermek fejlődése szempontjából. Lu et al. (2019) eredményei alapján elmondható az is, hogy míg a mentális egészségügyi problémák inkább a fiatalabb gyerekeknél fordulnak elő (lásd: *Gyerekek mentális jólléte* című fejezet), addig az externalizáló magatartási problémák (például agresszió, bűnözés, hiperaktivitás) előfordulása az idősebb, 10–15 éves fiataloknál kétszer gyakoribb, mint a kontrollcsoport tagjai körében, amely eredmény rámutat arra, hogy a különböző korú gyerekek eltérően reagálnak a szülők migrációjára. Mindemellett az ENSZ HIV/AIDS Programjának (United Nations Programme on HIV/AIDS – UNAIDS) egyik tanulmánya (UNAIDS, 2010; idézi Vladicescu and Vremis, 2012) rávilágít arra, hogy a szülőktől (főként az édesanyától) való elválás károsan befolyásolhatja a hátrahagyott gyerekek szexuális fejlődését. Credința (2011; idézi Vladicescu and Vremis, 2012) vizsgálatában a szexuális életet korán kezdő iskoláskorú fiatalok aránya azon serdülők körében volt a legmagasabb (22%), akiket édesanyjuk hátrahagyott. Moldovában szintén arról számoltak be, hogy a hátrahagyott lányok körében az elégtelen szociális készségek, valamint a szexuális nevelés hiánya miatt gyakran előfordul, hogy 12–13 évesen teherbe esnek (Terre des Hommes, 2018; idézi Badea, 2020).

3.2.5.3 Hátrahagyott/otthon maradó gyerekek iskolai eredményei

A nemzetközi szakirodalomban meglehetősen vegyes kép rajzolódik ki a hátrahagyott gyerekek iskolai eredményeire vonatkozó adatokból. Vannak olyan kutatások (például Bi and Oyserman, 2015; Chen et al., 2009; Hatos, 2011; Xu and Xie, 2015; Zhou et al., 2015), amelyek szerint nincs különbség az egyik vagy mindkét szülő által hátrahagyott, illetve a szüleikkel együtt élő gyerekek iskolai teljesítményében, azonban a témában született vizsgálatok többsége azt mutatja, hogy a szülők migrációja nagymértékben befolyásolja azt, bár az erre vonatkozó eredmények is ellentmondásosak. Noha látszik, hogy a külföldön megkeresett pénz nagyban segíti a mindennapokban történő boldogulást, és a jövőre nézve is lehetőségeket teremt, ugyanakkor számos szakirodalmi forrás felhívja a figyelmet arra, hogy

ezt a témát több oldalról szükséges körbejárni, hiszen az anyagi lehetőségek nem mindig járnak együtt a hátrahagyott gyerekek iskolai sikereivel.

Taylor, Rozelle és De Brauw (2003) eredményei szerint a hazautalások 14–30%-kal növelik a hátrahagyott háztartások egy főre jutó jövedelmét, ami lehetővé teszi – mint arra több szerző, például Adams and Page, 2005; Calero, Bedi and Sparrow, 2009; Démurger, 2015; Edwards and Ureta, 2003; López-Córdova, 2004; Taylor, Rozelle and De Brauw, 2003; Yang, 2008 is rámutat – a jobb oktatási lehetőségekhez (például fizetős különórákhoz, nyelvtanfolyamokhoz) való hozzáférést. A migráció hozzájárul továbbá ahhoz, hogy a külföldön dolgozó szülők gyermekei – részben a jobb anyagi helyzetből kifolyólag, részben a szülők tanulással kapcsolatos elvárásainak átalakulása végett⁹⁴ – minél hosszabb ideig maradjanak az oktatási rendszerben (UNICEF, 2019). Ebből adódóan körükben csökken – Cortes (2015) eredményei szerint 3,6 százalékponttal – az iskolai lemaradás és lemorzsolódás valószínűsége. Pachkovskij és Kornijenko (2007; idézi Libanova and Malynovska, 2012) mindemellett úgy gondolják, hogy a hátrahagyott gyerekek iskolai eredményeinek javulását az is eredményezheti, hogy a szülők hiánya miatt sokkal felelősségteljesebbé válnak, és elkötelezettek a tanulás iránt.⁹⁵ Ezt a motivációt gyakran az a remény táplálja, hogy megfelelő tudás és végzettség birtokában idővel szüleiket követhetik, az iskola befejezését követően külföldön vállalhatnak munkát.⁹⁶ A 2000. évi mexikói népszámlálás adatait felhasználva Hanson és Woodruff (2003) arra az eredményre jutott, hogy a 10–15 éves hátrahagyott lányok körében az iskolában töltött évek száma 0,11–0,21 évvel, a hátrahagyott fiúk esetében 0,06–0,12 évvel magasabb, mint szüleikkel együtt élő társaiknál, és a hazautalások fogadása szignifikánsan (a különböző korcsoportokban 0,04–0,09 évvel) növeli a tanulmányi időt. A Gallup International nemzetközi közvélemény-kutató intézet romániai fióktelepének 2007-es országosan reprezentatív adatai alapján Botezat és Pfeiffer (2014) megállapította azt is, hogy a hátrahagyott iskoláskorú gyerekek tanulmányi átlaga lényegesen magasabb, mint társaiké: az adatfelvételt megelőző félév vonatkozásában majdnem két érdemjegynyi különbséget mutattak a felmérés eredményei, a vidéki iskolák diákjai esetében pedig a tanulmányi átlagok közötti különbség több mint három érdemjegynyi volt. A szerzők szerint ez az oktatási lehetőségek kiszélesedése és a magasabb jövedelemből eredő nagyobb motiváció mellett a szülők áldozatvállalásának elismerésével, illetve a tanároknak az ilyen helyzetben lévő diákokra fordított

⁹⁴ Bădescu, Stoian és Tănase (2009; idézi Popa, 2012), valamint Lee és Park (2010) is kiemelik, hogy a migráns szülők jobban elismerik az oktatás fontosságát, mint azok a szülők, akik soha nem dolgoztak külföldön.

⁹⁵ Murphy (2014, p. 40.) kutatásában egy hátrahagyott gyermek a következőt nyilatkozta: „Egyáltalán nem jó, hogy a szüleim külföldön vannak, mert nincs, aki vigyázzon rám. Néha megkérdezem a nővéremet, hogy » Miért nincsenek még itthon?« (...) Erre nővérem azt mondja: » Ne aggódj, csak tanulj keményen! Pénzt keresnek, ne okozz csalódást nekik! « A szüleim valóban elviselik a nehézségeket, ezért keményen fogok tanulni.”

⁹⁶ Antman (2012a) szerint ez a jelenség szorosan kapcsolódik az „agygyarapodással” („brain gain”) foglalkozó szakirodalomhoz: a külföldi karrier lehetősége tanulásra motiválja a hátrahagyott gyerekeket, ugyanakkor többségük soha nem vándorol el, így a származási országban a magasán képzetek aránya növekszik.

nagyobb figyelmével is magyarázható, de az idősebb testvér(ek) támogatása és törődése is pozitív hatással van a fiatalabb gyerekek iskolai teljesítményére (Biavaschi, Giuliatti and Zimmermann, 2015).

Broka (2009, p. 40.) meglátása szerint az ilyen helyzetekben gyakran megeshet, hogy „*az erkölcsi nevelést felváltja az anyagi*”: a szülők megadnak mindent a gyermekeik számára annak érdekében, hogy motiválják őket a tanulásra. A UNICEF számára készített romániai országjelentésben ugyanakkor arról olvashatunk, hogy a tanulás ösztönzése okán vásárolt fogyasztási cikkek (például telefonok, videojátékok stb.) nem ezt a célt szolgálják (Bélorgey et al., 2012), a pozitív jövedelmi hatások nem tudják ellensúlyozni a szülői távollét okozta negatív következményeket.

Romániában a gyermekek jogainak védelméről és előmozdításáról szóló 2014–2020-as Nemzeti Stratégiában (Strategiei naționale pentru protecția și promovarea drepturilor copilului 2014-2020) a hátrahagyott gyerekeket a veszélyeztetett gyerekek közé sorolják, mivel iskolai teljesítményük alacsony, és körükben nagy a kockázata annak, hogy lemorzsolódnak (Sănduleasa and Matei, 2015). Pescaru (2015) kutatásában a hátrahagyott gyerekek környezetében jelen lévő felnőttek 89%-a számolt be arról, hogy az érintett gyerekek tanulmányi eredménye rosszabb, mint azon társaiké, akiknek szülei otthon élnek. Néhány szerző megállapította az is, hogy a szülő(k) migrációja csökkenti az iskoláztatásba való befektetést, mivel a „*családi példa hatására a külföldi munkavállalás jobban megtérülő, ezért vonzóbb stratégiának tűnik, mint a továbbtanulás*” (Mastrorillo and Fagiolo, 2015; idézi Blaskó, 2016, p. 75.). Vremis et al. (2010) moldovai vizsgálatának eredményei szerint a migráns családdal rendelkező háztartásokban lényegesen magasabb azon 15–24 éves fiatalok aránya, akik nem járnak iskolába, mint azokban a háztartásokban, amelyeknek egyik tagja sem dolgozik külföldön. Ez a különbség leginkább azokban a háztartásokban jelentős (17–18%), ahol az apa vagy az anya legfeljebb középfokú iskolai végzettséggel rendelkezik. McKenzie és Rapoport (2011) eredményei szintén azt mutatják, hogy Mexikóban a szülők migrációjának jelentős negatív hatása van a hátrahagyott gyerekek iskolalátogatására és iskolai végzettségére, ami meglátásuk szerint fiúk esetében a külföldi munkavállalásnak⁹⁷, lányok esetében pedig a megnövekedett háztartási feladatoknak tulajdonítható⁹⁸.

A ház körüli teendők és iskolai teljesítmény közötti összefüggés kapcsán Antman (2011) arra az eredményre jutott, hogy Mexikóban az apák külföldi munkavállalása a hátrahagyott gyerekek házimunkára fordított idejének növekedésével párhuzamosan csökkenti a tanulóval töltött órák számát, illetve Meyerhoefer és Chen (2011) eredményei is azt mutatják, hogy a megnövekedett

⁹⁷ A szerzők ezt a jelenséget a migráció „*ösztönző hatásának*” („incentive effect”) tulajdonítják.

⁹⁸ Példa erre Parrenas (2005, p. 110.) kutatásából a következő interjúrészlet: „*Nagyon nehéz dolgom volt, amikor anyukám elment. (...) Nehezen tudtam összehangolni a tanulást a ház körüli feladatokkal. (...) Anyukám távozása előtt semmit sem kellett csinálnom, amikor hazaértem az iskolából. (...) Néha játszottam a barátaimmal, mielőtt hazaindultam volna. (...) anyukám (...) segített a házi feladatomban. Ez véget ért. (...) Most már nem olyan jók a jegyeim.*” (egy hátrahagyott filippínó kislány).

háztartási feladatok végett a hátrahagyott lányok tanulmányi átlaga jelentősen (0,7 érdemjegynyt) romlik. Tufis (2008; idézi Alexe et al., 2012) viszont úgy gondolja, hogy a rosszabb tanulmányi eredmény nem a gyermekekre nehezedő többletfeladatoknak, hanem a migráns szülők alacsonyabb iskolai végzettségének és foglalkozási presztízsének, valamint körükben magasabb válási arányoknak tulajdonítható. Igaz ugyan, hogy a magasan képzett és jobb társadalmi helyzetű szülők nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a humántőkébe való beruházás fontosságának, és több pénzt tudnak fordítani gyermekük oktatására⁹⁹, ugyanakkor Tufis (2008; idézi Alexe et al., 2012) felvetése ellentmond Chang et al. (2019) azon hipotézisének, ami arra a – többek (például McKenzie, 2005; Zhao et al., 2014; Zhu, 2015) által elfogadott – megállapításra épül, hogy az otthon maradó gyerekek iskolai teljesítményét az átutalásokból származó „pozitív jövedelemhatás” („positive income effect”) és a szülők távollétéből eredő „negatív gondozáshiány-hatás” („negative absence-of-care effect”) együttesen befolyásolja. A szerző szerint abban az esetben, ha a háztartás társadalmi-gazdasági státusza alacsony, a „jövedelemhatás” dominál, ami a hátrahagyott gyerekek iskolai teljesítményének javulását eredményezi. Ellenkező esetben viszont a jövedelemhatás gyengébb, ekkor a „gondozáshiány-hatás” dominál, ami az iskolai eredmények romlását vonja maga után. Ezt részben alátámasztják Khan és Khan (2016) Pakisztánban végzett vizsgálatának eredményei, amelyek azt mutatják, hogy a vidéki, szegényebb háztartásokban élő 4–15 éves gyerek esetében az átutalások 43,6%-kal növelik az iskolalátogatás valószínűségét, míg a gazdagabb, városi gyerekeknél 25 százalékponttal alacsonyabb (18,8%) ugyanez az érték.

Az előzőekből látszik, hogy a hátrahagyott gyerekek iskolai eredményeit a szülők migrációja mellett egyéb kulcsfontosságú tényezők figyelembevételével szükséges vizsgálni.¹⁰⁰ (4. ábra) A korábbi, a hátrahagyott gyerekek mentális jóllétét, valamint szerhasználati és viselkedési jellemzőit bemutató fejezetekben volt szó arról, hogy a szülők külföldi munkavállalására a hátrahagyott fiúk és lányok eltérően reagálnak, és az ilyen helyzetekben egyebek mellett az is meghatározó, hogy hány éves korban kerül sor az elválásra. Az iskolai eredményeket feltáró szakirodalomban az a kép rajzolódik ki, hogy a lányok érzékenyebben reagálnak a szülői távollétre (lásd: Fiore, 2014; Hu, 2013; Meyerhoefer and Chen, 2011), az életkor vonatkozásában pedig Fiore (2014) arra az eredményre jutott, hogy a szülők vándorlásának a hátrahagyott gyerekek iskolai eredményességére abban az életkorban van a legjelentősebb hatása, amikor pályaválasztással kapcsolatos döntést kell hozni (például dönteni kell

⁹⁹ A szocioökonómiai háttér és az iskolai teljesítmény közötti összefüggést számos hazai (például Barta, 2009; Bodacz-Nagy, 2011; Farkas, 2002; Kertesi és Kézdi, 2008; Oktatási Hivatal, 2019) és nemzetközi (például Chaaban and Mansour, 2012; Emerson and Souza, 2007; Glick, and Sahn, 2000; Holmes, 2003; Tansel, 2002) tanulmány mellett Hanson és Woodruff (2003) eredményei is alátámasztják: a szerzők megállapították, hogy 1,5 évvel növekszik a hátrahagyott 13–15 éves gyerekek iskolában töltött éveinek száma, ha az édesanya tanulmányi ideje a 9 évet meghaladja.

¹⁰⁰ Antman (2012b) arra is felhívja a figyelmet – mint arról a családtagok közötti kapcsolatok vonatkozásában Blaskó (2016) is ír –, hogy az eredményeket torzíthatja, ha egy olyan családot ért sokk miatt kerül sor a külföldi munkavállalásra, amely egyben hatással van a hátrahagyott gyerekek iskolai teljesítményére is.

arról, hogy az alapfokú vagy középfokú oktatás befejezését követően a gyermek melyik iskolában, milyen szakon tanul tovább). A szerző a *Nemzeti felmérés a Népeségdinamikáról* (Encuesta Nacional de la Dinámica Demográfica – ENADID) nevet viselő adatfelvétel 1992-es és 1997-es hullámának adatai alapján vizsgálta Mexikóban a 16 év feletti, illetve 19 év feletti lakosság körében a szülők migrációjának gyermekük iskolarendszerben töltött idejére gyakorolt hatásait. Megállapította, hogy a szülők távolléte a gyermek 6–7 éves korában nincs hatással az iskolában eltöltött évek számára, ugyanakkor abban az esetben, ha a gyermek 12–13 vagy 15–16 éves korában¹⁰¹ kerül sor a külföldi munkavállalásra, negatívan befolyásolja (0,14–1,61 évvel csökkenti) azt. Antman (2012b) arra is felhívja a figyelmet, hogy az apák migrációja¹⁰² – az oktatási kiadásokra fordított megtakarításoknak eredményeképp – abban az esetben is hatással van a hátrahagyott gyerekek iskolai teljesítményére, ha az gyermek születését megelőzően történik. A Mexikói Migrációs Projekt (Mexican Migration Project 118 – MMP118) adatain alapuló kutatása során arra az eredményre jutott, hogy a gyermek születését megelőző külföldi munkavállalás a fiúknál 0,67 évvel, a lányoknál pedig 0,88 évvel növeli az iskolában töltött évek számát.

Az előzőek mellett az is látszik, hogy a hátrahagyott gyerekek iskolai eredményei attól függően változnak, hogy ki a migráns szülő, és ki az, aki otthon marad a gyermek(ek)kel. Az iskolai eredmények romlása Zoller és Booth (1995; idézi Blaskó, 2016) szerint összefüggésbe hozható az apai tekintély hiányával, néhányan (Bogdanov and Rangelova, 2012; Trapenciere, 2017; Zhang, 2018) a gyermek gondozását ellátó nagyszülők hiányosságait említik¹⁰³, de többnyire az anyai jelenlét fontossága jelenik meg a szakirodalomban. Cortes (2015) 8–17 éves filippínó gyerekek körében végzett, népszámlálási adatokon alapuló kutatása során arra az eredményre jutott, hogy a migráns apák gyerekeihez képest a migráns anyák gyermekei körében 3,5–5 százalékponttal nagyobb a valószínűsége az iskolai lemaradásnak. A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy ez az eltérés – annak ellenére, hogy a migráns anyák által hazaküldött összeg lényegesen alacsonyabb, mint az apák hazautalásai – nem a jövedelemkülönbségeknek, hanem sokkal inkább az anyai gondoskodás hiányának tulajdonítható. Fiore (2014) ugyancsak megállapította, hogy az anya távolléte sokkal károsabb hatást gyakorol a gyermek oktatási eredményeire, mint az apa hiánya: míg az anya migrációja a gyermek 12–13 éves

¹⁰¹ Mexikóban az iskolarendszerben töltött időszak első „döntő pillanata” 12 éves korban következik be, amikor megtörténik a beiratkozás a középiskola alsó tagozatára (alsó középfokú oktatás), majd 15 éves korban kell eldönteni, hogy a diákok melyik középiskola felső tagozatán (felső középfokú oktatás) folytatják tanulmányaikat. A mexikói oktatási rendszer ábrájá t lásd: OECD, 2013., p. 19.

¹⁰² Mivel Mexikóban az anyák külföldi munkavállalása nem jelentős, így Antman (2012b) kutatása nem terjedt ki azokra a gyerekekre, akiket édesanyjuk hagyott hátra.

¹⁰³ Abban az esetben, ha a külföldön dolgozó szülők gyermekei nagyszülők gondozásában maradnak, gyakori – például az iskolai órákra történő felkészülés segítéséhez szükséges kulcskompetenciák hiánya miatt –, hogy a nagyszülők nem tudnak segítséget nyújtani unokájuk iskolai feladataiban. Trapenciere (2017) kutatásában a 12 év feletti, mindkét szülő által hátrahagyott gyerekek majdnem 50%-a számolt be arról, hogy nagyszüleiktől, illetve – idősebb testvéreiken kívül – egyéb családtagjaiktól nem kapnak segítséget a tanulásban.

korában az iskolában töltött időt 1,61 évvel (lányok esetében 1,58 évvel, fiúk esetében pedig 2,83 évvel) csökkenti, addig az apa hiánya a tanulmányi idő lényegesen kevesebb, 0,32 évnyi csökkenését eredményezi. Ugyanakkor Zhou, Murphy és Tao (2014) szerint a szülők migrációjának az iskolai teljesítményre gyakorolt hatása csak akkor jelentős, ha mindkét szülő külföldön dolgozik, és ez a hatás – a szülő és gyermek közötti kapcsolattartás mennyisége és minősége függvényében – a távollét időtartamával arányosan növekszik. Egy másik nézőpont (Antman, 2011; Botezat and Pfeiffer, 2014) – amely az átutalásokból származó pozitívumokat veszi alapul – viszont úgy érvel, hogy mivel a migráció első évében az átutalások hatása még nem jelentős, így a legalább 12 hónapos szülői távollétnek vannak csak mérhető hatásai a gyerekek iskoláztatására.

Noha a szülők migrációjának gyermekük iskolai teljesítményére gyakorolt káros hatása egyre inkább bizonyított, Liu, Yub és Zheng (2018) kutatási eredményei azt mutatják, hogy a keletkezett károkat a szülők hazatérése utólagosan „orvosolni” tudja.¹⁰⁴ A szerzők 7–18 éves fiatalok körében végzett vizsgálatának eredményei azt mutatják, hogy a visszatérő szülők gyermekei szignifikánsan (3,4–5 ponttal) jobban teljesítenek az iskolai teszteken, mint a migrációs tapasztalattal nem rendelkező szülők gyermekei. Az eredményekből az is látszik, hogy a visszatérés melletti döntésnek jelentősebb hatása van a lányok iskolai teljesítményére: a visszatérő szülők lánygyermekeinek teszteredményei 5,8–7,3 ponttal, a visszatérő szülők fiúgyermekeinek eredményei viszont csak 1,8–2,9 ponttal voltak magasabbak, mint a hátrahagyott lányok tesztpontszámai. Továbbá megállapítható, hogy a szülők hazaköltözése inkább az idősebbek tanulmányi eredményit befolyásolja: míg a migráns szülők általános iskolás gyerekeihez képest a visszatérő szülők azonos korú gyerekei 1,5–3 ponttal teljesítettek jobban az iskolai teszteken, addig a visszatérő szülők középiskolás gyerekei esetében 7–9 ponttal jobb eredményeket mutatnak az adatok.

A szerzők szerint ennek magyarázata – Heckman (2007), valamint Currie és Almond (2011) által kidolgozott megközelítéshez illeszkedve – a gyermekkori emberitőke-beruházásokhoz (a kognitív és nem kognitív képességekbe, valamint az egészbe történő befektetésekhez) kapcsolódik, amelyek az élet két szakaszában (kora gyermekkorban, illetve iskoláskorban) helyettesítik vagy kiegészítik egymást. Ha ezek a befektetések helyettesítik egymást, akkor a kora gyermekkori beruházások hiányát kompenzálni lehet a későbbi nagyobb beruházásokkal. Abban az esetben viszont, ha az emberi tőke beruházások kiegészítik egymást, akkor a kora gyermekkori beruházás befolyásolja a későbbi beruházások termelékenységét. A hátrahagyott gyerekek tanulmányi eredményei szempontjából a szülők migrációja „negatív sokként” értelmezhető, ami a kisgyermekkori beruházások hiánya miatt

¹⁰⁴ Mivel a migráns szülők visszatérését az is motiválhatja, hogy a hátrahagyott gyerekek nem teljesítenek jól az iskolában, ezért a szerzők az iskolai teljesítményre gyakorolt hatásokat – az ebből eredő torzító hatás miatt – külön elemezték azon szülők gyermekei körében, akiknél a visszatérésre nem az iskolai eredmények romlása miatt, hanem egyéb okból (például munkaviszony munkáltató általi felmondása, otthoni vállalkozás indítása stb.) miatt került sor.

hosszú távon káros hatással lehet a gyermek fejlődésére, a későbbi tanulmányi eredményekre és egyéb felnőttkori kimenetekre. Ha a második szakaszban történő emberi tőke befektetések nem tökéletesen egészítik ki a korai beruházásokat, akkor a visszatérő migráns szülők „reagáló” befektetéssel (responsive investment) hozhatják helyre gyermekeik hátrahagyása miatt keletkezett negatív hatásokat.¹⁰⁵

Liu, Yub és Zheng (2018) négy olyan beruházást említ, amelyen keresztül a migráns szülők hozzájárulhatnak gyermekeik iskolai teljesítményének javulásához:

1. A migráns szülők hazatérésük után többet fektetnek be gyermekük oktatásába;
2. A visszatérő szülők felszabadítják gyermeküket a háztartási munka alól, így a tanulásra fordítható idejük növekszik;
3. A migrációs tapasztalat hatására a szülők oktatás értékével kapcsolatos véleménye megváltozik, az oktatással kapcsolatos elvárásaik átalakulnak, ami ugyancsak komoly szerepet játszik a tanulmányi eredmények alakulásában;
4. A szülők jelenléte, társasága, felügyelete és támogatása eredményesebbé teheti a gyerekeket az iskolában.

A felmérés eredményei szerint a visszatérő szülők gyermekei hetente 10%-kal több időt töltenek tanulással, mint hátrahagyott társaik, ami azzal magyarázható, hogy szüleik hazatérése után a házimunkára fordított idejük lecsökken, és a szülői felügyelet hatására játéktevékenységekre (például számítógépes játékokra) is kevesebb idejük jut. Emellett a felmérés adatai azt mutatják, hogy a visszatérő szülők átlagosan 46%-kal többet költenek gyermekük oktatására, mint a referenciacsoport tagjai, viszont e különbség hátterében nem a jövedelemkülönbségek állnak (mivel a szerzők kontrollváltozóként a háztartások havi jövedelmét is bevonták a modellbe), sokkal inkább a szülők oktatással kapcsolatos percepciójának megváltozása módosítja a beruházások mértékét.

3.2.5.4 Hátrahagyott/otthon maradó gyerekek táplálkozási szokásai

A hátrahagyott gyerekek táplálkozási szokásainak szempontjából a szülők külföldi munkavállalása kockázati tényezőt jelent – olvasható a Children Left Behind hálózat¹⁰⁶ honlapján. A Nemzetközi Migrációs Szervezet (International Organization for Migration – IOM) adatai¹⁰⁷ szerint a helytelen (mennyiségileg és minőségileg elégtelen) táplálkozás előfordulása a migráns munkavállalók gyermekei körében magasabb, mint a nem migráns munkavállalók gyermekeinél, noha a hátrahagyott gyerekek

¹⁰⁵ Minél nagyobb a beruházások időbeni komplementaritása, annál korlátozottabb a visszatérő migráns szülők „gyógyító” hatása, illetve annál nagyobb beruházásokra van szükség a korrekció bizonyos szintjének eléréséhez. Ebből adódóan a visszatérés időzítése is számít (Liu, Yub and Zheng, 2018).

¹⁰⁶ <http://www.childrenleftbehind.eu/advocacy-2/>

¹⁰⁷ <https://www.iom.int/health-families-left-behind>

egészségi állapota a gyermekkel maradt felnőtt nevelői-gondozói magatartásától és a származási ország fejlettségétől is függ (UNICEF, 2019).

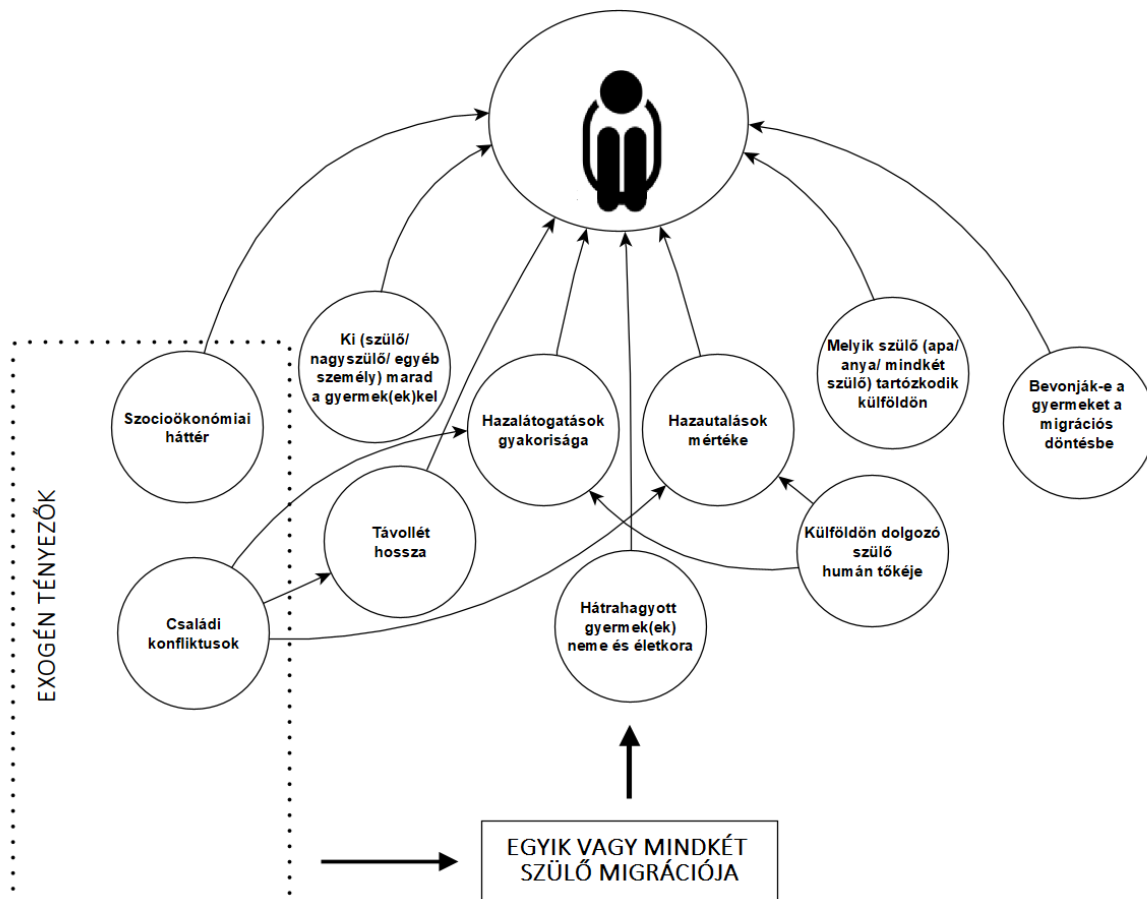
A kevésbé fejlett és fejlődő országokban több tanulmány is foglalkozott a szülők migrációjának a hátrahagyott gyerekek táplálkozására gyakorolt hatásaival. Wickramage et al. (2015) szerint a migráció hatása kettős: (1) egyrészt a hazautalások növelik a háztartások jövedelmét, így többet fordíthatnak élelmiszerek és egyéb áruk vásárlására a családtagok, ugyanakkor (2) a háztartáson belüli idő- és feladatelosztások megváltoznak, a táplálkozásra (főzésre) fordított idő lecsökken, ami a hátrahagyott gyerekek táplálkozási szükségleteinek nem megfelelő kielégítését vonja maga után. Srí Lanka-i (5 éven aluli) gyerekek (n=223) körében végzett vizsgálatának¹⁰⁸ eredményei alapján megállapította, hogy a hátrahagyott gyerekek közel harmada (30%) alultáplált vagy súlyosan alultáplált, szemben a nem migráns szülők gyermekeinél mért 17,7%-kal. Más szerzők eredményei szintén azt mutatják, hogy a gyerekek táplálkozásával kapcsolatos problémákat a szülők által hazautalt pénzek sem tudják kompenzálni: Zhang (2018) hátrahagyott gyerekek körében készített interjúk felmérésében a 10 és 14 év közötti interjúalanyok arról számoltak be, hogy az iskolai menzát gyakran nem tartják megfelelő színvonalúnak, ezért helyette zsebpénzükből egészségtelen ételeket, jellemzően fűszeres chipseket és instant tésztákat vásárolnak. Az interjúkból az is kiderül, hogy a gyerekek gondját viselő nagyszülők takarékoskodó szokásai miatt az otthoni étkezés is egysíkú, így nem biztosított a gyerekek egészséges és kiegyensúlyozott táplálkozása. De Brauw és Mu (2011) eredményei rámutatnak arra is, hogy a hátrahagyott gyerekek gondozói szignifikánsan (hetente 3 órával, illetve 1,2 órával) kevesebb időt fordítanak az ételek elkészítésére és bevásárlásra, mint a gyermekükkel együtt élő szülők, ami – az elégtelen kalóriabevitelből kifolyólag – 6,3%-kal növeli az alultápláltság kialakulásának valószínűségét. Shi et al. (2019) is megállapította, hogy a migráció negatívan befolyásolja a hátramaradt családtagok tápanyag (energia, fehérje és szénhidrát) bevitelét, noha eredményei szerint jelentős pozitív hatása van a háztartás nettó jövedelmére.

A külföldön megkeresett magasabb fizetés és az ezzel együtt járó vásárlási „szabadság” a hátrahagyott gyerekek táplálkozási szokásaiban az előzőekben leírtakhoz képest ellenkező hatást is kiválthat: a külföldön munkát vállaló szülők gyermekei körében fokozott a túlsúly vagy elhízás kialakulásának (Creighton et al., 2011). Ezt részben Nguyen (2016) eredményei is alátámasztják: a szerző a szülők migrációjának a 7–8 éves hátrahagyott gyerekek kognitív státuszára és egészségi állapotára gyakorolt hatásait vizsgálta négy fejlődő országban (Etiópiában, Indiában, Peruban és Vietnámban), és megállapította, hogy Peruban a hátrahagyott gyerekek körében a túlsúly és elhízás

¹⁰⁸ A felmérés adatai az Egészségügyi Minisztérium által kidolgozott Gyermek Egészségfejlesztési Nyilvántartásból (Child Health Development Records –CHDR) származnak. A CHDR egy olyan átfogó egészségügyi nyilvántartás, amely születéstől egészen 5 éves korig tartalmazza a gyerekek életkorhoz viszonyított testsúlyát (weight-for-age – WFA), így lehetővé teszi a gyerekek növekedésének, illetve az abban mutatkozó elváltozásoknak (pl. alultápláltság) a nyomon követését.

4,1, illetve 2,6 százalékponttal gyakoribb (31% és 11%), mint a teljes családban nevelkedő gyerekeknél. A további három ország vonatkozásában viszont ilyen különbségeket nem mutattak az adatok. Lu (2015) is arra az eredményre jutott a Mexikói Családi Élet Felmérés (Mexican Family Life Survey – MxFLS) adatait vizsgálva, hogy nincs egyértelmű kapcsolat a szülők nemzetközi migrációja és a hátrahagyott gyerekek súlynövekedése között, ami a szerző szerint az étrendünkben bekövetkező változásokkal magyarázható. Világszerte (de főként a fejlődő országokban) a hagyományos, egészséges étrendet felváltotta a nyugatias, egészségtelen (magas cukor, telített zsír, és só tartalmú) táplálkozás, amely a szüleikkel együtt élő és hátrahagyott gyerekek elhízását egyaránt eredményezheti. Mexikóban ezt a táplálkozási átmenetet a nemzetközi migrációnak tulajdonítják.

4. ábra: A szülők migrációjának hátrahagyott gyerekek mentális egészségi és jóléti állapotára, szerhasználati és viselkedési jellemzőire, táplálkozási szokásaira és iskolai eredményeire gyakorolt hatásait befolyásoló tényezők

Forrás: saját szerkesztés a témához kapcsolódó szakirodalmak eredményei alapján

4. A kutatás módszertani keretei

4.1 Alkalmazott kutatási módszerek

A munkavállalási célú átmeneti és tartós jellegű, illetve távolsági ingázással járó nemzetközi mobilitás, valamint annak családi kapcsolatokra, családtagok életére gyakorolt hatásainak vizsgálata során kevert módszertant (mixed methods) alkalmaztam. A kevert módszertanon alapuló megközelítéshez azok a kutatások tartoznak, amelyek „(...) ötvözik a kvalitatív és kvantitatív kutatási megközelítések elemeit” (Johnson, Onwuegbuzie and Turner, 2007, p. 123.), egy téma vizsgálatához kvalitatív és kvantitatív adatgyűjtést, valamint elemzési technikákat egyaránt alkalmaznak (Sántha, 2017).¹⁰⁹ Fontos azonban megjegyezni – mint arra több szerző (például Balázs és Hőgye-Nagy, 2015; Király et al., 2014; Sántha, 2017; Vitrai, 2011) is felhívja a figyelmet –, hogy a kevert módszertanon alapuló kutatás nem azonos a több módszertant használó kutatással (multimethods research). Míg utóbbi esetben a kvalitatív és kvantitatív módszerek kombinációja, egymás utáni alkalmazása, illetve ugyanazon kutatásban több kvantitatív, vagy több kvalitatív módszer együttes használata történik, addig a kevert módszertanon alapuló kutatásnál a különféle (minőségi és mennyiségi) módszerek összehangolása, integrált használata a cél. Erre az adatgyűjtés, az adatelemzés vagy az interpretáció fázisában kerülhet sor, de akár a kutatás mindegyik fázisában jelen lehet.

Creswell és Plano Clark (2011; idézi Király et al., 2014) a kevert módszertanra épülő kutatás négy típusát¹¹⁰ különíti el egymástól (lásd erről bővebben: Király et al., 2014, p. 99–101.).¹¹¹ Jelen disszertációban az összetartó párhuzamos felépítést (convergent parallel design) – Sántha (2017) fordításában konvergens párhuzamos tervezés modelljét – alkalmazom, amely lényege, hogy a kvantitatív és kvalitatív adatfelvétel általában (de nem feltétlenül) egyidejűleg, de egymástól függetlenül történik (egyik sem szolgál a másiknak inputként), és a két módszertani irány összekapcsolására az eredmények interpretációjánál kerül sor. Ennek a modellnek a célja egy adott

¹⁰⁹ E módszertani megközelítés csak az utóbbi 20 évben váltott ki jelentős érdeklődést, ugyanakkor gyökerei az 1950-es évek végére nyúlnak vissza (Granikova et al., 2020). Campbell és Fisk (1959; idézi Creswell 2009) ekkor alkotta meg az ún. többjellemzős-többmódszeres mátrixot (multitrait-multimethod matrix – MTMM), amivel a pszichológiai jellemzők tanulmányozása során azt vizsgálták, hogy az alkalmazott mérési eljárás mennyiben befolyásolja az eredményeket. Ezt követően számos tudományterületen felmerült az az igény, hogy egyazon kutatási kérdés vizsgálatához több módszert is használjanak, a survey-alapú vizsgálatokat interjúkkal és résztvevő megfigyelésekkel egészítsék ki (Király et al., 2014). Megszületett tehát az adatforrások triangulációja, a mit Jick (1979) a kvalitatív és kvantitatív módszerek közötti konvergencia eszközeként tekint. A kevert módszertanon alapuló megközelítésről bővebben lásd Király et al. (2014), Sántha (2013), valamint Creswell (2009) írásait.

¹¹⁰ Összetartó párhuzamos felépítés (convergent parallel design), magyarázó egymásra épülő felépítés (explanatory sequential design), feltáró egymásra épülő felépítés (exploratory sequential design) és beágyazott felépítés (embedded vagy nested design).

¹¹¹ Creswell és Plano Clark (2017) egy későbbi írásában már csak három típust nevesít, a konvergens (convergent design – „QUAN + QUAL”), a magyarázó szekvenciális (sequential explanatory design – „QUAN → QUAL”), és a feltáró szekvenciális (sequential exploratory design – „QUAL → QUAN”) modelleket.

társadalmi jelenség minél pontosabb megértése a különféle módszerek együttes, egymást kiegészítő alkalmazása által.

A külföldi munkavállalás családok életére gyakorolt hatásainak vizsgálata során két ok miatt választottam a kevert módszertanon alapuló kutatás megvalósítását, azon belül is az összetartó párhuzamos felépítést. Egyrészt egyetértek azzal a nézettel, hogy a kvalitatív adatgyűjtés elmélyültebb kutatást tesz lehetővé, és a különféle módszerek együttes használata segíti a kutatási kérdésekre adott minél pontosabb és részletesebb válaszok megfogalmazását, következtetések levonását (Sántha, 2017), így a „jelenségekről alkotott kép (...) hitelesebb, részletekben gazdagabb lesz” (Vitrai, 2011, p. 9.). Másrészt a téma survey-alapú vizsgálatára korlátozottak a lehetőségek: egy kérdőíves adatfelvétel rendkívül költséges és időigényes folyamat, a rendelkezésre álló magyarországi adatfelvételek pedig a transznacionális családok beazonosítását és jellemzőik feltárását – különös tekintettel a hátrahagyott/itthon maradó családtagokra gyakorolt hatásokra – csak részben teszik lehetővé. Két olyan adatforrás áll rendelkezésre, amely alapján a transznacionális családok és a bennük élő személyek száma becsülhető, ugyanakkor egyéb tényezők (például a családok szétszakadásával járó külföldi munkavállalást kiváltó okok, vagy a családi szerepekben és a családtagok közötti kapcsolatokban bekövetkező változások stb.) vizsgálata a rendelkezésre álló lakossági survey-ek alapján nem megvalósítható. Mindössze a 2016. évi mikrocenzus *Szubjektív jóllét és Nemzetközi vándorlás* című kiegészítő felvétele alapján lehet néhány megállapítást tenni az érintettek közérzetére, megélt érzelmi–hangulati állapotára, valamint migrációs terveikre vonatkozóan.

Jelen disszertációban az adatelemzést az SPSS Statistics 22.0 programban végeztem kutatószobai keretek között. Első lépésben leíró statisztikai módszert alkalmazva vizsgáltam az ausztriai munkavállalás trendjeit, illetve az osztrák telephelyen dolgozók főbb társadalmi, területi jellemzőit, külön kitérve a magyarországi családdal rendelkező, átmenetileg, tartósan vagy időszakosan távollévő (távolsági ingázó) személyekre vonatkozó adatokra. Ezt követően logisztikus regressziós modelleket alkalmaztam annak elemzésére, hogy a különféle családtípusokba (teljes/egyszülős/transznacionális) történő besorolás, és egyéb tényezők miként alakítják az emberek közérzetét, a megélt érzelmi állapotok szubjektív mutatóit befolyásolja-e a hátrahagyott státusz, illetve a partner külföldi munkavállalása hatással van-e a későbbi migrációs tervekre. Végül minden olyan kutatási kérdést, amelyre a kvantitatív adatok nem adtak kellő magyarázatot egy, a transznacionális családok tagjai körében készült interjú felmérés alapján vizsgáltam.

4.2 Adatelemzés

4.2.1 A kutatáshoz felhasznált adatállományok és azok korlátai

Napjaink migrációs mozgásainak feltérképezését a nemzetközi vándorlásra vonatkozó adatgyűjtések és adminisztratív adatforrások teszik lehetővé. A kivándorlókról, vagy tartósan külföldön

tartózkodókról a hazai adminisztratív nyilvántartások¹¹² mellett a fogadó országok bevándorlási statisztikái (ún. tükörstatisztikák) tartalmazzak adatokat. Noha az utóbbi adatforrások pontosabb képet adnak azokról a magyar állampolgárokról, akik a fogadó országban huzamosabb ideig (legalább egy évig¹¹³) élnek és tartózkodásukat hivatalosan bejelentik, adathiányok itt is előfordulnak.

Az ideiglenes vagy ingázó jellegű migrációs mozgások a célországok bevándorlási statisztikáiban is gyakran „láthatatlanok” maradnak (Gödri, 2018). Az ilyen típusú migrációt, azok méretét, irányát és jellegét részben a célországbeli munkaügyi nyilvántartások¹¹⁴ – amennyiben a munkavállalás legalisan történik –, részben a kibocsátó országbeli lakossági survey-ek alapján lehet leginkább feltárni, noha Lakatos (2015, p. 102) szerint a nem véglegesnek szánt elvándorlásnak „kiforrott statisztikai megfigyelési gyakorlata” nincs. Ezek az adatfelvételek a teljes háztartással külföldön tartózkodókat, illetve az egyszemélyes háztartások tagjaiként külföldön tartózkodókat nem érik el – noha jelen értekezés témája szempontjából ettől kevésbé kell tartani, hiszen a transznacionális családokhoz tartozó személyek egy része itthon él –, ugyanakkor az ingázó jellegű munkaerőmozgások ezen adatok alapján jobban nyomon követhetők. Magyarországon az átmeneti migrációt és ingázást két mintavételre épülő adatfelvétel: a Munkaerő-felmérés (MEF)¹¹⁵ és a 2016. évi mikrocenzus, valamint egy teljes körű adatfelvétel: a 2011. évi népszámlálás adatai alapján lehet vizsgálni.

A *Munkaerő-felmérés* a KSH legnagyobb folyamatos reprezentatív lakossági adatgyűjtése, amelyre negyedévente körülbelül 36 ezer háztartás bevonásával kerül sor. Célja, hogy adatokat szolgáltatson az ország munkaerő-piaci helyzetéről (a foglalkoztatottságról és a munkanélküliségről) és azok jellemzőiről. A felmérés a foglalkoztatottak és munkanélküliek számbavételén túl kiterjed a munkaképes korú, de a munkaerőpiacon jelen nem lévő személyekre is.

¹¹² Magyarországon a kivándorlók adminisztratív nyilvántartásait a Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő (NEAK) TAJ nyilvántartása, a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatal (KEKKH) Személyiadat- és lakcímnyilvántartása, valamint a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) adatbázisa képezik.

Ezek a nyilvántartások csak azon kivándorlók adatait tartalmazzák, akik a külföldre távozásukat bejelentették.

A NEAK számára a külföldön létrejött/megszűnt biztosítást 15 napon belül kell bejelenteni, annak elmulasztása 10 ezertől 100 ezer forintig terjedő mulasztási bírságot von maga után (http://www.neak.gov.hu/felso_menu/lakossagnak/ellatas_kulfoldon/kulfoldon_munkat_vallalok_bejelentese). A külföldi letelepedés szándékát a fővárosi és megyei kormányhivatal járási hivatalainál, vagy konzuli tisztviselőnél kell bejelenteni. A korábban érvényben lévő három hónapot meghaladó ideiglenes külföldön tartózkodás bejelentésére vonatkozó kötelezettség 2013. március 1-től megszűnt (<https://kormanyablak.hu/hu/feladatkorok/6/OKMIRO0004>). A 1992. évi LXVI. törvény 28. § (2) bekezdése pedig kimondja, hogy a külföldi letelepedést előterjesztő magyar állampolgár bármely járási hivatalnál nyilatkozni köteles külföldi lakóhelyének címéről (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99200066.TV>).

¹¹³ Ausztriában 3 hónapot meghaladó tartózkodás esetén regisztrálják a bevándorlókat (AufenthG, 2004, §38a) (www.gesetze-im-internet.de), ebből adódóan az átmenetileg (egy évnél kevesebb ideig) külföldön tartózkodók is megjelenhetnek az adott országban nyilvántartott bevándorlók között.

¹¹⁴ Ausztriában a Dachverband der Sozialversicherungsträger regisztrálja a munkavállalókat. Fontos azonban itt is megjegyezni, hogy a feketén dolgozók, a Magyarországon biztosítottak, illetve a Magyarországon bejegyzett munkaerő-kölcsönző cégen keresztül munkát vállalók kimaradnak a nyilvántartásból (Lakatos, 2015).

¹¹⁵ A közösségi munkaerő-felmérés (Labour Force Survey – LFS) hazai megfelelője. A közösségi LFS adatai tükörstatisztikaként szintén felhasználhatóak, noha Lakatos (2015) szerint a migránsok létszámbe csúszására nem megfelelő, mivel nem reprezentálja megfelelően a tagországban élő és ott dolgozó külföldieket. Erről bővebben: Lakatos, 2015, p. 97.

A MEF adatbázisában külföldön dolgozóként azok a 15-74 éves magyarországi háztartáshoz tartozó személyek jelennek meg, akik külföldi telephelyen dolgoznak, és akiről a magyarországi háztartástagok szolgáltatnak adatokat. A KSH (2017, p. 13) definíciója szerint háztartásnak azon személyek közösségét kell tekinteni, akik „*folyamatos életviteli költségeiket részben vagy egészben közösen viselik, vagyis egyazon jövedelmi és fogyasztói közösség tagjai*”. Így a háztartáshoz tartoznak azok is, akik az adatfelvétel idején ugyan távol tartózkodnak, de a jövedelemfogyasztási közösségből nem válnak ki. A munkaerő-felmérésben tehát azok a külföldön dolgozók jelennek meg, akik „*időről időre hazatérnek, s a háztartás jövedelméhez keresetükkel hozzájárulnak*”. A Munkaerő-felmérésre vonatkozó uniós ajánlások szerint „*háztartáshoz tartozónak csak azokat kell tekinteni, akik az adatgyűjtés vonatkozási idején 1 évnél rövidebb ideig tartózkodnak távol a háztartástól*” (KSH, 2017, p. 13).

Ez az adatfelvétel az Ausztriába irányuló munkavállalásról meglehetősen pontos képet ad, és a folyamatos adatgyűjtésnek¹¹⁶ köszönhetően lehetőséget teremt az időbeli trendek nyomon követésére, így ezen adatok alapján egy viszonylag hosszú időszak migrációs mintáit és azok változásait lehet áttekinteni.

A 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus adatai két év migrációs tendenciáinak feltérképezését és a külföldön dolgozók jellemzőinek összehasonlítását teszik lehetővé. Míg a népszámlálás olyan rendszeresen, általában 10 évente ismétlődő adatfelvétel, amely egy ország teljes lakosságára kiterjed, addig a mikrocenzus két népszámlálás közötti időszakban véletlenszerű mintavételi eljárással megvalósított lekérdezés. Ezek a népesség-összeírások lehetővé teszik a társadalmi folyamatok nyomon követését, naprakész információt szolgáltatnak a népesség nagyságáról és összetételéről, valamint a háztartások és családok fő jellemzőiről. A legutóbbi, tizenötödik magyarországi népszámlálásra 2011. október 1. éjféle eszmei időpontban, a hetedik mikrocenzus adatfelvételére pedig a magyarországi háztartások 10%-os mintáján, mintegy 440 ezer háztartás körében 2016. október 1. éjféle eszmei időpontban került sor.

Ezen adatbázisokban az átmenetileg külföldön tartózkodók (akiknek a távolléte várhatóan nem éri el a 12 hónapot), illetve a külföldre ingázók csoportja jól elkülöníthető, azonban fontos megjegyezni, hogy mivel a népszámlálás teljes körű adatfelvétel, a mikrocenzus pedig mintavétellel történő lekérdezés, így utóbbi az átmenetileg külföldön tartózkodók számát az adatfelvétel technikájából kifolyólag még inkább „alulmérté”, mint a teljeskörű népszámlálás.¹¹⁷ Ebből adódóan e két adatfelvétel a számbeli változás vizsgálatát nem teszi lehetővé, ugyanakkor az átmenetileg külföldön tartózkodók

¹¹⁶ Az adatgyűjtés egy negyedéven belül más-más címeken történik, és egy adott cím hat egymást követő negyedévben marad a mintában. Erről bővebben: https://www.ksh.hu/emef_vegrehajtás

¹¹⁷ Lásd erről bővebben: KSH (2018a), p. 8.

összetételében bekövetkező változásokat, a külföldön élők demográfiai jellemzőit és társadalmi sajátosságait viszonylag pontosan méri (KSH, 2018a).

Az ingázók számát és jellemzőit viszont mindkét adatfelvétel jobban megragadja, noha a két év keresztmetszeti adatainak összehasonlítását nehezíti, hogy az ingázás fogalmát a mikrocenzus „tágabban” értelmezte, mint a népszámlálás. A két adatbázisban az ingázók közé számítanak a napinál ritkábban, de rendszeresen ingázók is (KSH, 2011), ebből adódóan az ingázók célországai között megjelenhetnek olyan távolabbi (nem szomszédos) országok, ahová a napi szintű ingázás nem lehetséges. Ennek ellenére a népszámlálás során csak a szomszédos országok szerepeltek az ingázásban érintett célországok között, és azok köre csak az utóbbi adatfelvétel idején szélesedett ki.¹¹⁸ Ennélfogva az ingázók összesített száma és célországok szerinti megoszlása sem összevethető, csupán a külföldre eljárók demográfiai és egyéb jellemzői. Az Ausztriába történő ingázás vizsgálatát ugyanakkor ez a módszertani változás nem érinti, hiszen Ausztria már 2011-ben is megjelent a vizsgált célországok között, így a két adatbázis lehetőséget teremt a 2011 és 2016 között végbemenő számbeli változások nyomon követésére.

Az előzőek mellett problémát jelent, hogy a tartósan külföldön tartózkodókról a 2011. évi népszámlálás során nem gyűjtöttek adatokat, csupán arra kérdeztek rá, hogy a lakáshoz hány olyan személy tartozik, akinek adott lakcímen van az állandó otthona, de külföldön tartózkodik, és a távollét teljes időtartama már elérte vagy várhatóan eléri a 12 hónapot. 2016-ban viszont a mikrocenzus adatfelvételéhez öt kiegészítő, köztük egy nemzetközi vándorlás kérdésblokk¹¹⁹ is tartozott, a külföldre költözést tervezők, valamint a rövid és hosszú távú külföldi tapasztalattal rendelkezők mellett az átmenetileg és tartósan külföldön tartózkodókról¹²⁰ is gyűjtöttek olyan kiegészítő információkat, amelyek a személyi és lakáskérdőívben nem szerepelnek. A tartósan külföldön tartózkodók száma tehát becsülhető, valamint a mikrocenzus adatai alapján képet kaphatunk demográfiai összetételükről és társadalmi jellemzőikről is, bár problémát jelent itt is, hogy – a korábban leírtak miatt – nem minden tartósan külföldön tartózkodó személyt lehet elérni, illetve az, hogy a *„megkérdezett hozzátartozók különféleképpen értelmezhetik a tartósan külföldre költözettek kategóriáját”*. Például *„(...) egy több éve külföldön élő családtagot csak abban az esetben tekintenek a lakcímhöz tartozó személynek, ha az jelenleg is szorosabb kapcsolatot tart fenn a Magyarországon élő háztartással”* (KSH, 2018a, p. 8.).

¹¹⁸ Vélhetően azért, mert a 2011. évi népszámlálás során csak a szomszédos országokba történő ingázásra kérdeztek rá.

¹¹⁹ A *Nemzetközi vándorlás* kiegészítő kérdőívekre közel 50 ezren válaszoltak. Míg a *migrációs tervek* kiegészítő kérdőívet a 16–64 évesek töltötték ki, addig a további négy kiegészítő kérdőív kérdéseire minden érintettre vonatkozóan válaszoltak maguk az érintettek vagy hozzátartozóik (KSH, 2018a).

¹²⁰ A 2016. évi mikrocenzus *Nemzetközi vándorlás* című kiegészítő felvételének súlyozott adatbázisa az átmenetileg és tartósan külföldön tartózkodókra nézve reprezentatív a nem, korcsoport, gazdasági aktivitás, iskolai végzettség, településtípus, a migrációban érintettség oka, továbbá az átmenetileg külföldön tartózkodók esetében az állampolgárság születési ország, célország változókat tekintve (KSH, 2018a).

A kiegészítő kérdőívek (társadalmi rétegződés, foglalkozások presztízse, szubjektív jóllét, egészségproblémából fakadó akadályozottság és nemzetközi vándorlás)¹²¹ közül jelent disszertáció témája szempontjából a *Szubjektív jóllét* című kiegészítő felvételtől¹²² szükséges még néhány szót ejteni. Ennek a kiegészítő felvételnek a célja az volt, hogy információt gyűjtsön a társadalom közérzetéről, a társadalmat alkotó egyének életükkel, életkörülményeikkel és személyes kapcsolataikkal való elégedettségéről, valamint feltárja azt, hogy a válaszadók jövőbeli kilátásait milyennek érzékelik. Ezek az adatok „nem csupán önmagukban, hanem a társadalom egyes jellemzői mentén tagozódó csoportokra számítva is értékesek” – olvasható a 2016. évi mikrocenzus témaköreit bemutató kötet szubjektív jóllét mérését tárgyaló fejezetben (Kelemen és Schwartz, 2016, p. 107.), valamint lehetővé teszik a szubjektív jóllét és az egyének más jellemzői közötti összefüggések feltárását is. Ebből adódóan a szubjektív mutatókon keresztül információt szolgáltatnak arról, hogy a transznacionális családok tagjai miként élik meg a transznacionális életmódhoz kapcsolódó körülményeket, illetve megélt érzelmi–hangulati állapotokra mely egyéb objektív tényezők hatnak. Ilyen például a szubjektív jóllét vizsgálatok alapvető független változója, a jövedelmi, anyagi helyzet, amelyre vonatkozó kérdések az alapkérdőívekben nem, de a szubjektív jóllét fontosabb szegmenseit feltáró kiegészítő kérdőívben szerepelnek.

Noha a 2016. évi mikrocenzus kiegészítő felvételei lehetővé teszik a különböző társadalmi csoportokra vonatkozó adatok elemzését, nehézséget okoz, hogy a társadalom egyes kisebb szegmenseinek, például a migrációban érintett családok tagjainak a mintába kerülési esélye nagyon alacsony, így ezen adatok alapján rájuk vonatkozóan messzemenő következtetéseket óvatosan szabad csak megfogalmazni (Kelemen és Schwartz, 2016; KSH, 2018a). A kitöltött kérdőívek számát, és a súlyozott, teljeskörűsített elemszámokat a 2. függelék tartalmazza.

Az eddigieken kívül a három lakossági survey néhány olyan hiányosságot szükséges még kiemelni, ami korlátozza mind a külföldi munkavállaláshoz kapcsolódó adatok elemzését, mind pedig a

¹²¹ A kiegészítő felvételek esetében a mintavétel úgy történt, hogy minden, a mikrocenzus mintájába kerülő háztartáshoz rendeltek egy almintát: 20%-hoz a társadalmi rétegződést, 10–10%-hoz a foglalkozások presztízseit és a szubjektív jóllétet, 60%-hoz pedig megosztva az egészségproblémából fakadó akadályozottságot vagy a nemzetközi vándorlást. A közös részminta használatának célja az volt, hogy a lehető legtöbb érintett személyt elérjék. Minden címen csak egy kiegészítő felvétel készült; a társadalmi rétegződés, foglalkozások presztízse és szubjektív jóllét kérdőíveket mindig a válaszadóra vonatkozóan töltötték ki, a másik két kérdőívet viszont egy másik háztartástag nevében is kitölthette a válaszadó. Az egészségproblémából fakadó akadályozottság és nemzetközi vándorlás közös almintája érintettség alapján osztozott, azokon a címeken pedig, ahol mindkét felvételen érintett személyek laktak, egy előre generált véletlen szám döntötte el, hogy melyik kiegészítő felvétel az elsődleges. Ez a véletlen szám a 60%-nyi mintát két azonos elemszámú részmintává osztotta. A mikrocenzus és kiegészítő mintájának sématis ábráját, illetve a kapcsolódó módszertani leírását lásd bővebben: KSH, 2018a, p. 33–34.

¹²² A *Szubjektív jóllét* kiegészítő kérdőívet a 16 éves vagy idősebb népesség körében több mint 50 ezren töltötték ki. Mivel ez a kérdőív olyan, az egyén megélt életminőségére, elégedettségére és közérzetére vonatkozó kérdéseket tartalmaz, amely az adott személytől származó válaszokat kíván, ezért a *Szubjektív jóllét* kérdőív kérdéseire más családtag nevében nem történt válaszadás (Kelemen és Schwartz, 2016).

transznacionális családok beazonosítását, számuk becslését, és ezen családok tagjaira (a külföldön dolgozó félre, valamint itthon maradó családtagjaira) vonatkozó jellemzők feltárását is:

1. A napi és távolsági ingázók csoportjának elkülönítését egyik adatbázis sem teszi lehetővé, noha a távolsági ingázás „térnyereséből” kifolyólag, valamint a migrációs minták egzaktabb feltérképezése, és a transznacionális családok számának pontosabb beazonosítása végett szükséges azokat a családokat is figyelembe venni, ahonnan az egyik vagy mindkét szülő három hónapnál kevesebb időre, de hetekre távol tartózkodik.¹²³

2. A MEF adatbázisában a külföldi telephelyen dolgozók között az átmenetileg külföldön tartózkodók és külföldre ingázók egyaránt szerepelnek, és csupán a 2014. második negyedévben megvalósuló Munkaerő-felmérés kiegészítő kérdésblokkja tette lehetővé e két csoport elkülönítését. Ezek az adatok azt mutatják, hogy az ausztriai telephelyen dolgozók között az ingázók aránya több mint 60% (Hárs és Simon, 2016).

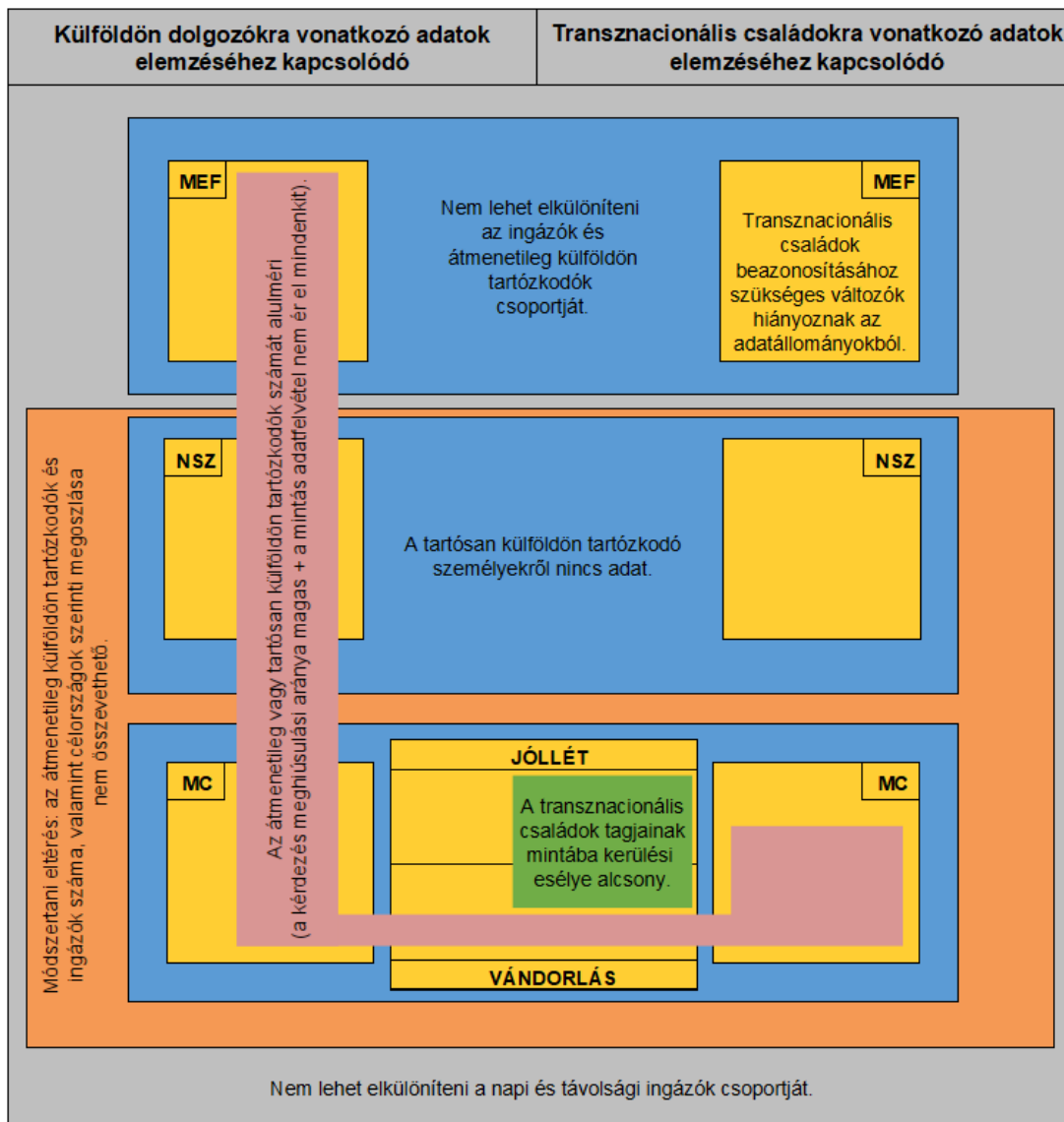
3. A MEF negyedéves állományaiából hiányzik egy olyan kulcsfontosságú („*Jelenleg Magyarországon él?*” – ELOR) változó, amely szükséges a transznacionális családokban élő gyerekek beazonosításához és a családtípológiák kialakításához.¹²⁴ Noha a kérdés a vizsgált évek (2003-2020) kérdőíveiben szerepelt, „*a kért változó a jelölt években nem képezte a MEF részét*” választ kaptam az adatok kiadásáért felelős KSH munkatársaktól. (5. ábra)

Végezetül elmondható, hogy noha a mikroncenzus során alkalmazott nagy elemszámú mintavételi eljárás „*(...) páratlan lehetőséget biztosít a nemzetközi vándorlás jobb megismerésére és sokoldalú elemzésére*” (Dickmann et al., 2016, p. 170), egyik adatforrás sem fedi le a külföldön dolgozó magyar állampolgárok vagy magyarországi születésűek teljes csoportját, így ezek a lakossági survey-ek a transznacionális családok és a bennük élő személyek számát is alulméri.

¹²³ Erről bővebben az értekezés 4.2.2. *Kutatászobai munka és a fontosabb változók* című fejezetében olvashatunk.

¹²⁴ A MEF 2003–2020-as állományaiából hiányzik továbbá a személyi, háztartás és család azonosító is, melyeket a címazonosító (sorszám), a háztartás sorszáma címen belül (HSOR), illetve a család sorszáma a háztartásban (CS) változók alapján lehetett volna létrehozni. Emellett az egyedülálló/házastársi kapcsolatban élő apák/anyák beazonosításához szükséges családtípus (LCSTIP) változó sem szerepelt a MEF alapváltozói között, amit egy családazonosító (IDcs változó) szerint aggregált adatbázisban, a családi állapot (CSA), illetve a családi állás (CSAL) változókból lehetett volna megalkotni.

5. ábra: A kutatáshoz felhasznált adatállományok korlátai

Megjegyzés: MEF=Munkaerő-felmérés, NSZ=2011. évi népszámlálás, MC=2016. évi mikrocenzus.

Forrás: saját szerkesztés

4.2.2 Kutatószobai munka és a fontosabb változók

A három lakossági survey adatainak elemzését a KSH budapesti kutatószobájában végeztem. Az ausztriai munkavállaláshoz kapcsolódó adatok elemzése a Munkaerő-felmérés (MEF) adatállományai, a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus személyi- és lakás-adatbázisai, valamint a mikrocenzus *Nemzetközi vándorlás* című kiegészítő felvételének adatai alapján történt. A transznacionális családok beazonosítása és létszámuk becslése a 2011-es népszámlálás és a 2016-os mikrocenzus személyi, család és lakás adatai alapján valósult meg, a transznacionális életmód (érintettek érzelmi-hangulati állapotára vonatkozó) hatásainak vizsgálatát, illetve a migrációs tervek feltárását pedig a 2016. évi mikrocenzus részét képező *Szubjektív jóllét* kiegészítő felvétel, valamint a

Nemzetközi vándorlás migrációs tervekre vonatkozó blokkjának (A blokk) adatállományai tették lehetővé.

A továbbiakban röviden bemutatom a kutatószobai munka folyamatát, fontosabb lépéseit, ismertetem a kutatás szempontjából kulcsfontosságú változókat, valamint kitérek az adatok előállításával kapcsolatos módszertani megjegyzésekre is.

I. Az ausztriai munkavállaláshoz kapcsolódó adatok elemzése a MEF adatállományaiban:

Kutatásom során a MEF 2003–2020-as negyedéves adatállományaihoz kaptam hozzáférést. Mivel ezekben az adatállományokban nem szerepelt a külföldi telephely országa (TELORSZ_M2) változó, így azt utólagosan igényeltem mind a 72 negyedév adatbázisához. Ezt követően a negyedéves adatállományokhoz hozzáfűztem a külföldi telephelyen dolgozók célországának azonosításához szükséges TELORSZ_M2 változót, majd a negyedéves adatállományokat megcéltem éves adatállományokká. Végül a módszertani leírások és kérdőívek alapján a kutatáshoz szükséges változók kódolása, címkézése, illetve a külföldön dolgozók szociodemográfiai, területi és egyéb jellemzőinek elemzéséhez szükséges új változók (például korcsoport, iskolai végzettség, régió, gazdasági aktivitás, foglalkozási viszony, munkakör stb.) létrehozása következett. A MEF adatbázisokban végzett munkám az elemzés alapjául szolgáló adatok kikérésével és utólagos adatvédelmi szempontú ellenőrzésével zárult.

II. Az ausztriai munkavállalásra és a transznacionális családokra vonatkozó adatok elemzése a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus, illetve annak kiegészítő (*Nemzetközi vándorlás és Szubjektív jóllét*) adatbázisaiban:

A 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus adatállományaiban végzett munkám jelentős részét – az ausztriai munkavállaláshoz kapcsolódó társadalmi, demográfiai és gazdasági változók létrehozása mellett – a transznacionális családokra vonatkozó adatok elemzése (a transznacionális családok tagjainak beazonosítása és jellemzőik feltárása)¹²⁵ képezte. Mivel a mikrocenzus személyi adatbázisából minden olyan azonosító hiányzott, amely a későbbiekben a családtipológiák (transznacionális családtípusok) kialakításának alapjául szolgált, így elsőként ebben az adatbázisban a személyi és háztartás azonosítókat hoztam létre, majd ezekből az egyes családok beazonosításához szükséges család azonosítót. Ezt követően a két adatbázisban végzett munkám fő lépései azonosak voltak, így a továbbiakban – a könnyebb áttekinthetőség érdekében – pontokba szedve mutatom be:

1. Elsőként a Magyarországon élő családok tagjait azonosítottam.

*Gyermekek*nek azokat a 18 év alatti, nőtlen/hajadon, Magyarországon élő személyeket tekintettem, akik családi állása gyermek, vagy egyéb olyan családi állás, amely nem férj, feleség, élettárs vagy

¹²⁵ A transznacionális családokra vonatkozó adatok elemzése részben Blaskó és Szabó (2016) módszertanához illeszkedik. Ezúton is köszönöm a szerzők adatelemzésben nyújtott módszertani segítségét!

gyermekét egyedül nevelő szülő. Ez utóbbi kitételre azért volt szükség, mert abban az esetben, ha mindkét szülő külföldön tartózkodik, és például nagyszülők vagy egyéb rokonok vigyáznak unokáikra/külföldön lévő szülők gyermekeire, akkor a 18 év alatti nőtlen/hajadon személy ezekben a családokban/háztartásokban már nem gyermek, hanem más rokon személy családi állású.¹²⁶

Házás apák és anyák közé azokat a férfi/női nemű személyeket soroltam, akik családi állása férj/feleség, és házaspár csak nőtlen/hajadon gyermekkel, házaspár nőtlen/hajadon és nem nőtlen/hajadon gyermekkel, vagy házaspár csak nem nőtlen/hajadon gyermekkel típusú családban élnek.

Élettársi kapcsolatban élő apák és anyák közé azokat a férfi/női nemű személyeket soroltam, akik családi állása élettárs, és élettársi kapcsolat csak nőtlen/hajadon gyermekkel, élettársi kapcsolat nőtlen/hajadon és nem nőtlen/hajadon gyermekkel, vagy élettársi kapcsolat csak nem nőtlen/hajadon gyermekkel típusú családban élnek.

Egyedülálló apák és anyák közé azokat a férfi/női nemű személyeket soroltam, akik családi állása gyermekével egyedül élő szülő, és egy szülő csak nőtlen/hajadon gyermekkel, egy szülő nőtlen/hajadon és nem nőtlen/hajadon gyermekkel, vagy egy szülő csak nem nőtlen/hajadon gyermekkel típusú családban élnek.

2. Ezután az átmenetileg külföldön lévő, valamint a külföldre ingázó szülők (apák és anyák) azonosítása következett. E változók létrehozásához szükség volt a 2011. évi népszámlálás személyi és lakás-adatbázisának összekapcsolására, ugyanis arra vonatkozó kérdés, hogy a lakáshoz tartozik-e olyan személy, aki átmenetileg vagy tartósan külföldön tartózkodik, csak a lakáskérdőívben szerepelt.¹²⁷ Mivel kutatásom célcsoportját az Ausztriában dolgozók képezik, ezért az átmenetileg Ausztriában tartózkodó vagy oda ingázó szülőket (létrehozva egy célországokat tartalmazó változót) az elemzés során külön jelöltem. Az *átmenetileg külföldön tartózkodó és oda ingázó apa/anya*, valamint az *átmenetileg Ausztriában lévő és oda ingázó apa/anya* változókat az előzőekben létrehozott házás, élettársi kapcsolatban élő vagy egyedülálló apa/anya változók és a célországokat tartalmazó változók felhasználásával képeztem.

3. Harmadik lépésben a tartósan külföldön lévő apák és anyák majdani azonosításához egy olyan változót hoztam létre, amely a párban élő apákat/anyákat tartalmazza. *Párban élő apák és anyák* közé azokat a férfi/női nemű személyeket soroltam, akiknek a családi állása házastárs vagy élettárs (azonos

¹²⁶ A KSH (2011; 2016a) 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus során alkalmazott definíciója szerint ugyanis családról akkor beszélhetünk, ha tartozik hozzá szülő és gyermek is.

¹²⁷ A 2011. évi népszámlálás során egyrészt a lakások és azok jellemzőinek összeírása történt, másrészt a lakásokban élő összes, életvitelszerűen ott lakó személyről, illetve azon személyekről gyűjtöttek adatokat, akik átmenetileg (12 hónapnál rövidebb ideig) külföldön tartózkodnak. A tartósan (több mint egy éve) külföldön tartózkodó személyekről nem töltöttek ki személyi kérdőívet.

nemű szülők esetén bejegyzett élettárs)¹²⁸, és házaspár/élettárs csak nőtlen/hajadon gyermekkel, házaspár/élettárs nőtlen/hajadon és nem nőtlen/hajadon gyermekkel, vagy házaspár/élettárs csak nem nőtlen/hajadon gyermekkel típusú családban élnek.

4. Az elemzés alapját képező változók létrehozását követően történt meg a családtipológiák felállítása a családi szinten (az egy vérségi családhoz tartozó személyeket jelölő családazonosító szerint) aggregált adatbázisban. A különféle családtípusok létrehozása több lépésben történt: elsőként azokat a családokat azonosítottam, ahonnan az egyik szülő (apa vagy anya) tartósan külföldön tartózkodik¹²⁹, majd olyan változókat képeztem, amelyek azokat a családokat tartalmazzák, ahonnan az egyik vagy mindkét szülő átmenetileg külföldön él vagy külföldre ingázik. Azokat a családokat, ahonnan az egyik vagy mindkét szülő átmenetileg Ausztriában tartózkodik, vagy oda ingázik, külön jelöltem.¹³⁰ Végül ezeket a változókat összefűztem, létrehozva ezzel a végső családtipológia változót, és a családazonosító segítségével a személyi adatbázishoz kapcsoltam. Az összekapcsolás során ügyeltem arra, hogy a személyi adatbázisban legyen egy olyan családtipológia (Cs_tipológia1) változóm, ami a különféle típusú családok számát mutatja, illetve egy olyan változóm (Cs_tipológia2), ami alapján a különféle családtípusokhoz tartozó minden egyes személy azonosíthatóvá válik. Tehát a végső családtipológia változót duplán (két különböző változónévvel) csatoltam a személyi adatbázishoz.

5. A következő lépésként azoknak a családoknak a beazonosítása következett, ahonnan mindkét szülő tartósan távol van. Mivel az ilyen típusú családokban élő gyermekek családi állását nem gyermek családi állásként kódolták a népszámlálás adatbázisában (lásd 1. pont, gyermek definíció), ezért létrehoztam egy másik olyan „gyermek” változót, amely csak azokat a 18 év alatti, Magyarországon élő, nőtlen/hajadon személyeket tartalmazza, akiknek a családi állása nem férj/feleség, élettárs, gyermekével egyedül élő szülő vagy gyermek, hanem egyéb családi állás. Ezután a háztartás-azonosító segítségével¹³¹ ismét létrehoztam egy háztartási szinten aggregált adatbázist, amelyben jelöltem a mindkét szülő tartósan külföldön típusú családokat¹³², majd csatoltam a személyi adatbázishoz, és hozzáfűztem az előzőekben létrehozott családtipológia (Cs_tipológia1 és Cs_tipológia2) változókhoz.

¹²⁸ Tehát nem elvált vagy özvegy család állásúak, vagy ha elváltak/özvegyek, akkor is van élettársi kapcsolatuk.

¹²⁹ Tehát a családban él 18 évalattigyermekek, és a családhoz tartozó párban élő apa, de nincs párban élő anya, vagy a családhoz tartozó párban élő anya, de nincs párban élő apa (azonos nemű párok esetén egyik anya/apa jelen van, de a másik azonos nemű szülő hiányzik), illetve a lakásból legalább egy személy tartósan külföldön tartózkodik.

¹³⁰ Mivel a tartósan külföldön tartózkodó szülőkről nem töltöttem ki személyi kérdőívet, illetve a 2016. évi mikrocenzus *Nemzetközi vándorlás* című kiegészítő felvételének tartósan külföldön tartózkodókra vonatkozó (E blokk) mintájába egyetlen Magyarországon élő, 18 éven aluli gyermeket nevelő családhoz tartozó tartósan külföldön élő szülő sem került be, így esetükben a migráció célországának azonosítására nem volt lehetőség.

¹³¹ Az aggregálás azért a háztartás-azonosító segítségével történt, mert azok a családok, amelyekből mindkét szülő hiányzik a KSH (2011; 2016a) 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus során alkalmazott definíciója szerint (lásd 126. lábjegyzet) nem tekinthetők családnak.

¹³² Olyan családok, ahol él 18 év alatti „gyermek”, a családból hiányzik a párban élő anya, illetve apa (tehát szülői státuszú személy), és a lakásból legalább két személy tartósan külföldön tartózkodik. Mint ahogy Blaskó és Szabó (2016) és felhívja a

6. Néhány bekezdéssel korábban – a kutatáshoz felhasznált adatállományokat és azok korlátait bemutató részben – volt szó arról, hogy a napi és távolsági ingázók csoportjának elkülönítését egyik rendelkezésre álló adatbázis sem teszi lehetővé, noha az alapvető fontosságú lenne a transznacionális családok számának pontosabb feltérképezése céljából. Transznacionális családoknak ugyanis azok a családok tekinthetők, amelyek tagjai hosszabb-rövidebb ideig távol vannak egymástól, így azok a családok, ahonnan az egyik vagy mindkét szülő napi szinten ingázik egy másik országba, nem sorolhatók a transznacionális családok közé. Emiatt jelen disszertációban azokat az ingázásban érintett családokat tekintem csak transznacionális családoknak, ahonnan a külföldre ingázó személyek nem a lakóhelyükhöz közeli országba járnak el dolgozni. Következő lépésként tehát módosítottam a családtipológia változót úgy, hogy csak azokat soroltam a transznacionális családok közé, ahonnan egyik vagy mindkét szülő nem a lakóhelye megyéjével szomszédos vagy ahhoz közeli országba jár dolgozni.¹³³

7. Ezt követően a két adatbázisban a családtipológia és szülő/gyermek változók alapján létrehoztam azokat a külföldön dolgozó szülőket, hátrahagyott/ittthon maradó partnereik és gyermekeik változókat, amelyek a további elemzések alapjául szolgáltak.

Külföldön dolgozó szülők közé azokat az egyedülálló, házas vagy élettársi kapcsolatban élő személyeket soroltam, akik 1) átmenetileg külföldön tartózkodnak, illetve 2) külföldre ingáznak, de nem a lakóhelyük megyéjével szomszédos vagy ahhoz közeli országba, és olyan Magyarországon élő családhoz tartoznak, amelyben él legalább egy 18 éven aluli gyermek.¹³⁴

figyelmet erre, elképzelhető, hogy a lakáshoz tartozó tartósan külföldön lévő személyek nem a szülők, ezért a mindkét szülő tartósan külföldön típusú családok száma felső becslésnek tekinthető.

¹³³ Az Ausztriába ingázó szülők nem Győr-Moson-Sopron, Vas vagy Zala megyéből, a Szlovákiába ingázók nem Borsod-Abaúj-Zemplén, Győr-Moson-Sopron, Heves, Komárom-Esztergom, Nógrád, Pest Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből vagy Budapestről, az Ukrajnába ingázók nem Borsod-Abaúj-Zemplén vagy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből, a Romániába ingázók nem Békés, Csongrád, Hajdú-Bihar vagy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből, a Szlovéniába ingázók nem Vas vagy Zala megyéből, a Horvátországba ingázók nem Bács-Kiskun, Baranya, Somogy vagy Zala megyéből, a Szerbiába ingázók pedig nem Bács-Kiskun, Baranya vagy Csongrád megyéből járnak át dolgozni a szomszédos országokba.

Ebből adódóan azoknak a transznacionális családoknak, illetve a bennük élő személyeknek a száma, ahonnan egyik vagy mindkét szülő külföldre ingázik, alsó becslésnek tekinthető, hiszen azok az ingázók kimaradnak az elemzésből, akik a lakóhelyük megyéjével szomszédos vagy ahhoz közeli országba ingáznak, de nem napi szinten járnak haza, hanem annál ritkábban. Például Vas megyében élnek, de Ausztria egy távolabbi tartományába (pl. Tirolba) járnak el dolgozni.

Ehhez kapcsolódóan megjegyzendő továbbá, hogy a 2011. népszámlálás során az ingázás időtartamára is rákérdeztek, ami nem pontosan ugyan, de szintén lehetővé teszi, hogy a távolsági ingázókat elkülönítsük a napi ingázóktól. 2016-ban viszont erről nem gyűjtöttek adatokat, így a lakóhely és az ingázás célországa alapján történő elkülönítés alkalmazása mellett döntöttem.

A MEF adatbázisában a transznacionális családok beazonosítása – az előzőekben részletezett okok mellett – e módszer alkalmazásával azért nem lehetséges, mert a külföldi telephelyen dolgozók között az átmenetileg külföldön tartózkodók is megjelennek, így a lakóhely és célország közötti távolság figyelembevétele esetén (a lakóhelyük megyéjével szomszédos vagy ahhoz közeli országba, de nem napi szinten ingázók mellett) azok az átmenetileg külföldön tartózkodó személyek is kimaradnak a mintából, akik olyan magyarországi lakáshoz (háztartáshoz) tartoznak, amely a célországhoz közel (tehát akár a napi ingázást is lehetővé teszi) helyezkedik el.

¹³⁴ A tartósan külföldön tartózkodó szülőket azért nem soroltam a külföldön dolgozó szülők közé, mivel róluk sem személyi, sem kiegészítő kérdőívet nem töltötték ki, így jellemzőik feltárását egyik adatfelvétel sem teszi lehetővé.

A külföldön dolgozó szülők hátrahagyott/itthon maradó partnerei (házastársai/élettársai) közé azokat a Magyarországon élő személyeket soroltam, akiknek házastársa/élettársa 1) átmenetileg/tartósan külföldön tartózkodik (hátrahagyott partnerek), vagy 2) külföldre ingázik (itthon maradó partnerek), de nem a lakóhelyük megyéjével szomszédos vagy ahhoz közeli országba, és olyan családhoz tartoznak, amelyben él legalább egy 18 éven aluli gyermek.

A külföldön dolgozó szülők hátrahagyott/itthon maradó gyerekei közé azokat a Magyarországon élő, 18 éven aluli nőtlen/hajadon személyeket soroltam, akiknek egyik vagy mindkét szülője 1) átmenetileg/tartósan külföldön tartózkodik (hátrahagyott gyerekek), illetve 2) külföldre ingázik (itthon maradó gyerekek), de nem a lakóhelyük megyéjével szomszédos vagy ahhoz közeli országba.

8. Utolsó lépésként a 2016. évi mikroncenzenzusz két kiegészítő, *Nemzetközi vándorlás és Szubjektív jóllét* című felvételeihez hozzákapcsoltam az egyéni, személyi rekordokat, valamint a lakások jellemzőit tartalmazó adatbázist, és az így kapott adatállományokban további elemzéseket végeztem.

4.2.3 A kutatói kérdések vizsgálata

Noha az előző két fejezetben a kutatáshoz felhasznált adatállományokról és azok korlátairól, valamint a kutatás során létrehozott fontosabb változókról nagy vonalakban már volt szó, a továbbiakban a könnyebb értelmezhetőség, áttekinthetőség érdekében fontosnak tartom a kutatói kérdések mentén is bemutatni, lépéseire bontani az adatelemzés folyamatát, és további kiegészítéseket tenni a „Mit? – Hogyan? – Mi alapján?” kérdésekhez kapcsolódóan. A kutatói kérdések vizsgálatához felhasznált adatokat táblázatos formában a 3. függelék tartalmazza.

I. A munkavállalási célú nemzetközi mobilitás trendjeinek és jellemzőinek vizsgálata:

A Magyarországról Ausztriába és egyéb országokba¹³⁵ irányuló munkavállalási célú migráció és ingázás trendjeinek és területi mintázatainak, valamint az Ausztriában dolgozók szociodemográfiai és egyéb jellemzőinek vizsgálata egyváltozós statisztikai módszerrel, leíró statisztikai adatok alapján történt. A Munkaerő-felmérés adatállományai alapján egy viszonylag hosszú időszak (2003–2020) trendjeit, a külföldi telephelyen dolgozók (átmenetileg külföldön/Ausztriában tartózkodók és külföldre/Ausztriába ingázók) területi és demográfiai-foglalkozási jellemzőit vizsgáltam. Mivel a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikroncenzenzus alapján az átmenetileg és tartósan külföldön tartózkodók, illetve külföldre ingázók (kivéve az Ausztriába ingázók) számának összevetése módszertani okokból nem lehetséges (lásd bővebben: *A kutatáshoz felhasznált adatállományok és azok korlátai* című részt), ezért csak az

¹³⁵ Jelen értekezés témája és célkitűzése az Ausztriába irányuló munkavállalási célú migráció és ingázás, illetve annak családi kapcsolatokra, családtagok életére gyakorolt hatásainak vizsgálata, ugyanakkor Ausztria különféle mobilitási formákban való érintettségének beazonosítása végett fontosnak tartom a más országokba irányuló mobilitási trendeket is röviden bemutatni. Továbbá, noha a külföldön dolgozók teljes csoportjának bemutatása túlmutat jelen disszertáció keretein, fontosnak tartom az Ausztriában dolgozók, illetve Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő, külföldön dolgozó szülők bizonyos ismérveit, sajátosságait a külföldön élő/dolgozó magyarok jellemzőinek figyelembevételével interpretálni.

átmenetileg Ausztriában tartózkodó és oda ingázó foglalkoztatottak alapvető demográfiai ismérveit és egyéb jellemzőit hasonlítottam össze a két év keresztmetszeti adatai alapján. A tartósan külföldön tartózkodókról személyi kérdőívet viszont nem töltöttek ki, róluk csak a 2016. évi mikrocenzus *Nemzetközi vándorlás* című kiegészítő felvétel tartósan külföldön tartózkodó személyekre vonatkozó blokkja (E blokk) szolgáltat adatokat, így a célországok szerinti megoszlást, illetve a tartósan Ausztriában tartózkodó személyek demográfiai és egyéb jellemzőit ezen adatok alapján elemeztem. Az ideiglenesen külföldön lévő személyekről ugyan a 2016. évi mikrocenzus során töltöttek ki személyi kérdőívet a kérdezőbiztosok, de a kiegészítő felvétel átmenetileg külföldön tartózkodó személyekre vonatkozó blokkja (D blokk) alapján lehetővé vált az ideiglenes Ausztriában lévő személyekről olyan kiegészítő információk (például lakhatási körülményeik és transznacionális kapcsolataik) feltárása is, amelyek a személyi kérdőívben nem szerepeltek.

II. A transznacionális családok számának és jellemzőinek vizsgálata:

Mivel a Munkaerő-felmérés adatállományaiából hiányoznak azok az alapvető változók, amelyek a transznacionális családok beazonosításához szükségesek (lásd: *A kutatáshoz felhasznált adatállományok és azok korlátai* című részt), ezért a transznacionális családok számát és területi megoszlását a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus személyi, család és lakás adatai alapján, a leíró statisztika eszközeivel elemeztem.

III. A külföldön dolgozó szülők jellemzőinek vizsgálata:

A külföldön (Ausztriában és egyéb országokban) dolgozó, Magyarországon élő kiskorú gyermeket nevelő szülők szociodemográfiai és egyéb jellemzőinek feltárása céljából a 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus családtipológiákat és a transznacionális családok tagjait jelező változókat tartalmazó személyi adatbázisában, valamint a mikrocenzus *Nemzetközi vándorlás* című kiegészítő kérdőívmoduljának átmenetileg külföldön tartózkodókra vonatkozó adatai (D blokk) alapján végeztem egyváltozós elemzést. Ezek az adatbázisok az átmenetileg külföldön tartózkodó, illetve lakóhelyük megyéjével nem szomszédos vagy ahhoz közeli országokba ingázó szülők jellemzőinek feltárását teszik lehetővé. A tartósan külföldön tartózkodókról viszont egyik adatfelvétel során sem töltöttek ki személyi kérdőívet, illetve a 2016. évi mikrocenzus *Nemzetközi vándorlás* című, tartósan külföldön tartózkodókra vonatkozó kiegészítő felvételének (E blokk) mintájába egyetlen tartósan külföldön tartózkodó szülő sem került be, így a Magyarországon élő, 18 éven aluli gyermeket nevelő tartósan külföldön tartózkodó szülőkre vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

Az átmenetileg külföldön lévő, kiskorú gyermeket nevelő szülők transznacionális gyakorlatainak feltárásához – a leíró statisztikai adatok mellett – logisztikus regressziós modelleket alkalmaztam. A 2016. évi mikrocenzus *Nemzetközi vándorlás* kiegészítő felvételének átmenetileg külföldön

tartózkodókra vonatkozó adatai (D blokk) alapján azt vizsgáltam, hogy van-e kapcsolat a gyermeket¹³⁶ nevelő szülői státusz és a transznacionális gyakorlatok két eleme, a hazalátogatások és a hazautalások között. Tehát a különféle családtípusokhoz¹³⁷ tartozás befolyásolja-e a hazautalást és a hazalátogatást (*I. Modell*), illetve a transznacionális gyakorlatokra milyen egyéb tényezők (például célország, külföldön tartózkodás hossza¹³⁸, foglalkoztatási forma stb.) (*II. Modell*) hatnak.

A transznacionális kapcsolatok elemzéséhez kialakított családtípusok a következők:

1. van 18 éven aluli és 18–25 éves gyermek is, aki Magyarországon él¹³⁹;
2. csak 18–25 éves, Magyarországon élő gyermek van;
3. van 18 éven aluli vagy 18–25 éves gyermek, aki külföldön él¹⁴⁰;
4. nincs 25 éves vagy fiatalabb gyermek, de a külföldön tartózkodó személy családtaggal¹⁴¹ él külföldön;
5. nincs 25 éves vagy fiatalabb gyermek, és a külföldön tartózkodó személy nem családtaggal él külföldön.

A hazalátogatásokat befolyásoló tényezőket vizsgáló modell függő változója azt mutatja, hogy az átmenetileg külföldön tartózkodó személy a kiutazása óta legalább egyszer hazalátogatott-e, szemben azokkal, akik ugyanezen időszak alatt nem látogattak haza.¹⁴² A hazautalásokat befolyásoló tényezőket

¹³⁶ Noha jelen disszertációban a Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket (lásd: *Kutatásoszbai munka és a fontosabb változók* című rész II/1. pont, gyermek definíció) nevelő, gyermeküktől hosszabb–rövidebb időre távollévő szülők jellemzőit vizsgálom, a transznacionális gyakorlatok szempontjából fontosnak tartom a gyermektelen szülőktől elkülöníteni, külön kategorizálni azokat a szülőket is, akiknek gyermekei már nagykorúak, de akiket még szülei tartanak el. Tehát a „van 18–25 éves gyermek” kategóriába azokat az átmenetileg külföldön lévő szülőket soroltam, akiknek van nőtlen/hajadon családi állapotú, 18–25 éves, eltartott, munkanélküli vagy egyéb inaktív (nem foglalkoztatott) gyermekük.

¹³⁷ A családtípusok kialakítása a családdazonosító alapján aggregált (az átmenetileg külföldön tartózkodó apákat és anyákat, valamint a 18 év alatti, vagy 18–25 éves Magyarországon, illetve külföldön élő gyerekeket jelölő változókat tartalmazó) adatbázisban történt, majd a családtípusokat tartalmazó változó személyi adatbázisához kapcsolása után jelöltem az ezekhez a családtípusokhoz tartozó szülőket.

¹³⁸ A kiegészítő felvétel során arra is rákérdeztek, hogy az átmenetileg külföldön tartózkodó személy mióta él külföldön. Értelemszerűen ez a kérdés nem az összefüggően külföldön eltöltött időre (ami az átmenetileg külföldön tartózkodók esetében legfeljebb egy év) vonatkozik, hanem arra, hogy a dott személy esetében mióta áll fenn a cirkuláris jellegű ideiglenes (egy-egy alkalommal 3 hónapnál tovább, de egy évnél kevesebb ideig tartó) migráció.

¹³⁹ A kiegészítő felvétel mintájában nagyon alacsony volt azon átmenetileg külföldön tartózkodó szülők száma, akiknek csak 18 év alatti, Magyarországon élő gyermeke(i) van(nak), ezért a „csak 18 éven aluli gyermek van, aki Magyarországon él” kategóriát nem tudtam kialakítani. Továbbá az alacsony elemszám miatt a „Magyarországon és külföldön élő gyermek is van” kategória nem szerepel a modellben.

¹⁴⁰ Az alacsony elemszám miatt a „szülővel él külföldön”, illetve „egyedül/egyéb személlyel él külföldön” kategóriák elkülönítésére nem volt lehetőség. A „van 18 éven aluli vagy ennél idősebb gyermek, aki külföldön él” kategóriába tartozó „gyermek” státuszú személyek jelentős részét (86%-át) azok a 18–25 éves (véltetően külföldön egyetemista) fiatalok alkotják, akik nem külföldön dolgozó szüleikkel laktak együtt külföldön.

¹⁴¹ Házastársával/élettársával/partnerével, vagy gyermekével/gyermekivel, vagy egyik/mindkét szülőjével, vagy ezek kombinációjával.

¹⁴² Arra a kérdésre, hogy átmenetileg külföldön tartózkodó személy „Milyen gyakran, milyen rendszeresen látogatott Magyarországra a kiutazása óta?”, öt válaszlehetőség állt rendelkezésre: 1) havonta többször, 2) havonta egyszer, 3) 2–3 havonta, 4) 1–2 alkalommal, 5) egyáltalán nem volt Magyarországon ebben az időszakban. Az ebből a kérdésből kialakított kétértékű függő változó 1-es értéke az 1–4 válaszlehetőségeket foglalja magában.

Fontos azonban megjegyezni, hogy a 2016. évi mikrocenzus kiegészítő felvételének hazalátogatások előfordulását és gyakoriságát feltáró kérdése nem veszi figyelembe azt a ténytet, hogy a hazalátogatások gyakorisága változhatott a kiutazás óta eltelt időszakban (átmeneti külföldi tartózkodás esetén legfeljebb egy évben) – például a kiutazást követő pár hónapban nem került sor hazautazásra, de ezt követően már rendszeresen, akár havonta több alkalommal is –, így előfordulhat, hogy a

vizsgáló modell függő változójának értékei pedig a következők: 1) Magyarországon élő családtagját támogatja anyagilag külföldről, 0) Magyarországon élő családtagját nem támogatja anyagilag külföldről.

Mivel az átmenetileg külföldön tartózkodó, Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő szülők közül kevesen kerültek be a kiegészítő felvétel mintájába, ezért a transznacionális kapcsolatokat befolyásoló tényezők elemzése csak a külföldön tartózkodók teljes csoportja esetében lehetséges. Ebből adódóan csak a gyermeküket „hátrahagyó” szülőkre fókuszáló, és a hazalátogatást és hazautalást befolyásoló tényezőket nemenkénti bontásban mutató modelleket nem tudtam kialakítani, illetve az Ausztriában élő szülők transznacionális kapcsolatait vizsgáló modell futtatására sem volt lehetőség. A célország változó beemelése a modellbe ugyanakkor lehetővé tette annak vizsgálatát, hogy a hazalátogatások gyakoriságát a származási és célország közötti földrajzi távolság mennyiben befolyásolja.

IV. A transznacionális mobilitás okainak, családok életére gyakorolt hatásainak, valamint az érintettek jövőbeli terveinek vizsgálata:

A rendelkezésre álló adatok alapján az okokra, hatásokra és tervekre vonatkozó kutatói kérdések közül a külföldön dolgozó szülők és hátrahagyott/itthon maradó házastársaik/élettársaik mentális egészségére és jóllétére, jellemző érzelmi állapotára, valamint a migrációs tervekre vonatkozó kérdések vizsgálhatók.¹⁴³ Míg az érintettek közérzetét, jellemző érzelmi–hangulati állapotát a 2016. évi mikroncenzus *Szubjektív jóllét* című kiegészítő felvétele adatai alapján elemeztem, addig a jövőbeli migrációs tervek vizsgálatához a *Szubjektív jóllét* adatai mellett a *Nemzetközi vándorlás* kiegészítő felvétel migrációs tervekre vonatkozó modulját (A blokk) használtam. Arra a két kérdésre kerestem a választ, hogy:

1.) van-e összefüggés a transznacionális életmód és a transznacionális családok tagjainak megélt érzelmi, hangulati állapota között; a különféle családtípusokhoz tartozás, illetve párkapcsolati/mobilitási státusz befolyásolja-e azt, hogy hogyan érzik magunkat az emberek a bőrükben, és a megélt érzelmi állapotokra milyen egyéb tényezők (például alapvető demográfiai jellemzők, jövedelmi helyzet¹⁴⁴ stb.) hatnak.

válaszadók a kérdéssel feltevés pillanatában aktuális hazalátogatási gyakorlataik (vagy amennyiben egy másik családtag válaszolt az átmenetileg külföldön lévő családtagra vonatkozó kérdésre, hozzátartozóik hazalátogatási gyakorlatai) alapján adtak választ a kérdésre. Ez a módszertani probléma ugyanakkor a „Hazalátogatott-e?” kérdésre adható, az előző öt válaszlehetőségből kialakított „Igen”/”Nem” válaszok számát nem érinti, viszont a hazalátogatások gyakoriságát befolyásoló tényezők vizsgálatát torzítaná.

¹⁴³ Mivel a *Szubjektív jóllét* kiegészítő felvétel célcsoportjába csak a 16 éves vagy idősebb népesség tartozott, ezért a gyerekek érzelmi, hangulati állapotára vonatkozó szubjektív mutatók feltárását az alacsony elemszám miatt nem teszik lehetővé az adatok.

¹⁴⁴ A jövedelmi helyzetre vonatkozóan a *Szubjektív jóllét* kiegészítő kérdőívben két kérdés szerepelt. Míg az első kérdés a háztartás havi nettó átlagos összjövedelmére kérdezett rá, addig a második kérdés jövedelmi kategóriákat tartalmazott. Ha a válaszadó nem adott meg pontos jövedelmi adatot, akkor volt lehetősége arra, hogy a második kérdés jövedelmi

2.) van-e összefüggés a transznacionális életmód és a transznacionális családok hátrahagyott tagjainak későbbi migrációs tervei között; a 18 éven aluli gyermeket nevelő szülők különféle párkapcsolati/mobilitási státusza befolyásolja-e a későbbi külföldre költözés valószínűségét, és a Magyarország elhagyása melletti döntésre milyen egyéb tényezők hatnak.

Mindkét kérdéskör vizsgálatához logisztikus regressziós modelleket alkalmaztam.

1) Mentális állapotot befolyásoló tényezők vizsgálata:

A mentális állapotot befolyásoló tényezők vizsgálatához két modellt alakítottam ki. Az első modell (*I. Modell*) alapján azt vizsgáltam, hogy hogyan élik meg a külföldi létet az átmenetileg külföldön tartózkodók és távolsági ingázók, érzelmi-hangulati állapotukat befolyásolja-e az, hogy van-e gyermekük, akit hátrahagytak. A második modell (*II. Modell*) alapján pedig azt próbáltam feltárni, hogy a 16 éves vagy idősebb¹⁴⁵, Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő népesség esetében a mentális állapotot befolyásolja-e a párkapcsolati/mobilitási státusz, a hátrahagyott vagy külföldön dolgozó szülők, illetve a teljes családban, házastársukkal/élettársukkal együtt élő vagy gyermeküket egyedül nevelő szülők megélt érzelmi-hangulati állapota tekintetében mutatható-e ki eltérés. Tehát nem csupán arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a Magyarországon gyermekükkel vagy gyermekükkel és partnerükkel (házastársukkal/élettársukkal) együtt élők, illetve az egyik/mindkét szülő külföldi munkavállalása miatt gyermeküktől/partnerüktől vagy gyermeküktől és partnerüktől is külön élők csoportjának szubjektív érzelmi mutatói eltérnek-e egymástól, hanem arra is, hogy a transznacionális életmód érintettjei közül „*Kinek rosszabb?*”: a külföldön dolgozó szülőket vagy hátrahagyott/itthon maradó partnereiket viseli-e meg jobban a kettészakadás.

Először a párkapcsolati/mobilitási státuszt jelölő, de a mobilitási formát figyelmen kívül hagyó független változót tartalmazó modelleket (*II.A. Modell*) futtattam le minden vizsgált érzelmi állapotra vonatkozóan, majd egy olyan modellt (*II.B. Modell*), amelyben a párkapcsolati/mobilitási státuszt mutató magyarázó változó kialakítása során a mobilitási formákat (átmeneti/tartós külföldön tartózkodás, vagy ingázás) is figyelembe vettem. Mobilitási forma alapján külön csoportba soroltam a napi szinten külföldre ingázókat, illetve itthon maradó partnereiket is, viszont – bár a munkavállalás miatti szétszakadás családok életére gyakorolt hatásait kívánatos lenne a belső migrációban érintetteket is figyelembe véve vizsgálni –, a belföldön ingázó (azaz Magyarországon dolgozó, de családjuktól hosszabb-rövidebb ideig távollévő) személyek és itthon maradó partnereik beazonosítását

kategóriáinak egyikébe besorolja háztartása jövedelmét. A logisztikus regressziós modellek „háztartási havi nettó jövedelme” független változója e két kérdés alapján került kialakításra.

¹⁴⁵ A 2016. évi mikrocenzus *Szubjektív jóllét* című kiegészítő felvételének kérdőíve a 16 éves vagy idősebb népesség körében került lekérdezésre.

az adatok nem tették lehetővé.¹⁴⁶ Végül egy végső, az összes magyarázó változót tartalmazó regressziós modellt (*II. C. Modell*) futtattam le minden vizsgált érzelmi állapotra vonatkozóan.

A különféle (negatív és pozitív) érzelmek állapotok elemzéséhez kialakított családtípusok és párkapcsolati/mobilitási státuszok a következők:

Családtípus:

1. van 18 éven aluli és 18–25 éves gyermek is, aki Magyarországon él;
2. csak 18–25 éves, Magyarországon élő gyermek van;¹⁴⁷
3. nincs 25 éves vagy fiatalabb gyermek.¹⁴⁸

Párkapcsolati/mobilitási státusz1:

1. házasságban/élettársi kapcsolatban élő szülő, aki házastársával/élettársával együtt él¹⁴⁹
2. egyedülálló (gyermekét egyedül nevelő) szülő¹⁵⁰
3. hátrahagyott/itthon maradó szülő (házastárs/élettárs átmenetileg/tartósan külföldön tartózkodik, vagy távolsági ingázó)
4. külföldön dolgozó szülő (átmenetileg külföldön tartózkodik, vagy távolsági ingázó).

Párkapcsolati/mobilitási státusz2:

1. házasságban/élettársi kapcsolatban élő szülő, aki házastársával/élettársával együtt él
2. egyedülálló (gyermekét egyedül nevelő) szülő
3. hátrahagyott/itthon maradó szülő (házastárs/élettárs átmenetileg külföldön tartózkodik)
4. hátrahagyott/itthon maradó szülő (házastárs/élettárs tartósan külföldön tartózkodik)
5. hátrahagyott/itthon maradó szülő (házastárs/élettárs távolsági ingázó)

¹⁴⁶ Noha a belföldön, lakóhelyük régiójától eltérő régióba ingázó, 18 éven aluli gyermeket nevelő szülők (apa: n=34 368; anya: n=13 014; összesen: n=47 382) és (a családazonosító alapján aggregált, a belföldön ingázó anyát/apát jelölő változókat tartalmazó adatbázis személyi adatbázishoz kapcsolása után) családjaik, így itthon maradó partnereik (apa: n=10 392, anya: n=29 669, összesen: n=40 061) beazonosítása is lehetővé vált, viszont mivel a lakóhelyétől eltérő régióba ingázók között nagy számban megjelenhetnek azok is, akik naponta ingáznak (például Székesfehérvárról Budapestre, vagy Tatabányáról Győrbe stb.), így a belföldön ingázó szülőket nem jelöltem külön a II. Modell párkapcsolati/mobilitási státuszt jelölő független változójában. Ők tehát párkapcsolati státusztól függően a teljes családban élő, vagy gyermeküket egyedül nevelő szülők között jelennek meg.

A döntésemet indokolja az is, hogy a különféle érzelmek megélésének esélyét befolyásoló tényezőket vizsgáló logisztikus regressziós modelleket lefuttattam egy olyan párkapcsolati/mobilitási státuszt jelölő változó bevonásával, amely kategóriáiban belföldön ingázó szülőket és itthon maradó partnereiket is tartalmazták, viszont a belföldi ingázás ténye (talán éppen amiatt, mert magában foglalta a napi ingázás tényét is) szignifikáns, de nem túl erős hatást mutatott. Az esélyhányadosok értékei 0,82 és 1,10 között szóródtak $p < 0,001$ szignifikanciaszinten.

¹⁴⁷ Az alacsony elemszám miatt a „25 éves vagy fiatalabb gyermek van, aki külföldön él” kategóriát a családtípus változó nem tartalmazza.

¹⁴⁸ Mivel a „Kivel él külföldön?” kérdés csak a Nemzetközi vándorlás kiegészítő felvétel átmenetileg külföld tartózkodókra vonatkozó kérdőívében szerepelt, és akik a *Szubjektív jóllét* kiegészítő felvétel kérdéseire válaszoltak, azok a *Nemzetközi vándorlás* kiegészítő felvétel mintájába nem kerültek be, így a „családdal él külföldön”, illetve „nem családdal él külföldön” kategóriák elkülönítésére nem volt lehetőség.

¹⁴⁹ Együtt élő szülők közé azokat a Magyarországon élő személyeket soroltam, akik házastársukkal/élettársukkal együtt élnek (tehát a partner hosszabb/rövidebb időre nem tartózkodik távol a családtól), és olyan családhoz tartoznak, amelyben él legalább egy 18 éven aluli gyermek.

¹⁵⁰ Egyedülálló szülők közé azokat a Magyarországon élő nőtlen/hajadon, özvegy vagy elvált családi állapotú személyeket soroltam, akik egyedül nevelik 18 éven aluli gyermeküket/gyermeküket.

6. házasságban/élettársi kapcsolatban élő szülő, akinek házastársa/élettársa napi ingázó
7. külföldön dolgozó szülő (átmenetileg külföldön tartózkodik)¹⁵¹
8. külföldön dolgozó szülő (távolsági ingázó)
9. külföldön dolgozó szülő (napi ingázó).

A *Szubjektív jóllét* kiegészítő felvétel érzelmi állapotokra vonatkozó kérdéscsoportja hat különböző – „boldog”, „csüggedt”, „ingerült”, „stresszes”, „békés”, „magányos” –, a válaszadó pszichikai jóllétét, hangulatát feltáró kérdést tartalmazott. A válaszadónak el kellett döntenie, hogy adott érzelmi állapot milyen gyakran – 1) mindig, 2) többnyire, 3) időnként, 4) ritkán, 5) soha – volt jellemző rá a kérdezést megelőző időszakban (jelenleg, illetve az elmúlt néhány hétben) (Kelemen és Schwartz, 2016). Abban az esetben tekintettem úgy, hogy az adott érzelmi állapotot érezte, átélte a válaszadó, ha a „mindig” vagy „többnyire” válaszokat adta. Tehát az érzelmi állapotokra vonatkozó kérdésekből kialakított kétértékű függő változó az 1–2 válaszok esetén 1-es értéket vett fel, 0-át minden más esetben.

A különféle (pozitív és negatív) érzelmek megélésének esélyét befolyásoló tényezőket vizsgáló modell függő változója azt mutatja az átmenetileg külföldön tartózkodók és távolsági ingázók (*I. Modell*), valamint a 16 éves vagy idősebb, Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő népesség (*II. Modell*) esetében, hogy adott érzelmi állapotokat a vizsgálatba bevont személyek megélték-e a kérdezést megelőző időszakban, szemben azokkal, akikre ugyanezen időszak alatt nem voltak jellemzőek ezek az érzelmi állapotok.

A transznacionális családok tagjainak alacsony mintába kerülési esélye miatt a mentális állapotot befolyásoló tényezők elemzése csak a külföldön tartózkodók teljes csoportja (*I. Modell*), valamint a 16 éves vagy idősebb, Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő népesség (*II. Modell*) körében lehetséges. Ebből adódóan csak a külföldön dolgozó, gyermeküket „hátrahagyó” szülőkre fókuszáló, valamint a hátrahagyott házastársakra/élettársakra fókuszáló és a különböző érzelmi állapotokat befolyásoló tényezőket nemenkénti bontásban mutató modelleket nem tudtam kialakítani, illetve az Ausztriában élő vagy oda ingázó szülők, és hátrahagyott/itthon maradó partnereik érzelmi-hangulati állapotát vizsgáló modell futtatására sem volt lehetőség. Úgy gondolom azonban, hogy bár a célországként Ausztriát választók földrajzi közelség miatti gyakoribb hazalátogatásai némiképp befolyásolhatják mind a külföldön dolgozó szülőket, mind pedig hátrahagyott/itthon maradó családtagjaik közérzetét, ez a hatás nem olyan jelentős, hogy az eredmények torzulását okozná.

2) Migrációs tervek befolyásoló tényezők vizsgálata:

¹⁵¹ Mivel a 2016. évi mikrocenzus során a tartósan külföldön élő személyekről nem töltötték ki személyi kérdőívet, ezért a „külföldön dolgozó szülő (tartósan külföldön tartózkodik)” kategóriát a párkapcsolati/mobilitási státuszt jelölő változó nem tartalmazza.

A külföldre költözéssel kapcsolatos terveket három kérdés alapján vizsgáltam¹⁵²:

1. „TERVEZI?” („Tervezi-e, hogy a következő 2 éven belül külföldre költözik [munka, tanulás vagy egyéb okból]?”: 1 – igen; 0 – nem).

Értelemszerűen „igen” válasz esetén tekintettem úgy, hogy a válaszadó tervezi a migrációt.

2. „KOMOLYAN?” („A külföldre költözéssel kapcsolatos terveire a következők közül melyik igaz leginkább?” 1 – még fontolgatja a lehetőséget; 2 – komolyan foglalkozik a gondolattal; 3 – már meghozta a döntést).

Abban az esetben tekintettem úgy, hogy a migrációt komolyan fontolgatja a válaszadó, ha a „komolyan foglalkozik a gondolattal” vagy „már meghozta a döntést” válaszokat jelölte. Tehát a döntés komolyságára vonatkozó kérdésből kialakított kétértékű függő változó az 1-es válasz esetén 0 értéket vett fel, 2–3 válaszok esetén pedig 1-es értéket.

3. „HOSSZAN?” („Milyen hosszú időtartamra tervezi a külföldi tartózkodást?”: 1 – 1 évnél kevesebb időre; 2 – 1–2 évre; 3 – 2 évnél hosszabb időre, de legfeljebb öt évre; 4 – 5 évnél hosszabb időre, de nem végleg; 5 – akár végleg is).

Az ebből a kérdésből kialakított kétértékű függő változó 1-es értéke a 4–5 válaszlehetőségeket foglalja magában, 1–3 válaszok esetén pedig 0 értéket vett fel.

A logisztikus regressziós első modellje (I. Modell) alapján a migrációval kapcsolatos terveket befolyásoló tényezőket elemeztem a 16 éves vagy idősebb, Magyarországon élő kiskorú gyermeket nevelő személyek esetében, a második modell (II. Modell) alapján pedig a 16–64 éves, Magyarországon élő kiskorú gyermeket nevelő személyek esetében a migrációs döntés komolyságát és a migráció hosszára vonatkozó terveket vizsgáltam. Arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a jövőbeli migrációs terveket, illetve annak komolyságát és hosszát befolyásolja-e a párkapcsolati/mobilitási státusz, illetve a külföldre költözéssel kapcsolatos tervekre milyen egyéb tényezők hatnak.

A migrációs tervek vizsgálata az érzelmi állapotok elemzésénél alkalmazott módszert alapján történt. Először csak a párkapcsolati/mobilitási státuszt jelölő, de a mobilitási formát figyelmen kívül hagyó független változót tartalmazó modelleket (I/A., II/1/A., II/2/A.) futtattam le a három kérdésre vonatkozóan, majd olyan modelleket (I/B., II/1/B., II/2/B) alakítottam ki, amelyekben a független párkapcsolati/mobilitási státusz változó a különféle mobilitási formákat is mutatta. Végül minden egyéb független változót szerepeltettem a migrációs terveket, annak komolyságát és hosszát befolyásoló tényezőket feltáró regressziós modellekben (I/C., II/1/C., II/2/C.).

¹⁵² Míg a tervekkel kapcsolatos kérdés a *Szubjektív jóllét* kiegészítő felvétel kérdőívében, addig a döntés komolyságára, és a tervezett migráció időtartamára vonatkozó kérdés a *Nemzetközi vándorlás* kiegészítő felvétel migrációs tervekkel kapcsolatos blokkjában (A blokk) szerepelt. A tervekkel kapcsolatos kérdés („Tervezi-e, hogy a következő 2 éven belül külföldre költözik munka, tanulás vagy egyéb okból?”) az A blokk kérdési között is megtalálható, viszont mivel minden, a logisztikus regressziós elemzésbe bevont 16–64 éves Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő személy azt a választ adta, hogy a tervezte a migrációt, így e kérdés alapján a külföldre költözéssel kapcsolatos tervek nem vizsgálhatók.

A migrációs tervek elemzéséhez kialakított párkapcsolati/mobilitási státuszok a következők:

Párkapcsolati/mobilitási státusz1:

1. házasságban/élettársi kapcsolatban élő szülő, aki házastársával/élettársával együtt él
2. egyedülálló (gyermekét egyedül nevelő) szülő
3. hátrahagyott/itthon maradó szülő (házastárs/élettárs átmenetileg/tartósan külföldön tartózkodik, vagy távolsági ingázó).

Párkapcsolati/mobilitási státusz2:

1. házasságban/élettársi kapcsolatban élő szülő, aki házastársával/élettársával együtt él
2. egyedülálló (gyermekét egyedül nevelő) szülő
3. hátrahagyott/itthon maradó szülő (házastárs/élettárs átmenetileg külföldön tartózkodik)
4. hátrahagyott/itthon maradó szülő (házastárs/élettárs tartósan külföldön tartózkodik)
5. hátrahagyott/itthon maradó szülő (házastárs/élettárs távolsági ingázó)
6. házasságban/élettársi kapcsolatban élő szülő, akinek házastársa/élettársa napi ingázó.

Az alacsony elemszám miatt a külföldre költözéssel kapcsolatos tervek vizsgálatánál is csak a teljes, 16 éves vagy idősebb, Magyarországon élő kiskorú gyermeket nevelő szülők migrációs terveit, annak komolyságát és tervezett hosszát befolyásoló tényezőket volt lehetőségem vizsgálni.

4.3 Interjú felmérés

A külföldi munkavállalás okait, családok életére gyakorolt hatásait, valamint a külföldön dolgozó szülők és Magyarországon élő családtagjaik jövőbeli terveit kvalitatív módszerrel, interjú felmérés keretében vizsgáltam. 2021 nyarán 25 olyan szülővel készítettem félig strukturált interjút, aki transznacionális családhoz tartozik: olyan 18 éven aluli, Magyarországon élő gyereket/gyerekeket nevelő családhoz, ahonnan legalább az egyik szülő átmenetileg vagy tartósan Ausztriában tartózkodik, illetve hetente vagy ennél ritkábban Ausztriába ingázik (távolsági ingázó). A családok életére gyakorolt hatások részletesebb és pontosabb megismerése céljából az interjúalanyok kiválasztásánál további kritérium volt, hogy ez az állapot (a családtagok idejük nagy részében egymástól elválasztva, különböző országokban élnek) a vizsgált családok életében az interjúkészítést megelőzően legalább 12 hónapig fennállt.

Az interjúalanyok felkutatása ausztriai élet és munkavállalás témájú Facebook-csoportokban történt. 2021. május–július között összesen 14 nyilvános és 18 zárt csoportban osztottam meg (többszöri alkalommal) az interjú felmérésben való részvételre felkérő posztot, amelyre 19 célcsoportba tartozó szülő jelentkezett. A minta kiválasztását hólabda módszer alkalmazása is segítette: a kérdezettek ajánlásai alapján újabb 6 interjúalanyt sikerült bevonnai a kutatásba.

Bár az interjú kutatás tervezése során céltom volt, hogy olyan, a házaspár mindkét tagjával külön-külön lefolytatott interjúk is készüljenek, amelyek a transznacionális életmód hatásainak külföldön lévő

szülők és hátrahagyott/itthon maradó partnereik szemszögéből történő megismerését is lehetővé teszik, vélhetően a téma érzékenysége miatt egyetlen ilyen „páros” interjú sem tudott megvalósulni.¹⁵³ További problémát jelent(ett), hogy csak négy olyan szülőt sikerült elérnem, aki/(akinek a házastársa) átmenetileg vagy tartósan külföldön él, így ezt a kutatás eredményeinek mobilitástípus szerinti értelmezésekor minden esetben szükséges figyelembe venni, szem előtt tartva azt is, hogy az átmeneti/tartós mobilitásban érintett családokhoz tartozó interjúalanyok minden esetben úgy nyilatkoztak, hogy hazalátogatásra havonta/kéthavonta sor kerül(t). Emellett az endogenitási problémával is számolni kell az összefüggések vizsgálata során, tehát azzal, hogy a szülők külföldi munkavállalás melletti döntése vélhetően ugyanazokkal a tényezőkkel korrelál, amelyek például az itthon élő családtagok mentális jóllétét vagy a gyerekek iskolai teljesítményét is befolyásolhatják. A fordított ok-okozati összefüggések (reverse causation) (Antman, 2012a) „féken tartása” érdekében már az interjú-vezérfonal kialakítása, majd az interjúk elkészítése során is ügyeltem arra, hogy egy-egy problémakör (például a párkapcsolatok minősége, vagy a partnerek érzelmi-hangulati állapota stb.) vizsgálata során az interjúalanyoktól választ kapjak az „*Ön meglátása szerint ez minek tulajdonítható?*” kérdésre. Végül az interjú során felvetődő túlságosan érzékeny témák eredményezhették azt is, hogy a kutatás szempontjából fontos részleteket elhallgattak a kérdezettek.¹⁵⁴

Az interjúk elkészítésére online, Facebook Messenger alkalmazásával, videohívás formájában került sor.¹⁵⁵ Egy-egy interjú elkészítése átlagosan 1–1,5 órát vett igénybe. Az interjúkról hangfelvétel, majd szó szerinti leiratok készültek. Interjúm kutatásom során összesen 28 órányi (1 687 percnyi) hanganyag keletkezett.

Az interjú fő témakörei a következők voltak: 1) külföldi munkavállalás előtti helyzet, döntés és előkészületek; 2) külföldi munkavállalás (ausztriai munkavállalást megelőző helyzet); 3) ausztriai munkavállalás; 4) külföldi munkavállalás – tapasztalatok; 5) családtagok külföldi munkavállalása; 6) külföldi munkavállalás családi kapcsolatokra és a családtagok életére gyakorolt hatásai; 6.1)

¹⁵³ Kivétel nélkül, minden esetben az „*erről a témáról nem szeret beszélni*” és „*nem akar nyilatkozni*” válaszokat kaptam az interjúalanyoktól.

¹⁵⁴ Erre jó példa, hogy két interjú végeztével az interjúalanyok serdülőkorú gyerekei is megjelentek, akik felhoztak olyan témákat (1 – gyámhatósági ellenőrzések a szülő távollétekor, illetve 2 – az itthon maradó szülő gyakori lehangoltsága, rossz kedélyállapota), amelyekről korábban nem, vagy csak felszínesen esett szó. Bár a gyerekek megjelenése dilemmahelyzetet teremtett („*Elküldjem őket?*”/„*Megszóaltassam őket?*”), ezek az „említések” további elmélyülést eredményeztek a témában, és értékes részletekkel gazdagították a kutatást. Fontos azonban megjegyezni, hogy míg a második esetben nyilvánvaló, hogy a részletek elhallgatásáról volt szó – bár azt az interjú során is jelezte a válaszadó, hogy nehezen éli meg a párjától való elszakadást –, addig a második esetben inkább az érződött, hogy a kérdezett elfelejtett beszélni adott témáról, illetve nem érezte annyira lényegesnek azt.

¹⁵⁵ A személyes lekérdezést a Covid19-járványhoz kapcsolódó aggodalmak, valamint az interjúalanyok országosan „szétszórt” elhelyezkedése, illetve külföldi tartózkodása nem tették lehetővé. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy az interjúalanyokkal való bizalmi kapcsolat kialakítása ugyanolyan sikeres volt, mintha személyes találkozással egybekötött interjú beszélgetésre került volna sor. Ezt igazolja, hogy több esetben a kérdezett elsírta magát az interjú során, illetve olyan részleteket is elárultak családi életükről a vizsgálatba bevont interjúalanyok, amelyekről egy fordított esetben lehet, hogy mások nem szívesen nyilatkoztak volna.

hátrahagyott/itthon maradó partnerekre gyakorolt hatások; 6.2) külföldön dolgozó félre gyakorolt hatások; 6.3) hátrahagyott/itthon maradó gyerekekre gyakorolt hatások; 6.4) családon belüli hatalmi és szerepviszonyokra gyakorolt hatások; 7) hátrahagyott/itthon maradó időskorúakra gyakorolt hatások;¹⁵⁶; 8) közvélemény és más családokhoz viszonyított helyzet; 9) koronavírus-világjárvány hatásai;¹⁵⁷ 10) jövőbeli tervek; 11) szociodemográfiai adatok. (Az interjú-vezérfonalak a 4. függelékben megtekinthetők.)¹⁵⁸

Az interjúk feldolgozása során kvalitatív tartalomelemzést (content analysis – CA), azon belül tematikus elemzést (thematic analysis – TA) alkalmaztam.

A tartalomelemzés „*olyan kutatási technika, amelynek segítségével adatokból a kontextusukra vonatkozóan megismételhető és érvényes következtetéseket vonhatunk le*” (Krippendorff, 1995, p. 22; idézi Ittész, Ehmann és Szabó, 2004, p. 231.). E módszer fő sajátossága tehát, hogy az elemzés során nemcsak magára a szöveg jellemzőinek feltárására helyezi a hangsúlyt, hanem annak kontextusára vonatkozóan is igyekszik következtetéseket levonni. Emellett lehetővé teszi a célzott összehasonlítást két vagy több személy/csoport egyidejű vagy különböző időpontban felvett, illetve egyazon személy/csoport különböző időpontokban keletkező szövegmintái között (Ehman, 2002; Ehman és Balázs, 2015).

A tartalomelemzésnek az utóbbi évtizedekben többféle változata alakult ki. Az egyik módszer Braun és Clarke (2006) hatfázisú tematikus elemzési megközelítése, amit több tudományterületen, számos nemzetközi (például King and McCashin, 2022; Pursell and Gould, 2021; Taheri et al., 2022 stb.) és hazai (például Kaló, 2019; Kun et al., 2021; Márton et al., 2021) kutatás során használtak. A tematikus elemzés „*az adatok belüli minták (témák) azonosítására, elemzésére és közzétételére szolgáló módszer*”, amelynek célja, hogy az azonosított témákat felhasználva komplex és részletes leírást nyújtson a kvalitatív adatokról, ahelyett, hogy egyszerűen összegeznék azokat (Braun and Clarke, 2006, p. 79.).

A módszer lépései a következők:

1) *Adatok megismerése*: Ebben a szakaszban az adatkorpuszban/adatkészletben¹⁵⁹ való elmélyülés történik a teljes anyag többszöri elolvasása, valamint a kezdeti benyomások, ötletek és lehetséges

¹⁵⁶ A hátrahagyott/itthon maradó időskorúakra gyakorolt hatásokra vonatkozó kérdések feldolgozása a téma összetettségéből adódóan nem képezi jelen kutatás részét. E kérdéskört egy későbbi időpontban fogom vizsgálni.

¹⁵⁷ A koronavírus-világjárvány érintettek transznacionális életére gyakorolt hatásainak vizsgálata a téma összetettségéből adódóan nem képezi jelen kutatás részét. E kérdéskört szintén egy későbbi időpontban fogom vizsgálni.

¹⁵⁸ A „*melyik szülő (apa/anya/mindkét szülő) tartózkodik külföldön?*” kérdés alapján, valamint a mobilitástípus és az interjúalanyok családi állapota szerint több interjú-vezérfonal is készült, figyelembe véve az érintett családok egyéni jellemzőit. A melléklet a leggyakoribb két változatot (1 – kétszülős család és interjú a hátrahagyott/itthon maradó partnerrel készült, illetve 2 – kétszülős család és interjú a külföldön lévő szülővel készült) tartalmazza.

¹⁵⁹ Az adatkorpusz egy adott kutatási projekthez gyűjtött adatok összessége, az adatkészlet pedig a korpusznak azon adatai, amelyeket egy adott elemzéshez használunk (Braun and Clarke, 2006).

minták azonosítása által. Ehhez a fázishoz szorosan kapcsolódik az interjúhanganyagok „szó szerinti” leírása, amely bár időigényes folyamat, kiváló módja az adatok megismerésének.

2) *Kezdeti kódok generálása*: Az adatok megismerését és az ötletlista létrehozását követően kerül sor azoknak a kezdeti kódoknak az előállítására, amelyek az adatokban fellelhető érdekességeket jelölik, és amelyek alapján az adatok értelmezhető csoportokba (témákba) rendezhetők. A kódolás manuálisan vagy szoftveres programmal is történhet, de lényeges, hogy a kutató minél több témát kódoljon, hiszen nem tudhatja, hogy a későbbiek során ezek közül mi lehet érdekes, és mit fog felhasználni.

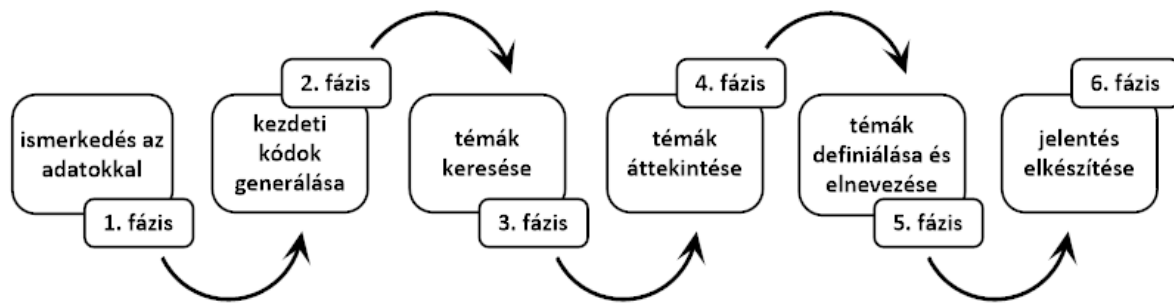
3) *Témák keresése*: Ez a fázis magában foglalja a létrehozott kódok lehetséges témákba rendezését. A kutató megvizsgálja, hogy a különböző kódok hogyan kombinálhatóak átfogó témákká, illetve elkezd gondolkodni a témák különböző szintjei közötti kapcsolatokon. Ezen a ponton hasznos lehet a vizuális megjelenítés (tematikus térkép), ami segítheti a kutatót abban, hogy kiválassza a leghangsúlyosabb témákat.

4) *Témák áttekintése*: Ebben a fázisban kerül sor a témák finomítására, azoknak a témáknak a kiválasztására, amelyekben belül az adatok értelmesen összekapcsolódnak. Azok a témák, amelyekhez kevés adat illeszthető, vagy a kapcsolódó adatok túlságosan sokfélék, elvetésre kerülnek. Ezen a szinten már fontos, hogy a kutató úgy alakítsa ki a kutatás szempontjából lényeges témákat, hogy azok között világos és azonosítható különbségek legyenek. Mivel az adatok kódolása és a témák generálása a végtelenségig folytatódhat, ezért a kutatónak itt már az újrakódolás végére kell érnie.

5) *Témák definiálása és elnevezése*: Utolsó előtti lépésként a témák lényegi részének meghatározása történik, valamint annak eldöntése, hogy az egyes témák milyen szemszögből foglalják magukba az adatokat, és kapcsolódik-e hozzájuk altéma. Ezt követően a kutatónak olyan címeket kell adnia a témáknak, amelyek közvetítik az olvasó felé, hogy pontosan miről szól az adott téma.

6) *Jelentés elkészítése*: Az utolsó lépésben az elemzés elkészítése és a jelentés megírása történik. Cél, hogy a kutató az adatok bonyolult történetét oly módon mutassa be, hogy meggyőzze az olvasót az elemzés érdeméről és érvényességéről (Braun and Clarke, 2006; 2012). (6. ábra)

6. ábra: A tematikus elemzés hat fázisa

Forrás: Braun and Clarke, 2006; saját szerkesztés

A tematikus elemzés során a témák vagy minták két módszer alapján azonosíthatók: 1) induktív vagy „alulról-felfelé építkező” („bottom up”), illetve 2) deduktív (elméleti) vagy „fentről-lefelé építkező” („top down”) módon. Az induktív tematikus elemzés „adatvezérelt” („data-driven”) módszer, a nyers adatok kódolásának folyamata anélkül, hogy a kutató megpróbálná beilleszteni azokat már létező kódolási keretbe vagy analitikus prekoncepcióiba. Ebben az esetben tehát az adatok generálnak új kutatási témát vagy eredményt. Ezzel szemben a deduktív megközelítés „elemző-vezérelt” („analyst-driven”), amely során már meglévő kódok, feltárt tudásrendszer adatokhoz rendelése történik (Braun and Clarke, 2006; Kun et al., 2021; Mújdricza és Földvári, 2018).

Interjú kutatásom során az elemzés alapját képező témák azonosítása az előzőekben ismertetett módszerek kombinációjával, induktív („alulról-felfelé építkező”) és deduktív („fentről-lefelé építkező”) megközelítést egyaránt alkalmazva történt. Bár a vonatkozó szakirodalom alapján úgy tűnik, hogy e két megközelítési mód élesen elválik egymástól – a tematikus elemzési technikát használó kutatók vagy csak induktív, vagy csak deduktív módszer alapján vizsgáltak különféle problémaköröket (vagy legalábbis a módszertan bemutatása során ez manifesztálódik) –, úgy gondolom, hogy ez nem minden esetben van így. Kutatásom deduktív („fentről-lefelé építkező”) megközelítéssel történt, hiszen az interjúk elkészítését és feldolgozását megelőzte egy hosszas és átfogó szakirodalmi áttekintés¹⁶⁰, valamint az interjúkérdéseket is a témát részben érintő¹⁶¹ legismertebb elméletek és rendelkezésre

¹⁶⁰ Nincs egyértelmű álláspont azzal kapcsolatban, hogy mikor érdemes foglalkozni a kutatás szempontjából releváns szakirodalommal. Az egyik nézet szerint az elemzést megelőző szakirodalmi tájékozódás szűkíti a z analitikai látóteret, arra készíteti a kutatót, hogy – más potenciális szempontok rovására – csak az adatkorpusz/a datkészlet bizonyos szegmenseire összpontosítson. Más nézetek szerint a témához kapcsolódó kutatási eredmények ismerete javítja az elemzés minőségét azáltal, hogy az adatok finomabb jellemzőire irányítja a figyelmet. Ebből adódóan a tematikus elemzés hatlépéses módszerét megalkotó szerzők (Braun and Clarke, 2006) szerint az induktív megközelítés választása esetén az elemzés kezdeti szakaszában ajánlott kerülni a téma szakirodalmának feltárását, míg a deduktív módszert használva a tájékozódásnak feltétlenül meg kell előznie az adatok gyűjtését és elemzését.

¹⁶¹ Mint arról a dolgozat elején volt márszó, a nemzetközi vándorlás okait és motivációit magyarázó migrációs elméletek, bár a családot „hátrahagyó” migrációra nem adnak kielégítő magyarázatot, a migráció létrejöttét és fennmaradását magyarázó okok családi aspektusait magukban foglalják.

álló kutatási eredmények alapján alakítottam ki.¹⁶² Ez pedig szemben áll az induktív megközelítésre jellemző azon feltétellel, hogy a kutató bármely téma vonatkozásában úgy értelmezi és kódolja az adatokat, hogy figyelmen kívül hagyja azokat az eredményeket (témákat), amelyeket korábbi kutatások során már azonosítottak (Braun and Clarke, 2006). Ugyanakkor a téma hazai tudományos kutatásokban való újszerűsége indokolja az „adatvezérelt” megközelítést, az adatok egyes aspektusainak részletesebb elemzését is.

Az előzőek mellett fontos annak eldöntése, hogy a témák azonosítása milyen „szinten” történik: 1) szemantikus/explicit, vagy 2) látens/értelmezési szinten. Szemantikus megközelítés esetén a témák azonosítására az adatok explicit vagy felszíni jelentései alapján kerül sor, a kutató azt vizsgálja, amit az interjúalany mond, és nem keresi a háttérben meghúzódó okokat. A látens megközelítés ezzel szemben olyan mögöttes tartalmak vizsgálatát jelenti, amelyek továbbformálják az adatok szemantikai tartalmát (Braun and Clarke, 2006; Kun et al., 2021). Braun és Clarke (2006, p. 84.) példájával élve, ha az adatokat egy egyenetlen zseléfoltként képzeljük el, akkor *„a szemantikus megközelítés a zseléfelt felületének, formájának és jelentésének leírására irányulna, míg a látens megközelítés azon sajátosságok azonosítására törekedne, amelyek ezt a sajátos formát és jelentést adták neki”*. Mivel kutatásom során a transznacionális életmód okainak és hatásainak feltárása az interjúalanyok tapasztalatai alapján történt, és az általuk elmondottakat „igazságként”, a kérdéseimre adott kielégítő válaszként ismertem el, ezért az elemzés elkészítése során a témák azonosítása szemantikus szinten valósult meg. E módszertani megközelítés választását indokolja az is, hogy az alacsony elemszám miatt igyekeztem elkerülni a tematikus elemzés rugalmassága adta „veszélyeket” (Purssell and Gould, 2021), a téves összefüggések és következtetések megállapítását.

Mivel a minta nem reprezentatív az alapsokaságra nézve, illetve az interjúalanyok kiválasztása során nem valószínűségi mintavétel történt, így a továbbiakban bemutatott megállapítások csak azon személyek csoportjára érvényesek, akik részt vettek a kutatásban.

Az interjúalanyok anonimitásának biztosítása érdekében az érintett szülőket nem nevezem meg, az interjúleiratokban – H (hátrahagyott/itthon maradó) vagy K (külföldön dolgozó) betűvel és számmal jelölve – kódok alapján szerepelnek. Továbbá az idézett interjúrészletekben esetlegesen előforduló keresztneveket is átírtam. A minta összetételét az 5. függelék mutatja.

¹⁶² Bár Braun és Clarke (2006) úgy gondolják, hogy az interjúkérdések „témánként” való azonosítása a tematikus elemzés egyik „bukatója”, meglátásom szerint a deduktív megközelítés alkalmazása esetén elkerülhetetlen, hogy a szakirodalmi ismeretanyag alapján (vagy azt részben felhasználva) megfogalmazódó interjúkérdések valamilyen formában ne befolyásolják a témák kiválasztását, illetve tartalmukat.

5. Kutatási eredmények

5.1 Az ausztriai munkavállalás főbb trendjei és jellemzői

5.1.1 Az időszakos, illetve ingázó jellegű nemzetközi mobilitás a Munkaerő-felmérés alapján

5.1.1.1 A külföldön dolgozók létszáma és célországa

A Munkaerő-felmérés adatai szerint a külföldi telephelyen dolgozó magyarok száma az évezred elején nem érte el a 25 ezer főt, ugyanakkor a más adatforrások alapján látható trendekhez hasonlóan (Gödri, 2018; Hárs és Simon, 2016; Hárs és Simon, 2017; Hárs, 2018; Hárs, 2019) 2007 és 2019 között intenzív, közel ötszörös növekedés történt. Az Európai Unióhoz való csatlakozást követő hat évben, 2004 és 2010 között az Egyesült Királyságban dolgozók száma nyolcszorosára nőtt,¹⁶³ a német és osztrák munkaerőpiac 2011-es megnyitása pedig az ebben a két országban munkát vállalók számának megduplázódását eredményezte. Noha 2016 után a külföldön dolgozók száma visszaesett – elsősorban az Egyesült Királyság Európai Unióból való kilépési szándékának bejelentése¹⁶⁴, az ebben a célországban munkát vállaló magyarok számának csökkenése miatt –, 2019-re visszaállt a korábbi állapot. Ebben az évben egységesen, 1–2 ezer fővel emelkedett minden célország tekintetében az ott dolgozó magyarok száma, Ausztria esetében viszont ez az emelkedés sokkal jelentősebb, több mint 6 ezer fős volt. Feltehetően Ausztria földrajzi közelsége és a két ország közötti bérszakadék évről-évre egyre nagyobb hatással bír a külföldi munkavállalást fontolgatók döntéseire, de a célországok bizonyos szociális és foglalkoztatáspolitikai intézkedései is befolyásolhatják azt. Ilyen például az Ausztriában 2019. január 1-től bevezetett családi bónusz „plusz” (Familienbonus Plus) juttatás, amely egy olyan adóterheket csökkentő családi juttatás, amelynek maximálisan igénybe vehető indexált (az adott ország megélhetési viszonyaihoz igazított) összege a magyar munkavállalók esetében gyermekenként évi 862 euró.¹⁶⁵

Noha Ausztriában egészen 2011-ig a munkavállalás szabad áramlására vonatkozó átmeneti korlátozások voltak érvényben, így a magyarok bizonyos munkakörökben nem, vagy csak

¹⁶³ A MEF adatok alapján ez az intenzív növekedés 2010 után szinte teljesen megállt, ami azzal magyarázható, hogy ebben a felmérésben az Egyesült Királyságban dolgozók száma erősen alulreprezentált (Lakatos, 2015). Más célországokkal ellentétben ebbe az országba nagyobb arányban költöznek teljes háztartások, így ők kimaradnak az adatfelvételből. Az Egyesült Királyságba költözés növekvő mértékét jól mutatja, hogy 2012 és 2015 között évente 22–26 ezer magyar állampolgár igényelt a munkavállaláshoz kötelezően kiváltandó társadalombiztosítási (NINO) számot (Gödri, 2018).

¹⁶⁴ Az Egyesült Királyság egykori minisztereInőke, Theresa May 2017. március 29-én jelentette be az Európai Tanácsnak az ország Európai Unióból és az Európai Atomenergia-közösségből való kilépési szándékát az Európai Unióról szóló szerződés (Treaty on European Union – TEU) 50. cikke alapján.

Lásd: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/XT-20001-2017-INIT/en/pdf>

¹⁶⁵A Familienbonus Plus-ról itt:

<https://www.arbeiterkammer.at/beratung/steuerundeinkommen/steuertipps/Familienbonus-Plus.html>, az Európai Gazdasági Térség (EGT) tagállamaiban, illetve a személyek szabad mozgását illetően azonos jogállású Svájcban élő gyerekek után visszatérő adóterhek indexálásának mértékéről pedig itt: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20010319> olvashatunk.

foglalkoztatási engedély (Beschäftigungsbewilligung), határozott idejű, szezonális foglalkoztatási engedély, illetve a szüreti segítőknek járó hat hetes érvényességű munkavállalási engedély (Erntehelferbewilligung) birtokában dolgozhattak (Pogátsa, 2014)¹⁶⁶, az Ausztria irányába történő munkavállalási célú elvándorlás és ingázás már az Európai Unióhoz (2004) és a schengeni térséghez (2007) való csatlakozást követően is számottevő volt, a gazdasági válság után pedig tömegessé vált. Ez a gazdasági válság hatásai mellett a 24 órás gondozás 2007-es legalizálásához is kapcsolódik (Baumgartner and Forster, 2017), de hozzájárult az is, hogy Ausztria már a munkaerőpiaci nyitás előtt, a keleti országrész fejlődése, a magasabb beruházási kedv és az ebből adódó munkaerőigény miatt a hiányszakmákban folyamatosan feloldotta a korlátozásokat, így 2010-ben már 52 hiányszakmában nem volt szükség engedélyeztetési eljárás lefolytatására (Pogátsa, 2014). Az ezt követő évben pedig a munkaerő-piaci korlátozások feloldása lehetővé tette, hogy a kijáróteljes munkaidőben, magasabban kvalifikált munkakörökben is elhelyezkedhessenek. Emellett a Magyarországgal közvetlenül határos Burgenland tartomány jelentős turisztikai és mezőgazdasági (például borászati) fejlődése, valamint az energiaszektorban végbemenő változások (biomassza és a szélenergia hasznosítása) (Fábián, 2017) pedig lehetővé tették – és teszik ma is –, hogy a magyarok előtt könnyen elérhető, versenyképes jövedelmet biztosító üres álláshelyek sorakozzanak.

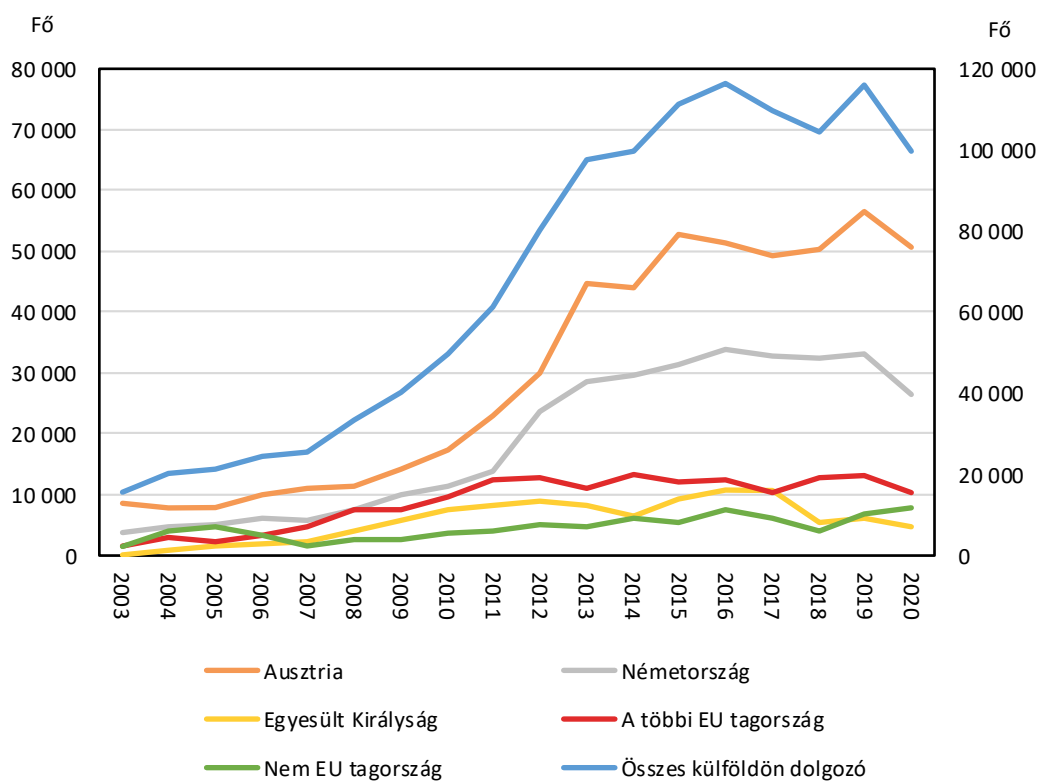
Bár a koronavírus-világjárvány hatására a külföldi telephelyen, így az Ausztriában dolgozók száma is visszaesett 2020-ban, az osztrák társadalombiztosítási szervezet adatai azt mutatják, hogy 2021 nyarán 8 ezerrel több (közel 105 ezer fő¹⁶⁷) magyar állampolgár vállalt munkát az osztrák munkaerőpiacon, mint a járvány kitörése előtt, 2020 nyáron pedig számuk a 113 ezer főt is meghaladta. Erre a jelentős növekedésre az itthoni elbocsátások mellett vélhetően az osztrák turizmusban és vendéglátásban jelentkező munkaerőhiány is hatással volt.

A külföldi telephelyen dolgozók fő célországai közé Ausztria és Németország tartozik, de a két ország közül a 2003–2020-as időszakban minden évben Ausztriában dolgoztak többen, az osztrák telephelyen dolgozók külföldön munkát vállalókhöz viszonyított aránya a teljes időszakban 35 és 56% között mozgott. 2019-ben a külföldi telephelyen munkát vállalók 49%-a dolgozott Ausztriában, számuk 56 543 fő volt. A Németországban munkát vállalók aránya ennél lényegesen alacsonyabb, 2019-ben a külföldi telephelyen dolgozók 29%-át tette ki, ami 33 272 főt jelent. (7. ábra)

¹⁶⁶ A szezonális foglalkoztatottak száma viszont jelentős volt, ugyanis az Ausztriában átjáró magyarok közül sokan engedély nélkül dolgoztak, főként a mezőgazdasági idénymunkák idején (Hardi, 2005). Ezt az egyik korábbi kutatásomban (Horváth, 2019) egy Vas megyei település polgármestere is megerősítette, aki arról is beszámolt, hogy az Ausztriában történő munkavállalás már a 90-es évek elején megindult a határközeli településekről, amikor a térség legnagyobb cégei bezártak, „(...) bejött a munkanélküliség, és ez egy menekülési lehetőség volt” (Horváth, 2019, p. 94.).

¹⁶⁷ Köztük azok a magyar állampolgárok is szerepelnek, akik tartósan, egy évnél hosszabb időre költöztek Ausztriába.

7. ábra: A külföldi telephelyen dolgozó 15–74 évesek száma célországok szerint, 2003–2020

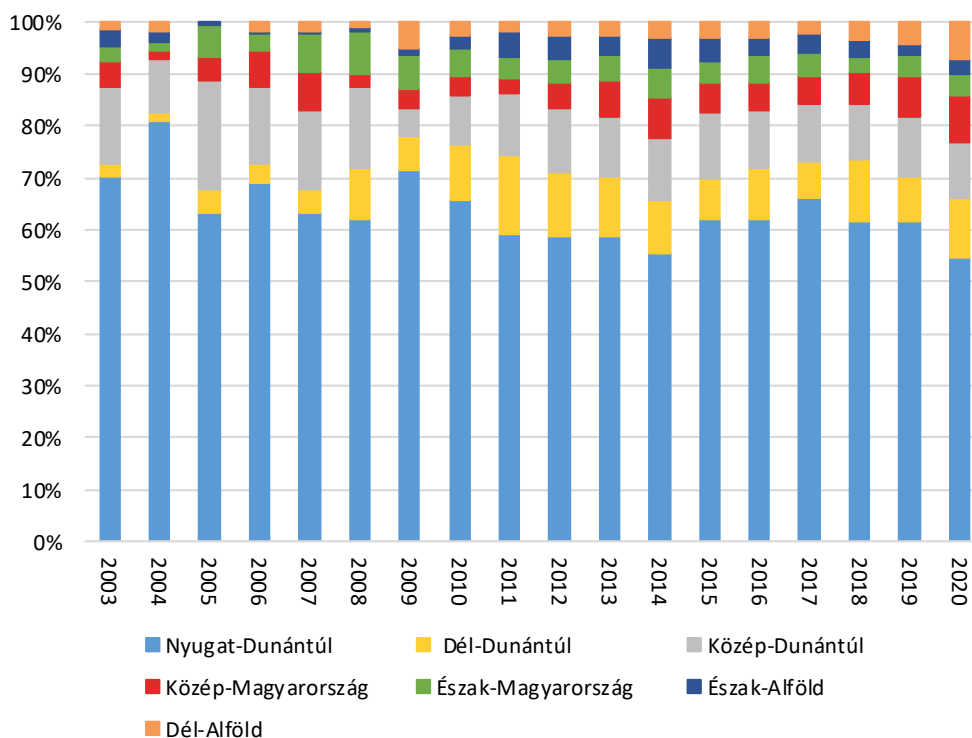
Megjegyzés: Az ábra bal tengelyén az összes külföldi telephelyen dolgozó számának alakulását láthatjuk, a jobb tengelyen a célországok szerinti trendeket.

Forrás: MEF-adatok, saját számítás

5.1.1.2 Az Ausztriában dolgozók társadalmi-demográfiai és területi jellemzői

A vizsgált közel két évtizedben az Ausztriában dolgozók jelentős része (55–81%-a) nyugat-dunántúli háztartáshoz tartozott, de az adatok azt mutatják, hogy említésre méltó arányban a Közép-Dunántúlról, 2008-tól pedig a Dél-dunántúli régióból is érkeznek az osztrák munkaerőpiacra magyar munkavállalók. Bár a közép-magyarországi és dél-alföldi régióból érkezők aránya egyik évben sem haladta meg a 10%-ot, egyértelműen látszik, hogy e területek érintettsége az elmúlt 10 évben valamelyest (5–6 százalékponttal) nőtt. (8. ábra)

8. ábra: Az Ausztriában dolgozó 15–74 évesek megoszlása régiók szerint, 2003–2020

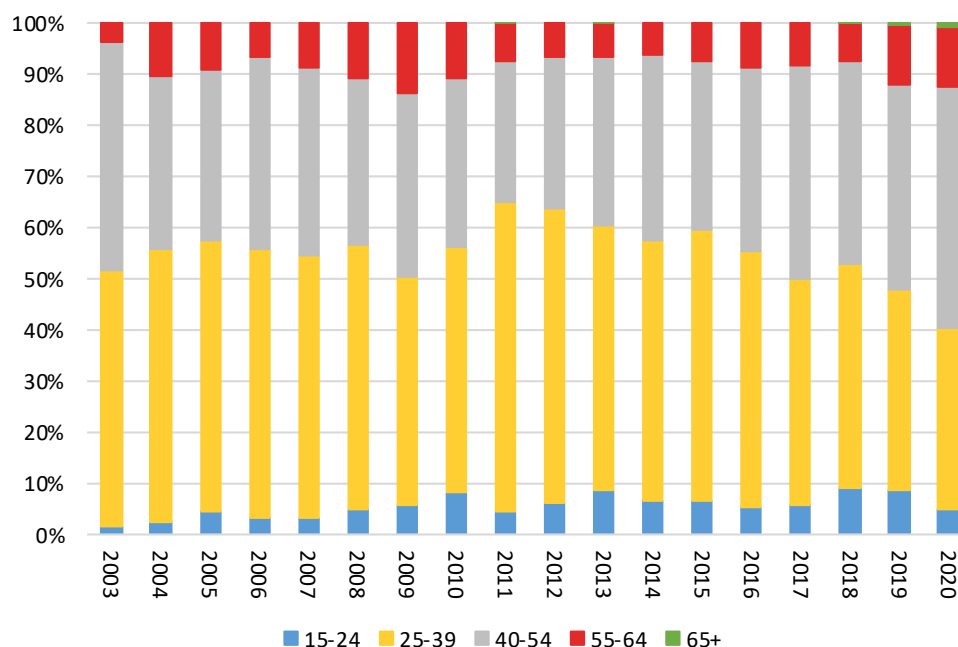
Forrás: MEF-adatok, saját számítás

Az osztrák telephelyen dolgozó magyarok többsége férfi, arányuk a vizsgált időszakban 71 és 86% között ingadozott. A nők aránya csak 2011-ben, illetve az utóbbi években közelítette meg a 30%-ot.

Az elmúlt 18 évben jellemzően a 25–54 évesek vállaltak Ausztriában munkát, átlagéletkoruk 37 és 41 év között mozgott. Ugyanakkor az adatok azt mutatják, hogy a kijárókra – hasonlóan az egyéb országokban munkát vállalók csoportjához¹⁶⁸ – egyre idősebb korösszetétel jellemző: a 40 év felettek aránya 2011 után folyamatosan nőtt, 2020-ban már 60% volt. (9. ábra) Míg a férfiak körében inkább a 40–54 éves korcsoportba tartozók aránya emelkedett, addig a nőknél az 55 év felettié, ami 2019-ben majdnem 20% volt. Továbbá elmondható, hogy a legidősebb, 60 év feletti korcsoport ausztriai munkavállalása a Dél-Dunántúlról kijáró nők körében a leginkább jellemző: 2020-ban a dél-dunántúli háztartáshoz tartozó, osztrák telephelyen dolgozó nők közel 30%-a ebbe a korcsoportba tartozott.

¹⁶⁸ Noha célországok szerint vizsgálva az adatokat látszik, hogy az Egyesült Királyságban dolgozók körében a 40 év felettek aránya az utóbbi pár évben 49%-ról 23%-ra csökkent.

9. ábra: Az Ausztriában dolgozó 15–74 évesek megoszlása korcsoportok szerint, 2003–2020

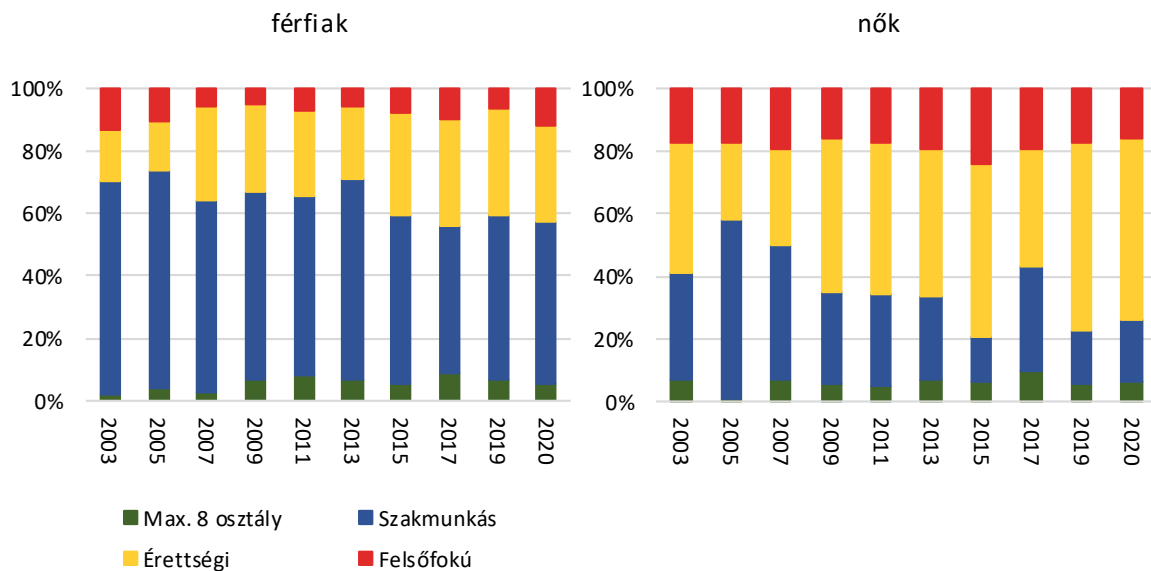

Forrás: MEF-adatok, saját számítás

Az Ausztriában dolgozók jelentős része középfokú iskolai végzettséggel (érettségivel, vagy érettségi nélküli szakmai oklevéllel – 2020-ban a 18 év felettek 38, illetve 44%-a) rendelkezett, noha az érettségizettek aránya csak 2009 utáni években haladta meg a 30%-ot. Az egyetemet, főiskolát végzettek aránya az egész vizsgált időszakban alacsony, 5–14% körüli volt (2020-ban a 25 év felettek körében 13%), ami lényegesen alatta marad mind a Magyarországon foglalkoztatottakra, mind a más tagországokban dolgozókra jellemző értékeknek. Az általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya pedig a folyamatos növekedés ellenére sem haladta meg a 10%-ot a vizsgált időszakban.

Össességében elmondható, hogy a férfiak közül inkább a szakmunkás végzettséggel rendelkezők, míg a nők közül az érettségizettek jelennek meg az osztrák munkaerőpiacon. Ugyanakkor az Ausztriában dolgozó nők körében figyelemre méltó a felsőfokú végzettségűek aránya is, ami 2020-ban a 25 év felettek körében 15% volt, de 2010-ben a 25%-ot is meghaladta. (10. ábra)

10. ábra: Az Ausztriában dolgozó 15–74 évesek megoszlása iskolai végzettség és nemek szerint, 2003–2020

Forrás: MEF-adatok, saját számítás

Az Ausztriában dolgozók többsége – az egyéb országokban dolgozók teljes csoportjával ellentétben – házas családi állapotú, arányuk az elmúlt közel 20 évben 44 és 68% között mozgott. Nemek szerint vizsgálva az adatokat ugyanakkor látszik, hogy a nők körében alacsonyabb a házasok aránya (19–48%), mint a férfiaknál (47–75%), ami HRH hipotézissel (Household Responsibility Hypothesis) (Turner and Niemeier, 1997) magyarázható: számukra a háztartási többletfeladatok, illetve a gyermekneveléssel kapcsolatos teendők kevésbé teszik lehetővé az időszakos vagy ingázó jellegű külföldi munkavégzést. 2017-ben¹⁶⁹ az elváltak aránya azonban több mint kétszer akkora (12%) volt a nőknél, mint a férfiaknál, ami arra utal, hogy az elvált nők gyermekeik jobb életkörülményének biztosítása érdekében hajlandóak áldozatot hozni, tehát vállalni a külföldi munkavégzést.¹⁷⁰

Az elmúlt közel két évtizedben az Ausztriában munkát vállalók 92–100%-a alkalmazotti jogviszonyban dolgozott, de az EU-hoz, majd a schengeni övezethez való csatlakozás után egyéni vállalkozóként, illetve egyéb társas vállalkozások tagjaiként is megjelentek magyarok az osztrák munkaerőpiacon, noha ekkor még a magyar székhelyű vállalkozások alkalmazottainak munkavállalására vonatkozóan átmeneti korlátozások voltak érvényben. Ebből adódóan bizonyos

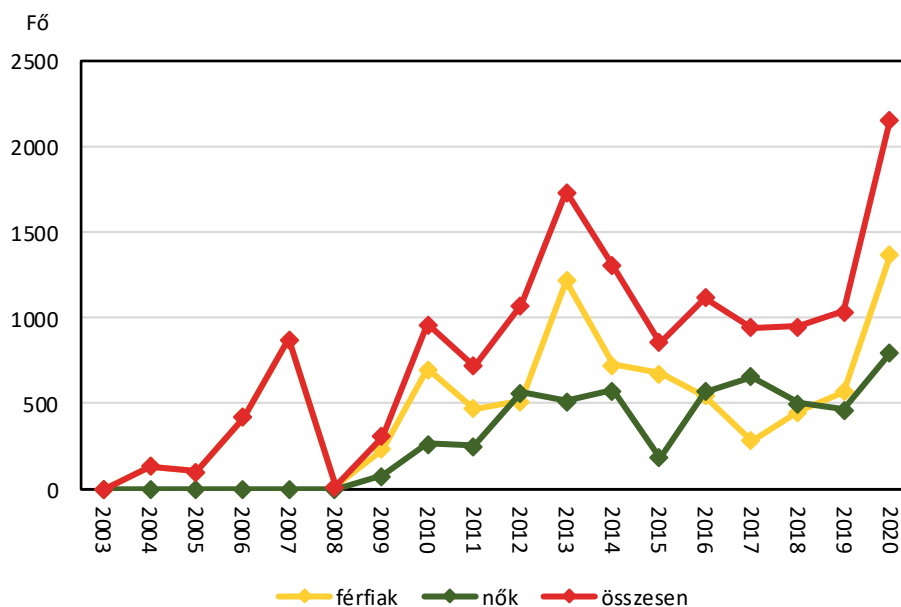
¹⁶⁹ A MEF negyedéves állományainak külső felhasználók számára történő kiadásához az elemi adatállományban több anonimizálási feltétel megvalósítására volt szükség, ezért a családi állapot változó eredeti kódértékei helyett a kialakított változó csak két kategóriát (1. egyedülálló, amely az 1—nőtlen/hajadon, 3—özvegy és 4—elvált kódértékek összevonása, illetve 2. házas) tartalmaz. 2017 az egyetlen olyan év, amely adatbázisában elérhető az eredeti, 4 kategóriás CSA (családi állapot) változó, így az egyedülállókon belül a nőtlen/hajadon, özvegy, elvált családi állapotok megoszlását nem volt lehetőségem a korábbi, illetve ezt követő években külön elemezni.

¹⁷⁰ Bár Magyarországon a házassági bontóperek során az anyánál elhelyezett gyermekek aránya 2010 és 2019 között 13 százalékponttal csökkent, amit a közös felügyeleti jog gyakorlásának nagyobb mértékű elterjedése magyaráz, Makay és Murinkó (2021) eredményei alapján látható, hogy válás esetén még mindig elsősorban az édesanya felügyelete alatt maradnak a gyerekek, 2019-ben az anyánál elhelyezett gyerekek aránya 77% volt.

szolgáltatásokat (pl. építőipari, kertészeti szolgáltatások, házi betegápolás és szociális ellátás stb.¹⁷¹) csak külön megegyezés (megbízási szerződés) alapján, meghatározott ideig nyújthattak a hazai vállalkozások. Az átmeneti korlátozások feloldását követően viszont egyre többen dolgoztak ilyen foglalkozási viszonyban, az egyéni vállalkozóként, vagy társas vállalkozások tagjaiként tevékenykedő magyarországi háztartáshoz tartozók száma majdnem minden évben meghaladta az ezer főt, 2020-ban pedig a kétezret is. (11. ábra)

2008 után az egyéni vállalkozók és társas vállalkozások tagjai között nők is megjelentek, arányuk 2017-ben megközelítette a 70%-ot, 2020-ban 37% volt. Baumgartner és Forster (2017) a közösségi munkaerő-felmérés adatai szerint hasonló eredményre jutott. A szerzők az Ausztriába érkező „in-coming” munkavállalók körében¹⁷² az önálló vállalkozók arányának növekedéséről számoltak be, és nők 2008 utáni növekvő arányú vállalkozói tevékenységét a 24 órás gondozás legalizálásának tulajdonították.

11. ábra: Az Ausztriában dolgozó 15–74 éves egyéni vállalkozók és társas vállalkozások tagjainak száma nemek szerint, 2003–2020

Forrás: MEF-adatok, saját számítás

Az Ausztriában dolgozók jelentős része az egész vizsgált időszakban három munkakörben, ipari és építőipari foglalkozásokban (főként húsfeldolgozó, kőműves, épület- és építménybádogos, burkoló, valamint festő és mázoló munkakörökben), kereskedelmi és szolgáltatási foglalkozásokban (bolti eladóként, pincérként, szakácsként), valamint gépkezelőként, összeszerelőként és járművezetőként dolgozott. Az iparban dolgozók aránya 27 és 48, a szolgáltatási ágakban dolgozók aránya 18 és 30, a

¹⁷¹ Erről bővebben: Pogátsa (2014), 50–51. o.

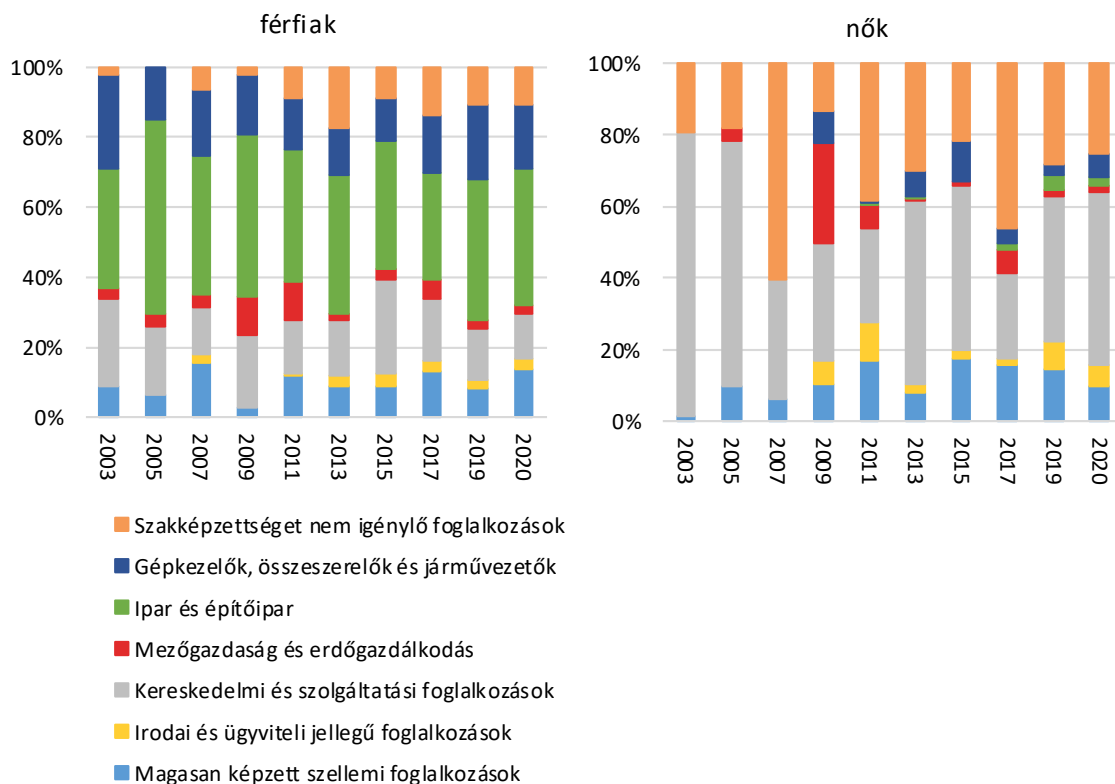
¹⁷² Körükben 32,2%-os arányukkal a Magyarországról érkezők alkották a legnépesebb csoportot (Baumgartner and Forster, 2017).

gépkezelőként, összeszerelőként és járművezetőként dolgozók aránya 7 és 19% között ingadozott. Ma már a szakképzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozásokban (konyhai kisegítőként, rakodómunkásként, takarítóként stb.) dolgozók aránya is jelentős, 2003 és 2017 között négyszeresére (4%-ról 19%-ra) nőtt, majd ezt követően pár százalékponttal visszaesett. 2020-ben 7 ezer fő tartozott a képzetlen fizikai foglalkozásúak közé, többségében érettségizett fiatal felnőttek (12%-uk viszont felsőfokú végzettséggel rendelkezett), akik számára ezek a munkák képzettségükön aluli foglalkoztatást jelentenek. A magasan képzett szellemi foglalkozásúak (vezetők, és egyéb felsőfokú vagy középfokú végzettséget igénylő foglalkozások: mérnök, tanár stb.) aránya 5 és 14% között ingadozott. Irodai és ügyviteli jellegű foglalkozásokban 2020-ban valamivel többen dolgoztak, mint a kétezres években: míg 2006 előtt egyáltalán nem töltötték be magyarok ezeket a munkaköröket, addig a munkarőpiaci nyitást követően az Ausztriában dolgozók 3–4%-a (1–2 ezer fő) ehhez a foglalkozási főcsoporthoz tartozott. A mezőgazdaságban dolgozók aránya a vizsgált időszak utóbbi éveiben 2% körüli volt¹⁷³, noha a munkarőpiaci nyitást megelőzően – főként a válság utáni években – a mezőgazdaságban (főként szőlőtermesztőként) dolgozók aránya 7–11%-ot tett ki.

Mivel az osztrák munkaerőpiacon elhelyezkedők többsége férfi, ezért a legtöbb munkakörben az egész vizsgált időszakban férfiak dolgoztak nagyobb arányban. Ugyanakkor a szakképzettséget nem igénylő munkakörökben szinte minden évben inkább nők dolgoztak. Ha nemeként vizsgáljuk az adatokat, akkor viszont látszik, hogy míg a férfiak többsége gépkezelőként, összeszerelőként és járművezetőként, valamint iparban és építőiparban dolgozott, addig a nők inkább vendéglátásban, szakképzettséget nem igénylő foglalkozásokban, valamint magasan képzett szellemi munkakörökben helyezkedtek el. (12. ábra)

¹⁷³ Pogátsa (2017) szerint a mezőgazdasági munkák inkább csak illegális, illetve idénymunkaként jelennek meg.

12. ábra: Az Ausztriában dolgozó 15–74 évesek megoszlása foglalkozási főcsoportok és nemek szerint, 2003–2020

Megjegyzés: A magasan képzett szellemi foglalkozások közé a gazdasági, igazgatási, érdekképviseleti vezető és törvényhozók, a felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások, valamint az egyéb felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozások tartoznak.

Forrás: MEF-adatok, saját számítás

5.1.2 Az átmeneti, tartós, illetve ingázó jellegű nemzetközi mobilitás a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus alapján

5.1.2.1 Az átmenetileg és tartósan külföldön tartózkodó, illetve külföldre ingázó foglalkoztatottak létszáma és célországa

A népszámlálás adatai szerint 2011-ben munkavállalási céllal 57 ezer fő élt átmenetileg külföldön, és 27 ezer fő Magyarország határain kívülre ingázott, ami összességében a magyarországi háztartáshoz tartozó foglalkoztatottak 2,1%-át tette ki. Ebben az évben a tartósan, egy évnél hosszabb ideje külföldön élő személyek száma 143 ezer fő volt, viszont róluk nem töltötték ki személyi kérdőívet, így a külföldön tartózkodás céljáról és gazdasági aktivitásukról nem rendelkezünk adatokkal.

A mikrocenzus alapján 2016-ban a magyarországi háztartáshoz tartozó foglalkoztatottak 2,5%-a dolgozott külföldön. 38 ezren átmenetileg voltak távol, a munkavállalási céllal ingázók száma pedig

meghaladta a 72 ezer főt. Az összeírás eszmei időpontjában a tartósan külföldön élők száma 259 ezer fő volt, 80%-uk (206 ezer fő) munkavállalás miatt tartózkodott külföldön.¹⁷⁴

Noha a két adatfelvétel eredményei azt mutatják, hogy 2011-ről 2016-ra az átmenetileg külföldön tartózkodók száma jelentősen visszaesett, az ingázók száma pedig több mint két és félszeresére nőtt, valójában ezek a változások részben módszertani okok, részben a mikrocenzus torzításának következményei. Tehát az átmenetileg külföldön tartózkodók esetében nem valódi csökkenésről van szó, hanem a mintás adatfelvétel még inkább „alulmérte” a külföldön lévőket, mint a teljes körű népszámlálás. Igaz ez a tartósan külföldön tartózkodókra is: bár számuk a vizsgált időszakban 80%-kal nőtt, más adatforrások azt mutatják, hogy a vizsgált időszakban ennél lényegesen többen éltek tartósan külföldön. Az Eurostat adatai¹⁷⁵ szerint míg 2012. január 1-jén az európai országokban élő magyar állampolgárok (stock) száma 169 ezer fő volt, addig 2017. január 1-jén már majdnem elérte a 462 ezer főt.¹⁷⁶ Továbbá Európán kívül, más földrészeken is élnek magyar állampolgárok, illetve magyarországi születésűek: az ENSZ adatai szerint a Magyarországon született és külföldön (szerte a világban) élő személyek száma – függetlenül attól, hogy mikor hagyták el az országot – 2010-ben 528, 2015-ben 596, 2017-ben pedig már 637 ezer fő volt (UN, 2015; 2017; 2019; 2020).¹⁷⁷

A 2016. évi mikrocenzus az ingázókat vélhetően jobban megragadja, hiszen ők itt élnek (itt van az állandó lakóhelyük, hazajárnak stb.), viszont ez az adatfelvétel az ingázás fogalmát „tágabban” értelmezte, mint a népszámlálás, így 2016-ban megjelentek olyan nem szomszédos országok is a célországok között, amelyekre a 2011-es adatfelvétel során nem kérdeztek rá. (Lásd erről bővebben: *A kutatáshoz felhasznált adatállományok és azok korlátai* c. részt.) Ebből adódóan a két adatfelvétel az ingázók célországok szerinti megoszlásának összehasonlítását sem teszi lehetővé, de egyéb jellemzőik összevetését, illetve az Ausztriába ingázók számának változását (mivel a szomszédos országokba ingázók azonosítása már a 2011. évi népszámlálás során is lehetővé vált) jól mutatja.

2011-ben az ideiglenesen (1 évnél kevesebb ideig) külföldön élő és ott munkát vállaló személyek legnagyobb része (68%-a) Németországban, Ausztriában és az Egyesült Királyságban tartózkodott, és ez volt a három fő célország 2016-ban is. (13. ábra)

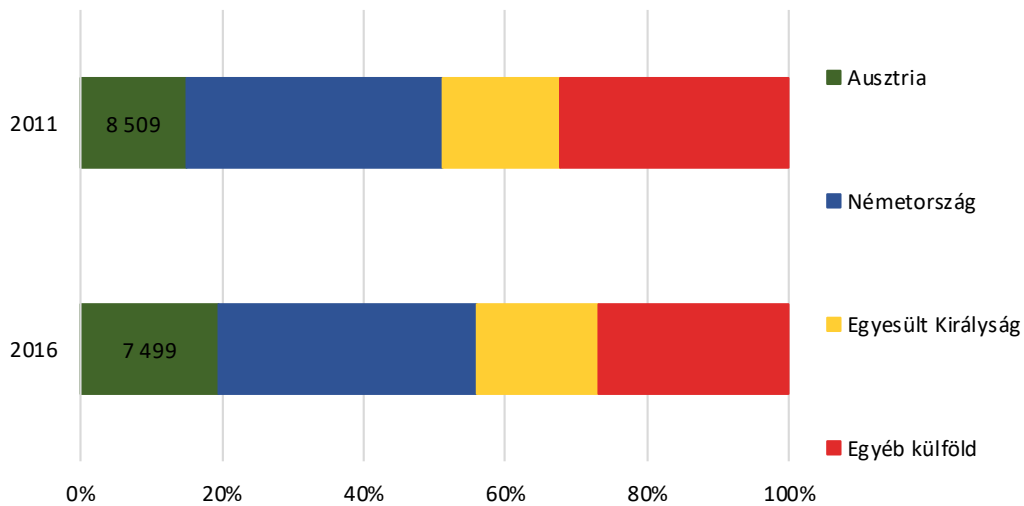
¹⁷⁴ A 2016. évi mikrocenzus során a tartósan külföldön tartózkodókról is töltöttek ki kiegészítő kérdőívet, amelyben a gazdasági aktivitásra vonatkozó kérdés is szerepelt. Ebből adódóan a tartósan külföldön tartózkodó foglalkoztatottakról is rendelkezünk – nem, korcsoport, gazdasági aktivitás, iskolai végzettség, településtípus, a migrációban érintettség oka változókat tekintve reprezentatív – adatokkal (KSH, 2018a).

¹⁷⁵ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/MIGR_POP1CTZ_custom_1745063/default/table?lang=en
Adathiány miatt a 2012-ben az Egyesült Királyságban élő magyar állampolgárok száma nem szerepel az összesítésben, Spanyolország esetében kiegészítve az Instituto Nacional de Estadística adataival.

¹⁷⁶ Ezek az adatok azonban csak a hivatalosan bejelentett kint tartózkodókat fedik le, nem szerepelnek köztük azok, akik már megszerezték az adott ország állampolgárságát (Gödri, 2012; 2018).

¹⁷⁷ Ezek a számok sem fedik le a tartósan külföldön tartózkodók teljes csoportját, mivel nem tartalmazzák azokat, akik az adott fogadó országban születtek magyar állampolgárként, azaz magyar szülő(k) gyermekeként (Gödri, 2018).

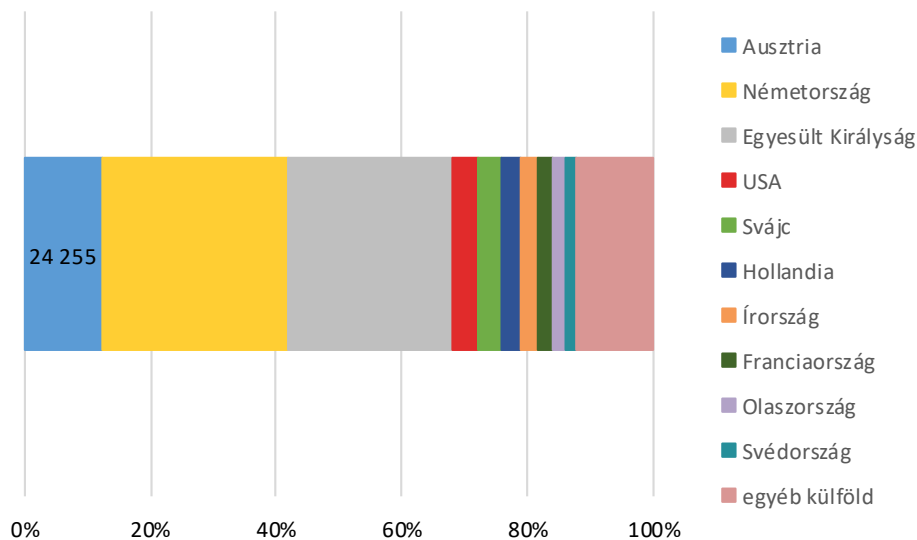
13. ábra: Az átmenetileg külföldön tartózkodó foglalkoztatottak megoszlása célországok szerint, 2011 és 2016

Forrás: 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás

A hosszú távon külföldön tartózkodók esetében szintén a Németország–Ausztria–Egyesült Királyság „hármast” alkotta a fő célterületet 2016-ban, a munkavállalás miatt tartósan külföldön élő magyarok közel 70%-a ebben a három országban élt, de az USA-ban, Svájcban, Hollandiában és Írországon tartózkodók aránya is 3–4%-ot tett ki. (14. ábra)

14. ábra: A tartósan külföldön tartózkodó foglalkoztatottak megoszlása célországok szerint, 2016

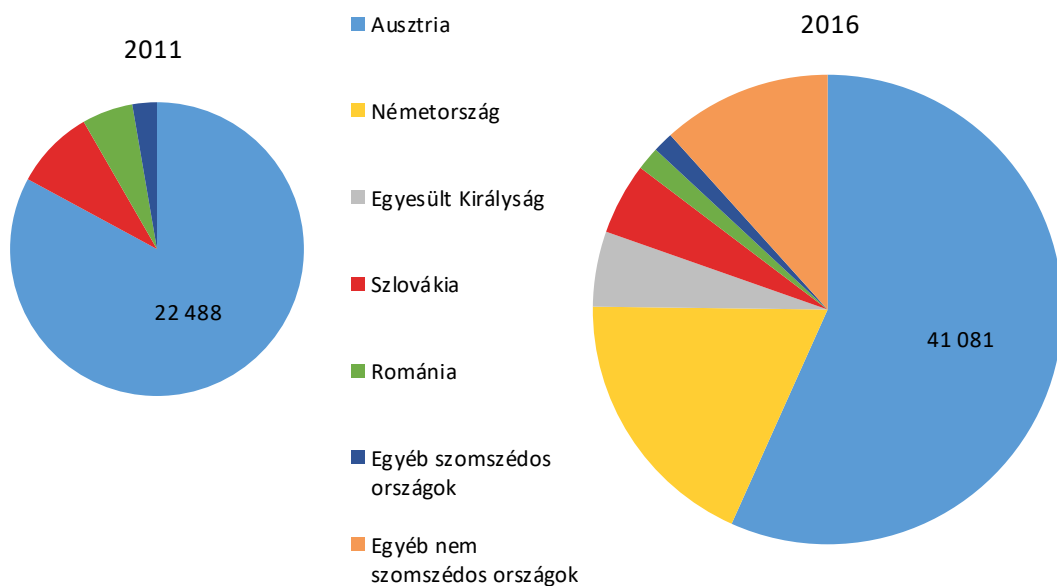

Forrás: 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás

Az ingázás célterületei ugyanakkor – részben a célországok körének „kiszélesedése” miatt – átrendeződtek a két adatfelvétel között eltelt öt év alatt. Mindkét vizsgált évben a legtöbben Ausztria irányába lépték át a határt, és bár az Ausztriába ingázók aránya 83%-ról 57%-ra csökkent, számuk a két adatfelvétel között majdnem duplájára (22 ezerről 41 ezerre) nőtt. Az egyéb szomszédos országba

történő határátlépések száma – Románia irányába történő elmozdulásokat leszámítva – valamelyest nőtt,¹⁷⁸ 2016-ban 5 800 ilyen munkavállalási célú határátlépés volt. Egyéb nem szomszédos országokba viszont ennél lényegesen többen, közel 26 ezren ingáztak 2016-ban. A külföldre ingázó foglalkoztatottak 18,5%-a (13 395 fő) Németországban, 5,2%-a (3 755 fő) az Egyesült Királyságban vállalt munkát, 11,7%-uk pedig egyéb európai országokba (például Hollandiába, Olaszországba, Franciaországba, Belgiumba és Svájcba) ingázott úgy, hogy onnan vélhetően hetente, vagy annál ritkábban járt haza. (15. ábra) Noha az egyéb nem szomszédos országba ingázó foglalkoztatottakról nem rendelkezünk 2011-es adatokkal, feltételezhető, hogy nem csupán a két adatfelvétel közötti módszertani eltérés magyarázza ezt a nagy volumenű távolsági ingázást az utóbbi adatfelvétel idején, hanem a távolabbra ingázók számának jelentős emelkedése is.

15. ábra: A külföldre ingázó foglalkoztatottak megoszlása célországok szerint, 2011 és 2016

Forrás: 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás

5.1.2.2 Az átmenetileg és tartósan Ausztriában tartózkodó foglalkoztatottak társadalmi-demográfiai és területi jellemzői

A két adatfelvétel idején az átmenetileg Ausztriában tartózkodó foglalkoztatottak régiók szerinti megoszlása közel azonos volt. Mindkét évben a legtöbben a három dunántúli régióból hagyták el az országot; 2016-ban az ideiglenesen Ausztriában lévők 21,3%-a nyugat-dunántúli, 19,3%-a dél-

¹⁷⁸ Legnagyobb mértékben (mintegy 1200 fővel) a Szlovákiába ingázók száma nőtt, ahová minden bizonnyal a korábban Magyarországon lakcímet létesítő szlovákiai magyarok, illetve szlovák állampolgárok ingáztak. Számuk napjainkban még inkább jelentős, ami azzal magyarázható, hogy a koronavírus-járvány miatti határlezárások következtében hirtelen több ezer – korábban bejelentés nélkül, Magyarországon, jellemzően a határközeleli településeken élő, Szlovákiába ingázó – szlovák állampolgár létesített lakcímet hazánkban (Gödri és Horváth, 2021).

dunántúli, 17,0%-a pedig közép-dunántúli háztartáshoz tartozott. Az átmeneti jellegű elvándorlás arányait tekintve Baranya, Veszprém és Zala megyében volt a legjelentősebb.

Mivel a 2011. évi népszámlálás során a tartósan külföldön tartózkodókról személyi kérdőívet nem töltöttek ki, ezért területi és egyéb jellemzőik erre az évre vonatkozóan nem vizsgálhatók. A 2016. évi mikrocenzushoz kapcsolt *Nemzetközi vándorlás* kiegészítő kérdőív tartósan külföldön tartózkodókra vonatkozó blokkja (E blokk) adatai alapján viszont látszik, hogy az Ausztriába irányuló tartós elvándorlásban az ország középső területei voltak a leginkább érintettek 2016-ban. Az egy évnél hosszabb időre Ausztriába költözők 25,5%-a közép-magyarországi lakáshoz (háztartáshoz) tartozott, majdnem 17%-uk budapesti volt. Emellett a tartós elvándorlás Közép- és Nyugat-Dunántúlról is jelentős, a hosszú távon Ausztriában élők 21–21%-a az ország e két régiójából származott. (4. táblázat)

Bár a tartós migrációban Budapest és Pest megye érintettsége jelentős, összességében elmondható, hogy a rövid vagy hosszú távon Ausztriába költözők összes foglalkoztatotthoz (a tartósan külföldön tartózkodókat is figyelembe véve) viszonyított aránya Nyugat-Dunántúlon a leginkább figyelemre méltó: 2016-ban Nyugat-Dunántúl munkaerőpiacának 1,4%-a tartózkodott átmenetileg vagy tartósan munkavállalási céllal Ausztriában. Győr-Moson-Sopron megyében 1,0%, Vas megyében 1,5%, Zala megyében pedig 2,0% volt ez az arány.

4. táblázat: Az átmenetileg és tartósan Ausztriában tartózkodó foglalkoztatottak létszáma és megoszlása régiók és megyék szerint, 2011 és 2016

	Átmenetileg Ausztriában tartózkodók				Tartósan Ausztriában tartózkodók			
	2011		2016		2011		2016	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Közép-Magyarország	760	8,9	988	13,2			6 184	25,5
Budapest	436	5,1	553	7,4	na.		4 077	16,8
Pest	324	3,8	435	5,8	na.		2 107	8,7
Közép-Dunántúl	1 562	18,4	1 277	17,0			5 037	20,8
Komárom-Esztergom	338	4,0	231	3,1	na.		996	4,1
Fejér	278	3,3	331	4,4	na.		1 597	6,6
Veszprém	946	11,1	715	9,5	na.		2 444	10,1
Nyugat-Dunántúl	2 126	25,0	1 596	21,3			4 989	20,6
Győr-Moson-Sopron	764	9,0	351	4,7	na.		1 874	7,7
Vas	479	5,6	379	5,1	na.		1 483	6,1
Zala	883	10,4	866	11,5	na.		1 632	6,7
Dél-Dunántúl	2 018	23,8	1 451	19,3			3 132	12,9
Baranya	767	9,0	665	8,9	na.		1 383	5,7
Somogy	599	7,0	428	5,7	na.		1 190	4,9
Tolna	652	7,7	358	4,8	na.		559	2,3
Észak-Magyarország	687	8,1	714	9,5			905	3,7
Borsod-Abaúj-Zemplén	427	5,0	507	6,8	na.		487	2,0
Heves	129	1,5	86	1,1	na.		218	0,9
Nógrád	131	1,5	121	1,6	na.		200	0,8
Észak-Alföld	604	7,1	572	7,6			1 363	5,6
Hajdú-Bihar	262	3,1	235	3,1	na.		625	2,6
Jász-Nagykun-Szolnok	167	2,0	239	3,2	na.		205	0,8
Szabolcs-Szatmár-Bereg	175	2,1	98	1,3	na.		533	2,2
Dél-Alföld	752	8,8	901	12,0			2 645	10,9
Bács-Kiskun	394	4,6	530	7,1	na.		1047	4,3
Békés	198	2,3	201	2,7	na.		965	4,0
Csongrád-Csanád	160	1,9	170	2,3	na.		633	2,6
Összesen	8 509		7 499	100,0	na.		24 255	100,0

Forrás: 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás

Az átmenetileg Ausztriában tartózkodók többségében (2011-ben 71, 2016-ban 69%-ban) férfiak, a tartósan ott élők körében viszont sokkal kiegyenlítettebb (53 és 47%) a nemek közötti arány. A két csoport korszerkezete ugyanakkor hasonló: a Magyarországról hosszabb, illetve rövidebb ideig Ausztriában élők 61–67%-a 40 év alatti volt mindkét adatfelvétel idején, közel negyedük a 40–49 éves korcsoportba tartozott, ami a magyarországi foglalkoztatottakhoz viszonyítva sokkal fiatalabb, az egyéb országokban élő és dolgozó magyarokhoz képest pedig valamelyest idősebb korösszetételt jelent. Kiemelésre méltó továbbá, hogy a 15–29 évesek aránya az átmenetileg külföldön tartózkodó nők körében mindkét évben majdnem kétszer, a tartósan külföldön tartózkodó nőknél pedig másfélszer magasabb volt (41, illetve 37%), mint a férfiaknál.

Iskolai végzettség tekintetében a Munkaerő-felmérés eredményeihez hasonló képet mutatnak a vizsgált adatok: az ideiglenesen Ausztriában élők 78–80%-a szakmunkás végzettséggel vagy érettségivel rendelkezett 2011-ben és 2016-ban, noha az érettségizettek aránya 10 százalékponttal nőtt, a szakmunkás végzettségűek aránya pedig majdnem ugyanennyivel csökkent a vizsgált öt év alatt. A rövid távon Ausztriában tartózkodók javuló iskolázottsági mutatói ellenére elmondható, hogy a tartósan Ausztriában tartózkodó magyarok iskolázottabbak az ideiglenesen kint élőkénél, körükben a szakmunkás végzettségűek aránya lényegesen alacsonyabb, a felsőfokú végzettségűek aránya pedig 8 százalékponttal magasabb (24%) volt 2016-ban, bár a hazai foglalkoztatottakhoz képest a szakmunkások aránya még így is felülreprezentáltak, a főiskolát/egyetemet végzettek aránya pedig alulreprezentáltak tekinthető.¹⁷⁹ Továbbá látszik – illeszkedve a MEF adatokhoz –, hogy az ideiglenesen Ausztriában tartózkodó nők körében másfélszer magasabb az érettségizettek (2011-ben 45, 2016-ban 53%), és közel háromszor akkora a felsőfokú végzettségűek aránya (2011-ben és 2016-ban is 28%), mint a férfiaknál. Ez a különbség – bár nem ennyire szembetűnően – a tartósan külföldön tartózkodók esetében is megfigyelhető.

Idegennyelv-ismerettel 2011-ben az átmenetileg külföldön tartózkodók 77, 2016-ban 78%-a rendelkezett, ami jóval (mindkét évben több mint kétszer) magasabb, mint amit magyarországi foglalkoztatottakra vonatkozó adatok mutatnak, de még az egyéb országokban élők körében jellemző értéket is 6–7 százalékponttal meghaladja. Többségük (2011-ben és 2016-ban is 74%-uk) úgy nyilatkozott, hogy beszél németül, angol nyelvismerete viszont az Ausztriában élők negyedének sem volt. A tartósan külföldön tartózkodók nyelvtudására a 2016. évi mikrocenzus során nem kérdeztek rá, de feltételezhető, hogy a huzamos külföldi tartózkodás a célország nyelvének elsajátítását eredményezi, így körükben az idegen nyelvet beszélők aránya magasabb.

Bár a MEF adatok szerint az Ausztriában dolgozók többsége (akik között az átmenetileg Ausztriában tartózkodók, illetve oda ingázók is megjelennek) házas családi állapotú, a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus adatai azt mutatják, hogy az egy évnél kevesebb időre Ausztriába költözők körében a házasok mellett a nőtlen/hajadon családi állapotúak aránya is jelentős, 2011-ben 36,5%, 2016-ban 41,5% volt. A tartós külföldre költözést viszont inkább az egyedülállók választják, 2016-ban a több mint egy éve Ausztriában élők 58%-a volt nőtlen/hajadon családi állapotú.¹⁸⁰ Nemek szerint

¹⁷⁹ A tartósan egyéb országokban élő foglalkoztatottak körében viszont ennek ellenkezője figyelhető meg: míg 2016-ban a hazai foglalkoztatottak 26,1%-a szakmunkás végzettséggel, 27,3%-a pedig főiskolai/egyetemi végzettséggel rendelkezett, addig a hosszú távon egyéb országokban tartózkodó magyarok körében ugyanez az arány 22,9, és 33,6% volt.

¹⁸⁰ Ez részben azzal is magyarázható, hogy a 2016. évi mikrocenzus *Nemzetközi vándorlás* című kiegészítő felvételének a datbázisában a családi állapot változó csak négy kategóriát (1 – nőtlen/hajadon, 2 – házas, 3 – özvegy és 4 – elvált) tartalmaz, így az élettársi kapcsolatban élő, tartósan külföldön tartózkodó személyek is a nőtlen/hajadon családi állapotúak között jelennek meg.

vizsgálva az átmenetileg külföldön élők adatait mindemellett jól látható, hogy a házasságban élő nők kevésbé döntenek a külföldre költözés mellett, viszont az ideiglenesen Ausztriában tartózkodó nők körében az elváltak aránya kétszer akkora (2011-ben 10, 2010-ben 9%) volt, mint a férfiaknál. A tartósan a szomszédos országban élő magyaroknál ilyen nemek közötti eltérések nem látszanak, amit az magyaráz, hogy a migráció e típusát választó férfiaknál is figyelemre méltó (11,4%) volt az elváltak aránya, majdnem háromszor akkora, mint az átmenetileg Ausztriában élő férfiaknál. (5. táblázat)

Az ideiglenesen Ausztriában élő magyarok családi állapot szerinti megoszlásában megfigyelhető nemek közötti különbség – mint arról korábban is volt szó arról – vélhetően azzal magyarázható, hogy a házas nők számára a háztartási és gyermeknevelési feladatok kevésbé teszik lehetővé a külföldi munkavállalást (főként abban az esetben, ha az ideiglenes kiköltözéssel is jár). Emellett indokolhatja az is, hogy egy kétszülős, kétkeresetes családban jobbra csak szükségszerű helyzetekben (például hiteltartozások, családi konfliktusok miatt, vagy az apa rosszul fizető állása esetén stb.) kerül sor az anyák külföldi munkavállalására. A kenyérkereső szerepet inkább az apák töltik be, családjuk anyagi jólétének biztosítása érdekében könnyebben hozzák meg a külföldi munkavállalás melletti döntést. Az elvált nők viszont gyakran kénytelenek élet- és munkakörülményeiken változtatni, és olyan áldozatokat hozni, mint a munkavállalás miatti külföldre költözés. Továbbá a huzamosabb ideig tartó letelepedést (nőknél és férfiaknál egyaránt) egy új élet kezdetének reménye is motiválhatja, főként a válásuk után egyedül maradt személyek esetén.

5. táblázat: Az átmenetileg és tartósan Ausztriában tartózkodó foglalkoztatottak létszáma és megoszlása a fontosabb ismérvek szerint, 2016

	Átmenetileg Ausztriában tartózkodók						Tartósan Ausztriában tartózkodók					
	Férfiak		Nők		Összesen		Férfiak		Nők		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
<i>Életkor (év)</i>												
15-24	1 159	22,4	960	41,4	2 119	28,3	2 873	24,9	3 900	36,8	6 773	30,6
25-39	1 752	33,8	663	28,6	2 415	32,2	4 874	42,2	3 211	30,3	8 085	36,5
40-54	1 403	27,1	420	18,1	1 823	24,3	2 312	20,0	2 625	24,8	4 937	22,3
55-64	865	16,7	267	11,5	1 132	15,1	1 113	9,6	673	6,4	1 786	8,1
65+	0	0,0	10	0,4	10	0,1	384	3,3	186	1,8	570	2,6
<i>Legmagasabb iskolai végzettség</i>												
Max. 8 osztály	314	6,1	140	6,0	454	6,1	619	4,9	499	4,4	1 118	4,7
Szaktanácsos végzettség	2 512	48,5	312	13,4	2 824	37,7	5 279	42,0	1 970	17,4	7 292	30,5
Érettségi	1 806	34,9	1 222	52,7	3 028	40,4	4 559	36,2	5 227	46,3	9 786	40,9
Felsőfokú	547	10,6	646	27,8	1 193	15,9	2 125	16,9	3 603	31,9	5 728	23,9
<i>Családi állapot</i>												
Nőtlen/hajadon	1 968	38,0	1 144	49,3	3 112	41,5	7 536	58,6	6 371	56,2	13 907	57,5
Házasság	2 198	42,4	471	20,3	2 669	35,6	3 769	29,3	3 240	28,6	7 009	29,0
Özvegy	0	0,0	60	2,6	60	0,8	82	0,6	132	1,2	214	0,9
Elvált	208	4,0	218	9,4	426	5,7	1469	11,4	1594	14,1	3063	12,7
Élettárs	805	15,5	427	18,4	1 232	16,4	na.	na.	na.	na.	na.	na.
<i>Idegennyelv-ismeret</i>												
Nem beszél idegen nyelvet	1 289	24,9	372	16,0	1 661	22,1	na.	na.	na.	na.	na.	na.
Egyet beszél	3 010	58,1	1 358	58,5	4 368	58,2	na.	na.	na.	na.	na.	na.
Kettőt beszél	603	11,6	478	20,6	1 081	14,4	na.	na.	na.	na.	na.	na.
Legalább hármat beszél	277	5,3	112	4,8	389	5,2	na.	na.	na.	na.	na.	na.
Összesen	5 179	100,0	2 320	30,9	7 499	100,0	12 875	53,2	11 337	46,8	24 212	100,0

Forrás: 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás

Az átmenetileg Ausztriában lévő foglalkoztatottak 94%-a mindkét adatfelvétel idején alkalmazotti jogviszonyban dolgozott, 5%-uk egyéni vállalkozó vagy társas vállalkozás tagja volt. A tartósan külföldön tartózkodóknál hasonló megoszlás figyelhető meg a foglalkoztatási forma tekintetében.

A 2016. évi mikrocenzus nemzetközi vándorlásra vonatkozó kiegészítő adatai a külföldön élők képzettségi szintjének és a végzett munkájuk összhangjának vizsgálatát is lehetővé teszik, ami alapján látszik, hogy mind az átmenetileg, mind pedig a tartósan kint élő magyarok több mint harmada képzettségi szintjénél alacsonyabb szintű munkát végzett 2016-ban az osztrák munkaerőpiacon.

Az átmenetileg és tartósan kint lévők döntő többségben három területen, ipari és építőipar foglalkozásokban (kőművesként, lakatosként, asztalosként, festő és mázolóként, húsfeldolgozóként, villanyszerelőként stb.), kereskedelemben és szolgáltatási foglalkozásokban (pincérként, pultosként, szakácsként stb.), valamint szakképzettséget nem igénylő munkakörökben (rakodómunkásként, takarítóként, konyhai kisegítőként, építőipari segédmunkásként stb.) dolgoztak. Gépezelőként, összeszerelőként, illetve járművezetőként viszont csak az Ausztriában élők két csoportjának 7–7%

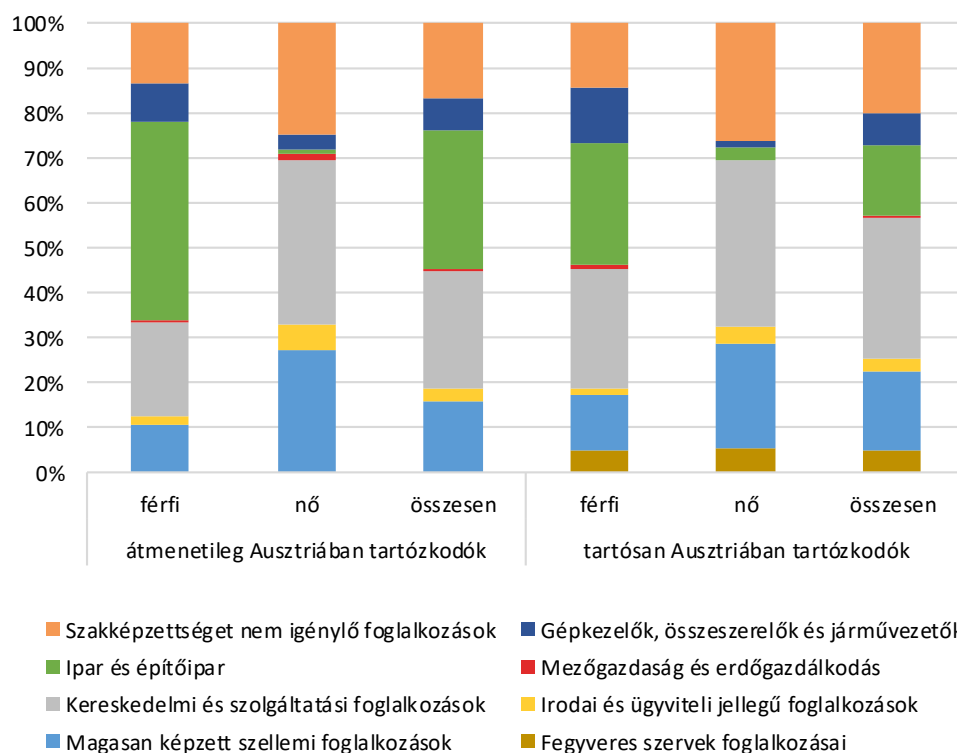
helyezkedett el, noha a MEF adatok alapján az egyik legtöbbek által betöltött foglalkozási területnek tekinthető. Ebből adódóan feltételezhető – és ezt a későbbiekben az ingázókra vonatkozó adatok is alátámasztják –, hogy ezeket a munkaköröket inkább az Ausztriába ingázók választják.

Az átmenetileg Ausztriában élők foglalkozási területek szerinti megoszlásában 2011 és 2016 között nem történt jelentős változás, bár az iparban és építőiparban dolgozók aránya valamelyest visszaesett, a szakképzettséget nem igénylő foglalkozásokat végzők aránya pedig pár százalékponttal nőtt. Az átmenetileg, illetve tartósan kint élők csoportja között ugyanakkor a betöltött munkakörök alapján különbségek látszanak. 2016-ban a tartósan Ausztriában lévők körében 3–5 százalékponttal magasabb volt a kereskedelemben és szakképzettséget nem igénylő munkakörökben dolgozók aránya, mint az átmenetileg Ausztriában élőkénél, iparban és építőiparban viszont fele akkora arányban dolgoztak, mint a másik csoport tagjai. A magasan képzett szellemi foglalkozásokat¹⁸¹ (mérnök, egyetemi/főiskolai oktató, iskolarendszeren kívüli nyelvtanár, piackutató, ápoló/szakápoló stb.) végzők aránya is kicsivel magasabb (15,8 vs. 17,4%) volt a tartósan kint élők körében, bár a hosszú távon egyéb országokban élő magyarokra jellemző értékhez képest ez a közel 20%-os arány alacsonynak tekinthető. Emellett figyelemre méltó, hogy míg a fegyveres szerveknél történő elhelyezkedés az átmenetileg Ausztriában élők körében egyáltalán nem jellemző, addig az egy évnél több ideig Ausztriában élő magyarok 5%-ának munkája a fegyveres szervek foglalkozásai közé sorolható.

Az Ausztriában élő magyarok által betöltött munkakörökre vonatkozó nemek szerinti adatok a MEF eredményeihez hasonló képet mutatnak: a férfiak inkább iparban, építőiparban dolgoztak mindkét adatfelvétel idején, a nők pedig vendéglátásban és szakképzettséget nem igénylő munkakörökben. Továbbá a vizsgált adatok alapján az is látszik, hogy a tartósan Ausztriában tartózkodó nők körében kétszer, az átmenetileg ott élők körében pedig közel háromszor magasabb a felsőfokú végzettséget igénylő munkakörökben dolgozók aránya, mint az azonos mobilitási formát választó férfiaknál. (16. ábra)

¹⁸¹ A magasan képzett szellemi foglalkozások közé a következő foglalkozási főcsoportokat soroltam: 1 – Gazdasági, igazgatási, érdek-képviselői vezetők, törvényhozók, 2 – Felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások, 3 – Egyéb felsőfokú vagy középfokú végzettséget igénylő foglalkozások.

16. ábra: Az átmenetileg és tartósan Ausztriában tartózkodó foglalkoztatottak megoszlása foglalkozási főcsoportok szerint, 2016

Megjegyzés: A magasan képzett szellemi foglalkozások közé a gazdasági, igazgatási, érdekképviseleti vezetők és törvényhozók, a felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások, valamint az egyéb felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozások tartoznak.

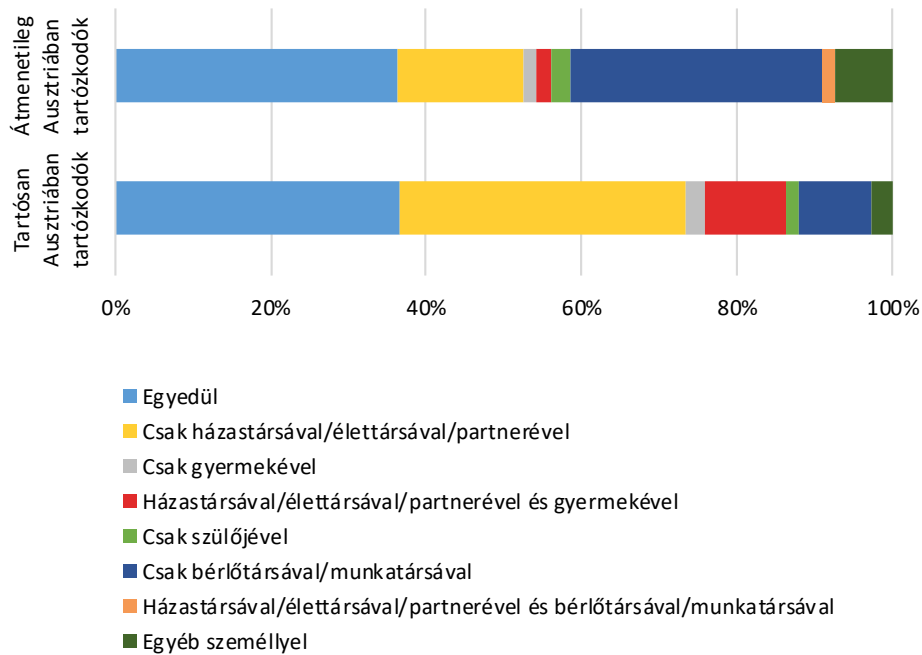
Forrás: 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás

A 2016. évi mikrocenzus *Nemzetközi vándorlás* című kiegészítő felvételének adatai alapján az eddig bemutatott jellemzőkön túl elmondható, hogy az Ausztriában élő magyarok többsége (az átmenetileg ott élők 86,7, a tartósan ott élők 71,9%-a) közvetlenül a külföldre költözés előtt Magyarországon is dolgozott, az álláskereső aránya csupán 9–11% volt. Megfigyelhető továbbá az is, hogy a tartósan külföldön tartózkodók esetében jelentős volt azok aránya, akik az iskola elvégzését követően hagyták el az országot: 2016-ban a tartósan Ausztriában élő magyarok 16%-a említette, hogy a külföldre költözést megelőzően Magyarországon végzett tevékenysége a tanulás volt. Ez az arány az egyéb országokban élő magyarok körében kicsivel magasabb, 18%, de célországokként vizsgálva az adatokat látszik, hogy például az Egyesült Államokban élők magyarok több mint negyede az iskola befejezését követően költözött el az országból.

A 2016. évi mikrocenzus idején az Ausztriában egyedül lakó személyek aránya mindkét csoportban azonos, 36% volt, de látszik, hogy akik átmenetileg tartózkodtak a fogadó országban inkább bérlőtárral/munkatárral éltek együtt, a tartósan Ausztriában élők pedig inkább családtagjaikkal. Míg az átmenetileg Ausztriában élő magyarok 32,3%-a csak bérlőtárral/munkatárral lakott együtt, 19,6%-

uk pedig csak párjával vagy gyermekével, vagy párjával és gyermekével is, addig a tartósan kint élők esetében ez a két arány 9,3, illetve 49% volt. (17. ábra)

17. ábra: Az átmenetileg és tartósan Ausztriában tartózkodó foglalkoztatottak megoszlása aszerint, hogy kivel laktak együtt külföldön, 2016

Forrás: 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás

A kiegészítő felvétel adatai alapján az is látszik, hogy a külföldre költözők erős transznacionális kapcsolatokat tartanak fenn a Magyarországon élő hozzátartozóikkal. A 2016. évi mikrocenzus adatai szerint az átmenetileg Ausztriában élő magyarok 94%-a, a tartósan kint élők 95%-a a kiutazása óta legalább egyszer hazalátogatott, de míg az előbbi csoport 42,5%-a havonta többször is járt Magyarországon, addig a tartósan Ausztriában tartózkodók többsége (37%-a) csak 1–2 alkalommal. Az itthon eltöltött idő viszont az ideiglenesen Ausztriában élők kétharmadánál, a tartósan kint élők közel 90%-ánál három hónapnál kevesebb volt. Más, távolabbi országokból történő hazalátogatás az előzőeknél lényegesen alacsonyabb, és ritkábban történik, ami alapján egyértelműen megállapítható, hogy a külföldön élők hazalátogatási gyakorlata a földrajzi távolság függvényében változik. Ezek az eredmények a migrációs tapasztalattal rendelkezők transznacionális gyakorlatait vizsgáló korábbi kutatásunk (Gábrriel és Horváth, 2020), valamint Blaskó és Gödri (2014) *Magyarok külföldön* kutatás keretében végzett elemzésének megállapításaihoz illeszkednek.

A magyarországi családtagok anyagi támogatása is jelentős: a 2016-os adatfelvétel során az átmenetileg Ausztriában tartózkodó személyek 65%-a nyilatkozott úgy, hogy anyagilag támogatja Magyarországon élő családtagjait külföldről. A hazautalás elsősorban az ideiglenesen Németországban és Ausztriában dolgozó magyarokra jellemző, más országokból történő hazautalás ennél lényegesen

(13–16 százalékponttal) alacsonyabb.¹⁸² Ez vélhetően azzal magyarázható, hogy a magyarországi családot hátrahagyó, munkavállalás miatt külföldön tartózkodó, rendszeresen hazautaló (gyermekes) személyek elsősorban Németországban és Ausztriában vállalnak munkát, más célországokat viszont jobbra a fiatalabb, gyermektelen személyek választják. A tartósan Ausztriában élőkre vonatkozó adatok az előzőeknél lényegesen alacsonyabb (42,7%-os) hazautalási gyakorlatot mutatnak, amit az magyaráz, hogy az Ausztriában tartósan letelepedő személyek többsége családtagjaival él együtt a fogadó országban.

A 2016. évi mikrocenzus *Nemzetközi vándorlás* kiegészítő felvételének kérdőíveiben a visszatéréssel kapcsolatos tervekre vonatkozó kérdések is szerepeltek. Az erre a kérdésre adott válaszok alapján látszik, hogy míg az átmenetileg Ausztriában élők 68%-a még az adatfelvétel évében, vagy 1–2 éven belül tervezte a visszaköltözést Magyarországra, addig a tartósan kint élőkről kérdőívet kitöltő magyarországi családtagok 82%-a azt a választ adta, hogy hozzátartójuk inkább nem vagy biztosan nem költözik vissza Magyarországra.

5.1.2.3 Az Ausztriába ingázó foglalkoztatottak társadalmi-demográfiai és területi jellemzői

Mint már az előzőekben is láthattuk, az ingázók túlnyomó többsége Ausztriában dolgozott, így nem meglepő, hogy az ingázásban az ország nyugati területei a leginkább érintettek. A két adatfelvétel idején az Ausztriába ingázók 80, illetve 77%-a a nyugat-dunántúli régióban élt, noha 2016-ban már az ország egyéb területeiről is egyre többen vállalták a határátlépéssel járó ingázást. Ezt jól mutatja, hogy míg a nyugati országrészről ingázók száma duplájára nőtt, addig az Észak-Alföldről és Dél-Dunántúlról ingázók száma 3–4-szeresére gyarapodott, illetve a Közép-Dunántúlról és Dél-Alföldről ingázók esetében is több mint kétszeres növekedés figyelhető meg ugyanebben az időszakban. (6. táblázat)

2016-ban Győr-Moson-Sopron megyéből 22 237 fő, Vas megyéből 7 193 fő, Zala megyéből pedig 2 038 fő (a három megye munkaerőpiacának 10, 6, és 1,6%-a) ingázott munkavállalási céllal Ausztriába. Más megyékből Ausztriába ingázók száma (Veszprém és Baranya megye kivételével, ahonnan 1 752 fő, illetve 1 405 fő dolgozott Ausztriában) sehol sem haladja meg az ezer főt. Elsősorban a határ menti területeken, a Soproni, Mosonmagyaróvári és Szombathelyi járásokban magas a határátlépők száma, ugyanakkor Győr és Kőszeg környékéről is közel 2–2 ezer fő ingázott Ausztriába az utóbbi adatfelvétel idején.

¹⁸² Az átmenetileg külföldön élőkre vonatkozó adatokat célországok szerinti bontásban vizsgálva látszik, hogy például az Egyesült Királyságból Magyarországra történő hazautalás aránya alig haladta meg a 35%-ot 2016-ban.

6. táblázat: Az Ausztriába ingázó foglalkoztatottak létszáma és megoszlása régiók és megyék szerint, 2011 és 2016

	2011		2016	
	fő	%	fő	%
Közép-Magyarország	1 338	5,9	1 407	3,4
Budapest	776	3,5	786	1,9
Pest	562	2,5	621	1,5
Közép-Dunántúl	1 222	5,4	2 602	6,3
Komárom-Esztergom	289	1,3	408	1,0
Fejér	300	1,3	442	1,1
Veszprém	633	2,8	1 752	4,3
Nyugat-Dunántúl	17 957	79,9	31 468	76,6
Győr-Moson-Sopron	12 252	54,5	22 237	54,1
Vas	4 812	21,4	7 193	17,5
Zala	893	4,0	2 038	5,0
Dél-Dunántúl	842	3,7	3 096	7,5
Baranya	347	1,5	1 405	3,4
Somogy	273	1,2	915	2,2
Tolna	222	1,0	776	1,9
Észak-Magyarország	424	1,9	785	1,9
Borsod-Abaúj-Zemplén	214	1,0	382	0,9
Heves	105	0,5	277	0,7
Nógrád	105	0,5	126	0,3
Észak-Alföld	333	1,5	906	2,2
Hajdú-Bihar	133	0,6	195	0,5
Jász-Nagykun-Szolnok	159	0,7	426	1,0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	41	0,2	285	0,7
Dél-Alföld	372	1,7	817	2,0
Bács-Kiskun	224	1,0	455	1,1
Békés	77	0,3	168	0,4
Csongrád-Csanád	71	0,3	194	0,5
Összesen	22 488	100,0	41 081	100,0

Forrás: 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás

Az Ausztriába ingázók többsége (2011-ben 72, 2016-ban 69%-a) férfi. Átlagéletkoruk 2011-ben 38, 2016-ban 39 év volt, 86%-uk a 25–54 éves korcsoportba tartozott mindkét adatfelvétel idején. Ugyanakkor – mint ahogy a MEF adatok is mutatják¹⁸³ – a vizsgált időszakban a 40 év felettek aránya 7 százalékponttal megemelkedett a férfiak és nők körében egyaránt.¹⁸⁴

Az Ausztriába ingázó foglalkoztatottak 81–83%-a szakmunkás végzettséggel vagy érettségivel rendelkezett, a szakmunkások aránya a hazai foglalkoztatottakhoz és egyéb országokba ingázókhoz képest mindkét adatfelvétel idején erősen felülreprezentált volt. 2011-ről 2016-ra az érettségizettek és a főiskolát/egyetemet végzettek aránya valamelyes nőtt mindkét nem esetében, de még így is alatta maradt a Magyarországon foglalkoztatottak, és egyéb országokba ingázók körében megfigyelhető

¹⁸³ Fontos azonban szem előtt tartani – mint arra már korábban is felhívtam a figyelmet –, hogy a MEF adatok a 15–74 éves, magyarországi háztartáshoz tartozó és külföldön dolgozó népességet fedik le (köztük lehetnek ingázók és ideiglenesen külföldön élők is), míg a népszámlálás és mikrocenzus adatbázisában ez a két csoport külön jelenik meg.

¹⁸⁴ Természetesen ezt részben az is magyarázza, hogy a régebb óta Ausztriába ingázók is egyre idősebbek.

értéknek. Továbbá – a MEF adatokhoz, illetve a 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus átmenetileg és tartósan külföldön élőkre vonatkozó adataihoz hasonlóan – itt is látszik, hogy az Ausztriába ingázó nők iskolai végzettsége összességében magasabb: körükben mind az érettségizettek, mind a felsőfokú végzettségűek aránya jelentősebb, mint a férfiaknál. Míg az érettségizettek aránya a 18 éves és idősebb nők körében 44%-ot, a felsőfokú végzettségűek aránya pedig a 25 éves és idősebbek körében 19%-ot tett ki 2016-ban, addig a férfiak körében 9–12 százalékponttal alacsonyabb, 32, illetve 10% volt.

A nyugati szomszédunkba ingázó foglalkoztatottak 52%-a szakképesítését a műszaki, ipari és építőipari képzések területén szerezte, közel egynegyedük szolgáltatási szakirányon tanult, 14%-uk végzettségének a tanulmányi területe pedig a társadalomtudomány, gazdaság és jog volt 2016-ban, és a népszámlálási adatok is hasonló megoszlást mutatnak. Míg műszaki, ipari, építőipari képesítésekkel inkább a férfiak rendelkeztek, addig a nők körében jelentősebb volt a társadalomtudományi, jogi és gazdasági, illetve a szolgáltatási területen szerzett képesítéssel rendelkezők aránya. A végzettség tanulmányi területét a hazai munkaerőpiacon, valamint egyéb országokban dolgozókkal összehasonlítva látszik, hogy a műszaki területen végzettek aránya a hazai foglalkoztatottak és az egyéb országokban ingázók körében is hasonló, viszont társadalomtudományi, gazdasági és jogi végzettségűek aránya az utóbbi csoportokban magasabb, a szolgáltatási szakirányon tanulók aránya pedig alacsonyabb volt.

Idegennyelv-ismerettel 2011-ben a munkavállalási céllal Ausztriába ingázók 72, 2016-ban 74%-a rendelkezett, ami az átmenetileg kint élők körében mérthez képest 4–5 százalékponttal alacsonyabb arány. Az utóbbi adatfelvétel idején 60%-uk egy, 13%-uk kettő, 3%-uk pedig legalább három idegen nyelvet beszélt¹⁸⁵, viszont az ingázók több mint egynegyede úgy nyilatkozott, hogy egyáltalán nem beszél az anyanyelvén kívül más nyelvet, noha az a betöltendő munkakör és fizetés egyik fő mércéjének számít. A nyelvi kompetencia hiánya korlátozhatja a magasabb munkakörökbe való bekerülés esélyét, akadályozhatja a szociális kapcsolatok kialakulását a fogadó országban, és ebből adódóan diszkriminációt idézhet elő (Perchinig et al., 2018). Hogyan boldogulnak akkor a nyelvet nem beszélők, és mi az oka annak, hogy nyelvtudás nélkül is el tudnak helyezkedni? Ez egyrészt a hálózati kapcsolatokkal magyarázható: a kibocsátó országban olyan „küldő hálózatok” (Tilly, 1990) alakulnak ki, amelyek a német nyelvet nem beszélők számára is lehetővé teszik a külföldi munkavállalást. A hálózat tagjai egy-egy munkakörben, csapatban dolgoznak, ahol a brigádvezető (Polier) szerepe rendkívül fontos: *„(...) ő beszél németül, ő irányítja a többieket. Megmondják annak az egynek, hogy mit várnak,*

¹⁸⁵ Bár ez nem feltétlenül jelent folyékony nyelvtudást. A magyar–osztrák határ közelében lévő települések polgármesterei úgy látják, hogy az Ausztriában dolgozók többsége csak *„(...) egy konyhanyelvet beszél, amivel ott meg lehet élni, boldogulni”* (Horváth, 2019, p. 96.).

Ő meg továbbadja a magyaroknak, hogy ezt meg azt meg kell csinálni, ezért ennyi a bér.” – nyilatkozta az egyik határközeli település polgármestere egy korábbi kutatásomban (Horváth, 2019, p. 96.). A nyelvet nem beszélők magas arányát magyarázza továbbá az is, hogy Ausztria egyre inkább rá van szorulva a külföldi vendégmunkásokra, ebből adódóan az alacsonyabb presztízsű munkakörökben a munkáltatók részéről egyre kevésbé jelenik meg elvárásként a német nyelvtudás.

Legnagyobb arányban németül (2011-ben 69, 2016-ban 71%-uk) beszéltek az osztrák munkaerőpiacon dolgozó magyarok, viszont az angol nyelvet beszélők aránya alacsony, 2011-ben 15%, 2016-ban pedig ennél is kevesebb, 13% volt. Nemek szerint vizsgálva az adatokat viszont látszik, hogy az idegen nyelvet beszélők aránya a nők körében mindkét évben 8–9 százalékponttal magasabb volt, mint a férfiaknál, ami összefüggésbe hozható azzal, hogy az Ausztriába ingázó nők iskolai végzettsége is magasabb.

Az Ausztriába ingázók korösszetételéből adódóan legnagyobb hányaduk (50%-uk) házas, negyedük nőtlen/hajadon volt a két adatfelvétel eszmei időpontjában, 2011-ben 15%-uk, 2016-ban pedig 18%-uk élettársi kapcsolatban élt. Az özvegyek és elváltak az Ausztriába ingázók 1 és 7%-át tették ki. Az egyéb országokban ingázók körében hasonló megoszlás látható, viszont 2016-ban ebben a csoportban a nőtlen/hajadon családi állapotú személyek aránya 10 százalékponttal magasabb, a házások aránya pedig 5 százalékponttal alacsonyabb volt. Nemek között ugyanakkor – hasonlóan a más mobilitási formákat (átmeneti és tartós letelepülést) választókhöz – eltérések látszanak: az Ausztriába ingázó férfiak körében mindkét vizsgált évben magasabb volt a házások aránya, mint a nőknél, az elváltak aránya pedig nők körében volt figyelemre méltó, közel háromszor akkora, mint a férfiaknál. (7. táblázat)

7. táblázat: Az Ausztriába ingázó foglalkoztatottak létszáma és megoszlása a fontosabb ismérvek szerint, 2011 és 2016

	2011						2016					
	Férfiak		Nők		Összesen		Férfiak		Nők		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
<i>Életkor (év)</i>												
15-24	874	5,4	539	8,5	1 413	6,3	1 564	5,5	764	6,0	2 328	5,7
25-39	8 509	52,8	3 374	53,0	11 883	52,8	13 672	48,2	5 286	41,7	18 958	46,1
40-54	5 455	33,8	2 017	31,7	7 472	33,2	11 138	39,2	5 232	41,2	16 370	39,8
55-64	1 263	7,8	417	6,6	1 680	7,5	1 940	6,8	1 351	10,6	3 291	8,0
65+	24	0,1	16	0,3	40	0,2	77	0,3	57	0,4	134	0,3
<i>Legmagasabb iskolai végzettség</i>												
Max. 8 osztály	1 007	6,2	604	9,5	1 611	7,2	1 793	6,3	1 062	8,4	2 855	6,9
Szakmunkás végzettség	9 176	56,9	1 712	26,9	10 888	48,4	14 742	51,9	3 613	28,5	18 355	44,7
Érettségi	4 743	29,4	2 922	45,9	7 665	34,1	9 088	32,0	5 633	44,4	14 721	35,8
Felsőfokú	1 199	7,4	1 125	17,7	2 324	10,3	2 768	9,7	2 382	18,8	5 150	12,5
<i>Családi állapot</i>												
Nőtlen/hajadon	3 708	23,0	1 782	28,0	5 490	24,4	6 725	23,7	2 953	23,3	9 678	23,6
Házias	9 136	56,7	2 628	41,3	11 764	52,3	15 096	53,2	5 518	43,5	20 614	50,2
Özvegy	50	0,3	153	2,4	203	0,9	102	0,4	429	3,4	531	1,3
Elvált	772	4,8	846	13,3	1 618	7,2	1 393	4,9	1 641	12,9	3 034	7,4
Élettárs	2 459	15,2	954	15,0	3 413	15,2	5 075	17,9	2 149	16,9	7 224	17,6
<i>Idegennyelv-ismeret</i>												
Nem beszél idegen nyelvet	4 912	30,5	1 457	22,9	6 369	28,3	8 215	28,9	2 588	20,4	10 803	26,3
Egyet beszél	8 559	53,1	3 324	52,2	11 883	52,8	15 935	56,1	7 871	62,0	23 806	57,9
Kettőt beszél	2 154	13,4	1 231	19,3	3 385	15,1	3 501	12,3	1 718	13,5	5 219	12,7
Legalább hármát beszél	500	3,1	351	5,5	851	3,8	740	2,6	513	4,0	1 253	3,1
<i>Összesen</i>	16 125	71,7	6 363	28,3	22 488	100,0	28 391	69,1	12 690	30,9	41 081	100,0

Forrás: 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás

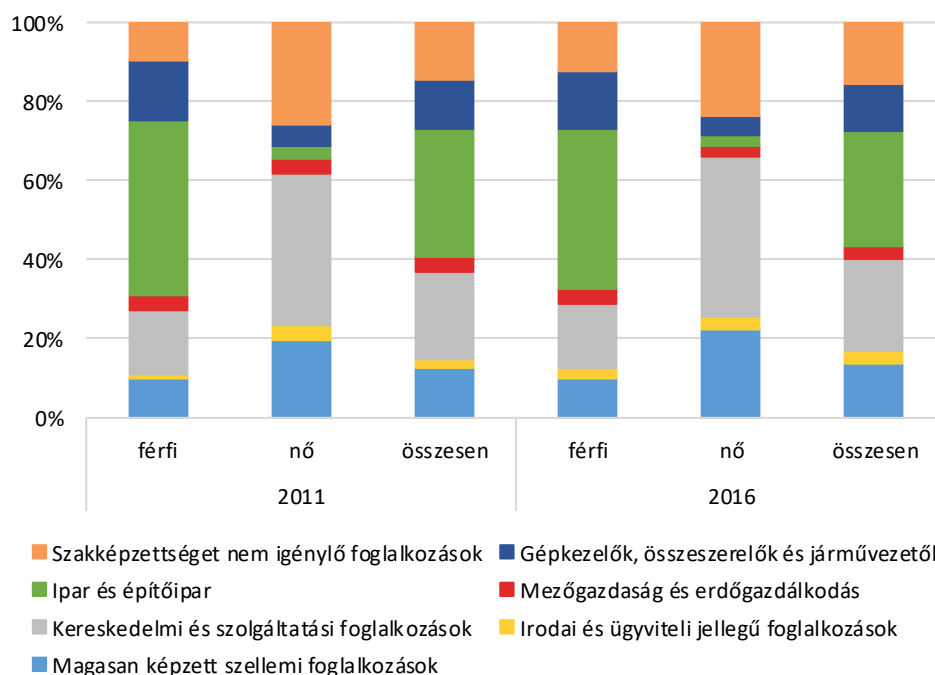
Az Ausztriába ingázó foglalkoztatottak 94%-a alkalmazottként dolgozott 2016-ban, 5%-uk egyéni vállalkozóként, vagy társas vállalkozás tagjaként, a maradék 1%-uk pedig eseti megbízással alkalmi munkavállalóként, napszámosként, illetve egyéb (köz munkásként, segítő családtagként) foglalkoztatási formában. Lényegi változás 2011 és 2016 között nem történt. Az egyéni vállalkozók és társas vállalkozások tagjainak száma ugyan duplájára, 2 200 főre növekedett, de a foglalkoztatottakon belüli arányuk alig változott, és az ilyen foglalkozási formában dolgozók körében – a MEF adatokkal ellentétben – a nemek aránya is kiegyenlített volt mindkét évben.

Az Ausztriába ingázó foglalkoztatottak közül a legtöbben iparban és építőiparban (29–32%), kereskedelemben és szolgáltatási munkakörökben (22–23%), szakképzettséget nem igénylő foglalkozásokban (14–16%) és gépkezelőként, összeszerelőként, járművezetőként (12%) dolgoztak. Az iparban dolgozók aránya 2011-ről 2016-ra némileg csökkent (bár még így is bőven meghaladta a Magyarországon foglalkoztatottak körében az ilyen területen dolgozók arányát), vezető munkakörökben, felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozásokban, illetve irodai és

ügyviteli foglalkozásokban dolgozók aránya pedig ugyan csak pár százalékponttal emelkedett, számuk 2–3-szorosára nőtt. Hasonló nagyságú növekedés csak a szakképzettséget nem igénylő munkakörökben figyelhető meg.

A nemek szerinti megoszlása más mobilitási formákat választók csoportjához hasonló: a nők inkább a kereskedelemben és a szolgáltatási szektorban, felsőfokú vagy középfokú végzettséget igénylő területeken, valamint szakképzettséget nem igénylő munkakörökben dolgoztak, a férfiak pedig az iparban, építőiparban, illetve gépkezelőként, járművezetőként. Az utóbbiak körében a felsoroltak mellett – igaz ugyan, hogy a nőknél lényegesen kisebb arányban – a kereskedelmi és szolgáltatási tevékenység is megemlíthető. (18. ábra)

18. ábra: Az Ausztriába ingázó foglalkoztatottak megoszlása foglalkozási főcsoportok szerint, 2011 és 2016

Megjegyzés: A magasan képzett szellemi foglalkozások közé a gazdasági, igazgatási, érdekképviseleti vezető és törvényhozók, a felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások, valamint az egyéb felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozások tartoznak.

A fegyveres szervek foglalkozásai az alacsony elemszám (2011-ben 9 Ausztriában ingázó magyar dolgozott ilyen területen, 2016-ban pedig az ingázók közül senki) miatt nem szerepelnek az ábrán.

Forrás: 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus adatai, saját szerkesztés

A 2011-es népszámlálás adatai szerint¹⁸⁶ az Ausztriába ingázó foglalkoztatottak 96%-a egyféle járművel közlekedett a munkahelyére, 88%-uk autóval, 3–3%-uk autóbusszal vagy vonattal, a többiek pedig egyéb (motorkerékpár, kerékpár) módon. Az ingázóknak csupán 3,5%-a közlekedett két, 0,3%-a pedig háromféle járművel.

¹⁸⁶ A 2016. évi mikrocenzus kérdőíveiben az utazás módjára és annak időtartamára vonatkozó kérdés nem szerepelt.

31%-uk esetében a munkahelyre történő eljutás időtartama a fél órát nem haladta meg, 41%-uk maximum egy, 11%-uk maximum másfél órát utazott a munkahelyig, az ingázók 11%-ánál viszont az utazás időtartama több mint két óra volt.

5.2 Transznacionális családok száma és jellemzői

A 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus adatai szerint míg 2011-ben 15 904 olyan 18 éven aluli gyermeket nevelő család élt Magyarországon, ahonnan egyik vagy mindkét szülő átmenetileg vagy tartósan külföldön tartózkodott, illetve nem a lakóhelyéhez közeli országba ingázott (tehát vélhetően nem napi szinten járt haza)¹⁸⁷, addig 2016-ban az érintett családok száma 24 138 volt. A Magyarországon élő családok körében a transznacionális családok aránya 2011-ben 1,5, 2016-ban 2,4%-ot tett ki. A növekedés ugyanakkor sokkal jelentősebb lehet annál, mint ami a két adatfelvétel eredményeiből látszik, hiszen – mint arról már korábban is volt szó¹⁸⁸ – a 2016-os mintás adatfelvétel „alulmérte” a külföldön lévő szülőket. Az adatok azt mutatják, hogy 2011-ben 11 064 családból hiányzott egyik vagy mindkét szülő ideiglenes külföldi tartózkodás miatt, 2016-ban viszont lényegesen kevesebb, 7 059 családból. Igaz ugyan, hogy azon családok száma, ahonnan legalább egyik szülő tartósan távol volt, a vizsgált időszakban több mint másfélszeresére (2 948-ról 4 766-ra) nőtt, de valójában a szülők átmeneti vagy tartós migrációjában érintett családok száma ennél lényegesen több.¹⁸⁹ Az ingázókat viszont mindkét adatfelvétel pontosabban méri. A két adatfelvétel közötti időszakban azon családok száma, ahonnan egyik vagy mindkét szülő távolsági ingázó volt, majdnem hétszeresére nőtt: 2011-ben 1 892 családból ingázott egyik vagy mindkét szülő külföldre, 2016-ban pedig már 12 313 családból.¹⁹⁰ Ezt a mennyiségi növekedést ugyanakkor részben a célországok körének „kiszélesedése” (tehát az, hogy 2016-ban nemcsak a szomszédos országokba történő ingázásra kérdeztek rá) magyarázza.

Arról nem rendelkezünk adatokkal, hogy a tartósan külföldön lévő szülők közül hányan választották célországgként Ausztriát,¹⁹¹ viszont az látszik, hogy az átmeneti migrációban érintett családokból a szülők többsége (2011-ben 82, 2016-ban pedig 78%-a) egyéb országokba vándorolt. A távolsági ingázók

¹⁸⁷ Lásd bővebben: a *Kutatászobai munka és a fontosabb változók* című bekezdés II/6. pont.

¹⁸⁸ Lásd bővebben: *A kutatáshoz felhasznált adatállományok és azok korlátai* című részt, valamint *Az átmenetileg és tartósan külföldön tartózkodó, illetve külföldre ingázó foglalkoztatottak létszáma és célországa* című fejezet 3. bekezdését.

¹⁸⁹ Blaskó és Szabó (2016, p. 87.) szerint az, hogy az átmenetileg külföldön lévő szülők száma jelentősen meghaladja a tartósan külföldön lévőkét, egyrészt azzal magyarázható, hogy gyermeke(ke)t hátra hagyva kevésbé vállalnak egy évnél hosszabb idejű távollétet a szülők. Másrészt „nem zárható ki (...) az sem, hogy a népszámlálás némileg bizonytalanul definiált ideiglenes távollévő kategóriája vonzó választás azok számára, akik családjukat egységként látják az egyik szülő távolléte ellenére is” – írják a szerzők.

¹⁹⁰ Az összes ingázásban (távolsági és napi) érintett, 18 éven aluli gyermeket nevelő családok száma 2011-ben 9 769, 2016-ban 23 551 volt.

¹⁹¹ A 2011. évi népszámláláson a tartósan külföldön tartózkodókról személyi kérdőívet nem töltöttek ki, tehát a célországra sem kérdeztek rá. A 2016. évi mikrocenzushoz tartozó kiegészítő migrációs kérdőív ugyan szolgáltat adatokat a tartósan külföldön élőkéről, viszont a kiegészítő felvétel mintájába egyetlen tartósan külföldön tartózkodó szülő sem került be, így esetükben ismeretlen a célország.

jelentős része (62%-a) viszont 2011-ben a szomszédos Ausztriába, 2016-ban pedig inkább (75%-ban) egyéb országokba, túlnyomó többségben Németországba ingázott, de a két adatfelvétel eltérő módszertana miatt fontos kiemelni, hogy a szülők Ausztriába történő távolsági ingázásában érintett családok száma 2011 és 2016 között majdnem háromszorosára nőtt.

A transznacionális családok többségét (84–85%-át) azok a kétszülős családok alkották, ahonnan az apa volt távol. 2011-ben 13 541, 2016-ban 20 219 családból átmeneti vagy tartós külföldön tartózkodás, vagy távolsági ingázás miatt nem volt jelen az apa, míg az anya 2011-ben 753, 2016-ban 886 kétszülős családból hiányzott. Azoknak a 18 éven aluli gyermeket nevelő családoknak a száma, ahonnan mindkét szülő külföldön tartózkodott, a népszámlálás idején meghaladta az ezret, a mikrocenzus idején pedig a kétezret. Emellett 2011-ben 593, 2016-ban 834 olyan család is volt, ahonnan a gyermeküket egyedül nevelő szülők (többségében a gyermeküket egyedül nevelő anyák) vállaltak gyermeküktől elszakadva külföldön munkát.

Összességében a szülők átmeneti vagy tartós migrációja, illetve távolsági ingázása 2011-ben 24 714, 2016-ban 37 310 Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket érintett. A 2016. évi mikrocenzus idején a 18 évnél fiatalabb hátrahagyott/itthon maradó gyerekek 50%-ának (18 829 fő) legalább egyik szülője távolsági ingázó volt, 31%-uknak (11 433 fő) átmenetileg, 19%-uknak (7 048 fő) pedig tartósan hiányzott a családból édesanyja, édesapja, vagy mindkét szülője. Ebben az évben édesapjától 32 250, édesanyjától 1 973 kiskorú gyermek volt távol, mindkét szülő külföldi munkavállalása pedig 3 087 kiskorú gyermeket érintett. 2011-ben a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek 32%-a, 2016-ban 28%-a (7 800 és 10 398 fő) az iskoláskort sem érte el. (8. táblázat)

8. táblázat: A Magyarországon élő kiskorú gyermeket nevelő transznacionális családok száma, és a bennük élő gyermekek száma családtípusok szerint, 2011 és 2016

	2011				2016			
	családok száma	gyermekek száma a családban			családok száma	gyermekek száma a családban		
		18 év alatti	14 év alatti	6 év alatti		18 év alatti	14 év alatti	6 év alatti
<i>Mindkét szülő a családban él, és Magyarországon dolgozik (vagy napi szinten külföldre ingázik)</i>	809 254	1 354 794	1 065 396	480 770	799 797	1 346 354	1 082 836	470 971
<i>Kétszülős család, apa Ausztriába ingázik</i>	928	1 435	1 217	610	2 828	4 449	3 373	1 373
<i>Kétszülős család, apa egyéb országba ingázik</i>	219	349	295	163	6 887	10 726	8 103	3 056
<i>Kétszülős család, anya Ausztriába ingázik</i>	84	119	95	39	78	111	58	21
<i>Kétszülős család, anya egyéb országba ingázik</i>	45	61	42	17	262	375	293	160
<i>Mindkét szülő Ausztriába ingázik</i>	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>Mindkét szülő egyéb országba ingázik</i>	420	631	521	191	1 653	2 389	1 828	573
<i>Anya Ausztriába, apa egyéb országba ingázik</i>	67	82	75	56	–	–	–	–

<i>Egyszülős család, otthon él és dolgozik a gyermeket nevelő szülő (vagy napi szinten külföldre ingázik)</i>	231 861	336 734	232 612	76 816	199 215	285 184	200 250	61 455
<i>Egyszülős család apával, aki Ausztriába ingázik</i>	16	19	9	6	20	25	5	0
<i>Egyszülős család apával, aki egyéb országba ingázik</i>	5	6	2	0	175	179	106	22
<i>Egyszülős család anyával, aki Ausztriába ingázik</i>	75	89	62	22	126	144	56	0
<i>Egyszülős család anyával, aki egyéb országba ingázik</i>	33	37	26	9	284	431	277	94
<i>Kétszülős család, apa átmenetileg Ausztriában</i>	1 823	2 895	2 219	952	1 441	2 292	1 784	725
<i>Kétszülős család, apa átmenetileg egyéb országban</i>	8 179	13 222	10 192	4 205	5 105	8 424	6 367	2 438
<i>Kétszülős család, anya átmenetileg Ausztriában</i>	77	110	70	20	62	82	59	0
<i>Kétszülős család, anya átmenetileg egyéb országban</i>	336	478	317	110	189	293	220	135
<i>Mindkét szülő átmenetileg Ausztriában</i>	40	50	25	10	2	2	0	0
<i>Mindkét szülő átmenetileg egyéb országban</i>	144	185	108	52	21	21	14	0
<i>Apa átmenetileg Ausztriában, anya átmenetileg egyéb országban</i>	1	1	0	0	0	0	0	0
<i>Anyá átmenetileg Ausztriában, apa átmenetileg egyéb országban</i>	–	–	–	–	10	20	0	0
<i>Egyszülős család, apa átmenetileg Ausztriában</i>	16	19	10	2	13	13	0	0
<i>Egyszülős család, apa átmenetileg egyéb országban</i>	108	137	77	42	66	79	33	0
<i>Egyszülős család, anya átmenetileg Ausztriában</i>	50	63	39	9	18	18	18	10
<i>Egyszülős család, anya átmenetileg egyéb országban</i>	290	370	198	56	132	189	130	0
<i>Kétszülős család, apa tartósan külföldön</i>	2 383	3 627	2 734	1 120	3 941	6 063	4 291	1 595
<i>Kétszülős család, apa tartósan külföldön, anya Ausztriába ingázik</i>	5	6	6	2	–	–	–	–
<i>Kétszülős család, apa tartósan külföldön, anya egyéb országba ingázik</i>	4	4	4	3	17	17	17	0
<i>Kétszülős család, anya tartósan külföldön</i>	211	295	179	61	295	330	231	54
<i>Mindkét szülő tartósan külföldön</i>	345	424	198	43	513	638	368	142
Összesen	1 057 019	1 716 242	1 316 728	565 386	1 023 150	1 668 848	1 310 717	542 824

Megjegyzés: Az ingázásban érintett családok közé csak azok a családok tartoznak, ahonnan az egyik vagy mindkét szülő nem a lakóhelye megyéjével szomszédos, vagy ahhoz közeli országba ingázott, tehát feltehetően nem naponta ingázó volt.

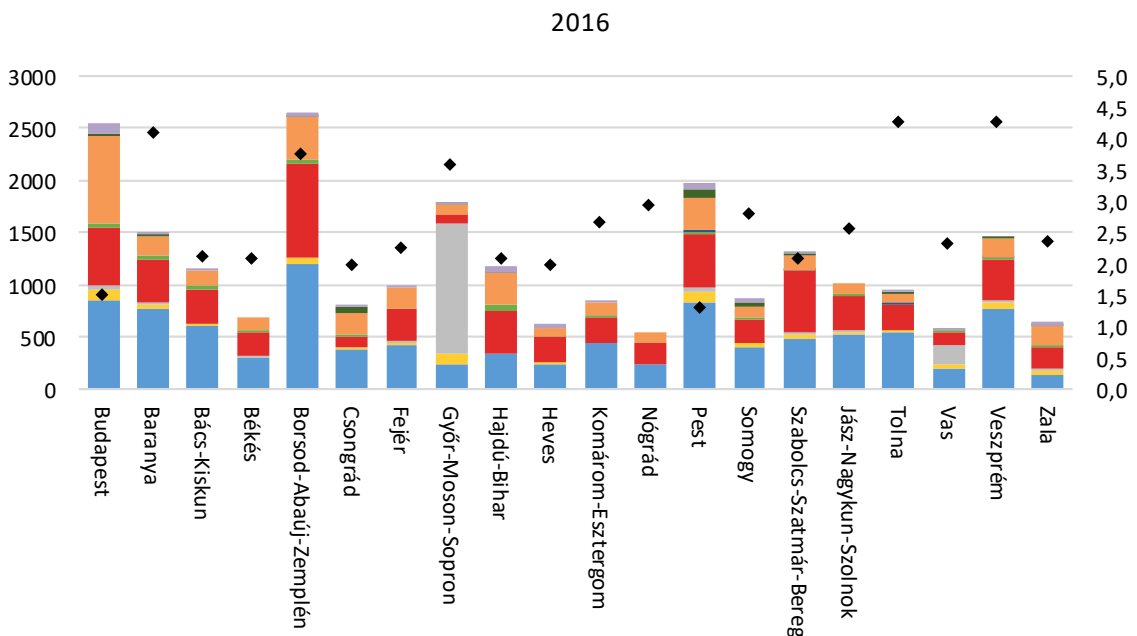
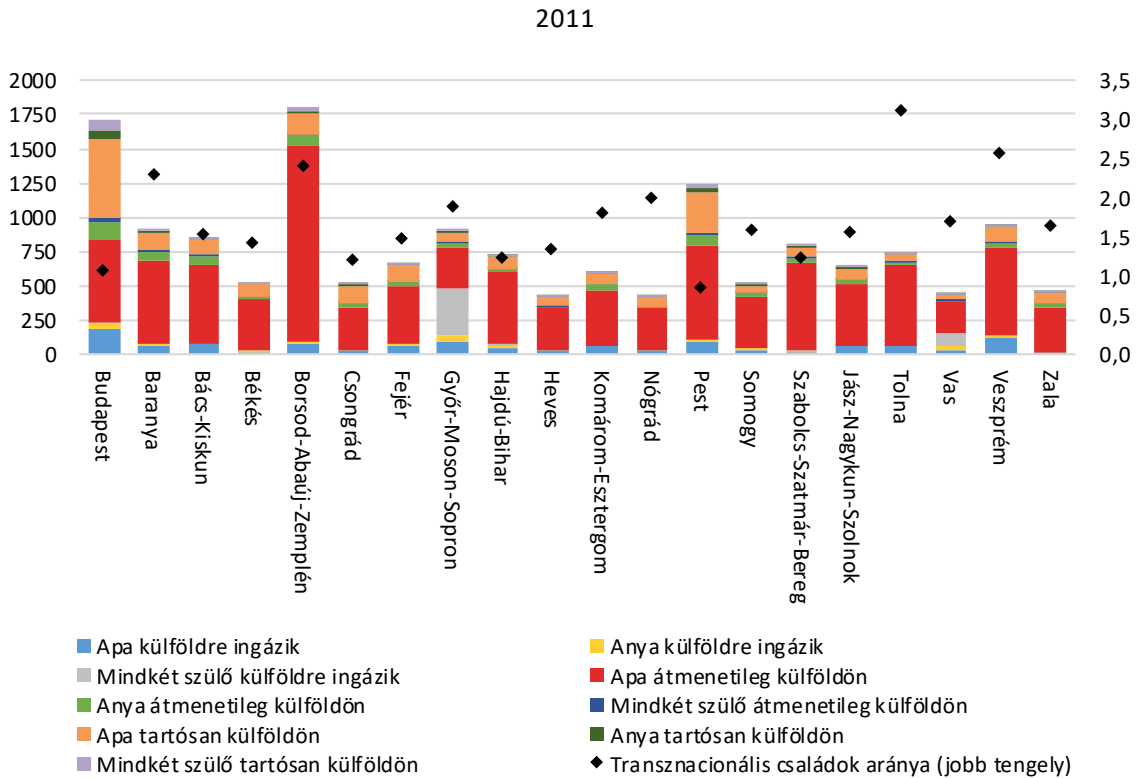
Forrás: 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás

A transznacionális családok (az egyszülős családokat is beleszámítva) aránya 2011-ben Tolna (3,1%), Veszprém (2,6%), és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (2,4%) volt a legmagasabb. Az ebben a három megyében élő, külföldi munkavállalásban érintett családok 84–86%-ából átmenetileg volt távol egyik vagy mindkét szülő. 2016-ben szintén Tolna, Veszprém és Borsod-Abaúj-Zemplén megye volt a leginkább érintett, a transznacionális családok aránya 4% körüli volt mindhárom megyében, de

emellett a Győr-Moson-Sopron megyében élő családok 3,8%-ának, illetve a Baranya megyei családok 4,1%-ának tagjai is elválasztva éltek egymástól.

2016-ban a transznacionális családok többsége olyan család volt, ahonnan egyik vagy mindkét szülő külföldre ingázott. Győr-Moson-Sopron megyében élő transznacionális családok 89%-ából egyik (346 család) vagy mindkét (1 241 család) szülő külföldre ingázott, jelentős részük Németországba, illetve az Egyesült Királyságba. Ugyanakkor Hajdú-Bihar és Heves megyei transznacionális családok közül az átmeneti migrációban érintett családok aránya volt kiemelkedő (40–41%), Budapesten pedig azoknak a családoknak az aránya (38%), ahonnan egyik vagy mindkét szülő tartósan külföldön tartózkodott. (19. ábra)

19. ábra: A transznacionális családok száma megyénként, és a transznacionális családok megyén belüli aránya, 2011 és 2016

Megjegyzés: Az apa tartósan külföldön, anya pedig külföldre ingázik típusú családok (2011-ben 9 család, 2016-ban 17 család) az alacsony elemszám miatt az apa tartósan külföldön típusú családok között szerepelnek.

Az ingázásban érintett családok közé csak azok a családok tartoznak, ahonnan az egyik vagy mindkét szülő nem a lakóhelye megyéjével szomszédos, vagy ahhoz közeli országba ingázott, tehát feltehetően nem naponta ingázó volt.

Forrás: 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás

5.3 Külföldön dolgozó szülők demográfiai jellemzői és transznacionális kapcsolatai

A rendelkezésre álló adatok – a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus, valamint annak *Nemzetközi vándorlás* című kiegészítő felvétele – alapján csak az átmenetileg külföldön lévő, valamint külföldre ingázó szülők demográfiai és egyéb jellemzői vizsgálhatók. A továbbiakban a Magyarországról külföldre ingázó szülők közül csak azoknak a szülőknek a jellemzőit mutatom be, akik nem lakóhelyük megyéjével szomszédos, vagy ahhoz közeli országba ingáztak, tehát az előző fejezetben azonosított transznacionális családok tagjainak tekinthetők. Mivel a 2011 és 2016 közötti időszakban a külföldön élő/dolgozó szülők jellemzőiben – két eltérést leszámítva¹⁹² – nem történt lényegi változás, ezért a következőkben csak a 2016-os adatokat elemzem.

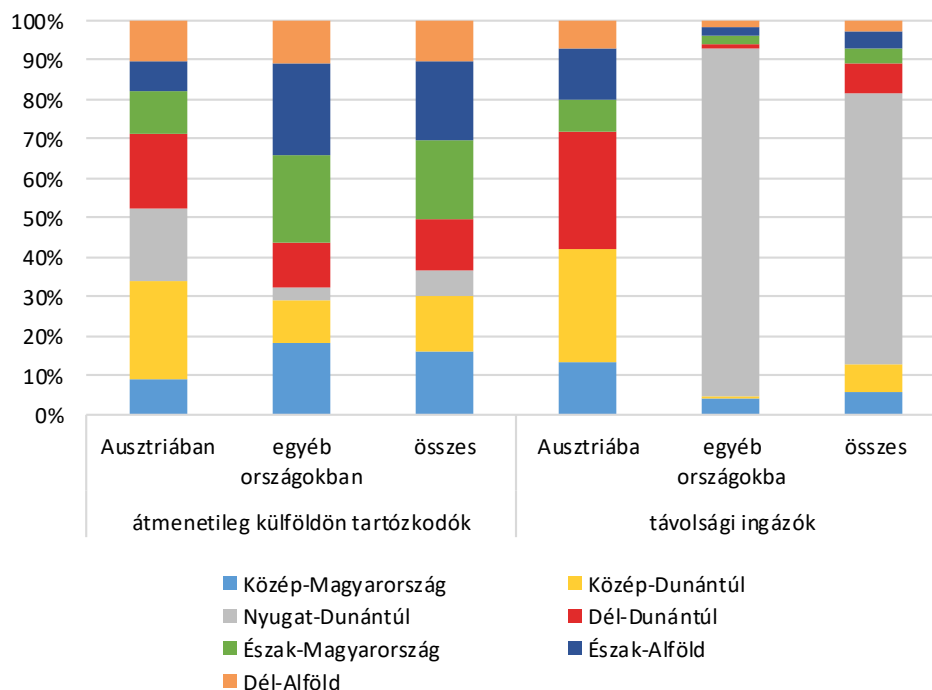
A 2016. évi mikrocenzus eszmei időpontjában a Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő szülők 53%-a Németországban, 22%-a Ausztriában, 7%-a az Egyesült Királyságban, 18%-a pedig egyéb országokban élt. A nem lakóhelyük megyéjével szomszédos vagy ahhoz közeli országokba ingázó szülők 53%-ának esetében a célország szintén Németország volt, Ausztriába 22%-uk ingázott. A 2011. évi népszámlálás eszmei időpontjában az összes ingázásban (távolsági és napi) érintett, 18 éven aluli gyermeket nevelő családokhoz tartozó szülők 85%-a, a 2016. évi mikrocenzus idején 63%-a Ausztriába ingázott, tehát a két eredmény jól mutatja, hogy Ausztria elsősorban a napi ingázók célországának tekinthető. Az Egyesült Királyságba 4%-uk, egyéb szomszédos országokba 6%-uk, egyéb nem szomszédos országokba pedig 15%-uk ingázott. Míg az átmenetileg külföldön tartózkodó apák és anyák célországok szerinti megoszlása közel azonos volt, addig az ingázók adatai alapján megfigyelhető, hogy az anyák lényegesen kisebb arányban választották Ausztriát, és Németországon kívüli egyéb nem szomszédos országokat, mint a külföldre ingázó apák (8,4% vs. 24,6%, illetve 5,5% vs. 17,1%). Ugyanakkor körükben majdnem 20 százalékponttal magasabb (67,8%) volt a Németországba ingázók aránya, és az Ausztrián kívüli szomszédos országokat is elsősorban a nők választották.

Az átmenetileg külföldön lévő és külföldre ingázó szülők régiók és megyék szerinti megoszlása az összes külföldön dolgozó területi elhelyezkedéséhez hasonló képet mutat: az átmenetileg külföldön tartózkodó szülők több mint fele a közép- és észak-magyarországi, illetve észak-alföldi régióból hagyta el az országot, 13%-uk Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből, a távolsági ingázók kétharmada (akik elsősorban Németországba ingáztak) pedig nyugat-dunántúli családhoz/háztartáshoz tartozott, 48%-uk Győr-Moson-Sopron megyei volt. Célországonként vizsgálva az adatokat ugyanakkor látszik, hogy

¹⁹² Ezek az eltérések a következők: 1) 2011 és 2016 között az átmenetileg Ausztriában tartózkodó, Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő szülők körében a felsőfokú végzettségűek aránya több mint duplájára (4,4%-ról 9,9%-ra) nőtt. 2) Az Ausztriába ingázó szülők régiók szerinti megoszlása a két adatfelvétel közötti időszakban átalakult: míg a Közép-Magyarországról ingázók aránya 24%-ról 13%-ra csökkent, addig a dél-dunántúli régióból ingázók aránya 19%-ról 30%-ra nőtt. Az átmenetileg egyéb (Ausztrián kívüli) országokban tartózkodó vagy oda ingázó szülők szociodemográfiai és területi jellemzőiben 2011 és 2016 között nem történt jelentős változás.

míg az Ausztrián kívüli országokban élő és oda ingázó szülők területi elhelyezkedése az előzőekhez hasonló, addig az ideiglenesen Ausztriába költöző szülők inkább (62%-ban) a három dunántúli régióból költöztek a szomszédos országba, az Ausztriába (nem a határhoz közeli területekről) ingázó szülők aránya pedig szintén két dunántúli régióban, Közép- és Dél-Dunántúlon volt magas, közel 30–30%. (20. ábra)

20. ábra: Az átmenetileg külföldön tartózkodó és külföldre ingázó, Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő szülők megoszlása régiók szerint, 2016

Forrás: 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás

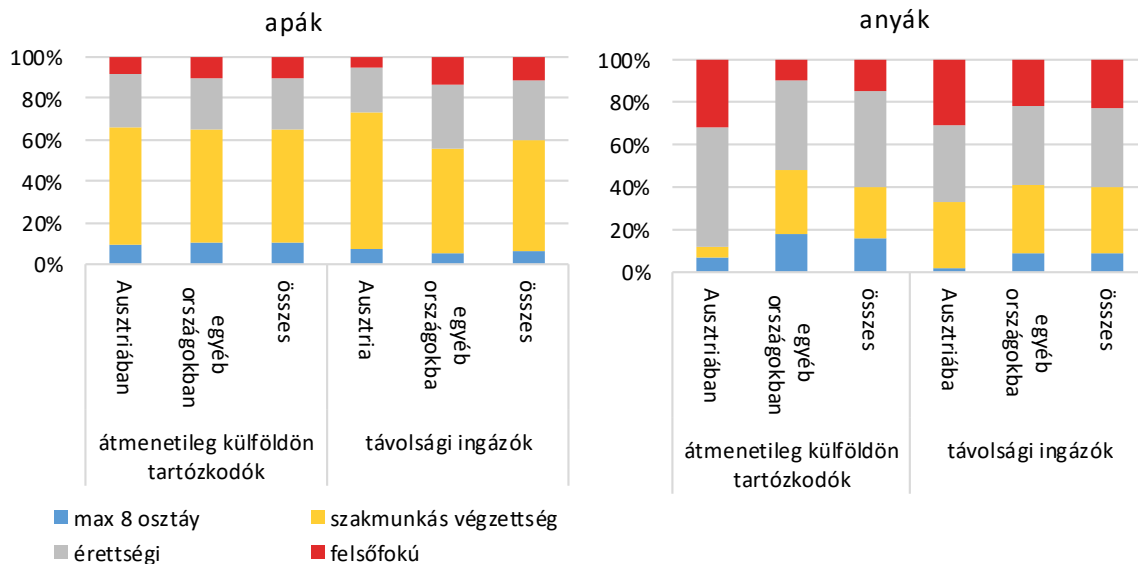
Mint ahogy a transznacionális családokra vonatkozó adatok is mutatták, jobbra az apák vállaltak külföldön munkát, de az Ausztrián kívüli országokba (főként Németországba és a szomszédos országokba) ingázók között a nők aránya is 16% volt.

Mind az ideiglenesen külföldön élő, mind a külföldre ingázó szülők háromnegyede a 35–49 éves korcsoportba tartozott, de az átmenetileg Ausztrián kívüli országokban élő anyák körében – hasonlóan az átmenetileg külföldön élők teljes sokaságának korcsoportok és nemek szerinti adataihoz – a 15–29 évesek aránya is magas, 20% volt.

A különféle mobilitási formákat választó szülők többsége szakmunkás végzettséggel vagy érettségivel rendelkezett 2016-ban, nemek és célországok szerint ugyanakkor lényeges eltéréseket mutatnak az adatok. Egyrészt megfigyelhető – mint az a külföldön dolgozók teljes csoportjára is igaz – , hogy a külföldön lévő vagy külföldre ingázó nők (anyák) képzetesebbek a külföldön dolgozó, Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő férfiaknál, körükben mind az érettségizettek, mind

a felsőfokú végzettségűek aránya 10–11 százalékponttal magasabb. Másrészt látszik, hogy míg a külföldön élő/dolgozó anyák körében az átmenetileg Ausztriában élők és oda ingázók rendelkeznek jobb iskolázottsági mutatókkal (közel harmaduk felsőfokú végzettségű volt), addig az apák körében az egyéb országokba ingázók. (21. ábra)

21. ábra: Az átmenetileg külföldön tartózkodó és külföldre ingázó, Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő szülők megoszlása nemek és iskolai végzettség szerint, 2016

Forrás: 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás

A családjuktól hosszabb-rövidebb ideig távollévő szülők 73%-a házas családi állapotú volt a 2016. évi mikrocenzus idején, 21%-uk élettársi kapcsolatban élt, az egyedülálló (nőtlen/hajadon, özvegy vagy elvált) szülők aránya pedig 6%-ot tett ki. Az elváltak aránya a külföldön élő/dolgozó anyák körében lényegesen magasabb volt, mint a férfiaknál, különösen az Ausztrián kívüli országokba ingázók nőknél, ahol a 25%-ot is meghaladta.

Mint ahogy Blaskó és Szabó (2016) elemzéséből is látható, a Magyarországon élő családtagoktól hosszabb-rövidebb időre történő elszakadás szinte minden esetben munkavállalás céljából történik. 2016-ban a külföldön élő vagy oda ingázó szülők elsősorban alkalmazotti státuszban dolgoztak, az egyéni vállalkozók vagy társas vállalkozások tagjainak aránya 6% volt. Az átmenetileg külföldön, Ausztrián kívüli országokban élő nők körében viszont figyelemre méltó, hogy a mikrocenzus idején 13%-uk gazdasági aktivitása eltartott, 21%-uk gazdasági aktivitása pedig inaktív¹⁹³ volt. Csak találgatni lehet, hogy ezek a magas arányok mivel magyarázhatók, de feltételezhető, hogy eltartott státuszban

¹⁹³ A 2016. évi mikrocenzus fogalomhasználatában inaktívnak azok a személyek tekinthetők, akik „a felvétel eszmei időpontjában keresőtevékenységet nem folytattak, de keresettel, jövedelemmel rendelkeztek”, például saját/hozzátartozói jogon nyugdíjban vagy nyugdíjszerű ellátásban, gyermekgondozási ellátásban, vagy egyéb szociális ellátásban (ápolási díjban, szociális segélyben stb.), illetve vagyonukból vagy egyéb, nem munkával kapcsolatos jövedelemből éltek (KSH, 2016a, p. 10).

azok az anyák éltek külföldön, akik a korábban már kivándorló férjük/élettársuk után mentek szerencsét próbálni, megalapozva ezzel az egész család külföldre költözését. Tehát ebben az esetben egy átmeneti állapotról lehet szó: a házastársukat követő feleségek családjuk újraegyesítése miatt indultak útnak, megélhetésüket ideiglenesen a külföldön már stabil munkával, jövedelemmel rendelkező társukra bízva. Az inaktív keresők esetében pedig elképzelhető, hogy elsősorban illegálisan dolgozó személyekről van szó, egész pontosan arról, hogy az átmenetileg külföldön lévő, külföldön feketén dolgozó¹⁹⁴ személyekről kérdőívet kitöltő hozzátartozók a kérdőív kitöltése során úgy nyilatkoztak, hogy külföldön élő hozzátartozójuk nem munkaviszonyból származó jövedelemből él, ami alapján a kérdezőbiztosok a gazdasági státuszt inaktív keresőként jelölték meg. Természetesen ez csak két lehetséges feltételezés, az előzőek mellett a mintás adatfelvétel torzító hatásai sem zárhatók ki.

A külföldön dolgozó szülők által betöltött munkakörökre vonatkozó adatok nemenként meglehetősen eltérő képet mutatnak. A külföldön dolgozó apák elsősorban fém- és villamosiparban, illetve építőiparban dolgoztak 2016-ban, de említésre méltó a gépkezelők (főként mobil gépek kezelői) és járművezetők, valamint az ingázó férfiak körében (elsősorban az Ausztrián kívüli országokba ingázók csoportjában) a kereskedelmi és vendéglátó-ipari, valamint szolgáltatási foglalkozásokat választók aránya is. A nőknél ezzel szemben a magasan képzett szellemi és a képzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozások domináltak, de kereskedelemben is sokan dolgoztak. Szembetűnő azonban, hogy az átmenetileg Ausztriában tartózkodó és oda ingázó anyák lényegesen magasabb arányban végeztek magasan képzett szellemi munkákat (jobbára felsőfokú vagy középfokú végzettséghez kapcsolódó egészségügyi foglalkozásokat), mint az egyéb országokban élő/dolgozó anyák. Az utóbbi csoportban viszont előfordultak gépkezelői foglalkozások is, noha míg a gépkezelőként dolgozó férfiak inkább fémfeldolgozó és fémmegmunkáló, illetve cement-, kő-, és egyéb ásványi anyag feldolgozó gépekkel dolgoztak, addig a nők (gyártáson) élelmiszer- és italgártó, valamint textilipari gépek kezelőiként.

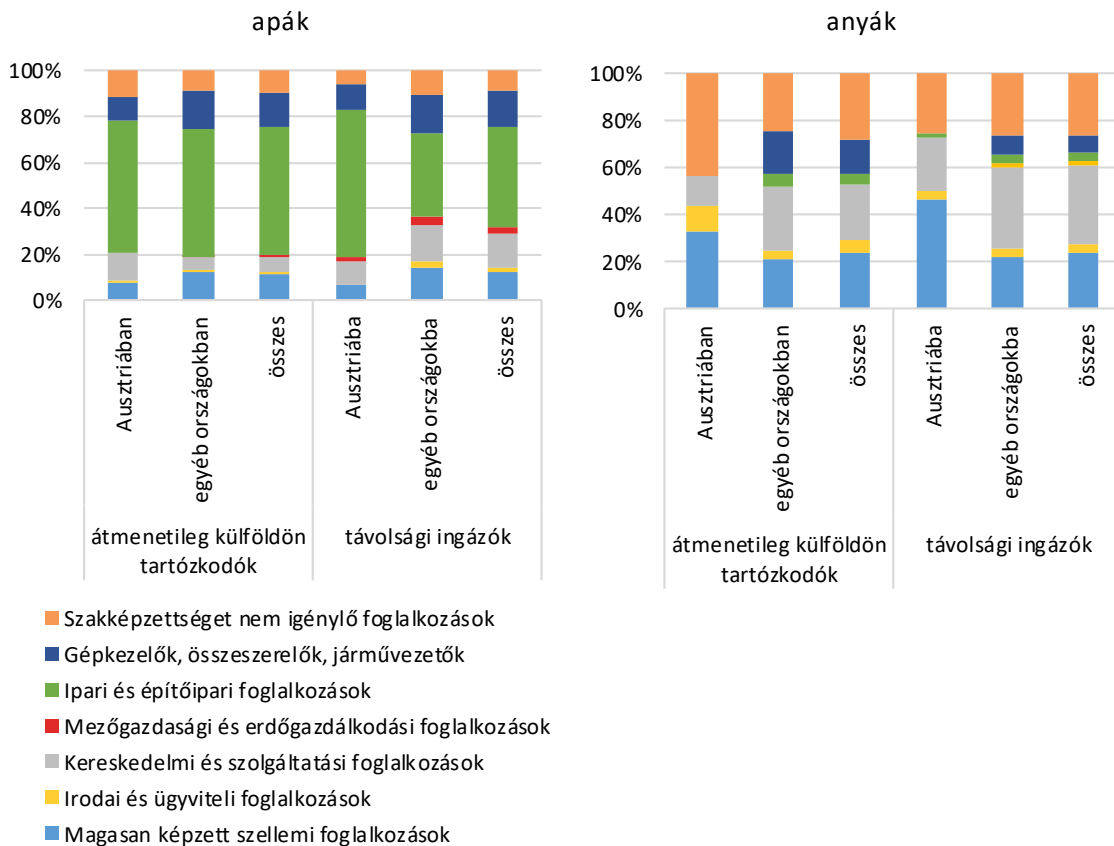
(22. ábra)

Mivel a külföldön dolgozó anyák körében a szakképzettséget nem igénylő, egyszerű foglalkozásokat végzők aránya kifejezetten magas (az átmenetileg Ausztriában tartózkodó nők körében majdnem 44%), ezért nem meglepő, hogy a *Nemzetközi vándorlás* című kiegészítő felvétel átmenetileg külföldön tartózkodókra vonatkozó adatai alapján az ideiglenesen külföldön tartózkodó, Magyarországon élő

¹⁹⁴ A szakirodalomban jól ismert tény, hogy manapság Magyarországról egyre több nő vállal idősgondozói munkát külföldön. Várad (2018c) tanulmányában arról is olvashatunk, hogy a házi gondozót kereső külföldi családok, valamint a potenciális idősgondozók között közvetítő „sofőrök” túlnyomó többsége informális hálózatokat működtet, és az ezekre a hálózatokra támaszkodó nők jellemzően feketén dolgoznak külföldön. Gábr (2020) eredményei alapján viszont úgy látszik, hogy Ausztriában többnyire bejelentéssel dolgoznak az idősgondozói feladatokat ellátó magyarországi nők, illegális foglalkoztatásuk egyéb országokban, például Németországban jelentős. Talán ezek az interjú kutatásokból származó eredmények magyarázzák a 2016. évi mikrocenzus azon adatait, amik azt mutatják, hogy az inaktív keresők aránya az Ausztriában élő anyák körében alacsony, az egyéb országokban tartózkodó anyák körében pedig kiemelkedő volt.

kiskorú gyermeket nevelő anyák 85%-a képzettségi szintjénél alacsonyabb szintű munkát végzett 2016-ban. Ezzel szemben a külföldön dolgozó apáknak csak 21%-a volt alulfoglalkoztatott.

22. ábra: Az átmenetileg külföldön tartózkodó és külföldre ingázó, Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő szülők megoszlása nemek és foglalkozási főcsoportok szerint, 2016

Forrás: 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás

A kiegészítő felvétel – ami csak az átmenetileg külföldön tartózkodó szülők jellemzőinek vizsgálatát teszi lehetővé – adatai alapján továbbá látszik, hogy az ideiglenesen külföldön lévő gyermekes apák 93%-a a külföldi munkavállalás előtt Magyarországon dolgozott, körükben az álláskereső aránya csupán 6% volt. A külföldre költözés mellett döntő anyák viszont sokkal alacsonyabb arányban (53%-ban) válaszoltak úgy, hogy közvetlen a külföldre költözés előtt valamilyen munkát végeztek itthon, körükben magas (29 és 18%) volt az álláskereső, és az egyéb tevékenységet végzők (ami nem azonos a tanulással¹⁹⁵) aránya is. Ezek lényegesen magasabb arányok annál, mint ami az ideiglenesen külföldön tartózkodók teljes csoportjára, azon belül is a nőkre jellemző. Valószínűsíthető, hogy a gyermekeiket

¹⁹⁵ Az átmenetileg külföldön tartózkodó, Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő szülők közül senki sem jelölte azt a választ, hogy közvetlenül a külföldre költözése előtt Magyarországon tanult.

„hátrahagyó” nők közül sokan azért döntöttek a külföldi munkavállalás mellett, mert Magyarországon nem tudtak elhelyezkedni.¹⁹⁶

A 2016. évi mikrocenzus idején az átmenetileg külföldön lévő szülők 90%-a egyedül vagy bérlőtárssal/munkatárssal lakott együtt külföldön. A nők körében a bérlőtárssal/munkatárssal élők aránya alacsonyabb volt, mint a férfiaknál (12,4 vs. 48,0%), viszont közülük többen (14,4%-uk) éltek együtt egyéb személlyel, amely kategóriába minden olyan személy beletartozik, aki nem családtag vagy bérlőtárs/munkatárs. Valószínűleg ezt a csoportot nagyrészt azok a külföldön, házi idősgondozóként dolgozó nők alkották, akik az őket alkalmazó külföldi családoknál laktak.

A külföldön élő szülők transznacionális kapcsolatait is érdemes nemenként vizsgálni, mivel – meglepő módon – az adatok azt mutatják, hogy az átmenetileg külföldön tartózkodó, gyermeküket „hátrahagyó” apákra intenzívebb transznacionális kapcsolattartás jellemző, mint a gyermeküktől távollévő nőkre. Míg az apák 95%-a nyilatkozott úgy, hogy a külföldön töltött időszakban legalább egyszer hazalátogatott, addig az anyák 78%-a nyilatkozta ugyanezt, tehát közel negyedük egyáltalán nem volt Magyarországon a külföldre költözése óta¹⁹⁷. Továbbá elmondható, hogy a férfiak körében nem csupán a hazalátogatók aránya volt magasabb, hanem a hazalátogatások is gyakrabban történtek náluk. Míg a kiskorú gyermeket nevelő férfiak 30%-a havonta többször, 37%-a havonta egyszer, 24%-a pedig 2–3 havonta hazalátogatott, addig a külföldön lévő anyákra a havonta többszöri hazalátogatás egyáltalán nem volt jellemző, a csupán 1–2 alkalommal hazalátogatók aránya viszont ötször akkora (22%) volt, mint a férfiaknál. Ez az eredmény ellentmond annak a hipotézisnek, hogy a külföldön lévő anyák nagyobb mértékben viselik a transznacionális nevelés terheit (Lockwood, Smith and Karpenko-Seccombe, 2019; Mazzucato, 2015; Vladicescu and Vremis, 2012), így gyakrabban jelentkezik náluk a bűntudat és a visszatekintő önvád (Trapenciere, 2017; Váradi, 2018b), ami erősebb transznacionális aktivitást idéz elő. Fontos azonban megjegyezni, hogy a külföldön lévő anyák alacsonyabb hazalátogatási gyakorisága nem feltétlenül jelent egyet a transznacionális kapcsolattartás hiányával, hiszen annak legfőbb formája nem a hazautalás vagy a hazalátogatás, hanem sokkal inkább a külföldön lévő szülő és a hátrahagyott családtagok (elsősorban gyerekek és partnerek) közötti kommunikáció milyensége, gyakorisága és módja.

Bár az alacsony elemszám miatt a hazalátogatást befolyásoló tényezők többváltozós statisztikai módszerrel történő vizsgálatára nemek szerinti bontásban, és a Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő, ideiglenesen külföldön lévő szülőkre fókuszálva nem volt lehetőség, a 9. táblázat

¹⁹⁶ Noha a magyar gazdaságban a munkaerőhiány egyre nagyobb problémát okoz, egy friss, 2018–2019-es külföldön élő és dolgozó személyek (p=1 387) körében végzett reprezentatívnek tekinthető adatfelvétel eredményei alapján Hárs (2020) megállapította, hogy a magasabb jövedelem reményével az elkeseredettség, az otthoni munkalehetőségek hiánya, illetve a kilátástalanság az egyik legfőbb oka a külföldi munkavállalásnak, a válaszadók 40%-a ezt az okot jelölte meg.

¹⁹⁷ Az viszont nem zárható ki, hogy a külföldön lévő szülő és a hátrahagyott családtagok találkozásaira külföldön került sor. Erről jelen kutatás keretében készült interjúk felmérés során többen is beszámoltak.

alapján látható, hogy a hátrahagyott gyermek léte/nem léte erősen befolyásolta azt. A logisztikus regresszió első, csak a különféle családtípusokat tartalmazó modellje (amely bár szignifikáns, magyarázóereje alacsonynak tekinthető) eredményei azt mutatják, hogy a gyermektelen, külföldön családtaggal élő személyekhez képest 4-szer, illetve 5-ször nagyobb eséllyel látogattak haza a külföldön töltött időszak alatt azok a szülők, akik (18 év alatti és 18–25 éves, vagy csak 18–25 éves) gyermekeiket hátrahagyták. Úgy tűnik, hogy az eltartott gyermek léte/nem léte még akkor is hatással van a hazalátogatásokra, ha a gyerekek külföldön élnek. Ez vélhetően azzal magyarázható, hogy – mivel a külföldön élő gyerekek többsége nem szülővel élt – a szétszóródott családtagok találkozásaira elsősorban Magyarországon került sor. Továbbá ez az eredmény jól mutatja, hogy az ideiglenesen külföldön élők hazalátogatási gyakorlatait nem csupán a gyermek léte és holléte befolyásolta, hanem a hátrahagyott egyéb családtagok – mivel az átmenetileg külföldön tartózkodók 48%-a a 2016. évi mikrocenzus idején házassági állapotú volt, vagy élettársi kapcsolatban élt, ezért elsősorban házastársak/élettársak/partnerek – léte/nem léte is. Ezt támasztja alá a logisztikus regressziós modell azon eredménye is, hogy a gyermektelenek körében is nagyobb volt a hazalátogatás valószínűsége akkor, ha adott személy nem családtaggal élt külföldön.

A modellt egyéb független változókkal bővítve – ami a magyarázóerőt 30%-ra növelte – a különféle családtípusokhoz tartozás hazalátogatásokra gyakorolt hatása továbbra is jelentős maradt, de a nem, életkor, iskolai végzettség, családi állapot, foglalkoztatási forma, célország és a külföldön töltött idő is szignifikáns hatást gyakorolt arra, hogy a külföldön lévő személy hazalátogatott-e a külföldön töltött időszakban. A leíró adatokhoz hasonlóan látható, hogy a nők kisebb valószínűséggel látogattak haza, mint a férfiak, illetve a referenciának tekintett 15–29 éves korcsoporthoz képest az 50 év felettiekre is kevésbé volt jellemző a hazalátogatás. A 40–49 évesek körében, amely korcsoportba a gyermeküket „hátrahagyó” szülők többsége tartozott, viszont majdnem kétszer akkora volt a hazalátogatás esélye, mint a legfiatalabbaknál. Továbbá látszik, hogy a 8 általánosnál magasabb iskolai végzettség, valamint a referenciának tekintett alkalmazotti státuszhoz képest a vállalkozóként, vagy vállalkozás tagjaként folytatott tevékenység 1,5–2-szeresére növelte a hazalátogatás valószínűségét, amely eredmény alátámasztja Cho és Allen (2019) azon álláspontját, hogy a transznacionális életmód családok életére gyakorolt hatásait – egyéb jellemzők¹⁹⁸ mellett – a transznacionális migrációban érintett személy humán tőkéje alapján szükséges vizsgálni. A transznacionális migrációban érintett személy tudása, kompetenciái és egyéb gazdaságilag releváns tulajdonságai ugyanis olyan többlet-erőforrásokat (például pénz, rugalmasság stb.) eredményeznek, amelyek a transznacionális tevékenységeket is befolyásolhatják.

¹⁹⁸ Lásd: 2.2. – *Transznacionális családok* című – fejezet.

A hazalátogatásokra a családi állapot is jelentős hatással volt. A nőtlen/hajadon családi állapotúakhoz képest minden más családi állapotú személy szignifikánsan nagyobb valószínűséggel látogatott Magyarországra. Kiemelésre méltó az elvált és özvegy családi állapotúak csoportja, akik 4-szer és 7-szer nagyobb eséllyel látogattak haza, mint a nőtlenek/hajadonok. Feltételezhetnénk, hogy az egyszülős családok számának folyamatos emelkedése, a háztartások életszínvonalának romlása és a migráció feminizációja, valamint e folyamatok egymásra hatása miatt jobbra gyermeküket egye dül nevelő nőkről van szó¹⁹⁹, akiket kilátástalan helyzetük és a nyugat-európai országokban megnövekvő gondozói igény arra ösztönzött, hogy gyermekeiket hátrahagyva külföldön vállaljanak munkát. Az adatok azonban azt mutatják, hogy az elvált vagy özvegy családi állapotú átmenetileg külföldön lévő személyek körében a nemek aránya kiegyenlített volt, és körükben csupán 6% volt a 18 éven aluli gyermeküket hátrahagyók aránya.²⁰⁰ Ebből arra lehet következtetni, hogy az elvált és özvegy családi állapotúak intenzívebb hazalátogatási gyakorlatai elsősorban nem a hátrahagyott gyerekek létével magyarázható, hanem például azzal, hogy a nőtlen/hajadon állapotúak jobbra fiatalok, akik külföldi kapcsolati háló kiépítésével, új párkapcsolat kialakításával²⁰¹, valamint a fogadó ország nyelvének és normáinak elsajátításával sikeresen integrálódtak és ezáltal kevésbé kötődnek Magyarországhoz. Az elvált és özvegy családi állapotúak viszont inkább idősebbek²⁰², akik jobban ragaszkodnak hazájukhoz, gyakoribb hazalátogatásaikat a Magyarországon hagyott család és barátok mellett a gyökerekhez visszatérés is motiválhatja (Illés, 2004; 2013).

A célország tekintetében elmondható, hogy minél távolabb költözik valaki a származási országtól, annál kevésbé látogat haza. Ausztriához képest minden más célország alacsonyabb esélyhányadossal szerepelt a modellben, a hazalátogatás valószínűsége azoknál az ideiglenesen külföldön élő személyeknél volt a legkisebb, akik a legtávolabb, az Egyesült Államokban, illetve egyéb nem EGT

¹⁹⁹ A KSH (2016b) adatai szerint míg 1980-ban 341 ezer, addig 2016-ban 503 ezer egyszülős család élt Magyarországon, és az esetek legnagyobb hányadában (85,6%-ban) az anya élt együtt gyermekeivel. A három- vagy többgyermekes háztartások mellett az egyszülős háztartások voltak a legrosszabb jövedelmi helyzetben 2016-ban, és ők voltak a legnagyobb mértékben kitéve a szegénység vagy kirekesztődés, valamint a súlyos anyagi depriváció kockázatának (KSH, 2018b).

²⁰⁰ Fontos azonban megjegyezni, hogy a gyermeküket „hátrahagyó” szülők között nem jelennek meg azok az elvált szülők, akiknek ugyan van Magyarországon élő kiskorú gyermekük, de elváltak, és gyermeküket volt házastársuknál helyezték el (így nem tartoznak az előző fejezetben azonosított transznacionális családok tagjai közé), noha a hazalátogatások vélhetően körükben is gyakoribbak.

Igaz ugyan, hogy a válások egyre nagyobb hányada zajlik le úgy, hogy abban nem érintett a házasságból szü letett kiskorú gyermek, tehát az elváltak között a gyermektelenek vagy már nagykorú gyermekeket nevelők aránya is jelentős, ugyanakkor Makay és Szabó (2018), valamint Makay és Murinkó (2021) eredményei azt mutatják, hogy a gyerekek érintettsége még mindig magas. 2016-ban a válások 55, 2019-ben 52%-ánál volt érintett legalább egy kiskorú gyermek, a szü leik válását megelő gyerekek száma 2016-ban megközelítette a 17 ezer főt, 2019-ben pedig 14 ezer fő volt. Ebből adódóan feltételezhető, hogy az elvált családi állapotú átmenetileg külföldön tartózkodó személyek között is magas azon gyermekes szü lek aránya, akik gyermeküktől távol élnek ugyan, de nem okvetlenül a külföldi munkavállalás miatt, hanem azért, mert gyermeküket a házassági bontóperek során a másik szü lőnél helyezték el.

²⁰¹ Erről nem rendelkezünk adatokkal, mivel a 2016. évi mikrocenzus adatai a nőtlen/hajadon családi állapotúak csoportján belül a ténylegesen egyedülálló, illetve a párkapcsolatban élők elkülönítés ét nem teszik lehetővé.

²⁰² A KSH (2016c) adatai szerint míg 2016-ban a 15 éves és idősebb népesség körében az özvegyek 99, az elváltak 90%-a 40 éves vagy idősebb volt, addig a nőtlen/hajadon családi állapotúak körében a 40 évnél fiatalabbak aránya volt magas, 79%.

országokban éltek. Ez az eredmény illeszkedik korábbi kutatásunk (Gábrriel és Horváth, 2020), valamint Blaskó és Gördi (2014) megállapításaihoz, és alátámasztja Cho és Allen (2019) azon meglátását, hogy a transznacionális életmód hatásainak vizsgálata során a transznacionális migrációban érintett családtag elhelyezkedését, azaz a származási és célország közötti földrajzi távolságot is szükséges figyelembe venni, hiszen az a hazalátogatást bizonyos interperszonális és strukturális korlátok (például időhiány vagy pénzügyi korlátok) miatt gátolhatja. A szerző az elhelyezkedés (célország) kapcsán az országok közötti kulturális távolságot is nevesíti, azzal érvel, hogy egy idegen országban, egy teljesen új kulturális vagy társadalmi környezetben jelentkező kulturális sokk egy bizonyos idő eltelte után egyfajta elfogadássá („életviteli megállapodássá”) alakul át, ami a származási országhoz fűződő kötelek fokozatos lazulását eredményezi. A hazalátogatást befolyásoló tényezőket vizsgáló logisztikus regressziós modell alapján ugyanakkor éppen ennek ellenkezője látszik: az átmeneti külföldön tartózkodást kevesebb, mint egy éve fenntartókhoz képest az 1–2, vagy 3–4 éve ideiglenesen külföldön élők hatszoros eséllyel, a több mint négy éve külföldön élők pedig 14-szeres eséllyel látogattak haza. Úgy tűnik tehát, hogy minél tovább él valaki külföldön, annál inkább hazavágyik.²⁰³

A transznacionális gyakorlatok másik elemét, a hazautalásokat vizsgálva látszik, hogy az átmenetileg külföldön tartózkodó szülők majdnem teljes csoportja anyagilag támogatta Magyarországon élő hozzátartozóit. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy az itthon élő családtagok támogatása a férfiak körében majdnem 20 százalékponttal magasabb volt 2016-ban, mint a nőknél (97,7 vs. 78,3%).

A hazautalásokat befolyásoló tényezők vizsgálatához kapcsolódóan is elmondható, hogy az alacsony elemszámok csak a külföldön élő szülőkre, illetve csak az apákra, vagy csak az anyákra fókuszáló modellek kialakítását nem teszik lehetővé, de az egyértelműen látszik, hogy a hátrahagyott gyerekek léte nagyon erős hatást gyakorol arra, hogy a külföldön élők hazautalnak-e. A hazautalást vizsgáló logisztikus regresszió első modellje (9. táblázat) alapján – amelyben független változóként csak a családtípusok szerepelnek, és amelynek magyarázóereje 30% –, látszik, hogy a külföldön családdal élő, gyermektelen személyekhez képest a 25 éves vagy fiatalabb gyermekeiket hátrahagyók 50-szer nagyobb valószínűséggel, a csak 18–25 éves gyermekeiket hátrahagyók pedig több mint 60-szor nagyobb valószínűséggel utaltak haza. Az itthon élő családtagok anyagi támogatásának valószínűsége a gyermektelen, külföldön családdal élőkhez képest abban az esetben is 2–3-szoros, ha volt gyermek, de külföldön élt, vagy ha a külföldön tartózkodó személynek nem volt gyermeke, és nem családdal élt külföldön.

A hazautalást vizsgáló modellt egyéb változókra kontrollálva a magyarázóerő 53%-ra nőtt. Az összes magyarázó változót tartalmazó modellben a különféle családtípusok hatása – bár csökkent – továbbra

²⁰³ A hazalátogatások motivációjáról és céljáról azonban nem rendelkezünk adatokkal, ezért ezek feltárása további vizsgálatokat igényel.

is a legjelentősebb maradt, ugyanakkor megfigyelhető, hogy az alapvető demográfiai változók is szignifikáns hatást gyakoroltak a hazautalásokra. A nőkre és a fiatalabbakra kevésbé volt jellemző, hogy támogatták Magyarországon élő hozzátartozóikat, családi állapot alapján pedig látszik, hogy míg a nőtlenek/hajadonok csoportjához képest a házas és elvált családi állapotúak, illetve élettársi kapcsolatban élők közé tartozás növelte az átutalás valószínűségét, addig az özvegy családi állapothoz tartozás nyolcadára csökkentette azt. Mivel az özvegyekre volt leginkább jellemző a hazalátogatás, viszont körükben a 18 éven aluli gyermeket hátrahagyó szülők aránya – mint arról már pár bekezdéssel korábban volt szó – meglehetősen alacsony (csupán 6,5%) volt, így feltételezhetjük, hogy többségében olyan idősebb korosztályba tartozó gyermektelen személyekről, vagy már saját ellátásukról önállóan gondoskodó nagykorú személyek szüleiéről van szó, akik kevésbé integrálódtak a fogadó országba, ezért gyakrabban hazajárnak, viszont nem tartozik hozzájuk olyan személy, akit anyagilag támogatniuk kell. Emellett érdekes az az eredmény is, hogy bár az alapfokúnál magasabb iskolai végzettség a hazalátogatások valószínűségét növelte, a hazautalásokra éppen ellentétes hatást gyakorolt. Kajdi és munkatársai (2019) hasonló eredményre jutottak, és megállapították azt is, hogy jellemzően az alacsonyabb jövedelmű háztartások fogadnak külföldről utalást, amit elsősorban a mindennapi kiadásaihoz használnak fel.²⁰⁴

A hazalátogatásokra vonatkozó eredményekhez hasonlóan a hazautalások tekintetében is elmondható, hogy azokra volt leginkább jellemző a Magyarországon élő családtagok anyagi támogatása, akik vállalkozóként, vagy társas vállalkozás tagjaként dolgoztak külföldön, ugyanakkor a képzettségi szint és a végzett munka jellege tekintetében csak enyhe hatás figyelhető meg.

A külföldön töltött idő is befolyásolta a magyarországi családtagok anyagi támogatását: értelemszerűen (hiszen a kezdeti időszakban több a migrációval kapcsolatos kiadás, nincs vagy kevesebb a félretett összeg) az egy évnél rövidebb ideje külföldön tartózkodókhoz képest a hosszabb ideje külföldön lévők nagyobb valószínűséggel utaltak haza. Végül a célország tekintetében látható – korábbi, visszatérők transznacionális gyakorlatait elemző kutatásunk (Gábrriel és Horváth, 2020), illetve Kajdi (2018) eredményeihez illeszkedve –, hogy legnagyobb arányban a Németországban és

²⁰⁴ Bár az érintett háztartások jövedelmi helyzetéről nem rendelkezünk adatokkal (jövedelmi helyzetre vonatkozó kérdés csak a *Szubjektív jóllét* című kiegészítő felvétel kérdőívében szerepelt), feltételezhető, hogy a külföldön dolgozó háztartásfő iskolai végzettsége és a magyarországi háztartás jövedelmi helyzete között összefüggés mutatható ki. Igaz ugyan, hogy a család (háztartás) anyagi helyzetére a külföldről kapott támogatás is hatást gyakorol, de inkább annak összege, mint az, hogy milyen rendszeresen küldik.

Továbbá a háztartás jövedelemhelyzetét a hátrahagyott családtagok iskolai végzettsége is befolyásolja. Mivel a homogámiaira való hajlandóság, vagyis az azonos iskolázottságúak házasodása a legfeljebb általános iskolát végzettek között a legvalószínűbb (Bukodi, 2002), és a 2011. évi népszámlálás, illetve 2016. évi mikrocenzus adatai azt mutatják, hogy a saját iskolai kategórián belüli házasodás az évezred eleje óta még inkább jelentős (Tóth és Szelényi, 2018), így arra következtethetünk, hogy a legfeljebb a lapfokú iskolai végzettséggel rendelkező átmenetileg külföldön tartózkodó személyek Magyarországon élő házastársai/élettársai/partnerei is hasonló iskolai végzettségűek, így munkaerőpiaci helyzetük jobbra kedvezőtlen, keresetük alacsony.

Ausztriában élők támogatták Magyarországon élő családtagjaikat, a hazautalás valószínűsége más országokban tartózkodók esetében alacsonyabb volt, főként az egyéb nem EGT országokban élők körében, amely csoport esélyhányadosa ötöde volt a referenciának tekintett Ausztriában élőkének. A hazalátogatások és hazautalásokra vonatkozó adatok, illetve a transznacionális családok tagjainak egyéb jellemzői alapján tehát elmondható, hogy a Magyarországra történő látogatások és az itthon élő családtagok anyagi támogatása azokból az országokból volt a leginkább jelentős, ahol a kiskorú gyermeket nevelő, családot „hátrahagyó” személyek többsége élt.

9. táblázat: A hazalátogatás és hazautalás esélyét befolyásoló tényezők az átmenetileg külföldön tartózkodók esetében (logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai) (2016)

Magyarázó változók	Hazalátogatott?		Hazautalt?	
	I. Modell Exp(B)	II. Modell Exp(B)	I. Modell Exp(B)	II. Modell Exp(B)
Családtípus (ref. nincs gyermek, de családtaggal él külföldön)				
van 18 éven aluli és 18–25 éves gyermek is, aki Magyarországon él csak 18–25 éves, Magyarországon élő gyermek van	4,23***	3,24***	50,53***	24,81***
van 18 éven aluli vagy 18–25 éves gyermek, aki külföldön él	5,38***	3,49***	63,18***	31,65***
nincs gyermek, és nem családtaggal él külföldön	2,97***	1,33*	2,53***	7,14***
Nem (ref. férfi)				
nő		0,89**		0,42***
Korcsoport (ref. 15-29)				
30-39		0,98		1,33***
40-49		1,64***		3,76***
50-64		0,81**		5,68***
65+		0,18***		0,78
Iskolai végzettség (ref. max. 8 osztály)				
szakmunkás		1,56***		0,96
érettségi		1,52***		0,71***
felsőfokú		1,46***		0,21***
Családi állapot (ref. nőtlen/hajadon)				
házas		2,23***		4,14***
özvegy		6,68***		0,13***
elvált		3,88***		2,13***
élettárs		1,19**		2,62***
Foglalkoztatási forma (ref. alkalmazott)				
vállalkozó/vállalkozás tagja		1,90***		3,82***
egyéb (napszámos/közfoglalkoztatott/segítő családtag stb.)		0,31***		1,14
Képzettségi szintjéhez viszonyítva milyen munkát végzett külföldön (ref. képzettségi szintjének megfelelő)				
Képzettségi szintjénél alacsonyabb szintűt		1,03		1,08*
Célország (ref. Ausztria)				
Németország		0,62***		1,09*
Egyesült Királyság		0,26***		0,62***
Egyéb EGT ország		0,25***		0,93*
USA		0,07***		0,75***
Egyéb nem EGT ország		0,13***		0,19***
Mióta él külföldön (ref. kevesebb, mint egy éve)				
12-24 hónapja		5,98***		1,88***
25-48 hónapja		5,55***		1,15***
több, mint 4 éve		14,31***		1,69***
n	1 176	964	1 136	937
-2 Log likelihood	42786,3	24622,4	50772,4	29842,0
Cox & Snell R Square	0,027	0,178	0,184	0,391
Nagelkerke R Square	0,043	0,304	0,246	0,528

Szignifikanciaszintek: ***: $p < 0,001$; **: $p < 0,01$; *: $p < 0,05$.

Forrás: 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás

A kiegészítő felvétel adatai alapján az átmenetileg külföldön tartózkodó szülők közel 60%-a tervezte, hogy visszatér Magyarországra, 47%-uk még 2016-ban vagy 1–2 éven belül, 40%-uk viszont úgy nyilatkozott, hogy nem tudja még pontosan a visszatérés idejét. Míg a külföldön lévő apák körében azok aránya magasabb (61%), akik meghatározták visszatérésük idejét, addig a nők kétharmada nem tudja még pontosan, hogy mikor jön vissza. Azoknak az aránya viszont, akik soha nem terveznek visszatérni Magyarországra, mindkét nem esetében elenyésző.

5.4 A transznacionális mobilitás okai, családok életére gyakorolt hatásai, és a transznacionális családok tagjainak jövőbeli tervei

5.4.1 Szekunder adatok elemzésének eredményei

5.4.1.1 A transznacionális életmód külföldön dolgozó félre, és hátrahagyott/itthon maradó partnerekre gyakorolt hatásai

A transznacionális életmódnak a transznacionális mobilitásban érintett, Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő szülők, valamint hátrahagyott/itthon maradó partnereik mentális állapotára gyakorolt hatásait két pozitív (boldog, nyugodt/békés) és négy negatív (csüggedt/levert, ingerült, stresszes, magányos) érzelmi állapot mentén vizsgáltam a 2016. évi mikrocenzus jóllétre vonatkozó kiegészítő adatai alapján. Arra kerestem a választ, hogy a különféle családtípusokhoz vagy párkapcsolati/mobilitási státuszhoz tartozás, azaz a „hátrahagyó” vagy „hátrahagyott” helyzet befolyásolja-e az érintettek érzelmi-hangulati állapotát, illetve arra milyen egyéb tényezők hatnak.

A hat érzelmi állapot megélésének esélyét vizsgáló, csak az átmenetileg külföldön tartózkodó személyekre fókuszáló logisztikus regressziós elemzések első modelljei (I. Modell) alapján látható, hogy a külföldön élők mentális jóllétét jelentősen befolyásolta az, ha volt Magyarországon élő 18 év alatti vagy 18–25 éves gyerekek,²⁰⁵ akit hátrahagytak. A gyermeküktől elválasztva élő szülőkre kevésbé volt jellemző a pozitív érzések megélése, mint a gyermektelenek csoportjára, viszont a negatív érzelmek gyakrabban jelentkeztek náluk, különösen az idősebb, 18–25 éves gyermeküket hátrahagyó szülőknél. Azok, akik gyermekeiket hátrahagyták 2–3-szor nagyobb valószínűséggel voltak csüggedtek/leverték, és 1,5–2-szer nagyobb valószínűséggel voltak stresszes lelkiállapotúak, mint a referenciának tekintett gyermektelen személyek, és a Magyarországon élő 18–25 éves gyermekek külföldön dolgozó szülei körében a magányosság megélésének esélye is majdnem kétszeres volt a referenciacsoporthoz képest.

²⁰⁵ Mint arról *A kutatói kérdések vizsgálata* című fejezetben már volt szó, az alacsony elemszám miatt a családtípus változó „csak 18 éven aluli, Magyarországon élő gyermek van”, „Magyarországon és külföldön élő gyermek is van”, illetve „csak külföldön élő gyermek van” kategóriáit nem tudtam kialakítani. Továbbá annak jelölésére sem volt lehetőség, hogy az átmenetileg külföldön tartózkodó személy családtaggal vagy egyéb személlyel lakott-e külföldön.

Ugyanakkor a logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai azt mutatják, hogy a gyermeküket hátrahagyókra kevésbé volt jellemző az ingerültség, mint a gyermektelenek csoportjára.

A 16 éves vagy idősebb, Magyarországon élő kiskorú gyermeket nevelő szülők mentális állapotát vizsgáló modellek (II.A. Modell) alapján az is látható, hogy bár a teljes családban élőkhez képest az egyedülálló szülők rendelkeztek a legrosszabb érzelmi mutatókkal, a külföldi munkavállalás miatt gyermeküktől távollévő szülők érzelmi-hangulati állapota is jóval kedvezőtlenebb volt, mint a referenciacsoporté. Az esélyhányadosok azt mutatják, hogy a gyermeküket „hátrahagyó” szülőknek fele akkora volt az esélyük arra, hogy mindig vagy többnyire boldognak érezzék magukat, mint a teljes családban élő társaiknak, viszont 1,5-ször nagyobb eséllyel voltak csüggedtek/leverték, és 1,2-szer nagyobb eséllyel voltak stresszes lelkiállapotúak, mint a gyermekükkel és partnerükkel együtt élők. Emellett ötször akkora eséllyel voltak magányosak, mint a teljes családban élők, körükben a magányosság mutatója még az egyedülálló szülőkre jellemző értéket is meghaladta.

A hátrahagyott partnerek megélt érzelmi állapotára vonatkozó mutatókat vizsgálva viszont az látszik, hogy ők voltak a legjobb helyzetben a mentális jóllét szempontjából. A pozitív érzelmi állapotok megélése sokkal, a negatív érzelmi állapotok megélése pedig kevésbé volt jellemző rájuk, mint a más párkapcsolati/mobilitási státuszhoz tartozókra. 1,12-ször nagyobb eséllyel voltak boldogok, 1,66-szor nagyobb eséllyel voltak nyugodt/békés lelkiállapotúak, mint a teljes családban élők, kevésbé érezték magukat csüggedtnek/levertnek, és stressz-szintjük is alacsonyabb volt. A magányosság mutatója viszont esetükben is jóval a referenciának tekintett érték feletti volt, de nem haladta meg a külföldön élő szülőkre, valamint a gyermeküket egyedül nevelőkre jellemző értéket.

A párkapcsolati/mobilitási státuszt jelölő, de a mobilitási formát figyelmen kívül hagyó modellek (II.A. Modell) alapján tehát összességében elmondható, hogy a családok külföldi munkavállalás miatti kettészakadása a külföldön lévő szülők érzelmi-hangulati állapotára van a legjelentősebb hatással. Ők azok, akik családjuktól, magyarországi barátaiktól elválasztva, egy idegen országban – gyakran kívülállóként („Ausländer”-ként) élve – leginkább elszenvedik a transznacionális élet következményeit. Noha ez a kettészakadás a transznacionális családok hátrahagyott tagjainak közérzetét is befolyásolja, látható, hogy az egyedülálló szülőkkel szemben sokkal stabilabb érzelmi háttérrel rendelkeznek, és bár több (elsősorban a háztartási és gyermeknevelési feladatokhoz kapcsolódó) teher nehezedik rájuk, sokkal boldogabbak, nyugodtabbak, és a negatív érzések kevésbé uralkodnak el rajtuk. Vélhetően partnerük külföldi munkavállalásából adódó anyagi biztonság mellett az ismerős környezet, a rokonaik/barátaik támogató jelenléte is hatással van erre, de az sem zárható ki, hogy a távol töltött idő is pozitív hatással van ezekre a párkapcsolatokra. Viszont az adatok azt mutatják, hogy a családok szétszakadásával járó külföldi munkavállalás pozitív hozadékai ellenében az érintettek magánnyal fizetnek.

Ha a párkapcsolati/mobilitási státusz változót a mobilitástípus alapján tovább-bontjuk (II.B. Modell), látható – noha nem minden vizsgált érzelmi állapot vonatkozásában annyira egyértelműek az eredmények –, hogy a mentális állapot szempontjából azok voltak a legrosszabb helyzetben, akik a leghosszabb ideig voltak távol szeretteiktől. Bár a külföldön tartózkodó szülők esetében a tartósan külföldön lévők jellemzőinek vizsgálatát nem tették lehetővé az adatok (lásd: 151. lábjegyzet), így is egyértelmű, hogy azok szenvedték meg leginkább a transznacionális életet, akik külföldre költöztek, így ritkábban láthatták családtagjaikat. A külföldön dolgozó szülők közül ők voltak a legkevésbé boldogok, leginkább csüggedtek/leverték, és körükben a magányosság esélyét jelző mutató értéke is kétszer akkora mértékben tért el a teljes családban élő szülőre jellemző értéktől, mint azoknál, akik a távolsági ingázást választották. A mobilitástípus szerinti bontás a hátrahagyott/itthon maradó partnerek érzelmi állapotára vonatkozó eredményeket is módosította, és láthatóvá tette azt, hogy – bár a hátrahagyott partnerek teljes csoportjának érzelmi–hangulati állapota (a magányosságtól eltekintve) még a gyermekükkel és partnerükkel élő szülőknél is kedvezőbb volt – a partner tartós migrációja meglehetősen káros a hátrahagyottak érzelmi-hangulati állapotára. Azok a hátrahagyott személyek, akiknek házastársa/élettársa tartósan külföldön tartózkodott, fele akkora eséllyel voltak boldogok, és több mint háromszor akkora eséllyel voltak csüggedt/levert hangulati állapotban, mint a teljes családban élők, valamint 18-szor nagyobb volt az esélyük arra, hogy magányosnak érezzék magukat.

A logisztikus regressziós modelleket egyéb változókkal bővítve (II.C. Modell) látható, hogy bár az esélyhányadosok valamelyest módosultak, a különféle családtípusokhoz tartozás mentális állapotra gyakorolt hatása továbbra is jelentős maradt. Legkevésbé az átmenetileg külföldön élő szülők voltak boldogok vagy nyugodtak/békések, és leginkább ők voltak stresszesek, de a partner tartós migrációja miatt hátrahagyott partnerek esetében is ehhez hasonló kedvezőtlen kép rajzolódik ki, és a magányosság is leginkább rájuk jellemző. Ugyanakkor kiemelhető még néhány olyan szociodemográfiai, területi és egyéb jellemző, ami jelentősen befolyásolta a kiskorú gyermeket nevelő szülők megélt érzelmi állapotát. A magasabb iskolai végzettség, valamint a háztartás havi nettó jövedelmének növekedése²⁰⁶ például – mint azt a *Szubjektív jóllét kiegészítő felvétel érzelmi jóllétre vonatkozó adatait vizsgáló szakirodalmak* (KSH,2018c; Rövid, 2020) eredményei is mutatják – az érzelmi jóllét emelkedésével járt együtt,²⁰⁷ az életkor előrehaladtával pedig szignifikánsan csökkent

²⁰⁶ Bár a társadalmi összehasonlítás elmélete szerint a jóllét szubjektív mutatóit inkább a jövedelmi helyzet szubjektív értékelése befolyásolja: mivel aktuális életkörülményeinket másokhoz viszonyítjuk, ezért elégedettségünket is a referenciacsoportunkhoz mért anyagi helyzetünk határozza meg. Tehát „*ha ceteris paribus a referenciacsoportunk jövedelme emelkedik, akkor szubjektív jóllétünk csökken, hiszen társadalmi státusunk visszaesését érzékeljük*” – írja Hajdu és Hajdu (2013, p. 1050).

²⁰⁷ Ebből adódóan nem meglepő, hogy a magyarországi béreknél jóval többet kereső, napi szinten ingázó szülők (akiknél az elválás negatív hatásai nem érvényesülnek) szignifikánsan nagyobb valószínűséggel voltak boldogok, békések, a negatív érzések pedig kevésbé jelentkeztek náluk, mint a teljes családban élő személyeknél.

annak valószínűsége. Továbbá elmondható, hogy a foglalkoztatottakhoz képest a munkanélküli és eltartott szülők kevésbé éltek meg pozitív érzéseket, és a férfiakhoz képest a nőkre is kevésbé volt jellemző az, viszont a kisebb településen élés növelte a békesség/nyugalom érzését, és csökkentette a negatív érzelmi állapotok megélésének valószínűségét. Végül a logisztikus regressziós elemzések II.C modelljei alapján látható az is, hogy a szülők ingerültsége összefüggésbe hozható a kiskorú gyermekek számának emelkedésével. Bár szükséges lenne egyéb, meg nem figyelt tényezők figyelembevétele is annak megállapításához, hogy a gyermek léte, illetve a gyermekek száma valóban hatással van-e arra, hogy a szülők ingerültnek érzik-e magukat,²⁰⁸ az ingerültség esélyét vizsgáló modellek azon – korábban már ismeretett – eredménye is ezt az összefüggést támasztja alá, amely szerint a külföldön élő szülőkre kevésbé jellemző az ingerültség, mint azokra, akik teljes családban élnek.

Az előzőekben ismertetett eredmények kapcsán fontos megjegyezni, hogy a mentális állapotot befolyásoló tényezőket vizsgáló logisztikus regressziós modellek szignifikánsak ugyan, magyarázó erejük meglehetősen alacsony, még a teljes, minden magyarázó változót tartalmazó modelleknek is. Ennek ellenére jól mutatják, hogy a mentális jóllét szempontjából azok a Magyarországon élő kiskorú gyermeket nevelő szülők vannak a legrosszabb helyzetben, mondhatjuk úgy is, hogy azok „sz szenvednek meg leginkább a pénzükért”, akik munkája megköveteli a külföldre költözést, és nem teszi lehetővé azt, hogy rendszeresen hazajárjanak.²⁰⁹

Mivel az országhatárokon átívelő kapcsolatok az érzelmi biztonság mellett jelentős anyagi biztonságot is adnak (hiszen működő párkapcsolatok, amelyben a felek egymás anyagi és lelki támogatására számíthatnak), így nem meglepő, hogy a partner hiánya ellenére a hátrahagyott/itthon maradó partnerek mentális állapota a veszteség más formáit elszenvedő, például özvegy vagy elvált személyekhez képest (de még a teljes családban élő személyekhez képest is) sokkal kedvezőbb. Ugyanakkor hatással van rá az is, hogy a családtagok szétszakadása milyen hosszú ideig tart. Megfigyelhető, hogy a partner tartós távolléte a hátrahagyott partnerek érzelmi–hangulati állapotát negatívan befolyásolja, boldogtalanságot és a csüggedt/levert vagy ingerült lelkiállapot gyakoribb megélését eredményezi, valamint kimagasló magányossággal párosul. (10–11. táblázat)

²⁰⁸ Egyéb, a mentális jóllétet befolyásoló tényezőket vizsgáló modellekben nem szereplő tényező (például a családtagok egészségi állapota, családtag elvesztése, párkapcsolatok minősége, családi konfliktusok, vagy a gyerekekkel kapcsolatban felmerülő egyéb olyan szempontok, mint iskolai eredményeik és magaviseletük stb.) vélhetően az összes vizsgált érzelmi állapotra további jelentős hatással bír.

²⁰⁹ Bár azt a lehetőséget sem szabad kizárni, hogy a külföldre költözésre egy olyan családon belüli konfliktusos helyzet/megromlott párkapcsolat miatt került sor, ami a megélt érzelmi állapotot is befolyásolta.

10. táblázat: A pozitív érzelmek megélésének esélyét befolyásoló tényezők az átmenetileg külföldön tartózkodók és távolsági ingázók (I. Modell), valamint a 16 éves vagy idősebb, Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő népesség (II. Modell) esetében (logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai, Exp(B)) (2016)

Magyarázó változók	Boldog?			Nyugodt/békés?				
	I. Modell	II. Modell			I. Modell	II. Modell		
		II.A. Modell	II.B. Modell	II.C. Modell		II.A. Modell	II.B. Modell	II.C. Modell
Családtípus (ref. nincs gyermek)								
van 18 éven aluli és 18–25 éves gyermek is, aki Magyarországon él	0,70***				0,73***			
csak 18–25 éves, Magyarországon élő gyermek van	0,37***				0,73***			
Párkapcsolati/mobilitási státusz1 (ref. házasításával/élettársával együtt él)								
egyedülálló (gyermekét egyedül nevelő szülő)		0,39***				0,62***		
hátrahagyott (partner átmenetileg / tartósan külföldön, vagy távolsági ingázó)		1,12***				1,66***		
külföldön dolgozó (átmenetileg külföldön tartózkodó, vagy távolsági ingázó)		0,55***				0,96		
Párkapcsolati/mobilitási státusz2 (ref. házasításával/élettársával együtt él)								
egyedülálló (gyermekét egyedül nevelő szülő)			0,39***	0,53***		0,62***	0,83***	
hátrahagyott – partner átmenetileg külföldön			1,63***	1,33***		1,86***	1,46***	
hátrahagyott – partner tartósan külföldön			0,47***	0,48***		1,10***	1,41***	
hátrahagyott – partner távolsági ingázó			1,29***	1,13***		1,79***	1,12**	
házasítás/élettárs napi ingázó			1,47***	1,20***		0,98	0,85***	
külföldön dolgozó – átmenetileg külföldön tartózkodó			0,33***	0,33***		1,08	0,64***	
külföldön dolgozó – távolsági ingázó			0,74***	0,71***		0,92***	1,29***	
külföldön dolgozó – napi ingázó			1,21***	1,33***		4,33***	4,18***	
Nem (ref. férfi)								
nő				0,96***			0,90***	
Korcsoport (ref. 15–29)								
30–39				0,71***			0,80***	
40–49				0,49***			0,74***	
50–64				0,29***			0,71***	
65+				0,09***			0,41***	
Iskolai végzettség (ref. max. 8 osztály)								
szakmunkás				1,86***			1,35***	
érettségi				1,83***			1,38***	
felsőfokú				2,23***			1,42***	

10. táblázat: A pozitív érzelmek megélésének esélyét befolyásoló tényezők az átmenetileg külföldön tartózkodók (I. Modell), valamint a 16 éves vagy idősebb, Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő népesség (II. Modell) esetében (logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai, Exp(B)) (2016) (folytatás)

Magyarázó változók	Boldog?				Nyugodt/békés?			
	I. Modell	II. Modell			I. Modell	II. Modell		
		II.A. Modell	II.B. Modell	II.C. Modell		II.A. Modell	II.B. Modell	II.C. Modell
Régió (ref. Közép-Magyarország)								
Közép-Dunántúl				0,97*				0,83***
Nyugat-Dunántúl				1,13***				0,90***
Dél-Dunántúl				1,17***				0,93***
Észak-Magyarország				0,84***				0,89***
Észak-Alföld				1,03*				1,12***
Dél-Alföld				1,08***				0,83***
Település igazgatási rangja (ref. Budapest)								
megyeszékhely				0,88***				1,01
egyéb város				0,88***				1,00
község				0,98				1,14***
A háztartási havi nettó jövedelme (ref. 100 ezer forint vagy kevesebb)								
101–200 ezer forint				1,24***				1,20***
201–300 ezer forint				1,46***				1,54***
301–500 ezer forint				1,67***				1,51***
500–1 millió forint				2,61***				1,70***
1 millió forintnál több				4,13***				1,33***
Gazdasági aktivitás (ref. foglalkoztatott)								
munkanélküli				0,62***				0,75***
inaktív				1,16***				1,22***
eltartott				0,72***				0,82***
Gyermekek száma (ref. egy gyermek)								
két gyermek				1,03***				0,85***
három vagy több gyermek				1,08***				0,76***
<i>n</i>	220	11 247	11 247	4 942	220	11 249	11 249	4 943
-2 Log likelihood	37735,1	2003130,5	2004801,8	868869,4	47019,3	2497119,2	2498477,2	1084151,8
Cox & Snell R Square	0,034	0,019	0,019	0,076	0,005	0,006	0,007	0,027
Nagelkerke R Square	0,052	0,028	0,029	0,111	0,007	0,009	0,010	0,036

Szignifikanciaszintek: ***: $p < 0,001$; **: $p < 0,01$; *: $p < 0,05$.

Forrás: 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás

11. táblázat: A negatív érzelmek megélésének esélyét befolyásoló tényezők az átmenetileg külföldön tartózkodók és távolsági ingázók (I. Modell), valamint a 16 éves vagy idősebb, Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő népesség (II. Modell) esetében (logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai, Exp(B)) (2016)

Magyarázó változók	Csüggedt/levért?			Ingerült?			Stresszes?			Magányos?		
	I. Modell	II. Modell II.A. Modell II.B. Modell II.C. Modell		I. Modell	II. Modell II.A. Modell II.B. Modell II.C. Modell		I. Modell	II. Modell II.A. Modell II.B. Modell II.C. Modell		I. Modell	II. Modell II.A. Modell II.B. Modell II.C. Modell	
Családtípus (ref. nincs gyermek)												
van 18 éven aluli és 18–25 éves gyermek is, aki Magyarországon él	2,00**			1,06			2,16***			1,04		
csak 18–25 éves, Magyarországon élő gyermek van	2,94***			0,48***			1,40***			1,67***		
Párkapcsolati/mobilitási státusz1 (ref. házas/társával/élettársával együtt él)												
egyedülálló (gyermekét egyedül nevelő szülő)		2,20***			1,56***			1,42***			4,33***	
hátrahagyott (partner átmenetileg / tartósan külföldön, vagy távolsági ingázó)		0,96*			1,02			0,53***			3,32***	
külföldön dolgozó (átmenetileg külföldön tartózkodó, vagy távolsági ingázó)		1,54***			0,49***			1,23***			5,40***	
Párkapcsolati/mobilitási státusz2 (ref. házas/társával/élettársával együtt él)												
egyedülálló (gyermekét egyedül nevelő szülő)		2,20***	1,45***		1,56***	0,99***		1,42***	1,05***		4,37***	4,30***
hátrahagyott – partner átmenetileg külföldön		0,01	0,003		0,33***	0,19***		0,30***	0,57***		1,45***	1,36***
hátrahagyott – partner tartósan külföldön		3,36***	4,31***		1,50***	1,60***		0,99	0,86*		17,85***	27,53***
hátrahagyott – partner távolsági ingázó		0,95*	0,53***		1,26***	2,84***		0,53***	0,88*		1,83***	0,36***
házas/társ/élettárs napi ingázó		0,98	1,20***		0,40***	0,06***		0,76***	0,98		2,47***	1,82***
külföldön dolgozó – átmenetileg külföldön tartózkodó		2,41***	1,12		1,01	0,87		1,13**	0,67*		8,06***	4,78***
külföldön dolgozó – távolsági ingázó		1,17***	4,81***		0,74***	1,94***		1,27***	2,82***		4,33***	8,49***
külföldön dolgozó – napi ingázó		0,59***	0,20***		0,63***	0,68***		0,26***	0,39***		1,15***	1,00
Nem (ref. férfi)												
nő			1,26***			1,20***			1,24***			0,98***
Korcsoport (ref. 15–29)												
30–39			1,31***			1,17***			1,28***			0,99
40–49			1,76***			1,12***			1,44***			1,05***
50–64			3,21***			1,57***			1,58***			1,11***
65+			6,59***			2,07***			2,45***			3,78***
Iskolai végzettség (ref. max. 8 osztály)												
szakmunkás			0,62***			0,87***			0,70***			0,97*
érettségi			0,43***			0,70***			0,79***			0,70***
felsőfokú			0,30***			0,44***			0,74***			0,79***

11. táblázat: A pozitív érzelmek megélésének esélyét befolyásoló tényezők az átmenetileg külföldön tartózkodók (I. Modell), valamint a 16 éves vagy idősebb, Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő népesség (II. Modell) esetében (logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai, Exp(B)) (2016) (folytatás)

Magyarázó változók	Csüggedt/levért?			Ingerült?			Stresszes?			Magányos?						
	I. Modell	II. Modell		I. Modell	II. Modell		I. Modell	II. Modell		I. Modell	II. Modell					
		II.A. Modell	II.B. Modell	II.C. Modell		II.A. Modell	II.B. Modell	II.C. Modell		II.A. Modell	II.B. Modell	II.C. Modell		II.A. Modell	II.B. Modell	II.C. Modell
Régió (ref. Közép-Magyarország)																
Közép-Dunántúl				1,12***				1,12***				1,05***				1,53***
Nyugat-Dunántúl				0,90***				0,98***				0,93***				1,28***
Dél-Dunántúl				0,84***				1,11***				1,20***				1,36***
Észak-Magyarország				1,10***				1,13***				1,07***				1,19***
Észak-Alföld				0,94***				1,06***				0,99				0,86***
Dél-Alföld				0,95*				1,01***				1,24***				1,08***
Település igazgatási rangja (ref. Budapest)																
megyeszékhely				0,92***				1,03***				0,76***				1,21***
egyéb város				1,00***				0,87***				0,83***				1,38***
község				0,95***				0,83***				0,75***				1,22***
A háztartási havi nettó jövedelme (ref. 100 ezer forint vagy kevesebb)																
101–200 ezer forint				0,77***				0,64***				0,72***				0,79***
201–300 ezer forint				0,66***				0,50***				0,62***				0,68**-
301–500 ezer forint				0,47***				0,39***				0,54***				0,34**-
500–1 millió forint				0,29***				0,29**-				0,54***				0,29***
1 millió forintnál több				0,14***				0,17**-				0,56***				0,53***
Gazdasági aktivitás (ref. foglalkoztatott)																
munkanélküli				1,56***				1,02***				0,81***				1,24*
inaktív				1,03*				0,91***				0,67***				1,05***
eltartott				1,72***				0,93***				1,09***				1,90***
Gyermekek száma (ref. egy gyermek)																
két gyermek				0,91***				1,18***				1,12***				1,06***
három vagy több gyermek				0,89***				1,49***				1,03**				1,09***
<i>n</i>	220	11 243	11 243	4 946	220	11 233	11 233	4 934	220	11 226	11 226	4 931	219	11 141	11 141	4 898
-2 Log likelihood	21455,8	1344296,2	1343771,7	573867,1	20802,8	1340704,8	1341511,4	563359,6	35136	1914652,8	1915634,5	856990,9	32275,6	787334,7	785503,5	346227,1
Cox & Snell R Square	0,02	0,008	0,010	0,065	0,006	0,003	0,003	0,035	0,008	0,003	0,004	0,019	0,007	0,021	0,023	0,057
Nagelkerke R Square	0,045	0,016	0,019	0,121	0,013	0,005	0,007	0,068	0,013	0,004	0,006	0,029	0,012	0,058	0,063	0,148

Szignifikanciaszintek: ***: $p < 0,001$; **: $p < 0,01$; *: $p < 0,05$.

Forrás: 2016. évi mikrocenzus adatai, saját számítás

5.4.1.2 A hátrahagyott/itthon maradó partnerek migrációs tervei

A jövőbeli migrációs terveket, valamint azok komolyságát és hosszát befolyásoló tényezőket a 16 éves vagy idősebb (I. Modell), valamint a 16–64 éves (II. Modell), Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő népesség esetében vizsgáltam a 2016. évi mikrocenzus *Szubjektív jóllét* kiegészítő felvétele és a *Nemzetközi vándorlás* migrációs tervekre vonatkozó blokkjának adatai alapján. Arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a házastárs/élettárs átmeneti vagy tartós kiköltözéssel, illetve távolsági ingázással járó külföldi munkavállalása (tehát a család „székszakadása”) hatással van-e a hátrahagyott/itthon maradó partnerek későbbi migrációs terveire. A családtagjaikkal együtt élőkhöz képest mennyire valószínű esetükben a külföldre költözés fontolgatása vagy a külföldre költözés melletti döntés meghozatala, befolyásolja-e azt a mobilitástípus, illetve a jövőbeli migrációs tervekre milyen egyéb tényezők hatnak.

A logisztikus regressziós modellek alapján látható, hogy mind a migráció tervezése, mind annak komoly fontolgatása vagy már eldöntése, mind pedig a hosszú távú külföldre költözési tervek szignifikánsan nagyobb valószínűséggel fordultak elő a hátrahagyott szülők körében, mint a teljes családban élőkénél. Az I/A. Modell eredményei azt mutatják, hogy a migráció tervezése az egyedülálló szülők körében is jellemzőbb volt, mint a referenciacsoportban, viszont az is látszik, hogy csak tervezettség szintjén, hiszen a döntés komolyságát és hosszát vizsgáló modellekben (II/1.A és II/2.A modellek) az egyedülálló szülők esélyhányadosai már nem szignifikánsak, és alig térnek el a teljes családban élő szülőkre jellemző értékektől.

A migráció tervezése leginkább azokra volt jellemző, akiknek házastársa/élettársa tartósan külföldön tartózkodott (I/B. Modell). A tartós migrációban érintett családok hátrahagyott tagjai 2,6-szor nagyobb valószínűséggel tervezték a migrációt, mint a teljes családban élők, de minden más státuszú személy migrációs tervekre vonatkozó mutatója jóval a referenciának tekintett érték feletti volt. Egyéb változókkal bővítve a modellt (I/C. Modell) a párkapcsolati/mobilitási státusz szerinti különbségek még inkább kirajolódtak, mutatva a hátrahagyott helyzet migrációs tervekre gyakorolt erőteljes hatását, de látható, hogy minden más vizsgált változó szignifikánsan befolyásolta azt. A férfiakkal képest a nők fele akkora valószínűséggel tervezték a migrációt, továbbá annak esélye az idősebb korcsoportokban, valamint a magasabb havi nettó jövedelemmel rendelkező háztartások tagjai és a többgyermekes szülők esetében is csökkent. A 8 osztálynál magasabb iskolai végzettség is szignifikáns, bár nem túl jelentős hatást gyakorolt a későbbi külföldre költözéssel kapcsolatos tervek, viszont látszik, hogy a foglalkoztatottakhoz képest a gazdasági aktivitás minden más kategóriájába tartozás szignifikánsan befolyásolta azt, különösen a munkanélküli státusz, amely háromszorosára növelte a külföldre költözéssel kapcsolatos tervek valószínűségét.

Ugyanakkor a migráció tervezése nem feltétlenül tükrözi a döntés komolyságát, hiszen nem mindegy, hogy valaki csak tervezi a migrációt, vagy komolyan foglalkozik azzal, esetleg már a döntést

is meghozta. Ezt jól mutatják a II/1.B modell eredményei. Látható, hogy bár a migráció tervezése a tartósan külföldön lévő szülők hátrahagyott partnerei esetében volt legvalószínűbb, leginkább azok a hátrahagyott/itthon maradó házastársak/élettársak fontolgatták komolyan a migrációt, vagy hozták már meg a külföldre költözéssel kapcsolatos döntést, akiknek párja távolsági ingázó volt: a teljes családban élő szülőkhöz képest a későbbi migrációval kapcsolatos komoly tervezés valószínűsége 7-szeres volt náluk. Egyéb független változók figyelembevételkor (II/1.C Modell) ez a különbség még jelentősebb, több mint 14-szeres volt. Mivel a transznacionális élet érzelmi–hangulati állapotra gyakorolt hatásait vizsgáló modell (lásd: 10. és 11. táblázat) eredményei azt mutatják, hogy a stresszes lelkiállapot azokra a külföldön dolgozó szülőkre volt leginkább jellemző, akik a távolsági ingázást választották, így elképzelhető, hogy az ingázással járó stressz, az állandó, körforgásszerű „úton levés” állapotából való kilépés szándéka motiválja ezeknél a családoknál a külföldre költözést. Viszont úgy tűnik a II/2.B és II/2/C. modellek eredményei alapján, hogy a távolsági ingázásban érintett családok ezt csak átmeneti megoldásnak gondolják, hiszen esetükben annak valószínűsége, hogy tartósan (5 évnél hosszabb időre vagy végleg) letelepedjenek külföldön nem tér el a teljes családban élőkétől. A hosszú távú külföldre költözés tervezése inkább azokra a szülőkre volt jellemző, akiknek partnerei is a tartós külföldre költözést választották. Esetükben az 5 évnél hosszabb időre történő vagy végleges külföldre költözés tervezésének valószínűsége 5-szörös a referenciának tekintett csoporthoz képest.

Az egyéb független változók hatását vizsgálva látszik (II/1.C Modell), hogy a későbbi migráció komoly fontolgatása vagy már eldöntése kevésbé volt jellemző a nőkre, viszont a foglalkoztatottakhoz képest a munkanélküli státusz 1,5-szörösére növelte annak valószínűségét, illetve a legfiatalabbakhoz viszonyítva a 65 év felettiak is 1,24-szeres szorzóval jelennek meg a modellben. Bár a migrációs tervek az iskolai végzettségnek nem volt jelentős hatása, úgy tűnik, hogy a komoly tervek vagy már meghozott döntés tekintetében ugyanez nem mondható el. Komoly migrációs tervekkel ugyanis legkevésbé a felsőfokú végzettségűek rendelkeztek: az alapfokú végzettséghez képest a főiskolai vagy egyetemi végzettség 40%-kal csökkentette azt. Továbbá látszik, hogy Közép-Magyarországon és Budapesten élők fontolgatják leginkább a migrációt, és ők azok, akik komolyan foglalkoznak ezzel vagy már a döntést is meghozták. A leíró adatok fényében ez az eredmény nem meglepő, hiszen 2016-ban a tartósan külföldön tartozó foglalkoztatottak 32%-a Közép-Magyarországról (20%-uk Budapestről) hagyta el az országot, és azoknak a kétszülős transznacionális családoknak az aránya is ebben a régióban volt a legmagasabb (30%, Budapesten 21%), ahonnan egyik szülő tartósan külföldön élt.

Az 5 évnél hosszabb vagy végleges külföldre költözéssel kapcsolatos terveket magyarázó tényezőket tartalmazó modell (II/2.C Modell) esélyhányadosai alapján ugyanakkor többé-kevésbé eltérő kép rajzolódik ki. Látható, hogy hosszú távon inkább a nők terveznek, és annak valószínűségét a 8 általánosnál magasabb iskolai végzettség is növeli. Emellett elmondható, hogy a hosszú ideig tartó külföldre költözés vagy egy másik országban történő letelepedés tervezése a Közép-Magyarországon

élőkhöz képest a Dél-Dunántúlon, és az északkelet-magyarországi régiókban élők körében szignifikánsan nagyobb valószínűséggel jelenik meg. Ezt a dél-dunántúli régió migrációban való fokozott érintettsége, valamint az ország északkeleti részén a tartós migrációban érintett transznacionális családok kimagasló aránya²¹⁰ magyarázhatja. A munkanélküliek, valamint az 50 év feletti szülők viszont nem csupán a migrációt komolyan tervezők vagy a külföldre költözésről már döntést hozók között jelennek meg kimagasló eséllyel, hanem azok között is, akik a migrációt 5 évnél hosszabb időre, vagy végleg tervezik. Az idősebb korosztály migrációs terveit vélhetően Szémán és Turai (2012) azon –korábban már hivatkozott – eredménye magyarázhatja, hogy a nők többnyire gyermekeik idősebb korában vállalnak külföldi munkát.

A migrációs terveket, azok komolyságát és hosszát vizsgáló logisztikus regressziós modellek eredményei alapján tehát összességében elmondható (noha itt is igaz, hogy bár e modellek szignifikánsak, magyarázó erejük alacsony), hogy komolyan leginkább azok a kiskorú gyermeket nevelő szülők foglalkoztak a migrációval, akiknek házastársa/élettársa távolsági ingázó volt, viszont az 5 évnél hosszabb ideig tartó vagy végleges migrációt inkább a tartós migrációban érintett transznacionális családok hátrahagyott tagjai tervezték. Míg komoly tervekkel inkább a férfiak, az alacsonyabb iskolai végzettségűek, illetve a Közép-Magyarországon élő kiskorú gyermeket nevelő szülők rendelkeztek, addig a hosszú távú külföldre költözésen inkább a nők, a magasabb iskolai végzettségűek, valamint a Dél-Dunántúlon, illetve az ország észak-keleti részén élők gondolkodtak. A munkanélküliek és a 65 év felettiek körében viszont mind a komolyan, mind pedig a hosszú távon tervezés nagyobb eséllyel jelent meg. Fontos azonban megjegyezni, hogy a migrációs tervekre vélhetően egyéb, meg nem figyelt tényezők is jelentős hatással bírnak, például az, hogy tartozik-e a családhoz olyan időskorú személy, akinek az ellátásáról gondoskodni kell, vagy a szülők részéről felmerülő olyan aggályok, hogy a gyerekek megszokott környezetből való kiemelésének, illetve magyarországi oktatásuk megszakításának a későbbiekben káros hatásai lehetnek. (12. táblázat)

²¹⁰ Bár azoknak a kétszülős transznacionális családoknak az aránya, ahonnan egyik szülő tartósan külföldön tartózkodik, 2016-ban Közép-Magyarországon volt a leginkább jelentős, viszont arányuk Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön is magas volt, 14, illetve 13%.

12. táblázat: A migrációs tervek valószínűségét befolyásoló tényezők a 16 éves vagy idősebb (I. Modell), valamint a 16–64 éves (II. Modell), Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő népesség esetében (logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai, Exp(B)) (2016)

Magyarázó változók	I. Modell			II. Modell					
	Tervezi?			II/1. Modell			II/2. Modell		
	I/A. Modell	I/B. Modell	I/C. Modell	Komolyan fontolgatja/döntött?			5 évnél hosszabb időre vagy végleg?		
	I/A. Modell	I/B. Modell	I/C. Modell	II/1.A. Modell	II/1.B. Modell	II/1.C. Modell	II/2.A. Modell	II/2.B. Modell	II/2.C. Modell
Párkapcsolati/mobilitási státusz1 (ref. háztartásával/élettársával együtt él)									
egyedülálló (gyermekét egyedül nevelő szülő)	1,40***			0,97			1,01		
hátrahagyott (partner átmenetileg / tartósan külföldön, vagy távolsági ingázó)	1,79***			2,92***			1,74***		
Párkapcsolati/mobilitási státusz2 (ref. háztartásával/élettársával együtt él)									
egyedülálló (gyermekét egyedül nevelő szülő)		1,28***	1,62***		0,98	1,07***		1,02	0,90***
hátrahagyott – partner átmenetileg külföldön		1,53***	4,96***		3,26***	4,17***		1,74***	1,69***
hátrahagyott – partner tartósan külföldön		2,60***	3,64***		1,97***	3,05***		4,97***	4,02***
hátrahagyott – partner távolsági ingázó		2,23***	4,20***		6,59***	14,26***		0,99	0,38***
házastárs/élettárs napi ingázó		1,46***	0,95***		1,67***	2,09***		2,80***	2,25***
Nem (ref. férfi)									
nő			0,53***			0,81***			1,26***
Korcsoport (ref. 15–29)									
30–39			0,93***			0,92***			1,01
40–49			0,77***			0,91***			1,06***
50–64			0,41***			1,24***			1,66***
65+			0,61***			–			–
Iskolai végzettség (ref. max. 8 osztály)									
szakmunkás			0,97*			0,97			1,21***
érettségi			0,94***			0,81***			1,32***
felsőfokú			0,94**			0,61***			1,28***
Régió (ref. Közép-Magyarország)									
Közép-Dunántúl			0,63***			0,73***			0,62***
Nyugat-Dunántúl			0,82***			0,83***			0,97
Dél-Dunántúl			1,08***			0,93**			1,36***
Észak-Magyarország			0,90***			0,77***			1,48***
Észak-Alföld			0,59***			0,80***			1,53***
Dél-Alföld			0,73***			0,98			1,08**
Település igazgatási rangja (ref. Budapest)									
megyeszékhely			1,42***			0,87***			1,21***
egyéb város			0,94*			0,74***			0,77***
község			0,84***			0,88***			0,70***
A háztartási havi nettó jövedelme (ref. 100 ezer forint vagy kevesebb)									
101–200 ezer forint			0,98			–			–
201–300 ezer forint			0,67***			–			–
301–500 ezer forint			0,59***			–			–
500–1 millió forint			1,00			–			–
1 millió forintnál több			0,97			–			–
Gazdasági aktivitás (ref. foglalkoztatott)									
munkanélküli			2,96***			1,49***			1,39***
inaktív			1,11***			0,77***			1,16***
eltartott			1,30***			0,94			1,10**
Gyermekek száma (ref. egy gyermek)									
két gyermek			0,80***			0,94***			1,06***
három vagy több gyermek			0,85***			0,93***			0,96**
<i>n</i>	10 563	10 563	4 685	5 151	5 151	5 015	4 922	4 922	4 794
<i>-2 Log likelihood</i>	972622	838845	357352	182710	182181	173434	176125	175540	164957
<i>Cox & Snell R Square</i>	0,001	0,001	0,020	0,009	0,013	0,037	0,003	0,007	0,050
<i>Nagelkerke R Square</i>	0,003	0,003	0,051	0,012	0,018	0,049	0,003	0,009	0,067

Szignifikanciaszintek: ***: $p < 0,001$; **: $p < 0,01$; *: $p < 0,05$.

Forrás: 2016. évi mikrocenzenus adatai, saját szerkesztés

5.4.2 Primer adatgyűjtés eredményei

Az interjúkutatásban 15 külföldön dolgozó (6 férfi és 9 nő), és 10 hátrahagyott/itthon maradó szülő (10 nő) vett részt. A legfiatalabb kérdezett 30, a legidősebb 59 éves volt az interjúkészítés időpontjában. A mintát főként középfokú iskolai végzettségűek alkotják, akik – két kivételtől eltekintve – az ország dunántúli és dél-alföldi területeiről kerültek ki. A hátrahagyott/itthon maradó szülők teljes csoportja házas családi állapotú, a külföldön dolgozó szülők között viszont egy özvegy, és három olyan elvált családi állapotú személy is szerepel, akinél válás után a gyerek(ek)et elhelyezték, tehát – bár az idő nagy részében fizikailag nincs jelen – a gyerekek felügyeletét ő látja el.

Az interjúalanyok, illetve az interjúalanyok házastársainak többsége ingázó, nyolcan hetente járnak haza és jellemzően a hétvégét töltik Magyarországon, 13 fő viszont ennél ritkábban, és esetükben többnyire a „turnusok” hossza és a Magyarországon töltött idő is változó. Ez a kiszámíthatatlanság elsősorban a bentlakásos házi idősgondozóként dolgozó személyekre jellemző, az ilyen munkát végző 8 interjúalany közül 5 fő számolt be erről. A mintában csupán 1 fő átmenetileg külföldön tartózkodó és 2 fő tartósan külföldön tartózkodó szülő, illetve 1 fő házastársától tartósan távol élő hátrahagyott szülő szerepel, viszont a családtagokkal való találkozások (látogatások) az ő esetükben is legalább havonta vagy kéthavonta megvalósultak/megvalósulnak, rendszerint külföldön. A korábbi külföldi tapasztalatokkal kapcsolatos kérdésre adott válaszok viszont azt mutatják, hogy a külföldön dolgozó szülők²¹¹ döntő többségének (17 főnek) nem ez az első ilyen típusú (transznacionális életet eredményező) külföldi munkája, közülük tízen egyéb európai országokban is dolgoztak már, és az érintettek több mint fele (10 fő) korábban olyan mobilitási formában dolgozott külföldön, ami csak a jelenleginél ritkább hazajárást tett lehetővé.²¹² A váltás melletti döntést legfőképp a magyarországi családtagok hiánya, valamint a velük való gyakoribb találkozás és együttlét lehetősége indokolta:

„(...) nekem otthon van a kisfiam, és igazából nálam nagyon fontos szempont az, hogy én az ő közelében maradjak. Tehát én ezért nem is nagyon mennék most már messzebbre innen.” (K04)

„Régebben kéthetettünk, de aztán én maradtam egyedül Pflegerin, úgyhogy három hónap után mondtam, hogy ötnapozni szeretnék, mert nekem előbbre való a család, utána más.” (K06)

„(...) váltottam a kéthetezésre, mert nagyon hosszú volt a család szempontjából, majd hogyanem kivitelezhetetlen. (...) Nem volt egészséges, nagyon nem volt egészséges.” (K09)

„Ennél messzebb egy centivel nem mennék.” (K01)

²¹¹ Az interjúkutatás eredményeinek feldolgozása során külföldön/Ausztriában dolgozó szülők alatt minden esetben az Ausztriában dolgozó interjúalanyokat, illetve azokat az Ausztriában dolgozó szülőket értem, akikről hátrahagyott/itthon maradó házastársuk nyilatkozott, és ez fordítva is igaz: hátrahagyott/itthon maradó szülők azok az interjúalanyok, akikkel ilyen státuszban készítettem interjút, valamint azok, akikről a külföldön dolgozó kérdeztettek nyilatkoztak.

²¹² Viszont – bár a migrációs mozgások sokszínűsége miatt a kutatás tervezése során számítottam rá, hogy az interjúalanyok között lesznek majd olyan személyek, akik a *cirkuláris migráns* kategóriába besorolhatók – az *átmeneti/tartós cirkuláris migráns* definíciójának (lásd: 2.1 *Térbeli mobilitás: migráció és ingázás* című fejezet) az interjúalanyok közül senki sem felelt meg. Ez valamelyest mutatja azt, hogy a transznacionális családok tagjai próbálnak családjuk életének részesei maradni, ezért inkább (ha lehetőségük van rá) az ingázást választják, és ezt a mobilitási formát részesítik előnyben egy későbbi külföldi munkavállalás során is.

Az Ausztriában dolgozó szülők közül 18 fő 2015 után kezdett el jelenlegi²¹³ munkahelyén dolgozni (11 fő csak az utóbbi pár évben), viszont zömében olyan személyekről van szó, akiknek korábban is volt már olyan külföldi munkájuk, ami nem tette lehetővé a napi ingázást. Összességében elmondható, hogy a megkérdezettek átlagosan 8 évnyi transznacionális tapasztalattal rendelkeznek, de 5 külföldön dolgozó szülő esetében ez a 15 évet is meghaladja, tehát az ő gyermekeik úgy nőttek fel, hogy többnyire nem volt jelen életükben az egyik szülő.

Mindkét szülő egyidejű külföldi munkavállalásáról három interjúalany számolt be, közülük ketten jelenleg is ebben a helyzetben vannak (egyik esetben mindkét szülő tartósan külföldön él, másik esetben az édesapa kéthetente, az édesanya pedig havonta vagy két-/háromhavonta ingázik haza). Ebben az esetben a gyerekek idősebb testvérrel, nagyszülővel vagy egyedül maradnak. Emellett az interjúalanyok között egy olyan itthon maradó szülő is szerepel, aki házastársa külföldi munkavállalását megelőzően 8 évig dolgozott házi idősgondozóként az akkor 7 éves gyermekét hátrahagyva.

Jelenleg az interjúalanyok közül 15 főnek van 15 éven aluli (ebből 8 főnek 10 évesnél fiatalabb) gyermeke, de a külföldi munkavállalás kezdetén 19 szülő gyermeke a 15 éves kort (közülük 13 szülő gyermeke a 10 éves kort) sem érte el, 16 interjúalany pedig arról számolt be, hogy amikor külföldön kezdett dolgozni, legalább egy gyermeke 6 éven aluli volt. Az interjúk kutatásban résztvevő 7 szülő 10 gyermeke – az interjúalanyok szavaival élve – ebbe a helyzetbe „született bele”. (5. függelék)

A továbbiakban az interjúk kutatás eredményei a fő kérdéskörökhöz (OKOK – HATÁSOK – TERVEK) kapcsolódó, az elemzés során azonosított témák és altémák²¹⁴ mentén kerülnek bemutatásra.

5.4.2.1 Az ausztriai munkavállalást kiváltó okok

Az interjúk kutatás eredményeinek tematikus feldolgozása során a külföldi munkavállalást kiváltó és a transznacionális élet fenntartását magyarázó okokhoz kapcsolódóan három főtémát, és számos alakítottam ki. A létrehozott három főtéma a „kivel?”, a „hogyan?” és a „miért?” kérdésekre reflektál, és szorosan illeszkedik azokhoz kutatási eredményekhez és elméleti megközelítésekhez, amelyek a migráció egyéni, családi és közösségi szintű okait és hatásait magyarázzák.

Az három főtéma a következő:

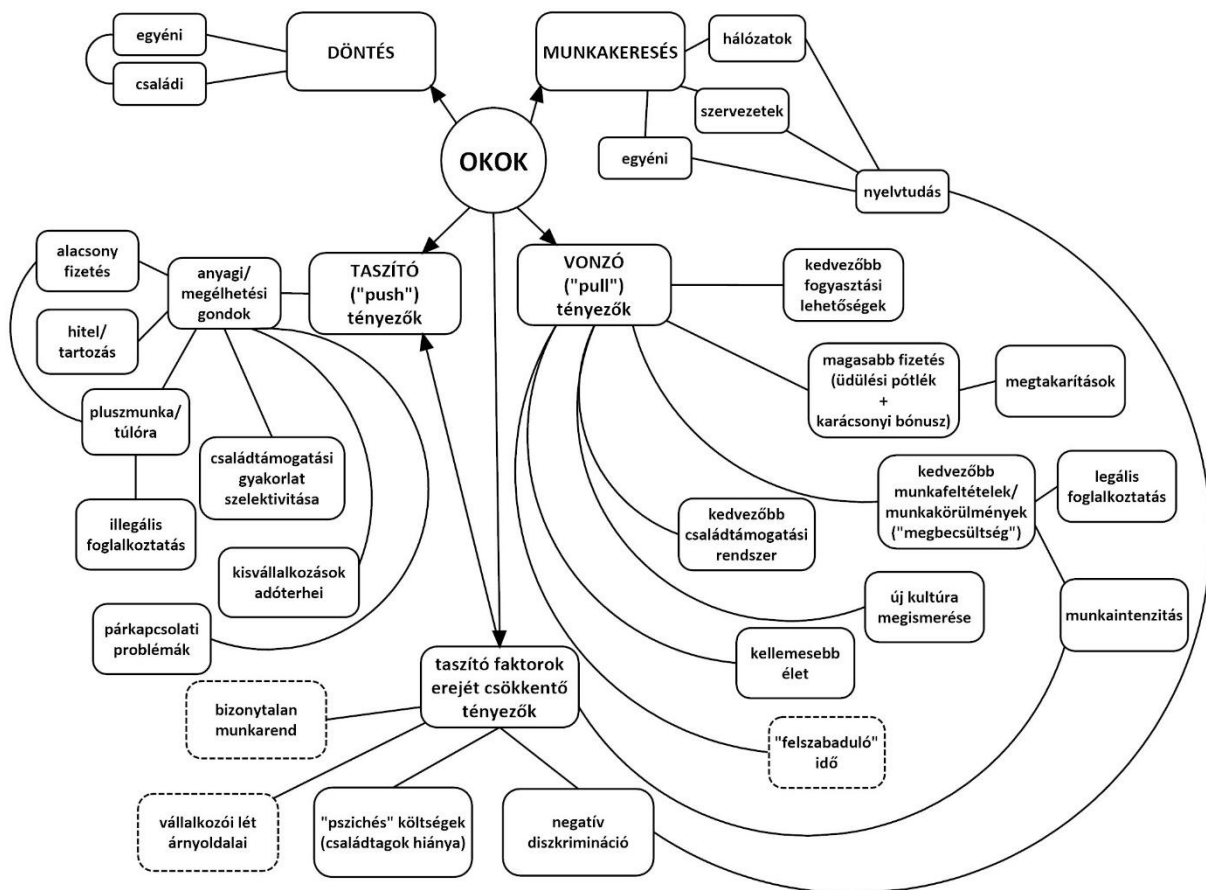
- 1) DÖNTÉS, amely témához a külföldi munkavállalás melletti döntés körülményeit, annak családtagok körében történő fogadtatását és támogatottságát ismertető kutatási eredmények tartoznak;
- 2) MUNKAKERESÉS, amely témakör a külföldi munkavállalás kezdő lépésének, a munka megtalálásának mikéntjét, és az abban esetlegesen közreműködő személyeknek és szervezeteknek a szerepét feltáró eredményeket öleli fel; valamint

²¹³ Az interjúk kutatás eredményeinek feldolgozása során – az egyszerűség és könnyebb értelmezhetőség kedvéért – a „jelenlegi” jelzőt abban az értelemben használom, hogy azt minden esetben az interjúk készítés időpontjával (tehát 2021 nyara) azonosnak tekintem.

²¹⁴ A témák és altémák nagyrészt egyet jelentenek az okokat, hatásokat és terveket befolyásoló tényezőkkel.

3) TASZÍTÁS–VONZÁS, amely témakör magában foglal minden olyan külföldi munkavállalásra motiváló (adott célországba „csábító”) és Magyarország elhagyását ösztönző, húzó (pull) és taszító (push) tényezőt, amely alapján „költség–haszon” számításokat végeztek az interjúalanyok, majd meghozták a külföldi munkavállalás melletti döntést. Számításokat folyamatosan végeznek a külföldön töltött időszak alatt, és ez alapján döntenek arról, hogy folytatják-e a külföldi munkát, vagy inkább hazatérnek családtagjaikhoz.²¹⁵ (23. ábra)

23. ábra: Az ausztriai munkavállalást kiváltó okok tematikus térképe

Megjegyzés: A szaggatott vonallal jelölt tényezőket csak a bentlakásos házi idősgondozóként dolgozó interjúalanyok említették.

Forrás: saját szerkesztés

²¹⁵ Noha interjú kutatásom a külföldön dolgozó szülők jelenlegi, tehát ausztriai munkájának családi kapcsolatokra és szerepekre, valamint a családtagok életére gyakorolt hatásaira fókuszál, a döntéshez és munkakereséshez kapcsolódó, illetve a külföldi munkavállalást kiváltó okokat ismertető eredmények – azon interjúalanyok esetében, akik korábbi külföldi munkatapasztalattal is rendelkeznek – arra az időszakra vonatkoznak, amikor legelőször felmerült a család hátrahagyásával járó külföldi munkavállalás gondolata, és legelőször sort került rá. Néhány esetben a külföldi munkavállalás már a gyermek születése előtt megtörtént, így ezekben az esetekben a motiváló okok közül a kutatás szempontjából csak azok „lényegesek”, amelyek a migrációt fenntartják. Ezt a szempontot az elemzés során figyelembe veszem.

1) DÖNTÉS

Az értekezés elején, a migráció elméleti megközelítéseit bemutató részben olvashattunk arról, hogy a *migráció új közgazdaságtana* (New Economics of Labour Migration – NELM) szerint a migrációs döntést nem elkülönült egyének hozzák, hanem közösen cselekvő emberek, családok és háztartások, akik a külföldi munkavállalás lehetőségét egyfajta allokációs döntésként kezelik a várható közös jövedelem maximalizálására és keresetüket fenyegető kockázatok csökkentésére törekedve (Golovics, 2019, p. 29.; Stark, 1991; Taylor, 1986).

A külföldi munkával kapcsolatos döntéshozatalt vizsgálva a NELM ezen tézise az interjúk felmérés eredményei alapján teljes mértékben igazolható. Az interjúalanyok közül szinte mindenki megbeszélte egyéni migrációs terveit legközelebbi családtagjaival,²¹⁶ de arra is volt példa, hogy a szándék családi szinten merült fel. Ilyenkor a lehetőségek (a szülők humán tőkéje) és szándékok (ki akar/nem akar) figyelembevételével történt annak eldöntése, hogy a külföldi munkát melyik szülő vállalja: „(...) azt mind a ketten beláttuk, (...) és úgy beszéltük meg, hogy valamelyikünknek mindenféleképpen ki kell menni külföldre, de mivel ő nem beszéli a nyelvet, én meg igen, így rám esett a választás, hogy menjek ki én.” (H04); „(...) én akkor is gondolkodtam, amikor már megvolt a két gyerek, hogy miért nem jön ki valamit dolgozni, aztán jönne haza. De nem. Ő nem. Azért indultam én, semmi másért.” (K06) Továbbá négy esetben már a migráció tervezésekor szóba jött az egész család külföldre költözése, oly módon, hogy az egyik szülő előre megy, és idővel majd a „kitaposott úton” itthon maradó családtagjai is követik. Ezek a tervek egyik esetben sem valósultak meg az itthon maradó partnerek külföldi élettel kapcsolatos félelmei, lakhatási problémák, illetve egy esetben a család felbomlása (a szülők válása) miatt.

„Terveztük, hogy előre megy, úgy szokták mondani egyébként, hogy kikaparja a gesztenyét, és akkor családotul megyünk utána. (...) Csak hát ugye nem mindig úgy van, ahogy az ember eltervezi. Va nnak váratlan helyzetek.” (K02)

„Úgy is volt az elején, hogy ők is jönnek majd utánam. (...) tehát nem volt nálam tervben, hogy én most ingázó leszek, vagy hogy valamikor majd hazamegyek. Tehát igazából én már egyből úgy jöttem, hogy akkor ennyi volt a magyar pályafutás.” (K04)

„(...) én úgy indultam ki, hogy én kitöröm az utat. Ugye a férjem karosszerialakatos, és mondtam, hogy ott nagyon jól keresne, meg minden. (...) Meg azt akartam, hogy gyerekekkel együtt menjünk, mert (...) megtanult volna németül. Arra gondoltam, hogy tök jól beszél majd két nyelvet, és akkor milyen jó lesz. De hát sajnos, ez nem jött össze.” (K05)

Az itthon maradó családtagok pozitívan viszonyultak házastársuk külföldi munkavállalással kapcsolatos terveihez, amit az elválás és az ezzel járó nehézségek miatti aggodalmak helyett a család anyagi helyzete miatti nyugtalanság nagyobb súlya magyaráz: „(...) megértette, mert igazából ő is látta az anyagi helyzetünket, hogy igazából mind a ketten dolgozunk és nem haladunk egyről a kettőre.” (K04) Egy interjúalany arról is beszámolt, hogy eleinte házastársa nem támogatta abban, hogy a családot hátrahagyva

²¹⁶ Egy interjúalany párkapcsolati problémák miatt döntött egyénileg, egy másik interjúalany házastársa pedig már a megismerkedésük előtt is külföldön dolgozott, és esetében a „maradni vagy hazajönni” kérdés gyerekvállalás után sem vetődött fel.

külföldre menjen, de a várható fizetés hallatán ez a hozzáállása pozitív irányba változott: „Ő nagyon mérges volt, neki nagyon nem tetszett. Ki volt akadva magyarán. (...) De amikor elmondtam, hogy mennyi pénzt fogok keresni, akkor már tátotta a száját, hogy ezt Istentől vétek lenne eldobni. (...) »Kibirjuk mi nélkül is.«” (K14).

Az interjúalanyok közül 13 fő a tágabb család²¹⁷, elsősorban szülők és testvérek véleményét is kikérte. Néhány esetben erre egyfajta „biztosítási célzattal” került sor, tehát a külföldi munkát fontolgató szülők számára mérvadó szempont volt, hogy szükség esetén majd a tágabb családtagok támogatására és segítségére (főként a gyermekneveléssel kapcsolatos feladatokban) számíthatnak-e. Abban az esetben viszont, amikor mindkét szülő vagy egyedülálló szülő tervezte a külföldi munkavállalást, szinte mindig²¹⁸ történt egyeztetés a nagyszülőkkel, testvérekkel arról, hogy távollétük alatt vállalják-e gyermekeik gondozását és felügyeletét: „(...) a házunkat saját kezűleg építettük ketten. A férjem felhúzta a házunkat, ablakok, ajtók bent voltak, meg a téglá, meg a tetőcserép, de aztán itt megállt a dolog. Nekem ott volt a nyakamon a két és fél éves, meg az egy éves, tehát nem volt rá lehetőség, hogy én itthon elmenjek valahová, és hozzátegyek valamennyit a családi kasszához. (...) És aztán édesanyám nyugdíjba ment szerencsére, és felvetettük neki a témát, hogy (...) bevállalja-e egy téli szezont. (...) Aztán kimentem, és hazajöttem 2,8–3 millió forinttal három hónap után. És ugye addig anyukám volt itthon a gyerekekkel.” (H10).

A tágabb család külföldi munkához való viszonyulása jobbra támogató volt, illetve az idő múlásával is az maradt, még akkor is, ha „(...) most már azért ők is látják az árnyoldalát ennek a dolognak” (H07) – nyilatkozta az egyik interjúalany. Ugyanakkor az idősebb szülők részéről több, összesen 6 döntést ellenző megnyilvánulásról is beszámoltak a kutatás résztvevői, ami mögött elsősorban az itthon maradó gyerekek miatti aggodalmak álltak: „(...) megmondom őszintén, az én apám hónapokig nem állt velem szóba. Ő ellenezte, mert nyilván megpiszkálta a csőrét, hogy a gyerekek is otthon maradtak. Aztán (...) leült az iszap” (K02); de két interjúalany meglátása szerint ez generációs különbségekkel is magyarázható: „(...) teljesen mások azok a dolgok, amik motiválnak engem, meg még ehhez hozzájön az is, hogy generációs különbség is van. Tehát szakadék van közöttünk. Soha nem fogjuk megérteni egymást. Ők nem értik meg az én álláspontomat, én meg nem értem meg az övékét, de ettől függetlenül nyilván közéletet keres az ember.” (K03). Valószínűsíthető, hogy a családok szétszakadásával járó külföldi munkavállalás kevésbé illeszkedik az idősebb generációk családról alkotott képéhez, ahhoz a családképéhez, amelyben család egy olyan közösség, ahol a szülők és gyermekeik fizikai értelemben rendszeresen együtt vannak, és egymás támogatására számíthatnak. Ezalatt természetesen nem azt értem, hogy a családok külföldi munkavállalás miatti szétszakadása az elmúlt évtizedek gazdasági–társadalmi változásait figyelembe véve egy elfogadható és természetes jelenség, csupán azt feltételezem, hogy az idősebb emberek

²¹⁷ A szülők külföldi munkavállalásának tágabb környezet általi megítéléséről az 5.4.2.2.3 *Külföldön dolgozó szülőre gyakorolt hatások* című fejezetben írok bővebben.

²¹⁸ Egy egyedülálló édesanya családtagok és egyéb rokonok hiányában felügyelet nélkül hagyta gyermekeit, egy másik édesanya pedig kénytelen volt egy időre (4 évre) bentlakásos intézményben elhelyezni gyermekét.

kevésbé nyitottak az internet világa felé, és nehezebben fogadják el azt, hogy a távollévő szülők számára a transznacionális kapcsolattartás lehetővé teszi, hogy a mindennapos személyes kapcsolat hiányát valamelyest „kompenzálják”, és többé-kevésbé a család mindennapi életének részesei legyenek.

2) MUNKAKERESÉS

A külföldi munkavállalást megelőző előkészületek egyik fő szegmense a munkakeresés, amelyben nagy szerepet játszanak azok az interperszonális kapcsolatok (hálózatok), amelyekre az egyén támaszkodhat a külföldi munkavállalás tervezése és előkészítése során, valamint annak idején. A *hálózatelmélet* szerint a migrációs hálózatok kiépülésével és bővülésével a migráció önerősítő és öfenntartó folyamattá alakul át, csökkenti a mobilitási költségeket, így a külföldi munkavállalás egyre többek számára válik racionális döntéssé (Massey, 1990; Massey et al., 1993). A migráns hálózatok terjedése mellett a nemzetközi mobilitás valószínűségét növelik azok a migránsokat támogató szervezetek (például nemzetközi toborzó ügynökségek és helyi személyszállító cégek) (Gábrriel, 2020) is, amelyek a külföldi munkavállalás körüli teendőket lebonyolítják (*intézményelmélet*).

A transznacionális családok tagjaival készített interjúk eredményei azt mutatják, hogy a migráns hálózatok bővülése a külföldön dolgozó szülők elhelyezkedésében is nagy szerepet játszott: *„Nagyon sokan dolgoznak már ott kint, és sok az ismerős sokfelé. Ha tudnak valami jót vagy jobbat, akkor szólnak egymásnak.”* (H09). Az interjúalanyok zöme (17 fő) barátok/ismerősök segítségével tudott elhelyezkedni,²¹⁹ három házi idősgondozóként dolgozó kérdezett – a kapcsolatok és nyelvtudás hiánya miatt – közvetítő cégeken keresztül találta ausztriai munkáit, egy interjúalanyt pedig magyar cégen keresztül ment Ausztriában dolgozni. Csupán négy interjúalany számolt be arról, hogy önállóan (internetes állásportálokon és fórumokon) kereste első ausztriai munkáit, viszont közülük is csak egy fő beszélt akkor folyékonyan németül.

„Én elmondtam a nőnek, hogy 10 szót, ha tudok, ha kellek jó, ha nem kellek úgy is jó. Hát aztán kellett, rohadt nagy mázlimra.” (K08)

„(...) fogtam a fordítót, és mondtam nekik, hogy »Bocsánat, nem értek annyira németül, de – mondom – megcsinálok mindent.«” (K05)

A tapasztalatok tehát azt mutatják, hogy bár a magyar barátok/ismerősök, vagy akár ismeretlen magyar személyek segítsége majdhogyan elengedhetetlen az elindulás során, Ausztriában nagyon alacsony nyelvtudással, vagy akár nyelvtudás nélkül is lehet – alacsonyabb presztízsű munkakörben – boldogulni. Az interjúalanyok közül 12 fő egyáltalán nem beszélt németül, amikor elkezdett Ausztriában dolgozni, 9 fő csak kezdő szinten, néhány szót vagy mondatot tudott, és csak kettő olyan szülő volt, aki az ausztriai munka előtt intenzív nyelvtanulásba kezdett. Ők azok, akik az interjúalanyok

²¹⁹ Közülük egy édesanya látogatás céljából ment férje után Ausztriába, ám végül a Covid19-világjárvány okozta határzárások miatt nem tudott hazajönni, így férjével azóta is Ausztriában él.

közül a leginkább reménytelen helyzetben voltak: egyikük férje halálát követően az itthoni fizetésből nem tudott gyermekeiről gondoskodni, a másik interjúalanyt pedig egy bántalmazó kapcsolat hátrahagyása, és a függetlenedés lehetősége motivált.

„Nem ismertem senkit. Nekem nem volt ismerős. Egy hónapig (...) minden hétfőn kijöttem, és ugyanazokra a helyekre visszamentem, hogy esetleg megüresedett azóta állás. (...) Hát volt olyan hely, ahol konkrétan kinyitották az ajtót, és kivágtak, hogy majd akkor jöjjenek vissza, ha megtanultam németül. (...) Egy hónapig éjjel-nappal tanultam a németet, és akkor már úgy értettem, amikor megkérdezték, hogy tényleg dolgozni akarok-e. És akkor mondtam, hogy igen, tényleg dolgozni akarok, bármit elvállalok. (...) És akkor a harmadik alkalommal a papíromat nem egy lenti fiókba, hanem egy fenti fiókba tették. (K01)

A kezdeti nyelvi hiányosságok ellenére ugyanakkor az látszik, hogy az Ausztriában töltött évek alatt a családjuktól távollévő szülőknek többé-kevésbé sikerült magukra szedniük annyi nyelvtudást, a mennyi az ottani életükhöz szükséges.

„(...) az elején nyilván voltak nehézségei, Google Fordító és társai, de most már nincs erre szüksége. Nekem van középfokú nyelvvizsgám németből, de ő sokkal jobban elboldogul kint a saját magára szedett tudással, mint én a lepapírozott nyelvviskolai tudásommal.” (H09)

„Nem beszélek jól németül, nem mondanám ezt, de azért megértem most már, meg lassan azért engem is megértenek.” (K10)

„Megértetem magamat is, meg megértem őket is, ha meg nem értem, akkor meg megmondom nekik, hogy cseréljenek, másik szóval mondják.” (K06)

„Hát most azért már nem adnának el, de azért bankba nem megyek számlát nyitni, fogalmazzunk így.” (K02)

3) TASZÍTÁS–VONZÁS

A taszítás-vonzás (*push-pull*) elmélete szerint az elvándorlás esélyét a származási ország kedvezőtlen és a célterület kedvező feltételei, úgynevezett taszító és húzó faktorok befolyásolják, de makroszintű tényezők mellett a migrációs döntésekre hatással vannak az egyéni jellemzők, a migráció során felmerülő akadályok, valamint az ismerős környezettől, családtól és barátoktól való elszakadás miatt jelentkező pszichés költségek is. Amikor pedig az egyén a migrációt fontolgatja, költség-haszon²²⁰ kalkulációt készít, és akkor dönt a migráció mellett, ha az számára egy megtérülő befektetésnek bizonyul (*mikroökonómiai elmélet*) (Dorigo and Tobler, 1983; Lee, 1966; Ravenstein, 1885, 1889; Sjaastad, 1962).

Interjúm kutatásom eredményei alapján 7 kivándorlást ösztönző, valamint 7+3 olyan vonzónak ítélt tényezőt azonosítottam, amelyek az Ausztriában történő munkavállalásra és a transznacionális életmód fenntartására sarkallták/sarkallják az érintett szülőket. Emellett további 4, a taszító faktorok erejét csökkentő tényező (Dorigo and Tobler, 1983; Golovics, 2019) hangzott el az interjúk során. Ezeket a faktorokat az értekezés e fejezetében sorban áttekintem.

A család hátrahagyásával járó külföldi munkavállalás okait vizsgálva a külföldön lévő szülőkkel és hátrahagyott/itthon maradó partnereikkel készült interjúk alapján egyértelműen megfigyelhető, hogy

²²⁰ A migráció során esetlegesen felmerülő költségek és hasznok pénzbeli és nem pénzbeli csoportosításáról Golovics (2019, p. 17–20.) doktori értekezésének 1.1.3. *Mikroökonómiai humántőke elmélet* című fejezetében részletes áttekintést ad.

külföldi munkavállalásuk a Magyarország elhagyását motiváló és a külföldi munka szükségességét alátámasztó okok egész sorával hozható összefüggésbe. Az interjúk készítése során érezhető volt, hogy ez az egyik olyan téma, amihez ambivalens módon viszonyultak az interjúalanyok, elsősorban azok, akik anyagi szempontból a leginkább szorult helyzetben voltak, amikor a „pénz vagy család” döntést meg kellett hozniuk. Csupán négy olyan interjúalany volt, aki egy-egy taszító és húzó okkal (alacsony fizetés itthon, magasabb fizetés külföldön) magyarázta a külföldi munkavállalás melletti döntést. Ők azok a szülők, akik még gyermekük születése előtt kezdtek el külföldi dolgozni. A transznacionális életmód fenntartása mellett viszont ők is jó néhány érvet felsorakoztattak.

TASZÍTÓ TÉNYEZŐK:

A *taszító* tényezők között legnagyobb arányban az anyagi/megélhetési gondok jelentek meg, amit elsősorban a magyarországi alacsony fizetéssel magyaráztak az interjúalanyok, de a kutatás résztvevői közül 8 fő hiteltörlesztéssel kapcsolatos fizetési nehézségekről is beszámolt. Összesen 22 interjúalany említette, hogy ez az ok szerepet játszott abban, hogy a család az egyik szülő külföldi munkavállalása mellett döntött. Többségüknek mindennapos anyagi problémáik voltak, vagy hónapról-hónapra éltek. Néhány interjúalany arról is beszámolt, hogy a gyerekek étkeztetését sem tudta megoldani, és ez nemcsak azokra igaz, akik gyermeküket egyedül nevelték, hanem azokra a szülőkre is, akik jövedelmét hiteltartozás terhelte. Továbbá azok is az elégedetlenek közé tartoztak, akik fizetésükből nem tudtak félretenni, egyről a kettőre jutni, az alapvető szükségleteken kívül egyéb „vágyott” dolgokra (például telefon-előfizetésre, illetve gyerekeknek egy kicsit márkásabb, minőségibb ruhára/cipőre) költeni, vagy egy váratlan kiadást finanszírozni.

„Konkrétan nem tudtam ennyivalót adni a gyerekeknek. (...) Az volt az utolsó csepp a pohárban, (...) amikor hónap végén oda kellett mennem a fiamhoz, hogy »Tudsz adni egy ötezerest kajára?« Akkor végigbőgtem az éjszakát, hogy a gyerekeimtől kell kajára pénzt kérnem, holott minden hónapban adott a fizetéséből a rezsibe. És akkor másnap bementem az igazgatónőhöz és (...) mondtam, hogy kimegyek Ausztriába takarítani. (...) Én többet biztos nem kérek a gyerekeimtől pénzt.” (K01)

„(...) a semminél még mindig több az, hogy tudok valamit a gyerekem szájába adni. Tehát, ha én nem jövök ki 5 éve, akkor én már kinn lennék az utcán. De szó szerint. (...) Egyszerűen egyik mókuserékből estünk a másikba, és egyszerűen én úgy éreztem egy idő után, hogy nincs kiút. Tehát, hogy atyaúristen, mikor lesz ennek az alagútnak vége? És ahogy jött az egyik probléma, (...) mindjárt jött két másik helyette. (K05)

„A magyar fizetésünk az úgy zajlott, hogy kifizetted a rezsidet, a havit, de viszont például nem tudtál bevállalni egy olyat, hogy előfizetéses telefon. Azt már nem tudtad bevállalni.” (K08)

„Megmondom őszintén, hogy nem gondolkoztam sokat, mert abban az időszakban már nagyon-nagyon volt otthon a gáz. (...) Nem láttam, hogy egyről a kettőre tudnék jutni. Csak azt láttam, hogy én folyamatosan dolgozom, dolgozom, dolgozom, és akkor mégis annyira elég a pénzt, hogy amit éppen meg kell venni, azt meg tudjuk venni. Tehát nem nagy dolgokat. Ha kellett egy cipő a gyerekeknek, azt megvettem, persze nem a legdrágábbat, a legmármárásabbat, pedig vágytak volna egy kicsit többre, egy kicsit jobbra. Hát nyilván nem ment a dolog.” (K10)

„És azért kellett vállalni ezt a külföldi munkát, mert nagyon-nagyon eladósodtunk, és már kezdett ellehetetlenedni a helyzetünk. Tehát már árverezésre akarták küldeni a lakásomat, tehát már jóformán nem tudtam a gyerekek enni mit adni. (...) Mire én a magam kis gyári összeszerelő munkámmal kifizettem volna azt a hitelt, hát lehet, hogy még a mai napig ott dekkolnék.” (H04)

„(...) hogyha nem lett volna hiteltartozás, meg nem lettek volna a gyerekek, akkor nem lett volna értelme kijönnöm. Tehát akkor nem kellett volna, mert akkor az ember otthon is elvan. (...) Nekem van egy barátom, akivel közel 10 éve nyúzzuk egymást egy szobában, és ő is úgy jött ki 10 évvel ezelőtt, hogy elvitte volna a bank a feje fölül a házat. Őneki is két lánya volt. (...) Muszáj volt neki is.” (K12)

Az eredmények azt mutatják, hogy azok voltak a legnehezebb helyzetben, akik valamilyen oknál fogva (házastárs halála/válás/párkapcsolati problémák) egyedül próbáltak gondoskodni gyermekeikről. Úgy érezték, hogy számos nehézséggel kellett megküzdeniük, miközben az alanyi jogon járó, alacsony összegű ellátásokon kívül egyéb gyermeknevelést segítő támogatásokhoz nem jutottak hozzá, vagy bizonyos feltételek hiánya miatt elestek azoktól.²²¹ A magyarországi családtámogatási gyakorlat szelektivitását három interjúalany, két gyermekét egyedül nevelő szülő, és egy tartósan beteg gyermeket nevelő szülő említette.

„Én 2016-ban elváltam, és ugye így egyedülálló anyaként elég nehéz az otthoni fizetésből megélni, lehetőségeket teremteni, és akkor valójában ráhajtott a sors, hogy külföldön kezdjek el dolgozni. Két gyerek mellett még egy beteg anyukám is van, úgyhogy ez a kilátástalanság volt. (...) mert ha nincs más lehetőség, akkor bele kell vágni. Nekem is két lehetőségem volt, vagy megcsinálom, vagy pedig nem tudom mi lesz. Nagyon nehéz lesz. Ez a két választásom volt.” (K11)

„(...) az a 25 ezer forintos GYES nem valami vastag, vagy a 12 ezer forintos családi pótlék az éhenhaláshoz sok, az élethez pedig kevés. (...) Az én kislányom egy éves kora óta él pacemaker-ben. Szívfejlődési rendellenességgel született (...) 3 éves korában hoztak egy olyan jogszabályt, hogy mivel nem szed rendszeresen gyógyszert, nem minősül tartós betegnek. Elvették az emelt családi pótlékot, elvették a gyes-t (...) merthogy ő nem minősül tartós beteg gyereknek. De a tejérzékeny, a lisztérzékeny, az egyébként semmilyen születési problémával nem rendelkező, ő igen.” (H01)

„Hát ugye egy keresetből azért jelentősen nehezebb. Csak egy példát említek: akkor még mind a két gyerek kisiskolás volt, akkor kerestem olyan 85 ezer forint körül, és két gyereknek a beiskoláztatása 70 ezer forint volt szeptemberben. És akkor bementem az iskolába, hogy tudnak-e segíteni. Megkérdezték, hogy van-e sérült gyerek. Nem volt, hála Istennek. »Három gyerek van-e?« Mondom: »Tudjátok, hogy kettő van.« Esetleg kisebbség vagyok-e? Hát, mondom: »Nem«. Hát akkor sajnos nem tudnak segíteni. (...) Így, hogy egyedül maradsz, esélytelenné válsz. Esélytelené változott az életem. Onnantól kezdve, hogy nincs sérült gyerekem, nincs három gyerekem, nem vagyok kisebbség, éppenséggel éhen is dögölhetnek. (...) Ez egy rohadt dolog, hogy egy anya nem tud a gyereke mellett lenni. (...) Magyarországon vagyok, magyar kölykökkel, magyar nő, és dögöljek éhen.” (K01)

A megélhetési nehézségekhez és a magyarországi alacsony bérekhez szorosan illeszkedve – de a magas említésszám alapján mégis külön altémaként kategorizálva – jelent meg az interjúk során az elvégzett munka mennyiségének kérdése, amit 11 kérdezett említett az interjúk során. Az interjúalanyok külföldi munkavállalás előtti időszakra úgy emlékeztek vissza, hogy állandóan a munka körül forgott az életük,

²²¹ Az egyedülálló szülők helyzetét és az őket érintő családpolitikai intézkedéseket európai összehasonlításban Monostori (2019, p. 37.) vizsgálta, aki ugyancsak alátámasztja az interjúk során elhangzottakat, és felhívja a figyelmet arra, hogy Magyarországon az egyszülős családok helyzetének érdemi javítása kiemelten fontos kérdés. A témára vonatkozó adatokat és kapcsolódó jogszabályokat áttekintve arra az eredményre jutott a szerző, hogy az egyszülős családok az átlagnál sokkal nagyobb szegénységi kockázatnak vannak kitéve, 2016-ban 38%-uk élt az ekvivalens jövedelem 60%-ánál kevesebb összegből, ennek ellenére nem tartoznak a mai családpolitika preferált csoportjai közé, a feljük áramló transzferek csekélynek mondhatók, összegük alig haladja meg a párkapcsolaton alapuló családok számára nyújtott támogatásokét. A szerző végkövetkeztetése szerint ma Magyarországon „a társadalmpolitika nem tudja az egyszülős családok kedvezőtlen helyzetét megfelelő mértékben kompenzálni”.

gyakran egyszerre több munkahelyen dolgoztak, vagy esti/hétféi pluszmunkákat vállaltak el (rendszerint bejelentés nélkül, feketén), mégsem jöttek ki a fizetésükből, és tisztában voltak azzal, hogy ez előbb-utóbb az egészségi állapotukra is hatással lesz.

„(...) láttam azt, hogy dolgozok éjjel-nappal, annyit dolgozok, mint az állat, (...) és annak ellenére, hogy úgy mondom (...) nem kerestem annyira rosszul, láttam, hogy egyszerűen nem jövünk ki belőle. (...) Tehát az, hogy ha dolgozol heti 40 órát, akkor legalább abból meg lehessen élni. És ezt nem láttam otthon, tehát otthon nem lehetett. (...) Undorítóan találom ezt az egészet, hogy tényleg ki kell menni egy másik országba ahhoz, hogy meg tudj élni normálisan. (...) Ne legyen már az, hogy a feketével, meg a túlórával számolod az életedet. (K04)

„(...) Úgy alakult sajnos, hogy nem volt elég egy munkahely, és mindennap a napi munka után délután még mentem valahová dolgozni. Általában reggel elmentem otthonról, és olyan 9–10 óra körül értem haza sokszor.” (K01)

„(...) megmondom őszintén, hogy én egy munkamániás ember vagyok (...) addig, amíg látom az értelmét neki. Tehát én olyan ember vagyok (...), hogy a gyárban meghirdettek egy túlórárt, akkor én éves szinten az egy kezemen meg tudom számolni azt, amire én nem jelentkeztem. (...) Nekem teljesen mindegy volt, hogy milyen műszakban voltam beosztva, én bármikor bementem túlórázni, akár éjszaka is, (...) nyilván a pénz miatt. Meg emellett én otthon másodállásban műkörmöztem is, tehát nekem a 24 órából 20 munkaóra simán letelt. (...) És még így is azt mondom – pedig borzalmas mennyiségű túlóráim voltak –, hogy még így is kevés volt a fizetésem. (...) és én azért is döntöttem úgy, hogy kijövök, mert tudtam, hogy ebbe előbb-utóbb bele fogok rokkanni.” (K10)

Amellett, hogy az „sok munka – alacsony fizetés” fizikailag és lelkileg is megviselte az interjúalanyokat, a család életére is káros hatással volt. Az egyik édesanya szerint ez az életforma, és annak háztartási és gyermeknevelési feladatokkal való összehangolásából adódó nehézségek türelmetlenné és stresszessé teszik a szülőket, aminek elsősorban a családtagok, legfőképpen a gyerekek „isszák meg a levét”. Két interjúalany szerint a folyamatos túlórákkal/pluszmunkákkal tarkított munkahetek és a gyerekneveléssel járó feladatok mellett a munka–magánélet összehangolása előbb-utóbb kivitelezhetetlenné válik.

„(...) egy asszony elmegy dolgozni, dolgozzon bármennyit, 6 órát, 8 órát, de maradjunk az átlag 8 óránál, aztán hazajön a munkahelyről, és idehaza még pörög, mint a kemotoxos légy. Alig várjuk, hogy már 7 óra legyen. Már nincs türelmed a családhoz, mert már a hócipőd tele van, mert te istenverte már fél 4-kor felkeltél, és sokszor 10–11-kor jutsz ágyba, és rohadt fáradtan kelsz fel. Nem jó. Az se jó.” (K08)

„Szórolapozástól kezdve csináltunk mindenfélét. De egyszerűen, ugye 2 gyerek mellett, ezt nem lehetett csinálni.” (K12)

„Magyarországon én most azt látom, hogy akik normálisabban élnek, azok nem 40 órát dolgoznak. Tehát az megy, hogy az ember gürizik reggeltől estig, hajt. Igen, ezt lehet csinálni ideig-óráig. Én is csinálhatnám, fizikailag bírnám, nem esne nehezemre, hogy megint heti 50–60 órát dolgozzak, csak ugye feltettem a kérdést, tudod, amikor már van egy kisgyereked, hogy meddig megy ez? Meddig tudod azt a heti 60 órát produkálni?” (K04)

A „sok munka–kevés pénz” problémát felismerve mindegyik interjúalany arra a következtetésre jutott a külföldi munkavállalás kapcsán, hogy ha a folyamatos pluszmunkák és túlórák miatt az idejük nagy részét egyébként sem a családjukkal töltik, és a megkeresett pénz csak arra (vagy arra sem) elég, hogy egyik hónapról a másikra meg tudjanak élni (ami ráadásul állandó aggodalmat és nyugtalanságot is generál), akkor inkább a családot ugyan hátrahagyva, de számukra anyagi biztonságot nyújtva megpróbálnak külföldön boldogulni: *„(...) ha már egyszer amúgy sem vagyok itthon, akkor ne itthon keressek*

400 ezret, hanem Ausztriában, sokkal kevesebb melóval, sokkal jobb lehetőségekkel, sokkal kényelmesebben majdnem a dupláját.” (K07).

A magyarországi munkalehetőségeket és munkafeltételeket ugyanakkor az interjúalanyok többsége nem kritizálta, azokról – főként a munkaidő hosszának és beosztásának kiszámíthatatlanságáról – csak néhány esetben, az ausztriai munkafeltételek kontrasztjaként esett szó. Továbbá az eredmények alapján látható az is, hogy a munkanélküliség nem játszott említésre méltó szerepet az interjúalanyok külföldi munkavállalás melletti döntésében. Az interjúalanyok közül szinte mindenki a külföldi munka miatt mondott fel magyarországi munkahelyén, és csak egyetlen olyan interjúalany volt, aki – elmondása szerint túlképzettsége miatt – itthon nem tudott elhelyezkedni. Feltételezhető, hogy e mögött a kis mintanagyság áll, hiszen – ahogy azt már a dolgozat 5.3. fejezetében láthattuk – a 2016. évi mikrocenzus külföldi munkavállalást megelőző időszakra vonatkozó adatai az anyák körében kifejezetten magas munkanélküliséget mutatnak, amit Hárs (2020) kutatási eredményei is alátámasztanak: a szerző megállapította, hogy a külföldi munkavállalás melletti döntésben az itthoni munkalehetőségek hiánya is szerepet játszik.

Az ország elhagyása melletti döntés indokaként a vállalkozói lét nehézségeit két, a külföldi munkát megelőzően vállalkozóként dolgozó interjúalany említette. Mindketten az adózási feltételekkel, a kisvállalkozásokat terhelő adók mértékével való elégedetlenségüknek adtak hangot.

„(...) minket nem az anyagi körülmények vittek ki, hanem inkább a politika. Tehát, amikor van egy úgymond jó vállalkozásod, és nem élsz meg mást, mint azt, hogy ha 10 forint van a zsebedben, még azt is ki akarják turkálni, akkor egyszer csak úgy elegend lesz. És az én férjem (...) azt mondta, hogy ő az utolsó húsz évét úgy szeretné leélni, egy olyan környezetben, ami nyugodtabb, mint ez. Politikailag, gazdaságilag, mindenhol. (...) Sajnos ez egy olyan állam, ami nem támogatja a kisvállalkozásokat. (...) Egy A4-es oldalon volt felsorolva, hogy miből kell adót fizetnünk. (...) fizessd ezt, fizessd azt, és egyszerűen nem tudod már, hogy miből, hiszen nem a keresetted után akarnak fizettetni, hanem adjál oda mindent, amid van. És sajnos ilyen politikai helyzet van itthon. Kibeleznek. Ott is szigorúak a törvények, de hagynak élni. Hagynak érvényesülni. Hagyják azt, hogy a te zsebedben is maradjon. És ez a fontos. Ettől működik egy gazdaság.” (H02)

„(...) otthon hiába csináltam a pálinkámat, jött az állam és büntetett nyakra-főre. És akkor kérdeztem, hogy most akkor kinek dolgozok, nektek vagy nekem?” Én értem, hogy nekik is kell, de azért amikor már az egészséget, meg a több mint felét ők viszik el, akkor azért már nagyon nagy baj van. Ezért csuktam be. És nem azért, mert valamit rosszul csináltam, mert én mindig rendszeren, normálisan dolgoztam, mégsem tudtam előre haladni. Ez volt a baj. (K14)

Végül két, bentlakásos házi idősgondozóként dolgozó édesanya esetében párkapcsolati problémák is kiemelt szerepet játszottak abban, hogy gyermekeiket hátrahagyva külföldön vállaltak munkát. Az egyik interjúalany szerint *„(...) az ápolók között nagyon sokan vannak olyanok, akiknek (...) a férjével problémája van. Nem tudják egymást elviselni, és akkor megindulnak kifelé.”* (K14) Ezt alátámasztják Urbańska (2016) – korábban már ismertetett – eredményei is: lengyel migráns anyákkal készített interjúkutatásában az interjúalanyok több mint fele nyilatkozott úgy, hogy a migrációra családon belüli erőszak miatt került sor. Kutatásom interjúalanyai férjük egész család életét megkeserítő alkoholproblémáiról számoltak be, és bár külföldi munkavállalás mellette döntésüket pénzügyi problémákkal (hiteltartozás/külön családi kassza) magyarázták, mindkettőjüket a függetlenedés

lehetősége motiválta, illetve az, hogy ezáltal lehetőségük lesz majd elválni férjüktől. Melegh és Kovács (2010) a FEMAGE nevet viselő nemzetközi kutatás²²² során az európai országokba bevándorló nők egyik jól elkülöníthető migrációs stratégiájaként szintén az emancipációs törekvéseket azonosították. A szerzők ezt a migrációt kiváltó okot a „individualista” nemhez kötött vagy női elbeszélői stratégiának nevezték.

„(...) ahhoz, hogy az álmaimat el tudjam érní, kénytelen vagyok ezt csinálni, de ha Isten is úgy akarja, (...) akkor lesz annyi pénzem jövőre, hogy ki tudom fizetni a hiteletem (...), és akkor ugye elvállunk, mert nem maradok vele együtt.” (K10)

„A férjem a kasszáját elzárta elég jól, olyan keveset adott, hogy abból nem tudtam fedezni az otthoni megélhetőséget, és akkor egyre jobban távolodtunk egymástól. És akkor arra jutottam, hogy én megindulok kifelé. (...) Hát egyszerűen kénytelen voltam úgymond valamerre indulni, és keresni pénzt.” (K14)

VONZÓ TÉNYEZŐK:

Az előzőekben azonosított, úgynevezett negatív (taszító) tényezők mellett a migrációs döntésekben az adott célországba csábító faktorok is kiemelt szerepet játszanak. A pozitív (húzó) és negatív (toló) tényezők azonban nemcsak a külföldi döntés meghozatala során meghatározóak, hanem minden egyes alkalommal, amikor „visszajönni–maradni” dilemmahelyzet alakul ki a külföldi munkavállalás folyamán.

Amikor az egyén a migrációs döntést fontolgatja, elsősorban hallomásokra, mások tapasztalataira támaszkodik, a migrációt követően viszont inkább saját tapasztalatai a relevánsak. Ebből adódóan a továbbiakban bemutatásra kerülő vonzó tényezők inkább a transznacionális életmód fenntartását magyarázzák, mint magát a külföldi munkavállalás melletti döntést.

Az interjúalanyok által leggyakrabban említett *vonzó* tényező az Ausztriában megkereshető, magyarországinál lényegesen magasabb fizetés: *„(...) mindenki, akivel beszéltem az anyagiak miatt jön ki. A pénz ugye, az motiváló ebben az egész történetben.” (K09)*, amihez hozzájön az éves bérkiegészítés, a 13. havi üdülési pótlék (Urlaubsgeld) és a 14. havi karácsonyi bónusz (Weihnachtsgeld). Az interjúalanyok a magasabb munkabérek legfőbb pozitívumát abban látják, hogy egyről a kettőre tudnak jutni, lehetőségük van félretenni, a nagyobb kiadásokat nehézségek nélkül finanszírozni, „kicsit drágább dolgokat” megvásárolni, pihenésre költeni, és ezáltal családjuk számára nyugodt és színvonalas életkörülményeket, „normális életet” biztosítani. Ezek a tényezők motiválják őket akkor, amikor felerősödik bennük a magányosság érzése, és családtagjaik hiánya, de néhány interjúalany szájából a transznacionális élet fenntartását ösztönző indokként „a jóhoz könnyen hozzá lehet szokni” kijelentés is elhangzott.

„(...) azzal a fizetéssel, amit ő ott kint megkeres, azért lehet haladni egyről a kettőre. Tehát, mondjuk veszel egy autót készpénzre, gyűjtögeted, megengedhetsz magadnak egy kicsivel drágább utazást (...), de az is

²²² A nők bevándorlása iránti igény és beilleszkedésük az idősödő társadalmakban (Needs for Female Immigrants and Their Integration in Ageing Societies – FEMAGE) című kutatás 2006 és 2007 között nyolc európai uniós országban, köztük Magyarországon vizsgálta a bevándorló nők élettörténeti perspektíváit, és a fogadó népesség bevándorlókkal kapcsolatos attitűdjeit. A kutatásról bővebben lásd: Melegh, Kovács és Gödri (2010).

fontos, hogy ha egy szemüveget kell csináltatni, akkor nem kell hónapokig spórolni mondjuk a gyerekek a szemüvegére.” (H01)

„(...) nálunk a fizetések lényegesen a padlón vannak, nem úgy, mint náluk. Míg itt elköltenek 2–300 eurót egy héten, és nem nézik, hogy mit vesznek, nálunk Jézusom 10 ezer forint! Atya Úristen, még nem is raktam tele egy zacskót, és elment 10 ezer forint. (...) Tehát mi nézzük az árakat fogcsikorgatva, azt nézzük, hogy jaj Istenem, hát ezt megvegyük, ne vegyük? Cipő kell? Majd a jövő hónapban, mert most nem fér bele. Amíg ők: hát veszek még egy hatodik cipőt, mert az is milyen jól néz ki. 150 euró? Áh, megvesszük, nem számít. Tehát, azért ég és föld különbség van. (...) Itt az a jó, hogy (...) a gyerekek is megvan mindene, nincsen hiánya. Fizetve is van az albérlet, cipője is van, ruhája is van. (...) Soha nem volt olyan meglepetésem, hogy jaj Istenem, nincs pénz.” (K05)

„ Mindennap megfordult a fejemben, hogy hazamegyek (...). Aztán mindig, amikor megkaptam a fizetésem, és haza tudtam menni és bevásárolni, tudtunk egyről a kettőre jutni (...), akkor mindig azt mondtam, hogy csinálom tovább.” (K01)

„(...) nekem nem is ez volt a cél, hogy én ennyi ideig kinn maradjak. Tehát igazából egy gyors kis hajrával szerettünk volna egypár hónapot kint dolgozni (...). De aztán, amikor (...) ugye elkezdik csöpögtetni az embernek a pénzt, akkor azt hamar megszokja. Tehát azért megszokod azt, hogy amikor a gyerek szétrúgja a cipőjét, akkor nem gondolkodsz, hanem bemész a boltba, és veszel neki másikat. (...) Azért az egy kicsit jó érzés. (K12)

Az eredmények alapján látszik, hogy a kutatás résztvevői számára fontos a takarékoskodás, amit a jövőbeli tervek²²³ megvalósítása, valamint az utóbbi években a Covid19-járvány okozta gazdasági válság miatti bizonytalanság egyaránt motivál, de szerepet játszik benne a külföldön dolgozó szülők előrelátó szemlélete is. Ha „*valaki egyszer behúzza a féket*” (H01) – fogalmazott az egyik interjúalany – (például az ingázással járó stressz és az ebből eredő egészségügyi problémák, vagy családi kötelezettségek miatt stb.), akkor a külföldi munka után már nehéz újra a magyarországi körülményekhez alkalmazkodni, az itthoni fizetésből gazdálkodni, így az ilyen helyzetekben a megspórolt pénz átmeneti megoldást jelenthet.

„Volt olyan, amikor én GYES-en voltam, meg amikor a férjem dolgozott és fizettük a devizahitelt, hogy 200 ezer forintból éltünk egy hónapban, és akkor még pelenkát is kellett venni a gyerekeknek. Tehát azért is mondom, hogy nem szórjuk két kézzel a pénzt, amit a férjem ott kint megkeres. (...) mindent, amit lehet, kifacsarunk belőle, és tesszük félre és gyűjtögetünk, mert tudjuk, hogy milyen az, amikor nincsen.” (H01)

Több interjúalany pozitívként említette, hogy Ausztriában vannak olyan munkakörök (például szállodai és éttermi munkák, vagy a váltásos munkarendben történő bentlakásos házi idősgondozás), amelyek ebből a szempontból kifejezetten előnyösnek tekinthetők, mivel – bár csak ritkább hazajárást tesznek lehetővé –, a munkával járó ingyenes étkezés és lakhatás munkáltatói biztosítása hozzájárul ahhoz, hogy keresetüket szinte teljes egészében haza tudják adni. Az egyik idősgondozóként dolgozó interjúalany munkája további előnyének tekintette, hogy a váltásos munkarend miatt felszabaduló időt (itthon töltött napok) családjával tudja tölteni, és ilyenkor ki tudja venni a részét a háztartási és gyermeknevelési feladatokból. Ez a vonzónak ítélt szempont Gábrriel (2020) Baranya megyéből Ausztriába ingázó házi idősgondozók körében készített kutatásban is megjelenik.

²²³ A jövőbeli tervekkel az értekezés 5.4.2.3 *A transznacionális családok jövőbeli tervei* című fejezetében részletesebben is foglalkozom.

„(...) az a helyzet, hogy amikor elmegy az ember egy hotelbe dolgozni, akkor nagyon sok pénzt tud félretenni, mivel ugye nem kell költenie az ételre, nem kell költenie a szállásra, viszonylag egy zárt térben mozog, tehát nem is nagyon tudja a pénzét elverni. Így azért lehetősége van arra, hogy 5–10 év alatt egy olyan összeget halmozzon fel, ami tényleg az életében esetleg előrelépést tud tenni. Ez egy nagyon–nagy pozitívum.” (K03)

„(...) hazamegyek és két hétig a családommal tudok lenni. Ez azt jelenti, hogy nincsen szükségünk olyankor bébiszitterre (...), illetve be tudok sok mindenbe segíteni, többek között a gyerekek nevelésébe is így, hogy otthon vagyok. Ha otthon lennék, ugye az otthoni feltételekkel, akkor minden lenne, csak jó nem.” (K09)

Az előzőek mellett az ausztriai munkafeltételekkel, munkakörülményekkel való elégedettség említése szintén gyakori volt az interjúk során. Legfőbb pozitívumként a munkaidő hossza és beosztása, valamint annak kiszámíthatósága hangzott el, de a dolgozók megbecsültségét, az emberközpontú vezetői attitűdöt, valamint a munkaeszközök minőségét is többen húzó tényezőként említették.

Bejelentés nélküli foglalkoztatást egyik interjúalany sem tapasztalt külföldi munkavállalása során: „Ugye Magyarországon bevett szokás, hogy ha dolgozik az ember mennyiségi órát, akkor egyik részét kifizetik így, a másik részét kifizetik úgy, itt azért ilyen nincs. Itt azért ez nagyon minimális.” (K03), amit ugyancsak az ausztriai munkavégzés előnyeként tartottak számon, viszont a munkaterheléssel kapcsolatban már véleménykülönbségek mutatkoztak. Bár az interjúalanyok többsége úgy látja, hogy Ausztriában kevésbé feszített a munkatempó, „(...) ha csak egész hónapban paradicsomlevelet tépkedsz, akkor is megvan a 400 ezer forint havi nettó.” (H10) – nyilatkozta az egyik interjúalany, akadtak olyanok is, akik ezzel kapcsolatban más álláspontot képviselnek. Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy a munkaintenzitás megítélése a végzett munka jellegétől függ: elsősorban azok érzik lelkileg és fizikailag megterhelőnek munkájukat, akik esetében a munkavégzés nem napi nyolc órában történik. Az interjúalanyok közül a vendéglátásban dolgozók és a házi idősgondozók körében azonosítható ez a probléma, de míg előbbi munkakörben dolgozók fizikai kimerültségről számoltak be, addig az idősgondozók úgy látják, hogy mentálisan megterhelőek számukra a munkanapok.

„(...) én itt egy héten 5 napot dolgozok, napi 8 órát, nagyon ritkán túlórázunk, de akkor is csak 1–1 órát, és keresek 1 800–1 900 eurót. Plusz minden évben kapunk 13. és 14. havi fizetést.” (K12)

„Nem vagyunk túlterhelve. Van időnk megállni, reggelizni, ebédelni (...). Nem hív fel a főnökszony, hogy hol vagy, miért álltál meg, mit csinálsz. (...) Megkérdezi, hogy mi van velem, mi van a családdal, reggel hogy tudtam átjönni a határon. Tudja a gyerekekről azt, hogy ki mit sportol, ki mit csinál. (...) Családcentrikus, normális főnökség van. (K07)

„Nagyon megbecsült vagyok. Nagyon. Tehát olyan szinten becsülnék meg, embernek néznek, hogy azt nem lehet elmagyarázni. Dolgoztam jó pár helyen otthon (...), sehol nem voltam olyan szinten megbecsülve, mint itt egyszerű takarítóként. (...) Jobb fizetést kaptam, mint otthon kormánytisztviselőként, sajnós.” (K01)

„(...) olyan munkaruházatot kapnak, hogy a bakancs 100 ezer forintba kerül. Az a munkaruha, amiben a férjem dolgozik, ha a sisaktól a cipőig nézem, félmillió forint. Hát itthon hol kapsz olyat? És évente kétszer–háromszor is cserélik, attól függ, hogy mire van szükség. Ha egy kicsit kopottabb, akkor már adja az újat a munkáltató. Meg az eszközök, amikkel dolgoznak, vagyont érő szerszámaik vannak. Nem az van, mint itthon, hogy éppen hogy csak van szerszáma a kőművesnek.” (H01)

„(...) sokkal jobb munkakörülmények között dolgozik, fejlettebb technikákkal (...). Ha szólnak, hogy kellene jobb szerszám, akkor az a rendelkezésükre áll. (...) Meg minden rendesen le van papírozva, a szabadságoktól kezdve a 13. havi fizuig. A bérpapír rendesen megkapja.” (H09)

„Itt messzemenően jobban meg kell fogni a munkát, mint otthon, de itt a munkához való hozzáállás teljesen más, mert itt az emberek szívesen megcsinálják, mert többet fizetnek érte.” (K14)

A húzó tényezők következő csoportját az ausztriai munkavállalás esetén igénybe vehető, gyerekek után járó családi támogatások és adókedvezmények képezték. Ide tartozik a családi pótlék, az eltartott gyermekek után járó adókedvezmény, valamint a családi bónusz „plusz” juttatás. Ezek a támogatások alanyi jogon járnak, és összegük gyermekszám, családtípus és a gyermek egészségi állapota szerint differenciált.

„Amikor kisebbek voltak a gyerekek, kiment a férjem külföldre dolgozni, és nem a külföldi pénz hozta meg a jólétet, hanem megkaptuk a családi pótlékot, ami egyben jött. 5–6 ezer, vagy 8 ezer euró. Nem is láttam még annyi pénzt. És az nem banki hitel volt. Nem, ez nem az. Azt adta az állam, mert az járt a gyerekeknek. És ez jó volt.” (K08)

Bár 2019. január 1-jétől az Ausztriában dolgozó, de ott bejelentett lakcímmel nem rendelkező vendégmunkások esetében ezeknek a támogatásoknak az összegét nagymértékben lecsökkentették²²⁴, az osztrák munkaerőpiacon dolgozó szülők számára folyósított összeg²²⁵ még így többszöröse annak, mint amire Magyarországon jogosultak lennének gyermekük után²²⁶, „(...) pedig csak egy vonal választ el, egy határ.” (K12) – zárta mondanivalóját az osztrák családtámogatási rendszerrel való elégedettségének hangot adó egyik interjúalany.

Végül a jobb fogyasztási lehetőségek, az osztrák mentalitás, a kellemesebb élet, valamint egy idegen kultúra megismerésének, egy idegen nyelv elsajátításának és az egyéni fejlődésnek a lehetősége is vonzó tényezők között jelent meg. Négy interjúalany az Ausztriában elérhető termékek alacsonyabb árát és magasabb minőségét emelte ki, hárman az ausztriai élet adta nyugalomról és a külföldiek felé

²²⁴ Ebben az évben Ausztriában bevezettek egy kiigazítási mechanizmust, amely értelmében a családi pótlék és a gyerekek után járó adókedvezmény összegét lakóhely szerinti ország árszínvonalához igazították. Magyarország esetében az ún. korrekciós tényező értéke 0,575, ami azt jelenti, hogy az Ausztriában dolgozó, Magyarországon élő gyermeket nevelő szülők 2019 után már csak a támogatások korábbi összegének 57%-ára lettek jogosultak, tehát majdhogynem fele akkora összeget, mint az osztrák állampolgárok.

Az Európai Gazdasági Térség (EGT) tagállamaiban, illetve a személyek szabad mozgását illetően azonos jogállású Svájcban élő gyerekek után járó családi pótlék és adókedvezmények indexálásának módjáról és mértékéről itt:

<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20011329> olvashatunk.

²²⁵ A családi pótlékot, valamint a gyerekek után járó adókedvezményeket is figyelembe véve egy 3 és 10 éves kor közötti gyermeket nevelő kétszülős család például havi 170 euró, azaz 70 ezer forint körüli összegre jogosult, de egy három 18 éven aluli gyermeket nevelő kétszülős család esetében ez az összeg havi 580 euró, azaz 230 ezer forint körüli összeg is lehet.

A családi pótlék és a gyermekek után járó adókedvezmények gyermekszám, családtípus és a gyermek egészségi állapota szerint indexált összegei az Interreg Austria–Hungary (2019) információs kiadványában megtekinthetők.

²²⁶ Sőt, feltételezhető, hogy a gyerekek után járó támogatások összege a jövőben változni fog, ugyanis 2022. június 16-án az Európai Bíróság jogellenesnek minősítette az Ausztriában dolgozó vendégmunkások számára nyújtott, gyerekek után folyósított támogatásoknak a gyermek lakóhelye szerinti államtól függően történő kiigazítását. Az ügyben hozott ítélet sajtóközleménye az alábbi linken elérhető: <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2022-06/cp220102hu.pdf>

Továbbá a folyamatos áremelkedések miatt 2022 nyarán az osztrák kormány egy 28 milliárd eurós inflációmérés-kló csomagot állított össze, amely jelentős részét az alanyi jogon járó családi támogatások képezik, például klímabónusz, áremelési bónusz, családi bónusz vagy a családi pótlék 180 eurós egyszeri kiegészítése. Jelenleg nem rendelkezünk információval arról, hogy a támogatások folyósítására mely feltételek fennállása esetén kerül majd sor, de az Ausztriában bejelentett lakcímmel rendelkező külföldiek minden bizonnyal az intézkedéscsomag kedvezményezettjei közé tartoznak majd, tehát az interjúalanyok közül azok a szülők, akik átmenetileg vagy tartósan Ausztriában élnek.

A csomag tartalma az osztrák Szövetségi Munkügyi, Szociális és Fogyasztóvédelmi Minisztérium honlapján megtekinthető: <https://www.sozialministerium.at/Services/News-und-Events/entlastungsma%C3%9Fnahmen.html>

megmutató pozitív viszonyulásokról tettek említést, hárman pedig a teljesen új kulturális szokások és értékek megismerésének, elsajátításának lehetőségét nevezték meg olyan húzó okként, ami a költség-haszon mérleget Ausztria felé billenti.

„(...) sokszor kapjuk, hogy külföldön sincs kolbászból a kerítés. De, ott kolbászból van. Ott kolbászból van. Olcsóbban tudunk kint vásárolni, mint itthon. (...) Például kerti külőre párnákat szerettem volna. A JYSK-ben akciósan 16-ról 10 ezer volt egy darab párna. A férjem ugyanazt a párnát 2 500 forintért vette meg. Tehát egy párna árért lett négy párnám. Hogy lehet ez? Nagyon kemény. Négyyszer annyit keresnek, vagy háromszor, és fele annyiba kerülnek a dolgok. (H01)

„(...) amíg a férjem is ingázó volt, mi kintről hoztuk be a dolgokat. (...) Nyugodt szívvel megvettem mindent, mert tudtam, hogy százszor jobb, mint amit a magyar LIDL-ben, vagy Tesco-ban, vagy itt-ott kapsz. (...) Én tudok különbséget tenni, például a húsleveskockákban. Én ugyanúgy kint is megvettem (...) a húsleveskockát. Olyan szép színe van a kintinek, olyan kicsit aranyló, nálunk meg olyan zöld, mint a spenót. És másabb a leves is. Másabb. Finomabb a kinti kocka.” (K08)

„Úgy veszem észre, hogy az emberek is sokkal nyugodtabbak, nincs olyan stresszes életmód, mint ami ugye nálunk. (...) Szóval pozitívumot nagyon sokat tudnék mondani. Rengeteget.” (K02)

„(...) amikor együtt dolgozol emberekkel, akkor teljesen más közegben dolgozol, mint mondjuk Magyarországon. Teljesen máshogy viszonyulnak, az emberi megnyilvánulások teljesen mások. Az anyagiak is biztosan hozzájárulnak (...), de itt türelmesebbek az emberek.” (K03)

„Pozitívum, hogy látunk egy más kultúrát, látunk egy más nyelvet, tanulunk nyelvet, fejlődünk azáltal, hogy mit látunk itt kint, és talán haza tudjuk vinni otthon alkalmazni. (...) Pozitívum még? Hát világot látunk. Például én a hotelben, ahogy elnéztem (...) elképesztő összegeket otthagytak, 8–10 ezer eurókat is otthagytak simán a hotelnek. (...) Ha most én azt nézem, hogy ők ugyanazt a gyönyörűséget látták, mint én, és én emellett még kerestem is, akkor nekem ez egy plusz.” (K14)

TASZÍTÓ FAKTOROK EREJÉT CSÖKKENTŐ TÉNYEZŐK:

Az ausztriai munkavállalás számos pozitívuma mellett az interjúalanyok néhány olyan szempontot is felvetettek, ami külföldi munkavállalásuk ellen szól, tehát a taszító faktorok erejét csökkentő tényezőnek tekinthető. Ezek közül a legtöbb említést az ún. pszichés költségek kapták, amelyek a családtagok hiánya miatt jelentkező nehézségek teljes halmazát ölelik fel. Ide tartoznak a külföldi munkavállalásnak a családtagok mentális egészségére és életmódjára gyakorolt káros hatásai, a különtöltött időnek a szülő-gyermek kapcsolatok és párkapcsolatok stabilitásának gyengülésében megmutató jelei, illetve a családon belüli hatalmi helyzetek és szerepvizonyok átalakulásából adódó problémák is.

A családtagok hiányát és az abból eredő következményeket a transznacionális életmód ellen szóló érvként szinte az összes interjúalany említette. Ez volt az egyetlen olyan tényező, ami – egyéb makroszintű tényezők változatlansága mellett – döntési helyzetet produkált a külföldi munkavállalás során, több interjúalany esetében – ahogy arról már a kérdezettek korábbi migrációs tapasztalatai kapcsán volt szó – munkahelyváltásra, gyakoribb hazalátogatást lehetővé tevő „mobilitástípus-váltásra” is emiatt került sor. A témához illeszkedő kutatások eredményeit tekintve ez nem meglepő: a 2016. évi mikrocenzus adatai (Gábrriel és Horváth, 2019; KSH, 2018a), és Horváth (2016) eredményei is azt mutatják, hogy a visszatérést elsősorban családi okok motiválják.

Az interjú kutatás eredményei alapján azonban úgy tűnik, hogy döntési helyzetekben bizonyos makro-faktorok hatása a felmerült pszichés költségekkel szemben erősebbnek bizonyult, ami azért is meglepő, mivel az interjúalanyok közül 18 fő már öt éve vagy annál hosszabb ideje külföldön dolgozik, 7 interjúalany esetében pedig a külföldön töltött időszak a 10 évet is meghaladja. Az interjúalanyok többsége arról számolt be, hogy kezdetben nehézséget jelent az elválás és transznacionális kapcsolatokon keresztül fűződni a távollévő családtagokhoz, de a kezdeti bizonytalanság voltaképpen beletörődéssé, majd megszokássá alakul át, néhány interjúalany esetében már az első fizetés kézhezvétele után: *„Csak annyi volt a megterhelő, hogy hiányzott a család. Hiányoztak mindhárman. (...) De ez nem tartott sokáig, csak az első fizetésig. Tehát az első fizetést megkaptam, nem mondom meg, hogy mennyit, de Magyarországon azért egy évig kellett dolgoznom, és onnantól fogva minden megváltozott.”* (K02), másoknál hosszú hónapok vagy évek alatt. Úgy tűnik, hogy a belenyugvás azok számára a legnehezebb, akik fiatalabb (15 éven aluli) gyermek(ek)et hagytak hátra, akik – az itthon töltött idő hosszától függetlenül – csak ritkábban (például havonta) tudnak hazajárni, és akik gyermeküket egyedül nevelik vagy párkapcsolati problémák miatt döntöttek a külföldi munkavállalás mellett. Ők jelenleg is nehezen viselik a transznacionális szülőség terheit, de valamilyen cél (hiteltartozás rendezése/válás), vagy a jelenlegi életszínvonaluk fenntartása érdekében kénytelenek vállalni vagy vállalják azt.

„(...) Mindenki azt hiszi, hogy Ausztriában kolbászból van a kerítés, Németországban kolbászból van, mindenki luxusban él, mindenki nyaralni jár. Oké, tényleg így van, mindenki elmegy nyaralni. Csak ők azt nem értik meg, hogy amíg mások ledolgozzák a 6 vagy 8 órájukat, hazamennek, kitakarítanak vagy családjukkal vannak, és nézik a tévét, én 24 órából 24-et kint vagyok egy vadidegen családnál. Lehet, hogy nem egy szalag mellett állok és dolgozok éjjel-nappal, mert azt nem mondom. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy nem volt szabadidőm, mert van, de azért ez nem így működik. (...) Nem vagyok otthon, nem vagyok a családommal. Nem tudom hány anyák napjáról, születésnapról, karácsonyról lemaradtam. Ezt nekem senki nem adja vissza. Nincs az a pénz, amit ez megér, hogy a gyerekeket távol hagyjam. De muszáj vagyok, mert sajnos egyszerűen máshogy nem tudom megoldani.” (K05)

„A kereset, a pénz a lényeg az embernek. Igaz? Azért négygyerekes van, azt a négygyereket el kell látni. (...) Mindig mondja mindenki, hogy nem a pénz a minden. Nem a pénz a minden, de pénz nélkül nem tudsz megélni, sajnos. Olyan világban vagyunk.” (K06)

A pszichés költségek mellett a taszító faktorok erejét csökkentő tényezők közé sorolhatók a külföldön dolgozó szülők negatív diszkriminációs tapasztalatai. Bár az interjúalanyok inkább pozitívan értékelték az osztrákok magyarokhoz való viszonyulását, 10 interjúalany úgy emlékezett vissza, hogy öt vagy házastársát érte hátrányos megkülönböztetés a külföldön töltött évek alatt. Elsősorban a *„mindig tudatják veled azt, hogy te csak egy Ausländer vagy, te csak egy vendég vagy itt”* (K05), *„(...) odakint Ausländer vagy, és tök mindegy, hogy fekete, fehér, vagy éppen sárga. Ausländer slussz-passz.”* (K08) típusú tapasztalatokhoz kapcsolódó érzések jöttek felszínre az interjúk során, amiről jobbra a házi idősgondozóként dolgozó interjúalanyok számoltak be. Néhányan közülük úgy gondolják, hogy ez kizárólag a nyelvtudás hiányával magyarázható: *„(...) ha valakinem jól nyomja a nyelvet, akkor igen, sajnos hátrányokba ütközhet.”* (K02), és ezt a nézetet azok is megerősítették, akik nem tapasztaltak hátrányos megkülönböztetést a külföldön töltött évek alatt.

„(...) nekem semmilyen problémám nincsen, de azért gondolom, hogy nekem nincs ilyen problémám, mert nincs nyelvproblémám. (...) és tényleg nem tudok rossz dolgot mondani. Jártam én már nagyon sok helyen, és sehol nem éreztem azt, hogy te külföldi vagy, mit keresel itt. Semmit. Soha. (...) Ez Magyarországon elterjedt, meg az itteni magyarok szokták ezt mondani, de azok közül is csak azok, akik nem beszélnek osztrákokkal.” (K04)

Bár a munkaidő beosztás kiszámíthatósága kapcsán az interjúalanyok többsége elégedettséggel nyilatkozott, a bentlakásos házi idősgondozóként dolgozó interjúalanyok közül néhányan az ausztriai munkájuk hátrányának tartják, hogy a turnusok hossza gyakran változik, így nem tudnak előre tervezni, nem tudják, hogy családtagjaikat mikor láthatják viszont. Továbbá, mivel ebben a munkakörben jellemzően vállalkozóként dolgoznak a magyarok (Famira-Mühlberger, 2017; idézi Gábriel, 2020), ezért bizonyos plusz juttatásoktól is elesnek, például a 13. és 14. havi fizetéstől, illetve betegszabadság sem jár a munkájuk után. Az eddigi eredmények alapján tehát úgy látszik, hogy az interjúalanyok közül a legkiszolgáltatottabb helyzetben a bentlakásos házi idősgondozóként dolgozó szülők vannak. Az Ausztriában dolgozó házi idősgondozók kiszolgáltatottságát Gábriel (2020) kutatási eredményei is alátámasztják, az idősgondozói munkát a szerző prekárius (bizonytalan) munkának tekinti.

*„*En Selbständig-ben vagyok itten, vállalkozóként vagyok kint, nekem nincs karácsonyi pénzem, nincsen Urlaubgeld-em, akkor (...) az orvosi ellátásod sem olyan, akkor nincsen szabadságod, nincsen betegszabadságod, semmi sincs. (...) Ez egy hátrány. Ez nagyon nagy hátrány.*” (K14)*

Összességében tehát látszik, hogy a külföldi munkavállalásra, valamint a transznacionális élet fenntartására vonatkozó döntés mérlegelése során felmerülő hasznok közé elsősorban a magasabb fizetés és a hozzá társuló éves bérkiegészítés, a gyermekek után járó támogatások és adókedvezmények, illetve az ezekből elérhető megtakarítások tartoznak, továbbá az ausztriai munkafeltételekből és munkakörülményekből, a fogyasztási lehetőségekből, valamint a „kellemesebb” életből fakadó hasznosságnövekmények is ide sorolhatók. Költségek között legfőképp a családtagok elhagyása nyomán jelentkező lelki költségek jelennek meg, de az új nyelv elsajátításának, és az új környezethez/kultúrához való alkalmazkodásnak a terhei is ide tartoznak.

5.4.2.2 Az ausztriai munkavállalás következményei

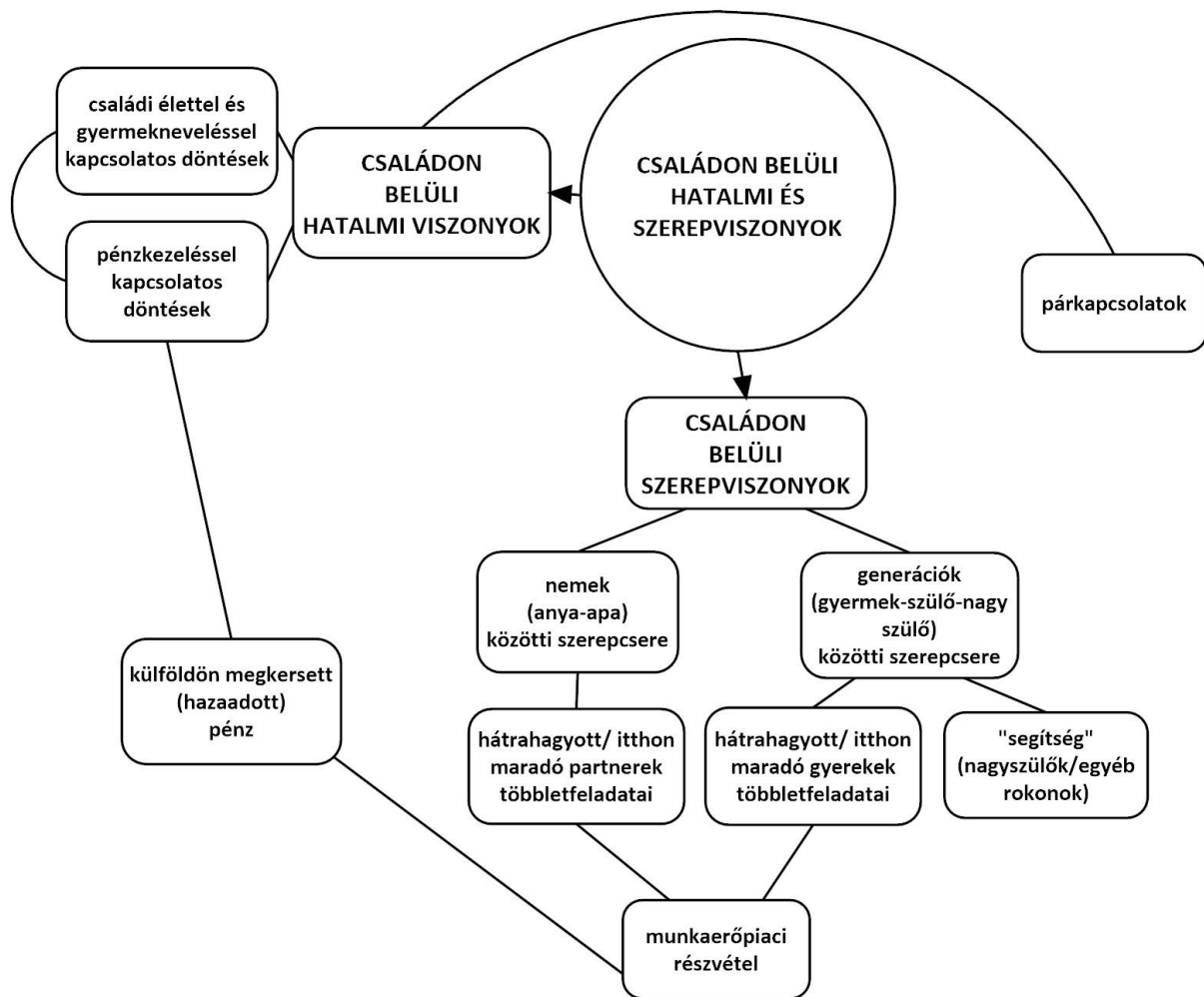
5.4.2.2.1 Családon belüli hatalmi és szerepviszonyokra gyakorolt hatások

A transznacionális családok helyzetét feltáró szakirodalom eredményei azt mutatják, hogy a kiskorú gyermeket nevelő egyik vagy mindkét szülő külföldi munkavállalása erőteljes hatást gyakorol az érintett családok mindennapi életére, átformálja azok struktúráját, egyedi működés módját és szabályait. Ezekben a családokban a döntési és hatalmi viszonyok jellemzően átalakulnak, valamint a szerepkörök is felcserélődnek nemek és generációk között.

Az interjú kutatás eredményeinek tematikus feldolgozása során a családon belüli döntési és hatalmi mechanizmusok, illetve a szerepmegoszlások átalakulását két külön témaként kezeltem. Előbbi kapcsán 1) a családi élet és gyermeknevelés szempontjából releváns kérdések, illetve 2) pénzkezeléssel kapcsolatos kérdések meghozatalában betöltött családon belüli „hatalmi” pozíciók változását

vizsgáltam, utóbbi témakörhöz pedig 1) a nemek (anya–apa) közötti, illetve 2) generációk (gyermek–szülő–nagy szülő) közötti szerepcserére vonatkozó eredményeket illesztettem. A hátrahagyott/itthon maradó családtagok – családon belüli munkamegosztás átalakulásából eredő – „új” pozíciójának munkaerőpiaci részvételre gyakorolt hatásait külön altémaként jelöltem meg. (24. ábra)

24. ábra: A családon belüli hatalmi és szerepviszonyokra gyakorolt hatások tematikus térképe

Forrás: saját szerkesztés

CSALÁDON BELÜLI SZEREPVISZONYOK

A transznacionális családok túlnyomó többségére a hagyományos Parsons-i „male breadwinner – female housewife” nemi szerepmegosztás (Meuser, 2009; idézi Spéder, 2011) jellemző, hiszen – ahogy a nemzetközi és hazai adatok is mutatják – általában családjuk megélhetésének biztosítása érdekében az apák vállalnak külföldi munkát, miközben a háztartási és gyermeknevelési feladatok az otthon

maradó anyákra maradnak.²²⁷ Ugyanakkor azok a mindennapi családi élethez közvetlenül kapcsolódó „férfias” feladatok is a nők vállát nyomják, amit korábban a férfiak láttak el. Ebből adódóan a háztartási munka és gyermeknevelés terén a nők teher-vállalása abban az esetben is növekszik, ha korábban a családon belüli nemi szerepek nem az egalitárius családi szerepfelfogás szerint (a férfi is részt vett a háztartási feladatokban, számára az anyagi biztonság megteremtése, a család mindennapi életében való részvétel egyaránt fontos volt), hanem a tradicionális, kenyérkereső apa modell mintájára alakultak (Makay és Spéder, 2018; Spéder, 2011), tehát eddig is az anya végezte az otthoni munka oroszlánrészét.

Saját interjúk kutatásomban az interjúalanyok közel felét olyan személyek alkották, akik „apa külföldön–anya itthon” típusú transznacionális családhoz tartoznak, öten pedig olyan kétszülős család tagjai, ahonnan anya van távol. Az e két transznacionális család-típushoz tartozó interjúalanyok közül szinte mindenki beszámolt arról, hogy a hátrahagyott/itthon maradó partnerekre hárul a háztartási és gyermeknevelési feladatok zöme, a külföldi munkavállalás után a házi és ház körüli munkára fordított idejük növekedett, és olyan feladatokat is el kell(ett) látniuk, amit korábban külföldön dolgozó házastársuk végzett el. A háztartási munkamegosztásról való vélekedést tekintve ugyanakkor jól elkülöníthető csoportok alakíthatók ki.

A hátrahagyott/itthon maradó feleségek nemi szerepekkel kapcsolatos nézetei illeszkednek Makay és Spéder (2018) által képzett szerepelvárás-kategóriákhoz, amelyek a következők:

- 1) *hagyományos (kenyérkereső apa) nemi szerepfelfogás*, amely szerint az apa legfontosabb feladata az anyagi biztonság megteremtése, míg az anya a háztartás vezetéséért, a gyerekek felneveléséért és az intim, családi környezet megteremtéséért felelős;
- 2) *egalitárius (családcentrikus apa) nemi szerepfelfogás*, amely szerint az anyának és az apának együtt kell biztosítani a család megélhetését, és az apának is részt kell vennie a mindennapi családi feladatok megoldásában;
- 3) *„kettős elvárás”*, amely szerint az apa feladata a család megélhetésének biztosítása, de emellett elvárásként jelenik meg aktív részvétele a háztartási és gyermeknevelési feladatokban is;
- 4) *„bizonytalan elvárás”*, amely esetben semmilyen konkrét elvárás nem jelenik meg az apával szemben.

²²⁷ Ez a magyar családokra általánosságban jellemző. Kutatási eredmények azt mutatják, hogy „a hagyományos kenyérkereső férfi/apa képe mélyen beivódott a magyar társadalomba” (Spéder, 2011, p. 225.), miközben egyre inkább erősödik az az elvárás, hogy a férfiak az anyagiak biztosítása mellett vegyenek részt a háztartási és gyermeknevelési feladatokban is. Bár látszik, hogy a magyar családokban a férfiak is bekapcsolódnak az otthoni munkába, önálló feladatvállalásuk még mindig lényegesen alacsonyabb, mint a nőké (Makay és Spéder, 2018; Murinkó, 2014a; Murinkó, 2014b), és ez annak ellenére van így, hogy a női foglalkoztatottsági szint egyre inkább emelkedik. A szakirodalom szerint a tradicionális nemi szerepfelfogás elterjedtségét a munkajövedelmek nemek szerinti különbségei (a férfiak bérelőnye), a különböző foglalkoztatási formák (pl. részmunkaidő) elterjedtsége, valamint a hagyományok és szerepelvárások egyaránt befolyásolják, de a férfiak háztartási feladatokban való részvételére a nők egyfajta „kapuórszerepe”, a férfiak által elvégzett munka megkérdőjelezése, kritikus értékelése is hatással van (Makay és Spéder, 2018; Szabó-Tóth, 2014; Spéder, 2011).

Az eredmények azt mutatják, hogy az interjúalanyok közül a legtöbben (7 fő) a hagyományos szerepelvárásokat preferálják. Az ebbe a csoportba tartozó hátrahagyott/itthon maradó feleségek elégedettek a helyzetükkel, maximálisan ellátják a rájuk maradó háztartási és gyermeknevelési feladatokat, sőt a korábban partnerük által végzett, férfiasabb feladatokra is úgy tekintenek, hogy annak elvégzésével a családért dolgozó partnerüket tehermentesítik, biztosítják számára azt, hogy az itthon töltött szabadnapokat kizárólag pihenéssel tölthesse. Az interjúalanyok között olyan is volt, aki házastársát még a külföldön töltött időszakban is próbálja támogatni azáltal, hogy az első heti étkezését többé-kevésbé ő oldja meg: *„(...) én mindig úgy főzök, hogy egy hétre ki tudja vinni a főtt ételt Beteszem a fagyasztóba, és akkor ő kiviszi, és azt eszi. Tehát gyakorlatilag csak reggelit kell magának vennie, mert ugye az összes többi ott van. Hát hogy ő is főtt ételt egyen.”* (H01)

Murinkó (2014a, p. 73.) szerint a hagyományos nézeteket valló nők háztartási munka terén fennálló egyenlőtlen munkamegosztással való elégedettsége több okkal is magyarázható. Egyrészt a tradicionális szerepmegoszlást elfogadó/támogató nők értéként tekintenek a család összetartása érdekében végzett munkájukra, a gyereknevelésben kötelesség mellett örömforrást találnak, másrészt a nemi szerepekkel kapcsolatos társadalmi elvárások is mérvadók: amennyiben a társadalom egyfajta kettős elvárást fogalmaz meg a nőkkel szemben, akkor *„a nők szerepkészletének és identitásának erősebb része lesz a háziasszony és a családanya”* – fogalmaz a szerző. Emellett úgy gondolom, hogy a férfiak külföldi munkavállalását egyfajta áldozatvállalásként ismerik el a hátrahagyott/itthon maradó partnerek, amiért úgy érzik, hálával tartoznak, a külföldi munka adta anyagi biztonság pedig kárpótolja őket a külön töltött időért, és azokért a plusz „befektetésekért”, amelyeket férjük transznacionális családi élettel járó munkája megkövetel tőlük. Nem zárható ki továbbá az sem, hogy a nőket jó érzéssel tölti el az, hogy az otthoni feladatok koordinálásáért kizárólag ők a felelősek, minden az ő igényeik, elvárásaik szerint történik a ház körül – Spéder (2011) szavaival élve ők az otthoni/privát szféra „menedzserei” és „ellenőrei” –, illetve tehermentesülnek is, mivel férjük távolléte miatt bizonyos háztartási tevékenységekkel (például főzés/mosás) kevesebb időt kell tölteniük: *„Ha itthon lenne, akkor nekem egy plusz negyedik gyerek lenne. (...) Akkor plusz feladat lenne, hogy a férjednek valami meleget kell főzned, mire megjön. A gyerekek nem muszáj, mert őt rá tudom beszélni egy melegszenyóra, mert meleget eszik iskolában, óvodában. Tehát már ennyivel nekem kevesebb melóm van. (...) Mert azt gondolom, hogy feleségként (...) ezt nekem meg kellene oldanom még pluszban.”* (H10) – nyilatkozta az egyik itthon maradó édesanya. Előfordulhat tehát, hogy az apa távollétéből eredő, háztartási munkamegosztással kapcsolatos hátrányok és előnyök kiegyenlítik egymást. Murinkó (2014a) szerint a pozitív viszonyulás további magyarázata lehet az is, hogy a családi életükkel kapcsolatos elégedetlenségüket nem szívesen vallják

be a kérdezettek, bár véleményem szerint ez az elégedetlenség egy 1–1,5 órás interjú során valamilyen formában előbb-utóbb megmutatkozott volna.²²⁸

„(...) ugye hazajön, le van nyírva a fű, tehát itthon már arra törekszünk, hogy ne kelljen már neki ezzel is foglalkoznia, hanem amihez kedve van. Esetleg elmegy horgászni, vagy elmennek biciklizni, tehát hogy minőségi idő legyen, amit itthon tölt. Ne az legyen már, hogy az itthoni problémákkal is foglalkozni kell. Azt megoldom én hét közben.” (H01)

„(...) ha hazajön kéthetente, vagy egy hónapban csak egyszer jön haza, (...), akkor igyekszem ugye mentesíteni a nagyobb munkák alól, hogy tudjon pihenni. (...) Azt az időszakot, amit itthon tölt, azt töltsse pihenéssel, illetve azzal, hogy velünk van, kikapcsolódik, ne az legyen, hogy munka, munka, munka. (...) Mivel ugye kénytelen vagyok elvégezni a férfimunkát, de az ő 6–7 kilós láncfűrészét nem bírom el, ezért ilyen anyagi befektetéseket kellett csinálni, például Valentin napra láncfűrész kaptam, elektromos láncfűrész. Most legutóbb elektromos fűkaszt kaptam. (...) Mindent át kell alakítani, hogy meg tudjam csinálni azokat a dolgokat, amit egyébként ő szokott megcsinálni. (...) Nemcsak a háztartásit, hanem most jön a betakarítás, jön a tél, kell fa, ez-az-amaz.” (H04)

„(...) igyekszik az otthoni esetleges problémákat ő megoldani, és nem terhel vele engem, (...) mivelhogy nem tudok rajta segíteni per pillanat.” (K09)

„(...) amit meg kell csinálni, azt meg kell csinálni. (...) ha bármit el kell intézni, vagy bármi van, azt ugye mindent én intézek. (...) még a mosógépet is megszereltem. Tehát nem okozott problémát.” (H05)

„(...) nekem az életem úgy van teljesen beosztva, és a munkám is, hogy a gyerekeknek van alárendelve. Egy csapatot kicserélek, meg ilyeneket otthon én simán megcsinálok. Nekem ehhez a férjem már nem kell. (...) Én egyszer sem éreztem magam cserbenhagyva általa. Tehát azt, hogy ő elment, és engem itt hagyott.” (H10)

A tradicionális nézeteket vallók mellett a második csoportot azok a hátrahagyott/itthon maradó anyák alkotják, akik „kettős elvárással” rendelkeznek. Az ebbe a kategóriába tartozó négy édesanya elégedetlenségének adott hangot, kifogásolta, hogy a háztartási és gyermeknevelési feladatok teljes egészét ő látja el, és részükről érezhető volt egyfajta igény házas társuk otthoni munkában való aktívabb részvétele iránt.

„Én két házfelújítást csináltam végig úgy, hogy ő dolgozott. (...) A kőművessel én veszem össze, a burkolót én intéztem. (...) Tehát ebben azért elég sok konfliktus volt, hogy az úgymond férfimunkák is rám maradtak. (...) Nem ijedtem meg ilyen dolgoktól, de közben azért jól esne, ha nemcsak az lenne, hogy minden ilyesmit csak én, hanem kicsit az, hogy »Na, gyere, akkor segíték, megcsinálom.« És egyébként meg ő rá is állt erre, hogy »Jól van, akkor majd te megcsinálsz.«” (H07)

„Amikor megszületett a gyerek, akkor utána ugye én nagyon sokáig egyedül neveltem. Hát úgy egyedül, hogy háromhetente azért hazaért egyszer. (...) mindenről lemaradt.” (H03)

„(...) mindent én csinálok. Tehát a gyerektől elkezdve minden rám maradt. Egyedül vagyok a kisfiammal, és egyedül intézünk mindent. A tanulástól elkezdve az itthoni dolgokat, mindent.” (H06)

Az itthon maradó anyák körében egalitárius szerepfelfogás csupán két fő esetben jelent meg. Ők azok az anyák, akik úgy gondolják, hogy nincs „női munka” és „férfimunka”, mindkét szülőnek egyszerre kell részt vennie az anyagi biztonság megteremtésében, valamint a házi és ház körüli teendők ellátásában.

²²⁸ Két esetben a külföldön dolgozó apák házas társuk nemi szerepelvárásaira vonatkozó nyilatkozatai alapján soroltam az itthon maradó anyákat a hagyományos nemi szerepfelfogást képviselők csoportjába. Előfordulhat, hogy ezekben az esetekben az apák próbálták külföldi munkavállalásuk családjuk életére gyakorolt káros hatásait némileg palástolni, ugyanakkor – mint azt már korábban is jeleztem – az esetleges mögöttes információkat nem áll szándékomban megfejteni, az elemzés során kizárólag az interjúalanyok által elmondottakra hagyatkozom.

Ebben a két esetben a férj háztartási munkában való részvételére úgy kerül sor, hogy a „férfiasabb” munkákat az itthon töltött szabadnapokon végzi el, vagy díjazás ellenében kiadja valakinek.

„(...) nagyon sokszor az a baj, hogy mi nők nem sok mindent intézünk el szerintem. Sehol nincsen az leírva, hogy a férfi dolga elvinni autószerelőhöz az autót, de az sincs sehol leírva, hogy egy férfi nem foghatja meg otthon a porszívót. (...) hogyha ez így működik, akkor én azt gondolom, hogy a háztartási munka is így működik. Tehát ha poros a terasz, vagy virágszirmos, akkor ő is megfoghatja a seprűt és lesöpörheti. (...) Ne legyünk olyan bénák, hogy dolgokat nem tudunk megoldani.” (H02)

A „bizonytalan elvárás”-sal rendelkezők csoportjába csak egy interjúalany tartozott. Az ő esetében semmilyen igény nem volt azonosítható férje otthoni szerepvállalásával kapcsolatban.

Az „anya külföldön – apa itthon” típusú transznacionális családok esetében a külföldön dolgozó édesanyával készült interjúk alapján – mivel egyetlen hátrahagyott/itthon maradó apával sem sikerült interjút készítenem – úgy tűnik, hogy az anya külföldi munkavállalása szinte minden esetben a hagyományos nemi szerepek felcserélődését eredményezte. Ezekben a családokban az anya került „kenyérkereső” pozícióba, míg mindennapi otthoni munkák ellátásának terhe az apához került át. Egyetlen olyan család volt, ahol az édesanya arról számolt be, hogy az anyagi biztonság megteremtéséért és az otthoni feladatokért egyaránt ő a felelős, a háztartási munkák egy része általában rá marad, és az otthon felmerülő problémákat is ő oldja meg: *„(...) gyakorlatilag nekem kell megoldanom a problémákat. (...) Minden rajtam keresztülfordul meg, még így is, hogy 700 km-re vagyok tőlük.” (K10).*

Az itthon maradó öt édesapa közül ketten teljesen egyedül látják el a háztartási és gyermeknevelési feladatokat, három esetben viszont nagyszülők, illetve az idősebb gyerekek is bekapcsolódnak ezekbe a tevékenységekbe. Bár a vonatkozó szakirodalom (Gábrriel, 2016; Rojas, Saab and Taylor, 2013; Safta et al., 2014) eredményei azt mutatják, hogy a gyerekeikkel otthon maradó apák kevésbé tudják ellátni a rájuk háruló feladatokat, saját eredményeim alapján ennek ellenkezője figyelhető meg. A külföldön dolgozó anyák többsége arról számolt be, hogy a kezdeti nehézségek ellenére férjüknek sikerült az új helyzethez alkalmazkodni, többé-kevésbé átvenni a háziasszony és anyaszerepet.

„(...) biztos nem örült neki, mert addig én voltam a mindenés a házban. (...) ő a kávé kívül soha nem főzött semmit. De most már főz, bécsi szeletet készít, szóval sok mindenbe beletanult. Úgyhogy most már mondhatom, hogy ez nem okoz jelen pillanatban nekünk gondot. Az egyetlen gondot az okozza, hogy nem vagyunk együtt. (...) rögzös volt ez az út, mert azért nekik sem volt mindegy, hogy nem készétel, terített asztal várja őket, meg be kell gyújtani, meg mindent megcsinálni, amit én csináltam, de most már elfogadták.” (K13)

Két olyan édesanya volt, akinek házastársa ezt a szerepcserét nem tudta elfogadni, és ez a helyzet mindkét esetben konfliktushoz vezetett. Ugyanakkor két olyan családról van szó, ahol a külföldi munkavállalás melletti döntésben párkapcsolati probléma is szerepet játszott, így az otthoni munkák során jelentkező nehézségek minden bizonnyal ezzel, egészen pontosan az itthon maradó házastársak alkoholproblémáival magyarázhatók.

„(...) megmondom őszintén, hogy én egy elég öntörvényű ember vagyok. (...) elmondtam neki, hogy én kijövök, és megpróbálom az életünket helyrevarázsolni (...), és ő neki helyt kell állni. Neki nem kell semmit sem csinálni, mint a gyereket, a háztartást, meg minden egyebet ellátni, meg a munkahelyén dolgozni, és akkor ez a pénz

így elég lesz (...). De nem egészen úgy teljesültek ezek a kérések, hogy akkor az otthont is rendbe tudja varázsolni. (...) Így azért vannak problémáink.” (K10)

„(...) ráhárult mindaz a probléma, vagyis az a munka, amit én előtte megcsináltam. És akkor azt hittem, hogy őbenne majd felértékelődik az, hogy milyen, ha van egy nő a családban, és most nincs, és meg kell, hogy csinálja azokat a feladatokat, amiket addig én végeztem el. És akkor azt gondoltam, hogy nagyobb lesz az egymás iránti becsület, tisztelet, de valahogy ő ezt egy hatalmas nagy tehernek fogadta, és lényegében inkább eltávolodtunk, minthogy jobban közeledtünk volna.” (K14)

Az interjúalanyok közül 12 fő számolt be arról, hogy gyermekeik valamilyen formában részt vesznek a házimunkában.²²⁹ Nyolc olyan család volt, ahol egyértelműen manifesztálódik, hogy a gyerekek aktív részvételét egyik vagy mindkét szülő külföldi munkavállalása követeli meg. Ezekben az esetekben tehát nem a „játékok összeszedése”, „reggeli beágyazás”, vagy „főzésben való segédkezés” típusú tevékenységek jelennek meg pluszmunkaként, hanem a teljes háztartás menedzselése, minden olyan feladat, amit korábban a külföldön dolgozó szülő végzett el. A szülő-gyermek szerepek felcserélődése azokra a családokra a leginkább jellemző, ahol – mobilitási formától függetlenül – az édesanya dolgozik külföldön, és főként akkor, ha a külföldön dolgozó szülő özvegy vagy elvált családi állapotú, és a gyerekek egyedül vagy nagyszülőkkel maradnak, vagy házas családi állapotú, de a gyerekekkel itthon maradó, felügyeletüket ellátó apa szerhasználati problémákkal küzd.

A családi szerepek átalakulása kapcsán az interjúalanyok arról számoltak be, hogy kezdetben a gyerekek számára nehézséget jelentett megszokni a kialakult helyzetet, és a feladatok elvégzése során fontos szerepe volt a külföldön dolgozó szülő távoli (telefonos/videócsetes) segítségnyújtásának, irányításának, azonban idővel „beletanultak” ebbe az új pozíciójukba, és „(...) egyre ritkábban adódik olyan feladat, amit nem tudnak megoldani.” (K11) – nyilatkozta az egyik külföldön dolgozó szülő.

„Az én fiaim mosnak, főznek, vasalnak. Ők mindent meg tudnak csinálni. (...) Ilyen szempontból rettentően jó srácok. Tehát a fahasogatástól, a kerti munkáktól a vasalásig, mindent meg tudnak csinálni. (...) Volt, hogy telefonon irányítottam őket. »Anya, ezt hogy kell mosni? Ezt hozzátehetem-e ahhoz? Ezt hogy kell megfőzni?« Persze, ilyenek voltak. De úgy vannak, mint én, hogy meg kell csinálni.” (K01)

„(...) önállósultak teljesen. Tehát mondhatom azt, hogy mind a két fiam mindent meg tud főzni. (...) Mire én hazaérek, mindig kitakarítanak. Annyi, hogy ablaktisztítás nincs, de porszívózás, fürdőszoba kitakarítása stb., mindent megoldanak. (...) A kezdet kezdetén azért nem volt így. (...), nem volt ez azért annyira zökkenőmentes. Volt azért Messenger-receptküldés, tanácsok, minden. Tehát nem mondom, hogy nem voltak ilyen »Hogy csinálod anya?« kérdések, de szerintem ez érhető is.” (K13)

„(...) ha tejbepapi kellett, azt én csináltam, de azt is megtanítottam. (...) beállítottam a mosógépet, hogy hol van az X, hol kell bekapcsolni, mennyit kell beleönteni, az oda volt írva. Aztán közben rájött [az interjúalany legidősebb gyermeke], elmosogatott, virslit tudott főzni nekik, bundáskenyeret tudott csinálni, meg akkor a többi gyerek is tanulta utána. Aztán már közösen csinálták.” (K06)

Az interjúk alapján Broka (2009) azon kutatási eredménye is igazolódni látszik – legalábbis a szülők által elmondottakat figyelembe véve –, hogy a szülők külföldi munkavállalása miatti szerepváltozások hatására a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek sokkal önállóbbá és felelősségteljesebbé válnak, mindennapjaikat saját rutinjuk és igényeik alapján élik, továbbá az otthoni munkavégzés nehézségeit

²²⁹ Két interjúalany gyermeke az interjúkészítés időpontjában még nagyon fiatal, óvodás és kisiskolás korú volt.

és a szülők fáradozásait látva már egészen korán megtanulják a mások által végzett munkát megbecsülni. Az egyik interjúalany szerint „(...) ez hozzájárul ahhoz, hogy ne álljon ki a kezükből a kanál, esetleg a villa később, hogy tudjanak segíteni, párkapcsolatban is tudjanak működni.” (K09) Mindemellett az egyik édesanya úgy gondolja, hogy ez a helyzet nemcsak az gyerekek életre való felkészültsége szempontjából hasznos, hanem a szülőket is tehermentesíti bizonyos gyermeknevelési feladatok alól.

„(...) Tök önellátó a gyerek, nem ijed meg. Nincs az, hogy például, amikor én itthon voltam, akkor én 6 órakor, negyed 7-kor keltettem őket, és akkor még 7 órakor egy zokni volt a lábán. Már nincs ez. (...) A gyerek is kialakította könnyebben magának a szokásokat. Reggeli kis rituáléját ő elintézte, és soha nem késték le a buszt. Soha. (...) és már olyanért sem hívnak föl, hogy anyu ezt hova tetted, azt hova tetted. Mert most, amikor én hazajövök, én keresem a dolgokat. (...) Úgyhogy jobb, másabb. Mindenki egy kicsit szabadabbnak éri magát. Tudják, hogy hová tartoznak, családhoz tartoznak, de mégis egy kicsit szabadabb, egy kicsit jobb, egy kicsit nyugodtabb. (...) Nagyon sok mindent levett a vállamról az, hogy én kimentem dolgozni. Iszonyúan sokat (...). Már a Kíránál sincs az, hogy például a gyerekeim elmegyfürdeni, akkor anya összepakol mindent, ami kell a fürdéshez. Nem. Meg tudja oldani. Lehet, hogy ez apróság, nekem igen sokat számít.” (K08)

„Ez őneki egy kicsit megterhelő. Nem vagyok ott, és nem tudok neki segíteni. De abból a szempontból meg pozitív, hogy (...) rákényszerül arra, hogy idő-nap előtt megtanuljon dolgokat. Tehát jó is, meg rossz is (...), de valahogy most önállóbb sokkal, én azt látom.” (K14)

„Szorgalmas, otthon sokat segít, meg dobol. Meg a szobáját kitakarítja. Olyan patika rend van a szobájában, hogy egy légy hason csúszik az asztalon. Nem olyan, mint a legtöbb fiú, hogy ledobja a zoknit, és akkor ott marad. Azért láttam egy pár fiúszobát, hogy hogy néz ki. Ő nem, ő hála a jó Istennek ilyen szinten nagyon igényes.” (K5)

Mint arról már volt szó, az apa külföldi munkavállalása esetén a gyerekek az édesanyjukkal, fordított esetben pedig édesapjukkal maradnak, mindkét szülő vagy egyedülálló szülő távolléte esetén viszont gyakori, hogy a gyerekek felügyeletét nagyszülők vagy egyéb családtagok/rokonok látják el elsődlegesen. Interjú kutatásom résztvevői közül négyen tartoztak ez utóbbi családtípusok valamelyikéhez²³⁰, de a korábbi tapasztalatokat tekintve elmondható, hogy további öt interjúalanyuk voltak olyan időszakai a külföldi munkavállalás alatt, amikor gyermekeikről nagyszülők vagy a háztartáshoz tartozó idősebb, de még eltartott testvérek vigyáztak.

A UNICEF számára készített romániai országjelentésben (Alexe et al., 2012) és Ruin (2014) tanulmányában olvashatunk arról, hogy a nagyszülőkkel maradt gyerekek esetében gyakorta előfordul az, hogy a „gondozó” és „gondozott” szerepek idővel felcserélődnek, a hátrahagyott/otthon maradó gyerekek kerülnek gondozó pozícióba, és látják el a beteg, segítségre szoruló nagyszüleiket. Ilyen vagy hasonló helyzetről három interjúalany is beszámolt. Egyikük szerint ez amolyan „win-win” helyzet, ami a kölcsönös segítségnyújtáson, egymás támogatásán alapul. Bár nem ebben a kontextusban, de hasonlóan vélekedett egy egyedülálló édesapa is, aki az interjú során kiemelte, hogy a plusz feladatok ellenére gyermekei felügyeletét ellátó nővére számára a gyerekek jelenléte számos esetben előnyös lehet, hiszen bizonyos feladatok megoldása során számíthat segítségükre.

„(...) komolyabb szívbetegség két évvel ezelőtt kezdődött nála [interjúalany édesanyjánál], és akkor a fiúk helyettem nagyon sokszor helytálltak. Tehát nagyon sokszor rosszul volt, és akkor vinni kellett az

²³⁰ Két esetben a gyerekek egyedül vannak itthon.

egészségházba, és mindig ők vitték. Volt, amikor beutalták a kórházba, ők voltak velem, (...). Sőt, amikor volt ez a koronavírus, és az idősek nem tudtak kimenni, akkor ők voltak azok, akik bevásároltak nekem, mindennel ellátták. (...) Tehát maximálisan megoldották a dolgokat.” (K13)

„Anyukámnak gyerekparalízise van, az egyik lába sérült, és akkor így mondhatom, hogy egymást kiegészítik a gyerekekkel. Ő ugye főz, meg amit tud, megcsinál, a gyerekek meg nem olyan kicsik, így a takarítást, meg ilyen dolgokat otthon ők végzik, míg én nem vagyok. Meg a bevásárlást is a gyerekek intézik, mert ugye anyukám nem tud bevásárolni menni.” (K11)

„Ugye most a nagyobbik fiamnak jogosítványa van, és mikor otthon van az én autóm, akkor meg van nekem engedve, hogy használja az autót, ugye a nővéremnek segítsen bevásárolni, menjen el, vigye el ide-oda.” (K12)

Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek jobbra elfogadják a szülők külföldi munkavállalása miatt kialakult körülményeket, háztartási többletfeladataikra szükségszerűen elvégzendő feladatként tekintenek, amit talán a szülők áldozatvállalásának elismerése (tudják, hogy szüleik értük dolgoznak), vagy az anyagi kompenzáció (vannak plusz feladataik, de cserében „vágyott” dolgokhoz juthatnak hozzá) magyaráz. Csak néhány (egészen pontosan négy) olyan eset volt, amikor az egyik vagy mindkét szülő külföldi munkavállalását követően a házimunkával töltött idő mennyisége megnőtt, és ezt az érintett gyerekek nehezményezték. Erről olyan családok tagjai számoltak be, ahol a gyermek diszfunkcionális családi légkörben élt, illetve ahol a háztartási feladatok számottevő része egyetlen gyerekre, jellemzően a legidősebbre maradt, és a házimunka mellett a kisebb testvérek felügyeletét, gondozását és nevelését is ő látta el. Bár Urbańska (2016) „transznacionális lányokról” ír, eredményeim alapján úgy tűnik, hogy az idősebb fiúgyermekek szintúgy teljesítik a rájuk háruló feladatokat, mint a lányok. Továbbá az is látszik, hogy ilyen helyzetet nem csupán az anya külföldi munkavállalása eredményez, hanem az is, ha az apa külföldi munkavállalása esetén az itthon maradó édesanyának – a nagyszülők vagy egyéb rokonok hiánya miatt – egyedül kell helytállni, vezetni a háztartást, nevelni a gyerekeket és mellette dolgozni is, vagy ha egy váratlan helyzet (például hosszas, kórházi ellátást igénylő betegség) miatt ezeket nem tudja ellátni.

„(...) Dórika sokat segített nekem, mert ő otthon volt, és ő tanult velük [testvéreivel]. (...) 15 éves volt a lányom, és ő vitte őket az iskolába, meg ő ment be velük az óvodába. (...) Azért szokott morogni a Dóri, hogy »Anyu, engem megtanítottál kiskoromban, őket miért nem?« (...) Hát nekünk emiatt volt morgásunk, de igazán van. Annyit szoktam neki mondani, hogy »Oké, Dórikám. Végül is az én gyerekeimet neveled, tény és való, de akkor hazajövök, nevelem őket én, de akkor nem lesz ilyen jó világotok.« Mert azért nekem a jogosítványa is meglett, autó is lett a segge alá, akármit kért, mindene meglett. Mondtam neki, hogy »Dóri, valamit valamiért. Te vagy az idősebb, sajnos terád hárult ez.«” (K06)

„A fiamnak nem tetszik, hogy nem vagyok otthon. Ő mindig alig várta, hogy menjek haza, a mai napig is. Hát, amikor hazamegyek, akkor ő felszabadul, mert akkor nincs az a megterhelés az ő számára, hogy (...) nekem kell főzni otthon, meg takarítani, meg gyümölcsöt rendezni, meg nem tudom, az a rengeteg munka, ami otthon van.” (K14)

„(...) nekem volt egy egyensúlyideg-gyulladásom (...). Ez egy nagyon nehéz időszak volt. Tudom, hogy a nagyobbik fiamra nagyon sok teher hárult, mert már nem tudtam felkelni, csak reggel, amikor elindítottam őket, meg este. (...) akkor őrá biztosan nagy teher nehezedett. Ezt ő emlegette is többször, hogy akkor az milyen nehéz volt számukra.” (H08)

„Nagy különbség van köztük, ugye 11 és fél év, és azért mondom, hogy ő ilyen pótanyu szerepet töltött be. (...) egyszer volt nekem olyan szitu, amikor (...) mondtam neki, ha most nem megyek dolgozni, akkor meg még kevesebb lesz. (...) Tehát megbeszéltük a gyerekekkel is, hogyha olyan helyre megyek dolgozni, ahol kicsit

többet vagyok, akkor ezáltal rá több hárul. Hogyha el kellett vinni a kisebbiket óvodába, akkor őneki azért ugye úgy kellett beosztani az idejét, hogy (...) előbb el kellett vigye az öccsét óvodába, és akkor utána még visszaült a buszra, és ment tovább.” (H05)

Az előzőek alapján látható, hogy a gyerekekkel itthon maradó szülő munkavállalása hatással lehet a háztartási és gyermeknevelési feladatok ellátására, ugyanakkor Xu (2017) eredményei azt mutatják, hogy ezt ellensúlyozhatják a külföldi munkavállalás anyagi hasznai. A szerző eredményei szerint a migráció a „jövedelemhatáson” (hazautalt/hazaadott pénzen) keresztül csökkenti a hátrahagyott partnerek munkaerőpiaci részvételét, ezáltal lehetővé teszi, hogy az így felszabaduló időt otthoni feladatokkal töltsék. Sandu et al. (2006) viszont arról ír, hogy ez a helyzet megteremtheti és táplálhatja a hazaadott pénztől való függőséget, így gátolhatja a munkaerőpiacra történő visszatérést. Saját eredményeim szerint az egyik szülő külföldi munkavállalása az itthon maradó fél munkaerőpiaci részvételére ugyan hatással lehet, lehetővé teszi, hogy otthon maradjon, vagy részmunkaidős foglalkoztatásban vegyen részt, de nem konzerválja ezt a helyzetet, mivel erre általában egy meghatározott ideig, valamilyen konkrét célzattal kerül sor. Interjúm kutatásom során két ilyen célt azonosítottam. Két interjúalany arról számolt be, hogy az itthon maradó házastársak munkaerőpiacról való kilépését, vagy részmunkaidős elhelyezkedését a lazább időbeosztás, az otthoni feladatok komfortosabb elvégzése és a gyerekek színvonalasabb nevelése, gondozása motiválta, és erre mindkét esetben a gyerekek óvodás, illetve kisiskolás korában került sort. Egy házaspár pedig befektetési célzattal döntött a háziasszony szerep mellett, egészen pontosan azért, hogy az itthon maradó édesanyjának munkavállalás helyett, és a háztartási és gyermeknevelési feladatok ellátása mellett legyen lehetősége olyan piacképes és jól fizető szakmát tanulni, ami biztosítani tudja a család megélhetését abban az esetben, ha a külföldi munka valamilyen oknál fogva megszakad.

„(...) úgy beszéltek meg a férjemmel, hogy akkor inkább itthon vagyok a gyerekekkel és online tanulunk, és nem stresszes a gyerek, nem stresszes az anyu. Illetve akkor én már csináltam egy adótanácsadói képzést (...), most meg a mérlegképes könyvelői képzést csinálom. Azért is, mert azzal tisztában vagyok, hogy ezt örökké nem lehet csinálni, mert nagyon nehéz fizikai munka, tehát örökké nem tudja csinálni, tényleg nem fogja bírni, és kell egy B verzió, hogy ugyanaz az összeg befolyjon, amit ő most ott kint megkeres. (...) Ez tulajdonképpen egy befektetés, mert egy adótanácsadó alaphangon 15 ezret keres óránként. (...) Meg hát a tervek között szerepel, hogy megcsinálom a könyvvizsgálóit. Ott meg aztán nem annyit, mint amennyit ő keres, hanem annak a többszörösét is meg tudom keresni, és akkor ő hazajöhet nyugodtan, és dolgozhat itthon. (...) Csak hát ugye ez idő, idő, de csinálni kell, tanulni kell, aztán haladni előre. Ez egy befektetés.” (H01)

„(...) itthon maradt a gyerekekkel, mert mondtam neki, hogy én keresek annyit, hogy neki ne kelljen dolgozni. (...) még kicsik voltak a gyerkőcök, és el tudta intézni azt, hogy reggel elindította őket a suliba, várta őket, intézte a napjait, és amikor hazaértek meleg kaja, rendben lakás, meg úgy, ahogy kellett.” (K07)

„(...) én 4 órában dolgoztam, egy oviban melóztam otthon, és ugye én olyan munkát vállaltam, ami mellett az otthoni dolgaimat tudom csinálni, a háztartást, meg a kertet, meg a ház körül.” (H05)

Noha a témát feltáró kutatások (Bornarova and Janeska, 2012; Gedeshi and Jorgoni, 2012) eredményei szerint a munka-magánélet egyensúlytalansága az elsődleges munkaerőpiacról való kilépést motiváló okok között szerepel – és az interjúalanyok közül egy itthon maradó édesanya említette is azt, hogy ebből kifolyólag idősebb gyermekének kellett helyette bizonyos otthoni feladatokat ellátnia –, egyetlen

esetben sem fordult elő az, hogy ez a munkaviszony felmondásához vezetett. Ugyanakkor egy interjú során elhangzott az, hogy a megnövekedett feladatok és a „magányos helytállás” beszűkíti az itthon maradók lehetőségeit, és különféle atipikus foglalkoztatási formák felkutatására készítetik őket.

„(...) az én munkavállalásomra azért elég jelentős hatással volt, mert ugye nekem olyan munkát kellett választanom, ami passzolt ehhez, ha nem is olyan jól fizetett állás volt, nem is teljes bejelentéssel stb. Tehát nem nagyon tudtam válogatni, mert a gyerekekhez kellett igazítanom az egész munkarendemet. (...) Egyszer vállaltam egy olyan munkát is, ami (...) egy öt évet felölelő munka volt. Éjszaka dolgoztam, mert este hozták a munkát és reggel vitték el. Ez nekem egy nagy megpróbáltatás volt, viszont nagyon szerettem, hogy a gyerekekkel itthon tudtam lenni. Nyilván napközben kellett pihennem, ezt próbáltam akkor megoldani, amikor a gyerekek iskolában, óvodában voltak. Szóval nekem jelentett feladást, viszont szerintem a gyerekeimnek jó volt.” (H08)

Noha az interjúkészítés időpontjában 17 interjúalany volt 15 év feletti eltartott gyermeke, akik számára lenne lehetőség arra, hogy szülői engedéllyel iskolai szünet alatt, 16 éves kor felett pedig iskolai napokon is munkát vállaljanak (2012. évi I. törvény 34. §.), a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek fizetett munkavállalásáról csak négy interjúalany számolt be, amely eredmény egyértelműen azt mutatja – hasonlóan Xu (2017) konklúziójához –, hogy a külföldi munkával járó anyagi stabilitás csökkenti a gyerekek fizetéssel járó munkavállalását. Ezt vélhetően a szülőknek azon álláspontja magyarázza, hogy a gyermekeik munka helyett inkább egyéni fejlődésük és közérzetük szempontjából hasznos és fontos tevékenységekkel (például tanulással vagy sporttal) töltsék szabadidejüket, de néhány esetben a gyerekek otthoni feladatokban való részvételének elismerése állt a szülők e nézete mögött, „Nóra otthon volt, tanult, besegített, elég volt neki az.” (K06) – fogalmazott az egyik édesanya.

Az eredmények azt mutatják, hogy a gyerekek munkavállalása önkéntesen, saját elhatározásból történik, és a diákmunka melletti döntést nem a család rossz anyagi helyzete, vagy a külföldi munkavállalás kezdetén felmerülő kiadások (például az utazás vagy az álláskeresés miatti költségek) magyarázták, hiszen erre szinte minden esetben jóval a szülő külföldön való elhelyezkedése után került sor. Egyetlen interjúalany számolt be arról, hogy gyermekei megélhetési gondok miatt már egészen fiatalon elkezdtek dolgozni. Mivel négyből három esetben egyedülálló szülő említette gyermeke(i) fizetéssel járó munkavállalását, és az interjú elkészítése során látszott, hogy a külföldi munkát megelőzően anyagi szempontból a gyermeküket egyedül nevelő szülők voltak a legnehezebb helyzetben, nekik kellett a legtöbbet dolgozniuk, és számukra jelentett legnagyobb gondot megbirkózni szülői feladataikkal, így feltételezhető – és ezt az egyik interjúalany említette is –, hogy ezek a gyerekek a látott viselkedési mintákat, szülőjük munkastílusát követik, és ezáltal hasonló korú társaikhoz képest korábban elindulnak a felnőtté válás útján.

„Amikor már kint kerestem, akkor már tudtam hagyni nekik otthon pénzt, de nem kellett, mert ők is sokat dolgoztak. 14 éves koruk óta dolgoznak. (...) télen elment a kisebbik dolgozni, én itt voltam kint Ausztriában, és hívott a nagyobbik, hogy hazajött a Bence munkából és elaludt a kocsiban, lázasan. (...) Olyan beteg volt a gyerek, hogy nem tudott bemenni a kocsiból. (...) Mondtam a nagyobbiknak, hogy mondd meg neki, el ne menjen holnap dolgozni. Reggel hívom, elment dolgozni. Mondom a bátyjának, hogy »Miért engedte el?« Azt mondja, »Anyá, ezt látta tőled. Mégis mit gondoltál? Ezt tanulta.« Ha gond volt, akkor is mentem dolgozni, és ezt csinálják a gyerekek is.” (K01)

„Most is nyári szünet volt, fűnyírás, kerti munka, ami adódik, akkor ő azt elvállalja. (...) Ő nagyon-nagyon rendszerben van, nagyon-nagyon segítőkész. Ezek a pénzek, amiért esetleg ő dolgozik meg, ez az ő pénze marad. Azt vásárol rajta, amit akar. Most például (...) ő fizeti a különórát.” (K09)

„(...) a kisebbik gyermek szeretett volna magának venni valami 30 ezer forintos valamit (...), de elment kukoricát címezni önmagától, és megkereste magánaka pénzt. (...) mikor a fiam elkezdett dolgozni, most is megkérdezte, hogy »Apa, amíg fizetést kapok, 50 ezer forintot nem-e tudsz nekem kölcsönadni?«, hogy erre, arra, amarra, és természetesen, megkapta a fizetést és hozta vissza. Persze azt a pénzt én elraktam, mert tudom, hogy az még jó lesz neki, de ezt nem kell neki mindig tudnia. Nem feltétlen a pénz a lényeg.” (K12)

A családon belüli szerepviszonyok átalakulása akkor a leginkább figyelemre méltó, ha mindkét szülő vagy gyermekét egyedül nevelő szülő vállal külföldön munkát. Ezekben az esetekben a generációk közötti szerepcseré nemcsak szülők és gyerekek között megy végbe, hanem szülők és nagyszülők között is, de az is előfordul, hogy egyéb személyek kapcsolódnak be a család mindennapi életébe. Az e transznacionális család-típusokhoz tartozó interjúalanyok mindegyike – egy kivételtől eltekintve²³¹ – beszámolt arról, hogy külföldi munkavállalása alatt volt olyan időszak, amikor gyermekét/gyermekait nagyszülők vagy egyéb rokonok felügyelete alatt hagyta, vagy bár az édesapa is jelen volt, nagy szerepet játszottak a gyerekek nevelésében, gondozásában, illetve a háztartási feladatok ellátásában. Az interjúkészítés időpontjában – mint arról pár bekezdéssel korábban volt szó – két olyan család volt, ahol idősebb testvér vagy nagynéni, és ugyancsak két esetben nagyszülők látták el az otthoni teendőket, további három esetben pedig a gyerekekkel maradó édesapa és a nagyszülők közösen oldották meg ezeket a feladatokat.

Az előző fejezetben olvashattunk arról, hogy mindkét szülő vagy egyedülálló szülő külföldi munkavállalás előtt minden esetben történt „felkérés” a gyerekek felügyeletének ellátására, és az eredmények azt mutatják, hogy még ha nemtetszésüket ki is fejezték a hozzátartozók, ilyen esetekben jellemzően megkapták tőlük a szükséges támogatást a szülők²³²: *„Anyukám időközben meghalt és nővérem vette át a gondozást. (...) Önként vállalta. Tehát egy percig se gondolkodott, amikor a nyu beteg lett. Ő egyből mondta, hogyha én ebbe beleegyezek, meg én fizetek egy albérletet, ahonnan ő el tud járni dolgozni, (...) akkor minden további nélkül vállalja. Nem is gondolkodott egy percig se.” (K12)* Mindössze két interjúalany említett nehézséget a gyerekek felügyeletének ellátásával kapcsolatban: egyik esetben a nagyszülők megtagadták a segítségnyújtást, és ebből kifolyólag a gyermek bentlakásos intézménybe került, másik esetben pedig ugyan elvállalta a már nagykorú, külön háztartásban élő idősebb testvér két öccse felügyeletét, de idővel tehernek érezte azt.

„(...) lelkiileg engem olyan szinten megviselt, hogy a család nem fogott össze. Mert míg az én nagymamám, mikor meghalt az anyukám, odaállt mellém, és azt mondta, hogy »Engem nem érdekel, hetven akárhány évesen nem foglak beadni egy otthonba, hanem felnevellek. Lehet, hogy szűkösen, de megélünk valahogy.« És normális ember lett belőlem, mert nem lettem kábítószeres, nem lettem alkoholista. Akkor én elvártam volna azt, hogy egy jómódú család (...) az unokáját nézze, hogy az a szerencsétlen gyerek egyik utcából a

²³¹ Egy egyedülálló édesanya gyermekeit egyedül hagyta itthon, mivel nem voltak olyan személyek az életében, akikhez segítségért fordulhatott volna.

²³² A szülők külföldi munkavállalását ellenző vélemények inkább azokban a kétszülős családokban jelentek meg, ahol az apa ment külföldre dolgozni.

másikba költözik. (...) Anyósomnak nem tudtam megmondani, hogy gyere már, segítsél már, vigyázzál már a gyerekekre, mert éppen ez vagy az van. (...) Ők mindig azt mondták, hogy minek születtünk gyereket, ha nem tudjuk megoldani. Holott a nagyszülők, meg más örül, ha az unoka oda kerül és látogatja. Nálunk ez a kapcsolat sajnos nem ilyen.” (K05)

„(...) volt sírás-rívás nem egyszer. Főleg az utóbbi időben már várta a második babát, tehát ezek a tavaszi hónapok azért már neki is kemények voltak. Van neki egy két és fél éves, meg a pocakjában egy kis újszülött, meg a két fiú, meg a férje, szóval így a végén már nehéz volt. De igazándiból én támogattam a gyerekeket, tehát anyagilag ők semmi hátrányt nem szenvedtek. Tehát én nem kértem azt, hogy a lányom anyagilag támogassa őket. Nyilván minden hónapban azt a bizonyos fedezetet biztosítottam számukra. (...) és mi ezt közösen megbeszéltük. És ha ő most nemet mond, vagy nem vállalja el őket, nyilván akkor valamilyen úton-módon hazavergődtem volna. De közösen leültünk, ő is, a férje is, és mindent lebeszéltünk, letisztáztunk. Jó helyen vannak a gyerekek, hagyjuk őket ott, csináljuk, törjük előre, hozzuk ki őket stb. Tehát ez így meg volt beszélve.” (K02)

A nagyszülők bekapcsolódása a transznacionális családok életébe nemcsak akkor elengedhetetlen, ha nincs, aki vigyázzon a gyerekekre, hanem abban az esetben is, ha az egyik szülő otthon marad. Az eredmények azt mutatják, hogy a nagyszülők jelenléte rendszerint feltétele annak, hogy az otthon maradó szülő teljes munkaidős állást tudjon vállalni, de nagy segítség akkor is, ha egy nagyobb ház körüli munkát el kell végezni, vagy csak nyugalomra, kikapcsolódásra vágyik a gyerekekkel egyedül maradó szülő. *„Anyukám nélkül nincs élet, én azt szoktam mondani. (...) Ő nekem a Jolly Joker-em.” (H10)* – hangzott el az egyik interjú során.

CSALÁDON BELÜLI HATALMI VISZONYOK

A családon belüli hatalmi mechanizmusok vizsgálata során a családi élettel és gyermekneveléssel, valamint a pénzkezeléssel kapcsolatos kérdéseket nem lehet teljesen elválasztani egymástól, mivel a témakört feltáró kérdésekre kapott válaszok alapján úgy tűnik, hogy a külföldön megkeresett pénz szinte minden családi döntésre erőteljes hatást gyakorol: *„Az a mondas, hogy amihez értek, meg amihez én adok pénzt, arról én döntök. Ki mit ad, az döntsön.” (K06)* – osztotta meg a témával kapcsolatos véleményét az egyik interjúalany.

Ez nem meglepő, hiszen ma már a legtöbb döntés tárgya olyan befektetés, dolog vagy tevékenység, amely megvalósításához pénzre van szükség. Családi szinten a különféle fogyasztási cikkek vásárlásával, vagy lakásfelújítással kapcsolatos döntések mellett a gyerekek iskoláztatásával, ruháztatásával, étkeztetésével kapcsolatos döntések mind-mind az alapján dölnék el, hogy van-e arra pénz, de egy családi nyaralás szervezése vagy különféle szolgáltatások igénybevételének mérlegelése során is az a mérvadó, hogy megengedheti-e magának a család, illetve akarnak-e arra költeni. Ugyanakkor az interjúk során felvetődött egy olyan tényező, ami bizonyos helyzetekben nagyobb szerepet játszik, mint a pénz: a szülői „jelenlét”, a hátrahagyott/itthon maradó szülő személyes tulajdonságai, szokásai és elvárásai, ami a gyerekek személyiségének formálódására nagyon erős hatással bír. Ez pedig egy olyan döntési előnyt jelent a gyerek felügyeletét ellátó szülő számára, amit a távollévő fél nem igazán tud befolyásolni: *„Ugye 400 km távlatból nem igazán működik. (...) Nem igazán tudom úgy lekontrollálni a dolgokat, nem tudok az otthoni dolgokba beleszólni, amit sajnállok. (...) Esetleg, ilyen*

fejmosást, vagy hegyi beszédet tartok nekik, akkor kénytelenek odajönni, az kötelező, de ha megfordulnék, akkor sem történne semmi, mert nem érnék el vele semmit.” (K09). Az interjúalanyok közül három külföldön dolgozó szülő említette a transznacionális élet e velejáróját problémaként, mindhárman házastársuk nevelési stílusát és kvalitásait kifogásolták, ami végül konfliktusokat eredményezett.²³³

Látszik tehát, hogy bizonyos döntési helyzetekben a gyerekekkel maradó szülő álláspontja mérvadó, de ez nem csupán a szülői jelenlét miatt van így, hanem azért is, mert nem minden családban realizálódnak az alapján a döntések, hogy ki keresi a pénzt. Az anyagiak menedzselését viszont általában az egyik fél végzi, az esetek döntő többségében az a szülő, aki külföldön dolgozik. 14 interjúalany számolt be arról, hogy bár a külföldön dolgozó szülő nem adja haza fizetését, a kiadások jelentős részét ő finanszírozza olyan formában, hogy a közüzemi számlákat és az esetleges hitelek törlesztőrészeit befizeti, a nagybevásárlást elintézi, illetve a felmerülő egyéb, nagyobb összegű kiadásokat is ő állja. Cserében viszont megjelenik az elvárás – amennyiben nem egyedülálló szülő a külföldön dolgozó személy –, hogy lehetőségeikhez mérten Magyarországon dolgozó házastársaik is járuljanak hozzá a felmerülő kiadások fedezéséhez. A kutatás eredményei azt mutatják tehát, hogy a transznacionális családok zömében a családi kassa úgy működik, hogy annak számottevő részét a külföldön dolgozó szülő hozzájárulása képezi, és bár a hátrahagyott/itthon maradó partnerek lényegesen alacsonyabb összeget tesznek a közösbe, ez mégis egyfajta egyenlőséget teremt a szülők között a döntési helyzetek során. Továbbá a kiadások fedezetén felüli összeggel is külön-külön rendelkezik a két szülő, ami szintén ad némi döntési szabadságot.

„(...) odaadom csekkekre a pénzt, meg a heti vásárlásba beszálok. Hát ő [interjúalany férje] is keres, ő is szálljon be. Ami pluszba meg kell még, azt mindent fizetek én. Mert, amikor eljövök, vásárolok én is húsokat, telenyomom a hűtőt.” (K06)

„Úgy történt a megállapodás, hogy a saját munkájából származó pénzből ő kifizeti a saját telefonszámláját, plusz feladja azt a hitelrészletet, amit fel kell adni. Plusz nyilván még marad neki pénze. Az, hogy abból most ő elmegy vásárolni, vagy vesz magának egy akármit, az teljesen mindegy. Az összes költséget, amik vannak, tehát rezsiköltséget, meg mindent, azt én kifizetem. Nyilván, amikor elmegyünk vásárolni, mikor otthon vagyok, azt is én fizetem, plusz ugye vannak a gyerekeknek megtakarításai, azokat is én rakom.” (K03)

„Hazajövök a turnus elején, turnus végén, akkor gyorsan fölnyomom a csekket. Mielőtt kimegyek, összerakom a csekket, és belerakom a pénzt. Még mindig marad 1 200 euró, és azt csinálom vele, amit akarok. Jó. Van látszata. Rohadtul nem mindegy.” (K08)

Négy házi idősgondozóként dolgozó édesanya arról számolt be, hogy a felmerülő kiadásokat teljes egészében ő fizeti, és a megmaradó, szokásos kiadásokon felüli összeget, vagy annak egy részét is otthon hagyja családtagjai számára egyfajta biztosítékként, hogyha távolléte alatt történik valami, akkor „(...) legyen mihez nyúlni” (K14). Közülük ketten az interjú során felháborodásukat fejezték ki amiatt, hogy férjük nem járul hozzá családjuk megélhetéséhez, és a hazaadott pénzzel is felelőtlenül bánt, hamar elkölte azt. Az előző fejezetben olvashattunk arról, hogy a munkakörülményeket tekintve

²³³ A gyermekneveléssel kapcsolatos döntések párkapcsolatra gyakorolt hatásairól az értekezés 5.4.2.2.2 *Családtagok közötti kapcsolatokra gyakorolt hatások* című fejezetében még esik szó.

a bentlakásos házi idősgondozóként dolgozók vannak a legkiszolgáltatottabb helyzetben, ezen eredmények alapján pedig látható, hogy ezt kizárólag a családjuk érdekeit szem előtt tartva képesek elviselni.

„(...) mindig hozok haza ilyen tartós dolgokat onnan kintről, itthon is bevásárolok, kifizetem a csekkeket, tehát ezek a logikai dolgok mindig rám maradnak. Tehát a felkészülés a következő három hétre. A maradék pénzt mindig félrerakjuk, és kiszámoljuk, hogy körülbelül mennyi az a pénz, amire a következő három hétben szükségük van. (...) De tartalékban mindig otthon hagyom nekik a bankkártyámat, hogyha valami baj van, akkor ott van a bankkártyám, ahhoz mindenki hozzá tud nyúlni.” (K13)

„(...) hazaküldöm a pénzt, és ami kell, azt mindent én veszek, én fizetek. (...) A picitől a nagyig mindent nekem kell fizetnem. Tehát a számlákat én fizetem, a hiteleket én fizetem, a férjem az csak éli a nagy semmit, mert ez az igazság.” (K10)

„(...) az a baj, hogy a férjem nem tud bánni a pénzzel. (...) Amikor itt vagyok, én semmit nem veszek magamnak. Én minden pénzt, amit kapok, én azt elrakom és viszem haza. És nem az van, hogy jaj Istenem, most kaptam pénzt, és akkor rohanoka boltba és elköltöm. A férjem az a típus, aki mindjárt seggére csap a pénznek. (...) Én szoktam kezelni nagyjából, mert akkor tudom, hogy minden be van fizetve. Ha úgy van, hogy marad, akkor szoktam otthon hagyni vagy rajta hagyom a számlán, és szól, hogy mire kell. Most ez elromlott, most az tönkrement, most az kéne. És akkor azt mondom, hogy jó, oké, akkor utalok. De egyszerre sok pénzt nem lehet otthon hagyni, mert az mindjárt eltűnik. Inkább ilyen csöpögtetett verzióban.” (K05)

Az előzőek alapján látható, hogy a transznacionális családok többségében nemcsak a migrációs döntés születik közös elhatározásból, hanem a pénz felhasználása is úgy történik, hogy az az egész család érdekeit szolgálja. Ez különösen igaz azokra a családokra, ahol a külföldön megkeresett összeg teljes egészét hazaadják a távollévő szülők, és annak felhasználását érintő döntést is hátrahagyott/itthon maradó partnereikre bízzák: *„Azért jöttem ki, hogy a családomnak biztosítsak jobb megélhetést, nem látom értelmét, hogy visszatartsam azt a pénzt, amiért itt megdolgozok.” (K09)*. Az interjúalanyok közül heten számoltak be arról, hogy a külföldön megkeresett pénz teljes egészét a hátrahagyott/itthon maradó partner kezeli, a külföldön dolgozó fél (aki az esetek többségében az apa) csak annyit tart magánál, amennyi a megélhetéséhez szükséges, és ebből hat esetben jobbra az itthon maradó fél dönt a pénz felhasználásáról is, elsősorban a mindennapi kiadásokkal és a gyerekneveléssel kapcsolatos kérdésekben.

„(...) egyértelmű, hogy ez az egész pénz hazamegy. Szóval ez számomra nem kérdéses. (...) Amit meg szokok tartani, az (...) a buszjegy ára, tehát, hogy ki tudjak utazni. Meg mondjuk rá egy 20, 30, 50 euró, hogy maradjon nálam pénz, hogyha szükségem van rá, de általában nincs semmire sem szükségem. Úgyhogy számomra ez nem is kérdéses, hogy ez a családé.” (K09)

„(...) amikor hazajön, az összes pénzt, amit kap, leszámolja, és akkor én kiszámolom, hogy megközelítőleg mennyi az a pénz, amire neki szüksége van erre a 2–3–4 hétre, amíg ő kint van, és akkor azt én vissza is adom neki. Tehát mit tudom én, most is hazahozott 2 100 eurót, és akkor én fogtam, és 400-at odaadtam neki, a többit elvittük és beváltottuk.” (H04)

„Mindent én kezelek. Neki annyi kikötése van, hogy megmondja, hogy minden hónapban mennyi legyen félretéve. (...) De ilyen nem volt egyetlen egyszer sem, hogy bármit, ha ő meglát kint külföldön, hogy ő azt szeretné megvenni, legyen az egy bicikli, legyen az bármi, én soha nem mondom neki azt, hogy ne, mert ő keresi meg ezt a pénzt. Tehát ez az ő pénze (...), és én tudom, hogy e mögött mennyi munka van.” (H01)

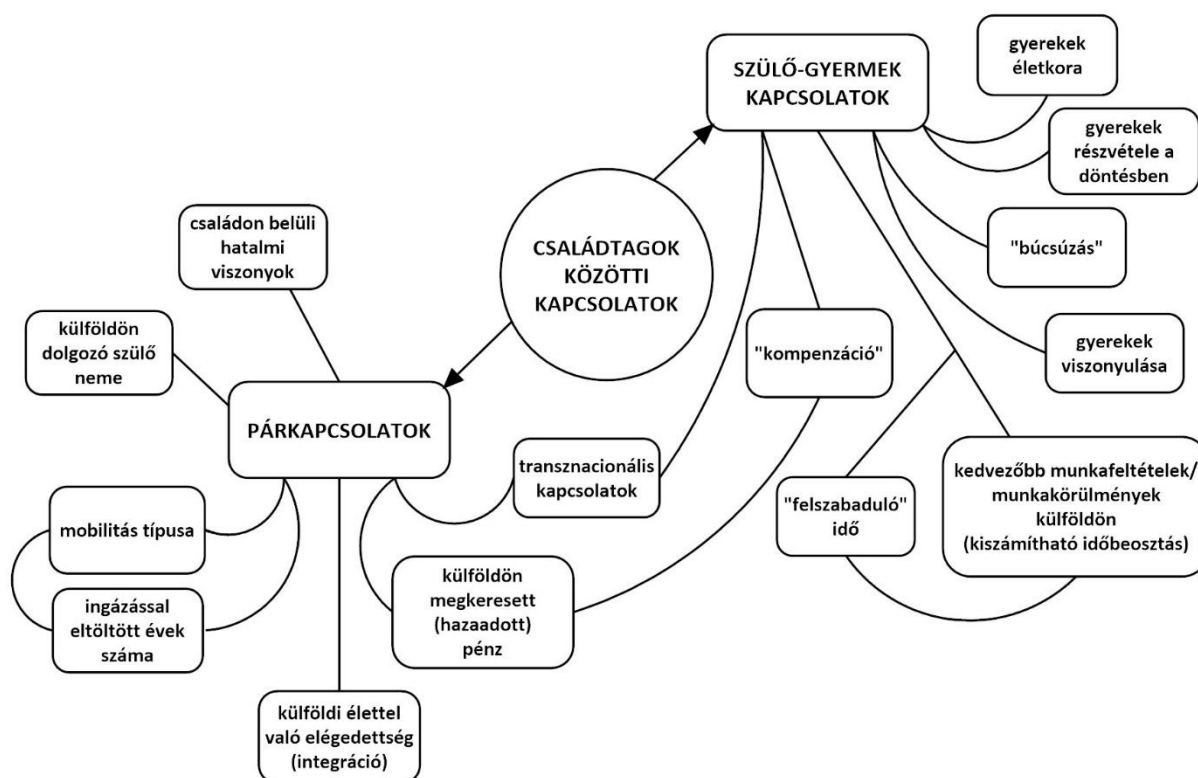
Összességében elmondható, hogy Fiore (2014) és Safta et al. (2014) azon eredménye, hogy a mindennapi háztartási és gyerekneveléssel kapcsolatos kérdések, valamint a kisebb értékű termékek

vásárlására irányuló döntések során jobbra a gyerekekkel otthon maradó szülő álláspontja a mérvadó, saját kutatási eredményeim alapján is igazolást nyert. Ugyanakkor ez nem a hazaadott pénz kezelésének szabadsága miatt van így, hanem sokkal inkább azért, mert a havi kiadások jelentős részét a külföldön dolgozó fél fizeti, így az otthon maradó szülő keresetének nagyobb részét tudja szabadon, saját igényei szerint felhasználni. Látszik továbbá, hogy a külföldön lévő szülő minden esetben családja anyagi biztonságának megteremtése céljából dolgozik, de az esetek többségében a megkeresett pénzt nem adja ki a kezéből, azt közvetett módon juttatja el családtagjaihoz, és beosztásáról saját maga rendelkezik.

5.4.2.2.2 Családtagok közötti kapcsolatokra gyakorolt hatások

Az interjúk kutatás eredményeinek feldolgozása során a transznacionális családi élet családtagok közötti kapcsolatokra gyakorolt hatásait két oldalról közelítettem meg, a párkapcsolatokra gyakorolt hatásokat, valamint a szülő–gyermek kapcsolatok alakulását két önálló témaként vizsgáltam. A szülők közötti viszonyt befolyásoló tényezők közül a 1) háztartási és gyermeknevelési döntések, 2) a transznacionális kapcsolattartás, 3) a külföldön megkeresett (hazaadott) pénzt, 4) a külföldi étellel való elégedettség (integráció), 5) a mobilitástípus, valamint 6) az ingázással eltöltött évek száma szerepét emeltem ki altémaként, továbbá azt a szempontot, hogy 7) ki (apa és/vagy anya) a külföldön dolgozó személy. A szülők és gyermekek közötti kapcsolatokat illetően 1) a gyerekek életkorát és 2) külföldi munkához való viszonyulását, 3) a külföldön dolgozó szülő munkaidő beosztását, illetve 4) a szülők hiánya miatti – elsősorban anyagi – „hátránykompenzációt”, továbbá 5) a külföldi munkavállalás melletti döntésben a gyerekek részvételét, 6) a munkaturnusok kezdetén a búcsúzkodás szerepét jelöltem meg olyan tényezőként, amely az interjúk kutatás eredményei alapján valamilyen mértékben és formában hatást gyakorol a szülő–gyermek kapcsolatokra. (25. ábra)

25. ábra: A családtagok közötti kapcsolatokra gyakorolt hatások tematikus térképe

Forrás: saját szerkesztés

PÁRKAPCSOLATOK

Az eredmények azt mutatják, hogy az egyik szülő hosszabb–rövidebb ideig tartó távolléte a családtól párkapcsolati szempontból pozitív és negatív hatású is lehet. Az interjúalanyok azonos arányban számoltak be arról, hogy a külföldi munkavállalás miatt kapcsolatuk konfliktusossá vált, elhidegülést eredményezett, illetve megerősítette azt. E két csoportba az interjúalanyok közül 10–10 fő sorolta magát,²³⁴ két interjúalany úgy nyilatkozott, hogy nem volt hatással párkapcsolati viszonyukra a partner külföldi munkavállalása, egy interjúalanynak pedig a külföldi munka előtt is rossz volt a kapcsolata házastársával – aki már szintén külföldön dolgozik –, és ezen a helyzeten a külön töltött idő nem változtatott.²³⁵ Vajon mi lehet az oka annak, hogy a transznacionális életnek a párkapcsolatokra ennyire ellentétes irányú következményi vannak? Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy ezt – függetlenül az itthon töltött idő hosszától – elsősorban a mobilitástípus határozza meg, de hatással van

²³⁴ A kapcsolati viszony negatív irányú változását említő interjúalanyok közül egy interjúalany már férjével tartósan külföldön él, viszont ezt megelőzően – amíg távol éltek egymástól – gyakoriak voltak a kettőjük közötti konfliktusok, egy interjúalany esetében pedig már a külföldi munkavállalás melletti döntés egyik oka is párkapcsolati probléma volt, de meglátása szerint a távollét még inkább meggyengítette kapcsolatukat.

²³⁵ Két interjúalany egyedülálló – özvegy, illetve elvált családi állapotú – volt a külföldi munkavállalás előtt, így esetükben a különválás párkapcsolatokra gyakorolt hatásait nem tudom elemezni.

rá az is, hogy melyik szülő dolgozik külföldön. Noha az interjúalanyok között csak négy olyan szülő van, aki (vagy akinek a házastársa) jelenleg átmenetileg vagy tartósan Ausztriában él, ugyanakkor további három szülőnek volt a mostani munkáját közvetlenül megelőzően olyan (négy évnél hosszabb ideig tartó) munkája, ami miatt átmenetileg külföldre kellett költöznie, és ők mind párkapcsolati problémákról számoltak be. Továbbá az is látszik, hogy azok az interjúalanyok (6 fő), akik olyan családhoz tartoznak, ahol a külföldön dolgozó szülő heti ingázó, és – amennyiben volt – korábbi külföldi munkája során is ilyen gyakorisággal járt haza, szinte mind (egy kivételtől eltekintve) arról számoltak be, hogy kapcsolatuk egyáltalán nem vagy pozitív irányba változott. Ezen eredmények alapján arra lehet következtetni – alátámasztva ezzel Hondagneu-Sotelo és Avila (1997) álláspontját –, hogy a hosszantartó földrajzi szétválás a hátrahagyottakhoz fűződő kapcsolatok gyengülését eredményezi. *„A családi életre ez borzasztó hatással van. A családot ez iszonyúan megviseli. Szétszakad a család, és én azt gondolom, hogy emiatt az egész miatt igazából tényleg szét is van szakadva.”* (H02) – nyilatkozta egy gyermekét egyedül nevelő édesanya, akinek férje életvitelszerűen Ausztriában él.

Bár az interjú kutatásom során a külföldön dolgozó szülők társadalmi integrációjára vonatkozó kérdések²³⁶ csak érintőlegesen szerepeltek, a negatív diszkriminációra, valamint a külföldi munkavállalás előnyeinek és hátrányainak, illetve a beilleszkedés sikerességének szubjektív megítélésére kérdeztem rá, ugyanakkor a kapott válaszok viszonylag jól tükrözik azt, hogy az érintettek hogyan érzik magukat külföldön, mennyire sikerült a fogadó ország mentalitásával és kultúrájával azonosulniuk, a helyiekkel kapcsolatot kialakítaniuk, tehát megszokni a külföldi létet. A három kérdésre adott válaszokat figyelembe véve látszik, hogy akik külföldi munkavállalást követő párkapcsolati problémákról számoltak be, külföldi életüket többségében (10-ből 8 esetben) jobbnak és sikeresebbnek értékelték, továbbá egyáltalán nem, vagy csak a külföldi munka kezdetén maximum egy olyan helyzetet említettek, amikor hátrányos megkülönböztetést tapasztaltak, míg a másik csoport tagjai inkább (10-ből 7 esetben) ennek ellenkezőjéről nyilatkoztak. Mivel a párkapcsolati problémákat említő interjúalanyok többségét (10-ből 7 fő) olyan személyek alkotják, akik jelenleg életvitelszerűen Ausztriában élnek, vagy jelenlegi munkájukat közvetlenül megelőzően átmenetileg/tartósan külföldön éltek (tehát idejük nagy részét távol töltik/töltötték partnereiktől), és közülük mindenki pozitívan nyilatkozott külföldi életéről, így ezek az eredmények jól mutatják azt, hogy az itthoniakkal – legalábbis a partnerekkel – való kapcsolat gyengülését a hosszantartó szétválás és a külföldi élettel való elégedettség, sikeres integráció együttesen eredményezi. Továbbá látható az is, hogy a házastársak közötti párkapcsolati problémák kialakulását nem a transznacionális kapcsolattartás hiánya magyarázza, hiszen az életvitelszerűen külföldön élő szülők esetében a családtagokkal való találkozás

²³⁶ Például: barátságok, új kapcsolatok létesítése a fogadó országban; helyiekkel való kommunikáció; szórakozás, szabadidős programokon való részvétel és szolgáltatások igénybevétele, hivatalos ügyintézés; fogadó országhoz való kötődés stb.

havonta/kéthavonta megvalósul(t), és – mobilitás típusától függetlenül – az interjúalanyok többsége arról számolt be, hogy napi szintű kapcsolatot tart fenn távol élő házastársával, még abban az esetben is, ha a két fél közötti viszony meglehetősen konfliktusos: *„Folyamatosan beszélünk. Nincs most az, hogy elmarad, csak ez nagyon kisült. Tehát másról nem szól ez a dolog, hogy mi volt, mit főzött, milyen az idő. Tehát egy ilyen standard-ra ráállt, és akkor igazából ezzel megy el a napi beszélgetés, hogy igazából a fiúk aludtak, ettek, tehát ilyen apróságok.”* (K03). Ez az eredmény ellentmond De Haas (2010) azon álláspontjának, hogy a származási országgal fennálló kötelékeket nem a migráció hossza alakítja át, hanem főként a kapcsolattartás módja és intenzitása befolyásolja, és arra enged következtetni, hogy amennyiben a családtagok közötti kapcsolattartás hatással van a párkapcsolatok alakulására, akkor annak irányát sokkal inkább a kapcsolattartás minősége, mint annak gyakorisága és módja határozza meg. Az egyik interjúalany ennek tulajdonította, hogy férje 21 éve tartó külföldi munkája ellenére párkapcsolatuk stabil maradt: *„(...) a párkapcsolatunk nekünk egyáltalán nem viselte meg. Nem volt ebből nekünk problémánk (...), mert mi rengeteget beszélünk. (...) Mi tényleg órákon keresztül tudtunk beszélni, és nem fogyunk ki a szóból. Többet beszélünk szerintem, mint azok, akik minden este találkoznak, mert este hazamennek, vacsoráznak, pár szót váltanak, az mennek aludni. (...) És szerintem egy kapcsolatnak pont ez az alapja igazából, hogy ki tudja az ember beszélni magából a dolgokat. És az teljesen mindegy, hogy távol vagyunk-e vagy közel vagyunk egymáshoz. (...) szerintem az lehet ennek valakinél hátulütője, hogyha nincs beszélgetés.”* (H05). Összességében ugyanakkor elmondható, hogy bár a transznacionális kapcsolatok szerepe kiemelten fontos (elsősorban a külföldön élő szülő mentális egészsége szempontjából²³⁷), az interjúkutatás eredményei azt mutatják, hogy a transznacionális családok huzamosabb idejű kettészakadása (tehát az egyik szülő átmeneti/tartós külföldre költözése) az esetek többségében előbb-utóbb párkapcsolati problémákhoz vezet, még abban az esetben is, ha közvetett (telefonos vagy online) kapcsolattartás napi szinten történik. Továbbá nagyobb arányban alakulnak ki konfliktusok abban az esetben, ha az édesanya dolgozik külföldön. Míg az „anya külföldön–apa itthon” típusú transznacionális családokhoz tartozó hat interjúalany²³⁸ négy esetben számolt be párkapcsolati problémákról, addig az „apa külföldön–anya itthon” típusú családokhoz tartozó (vagy – amennyiben a külföldön töltött időszak alatt sor került a válásra – valaha tartozó) 16 interjúalany közül hatan nyilatkoztak úgy, hogy a transznacionális élet párkapcsolati konfliktusokat eredményezett. Emellett egy édesanya, aki férje jelenlegi külföldi munkavállalását megelőzően 9 évig dolgozott bentlakásos házi idősgondozóként, említette azt, hogy bár az ő távolléte állandó veszekedések forrása volt, a mostani helyzet nem generál feszültséget közte és párja között. A „ki a külföldön dolgozó szülő” szempont párkapcsolati viszony alakulásában játszott

²³⁷ Erről a dolgozat 5.4.2.2.3 *Külföldön dolgozó szülőre gyakorolt hatások* című fejezetében írok bővebben.

²³⁸ Az „anya külföldön” típusú transznacionális családokhoz tartozó interjúalanyok közül ketten özvegy, illetve elvált családi állapotúak voltak a külföldi munkavállalást megelőzően is, egy interjúalany pedig úgy nyilatkozott, hogy már régóta problémás a kapcsolata házastársával, és annak minősége külföldi munkáját követően sem változott, tehát esetükben – mint azt már jeleztem – a párkapcsolatokra gyakorolt hatásokat nem tudom elemezni.

szerepét Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálatának – korábban már hivatkozott – adatai (Libanova and Malynovska, 2012) is alátámasztják, amelyek azt mutatják, hogy a migráns nők körében az elváltak aránya háromszor magasabb, mint a migráns férfiaknál.

Párkapcsolati problémák elsősorban a felek közötti érdekellentétek és konfliktusok miatt, valamint a külön töltött idő okozta érzelmi elhidegülés hatására alakultak ki, de három esetben hűtlenségről is beszámoltak az interjúalanyok. Az egyik szülő külföldi munkavállalása eredményeképp ketten elváltak, egy házaspár esetében a válás folyamatban van, emellett voltak olyan interjúalanyok is, akiknél többször felmerült a válás gondolata, de a gyerekek miatt próbálják kapcsolatukat helyrehozni: „(...) mivel vannak a gyerekek, ezért foggal-körömmel azon vagyunk, hogy ez maradjon így.” (K03).

„Volt olyan, hogy amikor hazajöttem három hét után, (...), láttam, hogy nem úgy viszonyul hozzám, ahogy szokott, tehát teljesen más volt. És akkor kérdeztem, hogy »Mi a baj?«, és mondta, hogy »Tök jó, hogy itthon vagy, de mikor mész már vissza?«. Tehát konkrétan annyira megszokta már, hogy nem vagyok, hogy olyan volt, mintha útban lennék. Úgyhogy mondtam, hogy nem is kötelező nekem hazajönni.” (H04)

„(...) volt neki egy ilyenje, hogy benne megváltoztak az érzések valami ok folytán. (...) Érzelmileg nehéz. Érzelmileg nehéz. Tehát ezt azért el kell tudni fogadni, hogy nem vagy ott minden nap. Nem vagy ott, nem tudod minden nap megsimogatni, bármennyire is szeretnéd, (...). Ugye párkapcsolatban nagyon fontos az intimitás, és ezt ugye abban az egy hétben kellett megélni, mikor az ember hazament szabadságra.” (K12)

„(...) ő terhesen volt otthon egyedül, azért az nem egy kis dolog szerintem, én meg így voltam itt kint egyedül. Tehát nekem is azért rossz volt, nagyon rossz volt az elején, aztán igazából megmondom őszintén, ahogytelt az idő, elidegenedtünk teljesen egymástól. Ő megszokta azt, hogy egyedül van, meg én is megszoktam azt, hogy én is egyedül vagyok. És utána (...) nem ment már, nem tudtunk már ugyanúgy együtt élni. Tehát ő nem tudott elviselni engem, én nem tudtam elviselni őt.” (K04)

„Valaki azt mondta, hogy már vagy felakasztotta volna magát, vagy elvált volna, vagy mit tudom én. Tehát ahhoz képest, hogy mik történtek, még az is csoda, hogy tényleg együtt vagyunk. (...) Úgy nem hívott föl soha, hogy »Jaj drágám, de hiányzol!« Énnekem meg pont ez hiányzik. Más kolléganőm meg hazament, kiszállt a buszból, a nyakába ugrott a férje (...). Jó, nálunk is volt ilyen, hogy tényleg kajával várt, terülj asztalkám, tényleg minden volt, csak az a szó, hogy »De jó, hogy itthon vagy!«, »De szeretlek!«, ez valahogy úgy hiányzik.” (K05)

„Ennek a hátránya az, a legelső az, hogy távol vagyunk a családtól. Ezt nem tudja semennyi pénzben pótolni senki és semmi. Ez egy veszteség. Így szétesnek a családok, elidegenedünk egymástól. (...) Mi nem vagyunk elválva még, de a férjem vett egy víkendházat, mert már annyira nem tudott elviselni otthon. (...) Azt hiszem, hogy a ritkább találkozások most mindkettőnknek megfelel. Nem akarunk egymás terhére menni. Nem vagyunk elválva, de valahogy úgy érezzük, hogyha kicsit szünetelünk ezekben a nézeteltérésekben, veszekedésekben, az mindkettőnknek jó.” (K14)

„Az időm java részét külföldön töltöttem. (...) Nem volt több a konfliktus, csak teljesen elhidegültünk egymástól. Tehát konfliktus nélkül. Volt lehetőség, hogy komplett családdal kiköltözzünk, de ő nem volt ilyen vállalkozó szellemű, teljesen elutasította ezt a dolgot, pedig mindent, tényleg mindent biztosítottak volna a számára is, és a gyerekeim számára is. Olyan főnökeim voltak, hogy mindenben segítettek volna.” (K15)

Az eredmények azt mutatják, hogy a szülők közötti konfliktusokat elsősorban a pénzkezelésben való egyet nem értés, valamint a gyerekekkel otthon maradó szülő nevelési stílusával való elégedetlenség eredményezték. A hátrahagyott/itthon maradó partner felelőtlen pénzköltekezéséről négy interjúalany számolt be:

„Én ugye hazaküldtem a pénzt, és igazából ebből is voltak utána problémák, ami aztán ilyen váló-ok lett. (...) Én ugye dolgoztam itt kint, és küldtem haza folyamatosan a pénzt, és az igazából mindig elment. És nem nagyon tudta [interjúalany felesége] így pontosan levezetni nekem, hogy mi az, amire elköltötte.” (K04)

„(...) amikor én megkaptam ezt a lehetőséget, akkor én mindjárt léptem, és mondtam, hogy itt a lehetőség, megpróbálok utat törni. (...) Mindig van vitatéma a családban emiatt, meg a mai napig megkapom, viszont olyan igények vannak otthon, hogy jaj most ez van, most az van, most ez tönkrement (...). Ők azt nem tudják elképzelni, hogy én ezért mennyt leteszek az asztalra (...), ők ezt nem nézik. Csak a kívánságok jönnek. Most már ott tartunk, hogy nem azt nézik, hogy én hazamegyek, hanem, mit egy pénztárca: Kiürült? Jól van. Viszontlátás! (...) Nálunk ebből van mindig a veszekedés, hogy én inkább visszafogottabban költekezek, ő [interjúalany férje] hogyha pénz van a kezében, azonnal elkölti. (...) Tudod ilyenkor a konfliktusok állandóan jönnek. De viszont amikor azt mondom, hogy oké, itt a kabátom, fel lehet venni, végig lehet járni az én utamat, akkor már mindenki csöndben marad. Ezt nagyon sokat megkaptam, hogy sok ember ezt, amit csináltam az 5–6 év alatt, ezt nem csinálná utánam.” (K05)

„(...) azért voltak konfliktusok, mert az én férjem nagyon-nagyon hamar rákapott arra, hogy több pénzt van itthon, és nagyon sokszor volt olyan, hogy nem arra költötte a pénzt, amire kellett volna, és emiatt azért voltak viták.” (H04)

Három édesapa azt kifogásolta, hogy a gyerekek nevelése és iskoláztatása nem az ő elvárásai szerint történik. Az elhangzottak alapján érzékelhető volt, hogy – talán a külföldön dolgozó szülő tanulással kapcsolatos elvárásainak átalakulása miatt (mint arról Liu, Yub és Zheng [2018], valamint Bădescu, Stoian és Tănase [2009; idézi Popa, 2012] is ír) – nagyobb szerepet tulajdonítanak az iskoláztatásba történő befektetéseknek, mint gyermekeik gondozását és nevelését közvetlenül ellátó partnereik. Igényként jelent meg részükről, hogy gyermeküket jobb oktatási és képzési lehetőségeket kínáló városi iskolákba járassák, és ebből adódóan egyfajta elvárást fogalmaztak meg házastársuk felé, amit az otthon lévő szülő bizonyos okok (például jogosítvány/vezetési rutin hiánya, vagy a munka és magánélet összehangolásának nehézségei) miatt nem tudott teljesíteni, például nem tudta délutáni különórákra/foglalkozásokra elhordani gyermeküket. Az egyik interjúalany szerint a gyerekneveléssel kapcsolatos nézeteltérések miatt „(...) iszonyú konfliktusok alakulnak ki, amit nem biztos, hogy kibír egy házasság.” (H02).

„(...) én mindig cseszegetem, mert az a helyzet, hogy régebb óta van jogosítványa, csak soha nem vezet, és számomra ez egy nagyon-nagy konfliktusforrás, mert én úgy gondolom, hogy ő bezárja magát egy skatulyába (...). Én úgy gondolom, hogy ezt nem így kellene csinálni, és evégett nagyon sokszor veszekedés van. (...) Mert én azt szeretném, hogy azért a gyerekeink ne legyenek ennyire beskatulyázva, és hogy bevigye a gyerekeket a városba, akár egy tanfolyamra, ami előrébb vinné a gyereket. Ezek mind megszűnnek. Ezek nincsenek.” (K03)

„(...) az anyukájuk őket nagyon kiszolgálja, ami nem történt volna meg akkor, ha én otthon vagyok. Mert ő nem attól anyuka, hogy a gyerekeknek alátesz mindent a fenekük alá, mert a következménye sokmillió egy kérdés, ahelyett, hogy döntéseket hozna. (...) én úgy gondolom, hogy ez megint csak a páromnak egy negatív oldala. Tehát én elvárnám azt, hogy a gyerekek kicsit határozottabbak legyenek. Tehát ha egy pohár víz, ha kell, akkor nem először azt mondják az anyjuknak, hogy hozzon egy pohár vizet, hanem felállnak, aztán kimennek, és isznak egy pohár vizet, mert az nem tart semmeddig.” (K15)

A párkapcsolati problémákat említő interjúalanyok közül csak két (az összes interjúalany között négy) olyan szülő volt, aki egyértelműen kifejezte a hátrahagyott partnerek többletfeladatai miatti együttérzését, és ebből adódóan elvárásokat sem fogalmazott meg, az idézett esetben az iskoláztatás módját illetően: „Az a baj, hogy ilyen vidéki iskolában van (...). Kicsit arrébb, egy olyan 30 km-re tőlük lenne normálisabb iskola, (...) de a feleségemtől sem várhatóm el, hogy elvigye 30 km-rel odébb. Tehát ha egyedül neveled a gyereked, akkor azért ott vannak korlátok, hogy mi az, amit meg tudsz csinálni, és mi az, amit nem. (...) Tehát nem tudok rá haragudni emiatt, de ha otthon lennék, akkor biztos, hogy másik városba járna Marci.” (K04).

Természetesen az, hogy a külföldön dolgozó szülők nem öntötték szavakba együttérzésüket, nem jelenti azt, hogy nem is érezték így, hiszen – mint azt a családon belüli szerepvizonyokra vonatkozó eredmények is mutatták – szinte minden esetben beszámoltak arról, hogy távollétük alatt házastársaiknak még a nehezebb, férfiasabb munkákat is el kell végezniük. Továbbá, mivel a gyerekeivel kapcsolatos kérdésekben jobbra a gyerekekkel otthon maradó szülő dönt, és ezt a helyzetet jellemzően elfogadják a külföldön dolgozó szülők, így ebből adódóan konfliktus sem keletkezik.

Az interjúalanyok közül néhányan úgy látják, hogy kiskorú gyermeket nevelő családokban az egyik szülő külföldi munkavállalása csak abban az esetben sikerülhet úgy, hogy ebből kifolyólag ne történjen a családtagok közötti kapcsolatokban „sérülés”, ha idővel az egész család külföldre költözik: *„Azért ez teljesen tönkreteszi a párkapcsolatokat. Ez egy nem normális dolog, semmilyen szinten. Ez úgy működhetne, hogy az ember mondjuk elmegy, és mondjuk egy fél éven belül követi a családot. Tehát akkor ez lehet egy normális dolog, de én úgy gondolom, még mai fejjel is, hogy ez sajnos nem megoldás.”* (K03). Ilyen próbálkozás több családban is történt, de ezek többnyire – az itthon élő házastársak aggályai miatt – már a külföldre költözés előtt megghiúsultak. Csupán egyetlen olyan család volt, ahol a külföldre költözést követően a gyerekek iskolai integrációjának nehézségei eredményeképp döntöttek a szülők a transznacionális életmód mellett.

A szakirodalom (Egedy, 2017; Wille 2012) eredményei azt mutatják, hogy mivel az ingázók erősebb szociális kapcsolatokat tartanak fenn itthon élő családtagjaikkal, kevésbé tudnak vagy akarnak integrálódni a munkavállalás helyén. Ezt jól illusztrálja a következő interjúrészlet: *„Onnantól, hogy kijössz, ha a családot otthon marad, akkor egy olyan (...) helyzetbe kerülsz, hogy itt nem leszel idevaló, ott már nem vagy odavaló. Itt nem fogadnak be, mert hazajársz hétvégeken, otthon nem fogadnak be, mert kint vagy hét közben. Tehát olyan senki földjére kerülsz.”* (K01), illetve a pár bekezdéssel korábban bemutatott eredmények is ezt támasztják alá. Míg a jelenleg életvitelszerűen Ausztriában élő, vagy közvetlenül ezelőtt átmenetileg/tartósan külföldön élő személyek közül mindenki pozitívan értékelték külföldi életét, addig az ingázók²³⁹ csoportjának valamivel több, mint fele (18-ból 10 esetben) említett negatív tapasztalatot, elsősorban azt, hogy magyarsága miatt többször érezte kívülállónak magát. Ez utóbbi csoport tagjai közül a házassági állapotúak jelentős többsége (9-ből 7 fő) úgy nyilatkozott, hogy házastársával való viszonya nem változott vagy sokkal jobb lett, mint a külföldi munka előtt volt. Azok az interjúalanyok, akik nem érzik párkapcsolati szempontból negatív hatásúnak a külföldi munkavállalást fele-fele arányban heti, maximum kétheti ingázók, illetve olyan személyek, akik ennél ritkábban (három-/négyhetente vagy havonta/kéthavonta) járnak haza. Ebből adódóan a mintában szereplő interjúalanyokra vonatkozóan nem lehet általánosságban kijelenteni azt, hogy párkapcsolati szempontból a legjobb helyzetben a gyakrabban (hetente, maximum kéthetente) ingázók vannak, még

²³⁹ Ők a jelenlegi ausztriai munkájukat megelőzően is ingázóként dolgoztak külföldön.

akkor sem, ha közülük mindenki pozitívan értékelte munkavállalása párkapcsolatra gyakorolt hatásait. Ennek ellenére az egyik interjúalany úgy gondolja, hogy a párkapcsolati stabilitás vonatkozásában az ingázás típusa igencsak lényeges tényező: „(...) én úgy vagyok vele, hogy ez, hogy hetente hazajövök, és tényleg nem egyedül fekszem le, (...) ez így még belefér. De az, hogy havonta, meg kéthavonta, annak a nagy százalékában az van, hogy elválsz, hogy félrelépsz, vagy meglátogatsz bizonyos egységeket kint. Szóval abban nem igazán hiszek, hogy valaki kint van két hónapokat, és nem egyszer, mert egyszer ki lehet bírni mindent, de az hogy éveken keresztül havonta–kéthavonta jár haza, szerintem az megöl mindent.” (K07), ami meglátásom szerint valóban így van, viszont az eredmények alapján további ingázáshoz közvetlenül kapcsolódó vagy azokon kívülálló, párkapcsolat minőségét meghatározó okok is azonosíthatók.

Az interjúk kutatás eredményei azt mutatják, hogy az ingázással eltöltött évek száma szerepet játszik a párkapcsolat minőségének és stabilitásának alakulásában: azok az interjúalanyok, akik (vagy akiknek férje) maximum 5 éve ingázik, egyáltalán nem számoltak be ebből adódó párkapcsolati problémákról. Ez vélhetően az ingázó életmód testi és mentális egészségi állapotra gyakorolt hosszú távú káros hatásainak tulajdonítható, ami a párkapcsolatokra is rányomja a bélyegét. Lenyu és Sebők (2019; 2020) az ingázás munkavállalók mentális és fizikai állapotára gyakorolt hatásait vizsgálták, és megállapították, hogy az ingázással eltöltött évek számának emelkedésével a munkába járás egyre több negatív hatása azonosítható,²⁴⁰ például csökken a koncentrációs képesség, valamint a testi és szellemi teljesítőképesség, illetve fokozottabban van jelen a fáradtság, kimerültség. Ez főként akkor van így, ha az ingázás ideje a két órát meghaladja, tehát leginkább a távolsági ingázókra jellemző. A szerzők eredményei szerint az ingázás miatti időhiány hatására a szabadidős tevékenységek háttérbe szorulnak, és az idő előrehaladtával a munka-magánélet egyensúlytalansága frusztrációt vált ki.²⁴¹

Mivel az öt évnél több ideje ingázók körében változó (6 esetben pozitív, 4 esetben negatív, két esetben semleges) a külföldi munkavállalás párkapcsolatokra gyakorolt hatásainak megítélése, ezért feltételezhető, hogy ebben az esetben inkább egyéb tényezők, például egyéni attitűdök, házasság időtartama vagy az életkor²⁴² szerepe meghatározó. Emellett eredményeim azt mutatják, hogy a felek helyzetéhez való viszonyulása, egymás iránti elköteleződése, illetve az együtt töltött idő minősége is mérvadó. A párkapcsolati viszony pozitív irányba történő változását említő 10 interjúalany közül heten gondolják úgy, hogy a párkapcsolati stabilitás szempontjából az elfogadás, támogatás és bizalom, valamint a családtaggal való minőségi időtöltés, a közösen megélt pozitív élmények szerepe kiemelten fontos.

²⁴⁰ A szerzők (Lenyu és Sebők, 2019; 2020) eredményei alapján feltételezhető, hogy ezek kialakulását a környezeti hatások (például az ingázás körülményei: időjárás, közlekedési zajok, ingázási idő, közlekedési eszköz, forgalmi dugó stb.) mellett személyes faktorok, belső komponensek is magyarázzák.

²⁴¹ Az ingázás külföldön dolgozó szülők fizikai és mentális egészségi állapotára gyakorolt hatásairól az értekezés 5.4.2.2.3 *Külföldön dolgozó szülőre gyakorolt hatások* című fejezetében írok bővebben.

²⁴² Mivel az érintett szülők többsége 46 és 56 év közötti, ezért az életkor szerepét nincs lehetőségem vizsgálni.

„(...) hatalmas szervezést igényel, hatalmas toleranciát igényel mindkét féltől. El kell fogadni, hogy nem tud itthon lenni, nem lehet rá számítani, hogy igenis kimarad bizonyos döntésekből, bizonyos ünnepekből. Szerintem egyik félnek sem egyszerű. (...) Viszont, ha az ember ezt megtanulja kezelni, akkor az mindenképpen pozitív, illetve ha az ember ebbe beletanul, akkor azt lehet úgy, hogy az együtt töltött idő minőségi legyen, és valamilyen szinten kárpótoljon az elmaradt dolgokért.” (H07)

„(...) nagyon nagy bizalom, illetve szeretet, illetve elfogadás szükséges ahhoz, hogy ez működőképes legyen. Nem egy házasságban fennakadás alakul ki évégett.” (K09)

„(...) én a fél életemet itt töltöttem, és csak felét otthon, vagy felét sem, mert ugye az utazás a szabadidőbe számít bele, és akkor mi próbálunk otthon szép pillanatokot teremteni, hogy együtt legyen a család.” (K13)

„(...) ha félre akarna menni, akkor úgyis félremegy, ha itthon dolgozom is. Ha én félre akarok menni, ahhoz nem kell nekem elmennem 200 kilométert, akkor azt megteszem itt a szomszéd néivel is. (...) ez amúgy szerintem mindenkiben benne van, de ha erre fektetsz nagyobb hangsúlyt, akkor hagyd az egészséget a fenébe, vagy válj el, vagy gyere haza, és fogd az asszonyt a szoknyáját.” (K07)

„(...) Én mondtam, hogyha ezt akarjuk, ezt az életformát, ahhoz rohadt nagy összetartás kell. És ez megvan. Az az igazság, hogy együtt marha erősek vagyunk, de külön-külön, szerintem mindegyikünk egy nulla.” (K08)

„(...) ahhoz, hogy valaki elkezdjen külföldön dolgozni, ahhoz (...) minőségi támogatásra van szüksége, amit ugye én a férjem nélkül nem tudtam megcsinálni, ugyanúgy, ahogy most ezt ő sem tudja nélkülem megcsinálni, hogy kint legyen. Tehát nekem erre a támogatásra, erre a biztonságra, hogy itthon minden rendben van nélkülem, erre nekem szükségem volt, és ő ezt maximálisan megadta.” (H04)

Úgy tűnik – nem meglepő módon –, hogy a külföldön megkeresett, hazaadott pénz nemcsak a migrációs döntés során, valamint a családon belüli hatalmi és szerepviszonyok tekintetében meghatározó, hanem a párkapcsolatok minősége szempontjából is. Az interjúalanyok többsége a külföldi munkavállalást megelőző helyzethez viszonyítva emelte ki a pénz szerepét, arról számolt be, hogy a korábbi anyagi problémák, és az ebből adódó állandó nyugtalanság és ingerlékenység sokkal károsabb hatást gyakorolt párkapcsolatára, mint a különlét.

„A pénztelenség inkább megviselte a kapcsolatunkban, mint ami most van.” (H01)

„Magára a párkapcsolatunkra (...) jó hatással volt. Nem az végett, hogy én itt vagyok, hanem az végett, hogy azért visz magával az ember egy kis nyugalmat haza. Míg otthon folyamatosan az anyagiak után ugye lótt-fut az ember, (...), így viszont, mikor hazamegy, akkor azért teli bukszával türelmesebb tud lenni, illetve könnyebben tud tervezni, döntéseket hozni. Például elmenni vásárolni egy üzletbe, és nem azt nézni, hogy mi mennyibe kerül, hanem megvásárolni, és telirakni egy bevásárlókocsit, és kimenni, és kifizetni. Ez lehet, hogy ilyen kis mizériának hangzik, viszont az számomra igen fontos volt. És ezt eddig nem tudtam megtenni, hogy bementem egy boltba, és akkor megvásároltam, amit akartam anélkül, hogy valami lemondással járna.” (K09)

„(...) Vagy pénz, vagy konfliktus. Ha most lecseszem, hogy miért vagy kint, miért csak pénteken jössz haza, akkor pénzt nem hoz. Valaki lehet nem bírja, de nálunk semmi gond ezzel.” (H06)

„Főleg az elején voltak konfliktusok, mikor jöttek a számlák, és ugye na, most akkor melyiket fizessük először, meg jusson is, maradjon is pénz. (...) Aztán utána, mikor már jól álltunk, nem azon kellett gondolkodni, hogy most mit miután fizessél, hanem eljött az az idő, hogy na, hova menjünk nyaralni? És ugye akkor kezdtünk el lejárni a horvát tengerpartra, mert a gyerekek életükben nem látták a tengert. Tehát ezek a dolgok benne vannak, hogy ugye azért mikor az ember egy stabil anyagi helyzetet tud magának teremteni, akkor a konfliktusok száma is elkezd csökkenni.” (K12)

Az eredmények alapján látszik, hogy a külön töltött időnek van egy pozitív hatása, mégpedig az, ami Sandu et al. (2007; idézi Alexe et al., 2012) kutatásában is megjelenik: a fizikai távolság erősebb érzelmi köteléket eredményez a párok között. „Őszinte leszek, ez a hosszú házasság titka.” (H10) – osztotta meg véleményét az egyik interjúalany. A külföldi munka párkapcsolatokra gyakorolt hatásairól pozitívan

nyilatkozó kérdezettek közül heten gondolják úgy, hogy a külön töltött idő nagyobb mértékű toleranciát, elfogadást és kölcsönös tiszteletet vált ki, és hatására az együtt töltött idő is értékesebbé válik.

„(...) jobban ragaszkodik az ember a másikhoz, talán jobban hiányzik, vagy jobban észreveszi, hogy nincs, vagy (...) nem olyan kézenfekvő, hogy van. Jobban értékeli az ember a másikat, vagy hogy mit tesz érte, meg a családért.” (H05)

„(...) ez jót tett a kapcsolatunknak, mert az együtt töltött időt értékesebbnek találjuk. (...) Nyilván voltak olyan időszakok, amikor nagyon hiányozott, amikor nehezebb napjaim voltak, vagy nehezebben oldottam meg itthoni helyzeteket. Ilyenkor éreztem a hiányát, de (...) sokkal értékesebbek azok a napok, vagy nyaralások, amiket együtt töltünk. Azok nagyon boldog időszakok voltak mindig.” (H08)

Ebből adódóan, a külföldi munka pozitív hatásait megtapasztalva nem meglepő, hogy néhány interjúalany szerint inkább akkor lennének súrlódások a párok között, ha idejük nagy részét együtt töltenék, és még egy olyan interjúalany is a külön töltött idő szerepének tulajdonítja, hogy válasra nem került sor, aki külföldi munkájából kifolyólag problémásnak ítélte kapcsolatát.

„Én nem gondolom azt, hogy ez rossz lenne. Lehet, hogy majd az lesz a furcsa, ha már nem lesz kint, és itthon lesz. Én azt gondolom, hogy akkor lehet, hogy sokkal több súrlódás lenne, ha hazajönne.” (K01)

„Én azt gondolom, hogyha nekünk átállna erre a mindennapos munkakerékre az életünk, vagy ha nem újult volna meg ez által a mi kapcsolatunk, akkor szerintem mi már szét is mentünk volna. (...) Nagyon jó kapcsolattunk van, sőt, sokkal jobb, mint amikor megismerkedtünk 20 éve.” (H10)

„A külföldi munka előtt talán teljen máshogy láttam, más nézőpontból láttam ezt az egész dolgot, mint utána. De az is biztos, hogy lehet, hogyha én otthon maradok, akkor már nem vagyunk együtt. Tehát igazából ez a külföldi munkának lehet egy nagyon nehéz oldala, de valahogy ilyen érdekesen működik, és nem mondanám, hogy jó, vagy bárkinek ajánlanám, de az is biztos, hogy lehet, hogy csak azért vagyunk együtt, mert én külföldön dolgozom. (...) Mindennap beszélünk a gyerekek végett, tehát folyamatosan megy ez a dolog, de mégis a különélés miatt nem utáltuk meg annyira egymást. (...) Ez talán egy pozitívum.” (K03)

SZÜLŐ – GYERMEK KAPCSOLATOK

A témában született – korábban már hivatkozott – kutatások (Dreby, 2007; Jia et al., 2018; Vladicescu and Vremis, 2012) eredményei negatív képet festenek az egyik vagy mindkét szülő külföldi munkavállalásának szülő–gyermek kapcsolatokra gyakorolt hatásairól, ugyanakkor a mintában szereplő interjúalanyok többségének álláspontját figyelembe véve nem ennyire kedvezőtlen kép rajzolódik ki.

Az interjúalanyok közül a legtöbben (11 fő) pozitív és negatív hatásokról is beszámoltak, négyen úgy nyilatkoztak, hogy egyik/mindkét szülő külföldi munkavállalása nem módosította a szülők és gyerekek közötti kapcsolatot, 6 interjúalany pozitív irányú változásról számolt be, és csupán 4 fő említette azt, hogy a transznacionális élet kifejezetten káros hatást gyakorol kapcsolati szempontból. Összességében látszik tehát, hogy bár az interjúalanyok valamivel több, mint fele említett negatív következményeket, valamelyest többen vannak azok, akik a negatív hatások mellett pozitívumokat is kiemeltek, vagy

kizárólag azokat hangsúlyozták.²⁴³ Két interjúalany szerint a transznacionális élet a szülő–szülő és szülő–gyermek kapcsolatokra ellentétes irányba fejt ki a hatását: „(...) ez a hetelés, meg mikor hogy, az nem a szülő-gyermek kapcsolatot teszi tönkre, szerintem, hanem az a szülő-szülő kapcsolatot teszi tönkre.” (K04); „Nagyon sok ismerősöm dolgozik kint, a java része elvált. (...) Akiket én látok napi, heti szinten, azoknak meg teljesen jó a kapcsolata a gyerekeikkel.” (K15).

Érdekes, de az eredmények alapján úgy tűnik, hogy a külföldi munkavállalás párkapcsolatok alakulását meghatározó jellemzői (mobilitástípus, külföldön töltött évek száma, külföldön dolgozó szülő neme, munkaturnusok között itthon töltött idő hossza) közül a szülő–gyermek viszony szempontjából egyik sem bír számottevő hatással. A transznacionális életmód miatt sérült szülő–gyermek viszonyt említők között éppúgy vannak átmenetileg/tartósan családjuktól távol élő apák és anyák, mint azon interjúalanyok között, akik a gyermekükkel való kapcsolatuk alakulását pozitívan értékelték. Sőt, az interjúk kutatás eredményei azt mutatják, hogy a vizsgált kérdéskörrel összefüggésben olyan tényezők sem játszanak jelentős szerepet, mint a gyerekek neme, ki a gyerekek felügyeletét ellátó személy, illetve egyik vagy mindkét szülő dolgozik-e külföldön. A gyerekek életkora viszont az interjúkban elhangzottak alapján valamelyest meghatározó, illetve az is, hogy a gyerekek hány éves korában került sor a szülők külföldi munkavállalására. Az interjúalanyok közül néhányan említették, hogy a külföldi munkavállalás kezdetén egészen kicsi, óvodáskorú gyermekeik részéről elidegenedést tapasztaltak, sőt egy édesanya arról számolt be, hogy itthon maradó gyermeke a munkaturnus végén nem ismerte meg őt: „(...) az első három hónap után, amikor hazamentem, a gyerekem nem ismert meg. »Jaj, ki ez a néni?«, és odafut az apjához, meg a nagyihoz, hogy »Jaj Istenem, ki vagy te?« Tehát ez így borzasztó. Ezt tényleg senkinek nem kívánom.” (K05). Az interjúalanyok tapasztalatai viszont azt mutatják, hogy minél idősebbek a gyerekek, annál inkább megértik, elfogadják és megszokják a szülő távollétét, azok a gyerekek pedig, akik „beleszületnek” ebbe a helyzetbe, illetve újszülött-, csecsemő- vagy kisgyermekkorukban kerül sor a külföldi munkavállalásra, teljesen természetesnek tekintik családjuk transznacionális életét: „Megszoktam. Igazából annyira megszoktam már, hogy sokat vagyok egyedül, hogy már néha rossz, amikor nem vagyok egyedül.” (H04) – nyilatkozta az egyik kérdezett gyermeke, aki az édesanyjával készített interjú során kapcsolódott a beszélgetéshez.

Mivel a szülő–gyermek kapcsolatokban bekövetkező változás irányáról különféleképpen nyilatkozó interjúalanyok által azonosított változást magyarázó okok között jelentős átfedés mutatkozik, így a továbbiakban az eredményeket nem a változás iránya alapján azonosított csoportok (pozitív/ negatív/ is–is/ semleges), hanem a változást magyarázó okok mentén mutatom be.

²⁴³ Természetesen mindenki felmerülhet a kérdés, hogy ezek az eredmények más képet mutatnának-e abban az esetben, ha erről az érintett gyerekeket kérdeznénk, de ismételten hangsúlyozom, hogy a szülők által elmondottakat, az interjú során azonosított válaszreakcióikat, illetve azt a tényt figyelembe véve, hogy egy ilyen érzékeny téma ellenére is vállalták az interjút, úgy gondolom, nincs okom azt feltételezni, hogy a kérdezettek a kutatás szempontjából fontos információkat elhallgattak.

A mintában szereplő interjúalanyok meglátásai alapján a szülő–gyermek kapcsolat pozitív irányú változása leginkább azzal magyarázható, hogy a gyerekek méltányolják szüleik áldozatvállalását, tisztában vannak azzal, hogy egyik vagy mindkét szülőjük a család anyagi biztonságának megteremtése érdekében, értük és jövőjükért dolgozik külföldön, ezért tisztelik őket, és az irántuk érzett pozitív érzelmeik nem alakulnak át haraggá. Összesen 9 interjúalany említette, hogy ez az elfogadó attitűd szerepet játszik abban, hogy a gyerekek nem távolodtak el külföldön dolgozó szülőjüktől. Néhány interjúalany úgy látta, hogy ebben a helyzetben meghatározó az is, hogy a gyerekekkel otthon maradó szülő hogyan kommunikálja házastársa távollétét a gyerekek felé: *„Szerintem ez attól is függ, hogy mondjuk én hogy közvetítettem le ezeket a dolgokat a gyerekek felé. Tehát nem az volt, hogy csak én tettem értetek valamit, hanem ők ugyanúgy tudták, hogy apa azért dolgozik, hogy nekünk legyen, (...). Tehát, most nem azt mondom, hogy legyenek érte hálások, csak azt mondom, hogy ők ezzel totál tisztában voltak.”* (H05).

„Úgy gondolom, hogy erősödött a kapcsolatunk, mert belátják, hogy jóformán az ő jövőjük miatt csinálom ezt, a jobb életért.” (K11)

„Pozitív hatása meg talán az, hogy (...) talán kicsit következetességre tanítja a gyereket, hogy felfogja azt, hogy áldozatokat hoz a másik azért, hogy neki, illetve a családnak jobb legyen. Illetve áldozatokat hoz azért, hogy az anyagi jóllét megteremtődjön, és hogy előrébb tudjunk lépni az életben.” (H04)

„(...) mondta [interjúalanygyermek], hogy »Any gyere haza!«, meg »Szeretném, ha itthon lennél!« És akkor próbáltam neki elmagyarázni, hogy »Kisfiam, hidd el, hogy én is szívesen hazamennék«. Mert tényleg, a legnagyobb örömöm lenne az, hogy (...) azért minden nap legalább adnék egy pusztit neki, de sajnos ez a rohadt pénz. És most már ő is megérti, amikor megyünk a boltba: »Látod kisfiam, elköltöttünk 20 ezer forintot, és nézd meg, alig van valami a kosárban«. És akkor most már tudatosul benne, hogy igen, az, hogy nekem legyen egy cipőm, nekem legyen egy nadrágom, el tudja menni dolga, hogy vehessünk egy igazi dobot otthonra, ez mind pénzbe kerül. És ennek sajnos ára van. Tehát ő most már úgy nagyjából megérti, hogy nagyon sok pénz az, ami az élethez muszáj.” (K05)

Bár az interjúalanyok közül ketten a szülő–gyermek kapcsolat szempontjából negatívumként említették, hogy a külföldi munka (részben a távollét, másrészt az itthon töltött idő alatt elintézendő feladatok és a gyerekek iskolai elfoglaltságai) miatt kevesebb időt tudnak együtt tölteni gyermekeikkel: *„(...) a három hétben, amikor itthon vagy, akkor le kell rendezni az összes ügyes-bajos dolgot, (...) és ezek miatt is kevesebb időt töltesz a gyerekekkel. Meg ugye ő neki állandóan ott van az iskola, ami ugye a fél napját elviszi, tehát a három hétből 21 félnap, amit vele tölthetsz, és az nagyon kevés. Tehát az idő, ami kiesik, mindenféleképpen egy negatív tényező.”* (H04), többségében – mintegy magyarázkodásként – az az álláspont jelent meg, ami a külföldi munkavállalás melletti döntésben is komoly szerepet játszott: 8 szülő úgy látja, hogy míg a külföldi munkát megelőzően az állandó túlórák és pluszmunkák miatt alig maradt ideje gyermekeire, addig a jelenlegi helyzet lehetővé teszi azt, hogy az itthon töltött szabadnapjait teljes egészében családjának szentelje, a gyerekekkel minőségi időt töltsön együtt. *„Amikor otthon voltam, és 330 órát dolgoztam egy hónapban, kevesebb időt tudtam velük tölteni, és azt is sokkal, de sokkal rosszabb minőségben, mint amióta Ausztriában dolgozom.”* (K15) – osztotta meg tapasztalatait az egyik interjúalany. Ez a fajta külföldi munkavállalással járó munka-magánélet egyensúly az érintett

szülők szerint pozitív hatással van a gyerekekkel való kapcsolatukra, amihez hozzájárul az is, hogy az anyagi biztonság és a kiszámítható időbeosztás miatt sokkal türelmesebb a szülő.

„(...) gyakorlatilag most sem tudok kevesebbet adni a fiamnak, (...) mint amikor napi szinten otthon voltam, mert ugye két órát utaztam, egyszer oda 1 órát, egyszer haza 1 órát a munkahely és otthon között, utána otthon nekiálltam a másodállásomnak, nekiálltam a családi dolgoknak, és (...) nemhogy gyereknevelésre nem, de pihenésre sem maradt időm. (...) úgy gondolom, hogy sokkal értékesebb időt töltünk most így együtt, a két munkahely mellett is több időm marad, mint amikor otthon voltam. (...) Amikor otthon voltam, tényleg semmire nem volt időm. Semmire. (K10)

„(...) lehet otthon dolgozni, lehet, csak az a baj, hogy én azt látom, hogy, aki otthon dolgozik, annak a hétvégéje nem azzal megy el, mint nekem, hogy én hazamegyek, szólok a gyerekeknek, hogy »Na, most gyerekek elmegyünk motorral. Fölmegyünk a Balatonra fürdeni egyet.« Nem erről szól a hétvégéje. Nagyon sok embernek arról szól a hétvégéje, hogy megy maszekolni, hogy keressen még annyi pénzt, hogy jó legyen neki. Mert elmegy dolgozni 200 ezer forintért valahova, vagy 220-ért, annyit hazavisz, és akkor mellette még össze kell szedni valamit, mert van két gyerek, aki iskolába jár, ketten keresnek 350 ezer forintot és kifűjt.” (K12)

„(...) én azt veszem anyukákon és apukákon is észre, hogy sokkal kevesebb időt tudnak a gyerekekkel együtt tölteni. (...) Az, hogy mondjuk elmennek reggel ötkor, és nem találkoznak a gyerekekkel egész nap, és este hatkor érnek haza, az szerintem azért probléma mindenképpen. Sokkal kevesebb minőségi idő jut a gyerekekre.” (H08)

„(...) türelmesebb, nyugodtabb vagyok, kiegyensúlyozottabb vagyok, könnyebben tudok időt szakítani rájuk, ami véleményem szerint jó dolog. Ennyi időt nem tudtam az idősebbre szánni. 14 éves korában (...) egy év kellett legalább, egy év, vagy kettő, hogy a réseket betömködjük. Ez elég sok idő. Ez azt jelenti, hogy ezek a rések addig ott voltak, meg tágultak, és szaporodtak.” (K09)

„(...) az édesapjuk sokkal több időt tölt velük, mint mondjuk az én apám, aki minden nap velem volt, csak ő mondjuk minden nap reggeltől estig dolgozott.” (H10)

Továbbá látszik, hogy a szülő–gyermek kapcsolatok alakulásában nem csupán a gyerekekkel együtt töltött idő mennyisége játszik fontos szerepet, és annak minősége szempontjából nem csupán a szülők komolyabb anyagi ráfordítást nem igénylő befektetései (például több közös játék, beszélgetés, együtt főzés, kirándulás stb.) a mérvadók, hanem azok a többletráfordítások is, amit a szülők élmények formájában adnak.

„(...) szeretném azt az időt, amit együtt töltünk, produktívan eltölteni, tehát ne az legyen, hogy ülünk és nézzük egymást, meg ezt nem lehet, azt nem lehet. Nem azt mondom, hogy nálam mindent lehet, de szeretném vele éreztetni, hogy milyen az, amikor az ember kikapcsolódik. (...) Ha elmegyünk Horvátországba, vagy ide-oda, mert mindenhová viszem magammal, azért éreztetem vele, hogy kicsit több mindent lehet (...) szerintem egy évben egyszer-kétszer abszolút belefér, hogy egy nyaralás alkalmával egy nap három fagyit megeszik a gyerek. Szerintem ebben nincs semmi rossz.” (K04)

„Ő [interjúalany férje] sokkal nehezebben mond nekik nemet, mint én. Bármire. Legyen az egy csoki, vagy egy Túrú Rudi, tehát a gyerekek ezt tudják. (...) ilyenkor nyáron érzem inkább azt, hogy próbálja kompenzálni, és inkább élményekkel. Vidámparkba, menjünk el fürödni, menjünk el ide-oda, hogy egy kicsit minőségibb időt tudjon a gyerekekkel tölteni.” (H07)

„(...) nekem az az első, amikor hazamegyek, hogy ővelük vagyok. Egyszerre leülök velük, mindig valamilyen programunk van, tudod, hétvégén. (...) én elmentem velük messzebbre is biciklivel, én benne voltam mindenben. Amit akarnak, mindent, amit akarnak.” (K06)

Noha a szülő–gyermek kapcsolatok vonatkozásában a gyerekek által elszenvedett érzelmi károk kompenzációja – azaz azoknak az ajándékoknak a szerepe, melyeket a gyerekek a szülők hiányát kvázi kompenzálva megkapnak –, több témát vizsgáló szakirodalomban (Alexa et al., 2012; Dreby, 2007; Jia

et al., 2018; Vladicescu and Vremis, 2012) megjelenik, annak hatásait sem a hátrahagyott/otthon maradó gyerekek közérzetére, sem a családtagok közötti kapcsolatokra vonatkozóan nem vizsgálták. Kutatásom eredményei azt mutatják, hogy bár a külföldön megkeresett magasabb fizetés lehetővé teszi a szülők számára, hogy gyermekeiknek minél többet és jobbat adjanak, az interjúalanyok többsége ezekre nem az érzelmi károk kompenzációjaként tekint, tehát nem ezzel a céllal adja gyermekeiknek ezeket az ajándékokat: „(...) nyilván, amikor az ember otthon van fizikailag, és elmegy vásárolni, azért megvesz dolgokat, de az, hogy most a hiányt konkrétan azzal pótoljam, hogy nem vagyok otthon, és azért veszek dolgokat, ilyen nem fordult elő.” (K03), hanem sokkal inkább azért, mert boldogsággal tölti el őket az, hogy tudnak adni, és a számos nehézség ellenére látják a pozitív hatásait külföldi munkavállalásuknak: „A boldogságérzést valójában együtt szoktuk megélni. Nem tárgy formájában veszem nekik, hanem mondjuk elmegyünk egy közös kirándulásra, vagy egy vacsorára, vagy egy akármire, ahol mindannyian ott vagyunk, hogy érezzük, hogy érdemes, emiatt mentem ki, és most ezt meg tudjuk csinálni, emiatt a munka miatt.” (K11).

Az eredmények azt mutatják, hogy a mintában szereplő szülők gyermekei a külföldi munkavállalás anyagi hasznainak szinte minden esetben valamilyen formában és mértékben kedvezményezettjei, ugyanakkor látszik, hogy az esetek többségében a szülők igyekeznek a költségeket úgy koordinálni, hogy a gyerekek számára ne legyen természetesen az, hogy a külföldi munkavállalásból kifolyólag mindent megkaphatnak: „Nem tudom azt mondani, hogy csoki, szotyi, ropi, mogyi, melegítőtől elkezdve minden volt, mert én külföldön dolgozom. (...) Tehát én úgy voltam vele, hogy ami szükséges, azt megvettem neki. Persze, változott a ruhák minősége, mert már nem kínaiba öltöztünk, meg a turkálóban vásároltunk ruhát, vagy másnak a megmaradt ruháit használtuk, hanem elmentünk, és megkaptam a Nike cipőt, de azt is úgy, hogy (...) március 30-án van a névnapja, és akkor névnapjára kapott egy akármit. Tehát én igyekeztem azt beleplántálni, hogy ha én külföldön dolgozom, az nem azt jelenti, hogy minden is van.” (H04). Csupán 5 fő nyilatkozott úgy, hogy akár tárgyak, akár élmények formájában próbál mindent megadni gyermekei számára, és ezt kifejezetten kompenzációs céllal teszi.

„Minden megveszek, amit kell. Mindent. Ez a baj. Ezért vannak elkényeztetve, mert ami szemük-szájuk ingere, azt (...) megvettem. Mindent megkaptak, amit kellett. (...) a számítógéptől, a telefontól kezdve mindent, amit kértek.” (K06)

„(...) amikor mi elkezdtünk kint Ausztriában dolgozni, és 2017 decemberében például olyan szinten voltunk, még nagyon az elejében volt ez az egész, hogy hát kell a pénz benzinre. Nem tudunk karácsonyi ajándékot venni. Kész. Ők tudták, hogy nem a Jézuska dobja le. Jó, semmi gond. Mondom: »Ha megkapjuk a családi pótlékot kintről, azt kaptok, amit akartok.« Hát ezek aztán betartották. A gyereknek az első motorja akkor lett. (...) Hát akkor a Kira azt mondta, hogy ő igaz, hogy csak laptopot kér, de mivel a Balázsnak ennyiért vettünk, akkor vásároljunk neki is annyiért. 210–210 ezer forintot költöttünk a két gyerekre, külön-külön a két gyerekre.” (K08)

„Már három-négy mobiltelefont vettem neki, laptopot is vettem, számítógépet is vettem, autót is vettem, gitárt is vettem, a fene sem tudja, hogy mi mindent még. Sok mindent.” (K14)

Függetlenül attól, hogy az ajándékozás okait és céljait miként értelmezik a szülők, feltételezhetjük, hogy a hatás az esetek többségében ugyanaz: a boldogság által elégedettek lesznek az érintett

gyerekek, így könnyebben megértik és elfogadják a szülők külföldi munkáját, ami végső soron stabil szülő–gyermek kapcsolatot eredményez. Eredményeim alapján azonban úgy tűnik, hogy ez nem minden esetben van így. Azok a szülők, akik úgy nyilatkoztak, hogy kompenzációs cézzal mindent megadnak gyermekeiknek, éppúgy beszámoltak a külföldi munkavállalás által előidézett szülő–gyermek kapcsolati problémákról, mint az a néhány szülő, aki jellemzően – elsősorban nagyobb összegű adósságok miatt – nem igazán költ ajándékokra. Úgy látszik tehát, hogy bár a gyerekeknek vásárolt javak a szülők külföldi munkájához való viszonyulásokra, és ezáltal a szülő–gyermek kapcsolatokra is pozitív hatással vannak, nem minden esetben tudják ellensúlyozni a szülők távollétének szülő–gyermek kapcsolatokra gyakorolt káros hatásait. A mintában egyetlen olyan szülő volt, aki gyermekével való kapcsolatának pozitív irányba történő változása kapcsán külföldi munkájának anyagi hasznait, elsősorban a tárgyi és élményszerű ajándékok szerepét emelte ki.

Broka (2009) kutatásában olvashatunk arról, hogy a szülő–gyermek kapcsolat minősége szempontjából kiemelten fontos, hogy a szülők a külföldi munkavállalás tervezésekor bevonják-e a gyerekeket a döntésbe, ugyanakkor a hatások e szempontból történő vizsgálatára ez idáig nem került sor. Interjúk kutatásomban eredményei azt mutatják, hogy a gyerekek részvétele a szülők külföldi munkavállalását érintő döntésében az esetek többségében – amennyiben volt olyan életkorú gyermek, akire vonatkozóan ez a kérdés releváns volt – megtörtént, de látszik, hogy míg az idősebb gyerekek véleményét is kikérték a szülők, addig a fiatalabb gyerekek esetében inkább a külföldi munkavállalás szükségszerűsége melletti érvelésre került sor. Az érvelés – nem meglepő módon – minden esetben a család mindennapi életéhez kapcsolódó anyagi problémák és a szülők megélhetésért folytatott állandó küzdelmei köré szerveződött, mintegy belátásra bírva a gyerekeket, hogy a külföldi munka számukra a jobb életet jelenti.

„Minden családi, családra kiható döntés meg lett beszélve. (...) Nem is igazából a véleményét kértük ki, hanem elmagyaráztuk neki az ok-okozati dolgokat, hogy miért kell ezt csinálni. (...) 11 évesen még csak az ok-okozati összefüggéseket érti, de a döntésekbe még úgy beleszólása nem volt akkor még. Most ugye, hogy egy éve felmerült, hogy anya menjen-e ki vagy apa, akkor már úgymond teljes mértékben a véleményét kértük ki.” (H04)

„Először a gyerekekkel ültem le, és velük beszélgettem el, hogy valójában nem igazán van más kiút, és hogy ezt jó lenne, ha ki tudnánk bírni, és megcsinálni. De nehéz volt. (...) megértették, mert értelmesek. Látták, hogy mennyire nehéz napról-napra, úgyhogy megértették, hogy nekik is könnyebb lesz, ha itt kint dolgozom, és a fizetést másként tudom beosztani.” (K11)

„Leültünk, és megbeszéltük. (...) most már ugye a nagyobbik autójogosítvánnyal rendelkezik, nagymotor jogosítványra ment most, tehát ezeket a dolgokat finanszírozni kell. Ugye ezt meg kellett beszélni, hogy oké, hogy én hazajövök, de akkor ezek a dolgok nem lesznek. Vagy legalábbis nem ilyen ütemben, hanem lassabban.” (K12)

„(...) inkább csak tényként említettük, tehát felkészítettük őket. Kiskoruktól így volt, hogy akár orvoshoz mentünk, akármi történt az életünkben, ezt próbáltuk úgy megbeszélni velük, mint egy kis felnőttel. Tehát (...) próbáltunk velük mindent megbeszélni ezzel kapcsolatban, viszont nem kértük a beleegyezésüket.” (H08)

„(...) tudták, hogy így tudunk továbblépni, tehát nincs más esély rá. (...) Ők megértették, mert tudták, hogy csak így tudunk valahová haladni. Mert addig csak az élelemre jutott, meg nekik a legfontosabb öltözékre, és ennyi.” (K13)

„(...) a kisleány azt mondta, szó szerint, ezt sose felejttem el, hogy »Anyá, olyan mindegy. Most se vagy itthon soha. Mindig dolgozol.«” (K01)

A kutatás során arra is rákérdeztem, hogy egy-egy turnus előtt sor kerül-e a búcsúzásra, és hogyan történik az. Ez a szempont egy kutatásban (Badea, 2020) szintén megjelenik, feltételezve azt, hogy annak hiánya – amire a hivatkozott kutatásban az elválás nehéz pillanatai miatti félelemből kifolyólag került sor – a családtagok közötti kapcsolatokra káros hatást gyakorol. Úgy tűnik, hogy a búcsúzkodásnak az interjúalanyok fontos szerepet tulajdonítanak: *„Minden alkalommal búcsúzkodunk, mert ezt nem lehet megszokni, hogy az ember otthon hagyja a gyerekeket.” (K11)*, csupán két interjúalany említette, hogy saját maga és gyermekei érdekében próbálja elkerülni azt: *„Igyekszem nem búcsúzkodni. Nem búcsúzkodunk. (...) nem szeretem azt, hogy ilyen nagy búcsúzkodást rendezek. Véleményem szerint sokkal jobban megsínylik. (...) Véleményem szerint leterheli őket is, engem is.” (K09)*. Az interjúkban elhangzottak alapján látható, hogy idővel az elválás nehéz pillanatait a szülők és gyerekek egyaránt majdhogynem megszokják, az főként a kezdeti időszakban okoz nehézséget. Egy édesapa a következőképpen emlékezett vissza: *„(...) a kisgyereknél olyan volt, hogy mikor elkezdtem kint dolgozni, és én jöttem ki bőrönddel, a nagy bőröndbe becipzározta magát, hogy ő eljön velem.” (K12)*.

„(...) az apja a kocsiban sírt, mikor elment, a gyerek meg a kapuban. Én meg úgy próbáltam a kettő között állni, hogy valahogy ne legyen senkinek nehéz.” (H05)

„(...) régen borzasztó volt. Általában sírva jöttem ki. (...) Mindig kérdezte, hogy miért megyek, aztán mondtam neki, hogy nekem dolgoznom kell, munkába kell mennem. Azelején rosszabb volt. Most már igazából annyival jobb, hogy (...) kimaxoljuk azt az időt, amit együtt töltünk, és nem marad hiányérzet.” (K04)

„A Kira régebben nem szerette látni, amikor én pakoltam össze. Azt észrevettem, hogy nem szerette nézni. (...) Nem is pakoltam. Általában úgy szoktam bepakolni a holmijaimat, amikor nincs itthon senki, és akkor kivettem a spejzba, és amikor utaznom kellett, akkor vettem csak elő.” (K08)

Összességében látszik, hogy a külföldi munkavállalásról való döntés gyerekekkel történő közös megvitatása, valamint a búcsúzkodás szerepe egyaránt fontos a mintában szereplő transznacionális családok életében, és ezekre majdnem minden esetben sor kerül(t), ebből adódóan az eredmények nem teszik lehetővé annak megállapítását, hogy e két komponens hatással van-e a szülő–gyermek kapcsolatokra.²⁴⁴ Mindenesetre ez az eredmény – az eddigiek mellett – jól mutatja, hogy a mintában szereplő szülők számára nemcsak gyermekeik életkörülményei és jövőbeli lehetőségei fontosak, hanem az is, hogy a helyzet megértetése és elfogadtatása által, amennyire lehetséges, mérsékeljék a hiányuk miatt jelentkező károkat.

Az előzőekben bemutatott szülő–gyermek kapcsolatok minőségére ható tényezők mellett három interjúalany a ritkább találkozások miatt kialakuló nagyobb ragaszkodásnak tulajdonított fontos

²⁴⁴ A szülő gyermek viszony negatív irányú változását említő interjúalanyok között csupán egy olyan szülő volt, aki gyermekeivel nem beszélte meg a migrációs döntést, az az interjúalany pedig, aki gyermekeit kihagyta a döntésből: *„(...) ezt a döntést a feleségemmel hoztam meg. A gyerekeknek nincs bebeszélésük ezekben a dolgokban.” (K09)*, és búcsúzkodni sem igazán szokott, inkább gyermekeivel való kapcsolata pozitív irányú változásáról számolt be, amit elsősorban a gyerekekkel együtt töltött minőségi időnek tulajdonított.

szerepet, őt kérdezett pedig úgy látja, hogy a gyerekek erős kötődése a külföldön dolgozó szülőhöz azzal is magyarázható, hogy bár fizikailag az idő nagy részében nincs jelen életükben a szülő, tudják, hogy bármikor számíthatnak segítségére, támogatására és tanácsaira. Látszik tehát, hogy a kapcsolatok minősége szempontjából a transznacionális kapcsolattartás szerepe kiemelten fontos, mondhatni ez az egyetlen módja annak, hogy a transznacionális családok tagjai ne idegenedjenek el teljesen egymástól.

„(...) ha ezt nem tudod megfelelően kezelni, akkor valamilyen szinten a saját gyereked egy idő után idegenné válik. Tehát ha nem tudod napi szinten tartani ezt a kapcsolatot telefonon, Messengeren, akárhogy, ha nem tudsz vele napi szinten beszélni, akkor (...) gyökeresen át tudnak változni. De ez fordítva is igaz. Én is (...) egy teljesen idegen emberré válok számára, mert nagyon sok időt töltünk külön.” (H04)

„(...) azt is látják, hogy attól, hogy kint vagyok, mindig számíthatnak rám. Bármikor, bármiben. És úgy érzem, hogy erősödik a kapcsolatunk. (...) Van olyan is, amikor éjszaka is csörög a telefonom, vannak panaszok, meg minden, de tudják, hogy bármikor számíthatnak rám. Mindent meg tudunk beszélni.” (K11)

„Én nem mondom, hogy nem fáj neki [interjúalany gyermekének], mert nekem is nagyon fáj, de ha nekem lenne egy olyan lehetőségem, és azt mondanák, hogy na, most tiszta lap, és nulláról, én gondolkodás nélkül hazamennék. Ezt ő is tudja. És azt is tudja, hogy ha bármi van, számíthat rám, mert nem hagyom cserben.” (K05)

„(...) mikor otthon voltam huzamosabb ideig (...), akkor minden reggel azt hallottam, hogy a folyosón mezítáb tu-tu-tu, kiszaladnak, benéznek a szobába, »Itthon van!«, és visszamentek a szobájukba. És ez így ment 3–4 napig. (...) 2017-ben, mikor utoljára dolgoztam Németországban, megbeszéltem a családdal, hogy több pénzt összeszedjek, nem mentem haza egy évben csak kétszer. És mikor decemberben, karácsony előtt hazamentem, hát a két gyerek másfél méternél messzebb nem ment tőlem. Mentem WC-re, »Hová mész?« (...) és ott aludtak velem egy franciaágyban, nem bírtam tőlük megmozdulni.” (K12)

Bár az esetek többségében a transznacionális kapcsolattartás napi szinten (akár többször is) megvalósul, általában telefonon vagy cset/videócsat formájában, ennek – illetve az előzőekben bemutatott tényezők hatásainak – ellenére 15 interjúalany említette (többségük a pozitívumok mellett) valamilyen szülő–gyerek kötődés szempontjából káros hatását az egyik vagy mindkét szülő külföldi munkavállalásának.

A legtöbbször említett következmény az eltávolodás és a gyerekek részéről jelentkező harag volt, 11 interjúalany említette a külföldi munkavállalás szülő–gyermek kapcsolatok szempontjából negatív hozadékaként. Az interjúalanyok között volt olyan szülő, akitől gyermeke annyira elhidegült, hogy a kommunikáció jóformán megszakadt kettőjük között. Feltételezhető, hogy ez a reakció az édesapa külföldi munkavállalás előtt bekövetkező halálának is tulajdonítható, tehát szerepet játszik benne az, hogy a dupla veszteségélményt, az apa elvesztése után az édesanya távollétét (mondhatni „elvesztését”) nem tudta feldolgozni a teljesen egyedül maradt, fiatalabb testvéréről gondoskodó gyermek: *„Hátrány ez a távolság. Tönkremegy végül is a család. Még máig sem tudom, hogy megérte-e. Ezt nem tudom neked megmondani. Most sem. (...) Elhidegült tőlem [interjúalany gyermeke]. Eltávolodtunk egymástól. (...) Most ott tartunk, hogy nem is beszél velem.” (K01).* Többször viszont az látszik, hogy ezek a viszonyulások nem folyamatosan vannak jelen, jellemzően a gyerekek életében jelentkező egyéb problémákkal összeadódva, azok hatására jönnek felszínre, ugyanakkor kérdéses, hogy hosszú távon

maradandó nyomot hagynak-e. Az egyik édesapa szerint ebben a helyzetben kiemelten fontos a gyerekek reakcióinak elfogadása, hiszen azok időről időre okkal jelentkeznek.

„(...) Hogyha az ember külföldön él, akkor el kell fogadni azt, hogy ő egymásod, harmad, vagy negyedhegedűs ember, és ehhez csak úgy lehet hozzáállni, hogy azt nagyon el kell fogadni, hogy a fiúknak bármikor lehet az mondaniuk, hogy »Jobb, amikor nem vagy itthon«. Nem szabad haraggal reagálni erre, mert ez a realitás, tehát ez az igazság. (...) Amikor realizálódott, hogy megszületik a második gyermekünk, akkor mindenképpen haza kellett volna jönnöm, mert nagyon messze voltam. Azért az nem volt normális, hogy egy kisgyerektől ennyire messze legyek. Én azt éreztem, hogy ez nem probléma, de most már tudom, hogy probléma volt, és mindenképpen vissza kellett volna jönnöm.” (K03)

„(...) Volt rá példa, hogy azt mondták, hogy könnyen vagyok én ott kint, menjek vissza. De csak akkor, ha mérgesek voltak.” (K06)

„(...) attól távol tartom magamat, meg a feleségem sem mondja nekik, hogy mikor megyek haza, mert soha nem lehet tudni. Az, hogy egy turnusnak vége van, de más lebetegszik, akkor kénytelen vagy maradni. (...) Emiatt van, hogy szomorúak, de azért ez még belefér a türelmi idejükbe, viszont ami azon túl van, akkor ott már van egy hiány, aztán meg egy érdektelenség, aztán meg egy újraismerkedés. Két hónap után majdhogynem hazamentem a családomat megismerni, szóval egy három, négy, öt napig nem találtam meg a saját életemet, talán így mondom. Mivel ez is egy élet, amit itt csinálok, megvannak a mindennapi rutinok, viszont otthon is van egy élet, egy napi rutin, és nagyon nehéz átjátszani az egyiket a másikba.” (K09)

„(...) Amikor télen nem volt itthon mindig, csak egy-egynapokat, akkor volt, hogy két szabadnapja volt, és az első szabadnapja arra ment el, hogy a gyerek megszokja, hogy apa is itthon van. Tudta, hogy ő az apa, de valahogy őneki az valahogy úgy kiesett.” (H07)

„Van egy másik ismerős házaspár (...), náluk azt mondta az apuka, hogy ő nem ismeri a saját gyerekét. Tehát ő még annyit sem volt itthon, mint az én férjem, hogy hetente hazaért volna. Ő kéthavonta jött haza. (...) Nem ismeri, nem tudja, hogy milyen ételt szeret, nem tudja, hogy milyen zenét szeret a gyerek.” (H01)

A negatív hatásokat említve szinte minden esetben magyarázkodás jelent meg a szülők részéről, külföldi munkájuk szükségességét – mint az pár bekezdéssel korábban is megjelent – a család rossz anyagi helyzetével magyarázták, és mintegy eldöntendő kérdésként próbálták a „Megérte-e?” kérdésre választ adni.

„Megéri-e? Hát, nyilván ennek két oldala van. Nyilván anyagilag megéri, mert otthon soha az életben nem tudtam volna elérni azokat a dolgokat, nem tudtam volna a családnak, meg a gyerekeknek megadni azokat a dolgokat, amit amióta itt kint vagyok. Óriási nagy lendületet vettünk, és igen, előre jutottunk. Könnyebben vissza tudjuk fizetni a hitelt, otthon szerintem belerokkantunk volna. Viszont a családi viszonyaink azért igen megsínylik ezeket a dolgokat.” (K10)

„(...) ez borzasztóan nehéz az ő részükről is, mert látták, hogy nyűglődöm. Látták, hogy öt helyen dolgozom, és bizony volt olyan, hogy kiraktam a vacsorát, és megkérdezték, hogy »Anyá, te nem eszel?«, és mondtam, hogy én már ettem. Pedig egy falatot nem ettem. Mind a kettőnek autót vettem. Bármit meg tudok venni, csak éppen eltávolodtunk. (...) Egyszerűen nem tudtam mást csinálni. És amit csináltam, azt azért csináltam, hogy nekik jobb legyen. Ne adósodjunk el, ne kapcsolják ki a villanyt, ne segélycsomagból kajáljunk.” (K01)

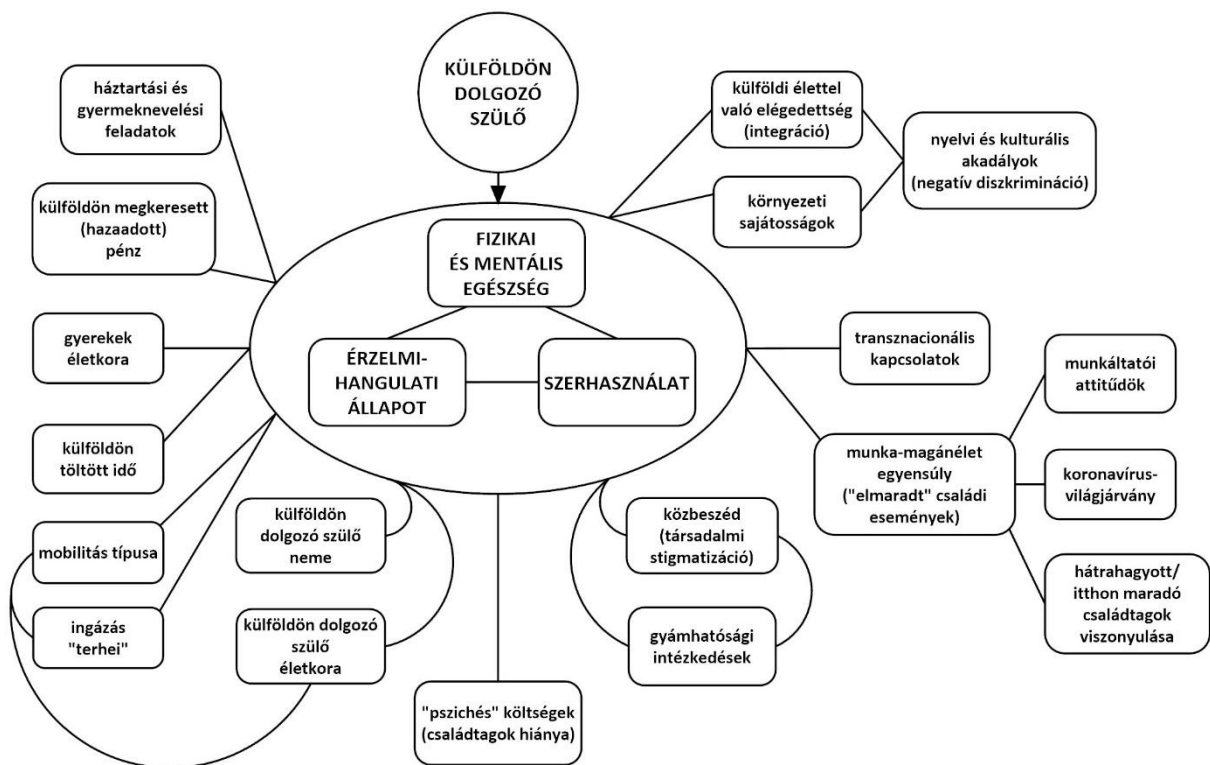
Az interjúk kutatás eredményei alapján összességében elmondható, hogy bár a mintában szereplő szülők közül többen említették a külföldi munkavállalás szülő–gyermek kapcsolatok minőségét befolyásoló valamilyen pozitív hatását, mint annak negatív következményeit, nem lehet egyértelműen kijelenteni, a külföldi munkavállalás hasznai képesek ellensúlyozni a szülők hiányát, és a transznacionális életmód a szülő–gyermek viszony szempontjából inkább pozitív, mint negatív hatással bír. A kutatás azon eredménye, hogy az interjúalany majdnem fele gyermekei részéről időszakosan fellépő haragot és elidegenedést tapasztalt, rávilágít arra, hogy mennyire sérülékenyek ezek a

transznacionális kapcsolatok, főként abban az esetben, ha az érintett gyerekek szülőjük külföldi munkájáról kialakított véleménye vagy a szülőhöz való ragaszkodása esetlegesen változik.

5.4.2.2.3 Külföldön dolgozó szülőre gyakorolt hatások

A transznacionális életmód külföldön dolgozó szülő fizikai és mentális egészségére gyakorolt hatásainak vizsgálata során számos olyan tényezőt azonosítottam, ami valamilyen formában hatással van a távollévő szülő életére, elsősorban érzelmi-hangulati állapotára. A leginkább hangsúlyos szerepet a mobilitás típusának, a szülő nemének és életkorának, a környezeti sajátosságoknak, a transznacionális kapcsolattartásnak, a közbeszédnek, illetve a munka–magánélet egyensúlyának tulajdonítottam, de a téma feldolgozásakor a külföldön lévő szülő közérzetének alakulását befolyásoló minden olyan tényezőt kiemeltem, ami az interjúk során magasabb említésszámot kapott. (Lásd: 26. ábra)

26. ábra: A külföldön dolgozó szülőre gyakorolt hatások tematikus térképe

Forrás: saját szerkesztés

A családtól távol élő szülők idegen környezet és egyedüllét adta nehézségeire számos szerző (például Broka, 2009; Falicov, 2007; Lu et al., 2019; Safta et al., 2014; Trapenciere, 2017; Turai, 2014 stb.) felhívja a figyelmet, Miranda et al. (2005) eredményei például azt mutatják, hogy ez az élethelyzet gyakran depresszió kialakulását eredményezi. Az értekezés 5.4.1.1. fejezetében bemutatott, a

transznacionális mobilitásban érintett, Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő szülők, valamint hátrahagyott/itthon maradó partnereik mentális állapotára gyakorolt hatásait vizsgáló logisztikus regressziós elemzések eredményei szintén azt mutatják, hogy a transznacionális életmód miatti kettészakadás meglehetősen káros hatást gyakorol a külföldön lévő szülők érzelmi-hangulati állapotára, főként abban az esetben, ha a szülő külföldre költözik, tehát hosszabb ideig távol van családtagjaitól. A modellek eredményei szerint a külföldön dolgozó szülők a teljes családban élőkhez, illetve hátrahagyott/itthon maradó partnereikhez képest is kevésbé boldogok, viszont sokkal gyakoribb körökben a csüggedt/levert és stresszes lelkiállapot megélése, valamint a magányosság.

A külföldi munkavállalás külföldön dolgozó szülőre gyakorolt káros hatásait interjúkutatásom eredményei is alátámasztják. Bár a családjuktól távollévő szülők (vagy rájuk vonatkozóan hátrahagyott/itthon maradó házastársaik) közül 13 fő számolt be a külföldi munka érzelmi-hangulati állapotra gyakorolt pozitív hatásairól, majdnem ugyanennyien (tizenketten) említettek negatív hatásokat.²⁴⁵ Látszik ugyanakkor, hogy a közérzet nem egy statikus állapot, hanem a külföldön töltött idő és egyéb tényezők függvényében változhat. Az interjúk alapján megfigyelhető, hogy míg a jelenlegi helyzet mentális egészség szempontjából történő megítélése inkább pozitív, addig a külföldi munkavállalás kezdetén az interjúalanyok (vagy rájuk vonatkozóan házastársaik) több mint kétharmada (18 fő) értékelte hangulati állapotát kifejezetten rossznak. Eredményeim tehát azt mutatják – alátámasztva az értekezés 5.4.2.1 *Az ausztriai munkavállalást kiváltó okok* című fejezetében, a pszichés költségek kapcsán leírtakat –, hogy az egyedüllét, a családtagok hiánya és az idegen környezet a külföldi munkavállalás kezdetén jelenti a legnagyobb érzelmi terhet az érintettek számára, az idő előrehaladtával viszont előfordulhat az – mint ahogy 6 interjúalany esetében is történt –, hogy olyan mentális állapotra pozitívan ható tényezők jelennek meg, amelyek „védőpajzsként” szolgálnak a negatív hatásokkal szemben. Ilyen tényező a külföldön megkeresett pénz és az abból eredő anyagi biztonság, amely lelki nyugalmat ad, és boldogsággal tölti el a szülőket: *„Azt mondják, hogy a pénz nem boldogít. Lehet, hogy nem, de az, hogy nyugalmat ad, biztonságérzetet ad, az azért kell ahhoz, hogy boldog legyen az ember.”* (K13) – nyilatkozta az egyik interjúalany.

Azok az interjúalanyok, akik a külföldi munkavállalás mentális egészségi állapotukra gyakorolt pozitív hatásairól számoltak be, többségében (11 fő) ezt az anyagi biztonság adta nyugalommal, kevesebb stresszel magyarázták, de volt olyan interjúalany is, aki megkönnyebbülésként élte meg azt, hogy lekerültek válláról a háztartási és gyermeknevelési feladatok terhei.

„Kevesebb negatív hatást tudok mondani, mint jót. Magabiztosabbak a gyerekeim, van mögöttük egy biztos háttér, van mögöttük egy nyugodt anyuka. Sokkal nyugodtabb vagyok úgy, hogy van egy olyan anyagi hátterem, hogy nem kell azon rettegnem, hogy kikapcsolják a villanyt. Boldog vagyok. Látják, hogy boldog vagyok attól, hogy tudok nekik adni, tudom őket támogatni.” (K01)

²⁴⁵ Az interjúalanyok között egyetlen olyan szülő sem volt, aki a mentális egészsége szempontjából jelenlegi helyzetét semlegesnek ítélte, tehát pozitív és negatív hatásokról is beszámolt.

„Már nyugodtabbak vagyunk, és hogy mondjam, talán az anyagi része miatt is. Tudjuk, hogy így jobb. (...). Amikor Magyarországon dolgozol a kevés pénzért, nem látod a kiutat, sokszor álmatlanságban szenvedsz. Ez így van. Én nekem hiába van kéthavonta pénzem, de viszont nyugodtam alszom, mert tudom, hogy még mindig több a kéthavi is, mint a havi.” (K08)

„(...) nagyobb a nyugalom. De ezt nem a külföldi munkavállalás, hanem az anyagi biztonság hozta. (...) véleményem szerint az, hogy tudom az otthoni feltételeket biztosítani, például a gyerekeknek a továbbtanulást stb., egy nagyon nagy nyugalmat biztosít.” (K09)

„(...) dolgoztam napi 24-ből napi 20-at. Sokszor azt vettem észre, hogy Úr Isten, én ma még semmit sem ettem. (...) Meg hát ott azért voltak problémák. Fájt néha a gyomrom, ugrált valami ideg a gyomromnál, akkor megtükröztek, mindent csináltak, és a végén rájöttek arra, hogy ez nem fizikai, hanem pszichés állapot nálam. (...) És kijöttem, minden éjjel az ágyamban alszom, ugye nem vállalom három műszakot (...), és akkor itt egy kicsit lenyugodtam. Láttam azt, hogy itt van értelme. Hogy az az összeget, amit én otthon a két munkahellyel sem tudtam elérni, itt eggyel kirázom a kisujjamból.” (K10)

„(...) így jobban ki tudja magát pihenni. Ha most itthon van, most hülyén hangzik, de kicsi a gyerek, sír a gyerek éjjel, felkelti, hajnali 5-kor indul, annak nincsen értelme. Nem tudja magát kipihenni.” (H06)

„Hát így utólag túléljük, engem annyira nem viselt meg, ugyanis az elég nehéz időszak volt nekem, meg én nem is vagyok az az anyuska típus, tehát nekem szükségem van arra, hogy kicsit a gyerekektől távol legyek. (...) Nekem egy kicsit fellélegzés volt.” (H10)

Két interjúalany arról is beszámolt, hogy a külföldi munkavállalással járó magasabb fizetés lehetővé tette számára azt, hogy a fizikai és mentális egészségi állapotára jobban odafigyeljen, gyakrabban járjon szűrővizsgálatokra, valamint egészségesebb és minőségibb élelmiszereket vásároljon. Továbbá látszik, hogy miközben a gyerekek egyre nagyobbak, önállóbbak lesznek, és megszokják a szülő hiányát, a külföldön dolgozó szülő is egyre inkább alkalmazkodik a kialakult helyzethez, és elfogadja azt.

„Sokkal nyugodtabb vagyok. (...) Híztam. Ezt így nehéz elmondani, de van pénzem magamnak kaját venni. Tehát ez olyan vicces így elmondva, de 52 kg voltam, mikor kijöttem, most 64 vagyok. Mondják, hogy sovány vagyok, meg nem vagyok kövér, de 12 kilót felszedtem. Nyugodtabb vagyok. (...) És igen, azért nem mindegy, hogy mondjuk meg tudod-e venni a gyümölcsöt, amit megkívánsz. Ezek nem mindegy dolgok. Meg tudod venni magadnak a vitamint. Mert én inkább nem ettem, de a gyerekeknek mindent megvettem.” (K01)

„Először nehéz, tudod. (...) Hányszor haza akartam menni. Nagyon nehéz volt. (...) azért néha volt bőgés, ne aggódj. Nekem is nagyon fájt, hidd el. Most már könnyebb. A gyerekek is okosabbak, nagyobbak már. Most már nincs szükségük annyira rám.” (K06)

„Ugye ez a hiányérzet a gyerekek miatt, hogy nem vagyok otthon, ez volt a legnehezebb, amit le kellett győzni. Hát ez egy kicsit olyan érzékeny téma. Ők otthon sírtak, én pedig itt kint, úgyhogy nehéz volt. (...) Amikor elkezdtem kint dolgozni, nagyon sokat sírtam. Jóformán mindig, amikor feküdtem le, az ágy mellett ott volt a gyerekeim képe, és sírtam. (...) Viszont most már ez a negyedik év, úgyhogy most már egész jól működik.” (K11)

Ha mobilitástípus alapján vizsgáljuk az eredményeket, akkor – a logisztikus regressziós elemzések eredményeihez illeszkedve –, elmondható, hogy a mentális egészség szempontjából azok vannak legrosszabb helyzetben, akik hosszabb ideig vannak távol szeretteiktől, tehát tartósan Ausztriában élnek, vagy hetinél ritkábban ingáznak oda. Az e két mobilitási típushoz tartozó 15 szülő közül 10-en említették a negatív érzelmi állapotok gyakori megélését. A jelenleg átmenetileg külföldön élő két szülő viszont a külföldi munka mentális egészségre gyakorolt hatásairól pozitívan nyilatkozott, ugyanakkor elmondásaik alapján egyértelműen látszik, hogy ez nem a mobilitás típusának tulajdonítható, hanem sokkal inkább annak, hogy két olyan szülőről van szó, akinél a külföldi munkavállalás melletti döntésben

nagy szerepet játszottak a házassági konfliktusok. E két interjúalany arról számolt be, hogy míg eleinte a külföldi munkavállalás közérzetükre kedvezőtlen hatással volt, addig most már férjük elnyomása alóli felszabadulásként élik meg a távollétet, lelkileg erősebbnek és önállóbbnak érzik magukat: „(...) én sokkal erősebb lettem, sokkal határozottabb lettem. Ha én nem jövök ki, akkor valószínűleg még jobban hagyom magam megalázni otthon. (...) Így viszont van egy olyan háttéranyagilag már, amivel meg tudom változtatni az életemet.” (K10). Összességében látszik tehát, hogy a szülő hosszabb idejű távolléte meglehetősen káros a mentális egészség szempontjából, és az eredmények azt mutatják, hogy ez főként a külföldi munkavállalás első pár évében van így. Az életvitelszerűen Ausztriában élő, vagy oda hetinél ritkábban ingázó szülők (17 fő) közül 14-en nyilatkoztak úgy, hogy a külföldi munkavállalás kezdetén gyakran voltak boldogtalanok, sokszor érezték magukat csüggedtnek/levernek és magányosnak, sőt páran depresszióról is beszámoltak.

„Ezt nem lehet szavakba önteni. Ez borzalmas. Iszonyat. Én itt bőgtem, a gyerek otthon bőgött. Végigbőgtem a vonatutat. Erre nincs szó. Ezt nem lehet megfogalmazni. Gyűlöltem.” (K01)

„(...) megmondom őszintén, hogy nekem ez egy nagyon fájó pont, hogy a gyerekeket ott kellett hagynom piciként. (...) Az első ilyen születésnapját én végigbőgtem. Azt hiszem, 5 éves volt, amikor kijöttem Billefeldbe, de az olyan volt, mintha egy kést megfogattak volna bennem.” (K05)

„Ez az első hat hónap megviselt mindannyiunknak. (...) az utolsó két hét borzalmas volt. Olyan lassan múlt el, mintha 6 hónap lett volna. (...) Hiányzott a család nagyon. Nemcsak én a fiamnak, hanem ő is nekem. Meg nemcsak ő, hanem lényegében az egész család.” (K14)

„(...) egy komoly egy éves depresszióm volt. (...) Mindenkit elvesztettem, aki fontos volt számomra, egyedül maradtam külföldön, úgyhogy magamba zuhantam nagyon keményen, és hát onnan is szedtem össze magam.” (K04)

A logisztikus regressziós elemzések nem tették lehetővé a hetente, illetve annál ritkábban ingázó szülők mentális állapotának külön történő vizsgálatát, ugyanakkor az interjúk kutatás eredményei alapján látható, hogy a heti ingázók (8 fő) esetében inkább a külföldi munkavállalás mentális egészségre gyakorolt pozitív hatása mutatkozik meg. Az e mobilitási formát választók közül hatan egyáltalán nem érzik egészségügyi szempontból károsnak a külföldi munkát, és a negatív érzelmi állapotokat említő két fő sem a családtagok hiánya miatt, hanem sokkal inkább ingázással járó terhekből kifolyólag érzi megterhelőnek azt. Mivel az ingázó életmód kezdetére vonatkozóan ilyen típusú panaszok nem merültek fel,²⁴⁶ így mindent összevetve, a mintában szereplő interjúalanyokra vonatkozóan elmondható, hogy míg a hosszabb ideig Ausztriában lévők (életvitelszerűen a szomszédos országban élők, vagy oda hetinél ritkábban ingázók) körében előfordulhat, hogy idővel megszokják a transznacionális életet, addig az ingázók belefáradhatnak abba. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy

²⁴⁶ A hetente ingázó interjúalanyok közül ketten nyilatkoztak úgy, hogy érzelmi-hangulati állapotuk a jelenlegihez képest a külföldi munkavállalásuk kezdetén jóval kedvezőtlenebb volt, viszont ez nyilvánvalóan annak tulajdonítható, hogy egyikük eleinte átmenetileg külföldön élt, a másik interjúalany pedig férje halálát követően, gyermekeit hátrahagyva vállalt külföldön munkát. Tehát ezekben az esetekben a negatív hangulati állapot mögött egyéb tényezők álltak, az első esetben a tartós távollét, a második esetben pedig a veszteségélmény és a gyerekek magukra hagyása miatti teher együttesen magyarázza a mentális egészségre gyakorolt negatív hatásokat.

a családok külföldi munka miatti szétszakadása akár a fizikai, akár a mentális egészségi állapot szempontjából egy kifejezetten előnyös élethelyzet, hiszen az interjúalanyok majdnem fele a családtagok hiánya miatt kialakuló lelki problémákról számolt be. Továbbá azt is figyelembe kell venni, hogy előfordulhatnak olyan esetek, amikor a transznacionális élet lelki terhei bizonyos okok (például eltérő személyiségjellemzők, a negatív érzések kifejezésének nemek közötti különbségei) miatt rejtve maradnak: „(...) ő azon az állásponton van, hogy minek panaszkodjunk, attól jobb lesz? Tehát ő nem ez a panaszkodós típus. Csinálja a dolgát, és kész. De hát azért neki is motiváció az, hogy megvan fizetve. Ki vannak tűzve a távlati tervek, az a cél, tehát menni kell. Nincs mese.” (H01) Meglátásom szerint a 6 interjúalany esetében megfigyelhető „megszokás” inkább csak az előzőekben említett tényezők (anyagi biztonság adta lelki megnyugvás, gyerekek elfogadó viszonyulása, tehermentesülés a háztartási és gyermeknevelési feladatok alól, kilépés egy bántalmazó kapcsolatból), illetve a külföldi élettel való elégedettség kompenzáló hatásának tulajdonítható.

Bár a logisztikus regressziós elemzés eredményei azt mutatják, hogy a férfiakhoz képest a nőkre kevésbé jellemző a pozitív érzések megélése²⁴⁷, köztudott, hogy a nők aktívabban és erőteljesebben fejezik ki érzelmeiket, míg a férfiak inkább magukban tartják azokat. Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy férfiak nem élik át a veszteségeket, és nem fáj nekik ugyanúgy (Szabó, 2017). A mintában szereplő külföldön dolgozó apák/vagy róluk nyilatkozó házastársaik (16 fő) közül nyolcan számoltak be arról, hogy a családtagok távolsága a mentális jóllétre káros hatást gyakorol, az anyák esetében viszont 9-ből négy esetben történt ilyen említés. Abban az esetben, ha figyelembe vesszük azt, hogy a hetente ingázók szinte mindegyike férfi, akik (vagy akikre vonatkozóan házastársaik) inkább pozitívan értékelték érzelmi-hangulati állapotukat, és a nemenkénti eredményeket csak a családtól hosszabb ideig távollévők esetében vizsgáljuk, akkor még pontosabban látható, hogy a mentális állapotra vonatkozó negatív visszajelzések a férfiak körében is ugya nannyra jellemzőek, mint a nőknél (jelenleg: 9-ből 6 vs. 8-ből 4 esetben, külföldi munkavállalás kezdetén: 9-ből 8 vs. 8-ből 6 esetben).

„Súlyos depresszióban szenvedtem, és nagyon sok ember, akit én ismerek.” (K03)

„Szerintem a férjem nagyon magányosnak érzi magát. (...) Ő ki is mondja, hogy ő nagyon egyedül van, hogy nagyon egyedül érzi magát, meg hiányzunk neki.” (H02)

„Volt több ismerős is, aki kint dolgozott, de ők nagyon hamar feladták. Tehát ők valószínűleg mentálisan nem bírták azt, hogy távol a családtól. (...) Van olyan apuka, aki a gyereke nélkül kiment, és két hetet bírt kint. Nem bírta, hogy nem látja a gyerekét, nem bírta, hogy nem látja a családot, idegenek között van. (...) Egy másik állandóan nyugtatókat szedett, úgy ment dolgozni, állandóan feszült volt.” (H01)

„Ahogy öregszik, úgy egyre jobban hiányzik neki a család, meg utál visszamenni, de mondtam neki, hogy »Most már nyugdíjig húzzad ki!«.” (H10)

²⁴⁷ Az alacsony elemszám – mint arról már volt szó – nem tette lehetővé, hogy a külföldön dolgozó apákra és anyákra külön-külön lefuttassam a logisztikus regressziós modelleket, tehát ez az eredmény az összes, Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő szülőre vonatkozik.

Bár ezek az eredmények egyértelműen mutatják, hogy a külföldi munkavállalás terheit a családjuktól hosszabb ideig távollévő apák is cipelik, fontos szem előtt tartani azt, hogy két kivételtől eltekintve olyan transznacionális családok tagjairól van szó, ahol a hátrahagyott/otthon maradó feleségekkel készítettem interjút, tehát a külföldön dolgozó édesapákra vonatkozó eredmények az ő meglátásait tükrözik.²⁴⁸

A KSH (2018c) 16 éves vagy idősebb magyar lakosokra vonatkozó eredményei azt mutatják, hogy az életkor előrehaladtával folyamatosan csökken a magukat mindig vagy többnyire boldognak vallók aránya. Saját, 18 éven aluli gyermeket nevelő szülőkre vonatkozó logisztikus regressziós elemzés eredményei alapján szintén megállapítottam, hogy minél idősebb valaki, annál kevésbé jellemző rá a pozitív érzések megélése, a negatív érzések viszont az életkor emelkedésével egyre inkább láthatóvá válnak. Az elkészített interjúk alapján hasonló összefüggés mutatható ki, látszik, hogy az érzelmi-hangulati állapot az interjúalanyok életkorával korrelál. Míg a 45 éves vagy fiatalabb kérdezettek többsége (12-ből 8 fő) pozitívan értékelt mentális állapotát, addig a 45 év felettiek körében ennek ellenkezője figyelhető meg, ők inkább (13-ből 8 esetben) negatív hangulati állapotról számoltak be. Ha csak a huzamosabb, egy hétnél hosszabb ideig családjuktól távollévő szülők által elmondottakat vesszük górcső alá, akkor még inkább látszik ez az életkori különbség: míg a fiatalabb korcsoportba tartozók 8-ból 6 esetben egyáltalán nem számoltak be a külföldi munkavállalás pillanatnyi közérzetükre gyakorolt negatív hatásairól, addig a 45 évesnél idősebb kérdezettek körében csupán 9-ből egyetlen esetben volt ez így. Elmondható tehát, hogy a közérzet alakulására az életkor és a mobilitástípus együttesen hatást gyakorol: a hetente ingázókhöz képest a családtagjaiktól egy hétnél több időt távol töltő szülők boldogtalanabbak (8-ból 2 vs. 17-ből 10 esetben), ahogy a 45 éves vagy fiatalabb szülőkhöz képest az idősebbek is (12-ből 4 vs. 13-ből 8 esetben), de leginkább azok (9-ből 8 esetben), akik hosszabb ideig vannak távol otthonuktól, és már elmúltak 45 évesek. Ha még tovább szűkítjük a kört, akkor pedig látszik, hogy a huzamosabb ideig külföldön tartózkodó, 45 éves kort már betöltők közül azokat a szülőket érinti mentális egészségi állapot szempontjából kifejezetten hátrányosan a transznacionális életmód, akik ingáznak, de csak hetinél ritkábban (két-, három-, négyhetente, vagy havonta, kéthavonta) járnak haza. Közülük mindenki (6 fő) arról számolt be, hogy gyakran érzi magát csüggedtnek, levertnek vagy szomorúnak, ingerültebb és többet stresszel, valamint nehezen birkózik meg a magánnyal.

Pár bekezdéssel korábban említésszerűen megjelent, hogy a hetente ingázók rossz mentális állapotát nem a családtagok hiánya, hanem az ingázással járó terhek generálják, amelyek azonkívül, hogy a fáradtságérzést és kimerültséget fokozhatják, Buckley és O'Regan (2004; idézi Lenyu és Sebők,

²⁴⁸ Elképzelhető, hogy abban az esetben, ha idegenként egy „hagyományos férfiasságot” (Singer, 2017; idézi Szabó, 2017) megtestesítő, érzelmeit nehezebben kifejező édesapával készítettem volna interjút, kevésbé nyílt volna meg számomra az interjú során, mint amennyire házasságuk alatt felesége megismerte őt.

2019) eredményei szerint az ingázó hangulati állapotára is kifejezetten káros hatással bírnak. E tényezők vélhetően – ha nem is olyan mértékben, mint a családtagoktól távol töltött idő – a hetinél ritkábban ingázók közérzetének alakulásában is szerepet játszanak: „(...) a hurcolkodás mindennap, ez a bőrröndből élés, ez nem egy normális életvitel. Nem mondom azt, hogy nagyon komoly idegrendszeri dolgaim vannak, de érzem, hogy kevésbé vagyok türelmes.” (K05) – nyilatkozta az egyik interjúalany. Az e mobilitási formát választó esetében a távol töltött idő, az életkor és az ingázással járó terhek érzelmi-hangulati állapotra gyakorolt hatásai összeadódnak, és úgy tűnik, hogy a mentális egészség szempontjából leginkább kiszolgáltatott helyzetbe taszítják az érintetteket.

Noha az eredmények feldolgozása során feltételeztem, hogy a külföldön lévő szülő érzelmi-hangulati állapotára a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek életkora, egészen kicsi, bölcsődés, óvodás vagy kisiskolás korú gyerekek léte is hatással van, az eredmények azt mutatják, hogy a távollévő szülő közérzetét nem befolyásolja (illetve a külföldi munkavállalás elején nem befolyásolta) az, hogy van-e (volt-e) 10 éven aluli, Magyarországon élő gyermeke. Nemenként vizsgálva az adatokat ugyanakkor látszik, hogy azok az édesanyák, akik úgy kezdtek el külföldön dolgozni, hogy 10 éven aluli gyermekeiket hátrahagyták, közérzetüket nemcsak munkavállalásuk kezdetén, hanem jelenleg is negatívan ítélik meg.²⁴⁹

„Az az igazság, hogy ezt csak az tudja megélni, aki tényleg kint van. Az a rengeteg sírás, az a rengeteg gombóc, amit az ember lenyel, hogy de igenis, csinálom a családomért, hogy csak nekik legyen jó. (...) Én csak nyelek, én csak mosolygok, hogy persze, minden rendben van, de amikor érzem, hogy nyom és szorít, na akkor el kell mennem otthonról egy nagyot kiabálni, hogy le tudjak nyugodni.” (K05)

„Nem tudom, hogy mit csinálnék másképpen. Ezt a hét évet csak azért sajnálom, mert nem a gyerekekkel töltöttem minden percet. Ez engem nagyon megviselt. Nagyon. Engem ez jobban megviselt, mint a gyerekeket én szerintem, ez a hét év.” (K06)

Az interjúk során a transznacionális családok felnőtt tagjainak szerhasználatára is rákérdeztem. Arra voltam kíváncsi, hogy ez az életmód, illetve a vele járó érzelmi teher hatással van-e az érintettek alkoholfogyasztási és dohányzási szokásaira. Az interjúalanyok közül három édesapa számolt be túlzott mértékű alkoholfogyasztásról, egyikük dohányzásról is, és mindhárom esetben a külföldi munkavállalással járó mentális terheknek tulajdonították és problémásnak ítélték szerhasználatukat²⁵⁰. Kettő külföldi munkavállalás első pár évében küzdöttek szerhasználati problémával. Jelenleg egy édesapa fogyaszt rendszeresen alkoholt.

Az alacsony említésszám ellenére az interjúalanyok elmondásai alapján valószínűsíthető, hogy ez a fajta megküzdési mód sokaknál előfordul: „(...) az alkoholfogyasztásra kell odafigyelni, mert itt kinn az

²⁴⁹ A mintában nem szerepel olyan édesanya, akinek jelenleg van olyan 10 éven aluli gyermeke, aki Magyarországon él, miközben az anya Ausztriában dolgozik. A külföldi munkavállalás kezdetén három édesanyának volt olyan bölcsődés, óvodás vagy kisiskolás korú gyermeke, akit hátrahagyott.

²⁵⁰ A mintában több olyan interjúalany is volt, aki jelenleg dohányzik, de ők már a külföldi munkavállalás előtt is dohányozták, tehát szerhasználatuk nem a transznacionális életmód közérzetükre gyakorolt káros hatásainak (boldogtalanságnak, stressznek, magányosságnak stb.) tulajdonítható.

emberek mit csinálnak munka után? Összejönnek, isznak. Na, most jó, hogy isznak, persze, kell egy kicsit, de arra kell odafigyelni ne mindennapos legyen, és ne ájulásig. Sajnos nagyon sok munkatársam idő előtt ebbe hal bele. Túlzott mértékű alkoholfogyasztás. Ezt nagyon kell tudni kontrollálni.” (K12), inkább a férfiakra jellemző²⁵¹, és úgy tűnik, hogy munkakörhöz is köthető, elsősorban a vendéglátásban dolgozókat érinti: „Megmondom őszintén, hogy nem nagyon ismerek olyan szakácsot, aki ne iszogatna, vagyne lenne alkoholista. (...) igazából a vendéglátásban egy kellék az alkohol, meg egyébként a cigaretta is.” (K04). Páran arról számoltak be, hogy a legtöbb vendéglátóhelyen a munkáltató biztosítja, hogy munka végeztével az alkalmazottak iganak egy-két sört: „(...) Hollandiában is úgy végződött a meló, hogy ott is volt ingyen sör. Tehát bezárt a konyha, és ugye a bár nekünk szabad volt. És egy-két sört az ember mindig meg tudott inni. (...) itt az osztrákoknál, ugye Bécsben (...) itt is az van, hogy vége van a munkának, akkor az alkalmazottaknak jár egy ital. (...) szóval ez megvan a mai napig.” (K03), a dohányzás pedig lehetőséget teremt a munkahelyi stresszből kiszabadulni, szünetet tartani: „(...) a vendéglátásban nagyon nehéz. Szerintem ott még az is rászokik a dohányzásra, aki nem dohányzik, mert ott (...) a cigi nagyon jó ürügy egy kis szünetet tartani. Egy kis nyugi, ki a stresszből. Ugye a cigi úgymond meg is nyugtat egy kicsit, letompít.” (K04). Mivel az alkoholfogyasztás lehetősége meglátásom szerint a magyarországi vendéglátóhelyeken is adott – és ezt meg is erősítette az egyik interjúalany –, ezért úgy gondolom, hogy a problémát inkább az jelenti, amikor az alkoholfogyasztás magányos ivás formájában valósul meg. Bár a túlzott mértékű alkoholfogyasztást említő interjúalanyok mind vendéglátásban dolgoztak vagy dolgoznak jelenleg is, és jellemzően munkahelyükön is fogyasztottak alkoholt, mindhárman beszámoltak arról, hogy nap végén, elsősorban az egyedüllétből kifolyólag vagy a stressz és szorongás levezetéseként gyakran ittak alkoholt:

„Amikor az ember magányos, akkor nem igazán tud mit csinálni, főleg amikor rálép egy olyan útra, hogy igazából dolgozol, meg hazamész aludni. És igazából, amikor elérsz egy ilyen állapotba, akkor sok mindenről nem igazán szól az életed, csak arról, hogy hazamész, és alkoholt fogyasztasz. (...) Megiszol egy pár sört, és nézel egy filmet, és ennyi. Tehát nem sok mindenről szól az a része, ami a munkán kívül van, ha éppen olyan közegben vagy.” (K03)

„(...) a vendéglátásban szokták mondani, hogy háromféle típus van, ugye van az alkoholista, a drogos, meg a hülye. A hülye igazából az, aki nem csinál semmit. Mert ugye akkora stresszt kapsz rövid időn belül, olyan feszültségben dolgozol, hogy ha nem iszol, vagy nem ütöd ki magad nap végén, akkor beleőrülsz igazából.” (K04)

„(...) az a helyzet, hogy egy piacon dolgoztam én 16 évig egy nagyon jó barátságban levő családnál, és ott is ivott azért az ember rendesen. (...) Tehát ha véget ért a munka, akkor biztos, hogy 3–4 sör lecsúszott. És az, hogy ez mennyire változott meg attól, hogy kiment az ember Hollandiába, igazából annyiban változott, hogy nem volt társaság, hanem az ember egyedül ivott.” (K03)

Az előzőek alapján látható, hogy a külföldön dolgozó szülők mentális állapotára jelentős hatással van az a közeg, amiben a napjaikat töltik: „A kezdet is nehéz, de folyamatosan hullámszik ez az egész. Úgymondom, hogy ami az egyik nap jó, az nem biztos, hogy a másik nap jó lesz. (...) Rengeteget számít, hogy milyen

²⁵¹ Az Európai lakossági egészségfelmérés (ELEF) 15 év feletti magyar lakosság körében megvalósuló adatfelvételének 2019-es eredményei is azt mutatják, hogy míg a férfiak 9,3%-a tekinthető nagyivónak, addig a nőknél 1,5% ez az arány (KSH, 2019a), és a naponta dohányzók aránya is a férfiak körében magasabb (KSH, 2019b).

körülmények között van az ember. (K09). A közvetlen környezet szerepének jelentősége leginkább a bentlakásos házi idősgondozóként dolgozó személyek esetében jelent meg. Az interjúalanyok közül ők voltak azok, akik szinte minden esetben beszámoltak arról, hogy a fogadó család negatív, lealacsonyító és megalázó viszonyulása, illetve a munkavégzésük és lakhatásuk körülményei nagyban befolyásolták érzelmi–hangulati állapotukat, és ezt gyakran haza is vitték: *„(...) ha nagyon-nagy a nyomásrajtam, akkor azt azért vinni kell, és abból kap a család is. Szóval az elkerülhetetlen, hogy abból haza ne vigyek. Még a buszon is keresztülutazik az emberrel.”* (K09). Egy korábban házi idősgondozóként dolgozó édesanyja az egyik munkája körülményeit a következőképpen írta le: *„Délben a néni mindig tasakos levest akart enni, ezt a Maggi zacskós levest, mindig azt evett. Abból kaptam egy tányérral, a második általában vagysült krumpli volt, vagy ez a reszelt krumpli, (...) tehát lereszeled, liszt hozzá, tojás, aztán kisütöd olajban. (...) És egyedül hétvégén volt rántott hús, de csak három szeletet lehetett megsütni, egyet neki, egyet a fiának, egyet pedig nekem. (...) Én ott azt mondtam, hogy kész, befejeztem, ha ez ilyen, akkor én ezt nem fogom csinálni. Tehát ez durva. (...) besokalltam nagyon, mert ilyen emberekkel én még nem találkoztam. Tehát az mindennek a legalja volt.”* (H04), de volt olyan interjúalany, aki szexuális zaklatásról is beszámolt. Több interjúalany említette azt is, hogy a negatív diszkrimináció nem minden esetben szavakban nyilvánult meg, hanem olyan formában, ami *„úgy éreztem, mintha levegő lennék”* (K05) típusú élményeket eredményezett.

„(...) édesanyám öt hete halt meg. Éppen otthon voltam, a jó Isten is úgy akarta, hogy éppen otthon tartózkodjak, és én ápoltam három hétig, és mikor visszajöttem, akkor még azt sem mondták, hogy részvétem. Tehát őket az érdekli, hogy elvégezzem itt a munkámat, és nem igazán vesznek emberszámba. Persze nem minden hely ilyen, de nekem most ilyen helyen, ilyen emberekkel van dolgom.” (K13)

Nem csupán a közvetlen környezet meghatározó, a külföldön dolgozó szülő érzelmi – hangulati állapotára minden bizonnyal hatással van az is, hogy mennyire tud a nyelvi és kulturális akadályokkal megbirkózni, a helyiekkel kapcsolatot létesíteni stb., tehát azonosulni a külföldi étellel. Bár interjúm kutatásom során a külföldi étellel való elégedettség érzelmi-hangulati állapotra gyakorolt hatásaira közvetlenül nem kérdeztem rá, ennek ellenére az eredmények alapján egyértelmű, hogy akik a külföldi munkavállalás több árnyoldalát említették, például többször tapasztaltak hátrányos megkülönböztetést és a pszichés költségeket erőteljesebben hangsúlyozták, ők elégedetlenebbek a külföldi életükkel és boldogtalanabbak is. A sikeres beilleszkedés egyik gátja – mint azt már többször kiemelttem – a hiányos nyelvtudás, de a kezdeti nyelvhiány mellett akadályt jelenthet az is, ha valaki olyan közegben él vagy dolgozik, ahol nincs lehetősége nyelvtudását fejleszteni és ezáltal előrejutni, például változtatni munkakörülményein.

„(..) az egy borzasztó dolog kint, amikor kijön valaki nyelvtudás nélkül, és csak magyar közegben van. Egyszerűen nem ragad a nyelv, mert azon kívül, hogy átmész a Sparba egy lekváros buktáért, vagy veszel egy doboz cigit a trafikban, a köszönöm-ön és kérem-en kívül nem ragad rád semmi.” (K04)

„(...) én perfekt lennék németül, ha az én alanyom olyan lenne. De mivel az én alanyom demens, ezért még annyit sem tud mondani, hogy »Gyere Kati, wc-re kell mennem!«. Csak annyit szokott mondani, hogy »Huhú!«. Ennyit. Egyszer a nevemen nem szólított, soha. És ha olyan beteget kellene ápolnom, aki tud beszélni velem, akkor én perfekt német lennék, és akkor már nem itt lennék. Akkor én már nem itt lennék.” (K06)

Az interjúalanyok többsége olyan közegben dolgozik, ahol magyarok veszik körül, így a helyiekkel kapcsolatot kialakítani, ismerkedni sem igazán szoktak. Rendszerint a magyar kollégák között alakulnak ki barátságok, és ők azok, akikkel a külföldön dolgozó szülők meg tudják beszélni problémáikat, vagy akik segítségére számíthatnak. Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy a külföldön dolgozók ezt nem érzik problémának, sőt az interjúk során többen kiemelték, hogy nem ez volt a cél, tehát nem barátkozni, hanem dolgozni mentek Ausztriába, ezért a felszabaduló idejükben – részben a több pénz, részben az egyedüllét elviselhetetlensége miatt – néhányan inkább pluszmunkát vállaltak. Ez a haszonmaximalizáló stratégia Fedjuk (2020) Olaszországban dolgozó ukrán házi idősgondozók körében készített kutatásában is megjelenik.

„(...) nincsenek itt barátok. Itt a kollegáiddal vagy együtt, azok között alakulnak ki olyan barátságok, olyan kötöttségek, hogyszinte már egymás családja vagyunk. Főleg akikkel egyszobában vagy, azoknak a családját már ismerjük, meg minden nyűgét, baját.” (K12)

„(...) lettek maszek munkáim, mert nem tudtam elnyugodni. Mit csináljak itt munka után? Hazautazni nem tudtam, mert korán kellett jönnöm, tehát kénytelen voltam hétfőtől szombatig vagy péntekig dolgozni. És mivel majd megőrültem, úgy hiányoztak a gyerekek, hogyne csavarodjak be, ezért délutánra még munkákat vállaltam itt is. (...) De én itt kint nem járok össze senkivel. Én dolgozom egész nap (...), amellett nem sok időm marad (...), és nekem abszolút nincs is kedvem hozzá.” (K01)

Az kérdezettek közül csak két életvitelszerűen külföldön élő szülő (/hátrahagyott házastársa) számolt be arról, hogy a helyiekkel (mindkét esetben a szomszédokkal) kifejezetten jó viszonyt alakított ki, de átmenetileg vagy tartósan Ausztriában élőkre is inkább az a jellemző, hogy magyarokkal vagy más nemzetiségű vendégmunkásokkal létesítenek baráti kapcsolatot. A 8 házi idősgondozóként dolgozó interjúalanyok viszont egyáltalán nincsenek ilyen kapcsolatai, ők jóformán²⁵² csak a transznacionális összeköttetésekkel keresztül tudnak közérzetükre hatást gyakorolni, és elviselhetőbbé tenni a külföldi létet: *„(...) amikor ugye kimentem, akkor még nem volt Viber, vagy ilyesmi, akkor még telefonon beszéltünk. Hát az első helyemen csináltunk is egy 80 ezres telefonszámlát. Azt annyira nem kellett volna, de ott nagyon ki voltam borulva. Ott majdnem napi szinten beszéltem reggel, meg este a férjemmel, mert az egy lélekölő, fizikailag megterhelő hely volt.” (H04).*

A transznacionális kapcsolattartás családtagok közötti kapcsolatok minőségére gyakorolt hatásairól már az előzőekben volt szó, láthattuk, hogy a hazautalás (/hazaadott pénz), a hazalátogatás, de legfőképpen a szinte minden interjúalany esetében napi szinten megvalósuló távolsági kommunikáció kulcsszerepet játszik abban, hogy a családtagok ne idegedjenek el (teljesen) egymástól. Emellett a témában készült vizsgálatok, valamint saját interjúk kutatásom eredményei azt mutatják, hogy a határon átívelő kapcsolattartás a családtagok, főként a külföldön dolgozó szülők mentális egészsége szempontjából is védőtényezőként szolgál. Számos kutatásban (például Asis, 2006; Cho and Allen,

²⁵² Néhánybentlakásos házi idősgondozóként dolgozó interjúalany említette, hogy a napi 1–2 órás szabadidejében lehetősége van kikapcsolódni, viszont mivel a kérdezettek többsége kisebb településeken, vagy tanyákon dolgozik/dolgozott, így ez a kikapcsolódás maximum egy rövid séta formájában tud(ott) megvalósulni.

2019; Madziva, 2016; Villa-Torres et al., 2017; Viruell-Fuentes and Schulz, 2009 stb.) megjelenik, hogy a virtuális kommunikáció jelentős érzelmi támogatást nyújt a külföldön dolgozó fél számára, csökkenti a transznacionális szülőség terheit és a magányt, valamint lehetővé teszi, hogy a külföldön lévő anyák és apák távolról „gondoskodjanak” gyermekeikről.

Az interjúk kutatás eredményei alapján látszik, hogy azok számára, akik már több mint egy évtizede dolgoznak külföldön, kezdetben a korlátozott lehetőségek miatt nehézséget jelentett a kapcsolattartás, és ez nemcsak a külföldön lévő szülő, hanem a hátrahagyott/itthon maradó fél számára is még elviselhetetlenebbé tette a transznacionális életet. A virtuális kapcsolattartási lehetőségek kiszélesedésével azonban lehetővé vált, hogy a külföldön dolgozó szülő részt vegyen a család mindennapi életében, és az esetlegesen felmerülő problémákat megbeszélje családtagjaival, elsősorban itthon maradó partnerével.

„(...) eleinte nagyon-nagyon nehéz volt. Főleg akkor volt nehéz, mikor nem volt internet, és még ugye külföldről a telefonhívás is egy nagyon volt. Ugye voltak ilyen netes kávézók, de hát otthon hol volt net még akkor, 2006-ban? Még a mobilnetek sehol nem voltak, vezetékes, tárcsázós internet, ha volt. (...) Tehát a kapcsolattartás formája volt nehéz, és ezt nehezen éltük meg. (...) És akkor utána, mikor megjelent az internet, ugye iWiW vagy Skype, akkor napi szinten ott volt. Igaz, hogy megérinteni nem tudtad, de láttad, beszélni tudtál vele. És akkor be volt kapcsolva a laptop (...), és mikor főztem, ott volt mellettem a konyhában, és akkor beszélgettünk közben. Ott voltak a gyerekek, játszottak, integettek.” (K12)

„(...) akkor még ugye drága volt, (...) úgyhogy nem beszélgettünk gyakran, még napi szinten sem. Igazán inkább akkor, amikor valami történt, akkor hívtuk egymást.” (H08)

„(...) egyébként mi, hogyha csinálunk valamit, például a gyerekekkel elmentünk biciklitúrára, és (...) akkor volt a Lénának pont a névnapja aznap, és megbeszéltük vele [interjúalany férjével], hogy csinálunk egy meglepetést. A gyerekeknek rendeltünk pizzát, és én kivittem nekik oda, ahová kimentünk biciklivel, és akkor én fotóztam neki, hogy így örültek a gyerekek a pizzának. (...) És akkor megkapta a fényképeket. Tehát tudja mindig, hogy mi történik vele. És akkor gyakorlatilag így ő is részt tud venni egy picit ezekben a dolgokban, tehát így próbáljuk nem kihagyni a dolgokból.” (H01)

„Napi szinten volt, hogy órákat beszélgettünk. Tehát ő neki sem volt kivel megbeszélni a problémáit, tehát én meghallgattam neki a munkahelyi gondjait, meg ő is meghallgatta az én munkahelyi gondjaimat. (...) Jó, azt szokták mondani, hogy ne vidd haza, de haza kell vinni, mert kinek mondjam el? Muszáj elmondani valakinek.” (H05)

Az interjúk során csak néhány olyan helyzetet/körülményt említettek az interjúalanyok, ami a családtagok közötti távolsági kommunikációt nehezítette, vagy ami miatt megghiúsult az. Az egyik interjúalany nehezményezte, hogy párjával nincs lehetősége megbeszélni problémáit, mert idő előtt megszakítja a telefonbeszélgetést: *„Napi szinten beszélgettünk. (...) Általában az esti órákban, (...) 8–9 fele. De hamar leráz, mert vagy elfáradt, vagy mit tudom én. (...) Megértem bizonyos szinten, de bizonyos szinten meg rosszul esik, hogy tőkre várom már, hogy beszélgessünk, aztán (...) beszélünk 5 percet, és mire az ember elkezdene mesélni a kis dolgait, »Na, ne haragudj, most már fáradt vagyok. Szia!« Leraklak, puff. És akkor persze, hogy rosszul esik az embernek.” (K05).* Ez a rideg, elutasító viszonyulás vélhetően a két fél között fennálló párkapcsolati problémának tulajdonítható, és feltételezhető, hogy még inkább elmélyíti a kettejük közötti konfliktusos viszonyt. Látszik továbbá, hogy a serdülőkorú gyerekekkel, az ezzel az életrahával együtt járó magatartás változás, elzárkózás és befelé fordulás miatt nehezebb a

kapcsolattartás, illetve az egészen kicsi gyerekekkel sem igazán tudják a távollévő szülők a kapcsolatot fenntartani. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy ebben az életkorban a gyerekek ugyan érzik, de nem értik a szülő hiányát, és kommunikálni sem tudnak vagy akarnak a távollévő szülőjükkel – vélekedett három interjúalany, másrészt egy külföldön dolgozó édesapa arról is beszámolt, hogy a gyerekek szándékosan szabotálták a beszélgetést, amit feltehetően a szülő távolléte miatti harag és elutasító viszonyulás magyaráz.

„(...) az, hogy egy telefont felvegyenek az ő korukban, az szörnyű. Hiába van telefonjuk, telefont nem vesznek föl. Meg a másik dolog, hogy ők már annyira gyorsan élnek az életüket, hogy nekik már unalmas beszélni egy percre is. Ők abban élnek, hogy pörögjön minden. Sajnos annyira felgyorsult körülöttük a világ.” (K03)

„(...) amikor otthon van [interjúalany gyermeke], és eltelik egy kis idő, nekem kell hívnom őt, mert ő éli a kis életét, soha nem ér rá. (...) azért mondani kell neki, hogy tedd már le azt a játékot, és beszéljünk egy kicsit.” (K10)

„(...) az elején azt mondta [interjúalany felesége], hogy neki rosszabb. Hát nem. Nekem rosszabb, (...), mert én nem látom a fiamat, meg én nem tudok vele lenni mindig. Most már kezd kicsit jobb lenni, hogy tudunk ugye telefonálni. (...) most már hat éves, most már hívogat, meg munkában is küldi a hangüzeneteket, meg én is küldöm neki a videókat. Így azért már kicsit elviselhetőbb, de az elején borzasztó volt.” (K04)

„(...) egyébként ez a videóhívás a gyerekkel, az szerintem a gyereknek semmi. Mármint amikor olyan kicsi. Szerintem ez egy bődületesen marhaság, mert semmi értelme, mert fel sem fogja, hogy kivel beszél.” (K03)

„Annyira kicsik voltak még akkor, 2 meg 3 és fél évesek. Skype-on tartottuk a kapcsolatot, de egyszerűen nem tudták felfogni, hogy hol vagyok. Nem akartak annyira kommunikálni sem velem. Azonkívül, hogy mondták, hogy » Szia anya!«, azonkívül nem mondtak semmit.” (H10)

„Nem hajlandóak velem beszélni, (...), direkt szabotálják a beszélgetést. (...) Ez nem a nagyra érvényes, illetve most már talán a középsőre sem, hanem a kicsire. Ő teljesen szabotálja, kiabál, visít, szóval minden. (...) Bizonyos ideig tűröm, de hát ugye a feleségemet is zavarja, így megszakítjuk a beszélgetést.” (K09)

Látszik tehát, hogy vannak olyan helyzetek, amikor a távolsági kommunikáció – mint az a pár bekezdésben korábban hivatkozott szakirodalmakban is megjelenik – nem képes ellensúlyozni a távollévő szülő fizikai jelenlétét, és ennek nemcsak az itthon maradó/hátrahagyott családtagok isszák meg a levét, hanem a külföldön lévő szülő is. Néhány esetben elhangzott, de az interjúk során is érezhető volt az, hogy a telefonon vagy cseten/videócseten történő kommunikáció hiánya, elmaradása vagy megszakadása rossz érzéssel tölti el a külföldön dolgozó szülőt, ahogy az is, hogy nem feltétlen részese a család mindennapi életének, kimarad bizonyos történésekből, huzamosabb ideig tartó külföldi munkavállalás esetében például abból, hogy lássa gyermekeit felnőni.

„Napi szinten órák hosszat beszélünk, de hát igen, lényegében az a puszi ugye elmaradt, mert a kamerát nem fogom puszilgatni vagy a telefonomat. De úgy fogtuk fel a dolgot, hogy itt vagyunk egymásnak, csak igen, 600 km elválaszt. Amint tudunk, jövünk, és amint ti tudtok, ti is fogtok jönni.” (K02)

„Próbáltam mindig megoldani mindent, akármi volt. Próbáltam mindig anyaként megfelelni. (...) Telefonon, főleg videón azért mindennap beszélünk, de azt azért biztos hiányolták, hogy azért este nem voltam ott lefekvéskor, tudod. Azért ez nekem is fáj.” (K06)

„Volt egy idő, amikor a kisebbikkel, meg a középsővel beszélgettünk így Skype-on, videócseten keresztül, próbáltunk ilyen játszásokat belevinni, de ez nem működőképes a testi kontakt hiányában.” (K09)

„(...) ha történt velünk valami az öt nap alatt, akkor nyilván nem mindent mondtunk el neki abból, mert ugye nekünk természetes volt, viszont utólag tudtuk, hogy őt ez bántotta. (...) A gyerekekkel is gyengébb kapcsolatot alakított ki, (...), mert, hogyha problémája van a gyereknek, akkor azt azonnal, vagy amikor

megemészti, akkor beszéli meg, nem pedig utólag tér rá vissza. Tehát őt ez egy kicsit bántotta, hogy az életünkben nem így vett részt.” (H08)

Vermot (2015) arról ír, hogy a transznacionális kapcsolatok a „hátrahagyott” szülői szerepeikre emlékeztethetik a külföldön lévő szülőket, ebből adódóan büntudatot és nyugtalan, stresszes lelkiállapotot eredményeznek, ahogy arra Németh Erika klinikai szakpszichológus (Szabó, 2016) és Váradi (2018b) is felhívja a figyelmet. Interjúk kutatásomban az utóbbi szerző által „visszatekintő önvád”-ként aposztrofált érzület – leginkább a külföldön dolgozó édesanyák esetében – „magyarázkodásokban” manifesztálódott.

„(...) ennyi gyereket fenntartani, meg a házat, meg mindent, azért nem két forint. Mindig mondom a barátnőimnek, Klári néinek is mindig, de mondják, hogy »Kati, de ha nem mentél volna, akkor ilyen életük nem lett volna ám nekik.« Mondom igen, de egy gyereknek nem a pénz kell, ő nem tudja mi az a pénz, neki szeretet kell, ő a szeretetet ismeri. Én mindig ezt mondogattam. De azt mondta Klári néni, hogy »Ha csak szeretetet adsz nekik, pénz meg nincsen, nem élsz meg, akkor úgysem vagy ám előbbre.«” (K06)

„Ez engem annyira megviselt, hogy sokáig csak öltem magam. És sokan otthon nem értik meg. Mondják, hogy megváltoztál, meg nem ilyen voltál, meg mit tudom én, de azt nem tudják elgondolni, hogy muszájból, muszájból, muszájból, hogy a gyereknek legyen, a családnak legyen. Senki nem nézi, hogy miért.” (K05)

A transznacionális kapcsolattartás másik formájának, a hazautalásoknak (vagy inkább hazaadott pénznek) a külföldön dolgozó félre gyakorolt hatása interjúk kutatásom eredményei alapján kevésbé azonosítható, ami azzal magyarázható, hogy a mintában szereplő összes távollévő szülő támogatja Magyarországon élő családtagjait, így az eredmények nem teszik lehetővé, hogy annak megvalósulása mentén vizsgáljam a mentális állapotra gyakorolt hatásokat. Az viszont látszik, és erről a dolgozat szülő–gyermek kapcsolatokat bemutató részében is volt szó, hogy a külföldön lévő szülőket boldogsággal tölti el az, hogy családjuknak, de legfőképpen gyermekeiknek anyagi biztonságot, jobb életet tudnak teremteni.

A hazalátogatások külföldön dolgozó szülő mentális egészségére gyakorolt hatásainak vizsgálatát szintén nehezíti, hogy a mintában többségében olyan szülők szerepelnek, akik ingáznak Magyarország és Ausztria között. Az viszont látszik – ahogy arról már volt szó –, hogy az életvitelszerűen Ausztriában élők esetében családtagokkal való találkozásokra havonta/kéthavonta sor kerül(t), és ezek elsősorban külföldön valósultak meg. Látható továbbá, hogy vannak olyan esetek, amikor az életvitelszerűen külföldön élő szülő hazalátogatása bizonyos interperszonális és strukturális korlátok miatt megghiúsul, például az egyik tartósan külföldön élő szülő iskolai kötöttségei miatt nem tudott hazajönni: *„Én most egészen hétfőtől péntekig iskolában vagyok, reggel 8-tól délután 3-ig vagy 4-ig, és most nem tudok eljönni. Meg nem is akarok, mert megmondom őszintén, hogy ha egy napot kihagyok, az nekem borzasztóan sok. (...) Meg a munkaügyön keresztül is tanulok, tehát nem is mehetek most Magyarországra. Vagyis mehetek, de azt be kell jelentenem, és akkor nem kapok pénzt, ha elhagyom az országot. És hát most ezt úgy tudom megoldani, hogy kijön hozzám [interjúalany gyermeke], akkor itt lesz egy vagy két hetet, amennyit ő szeretne, és megbeszéltem bent, hogy tanulok, de online.” (K04)*, de volt olyan interjúalany is, aki férje ausztriai vállalkozásából eredő elfoglaltságával magyarázta azt, hogy a hazalátogatás elmaradt. Ezeknek az akadályozó tényezőknek a

hazalátogatási terveket modifikáló szerepe Hung, Xiao and Yang (2013) kutatásában is megjelenik. Mindemellett három bentlakásos házi idősgondozóként dolgozó interjúalany beszámolt arról, hogy időközönként a fogadó család biztosította számára azt, hogy családtagjai meglátogassák őt, és néhány napot/hetet vele töltsenek, ami nyilvánvalóan csökkentette a családtagok hiánya okozta mentális megterhelést: „A második helyemen rendes volt a család, ott volt olyan, hogy karácsonyra kijöhettek a férjem, meg a lányom, és ott karácsonyozhattak. Volt olyan, hogy három hétre kijöhettek.” (H04).

Az eredmények alapján elmondható, hogy a külföldön lévő szülő érzelmi-hangulati állapota szempontjából nem csupán a hazalátogatások vagy a családtagok közötti találkozások megvalósulása kulcsfontosságú, hanem az is, hogy a külföldön lévő szülő részt tud-e venni azokon a családi programokon, eseményeken, amelyek számára kiemelten fontosak, tehát a munka és magánélet közötti egyensúly megvalósul-e, annak összehangolását támogatja-e a munkáltató, vagy a munkakör lehetővé teszi-e azt.

Az interjúalanyok fele-fele arányban számoltak be arról, hogy a számukra fontos családi eseményeken jobbra vagy teljes egészében részt tudtak venni, illetve nagyrészt vagy teljes mértékben lemaradtak azokról. Az interjúkban elhangzottak alapján megfigyelhető, hogy az idősgondozóként dolgozó szülők esetén ezt nagyban meghatározza a gondozót fogadó család jóindulatúsága, empátiája, illetve az, hogy rendelkezésre áll-e olyan váltótárs, aki átveszi a turnust. Továbbá munkakörtől függetlenül, az összes interjúalanyra vonatkozóan látható, hogy az utóbbi néhány évben a koronavírus-járvány miatti korlátozások is szerepet játszottak abban, hogy a külföldön dolgozó szülő haza tudott-e jönni Magyarországon élő családtagjaihoz.

„(...) ez a koronavírus, ez mindent fölborított. (...) Volt olyan idő, amikor teljes határzár volt, és akkor én kint voltam négy hónapot. Anyagilag ez nagyon jól jött, viszont ez egy nagyon hosszú időszak volt.” (K09)

„Az egy borzalmasan nehéz időszak volt, a tavalyi évünk ugye, amikor bejött a Covid, és (...) 9 hónapig nem láttam a kicsit.” (K10)

Azok az interjúalanyok (12 fő), akik arról számoltak be, hogy külföldi munkavállalásuk során jellemzően nem került sor arra, hogy lemaradtak bizonyos, számukra fontos családi eseményekről, történésekről, ezt elsősorban (7 esetben) munkáltatójuk/munkáltatóik családcentrikus, támogató hozzáállásának tulajdonítják. Mint arról már volt szó, az idősgondozók körében néhány esetben előfordult, hogy az gondozásra szoruló személy segítette a családtagokkal való találkozást és együttlétet, emellett négyen arról is beszámoltak, hogy a hátrahagyott/itthon maradó családtagok, alkalmazkodva a transznacionális körülményekhez, olyan időpontban szervezik a fontosabb családi eseményeket, hogy azokon a külföldön dolgozó szülő is részt tudjon venni.

„(...) olyan 2 vagy 3 éve lehettem kint Hollandiában, és akkor ugye a párom terhes volt, és amikor elvetélt, akkor én nagyon hamar hazajöttem, tehát (...) 24 óra alatt itthon voltam. Tehát ott sem volt ez probléma. Megértik. Ha valaki azt mondja, hogy menni kell, akkor menni kell. De nyilván, ha minden héten valaki azt mondja, hogy menni kell, akkor azért azt gondolják, hogy azért ezt nem.” (K03)

„Volt olyan, hogy beszélgettünk, jóval ezelőtt már egyszer, az esküvőről, és egyszer mentem be a céghez, és mondja a főnök, hogy többet nem kell, hogy dolgozzak ma, (...) gyorsan menjek virágot venni. Azt mondja, hogy »Ma van a házassági évforduló, nem?» Mondom »Igen, igen.« Mondom: »Mert?» Azt mondja, hogy »Menjél virágot venni, és siess haza, mert ha most nem viszel virágot, az asszonytól ezt hallgatod egészében. Itt van 100 euró, csak menjél!«. (...) Családcentrikus, normális főnökség van.” (K07)

„Őtőle [interjúalany férjétől] mindig megkérdezték, hogy kinek mikor van például a gyerekének a születésnapja, vagy a saját születésnapja, vagy van-e kívánság a következő hónapban, ami a család miatt fontos neki, hogy itthon legyen. Tehát javarészt itthon tudta tölteni ezeket a napokat. (...) Nem emlékszem arra, hogy rossz emléket hagyott az, hogy nem tudott itthon lenni.” (H08)

„Márciusban volt a lányomnak az esküvője. Már nekem mondta a lány januárban, hogy »Anyu, mikor kérjünk esküvőt?«. Igazították úgy, hogy én is itthon legyek.” (K08)

„A szülinapokat akkor tartottuk, amikor az apjuk hazajött. (...) Ugye akkor aznap megkapták ugyanúgy a tortát, föl voltak köszöntve, ajándékot persze majd akkor kaptak, mikor jött apa. De mikor jött apa, megint volt torta. Tehát ennyiből végül is jó volt, mert akkor ők kétszer kaptak. Tehát akkor is ünnepeltünk.” (H05)

„Azt megszokták a gyerekek, hogy nem akkor van szülinap, amikor a szülinapjuk van, hanem akkor tartjuk a szülinapot, mikor apa hazajön, és akkor ünnepelünk.” (K12)

Ugyanakkor látszik, hogy számos esetben a külföldön dolgozó szülő hazautazása nem kivitelezhető. 13 interjúalany fejezte ki elkeseredettségét amiatt, hogy olyan fontos családi eseményeknek nem tudott részese lenni, mint gyermeke ballagása vagy születésnapjai, az idősgondozók a legnagyobb ünnepeket, a karácsonyt és húsvétot rendszerint egy idegen családban, szereteteik nélkül töltik, továbbá az interjúalanyok között voltak olyanok, akik külföldi munkájuk miatt közeli hozzátartozójuk temetéséről lemaradtak, illetve gyermekük vagy idős szülőjük betegsége esetén sem tudtak hazajönni.

„Ezt a részét sajnálom nagyon, mert kimaradok a sok családi eseményből. (...) belülről őrlöm magam azért, mert nem tudok ott lenni azokon a fontos eseményeken. Például nem tudom hány karácsonyt kihagytam. Én kint böngtem. A család fogadta a látogatókat kint, meg terülj asztalkám, meg minden volt, és belülről nyeltem a gombócokat, és már alig vártam, hogy édes Istenem, csak menjenek haza, mert mindjárt felrobbanok. És akkor kimentem a kertbe, jól kiböngtem magam, de ezt tényleg senkinek nem kívánom. Idegőrlő.” (K05)

„(...) azért valahol nagyon rossz volt, hogy szenteste ott vagyok, vadidegen emberekkel, és azt sem tudtam, hogy hogy fognak hozzám viszonyulni. (...) és az, hogy nincs ott a családom, az azért nehéz volt. (...) A nyolc év alatt összesen kettő vagy három karácsonyt voltam itthon. (...) Az azért rosszul esett, hogy nem tudok otthon lenni sem a gyerekem születésnapján, sem a férjem születésnapján, sem az én születésnapomon.” (H04)

„(...) Három karácsonyt kint töltöttem. Ugye a szeretet ünnepe, ilyenkor az embernek otthon lenne a helye. Ez az egyik. De a fiatalabb fiam ballagásán sem tudtam otthon lenni.” (K13)

„A hátrány, hogy messze vagyunk a családtól. Nem akkor tudunk hazamenni, amikor kell. Vannak pillanatok, amikor baleset történt a gyerekemmel, vagy beteg volt, és nem tudtam hazamenni. 600 km-re vagyok az otthonomtól. Anyukám is idős, 72 éves, bármikor történhet probléma, és nem tudok hazamenni egyiknapról a másikra. Szóval ezt mind hátránynak tartom, mert nehéz.” (K11)

„(...) nekem édesapámmal nagyon rossz volt a kapcsolat, tehát nem is beszélünk 20 évig, és megtudtam, hogy meghalt, és szerettem volna hazajönni a temetésére, de (...) időhiány miatt nem tudtam hazajönni.” (K12)

Az elmondottak alapján egyértelműen látszik, hogy ez akkora pszichés terhet ró a családjuktól távollévő szülőkre, amit a mai napig nem tudnak feldolgozni. Bár a külföldön megkeresett pénz és az országhatárokat átívelő kapcsolattartás a transznacionális élet terheit valamelyest csökkenti, azt az időt, amit családjuk nélkül töltenek, nem tudja pótolni semmi.

„Látod, ez a sanyargatás, hogy elment a hét évem úgy, hogy itt vagyok, amikor lehettem volna a gyerekekkel. Ez kegyetlen. Ezt sose felejtse el, ezt a mondatomat, hogy még szüksége van rád otthon a gyerekeidnek, addig el kell menned dolgozni, mikor kirepülnek, akkor kellene az embernek dolgozni, akkor kellene elmenni, mert akkor nincs szükségük rád. Akkor ráérnék itt lenni. Ez nehéz. Ez nehéz, hogy pénz kell a gyerekeket felnevelni, mert a gyereknevelést máshogyan nem lehet megoldani. És felnőnek pár év múlva, elrepülnek, és akkor úgymint unatkozom majd, ráérnék itt lenni.” (K06)

„(...) ugye ezt az ember addig nem tudja, ameddig nem csinálja. Ami viszont egy nagy negatívum, hogy az idő viszont elmegy. Tehát az időt te nem tudod visszaforgatni, és akkor azt az időt, amit a családdal töltöttél volna, azt tulajdonképpen kidobtad az ablakon.” (K03)

„Sajnos az utóbbi években a karácsonyt, a húsvétot javarészt a család nélkül töltöttem, és egész nehéz. A gyerekek születésnapjai elmúltak nélkülem. Ezek olyan dolgok, amiket pótolni nem lehet. Visszatekerni a filmet nem lehet. (...) Ugye, amikor egy ember egy idegen családban van, és látja, hogy együtt a család karácsonykor, én pedig csak videóhíváson tudok beszélni az anyémekkel, akkor nehéz. Nagyon nehéz.” (K11)

A családtagok közötti kapcsolatokat bemutató részben láthattuk, hogy meglehetősen sérülékenyek ezek transznacionális családi viszonyok, és eredményeim alapján megfigyelhető az is, hogy a fontos családi eseményeken való részvétel elmaradása még inkább gyengíti a családtagok közötti érzelmi köteleket: *„(...) elveszted a kontaktot a gyerekekkel is, mert nem érsz haza egy farsangra, nem érsz haza egy olyan fellépésre, amin a gyerekek szerepel, lehet, hogy csak három percet, de tudod az mégis mind a gyerekek, meg mind neked, ha normális családi környezetben élsz, akkor ez fontos, és ez szükséges.” (K07)*. A mintában csupán két olyan szülő szerepelt, aki arról nyilatkozott, hogy már a külföldi munkavállalás mérlegelése során tisztában volt azzal, hogy a transznacionális élet rengeteg lemondással jár, és bele kell törődnie abba, hogy a számára fontos családi eseményeken nem fog tudni részt venni: *„A családi eseményeket kiiktattam úgymond az életemből. Szóval, mikor ezt a pályát választottam, akkor azt mondtam, hogy ez független a karácsonytól, független az ünnepektől, független az ilyesmiktől.” (K09)*.

Végül az eredmények alapján úgy tűnik, hogy a külföldön lévő szülő közérzetére az is rányomja a bélyegét, hogy a transznacionális szülőség a közbeszédben hogyan jelenik meg, arról a tágabb környezet, például barátok, ismerősök, szomszédok vagy a gyerekek óvodai, iskolai nevelését- oktatását ellátó személyek hogyan vélekednek, és ezt miként közvetítik a szülők felé. Több szakirodalomban (Blaskó, 2016; Gábrriel, 2020; Turai, 2014; Zimmer, 2007) olvashatunk arról, hogy a nők külföldi munkavállalását társadalmi stigma övezi, azt a férfiak külföldi munkavállalásával ellentétben a média rendellenes jelenségként bélyegzi meg, és ez komoly lelkiismeret-furdalást és szégyenérzetet vált ki a távollévő anyákból. Interjúm kutatásom eredményei alapján látszik, hogy ez valóban így van. Míg a külföldön dolgozó, hosszabb-rövidebb ideig családjuktól távollévő édesapáknak egyetlen esetben sem kellett átélniük munkájuk miatti megbélyegzést, addig a mintában szereplő összes, jelenleg vagy korábban külföldön dolgozó édesanya beszámolt arról, hogy valamilyen formában megtapasztalta – Blaskó (2016) szóhasználatával élve – a „társadalom ítéletét”. *„Egy nőt elítélnek, hogyha elhagyja a gyerekeit, egy férfit nem. Ez mindig is így lesz. Ez így volt, és így lesz.” (K02)* – osztotta meg véleményét az egyik édesanya.

Leginkább a „*milyen anya az, aki elhagyja a gyerekeit*” (K11), „*minek szültem gyereket, ha otthon hagyom, és nem foglalkozom vele*” (K05), „*nem is ápolónak megyek ki, hanem másnak*” (H04) típusú véleményeket hallották vissza az interjúalanyok, elsősorban ismerősöktől, illetve a településen élőktől, de három kérdezett gyermekei tanáraitól is ilyen elítélő viszonyulást tapasztalt: „*Bizonyos tanárok úgymond nem túl szép szemmel néztek erre a dologra, (...), beszólogattak, hogy milyen anya vagyok, hogy a gyereket otthon hagyom, meg ilyen dolgok. Egy kicsit sértő módon.*” (K11). Továbbá két édesanya elmondta azt is, hogy távolléte miatt gyámhatósági intézkedésre (gyámrendelés indítására)²⁵³ került sor.²⁵⁴ Egyik esetben lakásmaffia csapdjába került édesanyát a gyámhatóság értesítésével, gyermeke családból való kiemelésével próbálták zsarolni a megtévesztők, ami miatt a gyermek bentlakásos kollégiumi elhelyezése mellett döntöttek a szülők, a másik esetben pedig a szomszédok – az interjúalany szerint irigységből: „*mert ha neked van egy kék virágod, a másiknak nincs, akkor mindennek elmond.*” (K08) – jelezték a gyámhivatal felé, hogy a szülők külföldi munkavállalása miatt a gyerekek egyedül, felügyelet nélkül vannak otthon, így az édesanyának egy ideig meg kellett szakítania ausztriai munkáját.

„*Ott kezdődött az egész, hogy rám küldték [lakásmaffia] a gyámügyet, hogy a gyerek étlen-szomjan, szakadtan koszosan jár az iskolába. Olyan dolgokat állítottak rólunk, ami nem igaz. Hogy verjük a gyereket, hogy nem kap enni, hogy koszosan jár, hogy lehetetlen körülmények között van. Pedig ez biztos, hogy nem igaz, mert a Marci még egy pofont nem kapott életében, és mindig visz szendvicset az iskolába (...), vagy ha nem is szendvicset, visz kakaócsigát, vagy tök mindegy, bármit. Tehát mondom, úgynem mehet el a gyerek az iskolába, hogy kopog a szeme az éhségtől. (...) És ha neked gyereked van, (...), azért elgondolkozol arról, hogy a gyereket biztonságban tudjad. És akkor azt mondtam, hogy oké, legyen egy katolikus kollégium, ahol egy jó közegben van, egyházi nevelést kap.*” (K05)

„*Énrám hívtak gyámügyest, viccen kívül. Ezért szűnt meg az első alkalommal a kinti munkám. Merthogy mi nem járunk haza. (...) Bementem a hivatalba, meg megkerestem a kis gyerekvédőt, szépen elmagyaráztam neki, hogy szerintem, ha valaki dolgozik, nem hiszem, hogy bűnt követ el. Elmagyaráztam neki, hogy én ezt csinálom, mert ezt kell, mert rá vagyunk kényszerülve.*” (K08)

Bár mindkét szülő vagy egyedülálló szülő hosszabb-rövidebb ideig tartó külföldi munkavállalásának gyámhatósághoz történő bejelentési kötelezettségét jogszabály nem írja elő, a szülői felügyeletet gyakorló szülő egészségi állapota, indokolt távolléte vagy más családi ok miatt kérelmezheti, hogy gyermeke(i) felügyeletét ideiglenesen az általa gyámként megnevezett személy (legtöbbször családtag,

²⁵³ A gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet rögzíti, hogy a gyámhivatal a kiskorú gyermek közeli hozzátartozója, a gyermek gondozását ellátó vagy egyéb személy, a bíróság illetve egyéb hatóság jelzése alapján hivatalból köteles eljárást indítani, ha a szülők ismeretlen helyen távol vannak, és gyermekük nem áll szülői felügyelet alatt (Gyer., 127. § [1]).

²⁵⁴ A külföldön dolgozó szülők távolléte miatti gyámhatósági intézkedésekről egy korábbi kutatásunk (Perchinig et al., 2018) kapcsán készített interjúban dr. Koczka Csaba, a Zalaegerszegi Járási Hivatal vezetője is beszámolt: „*A Zalaegerszegi Járási Hivatal illetékességi területén az utóbbi években évente kettő-három bejelentés érkezett gyermekek veszélyeztetése tárgyában, az indok ezekben az esetekben az volt, hogy a szülő Ausztriában dolgozik. (...) Egyéb gyámügyi eljárásokban több alkalommal előfordult, hogy a szülő kötelező meghallgatását azért nem tudtuk realizálni, mert a szülők külföldön dolgoztak.*” Az interjú a REMINDER (Role of European Mobility and its Impacts in Narratives, Debates and EU Reforms) című projekt keretében készült 2018. június 6-án.

egyéb rokon vagy ismerős) lássa el (Ptk., 4:187. § [1]).²⁵⁵ A mintában szereplő interjúalanyok körében a családbafogadás két esetben valósult meg. Egyik esetben a szülői felügyeleti jogokat a külföldön lévő szülők már különélő, nagykorú gyermeke vette át, másik esetben pedig egy egyedülálló édesapa gyermekei gondozását, nevelését itthon élő nővére bízta. Döntését a következőképpen magyarázta: „(...) felelőtlenség úgy elmenni, és nem is tudom, hogy gyereket hogy lehet úgy otthon hagyni, hogysenkit nem bízik meg azzal, hogy bármi baj van, akkor ő ott legyen. (...) Mindenképpen jelezni kell. Sőt gyámsági határozatot kell csináltatni, ugyanis, ha nincs otthon a két szülő, vagy legalább az egyik, akkor például semmilyen orvosi beavatkozást nem lehet csinálni egygyerekeknek. (...) Tehát, énszerintem felelőtlenség, hogy nincs otthon egy olyan személy, aki jogilag képes ilyen döntést hozni.” (K12).

Két szülő arról is beszámolt, hogy távollétét – félve a környéken élők rosszindulatúságától, illetve az esetleges gyámhatósági intézkedésektől – titkolta/titkolja. Az interjúalanyok közül csupán három fő vélekedett úgy, hogy külföldi munkavállalása csak rá és családjára tartozik, „(...) a mi gondjainkat csak mi tudjuk, úgyhogy nem érdekel más véleménye.” (K13) – zárta a témához kapcsolódó véleményét az egyik társadalmi stigmatizációt tapasztalt szülő.

„(...) titkoltam egy évig, hogy kint vagyok. Mondtam a gyerekeknek, hogymondják azt, hogy boltban vagyok, vagy valami, (...), mert tudod, azért a gyámügyesek nehogy az emberre rászálljanak.” (K06)

„Megmondom őszintén, valószínűleg a lányom iskolájában nem tudják, hogy én külföldön dolgozom. (...) nem verjük nagydobra, nem is engedem a nagylánynak sem, a kicsinek se. Nem kell. Az az igazság, hogy akik falun laknak, és mindkét szülő kint dolgozik, ők nagyon rossz helyzetben vannak, mert az emberi irigység, a butaság a falvakban nyilvánul meg leginkább.” (K08)

„A barátok nyilván elfogadták a döntésemet, az ismerősök, meg minden egyéb ember engem nem igazán érdekel. Addig, amíg csak tanácsot akarnának adni, viszont kalácsot nem, (...), meg inkább negatív véleménnyel vannak, nem értik, nem tudják, nem próbálnának belelépni abba a cipőbe, amiben az ember jár, amit éppen végigjár, én úgy gondolom, hogy az olyan emberrel nem kell foglalkozni.” (K10)

Az érintett édesanyák többsége viszont magára veszi a rendszerint igazságtalan ítéleteket, és ezt a leginkább az mutatja, hogy a téma kapcsán – hasonlóan minden olyan témakörhöz, ami a szülők külföldi munkavállalásának valamilyen negatívumát ragadja meg – újra és újra magyarázkodást fedeztem fel az elbeszélésekben. A szabadkozás elsősorban a „Miért?” és „Kiért?” okokhoz kapcsolódott, de e témához kapcsolódó véleményeket hallgatva az is megfigyelhető, hogy az interjúalanyok a társadalom ítéletével saját szenvedésüket állítják szembe. Ezt jól szemlélteti a következő interjúrészlet is:

„(...) nyilván minden családanyát ér negatív vélemény, aki úgy dönt, hogy otthagyja a családot, de igazából senki nem gondol bele abba, hogy miért teszi. Tudod mit látnak a negatív emberek? Azt látják, hogy én otthagytam a gyerekeimet, otthagytam a szegény férjemet mennyi munkával, de hogy miért hagytam ott a férjemet, meg a gyerekeimet, azt senki nem kérdezi. (...) Én úgy gondolom, hogy akik ide kijönnek Ausztriába, Svájcba, Németországba, bárhová máshova, és otthon maradnak az otthonmaradottak, mindenki hontalan,

²⁵⁵ Amennyiben a megnevezett személy vállalja a szülői kötelezettségek teljesítését, illetve a gyámhatóság megállapítja, hogy személyisége és körülményei alapján alkalmas a gyermek gondozására, nevelésére, úgy a családbafogadás megvalósul. Ebben az esetben a szülői felügyeleti jog szünetel, azonban a szülőt megilleti a kapcsolattartás joga, valamint a gyermeke sorsát érintő lényeges kérdésekben való együttes döntési jog (Ptk., 4:187 [1–3]–188. §[1–2]).

tehát nincs se itt, se ott haza. Nem érezzük azt, hogy nekünk van valahol hazánk. Itt is idegenek vagyunk, meg otthon is idegenek vagyunk. (...) Viszont akik otthon vannak, azok meg irigykednek ránk. (...) azt hiszik, hogy az ilyen „Ausländer”-eknek milyen szuper jó. Mi nagyon sok dologról lemondunk, ami, ha otthon maradunk, nem következik be. Viszont, ha otthon maradunk, akkor pedig olyan dolgokról maradunk le, amik itt következtek be. (...) Mindenkit a pénz, az előbbre jutás, a család segítése hajt, és igazándiból azok az emberek, akik ide kijönnek, azok közül mindenki otthon költi el a pénzét. Hazaadjuk. Hazavisszük. (...) mindenki irigyel bennünket, de én úgy gondolom, hogy nem kell. A lehetőség mindenki előtt adott. Nagyon sok mindenről lemondunk (...), viszont valamit mindegyikünk hajt, én úgy gondolom, ott legbelül.” (K10)

Összességében látszik tehát – és ezt Váradi (2018a) is hangsúlyozza –, hogy a transznacionális élet terheit a férfiak is viselik, noha míg ők saját belső érzéseikkel (elsősorban magányukkal, elszigeteltségükkel és lelkiismeret-furdalásukkal) küzdenek, addig a nőknek a társadalom ítéletével is meg kell birkóznuk. Egy olyan stigmával, ami méltatlan, nem veszi figyelembe azt, hogy a gyermekeit hátrahagyni kényszerülő szülő „(...) miért teszi meg azt. Lehet, hogy úgy hagyja itthon, akárhányszor kimegy, a gyerekeit, hogy végigsírja az utat. Mert itthon kell őket hagyni, mert másképp nem megy. Mert ilyen világban élünk. Mert nincs más megoldás. Mert a gyerekeket taníttatni kell, és ha nincs segítsége, nincsenek szülők, vagy bárki, aki anyagilag tudja támogatni, akkor kénytelen valamit csinálni. (...) És lehet, hogy egész évben kuporgat. Lehet, hogy ő ötéves cipőben jár, de a gyerekének meg kell venni, mert a gyerekek rögtön kinézik a másikat” (H02) – öntötte szavakba véleményét, és zárta le a témát az egyik interjúalany.

5.4.2.2.4 Hátrahagyott/itthon maradó szülőre gyakorolt hatások

A külföldi munkavállalás otthon maradó partnerekre gyakorolt hatásaival – mint arról volt szó – meglehetősen kevés kutatás foglalkozik, noha néhány szerző (például Farooq and Javed, 2009; Graham, Jordan and Yeoh, 2015; Wickramage et al., 2015 stb.) eredményei alapján látszik, hogy a megváltozott családon belüli szerepviszonyok, megnövekedett háztartási és gyermeknevelési feladatok miatti teher a hátrahagyott/otthon maradó felek körében lelki és fizikai problémák kialakulását eredményezheti. Saját interjú vizsgálatom eredményei is alátámasztják azt, hogy az egyik szülő hosszabb-rövidebb ideig tartó külföldi munkavállalását követően az itthon maradó anyák/apák tehervállalása növekszik, és gyakran olyan feladatokat is el kell látniuk, ami korábban házastársuk feladatai közé tartozott. Viszont az is látszik, hogy a többletfeladatok elvégzését nem feltétlen élik meg teherként az érintettek: az itthon maradó szülők többségében tradicionális nézeteket vallanak, elfogadják a külföldön dolgozó házastársuk „kenyérkereső” szerepét, saját háztartási feladatokért felelős szerepkörükhöz pedig alkalmazkodnak, és elégedettek a kialakult szerepmegoszlásokkal. A mintában csak négy olyan szülő szerepelt, aki „kettős elvárást” fogalmazott meg a háztartási munkamegosztással kapcsolatban, tehát kifogásolta azt, hogy házastársa távolléte miatt az otthoni feladatok zömét vagy teljes egészét neki kell elvégeznie. Ebből adódóan, illetve a logisztikus regressziós elemzésem eredményei alapján – amelyek azt mutatják, hogy az itthon maradó felek a veszteség más formáit elszenvedő (özvegy vagy elvált) személyekhez, de még a teljes családban élő személyekhez képest is sokkal jobb érzelmi mutatókkal rendelkeznek – nem meglepő, hogy a

hátrahagyott/itthon maradó szülők (vagy rájuk vonatkozóan házastársaik) fizikai és mentális egészségi állapotukról jellemzően pozitívan nyilatkoztak. Az interjúalanyok közül csupán öten értékelték közérzetüket (/házastársuk közérzetét) negatívan, 14 fő viszont a külföldi munkavállalás itthon élő szülő érzelmi-hangulati állapotára gyakorolt semleges vagy néhány esetben pozitív hatásairól számolt be.²⁵⁶

A transznacionális élet külföldön dolgozó szülő mentális egészségi állapotára gyakorolt hatásait vizsgálva megállapítást nyert, hogy a családtagok hiánya és az idegen környezet a külföldi munkavállalás kezdetén jelenti a legnagyobb érzelmi terhet az érintettek számára. Az idő előrehaladtával viszont, ahogy ez az élethelyzet egyre inkább elfogadottá, megszokottá válik, a külföldi munkavállalás pozitív hatásai pedig egyre inkább megmutatkoznak, úgy a külföldi munkavállalás érzelmi-hangulati állapotra gyakorolt negatív hatásai elhalványulhatnak, vagy pozitív hatások vehetik át helyüket. Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy ez nemcsak a külföldön dolgozó szülő esetében van így, a hátrahagyott/itthon maradó partnerek érzelmi-hangulati állapotának alakulásában is jelentős szerepet játszik az, hogy mennyire sikerült – a hasznok vagy az eltelt idő eredményeképp – beletörődniük ebbe a helyzetbe. Látszik, hogy míg a jelenlegi körülményeket csak öt itthon élő szülő (vagy rájuk vonatkozóan házastársuk) értékeli mentális egészségi állapotára (állapotukra) nézve kifejezetten rossznak, addig a külföldi munkavállalás kezdetére vonatkozóan 13 interjúalany²⁵⁷ vélekedett így. Az időközben végbemenő pozitív irányú változást főként (véltetően a nagyobb anyagi biztonság adta nyugalomból eredően)²⁵⁸ a helyzet elfogadottságának/megszokottságának tulajdonították.

„Minket nem viselt meg annyira. Vagyis annyira megviselt, hogy már meguntuk. Azért jobb lenne, ha együtt lenne a család, de nem okozott traumát annyira. (...) Tettem a dolgomat, aztán valahogyan úgy voltunk vele, hogy annak élünk, hogy 3 hét után hazajön, és akkor otthon van. (...) Valahogy természetesnek vettük, hogy ez így van”. (H05)

„(...) ez nekünk már majdnem azt mondjuk, hogy természetes, mivel mi így is kezdtük a kapcsolatot, hogy tudtuk azt, hogy ennyit vagyunk együtt. (...) Ő elvult itthon a gyerkőccel, intézte a mindennapos dolgokat, (...) Tudtuk azt, hogy ha itthon vagyok, akkor kevesebb a bevétel, kevesebb minden. Ez sajnos ezzel az áldozattal jár, és ezt így el is fogadta.” (K07)

²⁵⁶ Hat interjúalany esetében a transznacionális élet hátrahagyott/itthon maradó partnereke gyakorolt hatásai nem vizsgálhatók: egy interjúalany özvegy, hárman elvált családi állapotúak, két interjúalany pedig „mindkét szülő külföldön” típusú transznacionális családhoz tartozik.

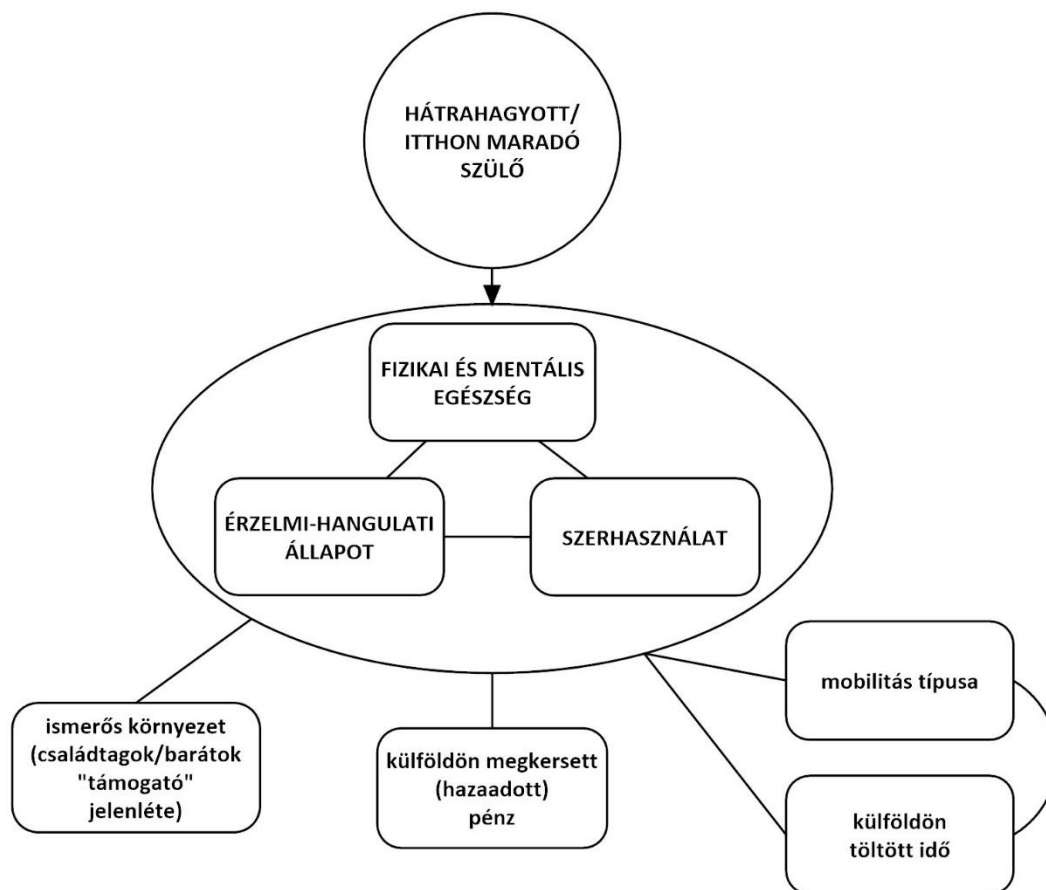
²⁵⁷ Közülük három fő esetében a transznacionális élet hátrahagyott/itthon maradó partnerekre gyakorolt hatásai a jelenlegi helyzetre vonatkozóan nem vizsgálhatók: ketten házastársuk után külföldre költöztek, egy interjúalany pedig a külföldön töltött időszak alatt elvált férjétől.

²⁵⁸ Bár az anyagi biztonság otthon maradó szülő mentális egészségi állapotára gyakorolt pozitív hatása (például kevesebb stressz, nagyobb nyugalom és biztonságérzet stb.) csak néhány esetben, említészerűen jelent meg az interjúk során, láthattuk, hogy 1) a külföldi munkavállalás melletti döntés szinte minden esetben a párok közös döntése volt, amit elsősorban a rossz anyagi helyzet és a magasabb fizetés motivált, 2) a mintában szereplő hátrahagyott/itthon maradó interjúalanyok többsége az ausztriai munka előnyeként a jobb fizetést, valamint a gyerekek után járó adókedvezmények és támogatások magasabb összegét nevezte meg, 3) a külföldön dolgozó szülő minden esetben hazaadta fizetésének egy részét vagy teljes egészét, így feltételezhető, hogy a külföldi munka anyagi hasznai hatással vannak a gyerekekkel itthon maradó szülő érzelmi-hangulati állapotára.

„Megszoktam. Nem is emlékszem igazából, hogy ez okozott-e nehézséget. Tudtam, hogy ez van, és hogy mi választottuk, és éltem a mindennapjaimat. Edzésre jártam a melón kívül, nyelviskolába jártam, tehát így eltelték a napok. Nem sírtam, vagy fordultam magamba. (...) Nyilván, nagyon vártam, hogy hazajöjjön, meg rossz volt az a vasárnap délután, amikor visszament, de tudtam, hogy ezt mi választottuk.” (H09)

Mivel a mintában szereplő interjúalanyok a külföldi munkavállalás hátrahagyott/itthon maradó házastársak jelenlegi fizikai és mentális egészségi állapotára gyakorolt hatásait jelentős többségben semlegesnek, néhány esetben pozitívnak ítélték, így a téma vizsgálata során csak néhány olyan tényezőt tudtam azonosítani, ami úgy tűnik, hatással van a mentális állapot alakulására. (Lásd: 27. ábra.)

27. ábra: A hátrahagyott/itthon maradó szülőre gyakorolt hatások tematikus térképe

Forrás: saját szerkesztés

Az eredmények alapján látható, hogy az ismerős környezet, rokonok/barátok támogató jelenléte jelentős szerepet játszik a transznacionális élethez való sikeres alkalmazkodásban, egészen pontosan abban, hogy a házastárs külföldi munkavállalása nem gyakorol hosszú távon káros hatást a hátrahagyott/itthon maradó partnerek érzelmi-hangulati állapotára. Az itthon élő szülők (vagy rájuk vonatkozóan külföldön dolgozó házastársaik) közül szinten mindenki úgy nyilatkozott, hogy van olyan személy az életében, akinek segítségére számíthat. A dolgozat családon belüli szerepvizonyokat

bemutató részében láthattuk, hogy a nagyszülők, illetve egyéb rokonok bekapcsolódása a háztartási és gyermeknevelési feladatok ellátásába mondhatni a transznacionális családok életének egyik sajátossága, de egyéb rokonok, barátok, ismerősök jelenléte is kulcsfontosságú, még abban az esetben is, ha ezek nem tevélegesen segítségadást, hanem érzelmi támogatást jelentenek.

„(...) szerintem ő [interjúalanyfelesége] volt magányos, csak ugye körülveszi a falusi élet. Azért ez a magányt picit el tudja fedni, hogy körülötte más emberek is vannak. (...) Szerintem azon a szinten, ahol ő él, ő teljesen elégedett. Igazából boltvezetői állásban van, tehát ott, abban a faluban, ahol ő él, ott betölt egy olyan szerepet, hogy azért napi szinten emberekkel tart kapcsolatot. Ő neki ez fontos, (...), őt ez eléggé motiválja, és ez át tudja őt gördíteni azon, hogy ő tényleg boldognak érzi magát. Ugye semmi gondja nincs a gyerekeinknek, tehát egészségesek, és ugye anyagi gondjai nincsenek.” (K03)

„(...) nekem nem okoz problémát, hogy én egyedül vagyok. Én soha nem éreztem úgy magam, hogy most magányos lennék. Nekem nincsen sok barátom egyébként, de aki van, az mondjuk nagyon jó. Ugye tudják, hogy nincs itthon a férjem, és akkor segítenek, ha olyan van.” (H01)

Az eredmények logisztikus regressziós elemzési módszerrel történő vizsgálata során láthatóvá vált, hogy bár a más párkapcsolati/mobilitási státuszhoz tartozó (külföldön élő, illetve Magyarországon élő, teljes családhoz tartozó vagy egyedülálló) szülőkhöz képest a hátrahagyott/itthon maradó házastársak lényegesen jobb érzelmi mutatókkal rendelkeznek, a partner tartós migrációja az érzelmi-hangulati állapotra meglehetősen káros hatással bír, boldogtalanságot, csüggedt/levert vagy ingerült lelkiállapotot, illetve a magányosság gyakoribb megélését eredményezi. Mint arról már volt szó, interjúm kutatásom mintájában kevés olyan interjúalany szerepel, aki „egyik/mindkét szülő átmenetileg/tartósan külföldön” típusú transznacionális családhoz tartozik, sőt a hátrahagyott/itthon maradó partnerekre gyakorolt hatások elemzését nehezíti az is, hogy a vizsgált időszakban néhány esetben válásra, illetve külföldre költözésre is sor került, ebből adódóan a mobilitás típusának hátrahagyott/itthon maradó szülő mentális egészségi állapotára gyakorolt hatásait feltáró eredmények csak óvatos következtetések megfogalmazását teszik lehetővé.

Az interjúm kutatás mintájában három olyan szülő szerepel, aki vagy akinek házastársa tartósan Ausztriában él, két olyan szülő, aki vagy akinek házastársa átmenetileg Ausztriában tartózkodik, illetve két olyan szülő, aki vagy akinek házastársa a jelenlegi, ingázással járó munkáját megelőzően olyan munkahelyen/munkakörben dolgozott, ami miatt átmenetileg külföldre kellett költöznie. Noha az átmeneti/tartós migrációban jelenleg vagy korábban valamilyen formában („hátrahagyóként”/”hátrahagyottként”) érintett 7 interjúalany közül időközben egy kérdezett elvált, kettő esetben pedig az itthon élő partner házastársa után külföldre költözött, elmondható, hogy azt az időszakot, amikor a partner rövid vagy hosszú távon, de életvitelszerűen külföldön élt, mindegyik hátrahagyott házastárs nehezen élte meg, és amennyiben ez a helyzet jelenleg is fennáll, éli meg most is. Ők (vagy rájuk vonatkozóan házastársuk) minden esetben arról számoltak be, hogy a külföldi munkavállalás mentális egészségi állapotukra negatív hatást gyakorolt. Látszik tehát, hogy a transznacionális családi élet abban az esetben a leginkább káros a Magyarországon élő házastársak mentális egészségére, ha a partner hosszabb ideig távol van. A gyerekekkel maradó szülő kedvezőtlen

érzelmi-hangulati állapotát említő 5 esetből 3-ban az egyik szülő átmenetileg vagy tartósan van távol, illetve 13 esetből 7 esetben átmenetileg vagy tartósan volt távol a külföldi munkavállalás kezdetén. A korábbi időszakra vonatkozó adatok alapján nem lehet egyértelmű következtetést megfogalmazni arra vonatkozóan, hogy az „egyik szülő átmenetileg/tartósan külföldön” típusú transznacionális családok hátrahagyott tagjai mellett kik, mely mobilitási típust választó személyek itthon élő házastársai voltak a leginkább rossz helyzetben. A jelenlegi helyzetre vonatkozó értékelések alapján viszont látszik, hogy hosszabb ideig távollévők hátrahagyott házastársai mellett azok az itthon maradó apák viselik a leginkább rosszul a transznacionális életet, akiknek felesége jellemzően havi váltásokban dolgozik bentlakásos házi idősgondozóként, és a külföldi munkavállalásban nem játszott szerepet, vagy az alatt nem merült fel párkapcsolati konfliktus.²⁵⁹

A regressziós elemzés eredményei azt mutatják, hogy a hátrahagyott/itthon maradó partnerek körében a pozitív érzelmi állapotok megélése sokkal, a negatív érzelmi állapotok megélése pedig kevésbé jellemző, mint a más párkapcsolati/mobilitási státuszhoz tartozó személyeknél, a magányosság tekintetében viszont elmondható, hogy annak mutatója jóval meghaladja a teljes családokban élő szülőkre jellemző értéket. Noha az interjúk kutatás eredményei alapján látszik, hogy a külföldön dolgozó szülők mentális állapota sokkal kedvezőtlenebb, mint a hátrahagyott/itthon maradó partnereké, a magányosság körükben is előfordul. Igaz ugyan, hogy relatíve alacsony említésszámot kapott, viszont az interjúk során ez volt a legtöbbször által szóvá tett negatív érzés. Összesen öten számoltak be arról, hogy a külföldön dolgozó szülő távolléte miatt a hátrahagyott/itthon maradó házastársak magányosnak érzik magukat, és ezt egy olyan interjúalany is jelezte, aki a külföldi munkavállalás mentális jóllétre gyakorolt egyéb negatív hatását nem tapasztalta. A külföldi munkavállalás kezdetére vonatkozóan viszont ennél valamivel több, összesen nyolc esetben történt utalás arra, hogy a partner távolléte az itthon maradók magányosságát eredményezte.

„Nagyon nehéz helyzet, és nehezen is élem meg. Nincsen senki, akinek el tudnám mondani a problémákat (...) megpróbálom ezt még elviselni, de nem bírok el már több mást. Tehát már nem rakhat rám senki semmit, mert ez alából már éppen elég.” (H02)

„(...) nyilván, hiába vannak ott a gyerekek, a hétköznapi gondokat, bajokat velük nem tudod megbeszélni. Tehát erre nem volt mindig lehetőség. És ha adott szituációt nem tudod a társaddal megosztani, akkor felmerül egy kis magányosság, nyilván. Meg hát az elején ugye, hogy akár egy filmet megnézzünk vagy közösen leüljünk vacsorázni vagy bármi. Ezek ugye hiányoztak.” (K02)

A magányosságon kívül depressziós tünetekről, szomorúságról számoltak be három interjúalany, egy hátrahagyott feleség sokszor érzi/érezte magát stresszesnek, idegesnek férje távolléte miatt, kettő hátrahagyott/itthon maradó édesanyánál pedig az értéktelenség, haszontalanság érzése jelentkezett, és egyiküknél ez ingerlékenységgel is párosult.

²⁵⁹ A mintában 6 olyan külföldön dolgozó édesanya szerepel, aki házassági állapotú. Közülük négyen párkapcsolati konfliktusokról számoltak be.

„Voltak nehezebb pszichés problémák. (...) ugyanaz volt, mint a szülés utáni depresszió, tehát hasonló tünetek jelentek meg. Elhanyagolva érezte magát, rosszkedv, ingerlékenység. Hogy nem jó semmire, hogy haszontalan. Tehát ilyen dolgok.” (K12)

„Szokta mondani is, meg hát azért láttam rajta, hogy szomorú volt, depressziósabb volt egy picit, meg nem volt úgy kedve csinálni semmit, mert »Nem vagy itt, és nem csinálod velem«.” (H04)

„(...) én is akkor vagyok nyugodt, amikor mindenki együtt van. Tehát, ha ő nincs itthon, akkor azon idegeskedek, hogy vele mi van. Hogy jól van-e, megy-e úgy a dolog, ahogy kell.” (H02)

Az előzőek mellett egy itthon maradó édesanya arról számolt be, hogy férje külföldi munkavállalásának kezdetén pánikbetegségben szenvedett, amit a rá háruló otthoni és munkavállalásához, tanulásához kapcsolódó feladatok miatti tehernek tulajdonított: *„Nekem volt egy elég kemény időszakom. Én pánikbeteg voltam egypár hónapig, és (...) én azt nagyon nehezen éltem meg, hogy ő nincs itthon, és nem tudok rá számítani. Tehát igazából azt éltem meg, hogy itt vagyok egyedül, és mindent nekem kell megoldani, és erre meg még jött a betegség is. (...) Az volt a kiváltó ok, hogy az Emma elkezdett bölcsibe járni, én új munkahelyen kezdtem dolgozni, plusz akkor végeztem az utolsó, harmadik félévet az egyetemen, szakdolgozat írás, portfólió, államvizsga, és akkor még erre föl a férjem november közepén elindult Semmering-re, és akkor minden az én nyakamba szakadt. Úgyhogy az egy kemény időszak volt, de ahogy én ott helyre tettem magam, úgy helyre tettem a mi kapcsolatunkat is, és szerintem azóta egy kicsit azért jobb. Utána pedig hát hülyén hangzik, de ezt szoktam meg. (H07).*

Noha az adatfelvétel során az interjúalanyok fizikai állapotára, illetve az abban bekövetkező változásokra is rákérdeztem, az eddigi eredmények alapján látható, hogy a külföldön dolgozó interjúalanyok (illetve rájuk vonatkozóan házastársaik) egyszer sem említettek külföldi munkavállalásból eredő, fizikai egészségi állapotukkal kapcsolatos problémát, és az a hátrahagyott/itthon maradó szülők körében sem jellemző. Csupán egy külföldön dolgozó édesanya számolt be arról, hogy férjénél – vélhetően távollétéből eredően – több egészségügyi probléma jelentkezett: *„A férjemmel, amennyit csak lehet, próbálunk együtt lenni. (...) Jól viselte, csak most nem tudom, múltkor is beteg volt, amikor kint voltam, akkor a magas vérnyomásával volt gond, most megint egészségügyi problémái vannak, és nem tudom miért. Nem állítom azt, hogy ez ezért van, de amikor otthon vagyok, mindig jól van. Tehát lehet ez inkább pszichés.” (K13).*

Okólski és Topińska (2012), valamint Peleah (2007) témában végzett kutatásában a hátrahagyottak körében szerhasználati problémákat is azonosított. Saját eredményeim alapján látszik, hogy ilyen típusú problémák a kutatás mintájában szereplő hátrahagyott/itt hon maradó nők körében egyáltalán nem fordulnak elő, a férfiaknál viszont néhány esetben igen. Egy külföldön dolgozó anya arról számolt be, hogy férjénél a dohányzás nagyon erős függőséget alakított ki, ami meglátása szerint nem a külföldi munkavállalás következményének tekinthető (tehát nem a feleség távolléte miatti boldogtalanság, stressz stb. váltotta ki azt), de úgy látja, hogy az általa megkeresett, hazaadott pénz hozzájárult ahhoz, hogy a férj naponta két doboz cigarettát meg tudjon venni: *„Olyan szinten cigarettázik, mint egy gyárkémény. (...) Most 1–1 szálat az ember elszív, az oké. De az, hogy mindennap két doboz, és ha van, akkor addig szívja, amíg el nem fogy, és akkor mindjárt kell a következő, na, ez már sok. Mondtam neki, bakker, 1 800*

forint, ez nekem drága.” (K05). Továbbá ketten férjük alkoholproblémáit említették, amely – mint arról már volt szó – a külföldi munkavállalás melletti döntésben is nagy szerepet játszott, tehát e káros szenvedély sem a külföldi munkának tulajdonítható, viszont mindkét interjúalany úgy gondolja, hogy távollétük miatt az ivás még inkább fokozódott, mivel – fogalmazott az egyik interjúalany – „(...) még nagyobb a szabadság az alkohol felé.” (K10).

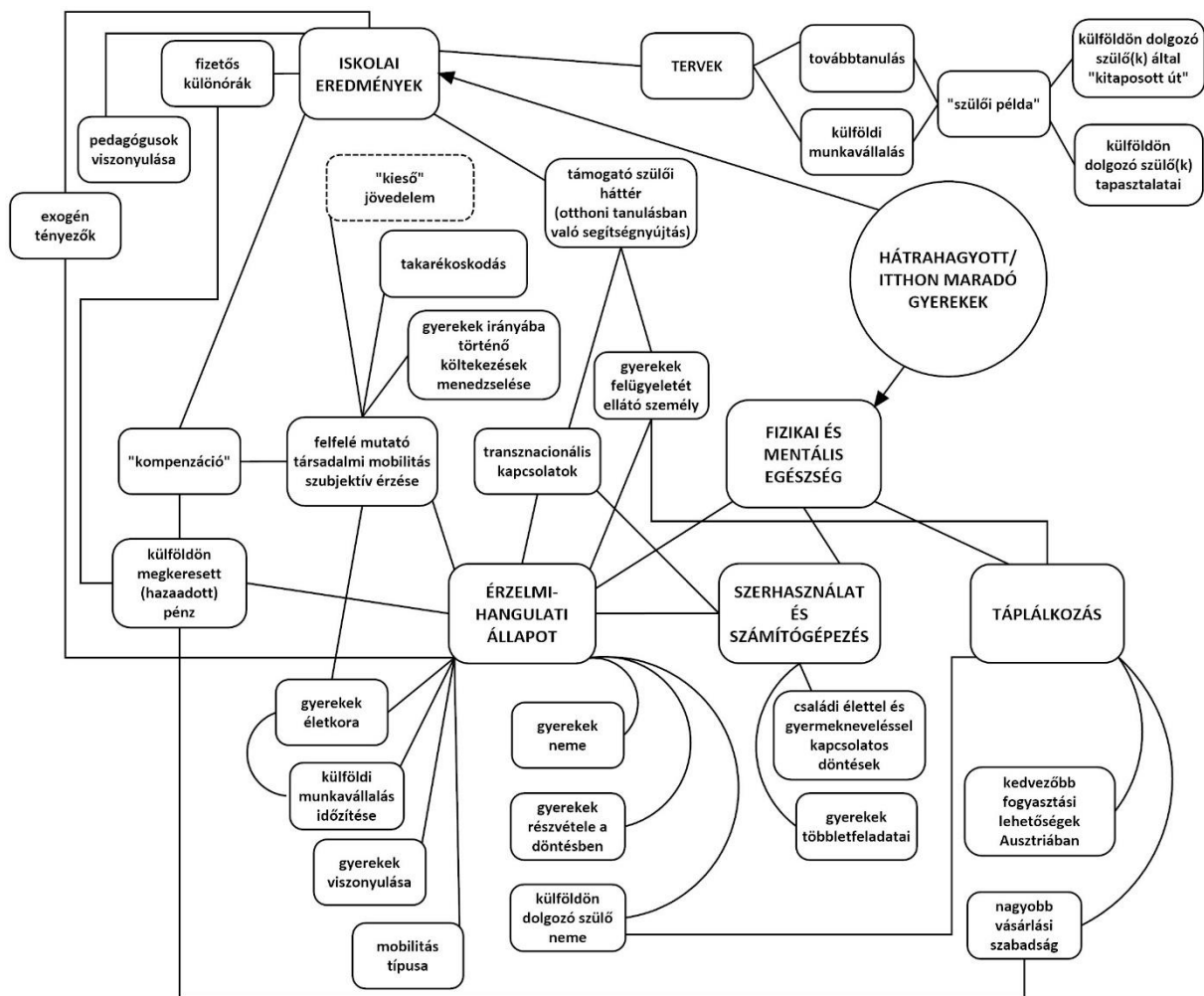
Pe Leah (2007) eredményei szerint a hátrahagyott/otthon maradó férfiak kóros mértékű alkoholfogyasztása azzal magyarázható, hogy „fenyegetésként” élük meg feleségük külföldi munka adta anyagi függetlenségét. Úgy tűnik, legalábbis az egyik érintett interjúalany meglátása szerint, hogy ez az összefüggés valóban megállja a helyét, és az idősgondozóként dolgozó nők körében gyakori jelenség: „(...) az én férjem ivott előtte is, utána meg még jobban, de szerintem nem azért, mert rászakadt az ég. Énszerintem nem azért, hanem a gőgjüket nem tudják leküzdeni. Azt, hogy ők nem tudták megteremteni az asszonynak az eleget, és őneki el kellett menni, és ők ezt nem tudják lenyelni. Én azt gondolom, hogy ez a legtöbbször a probléma, a saját magukkal való viszonyuk, és nem tudják elviselni azt, hogy az asszony praktikusán úgymond a férj fölé kerekedik. Nem kerekedik az asszony a férj fölé, nem is erről van szó, csak ezt ők úgy élik meg, hogy az asszony több pénzt hoz a családba, és akkor az ő reputációjuk veszt. Az asszony egy nagyobb valaki úgymond, ha pénzben mérjük. (...) Én itt nagyon sok hölgyet megismertem, (...) és a legtöbbször pont ez a baj, hogy az asszony többet visz haza, és akkor a férj ezt nem tudja elviselni, és akkor aztán az asszonyt összekötik mindenfélével, mert saját magukkal nincsenek rendben. Ez a baj.” (K14).

Az előzőek alapján összességében elmondható, hogy a hátrahagyott/itthon maradó házastársak lényegesen jobb érzelmi mutatókkal rendelkeznek, mint a külföldön dolgozó partnereik. Bár néhány esetben (főként a házastársuktól huzamosabb ideig elválasztva élő személyeknél) azonosíthatók a transznacionális élet fizikai és mentális egészségre gyakorolt káros hatásai, elsősorban a hosszabb-rövidebb ideig tartó egyedüllét okozta magányosság, az ismerős környezet, rokonok és barátok támogató jelenléte, valamint a külföldi munkával járó anyagi biztonság ellensúlyozza a partner hiányát, és meggátolja az egészségi állapotra gyakorolt káros hatások kialakulását.

5.4.2.2.5 Hátrahagyott/itthon maradó gyerekekre gyakorolt hatások

A szülők külföldi munkavállalásának hátrahagyott/itthon maradó gyerekek életére gyakorolt hatásait 1) a fizikai és mentális egészség, tehát érzelmi–hangulati állapot, szerhasználat és egyéb viselkedési addikciók (számítógéphasználati szokások), illetve táplálkozás, valamint 2) az iskolai eredmények mentén vizsgáltam. Az interjúk kutatás eredményei azt mutatják, hogy a gyerekek egészségi állapotát és iskolai sikerességét számos, transznacionális étellel kapcsolatos tényező befolyásolja, amelyek egymással összekapcsolódva bonyolult hálózatot alkotnak. (Lásd: 28. ábra)

28. ábra: A hátrahagyott/itthon maradó gyerekekre gyakorolt hatások tematikus térképe

Megjegyzés: A szaggatott vonallal jelölt tényezőt csak a váltásos munkarendben, bentlakásos házi idősgondozóként dolgozó interjúalanyok említették.

Forrás: saját szerkesztés

5.4.2.2.5.1 Hátrahagyott/itthon maradó gyerekek mentális jólléte

A transznacionális családokat vizsgáló szakirodalom döntő többsége a hátrahagyott/otthon maradó gyerekekre fókuszál, elsősorban az egyik vagy mindkét szülő távollétének lelki egészségre gyakorolt hatásait tárja fel. Az eredmények tükrében látható, hogy a szülők hosszabb-rövidebb ideig tartó külföldi munkavállalása a gyerekek pszichés fejlődését veszélyeztető tényezőnek tekinthető, depressziós, szorongásos és egyéb mentális problémákat okozhat. A témában készült vizsgálatok (például Cheng and Sun, 2015; Pescaru, 2015; Wang et al., 2019; Wickramage et al., 2015 stb., lásd: 3.2.5.1 Hátrahagyott gyerekek mentális jólléte c. fejezet) szerint a hátrahagyott gyerekek környezetükkel szemben gyakran közönyösek, étellel való elégedettségük és önbizalmuk alacsony, jellemző rájuk az állandó lehangoltság, bizonytalanság és aggodalom, jövőképük negatív, sokszor érzik

elhagyottnak és magányosnak magukat, és egyes vizsgálatok (például Fellmeth et al., 2018 és Badea, 2020) azt mutatják, hogy körükben gyakoriak a szorongásos tünetek és az öngyilkossági gondolatok is.

Interjúk kutatásom mintájában szereplő szülők közül 17-en²⁶⁰ számoltak be arról, hogy gyermeküknél/gyermekükénél (50-ből 31 gyerek esetében)²⁶¹ tapasztaltak valamilyen érzelmi vagy hangulati, befelé irányuló (internalizáló)²⁶² problémát, és ezt részben vagy teljes egészében az egyik vagy mindkét szülő külföldi munkavállalás miatti távollétének tulajdonították. A transznacionális családok felnőtt tagjaira vonatkozó eredményekhez hasonlóan a gyerekek körében is megfigyelhető, hogy a mentális állapot szempontjából a külföldi munkavállalás kezdete, az elválás utáni megértés–elfogadás–feldolgozás periódus a legnehezebb, ebben az időszakban a szülő távolléte huzamosabb ideig fennálló lehangoltságot, szomorúságot és hiányérzetet okoz, ami az esetek többségében gyakori sírás formájában mutatkozott meg: „(...) az első helyen, ahol volt, azt nem szerettem. (...) Amikor kivittük anyát, akkor mentem apával, és ott volt egy falu, és emlékszem, hogy mindig addig a faluig sírtam, miután anya elment. (...) Nagyon sokat sírtam, amikor beszélgettünk, hogy hiányzik, meg ott nem is igazán tudtam mit kezdeni vele. Vagy az volt, hogy nagyon sokat sírtam, vagy nem is beszélgettem. Hát nehéz volt.” (H04, interjúalany gyermeke) – idézte fel emlékét az egyik interjúalany gyermeke.

„Ő érzékeny egyébként, főleg amikor az apja kiment, akkor nagyon érzékeny volt. Akkor a fényképével mentünk oviba, fényképével feküdtünk, mindenhová vinni kellett magával az apukájának a fényképét. Akkor az rossz volt nagyon.” (H01)

„(...) teljesen mások voltak. Mintha kicserélték volna őket. Nem volt az a vidámság, mert alapjáraton nagyon vidámak ők. Nyilván ez a helyzet nem tetszett nekik, senkinek nem volt jó.” (K02)

Általánosságban ugyanakkor elmondható, hogy a szülő hiánya mély lelki sérülést, komolyabb emocionális rendellenességet (például depressziót vagy szorongásos zavarokat) – legalábbis a szülők meglátásai alapján – nem okoz, viszont szerepet játszhat abban, hogy a gyerekek idővel egyre inkább befelé fordulnak. Bár a negatív hatásokat említő interjúalanyok gyermekük/gyermekük többségét (21 gyermek) illetően arról számoltak be, hogy életükben jelenleg egyáltalán nem azonosítható mentális egészségi probléma, tehát a kezdeti nehézségeket teljes mértékben sikerült feldolgozniuk, ugyanakkor 10 gyermeknél azt érzékelték a szülők, hogy érzelmi-hangulati állapotukban visszahúzódás, zárkózottság és szomorúság formájában megmutatkozik a szülői távollét hatása.²⁶³

²⁶⁰ Az interjúk kutatás mintáját többségében olyan szülők (17 fő) alkotják, akiknek több gyermekük is van. Közülük hat szülő nyilatkozott úgy, hogy gyermekei érzelmi-hangulati állapotára a külföldi munkavállalás eltérő (negatív vagy semleges) irányban hatott.

²⁶¹ Az interjúalanyok különélő, felnőtt gyermekeit nem vettem figyelembe.

²⁶² A fiatalkori problémaviselkedés két formája különíthető el: az internalizáló magatartási problémák (például szorongás, visszahúzódás, szociális kapcsolatok beszűkülése, alacsony önértékelés, depressziós tünetek stb.), amelyek elsősorban adott személy életét nehezítik meg, valamint az externalizáló magatartási problémák (például életvezetési problémák, antiszociális, normasértő, dacos, agresszív, mások érdekeit sértő viselkedés stb.), amelyek elsősorban a környezet számára okoznak nehézséget (Hofflérné Péntes, 2017; Pikó, 2013).

Az externalizáló problémákról az értekezés 5.4.2.2.5.2 *Hátrahagyott/itthon maradó gyerekek szerhasználati és viselkedési jellemzői* című fejezetében írok bővebben.

²⁶³ Az egyik külföldön dolgozó édesapa úgy látja, hogy gyermeke zárkózottsága az ő távolléte mellett a fiú szexuális irányultságával (homoszexualitás) is magyarázható, két másik szülő pedig serdülőkori sajátosságának is tulajdonítja azt.

A hátrahagyott/otthon maradó gyerekek introvertáltságáról Ruin (2014) cikkében is olvashatunk, de míg a szerző a hátrahagyott gyerekek zárkózottsága kapcsán – Irena Juozeliūnienė-t, a Vilniusi Egyetem transznacionális családi kapcsolatok kutatásával foglalkozó oktatóját idézve – a kortársaktól való izolációról és kapcsolatteremtési problémákról ír, addig saját kutatási eredményeim azt mutatják, hogy az aszociális személyiségjegyek megléte nem feltétlenül jelent egyet a barátok hiányával. Gyermekük zárkózottságát említő szülők közül néhányan ezt időszakosan fellépő problémaként azonosították: „*Mostanában úgy veszem észre kicsit megint zárkózottabb. Most majd megint le kell ülnünk egy ilyen hosszabb kettes beszélgetésre.*” (K12).²⁶⁴ Noha látszik, hogy a mintában szereplő gyerekek többségének zárkózottsága nem eseti jellegű, hanem egy tartósan fennálló állapot, és nekik jellemzően társas kapcsolataik sem kifejezetten jók: „*A kisebbiknek nagyon sok barátja volt, aztán úgy elvesztette őket egyedül maradt. Ő azt hiszem egy kicsit befordult.*” (K01), az interjúalanyok gyerekeiről összességében elmondható, hogy nagyobb arányban szerepelnek közöttük olyanok, akiknek nincsenek kapcsolatteremtési problémáik.

Az interjúalanyok közül kilencen látják úgy, hogy a transznacionális élet sem a szülő külföldi munkavállalásának kezdetén, sem a későbbiek során nem okozott kárt a gyermekeik (19 gyermek) mentális fejlődésében. Öt szülő gyermekei ebbe a helyzetbe „születtek bele”, három semleges hatást tapasztaló szülő pedig annak tulajdonítja ezt, hogy gyermekei nagyon kicsik (3 és 10 év közöttiek) voltak még, amikor egyik szülőjük külföldre ment, így számukra teljesen természetessé vált ez az élethelyzet. Emellett egy édesapa, aki gyermekeinél ellentétes irányú hatásokat tapasztalt, idősebb gyermeke megértő viszonyulásával magyarázta a pozitív kimenetelt.

„(...) ő [interjúalany gyermeke] már ebbe született bele. (...) Kimondottan jónak nem mondanám, de egyébként annyira rossznak sem. Szerintem mindent meg lehet szokni. Ha egy kisgyerek ahhoz szokik hozzá, hogy például az apja kamionsofőr, és csak hétfévente tud hazajárni, akkor megszokja, hogy csak hétfévente látja, és szerintem ebben nincs semmi negatív a gyerekre nézve.” (K04)

„Mindig is tudták, hogy én jövök-megyek, mivel fuvaroztam. Szerintem náluk ez nagyon fel sem tűnt.” (K07)

„(...) a gyerekeknél sem okozott igazából traumát, mert valahogy ebbe nőttek bele. Ez volt nekik a természetes, inkább úgy mondom. (...) olyan volt, mintha természetes lenne, hogy az én apukám nincs itthon minden este.” (H05)

„Teljesen normális gyerekek. Szerintem nekik már az lenne a furcsa, ha apa mindennap itthon lenne. Ők ugye ebbe nőttek bele, úgyhogy ez nekik nem okoz problémát.” (H10)

A szülők távollétének gyerekek mentális egészségére gyakorolt pozitív hatását csupán két édesanya említette. Mindketten a külföldön megkeresett pénz, és az ebből gyermekük számára vásárolt materiális dolgok és élmények boldogságban betöltött szerepét emelték ki.

²⁶⁴ Az erős társas kapcsolatok és a befelé fordulás együttes jelenlétét magyarázhatja a serdülőkorra jellemző, kapcsolati hálóban bekövetkező átstrukturálódás, az autonómiaigény megnövekedéséből kifolyólag a szülőktől való eltávolodás és kortárskapcsolatok megerősödése is (Pikó, 2013).

„Azt érzik [interjúalany gyermekei], hogy nincs az a sok nem, ami volt előzőleg, hogy most ezt nem bírom megvenni, most azt nem bírom megvenni, vagy most várjunk, hogy egy új cipőt vegyünk. (...) Nem tudom, hogy most kinek mennyit jelent a pénz, de mondjuk nekem sokkal többet jelent a boldogság, az egészség, mint a pénz, de viszont pénz nélkül nem tudunk élni. Most bizonyos dolgokat meg tudunk engedni magunknak, és ők ezt érzik, tehát tudják. Konkrétan például most a lányomnak autósiskolát befizetni, az otthoni fizetésből nem igazán tudtam volna megcsinálni, és ő emiatt hálás, boldog, hogy igenis, meg tudja csinálni, de cserében kint kell, hogy legyenek dolgozni.” (K11)

„Amióta kint dolgozik [interjúalany férje], azóta minden évben vittük a gyerekeket nyáron Horvátországba, télen pedig Olaszországba síelni, amit nagyon szerettek. (...) Ezt minden évben biztosította a férjem, tehát ezt kigazdálkodta, (...) és igyekeztünk a nyaralások alkalmával minél több időt együtt tölteni.” (H08)

Az eredmények alapján összességében látható, hogy a mintában szereplő szülők gyermekei között többségben vannak azok (40 fő), akik teljesen természetesnek veszik, vagy idővel többé-kevésbé elfogadták és megszokták családjuk transznacionális életét, beletörődtek a helyzetbe, mint azok a gyerekek (10 fő), akiknél időszakosan vagy tartósan fennálló lelki probléma (befelé fordulás, elzárkózás) mutatkozott. Továbbá elmondható, hogy a külföldi munka gyerekek affektív állapotára gyakorolt pozitívumát csak két kétgyermekes szülő említette, mindketten a negatív hatásokról vagy negatív hatásokról is beszámolóik közül kerültek ki, és a nagyobb anyagi szabadság adta boldogságot azonosították pozitívumként.

Természetesen az a tény, hogy a szülők közül csupán ketten emelték ki a külföldön megkeresett magasabb fizetés érzelmi–hangulati állapotra gyakorolt pozitív hatásait, nem jelenti azt, hogy a gyerekek irányába történő többletráfordítások teljesen semleges hatással bírnak. Ezt jól mutatja, hogy az interjúk során bár érzelmtársítás nélkül, de többször elhangzott, hogy a szülők olyan dolgokat tudnak megvenni gyermekeiknek, amire korábban nem volt lehetőség: „Mindennek ára van. Nyilván annak is, hogy van pénzünk, jobban élünk. (...) Nem élünk mi sem luxusban, tehát nem erről van szó, de ha azt mondja, hogy »Anyu, szeretnék venni 100 euróért egy cipőt!«, akkor nem szívom a fogamat, hogy »Úr Isten, megvehetjük?«, hanem megvehetjük. Ez az ára ennek. Ez az ára. Meg hát az, hogy az esti pusztit nem tudom én odaadni neki, csak telefonon keresztül.” (K10), ami vélhetően pozitívan hat a gyerekek hangulati állapotára. Tíz szülő gondolja úgy, hogy gyermekei érzik a család ausztriai munka adta magasabb életszínvonalát, és előnyösebb helyzetüket azon kortársaikhoz képest, akiknek szülei Magyarországon dolgoznak – „Látja, hogy több mindent kap, mint amit egy másik gyerek. (H03) – nyilatkozta az egyik édesanya –, és ez főként azon szülők (5 fő) gyermekeire igaz, akik kifejezetten kompenzációs célzattal „ajándékoznak”: „(...) amikor nálunk kiderült az, hogy a férjemék nem mennek dolgozni többet Ausztriába, azért a gyereken is látszott, a leányon is, hogy hoppá, akkor tudta, hogy mi következik. És hogy mondtam, ők 5 évet voltak kint, az nem olyan hosszú táv, de elfeledtettem, hogy mennyit fáj a fejed hó végén.” (K08). Ugyanakkor többségében (15 esetben) arról számoltak be a mintában szereplő szülők, hogy gyermekeik nem érzik ezt a „privilegizált” helyzetet, ami több okkal is magyarázható: 1) Leginkább az látható – amiről már a dolgozat szülők és gyermekek közötti kapcsolatokat bemutató részében érintőlegesen volt szó –, hogy a szülők próbálják úgy menedzselni a gyerekek irányába történő költségeket, hogy gyermekeik ne érezzék

természetszerűnek azt, hogy a szülők ausztriai munkájából kifolyólag mindent megkaphatnak: „(...) az Erzsébet táborba is pont ezért engedték el, hogy lássa, hogy van olyan gyerek ebben az országban, akinek az a csúcs, az a 9 ezer forintos tábor a csúcs. Hogy őneki az a maximum, amit elérhet. (...) tapasztalásnak jó volt ez, hogy láthassa, hogy ilyen is van. Ilyen is van. Tehát hogy ne abba szokjon bele, hogy fú, de jó anyának meg apának, meg mi megtehetjük, hogy a négycsillagos szállodába járunk. (...) Tehát nem szórjuk a pénzt, ha nem muszáj. (...) azért próbálunk olyan irányba elmenni, hogy a ne az legyen, hogy megkap minden 10 ezer forintos dolgot.” (H01).

2) Az eredmények alapján megfigyelhető az is, hogy bár az Ausztriában dolgozó szülők a magyarországi bérek többszöröséért dolgoznak, ez nem minden esetben jelenti azt, hogy családjuk mindennapi életét a külföldi munkavállalást megelőző helyzethez képest lényegesen magasabb életszínvonalon élik. Ez kifejezetten igaz a kezdeti „regenerálódó”, általában több évet felölelő időszakra, amikor a hitelek/tartozások visszafizetése kap elsődleges prioritást, de több család életében a jövőbeli tervek vagy bizonytalanság helyzetek (például Covid19-világjárvány vagy egészségügyi problémák) motiválta takarékoskodás, illetve a váltásos munkarendben (főként havi váltásokban) dolgozók esetében az itthon töltött időszakban kieső jövedelem is féken tartja a költségeket.

„Jobban éltünk, de nekünk is a hitelek elég sokat elvittek. Tehát azért volt nekünk is annak idején ez a svájci frank hitelünk, akkor volt a kocsin is hitel, azért azokat törleszteni kellett. Akkor azért a rezsit kellett fizetni, akkor ezt kellett, azt kellett. Tehát azért mondom, hogy az embernek szépen így be volt osztva a pénz. (...) Tehát, sokszor be kellett azt is osztani, hiába volt jó pénz.” (H05)

„ A baj, hogy (...) itt mindent egy hónapra keresünk. Ugye én egy hónapot itt vagyok, a következőt otthon, akkor azt az egyhavi fizetést el kell osztanom két hónapra, mert a következőben nem keresek. Ugye, amikor a hotelban voltam, és ott voltam 5–6 hónapot, vagy 7 hónapot, akkor azt ugye megint csak el kellett osztanom egy évre, mert ugye másik bevétel meg nem volt. Tehát ilyen értelemben azért nem keresünk annyira rengeteget.” (K14)

„(...) abban segített az én munkám, hogy olyan dolgokat (...) meg tudunk engedni magunknak, amit nem tudtunk volna megengedni, ha én nem dolgozom külföldön. Például tornacipőt annak idején kölcsönre vásároltunk, most meg tudjuk vásárolni a fiúknak. Nem mondom, hogy méregdrága tornacipőt, de minőségibb terméket. (...) Tehát jobb az életünk minőségileg bizonyos értelemben, de nem élünk még bőségben, még messze élünk attól. Tehát vigyázni kell a pénzre, takarékoskodni most is. (K13)

3) Továbbá azt mutatják az interjúk során elhangzottak, hogy a kisiskoláskorú vagy annál fiatalabb gyerekek még nem igazán érzékelik a család anyagi jólétét, esetükben „még nincs az, hogy ezt vegyél, azt vegyél.” (H06) – fogalmazott az egyik édesanya, és ha a gyerekek ebbe a helyzetbe születnek bele, vagy nagyon fiatal életkorukban kerül sor a szülő külföldi munkavállalására, akkor a későbbiek során is – egy édesapát idézve – „(...) természetszerűnek veszik, hogy tele van a fridzsider” (K09). 4) Végül látszik, hogy a külső környezeti tényezők is meghatározók, egészen pontosan az, hogy hol, az ország mely részén él a család. Ez édesanya arról számolt be, hogy az ország nyugati, osztrák-magyar határhoz közeli területein, ahol számos családból egyik vagy mindkét szülő Ausztriában dolgozik, nincs a családok anyagi helyzete között érdemi különbség, így gyermekei számára egyáltalán nem érezhető az, hogy kortársaikhoz képest jobb körülmények között élnek: „Megmondom neked őszintén, hogy itt nem érzik. Mivel a határ nagyon közel van, így rengeteg az ingázó is, és itt a környékünkön, én azt mondom, hogy túl jó anyagi helyzetben vannak a gyerekek. Tavaly például megígértették [interjúalany gyermekei] velem, hogy

menjünk el Horvátországba, mert már mindenki volt, csak ők nem.” (H10). Ezekben az esetekben valószínűsíthető, hogy nem vagy nem kizárólag²⁶⁵ a hazaadott pénz befolyásolja a gyerekek közérzetét, és ez az eredmények alapján látható is; sőt az is megfigyelhető, hogy bár a gyerekek érzik a szülők ausztriai munkájának anyagi hasznait, tehát a külföldön megkeresett pénz hátrahagyott/itthon maradó gyerekek közérzetére gyakorolt hatását nem lehet semlegesek mondani, nem pusztán az határozza meg a következményeket: azok a szülők, akik úgy gondolják, hogy gyermekeik nem érzékelik a külföldi munkavállalás adta jobb anyagi körülményeket, ugyanúgy beszámoltak érzelmi–hangulati problémákról és semleges hatásokról (közel azonos arányban), mint a másik csoport tagjai.

Összességében tehát elmondható, hogy bár a transznacionális családokban élő gyerekek rendszerint olyan többlet-javakhoz juthatnak hozzá, amit a legtöbb Magyarországon dolgozó, középosztálybeli szülő gyermeke valószínűleg nem kaphat meg (ahogy ezt az értekezés szülő–gyermek kapcsolatokat ismertető részében is láthattuk), az előzőekben bemutatott eredmények²⁶⁶ alapján arra lehet következtetni, hogy a gyerekeknek szánt „ajándékok” átmeneti boldogságot ugyan adnak, nem minden esetben tudják kompenzálni a szülők távollétének gyerekek mentális állapotára gyakorolt káros hatásait, ugyanúgy, ahogy – mint arról már volt szó – a szülő–gyermek kapcsolatokra gyakorolt negatív hatásait sem.²⁶⁷ Azaz a jobb érzelmi mutatók mögött nem feltétlenül Givaudan és Pick (2013) azon álláspontja áll, hogy a felfelé mutató társadalmi mobilitás szubjektív érzése, a kortársakhoz képest előnyösebb pozicionálás eredményezi a jobb mentális egészség-mutatókat.

A hátrahagyott/otthon maradó gyerekek mentális jóllétét vizsgáló szakirodalom (lásd: 3.2.5.1. fejezet) alapján ugyanakkor számos olyan tényező azonosítható, amely hatással van a mentális egészségi kimenetekre, például a mobilitástípus, a gyermek neme és életkora, illetve olyan szempontok, hogy ki a külföldön dolgozó szülő, kimarad a gyerekekkel, bevonják-e a gyerekeket a külföldi munkavállalással kapcsolatos döntésbe a szülők. Az eddigi eredmények azt mutatják, hogy e faktorok közül csak a gyermek életkora és a szülők külföldi munkavállalásának időzítése befolyásolja a szülő–gyermek kapcsolatokat, saját interjúk kutatásom kvantifikált eredményei és az interjúalanyok véleményei alapján viszont úgy tűnik, hogy e két komponens mellett más szempontok is szerepet játszanak abban, hogy a transznacionális családokban élő gyerekek hogyan érzik magukat.

Noha a mobilitás típusának gyerekek mentális egészségi állapotában játszott szerepét csak egy édesapa emelte ki az interjúk során: *„(...) az a periódus, amikor Hollandiában voltam, akkor ugye csak félévente tudtam hazajárni, viszont mikor a kicsi felnőtt, akkor azért én minden héten majdnem otthon voltam,*

²⁶⁵ Hiszen feltételezhető, hogy a szülők a külföldi munkavállalást megelőző időszakhoz képest a félretett összeg és a havi fix kiadások mellett is többet költenek (vagy tudnak költeni) gyermekeikre.

²⁶⁶ A külföldön megkeresett pénz gyerekek mentális egészségére gyakorolt pozitív hatásáról csupán ketten számoltak be, valamint a gyermekeiknél – akár a kortársakhoz, akár a külföldi munkavállalást megelőző időszakhoz képest – jobb anyagi helyzet érzékelését tapasztaló szülők között közel azonos arányban voltak olyanok, akik a transznacionális családi élet gyerekek közérzetére gyakorolt pozitív és negatív hatásait is említették.

²⁶⁷ Ezt a megállapítást Biao (2007), Lu et al. (2019), valamint Ye and Pan (2011) eredményei is alátámasztják.

mert minden héten ugye úgy dolgoztam. (...) Tehát mondhatjuk azt, hogy minden héten ott voltam körülötte, a nagybiknál pedig azért eltelt egy hosszú-hosszú időszak, és ez biztos, hogy nagyon rossz dolog. Ez az én hibám, és ezt nem akarom senkire sem rátozni, hogy akkor nem voltam vele, mert biztos, hogy hiányzott neki az a fajta akár szeretet, amit teljesen máshogy kapott meg a nagyszülőktől. De ezen már nem tudok változtatni.” (K03), az eredmények azt mutatják, hogy elsősorban azoknál a gyerekeknél tapasztalható zárkózottság vagy hangulatingadozás, akiknek szülei hetinél ritkábban járnak haza. Míg a hetente ingázó szülők gyermekeinél 19-ből 2 esetben²⁶⁸ jelentkezett a külföldi munkavállalás gyerekek közérzetére gyakorolt negatív hatása, a hetinél ritkábban ingázó szülők gyermekeinél 31-ből 8 esetben.

A témához kapcsolódó szakirodalmak (Fan et al., 2009; Hu and Shen, 2011; Jia et al., 2018; Sun et al., 2010; Wang,) eredményei szerint mindkét szülő távolléte károsabb a hátrahagyott/otthon maradó gyerekek mentális egészségére, mint az, ha csak az egyik szülő hiányzik a gyerekek mindennapi életéből. Mivel interjúk kutatás mintájába csak két olyan szülő került be, aki „mindkét szülő külföldön” típusú transznacionális családhoz tartozik, ezért a kutatás eredményeinek e szempontból történő vizsgálatára nincs lehetőség, ahogy az alacsony elemszám miatt annak elemzésére sincs, hogy egyedülálló szülő külföldi munkavállalása milyen következményekkel jár.²⁶⁹ Az viszont az eredmények alapján látható, hogy amennyiben a külföldi munkavállalás nyomán a gyerekek lelki egészségét károsodás éri, azt az apa távolléte éppúgy kiválthatja, mint az anya hiánya. Bár az anya külföldi munkavállalása esetén valamelyest magasabb arányban számoltak be érzelmi–hangulati problémákról az interjúalanyok, mint az apa távolléte esetén (16-ből 4 gyerek esetében vs. 31-ből 6 gyerek esetében), és az anya jelenlétének fontosságát az interjúk során a kérdezettek többször kiemelték: „(...) azért egy anya csak anya” (H01) – hangzott el gyakran az interjúalanyok szájából, majdnem ugyanennyien felhívták a figyelmet arra, hogy a gyerekek testi–lelki fejlődése szempontjából az apai jelenlét is nélkülözhetetlen.²⁷⁰ Az egyik édesapa például az apai nevelés hiányával magyarázta gyermeke introvertáltságát: „(...) lehet, hogy az apahiány is okozza, hogy ő ilyen távolságtartó, mert nyilván egy apa sokkal több mindent megenged, mint egy anya, mert egy anya azért sokkal féltőbb. És lehet, hogy a túlzásba vitt ilyen féltés, tehát az, amikor megy a gyerek a saját udvarunkban, és az van neki mondva, hogy ezt ne csináld, meg azt ne csináld, meg semmit se csináljon, és nyilván ugye, mivel ott van két nagyszülője meg a szülője, ezt három oldalról hallja, az azért egy kicsit meg tudja keverni. (...) Nyilván, amikor én ott vagyok, akkor én ezt nem erőltetem. Sokkal szabadabban van. (...) Én próbálok úgy nevelni, meg úgy szocializálni, hogy próbáljon ki

²⁶⁸ Egyik esetben a jelenlegi munkát megelőzően átmenetileg élt külföldön a szülő.

²⁶⁹ Azt az óvatos következtetést viszont – az alacsony elemszám ellenére – bátorkodom megfogalmazni, hogy mindkét vagy egyedülálló szülő távolléte valóban károsabb következményekkel jár a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek lelki egészségére, ugyanis míg a kétszülős transznacionális családokhoz tartozó gyerekek kevesebb, mint ötödénél (40-ből 7 gyermeknél) tapasztaltak a szülők mentális egészségre gyakorolt hosszú távú káros hatásokat, addig a „mindkét szülő külföldön”, illetve „egyedülálló szülő külföldön” típusú transznacionális családokhoz tartozó gyerekek majdnem harmadánál (10-ből 3 gyermeknél).

²⁷⁰ Lehetséges, hogy egy nagyobb mintán más eredmények születnének, illetve lehetne (/tisztábban lehetne) látni azt is, hogy mindkét szülő/egyedülálló szülő (főként az édesanya) külföldi munkavállalása milyen hatással van a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek mentális egészségi állapotára.

dolgokat, és utána döntse el, hogy azokat ő meg akarja-e csinálni, vagy nem. Nem mondom neki százszor el, hogy most ezt csinálja, vagy most azt csinálja. Nyilván, hogy ez egy nagyon-nagy hátránya a külföldi munkának, hogy az ember nincs ott fizikailag, tehát nem tud részt venni ebben. De azt sem mondhatom, hogy azt kell csinálni, amit én mondok, mert hogyha ezt akarom, akkor itt be kell zárni minden kaput, haza kell menni, és akkor gőzerővel gyereket kell nevelni.” (K03). A kutatás résztvevői között viszont volt olyan szülő is, aki szerint a „melyik szülő dolgozik külföldön” tényező gyerekek mentális egészségét meghatározó szerepe nem független az érintett gyerekek életkorától: míg az egészen kicsi gyerekek életében különösképp fontos az anya állandó jelenléte – vélekedett az interjúalany –, addig az idősebb, középiskolás korú gyerekek hangulati állapotának alakulására nincs hatással az, hogy apa vagy anya van-e távol a családtól. Az interjú kutatás eredményeit szemügyre véve az interjúalany e meglátása nem igazolható: egyik olyan gyermek (5 fő) esetében sem számoltak be a szülők a viselkedés negatív irányba történő változásáról, akinek édesanyja dolgozik külföldön, és aki a külföldi munkavállalás kezdetén 10 éves vagy fiatalabb volt, az apa külföldi munkavállalása esetén viszont a hasonló korú gyerekek közel negyedénél (27-ből 6 esetben) tapasztalták ezt a szülők.

„Tudod, van ez a vicc, hogy amikor anya otthon van, akkor azt kérdezem, hogy ez hol van, az hol van, amikor meg anya nincs otthon, akkor meg azt kérdezem, hogy hol van anya. Az anya az anya, az az igazság. Szerintem az én hiányom azért jobban megviselné.” (H01)

„(...) lehet, hogy hülyén hangzik a számból, de a gyerekek egy kicsit jobban kötődnek hozzám. Tehát nyilván az én hiányom jobban megviselte őket. Nem azt mondom, hogy nem hiányzott az apjuk nekik, ne értsd félre, de úgy elváltak. Tudod, én ott voltam körülöttük, minden rendben volt. Az, hogy apa megjött a hétvégén (...), az olyan természetes volt. És nekik annyi így elég is volt.” (K02)

„(...) ha már akkorák a gyerekek, hogy az anyuka ki tud menni, akkor szerintem már mindegy, hogy az apa vagy az anya van otthon, például egy 17 éves, vagy 18 éves, vagy 15 éves gyerek mellett. Tehát ott már nem hiszem, hogy az befolyásolná a gyereket bármiben is, hogy most az apa vagy az anya van otthon.” (K04)

Az eredmények alapján megfigyelhető az is, hogy a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek mentális egészsége szempontjából az sem játszik túl nagy szerepet, hogy kinek a felügyelete alatt maradnak a gyerekek. Látszik, hogy abban az esetben, ha az anya marad a gyerekekkel, a gyerekek érzelmi-hangulati állapotában ugyanakkora arányban mutatkoznak meg a transznacionális élet nehézségei, mint abban az esetben, ha a gyerekek felügyeletét az apa, nagyszülők, illetve egyéb rokonok látják el, vagy a gyerekek egyedül maradnak (27-ből 5 vs. 23-ből 5 esetben).

Lu et al. (2019) szerint gyakran a gyerekekkel maradó szülő elválás miatt kialakuló meglehetősen rideg nevelési stílusa, gyerekekkel való bánásmódja áll a gyerekeknél jelentkező mentális problémák hátterében, ugyanakkor a kutatásomban résztvevő interjúalanyok a hátrahagyott/itthon maradó szülő gyermekük pszichés fejlődését érintő nevelési stílusát – mint azt az előző bekezdésben láthattuk – csak egyetlen esetben kifogásolták, és három esetben számoltak be arról, hogy az itthon maradó partner alkoholproblémája gyermekük életét is megkeserítette. Emellett egy külföldön dolgozó édesanya említette azt, hogy távolléte alatt gyermeke édesapjával nem tudta megbeszélni problémáit, így a helyben működő Közösségi Ház egyik dolgozójára tekintett „pótanyaként”. Minden más esetben

pozitívan nyilatkoztak az interjúalanyok a gyermekük/gyermekük gondozását-nevelését ellátó személyről: „(...) nyilván egyanyát, egy apát nem pótolhat senki, de a lányom és a vőm olyan szinten bánnak a két fiammal, hogy le a kalappal előttük. Tehát csak köszönni tudok nekik.” (K02).

„(...) ugye apa nem olyan, mint amilyennek kellene lennie, nem úgy állja meg a helyét, ahogy kellene, és Ádámról is több minden rászakadt úgymond. Sok volt a veszekedés, a vita köztük is, ugye amiatt, hogy apa iszik. (...) Tehát nem az viselte meg, hogy anyuka elment, mert nyilván beszéltünk minden nap, hanem inkább az, hogy az apa hogy viselkedett, meg milyen körülményeket adott.” (K10)

„Én úgy gondolom, hogy nem volt az a lelki támogatás, ami kellett volna, mint amikor vannak szülők, apa és anya, és a gyereket támogatják lelkileg. Én úgy érzem, hogy minálunk ez nincs. És a gyerekek is érzik azt, hogy ha valami probléma van, azt csak velem tudják megbeszélni. Sajnos az apuka nem támogatta őket úgy, azon a szinten, amikor nem voltam otthon.” (K11)

„Szerintem volt anyahiánya [interjúalany gyermekének]. Volt anyahiány. Olyan szinten nyilvánult meg, hogy nálunk van ez a közösségi ház, Teleház, és oda minden héten elment. És aki a Teleházban dolgozott, amellől nem mozdult. Mesélte, hogy mi történt vele a héten, mesélte, hogy anya telefonált. Az volt a pótanysja. (K08)

A transznacionális családokban élő gyerekek mentális jóllétét vizsgáló szakirodalmak többsége azt mutatja, hogy a külföldi munkavállalás hatásait a hátrahagyott/otthon maradó gyerekek neme is befolyásolja, noha az eredmények vegyesek. Vanore, Mazzucato and Siegel (2015) tanulmányában például arról olvashatunk, hogy a szülők külföldi munkavállalása csak a fiúgyerekek esetében jár együtt negatív pszichológiai következményekkel, Lu et al. (2019) pedig a lányokra vonatkozóan számolt be internalizáló magatartási problémákról. Noha interjúm kutatásom során a fiú és lánygyermeket is nevelő szülők közül egy édesanya említette azt, hogy a külföldi munkavállalás kezdetén hiánya fia esetében agresszió, lánya esetében pedig inkább befelé fordulás formájában mutatkozott meg: „Az első alkalom, az a 9 hét, nagyon hosszú volt, és az pszichikailag úgy gondolom, hogy megviselt mindannyiunkat. A lányom visszahúzódóbb volt, a fiam pedig mondhatom úgy, hogy valamilyen formában agresszívabb. Az iskolában többször dühöngött, a tanulásával ugye voltakilyen dolgok, amik kezdtek kialakulni. De hát az az első 9 hét, az volt az első alkalom, hogy nem munkaidő után hazatérek, hanem 9 hét után térek haza.” (K11), a számszerűsített eredmények alapján látszik, hogy a negatív hatások – azonos arányban – a fiú- és lánygyermeknél egyaránt előfordulnak.

A mentális egészségi problémák kialakulását Xiao et al. (2019) szerint a megnövekedett háztartási feladatok miatti kötött időbeosztás és kevesebb szabadidő, valamint a felelősség növekedése okozta stressz magyarázza. A családon belüli szerepviszonyokra vonatkozó eredmények alapján láthattuk, hogy a hátrahagyott/otthon maradó gyerekek a rájuk háruló otthoni munkákra szükségszerűen elvégzendő feladatként tekintenek, és csak négy esetben kifogásolták az elvégzendő feladatok mennyiségét. Úgy tűnik viszont, hogy ez érzelmi–hangulati állapotukat – legalábbis a szülők meglátásai alapján – nem befolyásolja számottevő mértékben, mivel közülük csak egyetlen gyerekre vonatkozóan számolt be a szülő időszakosan jelentkező hangulati problémáról, zárkózottságról és szomorúságról.

A gyerekek életkorát és a szülők külföldi munkavállalásának időzítését figyelembe véve elmondható – ahogy arról már volt szó –, hogy azok a gyerekek, akik ebbe a helyzetbe „születnek bele”, vagy

egészen kicsi, újszülött-, csecsemő- és kisgyermekkorukban kerül sor a szülő hosszabb-rövidebb ideig tartó külföldi munkavállalására, teljesen természetesként tekintenek a transznacionális életmódra. A szülők meglátásai alapján esetükben jellemzően sem a külföldi munkavállalás kezdetén, sem a későbbiek során nem jelentkeztek érzelmi–hangulati problémák. A mintában 10 olyan szülő szerepelt, akinek gyermeke a külföldi munkavállalás alatt született, vagy a külföldi munkavállalás kezdetén 3 év alatti volt. Az érintett 15 gyerek közül 12-ről nyilatkoztak úgy a szülők, hogy a transznacionális életből kifolyólag nem szenvedett lelki sérülést.

Látható továbbá, hogy kezdetben leginkább az óvodás- vagy kisiskoláskorú gyerekek fogadták rosszul a szülők távollétét: „(...) a kisebbik sínylette meg a legjobban” (K02) – fogalmazott egy édesanya, ugyanakkor minél idősebbek a gyerekek, illetve minél idősebb korukban kerül sor a szülők külföldi munkavállalására, annál inkább elfogadják ezt a helyzetet, és megértik azt, hogy ez jobbra értük történik és saját érdekeiket is szolgálja: „Látja, hogy azért van kint az anya, hogy neki jobb legyen.” (K10).

„(...) akkor sokszor volt, hogy sírt [interjúalany gyermeke], amikor elment vasárnaponként, aztán ezek is így elmaradtak. Azért komolyodik ő is, belátja, hogy ez az ő érdeke is.” (H01)

„Azért, hogy meglegyen neki [interjúalany gyermekének] sokkal több mindene, azért áldozatokat is kell hozni némelykor. De hála Istennek, tényleg, nekem abból a szempontból nagyon jó gyerekeim vannak, mert ezt nagyon jól megértették. Nagyon jól jöttünk ki belőle. Nyilván szenvedtünk mindannyian, de hála Isten lelkileg tényleg senki nem sérült meg, senkinek nem kell pszichológushoz járni.” (K02)

„Néha azért látszik a Kírán ez a hiány, de viszont tudja, hogy kell az a rohadt pénz. Tudja, hogy neki ebből van iPhone, tudja, hogy ebből a pénzből fizetjük az ő számláját. Tudja, hogyha neki bps-es bizbasz kell, ami nem két forint, vagy csak be akar menni egy szoknyát venni a városba, akkor tudja, hogy kitől kell pénzt kérni, és tudja, hogy miért van nekünk pénzünk. Szóval a forrásokat tudja, hogy honnan jön. Úgyhogy ő ezt tudja.” (K08)

„Ővele [interjúalany idősebb gyermeke] semmi probléma nem volt. Nem is kérdőjelezte meg a döntésünket, a döntésemet, ő neki semmilyen ellenvetése nem volt. Sőt egyre jobban, ahogy nő, nagyon szépen érti ezt, és kiveszi az otthoni feladatokból, teendőkből a jussát.” (K09)

Az eredmények alapján viszont az is látszik, hogy az elfogadás, valamint a szoros, megértésen és tiszteleten alapuló szülő–gyermek kapcsolat nem feltétlenül jelenti azt, hogy a gyerekek teljes mértékben, sérülések nélkül fel tudják dolgozni a szülő hiányát. A mintában szereplő interjúalanyok közül a külföldi munkavállalás kezdetén 19 főnek volt 3 éves vagy idősebb gyermeke, és látszik, hogy az érintett gyerekek (35 fő) többségénél nem jelentkeztek problémák az egyik/mindkét szülő külföldi munkavállalásából kifolyólag, viszont 7 gyerek esetében a transznacionális élet gyerekek közérzetére gyakorolt, bár nem súlyos, de negatív hatásáról, befelé fordulásról és szomorúságérzésről számoltak be a szülők. Az is látszik, hogy ezek a problémák akkor is jelentkeznek, ha óvodás vagy kisiskoláskorban kerül sor a külföldi munkavállalásra, illetve akkor is, ha arra a gyerekek idősebb korában kerül sor: a külföldi munkavállalás kezdetén 3–10 éves gyerekek körében 18-ból 3 esetben, a már akkor 10 év feletti gyerekek körében pedig 17-ből 4 esetben számoltak be hangulati problémákról a szülők.

Az eredmények azt mutatják, hogy a befelé fordulás, társas kapcsolatoktól való elzárkózás az idősebb gyerekekre jellemző: az e problémát említő szülők ezt csak a 10 év feletti, leginkább

serdülőkorú gyermekeikre vonatkozóan tették szóvá. Természetesen a gyerekeknél jelentkező introverzió lehet egy serdülőkori sajátosság, illetve egyéb exogén tényezők is magyarázhatják annak kialakulását – ahogy azt három interjúalany is szóvá tette az interjú során –, viszont saját meglátásom alapján és az interjúalanyok véleményét figyelembe véve kétségtelen, hogy kialakulásában a szülő távolléte is szerepet játszik.

Összességében látható tehát, hogy a szülők külföldi munkavállalása a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek mentális állapotára döntően (50-ből 40 gyerek esetében) semleges hatású, viszont 10 gyereknél annak érzelmi–hangulati állapotra gyakorolt negatív hatását tapasztalták a szülők. Az érzelmi kár a 10 év feletti, elsősorban serdülőkorú gyerekeknél mutatkozik meg, befelé fordulás, szomorúság, elzárkózás formájában. Az interjúk során elhangzottak alapján látszik, hogy a külföldi munkavállalás kezdetén az elszakadást az óvodás- és kisiskoláskorú gyerekek fogadják a leginkább rosszul, ugyanakkor az e korcsoportba tartozó gyerekek úgy tűnik, hogy idővel megszokják a szülők hiányát: a 3 és 10 éves kor közötti gyerekeknél egyetlen esetben sem állapítottak meg a szülők befelé irányuló lelki problémát. Továbbá azt mutatják az interjúalanyok által elmondottak, hogy amennyiben a gyerekek születése előtt, vagy azt követően, de újszülött-, csecsemő- és kisgyermekkorban kerül sor a külföldi munkavállalásra, akkor a gyerekek rendszerint természetesként élik meg a szülők hiányát, és a szülők arról nyilatkoztak, hogy a későbbiek során sem jelentkeztek náluk érzelmi–hangulati problémák. Ha azonban az interjúk során elhangzottak mögé nézünk, akkor láthatjuk, hogy ez nem feltétlenül van így. Valószínűsíthető, hogy bár a kisebb gyerekeknél a szülői távollét negatív hatásai nem azonosíthatók, idővel náluk is kialakulhat valamilyen fiatalkori problémaviselkedés, akár az introverzió, befelé fordulás, vagy egyéb olyan befelé irányuló emocionális zavar, amely az interjúk során nem hangzott el. Ez két okkal is magyarázható: 1) Látható – mint arról már volt szó –, hogy azoknál a gyerekeknél, akiknek óvodás- vagy kisiskoláskorában került sor a szülők külföldi munkavállalására, később, idősebb korukban kialakulhat valamilyen pszichés rendellenesség. Továbbá 2) azok a gyerekek, akik beleszülettek ebbe a helyzetbe, vagy 3 éves koruk előtt került sor a szülők külföldi munkavállalásra, de nem jelentkezett náluk problémaviselkedés, többségében (12-ből 8 esetben) még nem érték el a 10 éves kort, tehát még nincsenek abban a szenzitív életkorban, amelyben leginkább megmutatkoznak a hatások. Ebből adódóan tehát általánosságban nem lehet kijelenteni azt, hogy amennyiben a gyerek születése előtt, illetve azután, de kisiskoláskorában vagy előtte dönt a szülő a külföldi munka mellett, akkor a gyerekek azt idővel megszokják, és mentális egészségükre nem jár negatív hatással.

Az előzőekben említett befolyásoló tényezők mellett a szakirodalomban (Rojas, Saab and Taylor, 2013; Schapiro et al., 2013; Zhang, 2018) a gyerekek külföldi munkavállalással kapcsolatos döntésben való részvétele is olyan szempontként jelenik meg, ami hatással van a mentális egészségi kimenetekre. A kétértelmű veszteség elmélete (Theory of Ambiguous Loss) (Boss and Yeats, 2014) szerint, ha a szülők

külföldi munkavállalása megértés nélkül következik be, akkor folyamatos/megoldatlan bánatot eredményezhet, ami jelentős mértékben befolyásolja a gyerekek mentális állapotát. Ahogy azt a családtagok közötti kapcsolatokat bemutató eredmények alapján láthattuk, az interjúk kutatás mintájában szereplő szülők szinte minden esetben bevonták gyermekeiket a migrációs döntésbe, így az eredmények nem teszik lehetővé annak megállapítását, hogy e tényező hatással van-e a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek mentális egészségére.²⁷¹

A vonatkozó kutatások eredményei szerint a külföldön dolgozó szülő iskolai végzettsége is hatással van arra, hogy a gyerekek hogyan dolgozzák fel egyik vagy mindkét szülőjük távollétét. Hu, Lu és Huang (2014) szerint a felsőfokú végzettséggel rendelkező szülők fontosabbnak tartják a gyerekek érzelmi szükségleteinek és tanulmányi eredményeinek figyelemmel kísérését, valamint a folyamatos kapcsolattartást, mint az alacsonyabb végzettséggel rendelkező szülők, ami védőtényezőt jelent a gyermek mentális egészsége szempontjából, Su et al., (2012) eredményei szerint a gyakori kommunikáció magasabb élettel való elégedettséget és boldogságot eredményez. Mivel az interjúk kutatás mintájában szinte kizárólag középfokú (szakmunkás, szakközépiskolai és néhány esetben gimnáziumi) végzettséggel rendelkező szülők szerepeltek, valamint a családtagok közötti kapcsolatokra vonatkozó adatok alapján láthattuk, hogy az interjúalanyok többsége naponta kommunikál hátrahagyott/itthon maradó családtagjaival, így a szülő iskolai végzettsége és a transznacionális gondoskodás intenzitása közötti összefüggés vizsgálatára nincs lehetőség, ugyanakkor az interjúalanyok által elmondottak jól mutatják, hogy a transznacionális kapcsolattartás nemcsak a külföldön lévő szülő számára elengedhetetlen, hanem a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek lelki egészsége szempontjából is. Több interjúalany beszámolt arról, hogy gyermekeik nem csupán a boldog pillanatokot osszák meg távollévő szülőjükkel telefonon vagy videócseten keresztül, hanem a bánatukat is, és a szülő virtuális jelenléte az olyan helyzetekben is érzelmi támaszt, biztonságot és megnyugvást tud nyújtani, amikor hangulati labilitás jelentkezik a gyerekeknél. Erről a következőképpen nyilatkozott az egyik interjúalany: *„Nemcsak akkor hívnak, amikor hiányzik nekik, hanem amikor trauma éri őket. Vagy az is előfordult, hogy olyanért hívtak föl, amikor nagyon-nagyon jó dolog érte őket, hogy büszkén elmesélhessék. Én voltam az első, akit felhívtak. Tehát a kisfiam, a kicsi, mikor barátnője lett, én voltam az első, akinek elmondta. (...) Kiskoruk óta olyan a kapcsolat, hogy én kinn dolgoztam, az iskolában egyszerűen nem tudták megnyugtatni a nagyobbik gyereket. Fölhívtak telefonon, hogy hát már nem tudnak mit csinálni a gyerekekkel. Odaadták a gyerekeknek a telefont, az a gyerek meghallotta a hangomat, megnyugodott.”* (K12).

²⁷¹ Ugyanakkor feltételezhető, hogy ez a szempont jelentős szerepet játszik abban, hogy a gyerekek mennyire tudják elfogadni a szülők hiányát, és hogy élik meg azt, ugyanis az a kétszülő, aki gyermekeivel nem beszélte meg a migrációs döntést, mindkét esetben arról számolt be, hogy gyermekének komolyabb hangulatingadozásai vannak.

Összességében látható tehát, hogy számos tényező vagy tényezők együttese befolyásolja azt, hogy a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek mentális állapota miként alakul. Az érzelmi-hangulati zavarok kialakulásának gátja lehet a gyerekek számára biztosított anyagi jólét, az erős transznacionális kapcsolatok és kötődések, a külföldön dolgozó szülő gyakoribb hazajárása, a gyerekek migrációs döntésben való részvétele, valamint a gyerekek helyzethez való pozitív (megértő és támogató) viszonyulása. Emellett a gyerekek szociodemográfiai jellemzői, illetve azok az exogén tényezők is hatást gyakorolhatnak a következményekre, amelyek a külföldi munkavállalás melletti döntésben is szerepet játszottak. Láthattuk, hogy az apa alkoholizmusa minden esetben lehangoltságot, befelé fordulást váltott ki a gyerekeknél, egy interjúalany gyermekének nemi identitás alapú diszkriminációtól való félelme eredményezett érzelmi-hangulati problémát, az elvált vagy özvegy szülők esetén pedig feltehetően a veszteségélmény elfogadása és feldolgozása is befolyásolta a mentális egészségi kimeneteket. Nehéz megmondani, hogy a kívülről eredő tényezőknek vagy a szülő távollétének van-e erősebb hatása, mindenesetre az interjúalanyok úgy látják, hogy ezek együttesen felelősek a következményekért. Noha míg a párkapcsolati problémákat említő szülők az apa függőségének tulajdonítottak nagyobb szerepet, addig minden más esetben a szülő távolléte jelent meg hangsúlyosabb befolyásoló tényezőként.

A gyerekek lelki egészségére gyakorolt hatások irányától függetlenül ugyanakkor látszik, hogy bár ez a transznacionális élethelyzet a gyerekek és szüleik számára valamilyen formában egyaránt megterhelő, más családokhoz – a veszteség más formáit elszenvető, egyszülős és belső migrációban érintett családokhoz, sőt a teljes családokhoz képest is – jobbnak értékelik helyzetüket az interjúalanyok. Úgy látják, hogy a külföldi munka adta anyagi biztonság olyan védőtényezőt jelent a gyerekek mentális jólléte szempontjából, ami a legtöbb magyarországi család számára nem adott, így annak hiánya folyamatos stresszforrást jelent, és a gyerekek közérzetére is rányomja a bélyegét.

„Szerintem mindenki kínlódik. Tehát valamiért, vagy az anyagiak, vagy a család, mindenkinek van valami problémája. De tudod, ahol a férj megy ki, ott tudják, hogy azért dolgozik apa kint, hogy nekünk legyen, hogy a gyereknek legyen Nike cipője, meg tudjanak autót venni. Ezért dolgozik kint apa. És akkor egy kicsit másabb.” (H02)

„Szerintem nagyon sokan azért is nyúlnak mindenféle dologhoz, mert elmagányosodnak. Minden a pénztelenség. Azért az egy iszonyatos stresszfaktor, hogy tényleg nem tudom a gyermekemet befizetni a táborba, vagy azt nem tudom neki megadni, amit az osztálytársai megkapnak. (...) Felmerült Léna osztályában is olyan, hogy olyan félelmetes dolgokat beszélnek a gyerekek, hogy már pszichológus kell nekik. Tehát ahhoz képest szerintem tök jól állunk. Annak ellenére, hogy nincs is itthon az apja a gyereknek, de a gyerek nem akar öngyilkos lenni például, szemben egy olyan gyerekekkel, akinek mondjuk az apja, anyja ott van 0–24-ben.” (H01)

Bár a családtagok külföldi munka miatti elszakadása számos, a transznacionális családok tagjaira és az egész család életére ható nehézséget indukál, az interjú kutatás mintájában szereplő interjúalanyok a veszteség más formáit elszenvető családok hátrányosabb helyzetét abban látják, hogy esetükben a pszichés terheket kiváltó okok sokszor halmozottan vannak jelen. A belföldi ingázásban érintett családokban például a szülő hiánya gyakran bizonytalan/rossz anyagi helyzettel is társul, az elvált

szülők esetén pedig az egyedülállóság és bizonytalan anyagi helyzet okozta nehézségeket a felek közötti konfliktusok tovább súlyosbítják, ami az érintett gyerekek testi–lelki egészségére nézve kifejezetten káros hatással bír. Emellett arra is felhívták a figyelmet az interjúalanyok, hogy míg a transznacionális élet jellemzően egy átmeneti állapot, addig a válás miatti elszakadás többségében végleges, a haláleset miatti „elszakadás” pedig – az egyik interjúalanyt (K03) idézve – „(...) végleg lezár dolgokat.”.

„(...) azoknak a gyerekeknek, akiknek elváltak a szülei, és ostobák a felnőttek, és nem engedik egymásnak, hogy lássák a gyerekeket, azoknak sokkal rosszabb helyzetük van, mint az én gyerekeimnek volt. (...) Azt gondolom, hogy az, ahol az elvált szülők maradnak, az még annál is rosszabb, mint mikor ritkán látják a szülőt a gyerekek.” (K01)

„Az elvált szülők gyerekei sokkal jobban megsínylik. (...) van olyan is, hogy csak az egyik szülőnek, például csak az anyának ítélik a gyereket, mert az apa megbízhatatlan, meg iszákos, meg akármi, tehát onnantól kezdve a gyerekek nincs apja, vagy fordítva, akár egy anya is lehet ilyen. (...) Ott sokkal jobban sérülnek szerintem a gyerekek, mint amikor van egy ilyen szituáció, mint például nálunk is, hogy egy másfél évet nehezen, de átvészeltünk, de onnantól kezdve vége. Onnantól kezdve együtt leszünk. De az elvált szülők gyereke ezt nem mondhatja el.” (K02)

„Ha Budapesten lakom, tegyük fel, akkor szerintem tök mindegy, hogy Bécsbe ingázok, vagy Miskolcra. Gyermek szempontjából, vagy család szempontjából szerintem semmi különbség nincsen, ha ugyanazt a pénzt megkeresem Miskolcon, mint Bécsben.” (K04)

„Akinek meghalt, ők biztosan másabb helyzetben vannak, mert soha nem tud visszamenni. Az már soha nem fog visszaérkezni. Azért aki külföldön dolgozik, vagy belföldön dolgozik, de távol van a családtól, annak mindig ott van, hogy ő hazamehet. Őt hazavárják, és ő is tudja, hogy hazavárják, és te is tudod, hogy akit vársz, az hazamegy.” (H04)

Két interjúalany viszont úgy látja, hogy nem az határozza meg a gyerekek mentális egészségi mutatóit, hogy milyen típusú családban élnek, hanem sokkal inkább az, hogy a szülő hogyan viszonyul gyermekéhez, mennyire kíséri figyelemmel életét, segíti és támogatja őt.

„Most nézzük a lányomat kicsit. Ő évek óta úgy él, hogy vagy az egyik, vagy a másik szülője kint van külföldön. Most 19 éves, és nem iszik, nem drogozik, nem jár el, nem csavarog. (...) Nem az válogatja meg, hogy most kint vagy-e külföldön, vagy nem vagy kint külföldön, hanem az, hogy mennyire foglalkozol vele, meg azzal, hogy mit csinál. (...) Szerintem az emberek már egyszerűen annyira belefáradtak a mókuserékbe, és annyira belefáradtak a mindennapi nehézségekbe, hogy már a gyerek is ebbe a kategóriába tartozik. Belefáradnak abba, hogy foglalkozzanak vele.” (H04)

„A húgomnak van egy lánya, aki úgy nőtt fel, hogy a húgom külföldön él. Tehát ő ápolónő. Viszont eljutott oda a kislány, hogy most már a harmadik nyelvet kezdi el tanulni, és az én anyám annyira meg tudta őt tanítani, vagy formálni, hogy egy nagyon jó irányba kezdett elmenni. Nem azt mondom, hogy tökéletes, mert nem tökéletes, nyilván ott is vannak hibák, de amit mondani akarok, az az, hogy (...) én úgy gondolom, hogyha egy olyan stabil családban nő fel valaki, hogy mind a két szülő nagyon tudja, hogy merre mennek, nagyon nagy támaszai a gyermeküknek, az biztos, hogy egy stabil pontot ad nekik. (...) De én úgy gondolom, hogy azért a gyereknevelés, mivelhogy nincsen semmihez sem kötve, tehát bárki vállalhat gyereket, így ez egy kicsit ilyen lutri. Mert nem biztos, hogy mindenki megfelelő erre. Akkor meg hiába élnek együtt.” (K03)

5.4.2.2.5.2 Hátrahagyott/itthon maradó gyerekek szerhasználati és viselkedési jellemzői

Az előző fejezetben láthattuk, hogy az egyik vagy mindkét szülő hosszabb–rövidebb ideig tartó külföldi munkavállalása a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek körében komolyabb mentális rendellenességet nem okoz, viszont a gyermekek idősebb korában befelé fordulást, társas izoláció

kialakulását eredményezheti. A témában készült kutatások (Credința, 2011, idézi Vladicescu and Vremis, 2012; Hu, Lu és Huang, 2014; Pescaru, 2015; Salah, 2008 stb.) eredményei szerint a transznacionális családokban élő gyerekeknél az internalizáló problémák mellett gyakoriak az externalizáló magatartási problémák is, például az antiszociális, normasértő, agresszív, ingerlékeny vagy hiperaktív viselkedés, illetve a korai és kockázatos szexuális aktivitás.

Interjúk kutatásom eredményei ugyanakkor azt mutatják, hogy a mintában szereplő szülők gyermekei körében kevésbé jellemző a kifelé irányuló magatartási problémák kialakulása. Az interjúalanyok közül nyolcan számoltak be arról, hogy gyermeküknél (8 gyermek) valamilyen viselkedési vagy indulatkezelési zavar, figyelemhiányos hiperaktivitás, illetve agresszív, dacos, ingerlékeny magatartás mutatkozott, amit részben vagy teljes egészében családjuk transznacionális életének tulajdonítanak, és ami miatt két szülőnek gyermekével szakemberhez kellett fordulnia. Két gyermek esetében a viselkedésproblémákat csak a külföldi munkavállalás kezdetén figyelték meg a szülők, amelyek mindkét esetben idővel zárkózottsággá alakultak át.

„Én azt gondolom, hogy elég nagy hangulatingadozásai vannak [interjúalany gyermekének]. Elegendő komoly hangulatingadozásai vannak. Nagyon megerterheli, hogy nincs együtt a család. Nagyon megerterheli ez a helyzet, mert szétmegy a család. Tényleg szétmegy. Egy ilyen helyzetben, amikor nem tud együtt lenni a család, az nagyon megvisel mindenkit. (...) Nekünk a szeptember–október pszichológus volt. Tehát azért ez nagyon nem egyszerű. Nagyon nem egyszerű. (...) A legrosszabb helyzet az az volt, amikor sírva bezárkózott a szobájába, és azt mondta, hogy ő világgá megy. Meg olyan kirohanásai voltak, hogy én arra gondoltam, hogy ő nem az én lányom. Mert nem. Mert ő nem ilyen. Őbelőle ezt hozta ki. Ez az egész hozta ki ezt. (...) Egy olyan érzelmi hullámmást hozott ki belőle minden szinten, amit eddig én nem tapasztaltam.” (H02)

„(...) nagyon sok probléma volt a legkisebbel, ő még az óvónőnek is nekimegy, de a pszichológussal nem jutottunk semmire. (...) Vittük pszichológushoz, akkor logopédushoz, és semmit nem találtak. Szerencsére vége lett az óvodának az idei évben, viszont nagyon félünk a szeptembertől, mert iskolába kezd menni. Nem tudom, hogy ez pszichikai vagy érzelmi, fogalmam sincs, nem tudom, hogy ez minek lehet a mellékhatása, vagy hogy ez mi lehet. (...) szerintem ennek az összessége hozza ezt. Ehhez hozzájön, hogy én sem vagyok otthon, tehát nagyobb a szabadság, illetve az, hogy a dadák hogy tudják kezelni ezeket a helyzeteket. Édesanyám nem igazán tudta kezelni, és akkor probléma adódott belőle.” (K09)

„Igazság szerint ő egy olyan típusú gyerek, hogy egy csomó ideig nyel, fölbosszantják, és amikor már nagyon izé, borul a bili, akkor nekimegy valakinek. De olyan, hogy most húha, péppé verne valakit, olyan nem volt” (K05)

„(...) egy időben ilyen motorikus fejlesztésre jártunk vele, ami még általános iskolában volt, ami ilyen kis hiperaktivitásból adódott. (...) Hát ilyen fiús verekedések az általános iskolában azért voltak. A fiatalabbik fiammal végig voltak ilyen problémák. Az általános iskolában végig, de középiskolában már nem volt semmilyen probléma vele.” (H08)

„(...) a nagyobbikat mi vittük nevelési tanácsadóba is. (...) nem mondom, hogy túlmozgásos, de azért azzal volt gondja, hogy nem nagyon tudott megülni. (...) A kisebbiknek is vannak kicsit ilyen indulatos dolgai. Én nem hiszem, hogy az annyira kiemelkedő lenne, de azért ővele is vannak csaták. (...) Ő inkább ilyen vagányabb gyerek kategória. Tehát nem azt mondom, hogy minden rosszaságban benne van, de inkább rossz.” (K03)

Egy édesapa úgy látja, hogy gyermekénél jelentkező magatartási problémák az apai fegyelem hiányának tulajdoníthatók: *„(...) voltak bizonyos szinten problémák. Még a mai napig is ugyebár. Ugye, amikor nem voltam otthon, akkor kicsit felszabadultabb volt a viselkedésével az iskolában. Tudta, hogy nincs felügyelet alatt annyira, és akkor jelezték a tanárok, hogy észreveszik, hogy mikor nem vagyok otthon.” (K11).* Az apai

jelenlét fontosságát két itthon maradó édesanya is kiemelte. Egyikük bár komolyan problémákat nem tapasztalt gyermekénél, a mindennapok során valamelyest érzékeli az apai nevelés hiányát: „(...) hiányzik az apai szigor a nevelésből. Én lehet, hogy picit elkényeztettem őt. (...) Szerintem sokszor kellene egy határozott férfigang, amikor mondjuk nem pakolja össze a játékot, meg visszaszól, hogy ő most nem pakol, meg »Pakold össze te, anya!«, és akkor én ott erőlködök és toporgok, akkor nagy nehezen összepakol, de lehet, hogy az apjának elég lenne egy szava, és akkor mint a kisangyal, pakolna.” (H09), egy másik édesanya pedig úgy vélekedett, hogy a külföldi munkavállalást követő szülők közötti szerepcsere, az apaszerepbe történő behelyezkedés és a szigorúbb nevelési gyakorlat kialakítása a magyarázata annak, hogy nem mutatkoztak problémák gyermekeinél: „(...) volt olyan ismerőse a páromnak, aki mondta, hogy azért hazamegy, merthogy a gyerek kezelhetetlen, ahogy kamaszodott. Ná lunkhála a jó Istennek nem, mondjuk, lehet, hogy azért, mert énnekem át kellett vennem egy kicsit az apa szerepét is jobban, szigorúbbnak is kellett lennem. Tehát nem ilyen agyontutujgatós anyuka vagyok.” (H05).

Az előzőek mellett a fiatalkori problémaviselkedés magában foglalja az olyan deviáns magatartásformákat is, mint a dohányzás, vagy az alkohol- és kábítószer-fogyasztás (Jessor, 1993; idézi Pikó, 2013), amely Elekes (2016a) és Örkény (2014), valamint két korábbi kutatásunk (Horváth et al., 2019 és Molnár et al., 2020) eredményei szerint a csonka családban vagy család nélkül nevelkedő gyerekeket különösen érinti. Ugyanakkor hátrahagyott/otthon maradó gyerekek szerhasználati szokásait vizsgáló szakirodalom eredményei vegyesek. Néhányan (például Gao et al., 2010; Jiang et al., 2015; Qu et al., 2015) a teljes családban nevelkedő gyerekekhez képest gyakoribb droghasználatról számoltak be a külföldön dolgozó szülők gyermekei körében, míg mások (például Jordan, Graham and Vinh, 2013, valamint Sukamdi and Wattie, 2013) arra az eredményre jutottak, hogy a két csoport tagjainak szerhasználati jellemzői közel azonosak.

Az interjúkutatásban résztvevő szülők közül csak egyetlen édesanya számolt be arról, hogy idősebb fia (aki az interjúkészítés időpontjában már elmúlt 18 éves) dohányzik, illetve két édesapa említette azt, hogy eseti jelleggel előfordult, hogy gyermekei barátok/ismerősök társaságában alkoholt fogyasztottak, illetve energiatait vásároltak: „(...) arra már volt példa, hogy kint volt a faluban a cimbóráival, megittak egy sört (...), és akkor hazajött, és elmondta, hogy »Elvöltünk, vettünk egy sört.« (...). Hát én annyira nem szeretem ezt az energiataitot sem, de olyan is volt, hogy bement a boltba, és vett magának energiataitot” (K03) – nyilatkozta 11 éves fiúgyermekéről egy édesapa.

Látszik tehát, hogy a kérdezettek körében egyáltalán nem jellemző a szerhasználati zavarok, pszichoaktív szer okozta függőség (dependencia) és kóros szerhasználat (abúzus) előfordulása. Mivel a fiatalok szerhasználatát vizsgáló kutatások (például Domokos, 2016; Kovács és Pikó, 2010; Mátóné, 2010) eredményei szerint a stabil családi háttér és erős szülő–gyermek kapcsolat védőfaktoroként szolgált a rizikómagatartásokkal szemben, ezért feltételezhető, hogy a kutatásban résztvevő családok tagjai körében a transznacionális szülőség, a napi szintű kapcsolattartás és a külföldön dolgozó szülő

állandó, támogató virtuális jelenléte – mint arról már volt szó – eredményezi azt, hogy a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek nem tartoznak az egészségkárosító magatartások szempontjából érintett, kockázati csoportok tagjai közé.

Az eredmények alapján az is elmondható, hogy a kóros számítógép- és internethasználat sincs jelen a transznacionális családokban élő gyerekek mindennapjaiban, amit egy édesanya a gyermekeire nehezdedő többletfeladatoknak tulajdonít: *„Nem volt rá idejük. Azért őnekik elég sok volt a feladatuk.”* (K01). Csak két szülő számolt be arról, hogy gyermekei túlságosan sok időt töltenek számítógépes játékokkal, ugyanakkor az egyik szülő ezt a „Z” generáció teljesen természetes velejárójának tekinti, egy másik külföldön dolgozó szülő pedig úgy látja, hogy gyermeke felügyeletét ellátó felnőtt családtagok „nemtörődöm” nevelési stílusa, valamint a szülői mintaadás, példamutatás hiánya áll a probléma mögött.

„Folyamatosan játszanak. Vannak telefonjaik is, be vannak szabályozva, de folyamatosan. Telefonfüggők. Énszerintem a 24 órából egy–másfél óra ezzel megy el. Ez az ő generációjuk, ezzel nem tudunk mit csinálni.” (K03)

„(...) most bele van örülve egy videójátékba. (...) igazából hazaviszem, és már kapja fel az iPad-et, és már nézi, hogy milyen pontjai lettek. (...) igazából sokat odaadják neki, de ezzel én nem tudok mit csinálni, mert én hiába mondom, most sok beleszólásom nincsen. (...) A páromék annyira nem látják át ezt az egészet, szerintem, hogy most ez jó vagy rossz, mert egyébként ott mindenki a telefonját nyomkodja egész nap.” (K04)

Az externalizáló magatartási problémák – egy kivételtől eltekintve – csak fiúgyermekeknél fordultak elő, és az is látszik, hogy – bár két esetben kisiskoláskorú gyerekeknél tapasztaltak agresszív, dacos magatartást a szülők – többségében az idősebb, jellemzően 10 és 15 éves kor közötti gyermekekre jellemző. Ezek az eredmények alátámasztják Vanore, Mazzucato és Siegel (2015), valamint Lu et al. (2019) megállapításait, és mivel a 6 érintett gyerek közül öten 10 évesek vagy fiatalabbak voltak akkor, amikor szülőjük külföldre ment dolgozni, ezért igazolják az interjú kutatás azon eredményét is, hogy amennyiben a transznacionális családokban élő gyerekek életének első évtizedében nem jelentkeznek problémák, az nem jelenti azt, hogy a későbbiek során sem alakulhatnak ki.

A hátrahagyott/itthon maradó gyerekek problémaviselkedését illetően összességében elmondható, hogy az interjú kutatás mintájában szereplő szülők gyermekei harmadánál (50-ből 16 esetben) azonosítható valamilyen internalizáló vagy externalizáló magatartási probléma, elsősorban befelé fordulás, illetve agresszív, dacos, hiperaktív viselkedés. Az interjúalanyok közül ketten számoltak be arról, hogy távollétük idősebb gyermeküknél elzárkózást, fiatalabb gyermeküknél pedig túlmozgást és indulatkezelési problémákat eredményezett. A komorbiditás, azaz a problémaviselkedés elemeinek együttes előfordulása (Pikó, 2013) egyetlen esetben sem figyelhető meg.

Az előző fejezetben láthattuk, hogy a befelé irányuló problémák kialakulásában több tényező is szerepet játszik. Megfigyelhető, hogy a szülők ritkább hazajárása és a külföldi munkavállalás gyerekek fiatalabb életkorában történő megvalósulása kockázati tényezőt jelent, és ezt a kifelé irányuló problémákra vonatkozó eredmények még inkább alátámasztják. Azoknak a gyerekeknek a harmadánál

(33-ból 11 esetben), akiknek 10 éves korában vagy azt megelőzően került sor a szülők külföldi munkavállalásra, valamilyen internalizáló vagy externalizáló rendellenesség mutatkozott, jellemzően a gyerekek serdülőkorában, illetve míg a hetinél ritkábban ingázó vagy átmenetileg/tartósan külföldön élő gyerekek esetében 31-ből 13 esetben azonosítható valamilyen viselkedéses vagy emocionális rendellenesség, addig a hetente ingázó szülők gyermekeinél csupán 19-ből 3 esetben²⁷². A viselkedészavarokat is figyelembe véve a külföldön dolgozó szülő nemének hátrahagyott/itthon maradó gyerekek mentális egészségének alakulásában megmutatkozó szerepe is jobban látszik elmondható, hogy az apa és anya hiánya egyaránt káros a gyerekek lelki egészsége szempontjából (a befelé, illetve kifelé irányuló problémákat külön-külön vizsgálva is), viszont úgy tűnik, hogy a gyerekeket az anya hiánya valamelyest jobban megviseli, függetlenül attól, hogy a gyerekek milyen életkorában kerül sor a külföldi munkavállalásra. Míg az „anya külföldön” típusú transznacionális családokhoz tartozó gyerekeknel 16-ből 7 esetben mutatkozott valamilyen mentális rendellenesség, addig az „apa külföldön” típusú családokban élő gyerekek körében 31-ből 9 esetben. A kifelé irányuló problémák figyelembevétele ugyanakkor a gyerekek felügyeletét ellátó személy mentális egészségi kimenetek alakulásában játszott szerepét nem módosította számottevő mértékben, viszont – mivel a viselkedéses zavarok szinte csak fiúgyermekeknél fordultak elő – a nemenkénti káros hatásokat mutató mérleg nyelvét a fiúk irányába billentette.

5.4.2.2.5.3 Hátrahagyott/itthon maradó gyerekek iskolai eredményei

Az interjúk kutatás hátrahagyott/itthon maradó gyerekek iskolai eredményeire vonatkozó adatai alapján meglehetősen kedvező kép rajzolódik ki. Az iskoláskorú és egyetemista, tehát köznevelési és felsőoktatási intézményekben tanuló gyerekekre (41 fő)²⁷³ vonatkozóan arról számoltak be a szülők, hogy többségük jeles (19 gyermek), illetve jó vagy közepes (20 gyermek) szinten teljesít az iskolában: *„Nagyon büszke vagyok rájuk, mert nem kallódtak el. (...) Rendkívül jól neveltek, udvariasak, intelligensek.”* (K01) – mesélte büszkén két fiáról egy édesanya. Csupán kettő olyan szülő szerepelt a mintában, akiknek gyermekei tanulási nehézségekkel küzdenek, egyik gyermek sajátos nevelési igényű, másik gyermek pedig diszlexiás, de mindkét szülő úgy látja, hogy ezek a tanulási zavarok nem a külföldi munkavállalás miatti távollétüknek tulajdoníthatók.

Az interjúalanyok közül négyen említették azt, hogy gyermekeiknek volt életében olyan időszak, amikor tanulmányi eredményeik leromlottak. Egy gyermek esetében ezt a koronavírus-járvány miatti online oktatással magyarázta az édesanya, a másik három esetben viszont a külföldi munkavállalás miatt megváltozott körülményeket (iskolaváltást), illetve a szülői felügyelet hiányát emelték ki az érintett szülők.

²⁷² Egyik esetben – ahogy azt már jeleztem korábban – a jelenlegi munkát megelőzően átmenetileg élt külföldön a szülő.

²⁷³ Az interjúalanyok gyermekei közül négyen már nem folytatnak tanulmányokat, öten pedig még nem érték el az iskoláskort.

„(...) azt tudni kell, hogy ő egy szélsőséges tanuló, Amúgy nem hülye, csak lusta. És ha róla leveszed a kezedet, érted mire gondolok, akkor ő elkanászodik. (...) Tehát Balázsom majdnemhogymegbukott. (...) Az az igazság, hogy amikor mi kijöttünk, akkor iskolát is kellett, hogy váltsanak, mert a lányoméék egy kis zsákfaluban laktak. (...) és hogy továbbra is otthonról tudjanak járni iskolába, az lehetetlen lett volna, tehát iskolát kellett nekik váltani.” (K02)

„A Soma éppen akkor fejezte be a nyolcadikat, és színötös tanuló volt. A legjobb a generációjában. Most elkezdte a gimnáziumot, (...) és nem tudom, hogy annak írjam-e fel, az én távollétemnek, vagy a kamaszkornak, vagy pedig nem szerette a gimit, de ilyen négyes tanuló lett belőle. (...) Nem merném mondani 100%-osan, de biztos, hogy kihatással volt az is rá, hogy nem volt felügyelet otthon.” (K13)

A gyerekek jövőbeli terveit vizsgálva látszik, hogy az iskoláskorú gyerekek zömében – legalábbis a szülők meglátásai alapján – tervezik a továbbtanulást, és talán a tanulással kapcsolatos elvárások átalakulása, az oktatás fontosságának elismerése végett – ahogy azt Lee és Park (2010) is feltételezi – a szülők is nagy jelentőséget tulajdonítanak annak. Egy édesanya beszámolt arról, hogy külföldi munkavállalás melletti döntésében nagy szerepet játszott, hogy gyermeke továbbtanulásának költségeit finanszírozni tudja: „Tudtam, hogy tovább kell a fiúknak tanulniuk mindenképpen, és nekem ehhez biztosítanom kell az anyagiakat. Ez volt az, ami a döntő.” (K13), egy másik szülő pedig kiemelte azt, hogy a külföldön megkeresett pénz egyik pozitívumát abban látja, hogy gyermeke számára lehetősége van biztosítani a továbbtanulás feltételeit: „(...) régebben nem volt arra lehetőségem, hogy én kifizessek például egy tandíjat, de most, ha ő [interjúalany gyermeke] tovább akar tanulni, akkor tudjuk támogatni.” (K08).

A kutatásban résztvevő szülők közül hárman, bár a jobb élet reményében fontosnak tartják a továbbtanulást, gyermekük döntését tekintik elsődlegesnek, és tiszteletben tartják azt: „Én próbálok őket buzdítani a tanulásra, hogy könnyebb legyen nekik, mint nekem. Szóval igyekszem, de idővel azért úgy vagyok vele, hogy nem lehet valakinek az asztal fölé tenni a fejét, ha az asztal alá akarja dugni. Tehát az mindenkinek a saját döntése fog lenni. Így egy picikét ebbe belenyugodtam, mert nem lehet máshogy. (...) Nem szeretném őket megkötni (...). Támogatni szeretném őket abban, amit választanak.” (K09) – vélekedett az egyik szülő. Hatan viszont úgy gondolják – látva a külföldi munkavállalás adta lehetőségeket –, hogy nem feltétlenül kell diploma ahhoz, hogy valaki egy biztos és jól fizető álláshoz jusson.

„(...) én azt sem bánom, hogy ha nem lesz diplomája a gyerekeknek. Gyakorlatilag, ha most belegondolsz, az apja diploma nélkül keres elég szépen magyar bérekhez képest, és itt van az anyukája, aki mondjuk fiókvezető helyettesként diplomával, csúcs korszakában keresett 420 ezer forintot, akkor mivel motiváljam a gyereket arra, hogy diplomája legyen? Hiteltelen a részünkről, ha azt mondjuk neki, hogy márpedig mindenáron diploma kell. Mivel támasztom alá, mivel vagyok én most több, mint az apja? Semmivel.” (H01)

„(...) úgy gondoljuk, hogy nem feltétlen kell mindenkinek egyetemi végzettség, ahhoz hogy jusson valahová az életben. Én nem hiszek abban, hogy csak egyetemi végzettséggel lehet valaki. Ha van hozzá eszed, és van hozzá lehetőség, akkor nem kell kihagyni. (...) Ha van egy egyetemi végzettség, az jó dolog, de nem feltétlenül biztos, hogy abból fogsz megélni.” (K07)

Nem meglepő, hogy azok a szülők, akik gyermekeik továbbtanulását nem tartják kulcsfontosságúnak, inkább külföldön képzelik el gyermekük jövőjét: „Nagyon remélem, hogy nem maradnak Magyarországon. Ha a helyzet itt nem javul, akkor én nagyon remélem, hogy ők nem Magyarországon tervezik az életüket, hanem Ausztriában.” (H10). Kétségtelen, hogy ehhez egy jó kiindulópontot jelent a szülők által „kitaposott út”, hiszen lehetővé teszi a gyerekek számára, hogy a már külföldön dolgozó szülőjük patronálásával, őt

követve induljanak el, a transznacionális élet tapasztalatai pedig iránymutatást adhatnak azzal kapcsolatban, hogy mikor, milyen életkorban érdemes elindulni, kipróbálni a külföldi életet.

„Én úgy neveltem a gyerekeimet, hogy ha egy mód van rá, akkor itt nálam kint Ausztriában mindig lesz hely, innen elindulni is, továbblépni is. Tehát a gyerek valószínűleg, ha elvégzi a vendéglátóipar technikumot, akkor nyilván kijön, de ez sem lesz kényszer.” (K15)

„Bízom benne, hogy a későbbiekben, amikor már kicsit nagyobb lesz, ki tudom csábítani. Már most mondogatja egyébként, hogy szeretne.” (K04)

„Ha én maradok, akkor szerintem jönnek sorban utánam.” (K06)

„(...) az a helyzet, hogy nekem senki nem tudta megmondani, hogy mi ennek a hátránya, mi ennek az előnye, ez miről szól, hogyan van. Tehát a pénzen kívül semmi mást nem lát az ember, de amikor már benne van, akkor tudja, hogy ez mit hoz. Na, most erről már tudok vele [interjúalany gyermekével] beszélni, hogyha egyszer ő egy olyan döntést akar hozni, hogy azt mi alapján hozza meg. Tehát amíg még egyedül van, és nincs párkapcsolata, és el akar menni évekre külföldre, az a legjobb döntés. A legjobb döntés az, hogy egyedül, köztársaság nélkül kipróbálja magát, mert olyan pluszt ad az embernek az életben, amit aztán mindig tud majd hasznosítani.” (K03)

A hátrahagyott/otthon maradó gyerekek későbbi külföldi munkavállalási terveit és iskolai eredményeit vizsgáló kutatások eredményei vegyesek. Az egyik nézőpont (Antman, 2012a) szerint a szülők külföldi munkavállalása ösztönzőleg hat gyermekeik tanulására, hiszen azzal a reménnyel kecsegteti őket, hogy megfelelő tudás és végzettség birtokában az iskola befejezése után el tudnak helyezkedni külföldön, és idővel sikeressé válhatnak. A másik nézőpont (Mastrorillo and Fagiolo, 2015; idézi Blaskó, 2016) viszont úgy érvel, hogy a szülői példa féken tartja a tanulásba történő befektetést, mivel a gyerekek látják azt, hogy külföldön lévő szüleik felsőfokú végzettség nélkül, a Magyarországon dolgozó, azonos, de számos esetben magasabb iskolai végzettséggel rendelkező személyekhez képest is jobb munkakörülmények között és magasabb fizetésért dolgoznak. Mivel a szülők többsége úgy nyilatkozott, hogy gyermekeik későbbi munkavállalási terveit még bizonytalanok: *„Az még a jövő zenéje, maradjunk annyiban.” (H05)* – fogalmazott az egyik édesanya, ezért az interjú kutatás eredményei alapján nincs lehetőségem arra, hogy az egyik vagy másik álláspontot igazoljam. Látszik viszont, hogy míg a „tervekkel rendelkező” gyerekek körében négy esetben vetődött fel a külföldi munkavállalás gondolata, valamint ketten (egy egyetemista, és egy tanulmányokat már nem folytató gyermek) kipróbálták és folytatni tervezik azt, addig a mintában szereplő interjúalanyok közül egyetlen szülő nyilatkozott úgy, hogy meglátása szerint gyermeke kizárólag Magyarországon képzelel el a jövőjét. Ezt az interjúba bekapcsolódó gyermeke is megerősítette, és a következőképpen magyarázta: *„(...) én tuti, hogy nem megyek ki. Én nem tudnám a gyerekeimmel vagy a férjemmel se megcsinálni azt, hogy egy olyan traumán végigmenjenek, mint én.” (H02, interjúalany gyermeke).*

„Azt mondta [interjúalany gyermeke], hogy amint befejezi a középiskolát, ő jön ki Ausztriába, mert itt tudja elképzelni a jövőjét.” (K11)

„(...) a kisebbik fiam is kacsingat kifelé, amit nagyon sajnállok, de nyilván nem állíthatom meg, meg nem is akarom ebben befolyásolni. Hát a nyitottabb munkaerőpiac, meg hát a politikai és kulturális háttér, ami nagyon vonzó a számukra.” (H08)

„A nagyobbik fiam alaptól úgy tervezi, hogy otthon leérettségizik, és utána külföldre jön dolgozni. Tehát otthon semmiképp, Magyarországon.” (K02)

„(...) azt látják, hogy a mai világban, ha kint dolgozik valaki egy nyugati országban, azért sokkal könnyebben boldogul anyagiakban, előrelépésben. (...) Most volt ez már a harmadik nyár, amit kint dolgozott, mert ilyen nyári munkásként ki szokott jönni hozzánk a raktárba dolgozni, és mindjárt keres 1 100 euró környékén. Egész évre annyit keres három hónap alatt, hogy az fedezi az albérletet, a kocsibiztosítást, az életbiztosítást, a telefonszámlájától kezdve szinte mindent.” (K07)

„(...) a fiam is belekóstolt a kinti melóba. Lett neki annyi pénze, hogy a B kategóriás jogosítványt azt megszerezze abból, úgy hogy a tanfolyamtól kezdve mindent ő fizetett. (...) őbenne benne van az, hogy ő visszamegy, és ez előbb-utóbb be fog következni, 100%. Bízok benne, hogy kifele táncol. Sőt a lányom is bőrdíszműves lesz, mit gondolsz miért? Már mondta, hogy az osztrákok ezeket megveszik, meg a németek. Na, most akkor erre mit mondjak?” (K08)

Egy szülő úgy látja, hogy gyermekei későbbi külföldi munkavállalási terveit gátolhatja az a negatív tapasztalat, amit transznacionális család tagjaként megélték, illetve az a körülmény, hogy szülőjük külföldi munkavállalása eredményezte jobb anyagi helyzetből kifolyólag számíthatnak szüleik támogatására, és nincsenek rászorulva arra, hogy külföldre menjenek dolgozni: „Előfordulhat, hogy külföldre jönnek, de nem biztos. Tehát azért látják, hogy mivel jár ez. (...) nekem nem volt más választásom, önéik van választás, mert ugye azért apu ott áll mögöttük, család ott áll mögöttük.” (K12).

Bár a külföldi tapasztalattal rendelkező egyik gyermek jelenleg egyetemre jár, és iskola mellett szokott édesapja külföldi munkahelyén, nyári munka keretében dolgozni, az eredmények alapján látszik, hogy a külföldi munkavállalást tervező vagy már kipróbáló gyerekek többsége nem a legjobb, hanem inkább a közepes szinten teljesítő tanulók közé tartozik. Ezen eredmények alapján – mint már mondtam – nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, tehát nem lehet kijelenteni azt a mintában szereplő interjúalanyok gyermekeire vonatkozóan, hogy a szüleik külföldi munkavállalása és saját külföldi munkavállalással kapcsolatos terveik csökkentik a tanulásba történő befektetéseiket. Ugyanakkor az interjú kutatás során felvetődött néhány olyan tényező, amely vélhetően hatással van a gyerekek tanulmányi eredményeire.

Számos tanulmányban (például Adams and Page, 2005; Calero, Bedi and Sparrow, 2009; Démurger, 2015 stb.) olvashatunk arról, hogy a külföldön megkeresett, hazaadott pénz lehetővé teszi a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek számára a jobb oktatási lehetőségekhez való hozzáférést, ami pozitívan hat tanulmányi eredményeikre; Chang et al. (2019) szerint a szülők külföldi munkavállalásával járó anyagi biztonság gyerekek iskolai teljesítményére gyakorolt pozitív hatása bizonyos esetekben (főként az alacsonyabb társadalmi státuszú családokban) még a szülő távollétéből eredő negatív hatásokat is ellensúlyozni tudja.

Bár az interjúk során arra nem kérdeztem rá, hogy a szülők minek tulajdonítják gyermekük tanulmányi eredményeit, feltételezhető, hogy arra fizetős különórák (például felkészítő vagy felzárkóztató foglalkozások, nyelvtanfolyamok stb.) pozitív hatással vannak.²⁷⁴ Láthattuk, hogy a

²⁷⁴ Természetesen – mint arra Szemerszki (2020) is felhívja a figyelmet – a tanulmányi eredményesség több tényező együttes hatásaként jelentkezik, és a különórák tanulmányi eredményekre gyakorolt hatását az is befolyásolja, hogy milyen célból történik és milyen típusú (felzárkóztató vagy felkészítő) különóra kerül-e sor.

mintában szereplő interjúalanyok gyermekeinek többsége kitűnő tanuló, illetve közepes vagy jó szinten teljesít az iskolában, és az eredmények alapján az is látszik, hogy jelentős részük (a 36 általános iskolás vagy középiskolás gyermek közül 23 fő) jelenleg részt vesz valamilyen fizetős különórán. Emellett néhány esetben az is előfordult, hogy a gyerekekkel otthon maradó családtagok ismerősei nyújtottak segítséget a tanulásban.

„(...) viszonylag sok mindenben részt vesz [interjúalany gyermeke]. Ő sokfelé jár, ő egyházi táborokba is jár. (...) A legtöbb pénz az a legnagyobbra megy.” (K09)

„(...) volt egy tanítónéni-féle, akihez a fiam járt heti szinten kétszer–háromszor tanulni, amikor én nem voltam otthon. (...) Ezért én fizettem. Ez egy ilyen pótoktatásszerűség volt, mivel nem tudtak úgy tanulni közösen, a mama nem tudott segíteni, ezért kellett egy plusz személy, aki tudott segíteni a tanulásban. És nagyon jól működött.” (K11)

„Nővéremnek nagyon sok diplomás kollégája van, és nagyon sokat segítenek. Leültek, és elmagyarázták neki [interjúalany gyermekének]. Tehát nagyon sok ilyen segítséget kapunk. Meg hát mondtam is, hogy az se gond, hogyha tanárt kér.” (K12)

Az interjúalanyok zömében úgy látják, hogy külföldi munkavállalásuk (vagy házastársuk külföldi munkavállalása) nélkül nem tudnák finanszírozni ezeket a fizetős tanórán kívüli foglalkozásokat: *„Ha nehezen szerzi meg az ember a pénzt, akkor nehezen adja ki.” (K09)* – fogalmazott a témához kapcsolódóan egy édesapa; csupán két édesanya nyilatkozott úgy, hogy magyarországi munkavállalás esetén is megoldható a gyerekek ilyen típusú tanulás-támogatása, ha azt a szülő kiemelt prioritásként kezeli.

„Azt, hogy a Máté tízen-x évig járt matekre, (...) szerintem nem engedhettük volna meg magunknak, ha a férjem Magyarországon dolgozik.” (H08)

„Úgy tudtam megoldani sokszor, hogy (...) elvittem őket az edzésre, végigvártam az edzést a kocsiban, és úgy mentünk haza, mert annyi benzinre nem volt pénzem, hogy két oda-vissza, hanem csak egy oda-visszára. De megoldottam.” (K01)

„Akkor máshonnan vennék el, de akkor is menne. Én úgy gondolom, hogy ha valaki gyereket vállal, akkor kutya kötelessége a legjobbat megadni neki. (...) Én úgy gondolom, hogy azt még ki lehet szorítani bármilyen körülmények között. (...) akkor kevesebbet tankoltunk volna az autóba, vagy nem tudom, valamit biztos, hogy tudtam volna spórolni, hogy a gyerek mehessen különórára. Tehát ez nem alku tárgya, hogy a gyerekek minden meglegyen.” (H01)

A diákok iskolai sikerességét befolyásoló tényezőket vizsgáló kutatások (például Szász, 2021; Szász, 2022; Szemerszki, 2015) eredményei azt mutatják, hogy az iskolai teljesítményre jelentős hatással van a szülői bevonódás, az otthoni tanulásban való segítségnyújtás, valamint az iskola és család közötti hatékony kommunikáció is. Az interjú kutatás eredményei alapján úgy gondolom, hogy a mintában szereplő szülők gyermekeinek kifejezetten jónak mondható tanulmányi eredményiben a támogató szülői háttérnek is nagy szerepe van, hiszen majdnem az összes interjúalany beszámolt arról, hogy noha a tanulásban való aktív segítségnyújtást jobbra az itthon maradó szülők, illetve a gyerekek felügyeletét ellátó személyek, néhány esetben az idősebb testvérek végzik, a külföldön dolgozók is figyelemmel kísérik azt: *„Mindennap elmondta mindenki, hogy mi volt az iskolában, mit ettek, hányast kaptak,*

hogyan feleltek. Ha úgy volt, akkor velem tanultak.” (K06). Azokban a transznacionális családokban, ahonnan az édesanya van távol, a tanulástámogatás jellemzően transznacionális formában, általában videócseten keresztül valósul meg, ugyanakkor látszik, hogy a tanárokkal való kapcsolattartást nem minden szülő tartja fontosnak, amit a KRÉTA rendszer elektronikus naplójához való hozzáférés – az iskolai étellel kapcsolatos információk (jegyek, házi feladatok stb.) napra pontos nyomon követésének lehetősége – magyaráz.

„(...) a házi feladatot is csináltuk Messengeren keresztül a fiammal, kamerán, videóhíváson mutatta a füzetet, és akkor így oldottuk meg. Vagy olyan, hogy a verset elmondták videóhívásban, hogy meghallgassam, amit megtanultak verset. Receptet szoktak kérni, hogy mit hogyan kell megfőzni. (...) Sőt, amint hazaérek, jelen vagyok az iskolában, és akkor megbeszélék mindent a tanárokkal. Úgyhogy nem mulasztok el semmit abból kifolyólag, hogy én itt vagyok. Mindenről tudok.” (K11)

„Tanárokkal nem tartom a kapcsolatot, sose tartottam. A gyerekeimet kérdeztem ki, ellenőrzőjüket szoktam megnézni, leckét szoktuk együtt megnézni.” (K01)

Az interjúalanyok közül csak ketten említették azt, hogy a külföldön dolgozó szülő nem követi folyamatosan a gyerekek tanulmányi eredményeit: *„Igyekszem kivonni az életemből azokat a dolgokat, amik úgymond feleslegesen idegesítenek. Ez feleslegesen idegesít. Nem tudok változtatni rajta. Látom, esetleg veszekszem velük, de úgymint úgy lesz, ahogy akarják.” (K09) – nyilatkozta az egyik édesapa, egy másik szülő pedig arról számolt be, hogy sem ő, sem gyermekei felügyeletét ellátó idősebb (már különélő) gyermeke nem vonódott be megfelelően gyermeke iskolai életébe, ami hozzájárult ahhoz, hogy a szülők külföldi munkavállalását követően az iskolai eredmények leromlottak: *„Ugye a nővére sem ellenőrizte úgy le, hát nyilván persze, és bizonyos dolgok nem kerültek napfényre, illetve igen, csak akkor már késő volt. (...) Megmondom neked őszintén, egyetlenegy tanárt se ismertem itt, tehát nem tudom a tanárok véleményét. A lányom nem mondta, hogy lett volna bármi probléma a tanárok részéről a gyerekek felé.” (K02).**

Az értekezés transznacionális élet külföldön dolgozó szülőre gyakorolt hatásait bemutató részében láthattuk, hogy néhány szülő külföldi munkája, gyermekei „elhagyása” miatt a tanárok részéről elítélő viszonyulást tapasztalt, ugyanakkor a gyerekek oktatásával kapcsolatos eredmények azt mutatják, hogy ennek ellenkezőjére is van példa. Négyen említették, hogy a pedagógusok figyelembe vették azt, hogy a szülő hiánya érzelmileg megterhelő a hátrahagyott/otthon maradó családtagoknak, és erre a helyzetre tekintettel mind a gyerekekhez, mind a külföldön dolgozó szülőhöz megértően viszonyultak. Az alacsony említésszámból adódóan csak feltételezni lehet, hogy ez a támogató viszonyulás pozitív hatással bír a tanulmányi eredményekre, mindenesetre Botezat és Pfeiffer (2014) arra az eredményre jutott, hogy a tanárok hátrahagyott/otthon maradó diákokra fordított nagyobb figyelme a tanulmányi átlag javulásának egyik lényeges előmozdítója.

„(...) elsőben is már jó volt az osztályfőnöke, amikor bekerült. Tudta, hogy a Lénénák külföldön dolgozik az apukája, így jobban figyelt rá, hogy egy kicsit most érzékenyebb a gyerkőc. Támogatóak voltak ebből a szempontból, úgyhogy le a kalappal előttük. (...) Tudták, hogyha szomorúság hétfőnként, akkor apa itthon volt, azért szomorú. Akkor azért első órán békén hagyta az osztályfőnök, nem szólított annyira.” (H01)

„Nagyon aranyos volt a kisebbiknek az osztályfőnöke, amikor felhívott, hogy »Anyuka, tényleg tudom, hogy nagyon sok a gondja, de már annyi Marcinak az igazolatlan órája, hogy már nincsen az iskolai gazdátói, amit adni tudunk neki.«” (K01)

„(...) a tanárok is olyanok voltak, mintha apja vagy anyja lett volna a gyereknek.” (K05)

Az előzőek mellett, bár többségében az az álláspont jelent meg, hogy – az egyik interjúalanyt idézve – *„Tanuljon a gyerek motiváció nélkül.” (K02)*, négy esetben előfordult – mint arról Broka (2009) kutatásában is olvashatunk –, hogy a szülők kifejezetten tanulás motiválása okán vásároltak különféle „vágyott” dolgokat gyermekeiknek. Az interjú kutatás korábbi (szülő–gyermek kapcsolatokra és a gyerekek mentális egészségére vonatkozó) eredményei alapján ugyanakkor feltételezhető, hogy a gyerekeknek szánt „ösztönzők” nem minden esetben tudják ellentételezni a szülők távollétét.

„Hát azért próbálja az ember valahog motiválni, vagy megtalálni azokat a csatornákat, amik arra ösztönzik, hogy ő az életben sikeres legyen. Tehát biztos, hogy történt ilyen, hogy vásároltam nekik valamit, amik motiváltabbá tették őket.” (K03)

„Egy édesanyának ez a legnagyobb öröm. Nem azt mondom, hogy ezzel kompenzálom, de örömmel tölti el a szívemet az, hogy tényleg »Jól van. Kell egy gatyá? Oké fiam, menjünk, megvesszük.«. Vagy kinőtte a cipőt, »Oké, menjünk, vegyünk!« Meg szeretne ezt-azt, nem mondom, hogy mindjárt, azonnal, de »Akkor teljesítesél az iskolában, és akkor meglátjuk. «” (K05)

„(...) volt egy időszak, amikor azt mondtuk, hogy egy 5-ös 500 forint.” (H01)

„Ajjaj, hogyne, csak ezt csináltam. (...) mivel szorgalmas, dolgos gyerekek, szerszámokat vettem nekik általában. Azoknak nagyon tudtak örülni.” (K01)

Végül a szülők meglátásai alapján úgy tűnik, hogy a gyerekre maradó háztartási többletfeladatok sem befolyásolják a hátrahagyott/otthon maradó gyerekek iskolalátogatását és tanulmányi eredményeit. Csupán egy szülő számolt be arról, hogy a megnövekedett otthoni feladatok és a tanulás összehangolásának nehézségei végett gyermeke részéről olykor-olykor zúgolódást tapasztalt: *„A fiam szokott néha panaszkodni, hogy megterhelő iskolába is járni, meg otthon bizonyos feladatokat is megcsinálni. De valójában ez ilyen kirobbanás szintjén történik, és akkor aztán bocsánatot kér, hogy nem akarta ezt mondani, de megértem, persze, hogy megterhelő.” (K11)*, illetve további egy kérdezett említette azt, hogy – mint azt pár bekezdéssel korábban egy tőle származó interjúrészletben olvashattuk –, hogy távolléte alatt idősebb gyermeke igazolatlan iskolai hiányzásai megszorodtak. Ezek az eredmények tehát nem támasztják alá a témában készült vizsgálatok (Antman, 2011; McKenzie and Rapoport, 2011; Meyerhoefer and Chen, 2011; Vremis et al., 2010) azon megállapításait, hogy a megnövekedett háztartási feladatok negatív hatással vannak a transznacionális családokban élő gyerekek tanulmányaira, csökkentik a tanulóval töltött órák számát és a tanulmányi átlagokat, valamint előidézhetik azt, hogy a gyerekek nem járnak be rendszeresen az iskolába és lemorzsolódnak.

A hátrahagyott/otthon maradó gyerekek iskolai eredményeit feltáró szakirodalomban az eddigiek során kiemelt tényezők mellett más, tanulmányi eredményeket befolyásoló szempontok is megjelennek, például a gyerekek demográfiai jellemzői, a külföldön dolgozó szülő neme, vagy a távollét hossza. Interjú kutatásom során gyűjtött adatok nem teszik lehetővé az iskolai eredmények e tényezők mentén történő vizsgálatát, viszont összességében jól mutatják, hogy a szülők távollétére

nem indokolt „hátrahagyásként” tekinteni, hiszen – az interjú kutatás szinte összes eredménye mellett – a gyerekek tanulmányait bemutató eredmények is azt igazolják, hogy a szülők legfőképpen gyermekeik miatt vállalják a családtól való elszakadással járó külföldi munkát, és ugyan távolról, de odaadón törődnek gyermekeikkel, akik látva és érezve ezt, megértően viszonyulnak a helyzethez, és törekednek arra, hogy akár az iskolában, akár a családi életben kötelességtudó hozzáállást tanúsítsanak.

5.4.2.2.5.4 Hátrahagyott/itthon maradó gyerekek táplálkozási szokásai

A transznacionális családi élet gyerekek mentális egészségére és iskolai eredményeire gyakorolt hatásai mellett az interjú kutatás során arra is rákérdeztem, hogy az egyik vagy mindkét szülő csak ritkább hazajárást lehetővé tevő külföldi munkavállalása a gyerekek táplálkozási szokásait és étkezési körülményeit miként módosította, eredményezett-e valamilyen táplálkozási- vagy evészavart a gyerekeknél. E kérdések megfogalmazását azok a kutatási eredmények (például Brauw and Mu, 2011; Creighton et al., 2011; Nguyen, 2016; Shi et al., 2019) ihlették, amelyek azt mutatják, hogy a külföldi munkával járó magasabb fizetés és a szülő(k) hiánya együttesen befolyásolják a gyerekek táplálkozási szokásait, de hatásuk ellentétes irányú is lehet. Míg a magasabb fizetés hozzájárul ahhoz, hogy a transznacionális családok tagjainak étkezési szokásai mennyiségileg és minőségileg is átalakuljanak, többet és jobbat vásároljanak, addig a háztartáson belüli idő- és feladatelosztások megváltozása ennek ellenkezőjét eredményezheti. Wickramage et al. (2015) szerint a transznacionális családokban gyakori, hogy a rendszeres főzés elmaradása a gyerekek táplálkozási szükségleteinek nem megfelelő kielégítését vonja maga után, Zhang (2018) pedig kiemeli, hogy amennyiben a gyerekek gondját a nagyszülők látják el, előfordulhat, hogy takarékoskodási szokásaik miatt az otthoni étkezés egysíkúvá válik. A nagyobb vásárlási szabadság és az étkezési körülmények átalakulása viszont azt is eredményezheti, hogy a hátrahagyott családok életében a gyorséttermekben történő étkezés egyre nagyobb szerepet kap, ami a gyerekek körében túlsúly vagy elhízás kialakulását eredményezheti.

Interjú kutatásom során az étkezési szokások kapcsán elhangzottak a „mit?”, „hogyan?” és „milyen hatást eredményezett?” kérdések köré szerveződtek.

Az eredmények alapján egyértelműen látszik, hogy az interjúalanyok családjai esetében az étkezési körülmények módosulását jellemzően az anyák távolléte váltja ki, tehát az a körülmény, hogy a gyerekek étkeztetéséhez kapcsolódó feladatok az anyától az apához kerülnek át. Ilyen helyzetekben gyakori, hogy a főzéssel kapcsolatos kezdeti nehézségek miatt ételrendelésre, vagy étteremben történő étkezésre kerül sor, de az eredmények azt mutatják, hogy a gyerekekkel otthon maradó apák idővel alkalmazkodnak a kialakult körülményekhez, megtanulnak főzni.

„(...) azért nem olyan kaja volt itthon, mint amikor anya itthon volt, mert azért se én, se apa nem tudtunk úgy főzni, mint anya, és néha azért, amikor normális kajára vágytunk, akkor rendeltünk valamit, vagy elmentünk valahová.” (H04, interjúalany gyermeke)

„A férjem főz, azzal nincs probléma, vagy a nagymama, vagy éppen rendel. (...) Azzal nincs baj, mert most már nagyon jól főz. Jó nem fánkot, meg rétest, de húsételekkel nincs gond, meg levesekkel, főzelékekkel, ilyesmit megcsinál.” (K10)

Azokban az esetekben, amikor az apa vagy a nagyszülők maradnak a gyerekekkel, rendszerint előfordul, hogy az idősebb gyerekek is besegítenek a főzésbe, vagy teljes mértékben ők oldják meg azt.

„Dórikám már nagyobb, segít főzni is. Segít nekem. Ha úgy van, akkor a fiamnak is elmagyarázom. A kirántott húst is kisütik, ha arról van szó, úgy hogy odakészítem, aztán akkor csak ki kell sütni, hogy friss kaja legyen nekik.” (K06)

„(...) azokon a napokon, amikor az megoldható, akkor anyukám főz, sőt a lányom is besegít a konyhai főzésbe, takarításba, úgyhogy a gyerekek mindent megcsinálnak.” (K11)

„(...) ha otthon van a nagyobbik fiú, ő tud főzni, és akkor ő is besegít, illetve a nagymamák is besegítenek, de volt arra is példa, hogy előtte való nap megfőzött a feleségem, és akkor másnap ki lett melegítve. Mi csak saját, házi főzésű ételleket eszünk.” (K09)

A mintában szereplő interjúalanyok a gyerekek gondozását-nevelését ellátó nagyszülők főzési szokásait és stílusát egyetlen esetben sem kifogásolták, sőt arról számoltak be, hogy távollétük alatt rendkívüli odaadással gondoskodtak/gondoskodnak gyermekeikről. *„(...) a mama olyan volt, mikor kicsik voltak, hogy bement hozzájuk: »Mit ennétek reggelire? Kakaós csigát vagy kuglófot?« És akkor mondták, jó, mama kiment, ledagasztotta a kuglófot, meg a kakaós csigát, megsütötte reggelire. Tehát így volt nekik.” (K12).* Eredményeim tehát cáfolják Zhang (2018) azon megállapítását, hogy a gyerekek gondját viselő nagyszülők spórolási szokásainak a gyerekek látják kárát.

Az elhangzottak alapján az is látszik, hogy az anyák külföldi munkavállalása nem jelenti azt, hogy gyermekeik étkeztetésével kapcsolatos feladataikat hátrahagyják, teljesen kivonódnak azokból. Az interjúk kutatás mintájában szereplő interjúalanyok családjai körében az a leginkább jellemző, hogy valamilyen formában a külföldön dolgozó édesanya oldja meg az itthon maradók étkeztetését. Az interjúk során ennek két módja hangzott el. Egyrészt a transznacionális családokban rendszeresen előfordul az, hogy az anya, arról az időszokról, amíg távol van, valamelyest előre gondoskodik, megfőzi vagy előkészíti az ételt és lefagyasztja, hogy az itthon maradó családtagoknak csak elő kelljen venni. Ez különösen a kezdeti időszakra jellemző, amíg a gyerekek még kicsik, illetve azokban a kétszülős családokban, ahol az apa nem tudja megoldani a főzést.

„(...) otthon étkeznek. (...) Ha hiszed, ha nem, én vasárnap hajnalban keltem otthon, és megfőztem egy hétre.” (K01)

„Azt szoktuk csinálni, hogyszerdáig főzök neki [interjúalany gyermekének], csütörtökön kajál, pénteken pedig már itthon.” (K02)

„A főzést úgy szoktam megoldani, hogy mielőtt kijövök, akkor olyan dolgokat, amiből tudok többet főzni, akkor azt lefagyasztjuk a hűtőbe, hogyha anyukám éppen nem jól érzi magát, akkor csak kivesznek egy adag fagyasztott kaját, és felmelegítik.” (K11)

„(...) amikor először eljöttem, akkor mindig főztem előre. Aztán akkor betettem dobozokban fagyasztóba, és akkor minden második nap vették elő, ami kellett nekik.” (K06)

Másrészt az Ausztriában dolgozó anyák többsége arról is beszámolt, hogy az iskolai étkezés finanszírozása mellett, illetve azt kiegészítve vagy helyettesítve külföldön megkeresett fizetésének egy

részét itthon maradós családtagjai étkezésére fordítja (vagy fordította a kezdeti időszakban, illetve azokban az esetekben, amikor másképp nem tudták megoldani) olyan formában, hogy minden napra ebédmenüt rendel(t).

„A kéthetes melókat úgy tudtam csak megoldani, hogy mondtam »Gyerekek, hagyjátok a fenébe, veszünk két éthordót, cserélünk, aztán hozzák a kaját.« (...) Nem is lehetett előre főzni sokat, mert a fagyasztóban sem volt mindig annyi hely. (...) Akkor rendelünk egy adagot, aztán akkor mindennap más jön, változatos kaja, és akkor azt megeszik.” (K05)

„Általában van ez a kafetéria, az 40 ezer forint, és ha éjjeles hét van, akkor rendelnek kaját. Meg hát én is hagyok itthon annyi pénzt, amennyi kell, és akkor tudnak rendelni. (...) December hónapban is így volt (...) Mindennap hozták ide a napi menüt. Egy menü 900 forint volt, három menüt kértek. Ugye már december hónapban dolgoztam. Mondtam nekik, hogy akkor arra a hónapra telefonáljatok be ide a Rábapartiba, lehet rendelni a kaját, és akkor mindennap jött az autó. Ez kb. 100 ezer forintba került, de úgy voltunk vele, hogy valamit valamiért.” (K08)

„Iskolában van ebéd mindenkinek. Fizetem az ebédet mindenkinek. Reggeli, ebéd, uzsonna, én azt fizettem. És akkor negyed 5-kor hazaértek, utána Ferinek [interjúalany férje] csak vacsorát kellett adni nekik, vagy uzsonnát.” (K06)

Ezek az eredmények is jól mutatják azt, hogy a családjuktól távollévő szülők, főként az anyák – akik külföldi munkavállalását rendszerint negatív visszhang kíséri –, próbálnak minden szülői szereppel kapcsolatos elvárásnak megfelelni, és amennyire az országhatáron túlról lehetséges, gyermekeik testi–lelki szükségleteit maximálisan kielégíteni. Talán a negatív visszhang, talán saját lelkiismeret-furdalásuk miatt, de úgy tűnik, hogy a külföldi munkával eltelt évek ellenére sem tudtak ezzel a helyzettel megbékélni, és elhinni/elfogadni azt, hogy a fizikai távolság ellenére igazán odaadó és jó szülők, akikre gyermekeik mindig számíthatnak. Ez leginkább abból látható – mint arról már az előző fejezetekben olvashattunk –, hogy szinte minden témakör kapcsán, így a gyerekek táplálkozásával kapcsolatos kérdések boncolgatása során is mondhatni állandó szabadkozást tapasztaltam. Az egyik édesanya például a következőképpen fogalmazott: *„(...) én sokszor úgy mentem ki, hogy hetekkel előre megrendeltem a kaját az étteremből, hogy vigyék nekik. Bevásároltam, lefőztem a kajákat, szóval én nem úgy hagytam ott a családot, hogy na, akkor viszontlátás, és becsukom az ajtót, hanem azért én gondoskodtam arról, úgy szortíroztam a pénzt, hogy jusson arra az időre, amíg nem vagyok otthon.” (K05).*

Az eredmények alapján látható, hogy a szülő(k) külföldi munkavállalása egyértelműen pozitív irányba változtatta meg a transznacionális családokban élő gyerekek táplálkozási szokásait. A magyarországinál magasabb osztrák bér lehetővé tette/teszi a mennyiségileg és minőségileg megfelelő étkezést, és a „többet és jobbat élmény” főként azokban a családokban mutatkozott meg hangsúlyosan, ahol a külföldi munkavállalás előtti mindennapokban nélkülözések között kellett élni: *„(..) egy kész kínszenvedés volt, mert akármelyik ujjadat haraptad, mindegyik fáj.” (K08)* – fogalmazott az egyik interjúalany, egy édesanya és gyermeke pedig a következőképpen idézte fel ezt az időszakot:

„Amikor én elkezdtem itt dolgozni, az egy nyomorkorszak volt nekünk. Egyik nap volt hagymás krumpli, a másik nap volt krumplis hagyma. Nem volt mit ennünk.” (H04)

„Amikor volt ez az időszak, akkor még az iskolában kapott kis tízóráiból is kettőt-hármat elhoztam, mert anya várt itthon, és mindig kérdezte, hogy „»Ettél?«, aztán mondtam, hogy „»Persze, persze. Ettem.«. Mindig mondtam, hogy jóllaktam, meg mindig hagytam valamennyit neki is.” (H04, interjúalany gyermeke)

Az étkezési szokások átalakulását tehát a nagyobb vásárlási szabadság vonta maga után. Az interjúalanyok arról számoltak be, hogy vásárlásaikat kevésbé pénzhez kötöttek végzik, olyan „megkívánt” élelmiszerek megvételét is megengedhetik maguknak, amire korábban nem vagy csak ritkán volt lehetőségük, és ezáltal a főzéshez felhasznált alapanyagok köre is változott, ami sokrétűbb, minőségibb és egészségesebb táplálkozást eredményezett. Emellett az étkezési körülményeket – bár csak néhány család esetében – az étteremben történő étkezés, valamint az ételrendelés lehetősége is módosította.

„A változás annyi, hogy Magyarországon ugye bementünk az élelmiszerboltba, és kerestük az olcsó árukat, a leértékelt árukat, hogy minél kevesebb pénzből vásároljunk napi élelmet, ami szükséges. Itt bemegyünk a boltba, bemegyek mondjuk egytejfőlért, és kijövök egykosárral, egyteli kosárral, és nem okoz gondot. Szóval ez nem vásárlási láz, vagy mánia, hanem csak annyi, hogy megengedhetem magamnak azt, amit Magyarországon nem engedhettem meg magamnak. Sőt, ég és föld a különbség. Ugyanis Magyarországon szegénység van, itt meg jólét. Normális körülmények között vásárolunk, tehát nem orra-szájba, de azt megvehetjük magunknak, amit idáig Magyarországon nélkülöztünk.” (K02)

„(...) én annak idején nem tudtam azt megtenni, hogy elmegyek és bevásárolok anélkül, hogy ne néztem volna meg, hogy mi mennyibe kerül. Persze, most sem az van, hogy akármit megveszek, de nem ugyanúgy vásárlak, mint annak idején. Ha elmegyek, akkor megrakom azt a kosarat, és nem nézem azt, hogy az mennyibe kerül, hanem beleteszem és kész. (...) És a konyha is változott azáltal, hogy azért több mindent be tudok szerezni az anyagiak miatt.” (K09)

„(...) előfordul, hogy az ember kicsit jobban költekezik, de nem veszünk mindennap lazacot, de régebben azért háromszor megnéztem, hogy vegyük vagy ne vegyük, most viszont bátrabban beleteszem a kosárba, ha az ember megkívánja.” (H07)

„Szerintem többet költünk. Kevésbé nézem már az árkülönbségeket. Tehát nem figyelem azt, hogy SPAR-os üdítő legyen, vagy Hey-Ho, vagy Hohes-C, hanem megveszem a drágábbat.” (H09)

„ Sokkal több gyümölcs, minőségibb sajt, minőségibb ételeket tudok megvenni.” (K01)

„Hát minőségibb ételeket eszünk, az biztos. Tehát nem fogom megvenni a teli műanyag majonézt, inkább megveszem a minőségit, ami mondjuk kétszer annyiba kerül, de akkor tudom, hogy normális kerül az asztalra. (...) Vagy lehet, hogy nem az 50 forintos csokoládét veszem meg, ami tömény cukor, hanem mondjuk megveszem a drágábbat.” (H01)

„(...) megengedhetjük magunknak, hogy elmegyünk moziba, eszünk egy pizzát, vagy rendelünk egy pizzát, vagy elmegyünk menüre, vagy ilyesmiket szoktunk. Rendelni, venni, most jobban megtehetjük.” (K06)

Az értekezés ausztriai munkavállalás melletti okokat bemutató részében láthattuk, hogy néhányan húzó tényezőként említették az osztrák termékek alacsonyabb árát és magasabb minőségét, így teljesen érthető, hogy az Ausztriában dolgozó szülők többsége a vásárlásait többé-kevésbé Ausztriában intézi²⁷⁵:

„(...) nagyon sokszor több mindent hoz haza külföldről, mert olcsóbb, mint itthon, és minőségibb is. Ha a Milka csokit megnézzük, az itthonit és az osztrákot, zongorázni lehet a különbséget. Tehát nagyon-nagy különbség van.” (H01)

²⁷⁵ Legalábbis az interjúkészítés időpontjában ez egy bevett szokás volt az Ausztriában dolgozók körében, ami azóta a magas infláció, illetve a 400 forintos euróárfolyam hatására vélhetően változott.

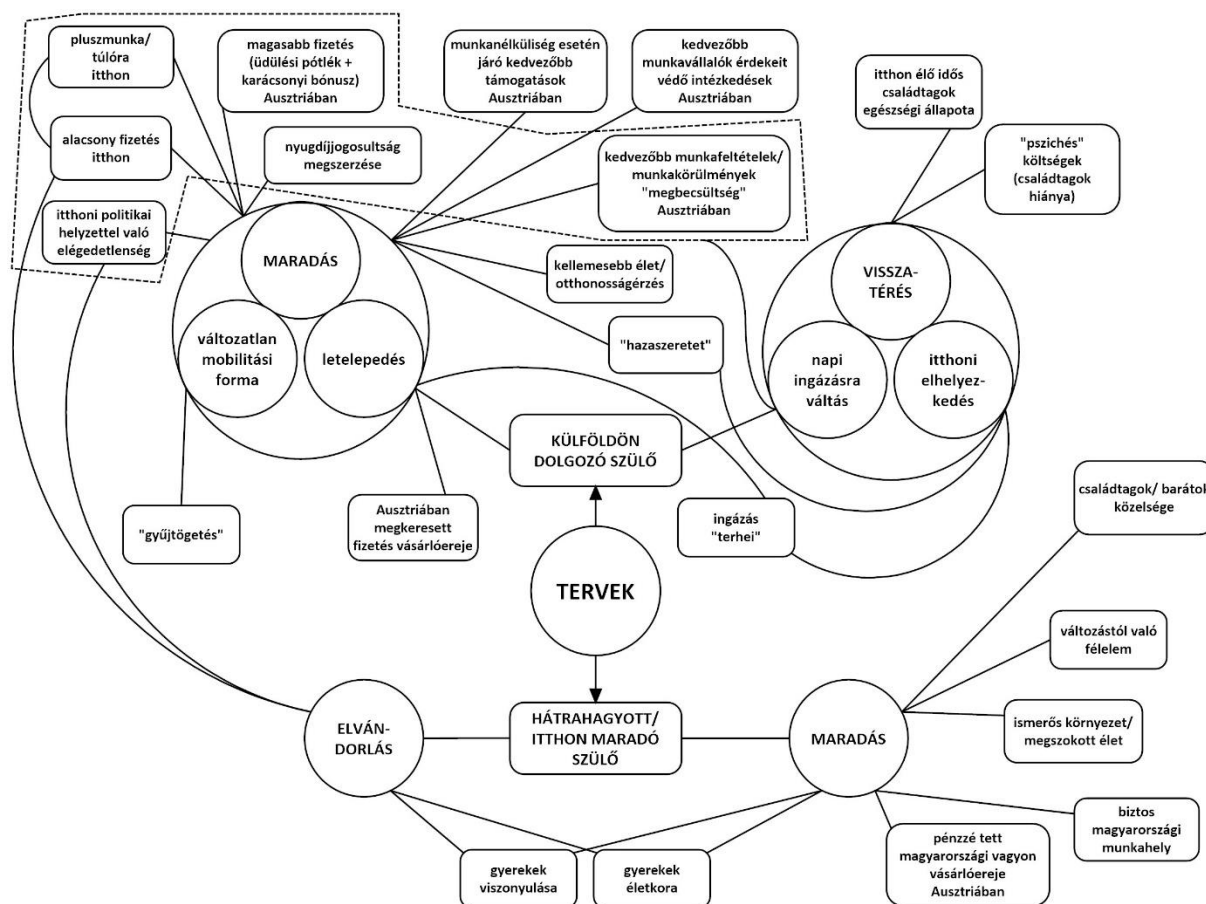
„Jóformán inkább innen szoktam bizonyos dolgokat vinni haza, ami nálunk nem található, vagy itt sokkal olcsóbb úgymond, mint nálunk, mert vannak dolgok, hihetetlen, de tényleg vannak.” (K11)

Az eredmények azt mutatják, hogy a nagyobb vásárlási szabadság nem eredményezett egészségtelen táplálkozási szokásokat a mintában szereplő transznacionális családokban. Az interjúalanyok gyermekeinek többsége egyáltalán nem, vagy csak ritkán eszik gyorséttermi ételeket, csupán egyetlen szülő számolt be arról, hogy külföldi munkavállalása óta több cukros üdítőt fogyasztanak: *„(...) régebben vizet és málnát ittunk, amióta kint vagyok, most inkább üdítőt, pedig az káros a szervezetre, úgyhogy ennek nem vagyok híve.” (K06)*. A gyerekek egészséges súlygyarapodását egy édesanya említette, táplálkozási- vagy evészavar viszont egyetlen esetben sem alakult ki a gyerekeknél.

5.4.2.3 A transznacionális családok jövőbeli tervei

A transznacionális családok jövőbeli terveinek vizsgálata során 22 olyan tényezőt (29. ábra) azonosítottam, ami a „jönni vagy maradni”, illetve „menni vagy maradni” dilemmahelyzetekben a külföldön dolgozó és/vagy hátrahagyott/itthon maradó szülők döntését befolyásolja. A transznacionális élet fenntartását vagy lezárását motiváló tényezők közül 8 már az értekezés 5.4.2.1 *Az ausztriai munkavállalást kiváltó okok* című fejezetében említésre került, hiszen mint írtam, a külföldi munkavállalás melletti döntést kiváltó, és a transznacionális élet fenntartását magyarázó vonzó és taszító tényezők átfedik egymást, azok nemcsak a külföldi döntés meghozatala során meghatározóak, hanem minden olyan helyzetben, amikor a jövőbeli lépések mérlegelése történik. Ebből adódóan nem meglepő, hogy azokat az okokra és tervekre vonatkozó kérdésekhez kapcsolódóan is kiemelték az interjúalanyok.

29. ábra: A jövőbeli tervek tematikus térképe

Forrás: saját szerkesztés

Az értekezés hátrahagyott/itthon maradó szülők migrációs terveit vizsgáló logisztikus regressziós elemzésének eredményei alapján láthattuk, hogy a migráció tervezése a teljes családokban élőkhoz képest a hátrahagyott/itthon maradó szülők körében nagyobb valószínűséggel fordul elő. Míg a migráció komoly fontolgatása vagy már eldöntése inkább azokra jellemző, akiknek házastársa/élettársa távolsági ingázó, addig a hosszú távú (5 évet meghaladó vagy végleges) külföldre költözést jobbra a tartósan külföldön élők hátrahagyott/itthon maradó partnerei tervezik. Az interjúkutatás eredményei ilyen összefüggések vizsgálatát nem teszik lehetővé, mivel a hátrahagyott/itthon maradó családtagok határozott migrációs terveit csak ketten említették²⁷⁶, bizonytalanságukról nyolcan számoltak be: „Néha azért elgondolkodom azon, hogy itthon csak itthon vagyok, de amikor meg kint vagy, akkor meg jól érzed magad kint is.” (H02), 15 esetben viszont úgy nyilatkoztak az interjúalanyok, hogy a hátrahagyott/itthon maradó családtagok nem terveznek külföldre költözni oda ingázó házastársukkal

²⁷⁶ A migrációt tervező egyik szülő férje heti ingázó, a másik esetben pedig a már tartósan külföldön élő szülők tervezik gyermekeiket Ausztriába költöztetni.

vagyott élő házastársuk után. Mivel a külföldön dolgozó szülők közül a közeljövőben senki sem tervezi jelenlegi munkáját magyarországra cserélni: „(...) *ha visszamennék Magyarországra, akkor lenne munkám most is, ugyanabban a székbe vissza tudnék ülni, ahonnan felálltam, de úgygondolom, hogy az nem igazán kíván engem már.*” (K03) – nyilatkozta az egyik interjúalany, így az eredmények alapján összességében látható, hogy a mintában szereplő interjúalanyok körében – azt a két esetet leszámítva, ahol az itthon maradók migráció melletti döntése megjelenik – az érvek és ellenérvek ütköztetését követően a transznacionális élet átmeneti vagy hosszabb idejű fenntartása melletti döntés született. A jövőbeli tervek alapján az alábbi öt transznacionális családtípus különíthető el egymástól:

- 1) Külföldön dolgozó szülő folytatja ausztriai munkáját, átmeneti külföldön tartózkodás és ingázás esetén szeretne Ausztriában letelepedni – családtagok bizonytalanok: 8 család,
- 2) Külföldön dolgozó szülő változatlan mobilitási formában folytatja ausztriai munkáját – családtagok Magyarországon maradnak: 7 család,
- 3) Külföldön dolgozó szülő átmenetileg, változatlan mobilitási formában folytatja ausztriai munkáját („gyűjtöget”), de szeretne hazajönni – családtagok Magyarországon maradnak: 5 család,
- 4) Külföldön dolgozó szülő bizonytalan, szeretne napi ingázásra váltani – családtagok Magyarországon maradnak: 3 család,
- 5) Külföldön dolgozó szülő folytatja ausztriai munkáját, átmeneti külföldön tartózkodás és ingázás esetén szeretne Ausztriában letelepedni – családtagok követik: 2 család.

Látszik tehát, hogy 16 család esetében a transznacionális életmód fenntartása „bizonytalan”, a külföldön dolgozó szülők között vannak olyanok, akiket a szívük visszahúz, ideiglenesen vannak külföldön és bizonyos feltételek teljesülése esetén visszajönnének Magyarországra dolgozni (5 fő), vagy a transznacionális élet terhei miatt napi ingázásra váltanának (3 fő): „*Szeretnék otthon, valahol a határ közelében venni egy házat, és kijárni ide.*” (K10), a hátrahagyott/itthon maradó partnerek közül pedig nyolcan a migrációt még nem döntötték el. Ennélfogva ezek az elhatározások nem tekinthetők véglegesnek, előbb-utóbb a fogadó országba „csábító” és Magyarország elhagyását ösztönző, illetve ezekre ható tényezők figyelembevételével egyik vagy másik irányba eldőlnék.

Bár a külföldön dolgozó és hátrahagyott/itthon maradó családtagok külföldi étellel vagy munkavállalással kapcsolatos vélekedéseit jellemzően eltérő okok magyarázzák, azokat nem lehet teljesen külön kezelni, hiszen együttesen eredményezik azt a döntést, ami az egész család életére hatással van. Ennek ellenére (az átfedések miatt és a könnyebb áttekinthetőség kedvéért) a pro és kontra érveket nem a tervek alapján kialakított transznacionális családtípusok mentén mutatom be, hanem a transznacionális családokban betöltött státusz (külföldön dolgozó vs. hátrahagyott/itthon maradó) szerint ismertetem.

I. AUSZTRIÁBAN DOLGOZÓ SZÜLŐK JÖVŐBELI TERVEIT MAGYARÁZÓ TÉNYEZŐK

Az útnak indulást motiváló és az ausztriai munkavállalás melletti elhatározást fenntartó, így a jövőbeli tervek magyarázataként is megjelenő legfőbb érv egyrészt a magyarországi – sok esetben pluszmunkákkal és túlórákkal megkereshető – bérekkel szemben a lényegesen magasabb osztrák fizetés, ami a rendszeres megtakarítások által lehetővé teszi a tervezést, előre gondolkodást, másrészt az ausztriai munkafeltételekkel, munkakörülményekkel való elégedettség és a kellemesebb légkör, otthonosságérzés hangzott el az interjúk során. Emellett a munkavállaláshoz kapcsolódó nehézségek esetén járó, foglalkoztatáshoz kapcsolódó, osztrák állam által nyújtott támogatások magasabb összegét, az ausztriai nyugdíjra való jogosultság megszerzését, valamint néhány esetben politikai okokat említettek a kérdezettek.

Az interjúalanyok úgy látják, hogy a bérek tekintetében Magyarország messze el van maradva a nyugat-európai országoktól, és az osztrák munkaerőpiacon maradásukat leginkább az készíti, hogy véleményük szerint ez a helyzet a jövőben változatlan marad. Többen kiemelték, hogy szívesen hazajönnének, ha a jelenleg megkeresett fizetésükkel azonos vagy legalább ahhoz közeli összeget itthon is meg tudnának keresni, de jelen körülmények között azok az állandó aggodalomra okot adó élmények visszatartják őket, amelyeket a folyamatos „robotolás” ellenére minden hónapban átéltek, amikor a lakhatási költségeket nem tudták kifizetni és/vagy alapvető szükségleteik kielégítése nehézséget jelentett számukra.

„Attól a perctől kezdve, hogy átléptük a határt, bennem minden megváltozott. (...) Visszanéztem, és akkor azt mondtam, hogy Magyarországra soha többet. Tehát akkor már tudtam azt, hogy csak a jólét következik. És ez így is volt. És tök mindegy, hogy ki lesz a kormányon, ki lesz a hatalmon, (...), teljesen mindegy, nem fogják megváltoztatni az országot, és nem is fognak európai bért bevezetni. Még az európai béreknek a minimumát sem fogják bevezetni Magyarországon. Tehát azért Európát nézve Magyarország annyira el van maradva, hogy borzasztóan. Borzasztóan. (...) Aki elhagyja az országot, én azt mondom, hogy az csak jól teszi. Tök mindegy, hogy milyen végzettségű az illető. Teljesen mindegy. Ha egy orvos elhagyja az országot, a többszörösét kapja külföldön, bárhol külföldön, mint amit Magyarországon keres.” (K02)

„(...) az egy vicc, ami otthon megy. Tehát itt most beszélgetnek, hogy 200 ezer forintos minimálbér. Ez most vicc? Ez egy uniós kereset? Mikor a románoknál többet lehet keresni, akkor ott baj van. Ott valami nincs a helyén. (...) Egy csirkének a csirkeudvar a világ, mert azt ismeri. Ezt az embereknek el kell mondani, hogy nem ez van.” (K12)

(...) Én olyan boldogan hazamennék, tényleg, de pénzből él az ember, és sajnós, hogy ne legyünk az utcán, muszáj vagyok ezt az áldozatot meghozni.” (K05)

„(...) borzalmasan ki van használva otthon a magyar ember. Borzalmasan. Én tudom, mert én ugye lehúztam húszon x évet a gyárakban. Tudom mit jelent éjszaka normázni, tudom, hogy mit jelent éjszaka fél 3-kor elaludni állva a gép mellett, és arra riadni, hogy »Basszus, mi van itt?«, és amikor leülsz a buszon és aludhatnál egy órát, de nem tudsz, mert kattog a fejed, hogy »Úr Isten, most fel tudom adni a csekket? Úr Isten, most tudok-e adni a fiamnak parizert?«, holott túlórázok, holott megszakadok, megdöglök – elnézést, hogy így fogalmazok –, de így egyáltalán nem jó.” (K10)

Az interjú kutatás mintájában szereplő, külföldön dolgozó szülők közül többen felháborodásukat fejezték ki azzal kapcsolatban, hogy Magyarországon bizonyos, társadalmilag fontos és hasznos szakmákban elhelyezkedők (tanárok, egészségügyben dolgozók, közalkalmazottak stb.) anyagi megbecsültsége alacsony, és számos diplomás fizetése jóval az átlagkereset alatt van. Ez a tényező két

felsőfokú végzettséggel rendelkező interjúalany esetében kulcsszerepet játszik abban, hogy inkább házi idősgondozást végeznek a szomszédos országban, és bár képességeik alapján sokkal többre lennének hivatottak, nem terveznek hazajönni.²⁷⁷

„(...) amikor megcsináltam a mesterképzést, utána visszahívtak egy előadásra, 400 ember előtt tartottam beszámolót. Nagyon nagy élmény volt számomra, és nagyon örültem. Akkor beszélgettem a mentorommal, akkor mentek felfelé a fizetések, de 420–430 euró volt akkor a fizetés, és azt mondta, hogy annyi pénzért a fiatalok nem akarnak dolgozni. (...) Én ezt nagyon sajnálom, mert nem azért küzdöttem az egyetemen, hogy eljőjtek ide, és ezt csináljam. (...) Ki a fene gondolta annak idején, amikor a vizsgaidőszakban gyúrtuk a padokat, hogy jaj, csak minden jó legyen, hogy stimmeljen, most meg, amikor találkozok a mentorommal, mondjam neki azt, hogy segget törölök? Hát megette a fene. Ez borzasztó.” (K14)

„Egy tisztességes munkáért, tisztességes bér jár. És igenis, hogy az orvosoknak, az ápolóknak, a közalkalmazottaknak, akik olyan munkát végeznek, oda kell adni a fizetést. És egy diplomával ne már 200 meg 300 ezer forintot keressenek az emberek. (...) A nővéremnek is felsőfokú és középfokú végzettsége van, ilyen mentálhigiéné, meg TB ügyintéző, és nettó 220 ezer forintot keres. Tehát nem, ez nem megoldás. Nem reális. Nem reális. Tehát nem piacképes ez az egész ország. Mellette meg azok az emberek, akik nem érdemlik meg, focisták meg satöbbi, 3–4 millió forintokat tesznek el. És az a baj, hogy ezt mindenki látja, de senki nem tesz semmit. Én nem azt mondom, hogy aki hoz egy olimpiai aranyat, ne kapja meg azt a 30 milliót, nem, de egy városi futballklubba 3 millió forintért focizik egy játékos, mikor egy diplomás ember keres 200 ezer forintot se, aki tanult érte és tett érte, hogy legyen.” (K12)

Számos (majdnem minden második) esetben megfogalmazódott az interjúalanyok részéről, hogy bár nehezen viselik családtagjaik távollétét, és az interjúalanyok közül néhányan úgy nyilatkoztak, hogy boldogabbak lennének itthon, nem látják értelmét annak, hogy olyan körülmények között teljenek mindennapjaik, ami még annyi minőségi, családdal eltöltött időt sem tesz lehetővé, mint amit a mostani helyzetben megengedhetnek maguknak. A munka és magánélet közötti egyensúlyt tehát a kérdezettek abban az esetben tekintik stabilabbnak, ha továbbra is Ausztriában maradnak.

„(...) kérdezzék tőle folyamatosan ismerősök, hogy mikor jössz haza, és akkor mondja, hogy »Minek is jönnek haza? Mennyiért jöjtek haza? Elmegyek itthonról reggel 5 órakor (...), hazaérek este nyolcra, eszek, lefürdök, és alszok, és nem látom a családot, és harmad annyit keresek.«.” (H01)

„(...) azért nem akarok visszamenni, hogy sokat dolgozzak kevés pénzért. Szóval annak nem látom az értelmét, hogy nagyon sokat dolgozzak, és nagyon keveset éljek, vagy legyek otthon. (...) Azt számoltam, hogy reggeltől, hogyha dolgozok 10–12 óra hosszát, akkor én meg tudom ugyanezt a bért keresni, amennyit itt megkeresek, de egész hónapban a munkahelyen kell, hogy legyek, illetve a szombatomat is azzal kell, hogy eltöltsem. (...) Annyit kéne dolgozni, hogy megint csak nem lennénk otthon.” (...) Ameddig a gyerekek iskolába járnak, (...), hacsak valami nagyobb tragikus vagy drasztikus változás nem kényszerít arra, addig nem változtatok.” (K09)

„Ha az otthoni megélhetőség könnyebb lenne, akkor maradnék otthon. Boldogabbak lennénk, hogy ott vagyok mindig, viszont mondhatom, hogy két munkahelyet kellene vállalnom, hogy meg tudjunk élni.” (K11)

„Ha lenne otthon egy ezer eurós fizetés, akkor én nagyon boldog lennék otthon is, vagyha 890, még a kkor is. De ilyen, hogy 200, 300, 400 euró, ebből nem lehet megélni. Vállalni kell még egy munkát. Elmegy az élet az

²⁷⁷ Az értekezés Ausztriában élő/dolgozó magyarok jellemzőit bemutató leíró adatai alapján láthattuk, hogy az osztrák munkaerőpiacon dolgozó nőkkörében a felsőfokú végzettségűek aránya figyelemre méltó, 2020-ban a 25 évfelietiek körében 15%-ot tett ki, és közülük sokan szakképzetséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozásokban dolgoznak. Érdekes, és a témához illeszkedik, hogy az interjúalanyok Facebook-csoportokban történő felkutatása során üzenetet kaptam egy olyan személytől, aki hat éven keresztül, vezető beosztásban dolgozott a Központi Statisztikai Hivatalban, élettársa pedig az egyik budapesti óvodában volt óvónő, és bár mindketten szerették munkájukat, hosszas mérlegelés után, az alacsony magyarországi fizetés miatt Ausztriába költöztek. Jelenleg egy bécsi étterem konyháján dolgoznak konyhai kisegítőként.

ember mellett, mert másra nem összpontosít, csak a munkára, (...). És mit csináltál? Semmit. Hol voltál? Sehol.” (K14)

Az Ausztriában töltött évek abban is megerősítették az interjúalanyokat, hogy az ottani munkakörülmények, főként a munkaidő kiszámíthatósága és a dolgozók megbecsültsége olyan értéket jelentenek, amelyek – korábbi, külföldi munka előtti tapasztalataik alapján – hasonló munkakörben és beosztásban történő itthoni munkavégzésük esetén nem adatnának meg számukra, így újbóli magyarországi elhelyezkedésük esetén azzal nem tudnának azonosulni: *„Egy jó cégnél dolgozom, ahol pontos a fizetés, ki tudsz számolni mindent, megvan a szabadságod, emberként kezelnek, egy olyan környezetben vagy, ahol mindennap odajön hozzád a főnök és kezet fog veled, tudja azt, hogy ki vagy, mi vagy. (...) Ezzel a hozzáállással oda lehet ragasztani valakit. Mikor hazajössz, akkor te meg egy utolsó melós vagy, és mi az, hogy megálltál öt percre, és csináld, és menj és szakadj meg.” (K07).*

A korábbiakban láthattuk, hogy a mintában szereplő interjúalanyok számára fontos a takarékoskodás, és ausztriai munkájuk – főként bizonyos munkakörök esetén – egyik pozitívumát abban látják, hogy ezt lehetővé teszi. Az interjúalanyok közül öten nyilatkoztak úgy, hogy a külföldön történő munkavállalást olyan átmeneti megoldásnak tekintik, amit „gyűjtögetés” céljából folytatnak még egy meghatározott ideig, jellemzően 5–10 évig. Erre elsősorban a gyerekekkel kapcsolatos kiadások finanszírozása, illetve a gyerekek életkezdésének és jövőjének megalapozása motiválja őket, de fontos szempontként jelent meg az éppen aktuális nagyobb összegű kiadások (például házvásárlás, felújítás stb.) finanszírozása, illetve egy olyan tartalék képzése, ami meggátolja azt, hogy a jövőben kölcsön vagy hitel felvételére kerüljön sor.

„Ami engem illet, én azonnal hazamennék, de viszont ugye vannak céljaim, terveim. Ugye most még az autósiskola megy, ezt ki kell fizetni teljesen, a középiskolát a gyerekek befejezzék, ezt mind fizetni kell. Én a terveim szerint maximális öt évet maradok, nem igazán tervezek hosszabb távra.” (K11)

„(...) most például arra gyűjtünk, hogy a gyerekek majd tudjunk venni egy kiadható lakást. (...) ez is már egy ilyen hosszú távú terv, hogy legyen egy ingatlanunk, ami később a gyerekeknek termel bevételt.” (H01)

„Az a helyzet, hogy az ember megkötötte a kezét azzal egy picit, hogy egy házvásárlásba beleálltunk most, és amilyen gazdasági helyzet van mostanában, (...) évekkal tolódnak el azok a számok, hogy mi beköltözhesünk a saját házukba, mert egyszerűen nincs lehetőség arra.” (K03)

„Megmondom őszintén, hogy az autóját annak idején hitelre vette, és nagyon sokat kellett rá fizetnünk, amikor volt a deviza. És azt mondta, hogy soha többé nem fog hiteltől venni semmit. Úgyhogy még gyűjtögetés van.” (H03)

Az ausztriai munka átmeneti vagy hosszabb ideig tartó folytatása melletti érvek között szerepelt a nyugdíjjogosultság megszerzése is, amit legfőképpen a nyugdíjas évek anyagi biztonságának

megteremtése motivál. Ausztriában a nyugdíjkorhatár²⁷⁸ betöltése és 15 év biztosítási idő²⁷⁹ (amiből minimum 7 év munkaviszonyban töltött idő) szükséges az öregségi nyugdíjkérelem benyújtásához²⁸⁰, de az EU-országok állampolgárai már egy év ausztriai munkavégzés után is jogosultak résznyugdíjra. A nyugdíj összegének megállapítása tehát a Magyarországon és Ausztriában szerzett szolgálati idő együttes figyelembevételére alapján történik²⁸¹ (Interreg Austria–Hungary, 2019), és az osztrák nyugdíj fizetésére évi 14 alkalommal kerül sor.

„(...) mivel azt is tudom, hogy az otthoni nyugdíjammal – nem publikusan – kitörölhetem a seggem, csak az ittenire számíthatok. Ezért jó lenne összeszednem itt kint annyi évet, hogy aztán nyugdíjasként megint ne a fogamhoz kelljen verni a garast. Ha megérem.” (K01)

„(...) a számok azok, amik megint csak meghatározzák az én döntésemet, és az pedig az a 15 év, amikor a nyugdíj már elkezd realizálódni. Tehát, ha Ausztriában dolgozol 15 évet, akkor utána már a nyugdíjhoz hozzá tudsz jutni, és ugye az nem mindegy, hogy a magyarországi fizetésekhez kapod a nyugdíjat, vagy pedig esetleg az osztrák fizetés besegít valamennyire.” (K03)

„(...) ha ez a munkája nem szűnik meg, akkor azt mondta [interjúalany férje], hogyszeretne innen nyugdíjba menni. (...) Ő innen tervezi. Úgy tűnik, hogy aki most a felettese ebben az egységben, ő jövőre nyugdíjba megy, és akkor a férjem a várományosa ennek a státusznak.” (H08)

„Ha elmegyek nyugdíjba, akkor is lesz annyi pénzünk, hogy nyugodt szívvel fenntartunk egy lakást, nyugodt szívvel meg tudunk majd ünnepelni egy születnapot, vagy akármit. Itthon, ha megnézem a nyugdíjasokat, nagyon spórolósan élnek. Szóval (...) nyugdíjig én biztos, hogy kint fogok maradni.” (K07)

Mivel Ausztriában csak azok jogosultak munkanélküliség esetén járó ellátásokra, akik életvitelszerűen ott élnek, tehát állandó/elsődleges lakcímmel (Hauptwohnsitz), így letelepedési engedéllyel (Anmeldebescheinigung) rendelkeznek a szomszédos országban, és az ellátás folyósításának ideje alatt minimum heti 20 órában²⁸² rendelkezésre állnak, munkát tudnak vállalni, ebből adódóan érthető, hogy a foglalkoztatást elősegítő és munkanélkülieknek járó támogatásokat (munkanélküli segély²⁸³ és munkanélküliek képzése) az ausztriai munka melletti pozitívumként csak az átmenetileg/tartósan Ausztriában élő, vagy ott tartósan letelepedni szándékozó interjúalanyok említették. Ezenkívül egy interjúalany – akinek férje már 21 éve Ausztriában dolgozik – kiemelte a munkavállalóknak járó

²⁷⁸ Ausztriában a nyugdíjkorhatár férfiak és közalkalmazotti jogviszonyban dolgozó nőke esetében 65 év, a nem közalkalmazotti jogviszonyban dolgozó nők esetében 60 év, ami a szövetségi alkotmánytörvény (Bundes-Verfassungsgesetz – B-VG) rendelkezései szerint 2024. január 1-jétől, évi 6 hónapos emeléssel 2033-ra ugyancsak eléri a 65 évet (Interreg Austria–Hungary, 2019).

²⁷⁹ A nehéz fizikai munkát végzők nyugdíjához (Schwerarbeitspension) az öregségi nyugdíjkérelem benyújtását megelőző 20 éven belül 10 nehéz fizikai munkával töltött év is elegendő, feltéve, ha az igénylő betöltötte a 60 éves kort, és 45 év biztosítással fedezett évvel rendelkezik. Lásd: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1101&intPageId=4407&langId=de>

²⁸⁰ A teljes nyugdíjjogosultság megszerzéséhez 45 év biztosítási idő szükséges.

²⁸¹ A nyugdíjszámításról bővebben: Interreg Austria–Hungary, 2019, p. 7–8.

²⁸² Fogytékkal élő gyermek gondozása esetén heti 16 órában.

²⁸³ Az Ausztriában járó munkanélküli segély összege a legutóbbi munkabér alapján kerül meghatározásra, de amennyiben nem éri el az osztrák „minimálnyugdíj” (Ausgleichzulagenrichtsatz) összegét (kb. ezer eurót), kiegészítésre kerül. Alapesetben 5 hónapig jár, de a biztosítással fedezett évek számával a folyósítás időtartama is növekszik (pl. az utolsó 5 éven belül 3 év munkanélküli járuléki fizetési kötelezettséggel járó foglalkoztatás esetén 7 és fél hónapig jár). Erről bővebben: Interreg Austria–Hungary (2020).

végkielégítés új rendszerét (“Abfertigung NEU”), ami a “klasszikus” módon²⁸⁴ történő kifizetés (“Abfertigung ALT”) helyett 2003. január 1-től, a munkavállalók érdekeinek védelme céljából került bevezetésre.²⁸⁵ Látszik tehát, hogy nem csupán az osztrák bérek, hanem a munkanélküliség esetén járó támogatások és munkavállalókat védő garanciális intézkedések is „odakötik” a munkavállalókat az osztrák munkahelyekhez.

„Ausztriában én azt érzem, hogy támogatást kapok. Például jelen pillanatban is az az iskola, amit nekem a munkaügy fizet, az több mint három millió forintba kerül. (...) Mindemellett én kapok havi 1 200 euró munkanélküli segélyt. Otthon meg kap 100 ezer vagy 120 ezer forintot az ember. Az egy albérletet nem fedez. Igazából ezek azok a dolgok, amiken elgondolkozom. (...) Tehát itt Ausztriában innentől kezdve azt mondhatom, hogy Ausztria számíthat rám. Tehát számíthat arra, hogy én itt fogok dolgozni, itt fogok élni, itt fogok adót fizetni, nem fogok simliskedni, mert én ezt nem fogom soha elfelejteni, hogy én egy ilyen dolgot kaptam. (...) Tehát lehet, hogy belém ölt az állam egy év alatt 20 ezer eurót, de én a 4 500 eurós fizetésemből egy havi 1 500-at lazán le fogok adózni.” (K04)

„Itt, aki elmegy egy munkanélküli segélyre, (...) az kap minimum ezer eurót, az 350–360 ezer forint. Most otthon, aki elmegy dolgozni napi 24 órában hétfőtől szombatig, az akkor sem kap 350 ezer forintot.” (K02)

„Magyarországon három hónapig kapsz munkanélkülit, utána meg futhatsz fejvel a falnak, mert nincs munkád. Mert a kutyát nem érdekli, hogy miből fizeted a TB-det. (...) Magyarországon ilyen téren te magadra vagy hagyva, Ausztriában nem.” (K08)

„Van egy ilyen külön kasszán elkülönített számlájuk, amire úgy mond a végkielégítésüket gyűjtik. Erről minden évben kapnak adatot, hogy éppen hogy áll ez az összeg. Őneki [interjúalany férjének] is most már több ezer euró. Ha ő most úgy dönt, hogy nem a nyugdíjkorhatár betöltésével megy nyugdíjba, hanem előnyugdíjba, akkor ezt az összeget kiveheti. (...) Ezt a végkielégítés helyett csinálták, mert ugye sok munkáltató visszaélt a végkielégítés nem kifizetésével, viszont azzal, hogy havonta ezt az összeget be kell fizetnie az osztrák munkáltatónak, így, ha a férjem elveszti az állását, és nem talál bizonyos időn belül, akkor nyugodtan ehhez az összeghez hozzányúlhat. Ez egy nagyon jó rendszer.” (H08)

Az ausztriai munkavállalást motiváló (húzó/pull) tényezőként a kellemes légkör, otthonosságérzés szintén csak az átmenetileg vagy tartósan a szomszédos országban élő kérdezettek körében jelent meg. Látszik, hogy az e mobilitási formát választó szülőknek idővel sikerült olyan szociális kapcsolatokat kialakítani, amelyek valamelyest ellensúlyozták/ellensúlyozzák a honvágyat, és sikeres integráció még inkább motiválja őket arra, hogy családtagjaikat is maguk után csábítsák: *„Megmondom őszintén, hogy én is szívesebben mozgok már itt. (...) Úgy jöttem ki, hogy otthagynom az országot, de nyilván az embernek azért honvágya volt. Igazából nem az ország hiányzott nekem, hanem a barátaim hiányoztak nagyon. Viszont az évek alatt azért itt is lett egy komolyabb baráti köröm, akikre bármikor számíthatok, és ugyanúgy az otthoni barátaimmal is tartom a kapcsolatot. (...) Nekem az otthon fogalma így az évek alatt elkopott. Tehát, ha azt mondom, hogy jövök haza, akkor én ide jövök haza. Meg most már nem is szoktam mondani Magyarországra, hogy otthon, hanem csak Magyarország.” (K04).*

²⁸⁴ A munkáltató a munkaviszony megszűnése esetén egy összegben fizeti ki a munkavállaló részére a ledolgozott évek, illetve a munkaviszony megszűnésének típusa alapján járó végkielégítést. Lásd: https://www.arbeiterkammer.at/beratung/arbeitsrecht/abfertigung/Abfertigung_neu.html

²⁸⁵ A rendszer lényege, hogy a munkaadó járulékbefizetéseiből (BV járulék, amely összege a mindenkorai járulékalap 1,53%-a) az évek során egy végkielégítési alapon gyűlik egy olyan összeg, amelyből a munkaviszony nem munkavállaló általi felmondással, jogos azonnali elbocsátással vagy jogosulatlan azonnali kilépéssel történő megszűnése és legalább 36 hónap BV járulék befizetése esetén kerül kifizetésre a munkavállaló részére a végkielégítés. Az összegyűlt összeg munkavállalói felmondás esetén sem vész el. Bővebben lásd az osztrák Munkakamara (Arbeiterkammer) oldalán: https://www.arbeiterkammer.at/beratung/arbeitsrecht/abfertigung/Abfertigung_neu.html

Bár a magyarországi béreket, családi és foglalkoztatási támogatásokat, munkafeltételeket és munkakörülményeket illető bírálatok mind arról tanúskodnak, hogy az interjúalanyok többsége elégedetlen az itthoni helyzettel, nyíltan megfogalmazott kormányellenesség csak két esetben – szintén csak az életvitelszerűen Ausztriában élők körében – jelent meg olyan taszító (push) tényezőként, ami a jövőre vonatkozó tervekre is hatással van.

„Sokan azt mondják, hogy én ezt nem bírom, hazamegyek, viszont nagyon sokan úgy gondolják, mint én is, hogy nem megyünk többet haza Magyarországra, amíg legalábbis a politikai helyzet nem változik.” (K10)

„Elgondolkodtam tulajdonképpen azon, hogy leteszem az osztrák állampolgárságot, tehát hogy jelentkezek rá, hogy szeretném felvenni. Csak ugye itt az van, hogy ha felveszed az osztrákot, akkor elveszted a magyart, vagy éppen amelyik van, mert Ausztriában nincs kettős állampolgárság, vagyis van, de csak kivételes esetekben, és valószínűleg az enyém nem lenne az csak azért, mert én azt akarom. De nem tudok okot mondani, hogy miért tartanám meg. És megmondom őszintén, hogy én gondolkodtam azon, hogy miért tartanám meg, és hát sajnos nem nagyon jutott eszembe pozitív dolog Magyarországgal kapcsolatban. Nem magával az országgal, hanem a kormánnyal kapcsolatban.” (K04)

Az értekezés külföldön dolgozó szülők mentális állapotát vizsgáló eredményei azt mutatták, hogy az ingázás az érintetteknek negatív hatással van, fáradtságot és stresszes lelkiállapotot eredményez. Ezen eredmények alapján a korábbiakban már feltételeztem, hogy az állandó „úton levés” állapotából való kilépés szándéka motiválhatja a külföldre költözést, és ez a tervekhez vonatkozó eredmények alapján is látszik. Ugyanakkor azt mutatják az interjúk során elhangzottak, hogy ez a tényező nemcsak a migrációs terveket erősíti meg, hanem a hazaköltözési/itthoni elhelyezkedési szándékokat is. Noha látszik, hogy a „hazavágyók” a közeljövőben nem szándékoznak megszakítani gyűjtögetés célú külföldi munkavállalásukat, a transznacionális élet és az ingázás nehézségei miatt legszívesebben itthon, a család közelségében helyezkednének el: *„(...) most már beleunt [interjúalany férje] a sok ingázás, meg az ezzel járó ideg, a határ, a Covid, dugó, baleset, nem tudom én mi. Mert a munka jó, arra azt mondja, hogy hiányozna, csak maga az odajutás nem.” (H09)*. Ez az igény főként az életkor előrehaladtával jelentkezik, de az egyik interjúalany arról számolt be, hogy az egyik hazautazása során átélt balesete vette el a kedvét az ingázástól.

„ Öregszen, és tudod, ahogy öregszik az ember, úgy fogy az erő, az energia, vagy a lendület. Egyre jobban felmerül ez a »jó lenne otthon«.” (K01)

„(...) egy ős kiszaladt, és én beütöttem a fejemet. (...) koponyarepedésem lett, és azóta minden egyes alkalom nehezebb. Úgy veszem észre, hogy a gyerekeknek is, mert ők azt úgy fogták fel, hogy akkor meghalhattam volna. (...) azóta egyre inkább nincs kedvem kijönni. (...) Akkor volt az egyetlen olyan alkalom, hogy csak éjrelek haza, hogy lássam még egyszer a gyerekeimet.” (K11)

Egyértelmű tehát, hogy az állandó ingázó életmód idővel a helyzetbe való belefáradást eredményezi, egyes esetekben a külföldi letelepedést, míg más esetekben a visszatérést ösztökélheti, az egyik külföldön dolgozó szülő viszont úgy látja, hogy a külföldön megkeresett fizetés összege (hiszen nem tervez magyarországi munkára váltani) és annak vásárlóereje együttesen határozza meg a döntést: *„Az a helyzet, hogy annyira jól meg nem keresek. Tehát most csúnyán fogok fogalmazni, szarból fosba minek menjek. (...) itt 5 ezer forinttal nem engedem el a gyerekedet osztálykirándulásra. Tehát amikor elmennek a gyerekek, 100–200 eurókat be kell fizetni egy kirándulásra, 400–500 euró egy lakás bérlete. (...) Most havi szinten 700 eurót*

rezsivel együtt kitermelni, ahhoz ketten kéne keresni elég jól. Itt is lehet élni, de nem úgy, mint ebből a pénzből otthon.” (K12).

Egyértelmű – mint az már sokszor elhangzott az interjúk eredményeinek bemutatása során –, hogy a legnagyobb motivációs erővel a családtagok, barátok hiánya miatt felmerülő pszichés költségek bírnak. Azok az interjúalanyok, akik (vagy akikre vonatkozólag házastársaik) említették, hogy szeretnének magyarországi munkára, vagy napi ingázásra váltani, ezt a döntésüket elsősorban ebből az okból kifolyólag tervezik meghozni. Emellett három interjúalany kiemelte, hogy idős szüleik egészségi állapotának romlása is egy olyan tényező, ami miatt bármikor elindulnának hazafelé: „(...) én azt nem tudnám megcsinálni, hogy otthonba berakjama szüleimet.” (K02) – hangzott el az egyik interjú során.

A tervek szerint kialakított transznacionális családtípusok alapján összességében tehát látszik, hogy az interjúalanyok harmadát szíve itthon élő családtagjaikhoz és barátaikhoz visszahúzza, abba az országba, amit a külföldön töltött évek ellenére igazi hazájuknak érznek, és ahol jól érzik magukat.

„Én bízok benne, hogy minden évben jobb lesz otthon. Nem tudom, hogy mennyire lesz igaz, de nem igazán szeretném az egész életemet ledolgozni távol a családtól. (...) Én is jobban szeretem az otthoni életet, az ismerősök, a barátok, a környezet. Nekem ez egy teljes idegen világ. Én csak a megélhetés miatt jövök, de a kiköltözésen soha nem gondolkodtam.” (K11)

„Munkakört mindenképp szeretne váltani [interjúalany férje], de nem feltétlenül szeretne hazajönni Ausztriából. (...) Többet szeretne itthon lenni a gyerekekkel és velem. Illetve én most GYES-en vagyok, és készülök vissza dolgozni, és most már látja, hogy egy pedagógus feleség, és egy vendéglátós férj teljesen ellentétesen van itthon, úgyhogy most munkakört is szeretne váltani, hogyhétvégén itthon lehessen, és akár nyáron is legyen szabadideje.” (H07)

„(...) abban az esetben, ha ápolni kellene [interjúalany édesanyját], akkor nem jönnék tovább, mert egy idegen személyt nem ápolok azért, hogy otthon anyukámat más ápolja. Én úgy érzem, hogy az az én kötelességem, az én felelősségem, és akkor azt én fogom csinálni.” (K11)

„(...) az életszínvonal sokkal jobb lenne, mint otthon, ez tény és való, de azért én mégiscsak magyarnak érzem magam. Én örülnék, ha már haza mehetnék. Otthon mégiscsak a saját nyelvemen beszélek. Ott nem kell elgondolni kétszer, hogy most mit akarok mondani, jól mondom-e ki vagy nem jól mondom ki, hanem ott egyszerűen csinálom a dolgom és kész.” (K05)

„(...) azért magyarok vagyunk, én azt mondom, hogy magyarok vagyunk. Ha ide kijönnénk, akkor is magyarok lennénk, én ezt soha nem felejtetem el. (...) Szép helyen vagyok itt is, tényleg szép, de azért az otthon az otthon.” (K06)

I. HÁTRAHAGYOTT/ITTHON MARADÓ SZÜLŐK JÖVŐBELI TERVEIT MAGYARÁZÓ TÉNYEZŐK

A családtagok és barátok közelsége nemcsak a külföldön dolgozó szülők visszatérési terveit magyarázza, hanem az itthon élők maradását, illetve bizonytalanságukat is. E szempont jövőbeli tervekben játszott szerepe a Magyarországon élő családtagok körében a leginkább hangsúlyos volt. Elsősorban a gyerekek és nagyszülők közötti szoros kapcsolat jelent meg maradás melletti érvként, de néhány interjúalany megnyilvánulásában a hazaszeretetet is érződött.

„(...) a nagyszülőktől nem akarjuk, hogy a gyerek távol legyen, mert nagyon szoros a kapcsolattuk, de a nagyszülők azt mondták, hogy ha mi így szeretnénk, akkor ők elfogadják, meg előre nézzünk, ne visszafelé. De nem tudom, dilemma. Erre nem tudok választ adni, mert ez egy olyan dilemma, ami a mindennapjainkban benne van, és még mi sem tudjuk, hogy mi lenne a jó.” (H09)

„Nagyon sokan megkérdezték, hogy miért nem megyünk ki. Ennek nagyon egyszerű oka van: az, hogy én ide születtem. Én magyar vagyok, itt vannak a gyökereim, itt van a maradékcsaládom, az unokatestvéreim. Meg én már itt kiépítettem magamnak egy ilyen kis otthonot, itt van az életem.” (H04)

Az ismerős környezet, a megszokott élet, és a biztos magyarországi munkahely ugyancsak maradásra ösztönzi a hátrahagyott/itthon maradó szülőket, és az eredmények alapján úgy tűnik, hogy a transznacionális élet fenntartását magyarázza az is, hogy az itthon élő szülő fél a változástól, például életkorából kifolyólag, vagy azért, mert nem beszéli a német nyelvet.

„(...) én nem gondolom, hogy a jövőben esetleg ebben olyan változás lenne, hogy a párom külföldre költözik. Mondom, neki lett egy beosztása, ez a boltvezetőség, ő jól érzi magát ebben, ő nem akar ezen változtatni.” (K03)

„(...) megszokja az ember azt, hogy távol van, de én már nagyon sokszor mondom azt, hogysok. Lehet, hogy korból kifolyólag. Arról is ugye beszéltünk, hogy mi lenne, ha kiköltöznének, de ő [interjúalany felesége] nem nagyon szeretné. Azt mondta, hogy ez a német nyelv nagyon idegen. De amúgy, ha Dana kint dolgozna Ausztriában, akkor mindegyikünk kint lenne Ausztriában. Azért nem vagyunk kint Ausztriában, mert Dana nem akar kijönni Ausztriába, mert ő nem beszél németül. És mondta, hogy ő nem is akar megtanulni németül, mert neki ez nem fekszik. (...) Ebből már amúgy volt vitánk. (...) Most ha én fogom, és kirángatom Ausztriába, akkor úgyse lesz jó. Szereti ott a munkáját, én szeretem itt a munkámat. Hát ez egy ilyen kapcsolat.” (K07)

„Előttem a céloim van, tudom, hogy miért jöttem ki, aztán hogy merre lépek, hová lépek, azt még nem tudom. (...) a férjem fél. Van egy félelem benne, de én amióta kint vagyok, győzögetem, mert nekem is könnyebb lenne. De látom rajta, hogy fél ettől a változástól. Tehát nem ez a típusú ember, aki könnyen változtat.” (K13)

„A tervem az lenne, hogy csábítom őket is ide ki, csak a párom fél, amit egyébként megérték. (...) Nagyon sokan félnek egyébként.” (K04)

„Nagyon bánom, hogy 10–15 évvel ezelőtt, amikor még csak 2 gyerekünk volt akkor én nagyon bánom, hogy mi nem mentünk. Én azóta mennék. A férjem már 60 éves, ő már nem menne.” (K08)

A két ország közötti életszínvonalbeli különbség, a pénzzé tett magyarországi vagyon vásárlóereje a hátrahagyottak/itthon maradók körében ugyanúgy megjelenik migrációs döntéstől visszatartó, korlátozó tényezőként, mint a külföldön dolgozó szülőknél. Az egyik interjúalany például a magyarországinál jóval magasabb ingatlanárak miatt tartja elérhetetlennek, hogy a megszokott életszínvonalon és körülmények között éljen a szomszédos Ausztriában: *„(...) ha még mindent el is adnék, a házat, a kertet, a mindent, abból a pénzből, amit kapnék, nem tartom valószínűnek, hogy egy hasonló kaliberű házat össze is tudnék hozni kint.” (H04).*

Az eredmények alapján az is látszik, hogy az itthon élők külföldre költözése nem csupán saját igényeik és akaratuk alapján dől el, hanem arra nagy hatással vannak a külföldön dolgozó szülő jövőbeli tervei, valamint helyzete, például a jelenlegi munkavállalását meghatározó körülmények. Egy interjú során az Ausztriába ingázó partner migrációt „gátló” helyzete a következőképpen mutatkozott meg: *„(...) ha a fiamék nem állnak odébb, mivel ők Közép-Amerika, Dél-Amerika felé is nagyon tendálnak, akkor lehet, hogy nyugdíjas időnkre odaköltöznénk, ki hozzájuk. Ők mindig mondják, hogy miért nem megyünk, és milyen jó lenne, ha mi is ott kint állnánk munkába, viszont a férjemnek olyan jó ez a munka, hogy én nem is akarok rá súlyt helyezni. Én elmennék szívesen külföldre, megpróbálnám, viszont őmiatta valószínűleg nyugdíjas korunkig így maradunk. (...) ezt majd meglátjuk. A gyerekek nagyon szeretnék, úgyhogy lehet, hogy majd egy többgenerációs házba költözünk össze időskorunkra.” (H08).*

Az értekezés migrációs terveket vizsgáló logisztikus regressziós modelljeinek eredményei kapcsán feltételeztem, hogy a külföldre költözéssel kapcsolatos tervek háttérében olyan tényezők is állhatnak, amelyek migrációban játszott szerepe a rendelkezésre álló adatok alapján nem vizsgálható. Egészen pontosan a családhoz tartozó időskorú személyek, valamint a gyerekek létét emeltem ki olyan tényezőként, ami a külföldre költözés akadályává lehet. Láthattuk, hogy az időskorú családtagok egészségi állapotának visszatérésben játszott szerepe az interjúkutatás mintájában szereplők körében is megfigyelhető, ugyanakkor az itthon élők közül senki sem említette, hogy időskorú családtagok ápolása, gondozása miatt nem tud, vagy nem akar külföldre költözni.²⁸⁶ A gyerekek léte viszont a szülők migrációs terveit jelentősen befolyásolja, egészen pontosan életkoruk és akaratuk az, ami hatással van a velük élő, felügyeletüket ellátó szülők döntéseire. Az interjúalanyok közül többen kiemelték, hogy az itthon élő család külföldre költözését a gyerekek életkorához próbálják igazítani, a gyerekek olyan életkorában tervezik a migrációs döntést meghozni, amikor – meglátásuk szerint – a lehető legkisebb sérülést szenvedik el. Természetesen a migrációt gátolhatja, hogy a szülők nem akarják gyermekeiket a megszokott környezetükből kiszakítani, de amennyiben ezt mégis megteszik vagy tervezik megtenni, akkor a költözést minden esetben úgy időzítik, hogy arra a tanév befejezésével vagy a diákélet után kerüljön sor. Egy ilyen döntés viszont minden esetben a gyerekek véleményének meghallgatása után, óhajaik figyelembevételével dől el.

„Azt mondtam neki [interjúalany férjének], hogy én már ezt nem akarom tovább csinálni. Így ő is belátta. (...) Ő most 54 éves, én idén leszek 50 éves, tehát igazából úgy vagyunk vele, hogyha most nem jövünk, akkor már nem fogunk. (...) A gyereknél is néztük, hogy ne az legyen, hogy nyolcadikban úgy hozzuk ki, hogy becsöppen egy olyan közösségbe, ahol csak németül kell beszélni.” (H05)

„(...) amíg Kitti itt van, meg egyetemista, addig én nem, de ha már úgy van, hogy a Kitti sem annyira kötött, akkor kimegyünk külföldre, és akkor együtt összeszedünk annyi pénzt, hogy legyen annyi tartalékunk, ami nekünk a kis hátralévő életünkben elég, és akkor már ne kelljen többet dolgozni.” (H04)

„(...) azért nem mozdulunk, mert ő [interjúalany gyermeke] itt van, de szerintem őt is meg tudjuk majd mozdítani. Én szeretném amúgy, ha nem kellene innen elmenni, de annyira reménytelennek látom. (...) egyre jobban hajlok arra, hogy menjünk külföldre. (...) és ha a gyerek azt mondja, hogy én menni akarok külföldre, ott akarok élni, akkor jó, »Csomagolj! Van bőröndöm, majd kimegyek veled.«.” (H01)

Végül az eredmények alapján látszik az is, hogy azok a külföldön történő munkavégzés folytatására ható, illetve vándorlási döntés fontolgatásában közrejátszó tényezők, amelyek a külföldön dolgozók esetében megfigyelhetők, valamelyest a hátrahagyott/itthon maradó szülők migrációs terveit is befolyásolják. Érdekes ugyanakkor, hogy míg a külföldi munkatapasztalattal rendelkezők terveire a külföldi munkavállalásra motiváló (húzó) és a Magyarország elhagyását ösztönző (taszító) tényezők együttesen hatással vannak, addig az itthon élő „bizonytalan” és „menni akaró” családtagok jövőbeli terveit inkább az utóbbi, push tényezők (elsősorban az itthoni politikai helyzettel való elégedetlenség) alakítják: *„Megmondom őszintén, hogy jelenleg a politikai helyzet itthon, az nagyon nem tetszik. Nem azt látom,*

²⁸⁶ Véleményem szerint ez az eredmény az alacsony minta nagyság miatt van így, de egy nagyobb mintán végzett kutatás során a családhoz tartozó időskorú személyek rossz vagy romló egészségi állapota is megjelenne a migrációt gátló tényezők között.

hogy jó irányba menne az ország. (...) én azt látom, hogy nem támogató a kormányzat, látszatintézkedések vannak. Látszólag ad, egyébként pedig inkább elvesz, mint ad. Korlátoz. Nem Európa felé haladunk. Nem tartom befogadónak az országot, ellenségkép gyártás folyik. (...) És én nem szeretném, hogy a gyerekem egy hamis ellenségképben élje le az életét, és féljen mindenkitől, aki nem magyar. Ezt teljes butaságnak tartom. Miért ne tanulhatnának egymástól a nemzetiségiek? Tehát most miért ne ismerjem meg én a török kultúrát, vagy az albán kultúrát, vagy bármit? (...) Nagyon messze vagyunk nyugattól.” (H01) Meglátásom szerint ez egyrészt azzal magyarázható, hogy a kutatás mintájában szereplő hátrahagyott/itthon maradó interjúalanyok többségének nincsenek külföldi munkatapasztalatai, tehát a külföldi élet külföldön dolgozók által említett „szépségeit” kizárólag hallomások alapján ismerik, így azok kevésbé hatnak döntéseikre, másrészt – és ez a fontosabb indok – házastársuk külföldi munkavállalása miatt nincsenek már abban a szorult anyagi helyzetben, hogy egy határral odébb, idegen országban kelljen keresniük a boldogulást.

6. Összegzés

Kutatásom fő céljait a Demográfia és Szociológia Doktori Iskola nevében is megjelenő diszciplináris kettősségéhez illeszkedve, demográfiai és szociológiai aspektusokat is érintve határoztam meg.

E célok a következők voltak:

- egyrészt bemutatni az Ausztria és Magyarország közötti munkavállalási célú mobilitási folyamatokat, azok főbb trendjeit, területi mintázatait és típusait, valamint az osztrák munkaerőpiacon dolgozók szociodemográfiai jellemzőit;
- másrészt feltárni a családtól való elszakadással járó külföldi munkavállalás elterjedtségét és okait, a külföldi munka miatt kiskorú gyermekeiktől hosszabb-rövidebb ideig távollévő (átmenetileg/tartósan külföldön élő vagy távolsági ingázó) szülők demográfiai profilját és transznacionális gyakorlatait, a transznacionális életmód családon belüli hatalmi és szerepviszonyokra, családtagok közötti kapcsolatokra és családtagok életére gyakorolt hatásait, valamint a transznacionális családok tagjainak jövőbeli terveit.

A kutatás során kevert módszertant (mixed methods), azon belül összetartó párhuzamos felépítést (convergent parallel design) alkalmaztam, amelynek lényege, hogy a téma vizsgálatához egymástól független kvantitatív és kvalitatív adatokat egyaránt felhasználtam, majd a két módszertani irányt összekapcsoltam az eredmények interpretációja során.

A kutatási célok vizsgálatához felhasznált adatok és elemzési technikák az alábbiak voltak:

- Az ausztriai munkavállalás trendjeit, területi mintázatait, és az osztrák telephelyen dolgozók szociodemográfiai jellemzőit a Munkaerő-felmérés 2003–2020-as adatállományai, valamint a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus személyi- és lakás-adatbázisának, illetve a mikrocenzus *Nemzetközi vándorlás* című kiegészítő felvételének átmenetileg és tartósan külföldön tartózkodó személyekre vonatkozó adatai (D és E blokk) alapján vizsgáltam leíró statisztikai módszert alkalmazva.
- A transznacionális családok jellemzőinek feltárása a 2011-es népszámlálás és a 2016-os mikrocenzus személyi, család és lakás adatai alapján, egyváltozós statisztikai módszerrel történt.
- A Magyarországon élő kiskorú gyermeket nevelő, átmenetileg, tartósan vagy időszakosan távollévő (távolsági ingázó) szülők demográfiai profiljának vizsgálata céljából a 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus személyi adatbázisában, valamint a mikrocenzus *Nemzetközi vándorlás* című kiegészítő kérdőívmoduljának átmenetileg külföldön tartózkodókra vonatkozó adatai (D blokk) alapján végeztem egyváltozós elemzést. A távollévő szülők transznacionális kapcsolatainak feltárása az utóbbi adatbázis adatait felhasználva, logisztikus regressziós elemzési módszer alkalmazásával történt.

- A transznacionális életmód érintettek közérzetére, érzelmi–hangulati állapotára vonatkozó hatásainak vizsgálatát, illetve a migrációs tervek feltárását a 2016. évi mikrocenzus részét képező *Szubjektív jóllét* kiegészítő felvétel, valamint a *Nemzetközi vándorlás* migrációs tervekre vonatkozó blokkjának (A blokk) adatállományai tették lehetővé. Mindkét kérdéskör vizsgálatához logisztikus regressziós modelleket alakítottam ki.
- Végül minden olyan külföldi munkavállalás okaira, családok életére gyakorolt hatásaira, valamint a külföldön dolgozó szülők és Magyarországon élő családtagjaik jövőbeli migrációs terveire vonatkozó kutatói kérdést, amelyre a kvantitatív adatok nem adtak kellő magyarázatot, kvalitatív módszerrel, egy interjú felmérés keretében vizsgáltam. 25 olyan szülővel készítettem félig strukturált interjút, aki transznacionális családhoz tartozik: olyan 18 éven aluli, Magyarországon élő gyereke(ke)t nevelő családhoz, ahonnan legalább az egyik szülő átmenetileg vagy tartósan Ausztriában tartózkodik, illetve hetente vagy ennél ritkábban Ausztriába ingázik (távolsági ingázó). Az interjúk feldolgozása során kvalitatív tartalomelemzést (content analysis – CA), azon belül tematikus elemzést (thematic analysis – TA) alkalmaztam.

A vizsgálati célokhoz illeszkedve kutatói kérdéseimet négy témakör mentén alakítottam ki:

- I. munkavállalási célú nemzetközi mobilitás trendjei és jellemzői;
- II. transznacionális családok száma és jellemzői;
- III. külföldön dolgozó szülők jellemzői;
- IV. transznacionális mobilitás okai, családok életére gyakorolt hatásai, valamint az érintettek jövőbeli tervei.

A továbbiakban kutatásom legfontosabb eredményeit e kérdéskörök és a hozzájuk kapcsolódó kutatói kérdések mentén foglalom össze.

I. A munkavállalási célú nemzetközi mobilitás trendjeinek és jellemzőinek vizsgálatához kapcsolódó kutatói kérdések:

1. *A Magyarországról Ausztriába történő munkavállalási célú mobilitás az ezredforduló óta napjainkig hogyan alakult más országokba irányuló mobilitási trendekkel összehasonlítva? Történtek-e jelentősebb változások e mobilitási folyamatok intenzitásában és területi mintázataiban ebben az időszakban?*

A Munkaerő-felmérés adatai szerint a külföldi telephelyen dolgozók (átmenetileg külföldön tartózkodók és ingázók) száma az évezred eleje óta egészen 2016-ig intenzíven, közel nyolcszorosára nőtt, amely növekedésnek 2016 után az Egyesült Királyság Európai Unióból való kilépési szándékának bejelentése, majd az utóbbi években a koronavírus-világjárvány vetett véget, de a külföldön dolgozó, magyarországi háztartáshoz tartozó személyek száma 2020-ban még így is közel 100 ezer fő volt. A

külföldi telephelyen dolgozók fő célországai közé Ausztria és Németország tartozik, de a két ország közül a 2003–2020-as időszakban minden évben az osztrák munkaerőpiacon dolgoztak a legtöbben.

Az Ausztria irányába történő munkavállalási célú elvándorlás és ingázás már az Európai Unióhoz (2004) és a schengeni térséghez (2007) való csatlakozást követően is számottevő volt, a 2008-as gazdasági válság után pedig tömegessé vált. Ehhez a gazdasági válság hatásai mellett hozzájárult az is, hogy Ausztria a hiányszakmákban már a 2011-es munkaerőpiaci nyitás előtt fokozatosan feloldotta a korlátozásokat, valamint 2007-ben a bentlakásos házi idősgondozók helyzetének rendezése is megtörtént, legalizálták a 24 órás gondozást. Bár a kialakult járványhelyzet miatt az osztrák telephelyen dolgozók száma is visszaesett 2020-ban, az osztrák társadalombiztosítási szervezet (Dachverband der Sozialversicherungsträger – DSVS) adatai azt mutatják, hogy 2021 nyarán 8 ezerrel több (közel 105 ezer fő) magyar állampolgár vállalt munkát az osztrák munkaerőpiacon, mint a járvány kitörése előtt, amire vélhetően az itthoni elbocsátások mellett az osztrák turizmusban és vendéglátásban jelentkező munkaerőhiány is hatással volt. A DSVS legfrissebb, 2022. júniusi adatai alapján pedig látszik, hogy jelenleg olyan sokan dolgoznak Ausztriában, amire eddig még nem volt példa, több mint 113 ezren.²⁸⁷

Noha a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus külföldön dolgozók teljes csoportjára vonatkozó adatainak összehasonlítására módszertani okok miatt nincs lehetőség, az jól látható, hogy míg az átmeneti és tartós migráció fő célországa Németország volt a két adatfelvétel idején, addig az ingázók jelentős része Ausztriát választotta. Az Ausztriába ingázók száma a két adatfelvétel között majdnem duplájára (22 ezerről 41 ezerre) nőtt, az ingázók csoportján belüli arányuk viszont visszaesett. Ebben az évben a külföldre ingázók több mint harmada (26 ezer fő) egyéb (nem szomszédos) országokban vállalt határátlépéssel járó munkát, közülük legtöbben Németországban. Azt feltételezem, hogy nem csupán a két adatfelvétel közötti módszertani eltérés²⁸⁸ magyarázza ezt a nagy volumenű távolsági ingázást az utóbbi adatfelvétel idején, hanem a távolabbra ingázók számának jelentős emelkedése is.

A távolsági ingázás térnyerése a munkavállalási céllal átmenetileg Ausztriában tartózkodók, és oda ingázók területi adatai alapján is látszik. Bár Ausztriába főként a határközeli térségből járnak át sokan – többnyire napi szinten – dolgozni, ugyanakkor az ország távolabbi részeiről is egyre többen ingáznak a szomszédos országba. Mind a három vizsgált adatforrás eredményei azt mutatják, hogy az Ausztriában dolgozók száma az ország minden részén számottevőbb mértékben nőtt, mint a nyugati országrészen, főként az Alföldön és a dél-dunántúli régióban.

²⁸⁷ Természetesen köztük az életvitelszerűen Ausztriában élők is megjelennek.

²⁸⁸ A 2016. évi mikrocenzus az ingázás fogalmát tágabban értelmezte, mint a népszámlálás, így 2016-ban megjelentek olyan nem szomszédos országok is a célországok között, amelyekre a 2011-es adatfelvétel során nem kérdeztek rá.

2. *Melyek az Ausztriában dolgozók (átmenetileg és tartósan Ausztriában tartózkodók, illetve oda ingázók) főbb szociodemográfiai és egyéb jellemzői, és változott-e összetételük a vizsgált időszakban?*

Az átmenetileg Ausztriában tartózkodó és oda ingázó foglalkoztattak többsége férfi, bár az utóbbi években a nők aránya is megközelítette a 30%-ot, a tartósan Ausztriában élők között viszont sokkal kiegyenlítettebb a nemek közötti arány. A MEF adatok szerint az osztrák telephelyen dolgozóakra egyre idősebb korösszetétel jellemző, és ez különösen igaz a dél-dunántúli háztartáshoz tartozó – vélhetően bentlakásos házi idős gondozóként dolgozó – nőkre, akiknek 2020-ban 30%-a 60 év feletti volt. Úgy tűnik, hogy a korszerkezet ilyen irányú változása az ingázókra jellemző, hiszen míg a népszámlálás és a mikrocenzus ingázókra vonatkozó adatai is hasonló eredményeket mutatnak, addig az átmenetileg vagy tartósan külföldön élőkre vonatkozó adatok alapján látható, hogy az e mobilitási formákat választók fiatalabbak, kétharmaduk mindkét adatfelvétel idején 40 év alatti volt. Megállapítható továbbá, hogy a tartósan Ausztriában tartózkodók iskolázottabbak a más mobilitási típust választóknál, illetve az osztrák munkaerőpiacon dolgozó nők körében a középfokú végzettségűek mellett figyelemre méltó a felsőfokú végzettségűek aránya is, leginkább az átmenetileg ott élők körében, ahol 2011-ben és 2016-ban is 28% volt.

Az adatok mobilitástípus szerinti vizsgálata során a családi állapot szerinti különbségek ugyancsak kirajzolódtak: míg az ingázók többsége házas, addig az átmeneti migrációval járó ausztriai életet választók körében már a nőtlen/hajadon családi állapotúak aránya is jelentős, a tartós külföldre költözést viszont inkább az egyedülállók választják. Továbbá mindhárom adatforrás eredményei alapján megállapítható, hogy az ingázó vagy egy évnél kevesebb időre Ausztriába költöző nők körében a házasok aránya a vizsgált években alacsonyabb, az elváltak aránya pedig kétszer–háromszor magasabb volt, mint az e mobilitási típust választó férfiakkal. Ez az eredmény meglátásom szerint egyrészt Turner és Niemeier (1997) háztartási felelősség hipotézisével (Household Responsibility Hypothesis – HRH) magyarázható: a kétszülős, kétkeresetes családokban a kenyérkereső szerepet inkább az apák töltik be, a nők számára a háztartási és gyermeknevelési feladatok kevésbé teszik lehetővé a külföldi munkavállalást, arra általában csak szükségszerű helyzetekben kerül sor. Az elvált nők viszont gyakran kénytelenek élet- és munkakörülményeiken változtatni, és gyermekeik jobb életkörülményének biztosítása érdekében olyan áldozatot hozni, mint a – némely esetekben költözéssel is járó – külföldi munkavégzés. A tartósan Ausztriában élőkre vonatkozó adatok viszont ilyen nemek közötti eltéréseket nem mutattak, amit az magyaráz, hogy nemcsak a migráció e típusát választó nők körében számottevő az elváltak aránya, hanem a férfiakkal is. Úgy gondolom, hogy a válásuk után egyedül maradt személyek esetén a tartós elvándorlást egy új élet kezdetének reménye is motiválhatja.

Az eredmények alapján látszik, hogy Ausztriában dolgozók az egész vizsgált időszakban jellemzően három területen, iparban és építőiparban, kereskedelemben és szolgáltatási ágakban, valamint gépkezelő, összeszerelő és járművezető munkakörökben helyezkedtek el. Emellett a szakképzettséget nem igénylő, illetve a magasan képzett szellemi foglalkozásúak aránya is figyelemre méltó, kiváltképp a nők körében. Mezőgazdaságban manapság már sokkal kisebb arányban dolgoznak, mint a munkaerőpiaci nyitás előtt.

Láthatóvá vált továbbá, hogy az Ausztriában dolgozó magyarok jelentős része képzettségi szintjénél alacsonyabb szintű munkakörben dolgozik. 2016-ban az átmenetileg vagy tartósan Ausztriában élők több mint harmadára volt igaz ez, és a Munkaerő-felmérés adatbázisában a képzetlen fizikai foglalkozásúak csoportjának iskolai végzettség szerinti megoszlása is erről árulkodik: 2020-ban az e területen dolgozó magyarok többsége érettségivel rendelkezett, 12%-uknak pedig felsőfokú végzettsége volt.

Az Ausztriában dolgozók jellemzőinek mobilitástípus szerinti különbségei jól láthatók a külföldi lakhatási körülményekre, valamint a jövőbeli tervekre vonatkozó kérdések alapján is. A 2016. évi mikrocenzus eredményei szerint a tartósan Ausztriában élők inkább családtagjaikkal éltek külföldön, és többségében nem terveztek visszatérni Magyarországra, addig az ideiglenesen távollévők jellemzően bérlőtárral/munkatárral laktak együtt a fogadó országban, és túlnyomórészt úgy nyilatkoztak, hogy két éven belül tervezik a hazaköltözést.

II. A transznacionális családok számának és jellemzőinek vizsgálatához kapcsolódó kutatói kérdések:

1. A családtól való elszakadással járó külföldi munkavállalás milyen mértékben érinti hazánkat, és melyek a transznacionális családok fő típusai, jellemzői?

Eredményeim szerint 2011-ben 15 904, 2016-ban pedig 24 138 olyan 18 éven aluli gyermeket nevelő család élt Magyarországon, ahonnan egyik vagy mindkét szülő átmenetileg vagy tartósan külföldön tartózkodott, illetve nem a lakóhelyéhez közeli országba ingázott (tehát vélhetően nem napi szinten járt haza). A transznacionális családok aránya 2011-ben 1,5%-ot, 2016-ban 2,4%-ot tett ki. Látszik tehát, hogy a transznacionális családok száma és aránya a két adatfelvétel között eltelt 5 év során másfélszeresére nőtt, ugyanakkor a módszertani korlátokat (a mintás adatfelvétel „alulmerte” az életvitelszerűen külföldön lévő szülőket) figyelembe véve feltételezhető, hogy a transznacionális élet a becsült számhoz képest valamelyest több családot érintett 2016-ban.

A transznacionális családok mobilitástípus szerinti megoszlása alapján elmondható, hogy míg 2011-ben a transznacionális családok többségét olyan családok alkották, ahonnan átmenetileg volt távol az egyik vagy mindkét szülő, addig 2016-ban az ilyen családokhoz tartozó külföldön dolgozó szülők jelentős része távolsági ingázás miatt hiányzott otthonról. A két adatfelvétel között a szülők távolsági

ingázásában érintett családok száma hétszeresére nőtt, 2016-ban 12 ezer felett volt. Ez a figyelemre méltó mennyiségi növekedés részben módszertani okokkal (a célországok körének „kiszélesedésével”) magyarázható, de meglátásom szerint inkább azt az eredményt támasztja alá,²⁸⁹ hogy egyre többen otthonuktól távolabbra eső célterületekre ingáznak. Bár a Magyarországon élő kiskorú gyermeket nevelő, Ausztriában távolsági ingázóként dolgozó szülők száma 2011 és 2016 között majdnem háromszorosára nőtt, az eredmények azt mutatják, hogy Ausztria inkább a napi ingázók fő célországa, és a transznacionális családok többsége olyan család, ahonnan egyik vagy mindkét szülő egyéb országokba, jellemzően Németországba ingázik. Ugyanez elmondható az átmenetileg külföldön élő szülők célterületeiről is: azok jellemzően nem a Magyarországgal határos országok.

A Magyarországon élő transznacionális családok többségét 2016-ban olyan kétszülős családok alkották, ahonnan apa volt távol, viszont azoknak a 18 éven aluli gyermeket nevelő családoknak a száma is megközelítette a háromezret, ahonnan mindkét szülő vagy egyedülálló szülő hiányzott, ami egyet jelent azzal, hogy az e családokhoz tartozó gyerekek idősebb testvérek, nagyszülők, egyéb rokonok stb. felügyelete alatt vagy egyedül maradtak.

Össességében becsléseim szerint 2011-ben 25 ezer, 2016-ban pedig 37 ezer gyermeket érintett a szülők külföldi munka miatti távolléte. Az utóbbi adatfelvétel idején 32 ezer gyermek mindennapi életéből az édesapja, kétezer gyermeknek édesanyja, háromezer gyermeknek pedig mindkét szülője hiányzott. 2011-ben a transznacionális családokhoz tartozó gyerekek 32%-a, 2016-ban 28%-a az iskoláskort sem érte el.

2. A transznacionális családok száma az ország mely területein a leginkább jelentős?

Az eredmények szerint a transznacionális családok aránya Tolna, Veszprém és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében volt a legmagasabb mindkét vizsgált adatfelvétel idején. 2016-ban viszont érintettsége miatt újabb két megye, Győr-Moson-Sopron és Baranya megye is kiemelkedett a küldő területek közül, ebben a két megyében a transznacionális családok aránya a két adatfelvétel közötti időszakban duplájára nőtt. (Ezt a növekedést – mint már volt róla szó – részben a célországok körének „kiszélesedése” magyarázza.) A leginkább érintett öt megyében a transznacionális családok aránya egységesen 4% körüli volt. Mobilitástípus alapján viszont látszik, hogy a tartós migrációban érintett családok aránya Budapesten, az átmeneti migrációban érintett családok aránya Hajdú-Bihar és Heves megyében, az ingázásban érintett családok aránya pedig Győr-Moson-Sopron megyében volt kiemelkedő.

III. A külföldön dolgozó szülők jellemzőinek vizsgálatához kapcsolódó kutatói kérdések:

²⁸⁹ Figyelembe véve azt, hogy a napi ingázásban érintett, 18 éven aluli gyermeke(ke)t nevelő családok számában megfigyelhető növekedés még a másfélszeres értéket sem érte el.

1. Melyek a kiskorú gyermeket nevelő, külföldön dolgozó szülők főbb szociodemográfiai és egyéb jellemzői?

A rendelkezésre álló adatok csak az átmenetileg külföldön lévő, valamint távolsági ingázást választó szülők jellemzőinek feltárását tették lehetővé. Mint ahogy a transznacionális családokra vonatkozó adatok is mutatták, jobbra az apák vállaltak külföldön munkát, a nők aránya csak a nem lakóhelyük megyéjével határos vagy ahhoz közeli szomszédos országokba, valamint Németországba ingázók csoportjában haladta meg a 20%-ot. A külföldön dolgozó szülők háromnegyede a 35–49 éves korcsoportba tartozott 2016-ban. 2011-ben hasonló kor megoszlást mutattak az adatok, és összességében elmondható, hogy a két adatfelvétel közötti időszakban csak az átmenetileg külföldön élő szülők iskolai végzettségében történt lényegi változás: a felsőfokú végzettségűek aránya több mint duplájára (4%-ról 10%-ra) nőtt. A diplomások aránya a külföldön dolgozó anyák körében volt jelentősebb, főként azoknál, akik célországként Ausztriát választották (több mint 30%), de többségében szakmunkás végzettséggel vagy érettségivel rendelkező szülők döntöttek a családtól való elszakadással járó külföldi munka mellett. Közel háromnegyedük házassági állapotú volt, viszont – mint az a külföldön dolgozók teljes csoportjára is igaz – a külföldön dolgozó anyák körében lényegesen magasabb volt az elváltak aránya, mint a külföldi munka mellett döntő, 18 éven aluli gyermeket nevelő férfiaknál.

Az elemzés eredményei azt mutatják, hogy a szülők Magyarországon élő családtagoktól hosszabb-rövidebb időre történő elszakadása szinte minden esetben munkavállalás céljából történik. Az apák elsősorban fém- és villamosiparban, illetve építőiparban dolgoztak 2016-ban, az anyák viszonyítva főként magasan képzett szellemi és a képzettséget nem igénylő (egyszerű) munkakörökben, valamint vendéglátásban helyezkedtek el. Az iskolai végzettségre vonatkozó adatok alapján nem meglepő, hogy a magasabb képzettséget igénylő szellemi munkákat végzők aránya az Ausztriában dolgozó anyák körében volt a leginkább kiemelkedő (33%), viszont összességében elmondható, hogy az apákkal ellentétben a külföldi munkát vállaló anyák 85%-a képzettségi szintjénél alacsonyabb szintű munkát végzett 2016-ban. Emellett az eredmények alapján látszik, hogy itthon élő 18 éven aluli gyereket nevelő anyák közül sokan azért döntöttek a külföldi munka mellett, mert Magyarországon nem tudtak elhelyezkedni: az átmenetileg külföldre költöző anyák 29%-a külföldi munkavállalást megelőzően Magyarországon álláskereső volt, 18%-uk pedig egyéb olyan tevékenységet végzett, ami nem munkavállalás vagy tanulás volt.

2. Mi jellemzi a kiskorú gyerme(ke)ket nevelő, külföldön dolgozó szülők transznacionális gyakorlatait? Mennyire jellemző rájuk a transznacionális kapcsolattartás, a hazautalás és a hazalátogatás a külföldön dolgozó, gyermektelen személyekhez képest?

Az eredmények szerint a külföldön élő szülők hazalátogatási és hazautalási gyakorlatait a hátrahagyott gyerekek léte/nem léte erősen befolyásolja. A transznacionális kapcsolatok e két elemét vizsgáló logisztikus regressziós modellek azt mutatják, hogy a gyermektelen, külföldön családtaggal élő személyekhez képest 4-szer nagyobb eséllyel látogattak haza, illetve 50-szer nagyobb valószínűséggel adtak haza pénzt a külföldön töltött időszak alatt azok a szülők, akik 18 év alatti gyermekeiket hátrahagyták. Bár az alacsony elemszám miatt a hazalátogatást és az itthon élő családtagok anyagi támogatását befolyásoló tényezők többváltozós statisztikai módszerrel történő vizsgálatára a Magyarországon élő 18 éven aluli gyermeket nevelő, ideiglenesen külföldön lévő szülőkre fókuszálva nem volt lehetőség, a leíró eredmények jól mutatják, hogy gyermeküket „hátrahagyó” apákra intenzívebb transznacionális kapcsolattartás jellemző, mint a gyermeküktől távollévő anyákra. Fontos azonban megjegyezni, hogy az ideiglenesen külföldön élő anyák alacsonyabb hazalátogatási és hazautalási gyakorisága nem feltétlenül jelent egyet a transznacionális kapcsolattartás hiányával, hiszen az interjúk felmérés eredményei alapján látszik, hogy:

- 1) a családtagok találkozásaira külföldön is sor kerülhet;
- 2) az itthon élő családtagok anyagi támogatása nem csak közvetlenül, a külföldön megkeresett pénz hazaadása által valósulhat meg; illetve
- 3) a transznacionális kapcsolattartás legfőbb formájának nem a hazautalás vagy a hazalátogatás tekinthető, hanem sokkal inkább a külföldön lévő szülő és a hátrahagyott családtagok közötti kommunikáció milyensége, gyakorisága és módja.

IV. A transznacionális mobilitás okainak, családok életére gyakorolt hatásainak, valamint az érintettek jövőbeli terveinek vizsgálatához kapcsolódó kutatói kérdések:

1. *Milyen társadalmi–gazdasági és mikroszinten zajló folyamatok alakítják a kiskorú gyermek(ek)et nevelő szülők munkavállalási célú mobilitási döntéseit, illetve azt, hogy az anya vagy az apa (esetleg mindkét szülő) próbálkozik inkább külföldi munkavállalással?*

Az eredmények azt mutatják, hogy a Magyarországon élő, kiskorú gyermeket nevelő szülők külföldi munkavállalással és a transznacionális életmód fenntartásával kapcsolatos döntéseit elsődlegesen a küldő és célterületek bizonyos makroszintű társadalmi-gazdasági paramétereinek mikroszinten jelentkező hatásai befolyásolják. Az ország elhagyását indukáló fő taszító (push) tényező az alacsony magyarországi fizetés, ami háztartási/családi szinten anyagi, megélhetési problémaként csapódik le, és számos esetben hiteltelek és egyéb tartozások felhalmozódásával jár együtt. Az ilyen helyzetek a kiskorú gyermeket nevelő szülőket túlórák és pluszmunkák elvállalására sarkallják, ami túlhajszolt életmódot, egészségügyi problémákat generál, valamint a munka és magánélet egyensúlyának felborulását eredményezi, ennek következtében pedig előbb-utóbb külföldi munkavállalás melletti döntéshez vezet. Ezek a döntések szinte kivétel nélkül családi szinten, a hagyományos nemi szerepek

(apa a „kenyérkereső”), vagy a lehetőségek (potenciális munkakörhöz illeszkedő készségek, képességek) és szándékok (ki akar/nem akar) figyelembevételével születnek meg, de szerepet játszik bennük az itthon maradó gyerekek felügyeletének ellátását vállaló családtagok hozzájárulása, és a külföldi munkavállalást segítő interperszonális kapcsolatok is.

Élethelyzetektől és lehetőségektől függően a döntést kiváltó anyagi, megélhetési okok kiegészülnek további mikro- és makroszintű elemekkel. Gyermeüket egyedül nevelő szülők esetén a magyarországi családtámogatási gyakorlat szelektivitásából adódó kedvezőtlen helyzet, a magyarországi kisvállalkozók esetén pedig az adózás rendjére visszavezethető hátrány nem csupán az érintettek közérzetére, elégedettség érzetére van hatással, hanem megélhetési és lakhatási lehetőségeikre, így külföldi munkavállalás melletti döntéseikre is. Emellett családon belüli, párkapcsolati erőszak, és az ezzel együtt járó anyagi kiszolgáltatottság esetén az ebből való kiszakadás és függetlenedés lehetősége is hangsúlyos taszító tényező.

A másik oldalon, húzó tényezőként a magasabb fizetés és az egyéb béren kívüli juttatások, a gyerekek után járó adókedvezmények és támogatások, a jobb munkafeltételek és munkakörülmények, a vonzó fogyasztási lehetőségek, valamint a nyugodtabb, kellemesebb légkör jelenik meg. Ezeket az előnyöket ugyanakkor beárnyékolják a családtagok hiánya miatt jelentkező pszichés költségek és a negatív diszkriminációs tapasztalatok.

2. Hogyan változtatja meg az egyik vagy mindkét szülő hosszabb-rövidebb idejű külföldi munkavállalása a családon belüli hatalmi és szerepviszonyokat, és mely tényezők játszanak szerepet abban, hogy a hatalmi- és szerepmegoszlások hogyan alakulnak?

Az eredmények szerint az egyik/mindkét szülő külföldi munkavállalása következtében a családon belüli szerepviszonyok átalakulását két tényező befolyásolja, mégpedig az, hogy ki a külföldön dolgozó szülő, illetve a gyerekek kinek a felügyelete alatt maradnak.

A transznacionális családok többségére – a primer és szekunder adatok alapján egyaránt – a hagyományos nemi szerepmegosztás jellemző: az apa a kenyérkereső fél, aki családja megélhetésének biztosítása érdekében vállalja a külföldön történő munkavégzést, miközben az anya a háziasszony szerepet tölti be. Ezekben a transznacionális családokban az itthon maradó szülőknek a háztartási és gyermeknevelési feladatok mellett olyan „férfiasabb” feladatokat is el kell látnia, amit korábban külföldön dolgozó házastársa végzett el. A háztartási munkamegosztásról való vélekedést tekintve ugyanakkor látható, hogy a hátrahagyott/itthon maradó feleségek jellemzően elfogadják ezeket a hagyományos szerepköröket, és – talán a külföldi munka adta anyagi biztonság eredményeként – elégedettek helyzetükkel, sőt a korábban partnerük által végzett, férfiasabb feladatokra is úgy tekintenek, hogy annak elvégzésével a családért dolgozó partnerüket tehermentesítik.

Az „anya külföldön–apa itthon” típusú transznacionális családokban a hagyományos nemi szerepek felcserélődnek, az anya került „kenyérkereső” pozícióba, míg a mindennapi otthoni munkák az apákra maradnak, habár ilyenkor a háztartási és gyermeknevelési feladatokba rendszerint egyéb segítő személyek (például nagyszülők és idősebb gyerekek) is bekapcsolódnak. Az eredmények azt mutatják, hogy ezekben a transznacionális család-típusokban a kezdeti nehézségek ellenére a hátrahagyott/itthon maradó apáknak idővel sikerül az új helyzethez alkalmazkodni, többé-kevésbé átvenni a háziasszony és anyaszerepet.

Az eredmények szerint a családon belüli szerepviszonyok átalakulása akkor a leginkább figyelemre méltó, ha a gyerekekkel itthon maradó, felügyeletüket ellátó apa szerhasználati problémákkal küzd, illetve akkor, ha mindkét szülő vagy gyermekét egyedül nevelő szülő vállal külföldön munkát, és a gyerekek egyedül vagy nagyszülőkkel maradnak. Ezekben az esetekben gyakori, hogy a szülők külföldi munkavállalása a gyerekek házimunkában való aktív részvételét követeli meg. Bár kezdetben a gyerekek számára nehézséget jelent megszokni a kialakult helyzetet, az eredmények alapján látszik, hogy idővel – a külföldön dolgozó szülő távoli (telefonos/videócsetes) iránymutatásának segítségével – „beletanulnak” ebbe az új pozíciójukba, elfogadják a kialakult körülményeket, és háztartási többletfeladataikra szükségszerűen elvégzendő feladatként tekintenek. Az interjúkutatás mintájában szereplő szülők úgy látják, hogy gyermekeik a külföldi munkavállalás miatti szerepváltozások hatására sokkal önállóbbak és kötelességtudóbbak lesznek, valamint az otthoni munkavégzés nehézségeit és a szülők fáradozásait látva már egészen korán megtanulják a mások által végzett munkát megbecsülni.

A családon belüli hatalmi viszonyok alakulása kapcsán ugyancsak két komponens szerepét lehet kiemelni: egyrészt a „szülői jelenlét”, másrészt a „ki keresi a pénzt” családi élettel és gyermekneveléssel kapcsolatos kérdésekben betöltött szerepét. Az eredmények szerint a transznacionális családok zömében a családi kassza úgy működik, hogy annak a számottevő részét a külföldön dolgozó szülő hozzájárulása képezi, és az anyagiak menedzselését is jobbra az a szülő látja el, aki a nagyobb összeget adja a közösbe. Ugyanakkor – a külföldön dolgozó szülő elvárásainak megfelelően – lehetőségeikhez mérten a Magyarországon dolgozó házastársak is hozzájárulnak a felmerülő kiadások fedezéséhez, ami döntési helyzetekben egyfajta egyenlőséget teremt a két fél között. A mindennapi családi kérdések, valamint a kisebb értékű termékek vásárlására irányuló döntések során viszont rendszerint a gyerekekkel itthon maradó szülő álláspontja a mérvadó, ami leginkább azzal magyarázható, hogy a megélhetési költségek jókora részét fedező, a külföldön dolgozó fél által hazaadott összeg miatt az itthon maradó szülő keresetének nagyobb részét tudja szabadon, saját igényeinek megfelelően felhasználni.

Bár a családon hatalmi mechanizmusok vizsgálata során a családi élettel és gyermekneveléssel, valamint a pénzkezeléssel kapcsolatos kérdéseket nem lehet teljesen elválasztani egymástól, mivel úgy tűnik, hogy a megkeresett pénz szinte minden családi döntésre erőteljes hatást gyakorol, az

eredmények alapján látszik, hogy bizonyos helyzetekben a szülői jelenlét nagyobb szerepet játszik, mint a pénz. A hátrahagyott/itthon maradó szülő gyerekek személyiségének formálódását meghatározó személyes tulajdonságai, szokásai és elvárásai olyan döntési előnyt jelentenek a gyerek felügyeletét ellátó szülő számára, amit a távollévő fél nem igazán tud befolyásolni.

3. Hogyan változtatja meg az egyik vagy mindkét szülő hosszabb-rövidebb idejű külföldi munkavállalása a családtagok közötti kapcsolatokat, és mely tényezők játszanak szerepet abban, hogy a kapcsolatok minősége milyen irányban változik?

A transznacionális családi élet családtagok közötti kapcsolatokra gyakorolt hatásait két oldalról közelítettem meg, a párkapcsolatokra gyakorolt hatásokat, valamint a szülő–gyermek kapcsolatok alakulását külön vizsgáltam.

Az eredmények szerint az egyik szülő hosszabb–rövidebb ideig tartó távolléte a családtól párkapcsolati szempontból pozitív és negatív hatású is lehet. Az interjúkutatás mintájában szereplő kérdezetek azonos arányban számoltak be arról, hogy a külföldi munkavállalás miatti elszakadás párkapcsolati problémákat eredményezett, illetve megerősítette kapcsolatukat. Párkapcsolati problémák elsősorban hűtlenség és a külön töltött idő okozta érzelmi elhidegülés hatására, valamint a felek közötti érdekellentétek és konfliktusok miatt alakulnak ki, melyeket elsősorban a pénzkezelésben való egyet nem értés, valamint a gyerekekkel otthon maradó szülő nevelési stílusával való elégedetlenség indukál.

Az eredmények alapján látszik, hogy a párkapcsolatok minőségének alakulására több transznacionális étellel kapcsolatos tényező is hatással van. A változás irányát elsősorban a mobilitástípus határozza meg, illetve az, hogy ki a külföldön dolgozó szülő, és mennyire tudott a fogadó országba beilleszkedni, a külföldi étellel azonosulni. Az eredmények szerint a kapcsolatok gyengülését a hosszantartó szétválás és a külföldi étellel való elégedettség, sikeres integráció együttesen eredményezi, és a huzamosabb idejű kettészakadás párkapcsolatokra gyakorolt negatív hatását még a napi szintű transznacionális kapcsolattartás sem tudja ellensúlyozni. Látszik továbbá, hogy nagyobb arányban alakulnak ki párkapcsolati konfliktusok abban az esetben, ha az édesanya dolgozik külföldön. Ugyanakkor elmondható, hogy a felek helyzethez való pozitív viszonyulása és egymás iránti elköteleződése, az együtt töltött idő minősége, illetve a külföldön megkeresett, hazaadott pénz védőtényezőt jelent a párkapcsolatok minősége és stabilitása szempontjából. Az interjúalanyok arról számoltak be, hogy a korábbi anyagi problémák, és az ebből adódó állandó nyugtalanság és ingerlékenység sokkal károsabb hatást gyakorolt párkapcsolatukra, mint a különlét, illetve a külön töltött időnek van egy párkapcsolati szempontból pozitív hatása is, mégpedig az, hogy a fizikai távolság erősebb érzelmi köteléket eredményez a párok között.

Az egyik vagy mindkét szülő külföldi munkavállalásának szülő–gyermek kapcsolatokra gyakorolt hatásait feltáró eredmények alapján az előzőekhez hasonló kép rajzolódik ki: bár az interjúalanyok valamivel több, mint fele említett negatív következményeket (elsősorban a gyerekek részéről időszakosan jelentkező eltávolodást és haragot), valamelyest többen voltak azok, akik a negatív hatások mellett pozitívumokat is kiemeltek, vagy kizárólag azokat hangsúlyozták. Az eredmények alapján látszik, hogy a szülő–gyermek kapcsolatokban bekövetkező változás irányát mindenekelőtt a gyerekek életkora határozza meg, illetve az, hogy a gyerekek hány éves korában került sor a szülők külföldi munkavállalására. Noha az interjúalanyok közül néhányan beszámoltak arról, hogy a külföldi munkavállalás kezdetén egészen kicsi, óvodáskorú gyermekeik részéről elidegenedést tapasztaltak, összességében elmondható, hogy minél idősebbek a gyerekek, annál inkább megértik, elfogadják és megszokják a szülő távollétét, azok a gyerekek pedig, akik „beleszületnek” ebbe a helyzetbe, illetve újszülött-, csecsemő- vagy kisgyermekkorukban kerül sor a külföldi munkavállalásra, teljesen természetesnek tekintik családjuk transznacionális életét. Úgy tűnik, hogy a szülő–gyermek kapcsolat pozitív irányú változása leginkább azzal magyarázható, hogy a gyerekek méltányolják szüleik áldozatvállalását, tisztában vannak azzal, hogy egyik vagy mindkét szülőjük értük és jövőjükért dolgozik. Ezt a pozitív viszonyulást segítik azok a többletráfordítások (ajándékok) is, melyeket a gyerekek a szülők hiányát kvázi kompenzálva megkapnak, ugyanakkor az eredmények azt mutatják, hogy ezek nem minden esetben tudják ellensúlyozni a szülők távollétének szülő–gyermek kapcsolatokra gyakorolt káros hatásait.

Az előzőek mellett az interjúalanyok a ritkább találkozások miatt kialakuló nagyobb ragaszkodás, a transznacionális kapcsolattartás által megvalósuló állandó, támogató szülői jelenlét, valamint a külföldi munkavállalással járó munka és magánélet közötti egyensúly szülő–gyermek kapcsolatokra gyakorolt pozitív hatásait emelték ki, amely lehetővé teszi, hogy a szülők gyermekeikkel minőségi időt tudjanak együtt tölteni. A minőségi időtöltéshez hozzájárul az is, hogy az anyagi biztonság és a kiszámítható időbeosztás miatt sokkal türelmesebb a szülő.

Az interjú kutatás eredményei alapján összességében elmondható, hogy bár a mintában szereplő szülők közül többen említették a külföldi munkavállalás szülő–gyermek kapcsolatok minőségét befolyásoló valamilyen pozitív hatását, mint annak negatív következményeit, nem lehet egyértelműen kijelenteni, a külföldi munkavállalás hasznai képesek ellensúlyozni a szülők hiányát, és a transznacionális életmód a szülő–gyerek viszony szempontjából inkább pozitív, mint negatív hatással bír. A kutatás azon eredménye, hogy az interjúalany majdnem fele gyermekei részéről időszakosan fellépő haragot és elidegenedést tapasztalt, rávilágít arra, hogy mennyire sérülékenyek ezek a transznacionális kapcsolatok, főként abban az esetben, ha az érintett gyerekek szülőjük külföldi munkájáról kialakított véleménye vagy a szülőhöz való ragaszkodása esetlegesen változik.

4. Milyen hatásai vannak az egyik vagy mindkét szülő átmeneti, tartós migrációjának vagy távolsági ingázással járó külföldi munkavállalásának

4.1. a külföldön dolgozó szülők érzelmi–hangulati állapotára, és mely tényezők játszanak szerepet abban, hogy az érintettek hogyan érzik magukat?

Az eredmények szerint a transznacionális életmód miatti kettészakadás meglehetősen káros hatást gyakorol a külföldön lévő szülők érzelmi-hangulati állapotára. A logisztikus regressziós modellek eredményei azt mutatják, hogy a külföldön dolgozó szülők a teljes családban élőkhez, illetve hátrahagyott/itthon maradó partnereikhez képest is kevésbé boldogok, viszont sokkal gyakoribb körükben a csüggedt/levert és stresszes lelkiállapot megélése, valamint a magányosság.

A külföldi munkavállalás külföldön dolgozó szülőre gyakorolt káros hatásait az interjúk kutatás eredményei is alátámasztják, és azt mutatják, hogy az egyedüllét, a családtagok hiánya és az idegen környezet a külföldi munkavállalás kezdetén jelenti a legnagyobb érzelmi terhet az érintettek számára, az idő előrehaladtával viszont a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek elfogadó, megértő viszonyulása és önállósulása elősegíti azt, hogy a külföldön dolgozó szülő is beletörődjön a kialakult helyzetbe. Az eredmények alapján látható, hogy a távollévő szülő érzelmi–hangulati állapotának pozitív irányú változásában a külföldön megkeresett pénz és az abból eredő anyagi biztonság is közrejátszik: a stabil anyagi háttér lelki nyugalmat ad, és boldogsággal tölti el a szülőket az, hogy családjuknak, de legfőképpen gyermekeiknek jobb életet tudnak teremteni.

Az eredmények szerint a külföldön dolgozó szülők érzelmi-hangulati állapotára az életkor és a mobilitástípus is hatást gyakorol. Azokat a szülőket érinti mentális egészségi állapot szempontjából kifejezetten hátrányosan a transznacionális életmód, akik idősebb korcsoportba tartoznak, és hosszabb ideig vannak távol családtagjaiktól. Úgy tűnik, hogy a különféle hosszabb idejű elszakadással járó mobilitási formák közül a távolsági ingázás a leginkább káros a mentális egészség alakulása szempontjából, ami azzal magyarázható, hogy e mobilitási típust választók esetén a transznacionális élet nehézségeihez hozzáadódnak az ingázással járó terhek is.

A távollévő szülők érzelmi–hangulati állapotát az előzők mellett a külföldi életkörülmények szubjektív megítélése is befolyásolja, továbbá hatással van rá az is, hogy a transznacionális szülőség a közbeszédben hogyan jelenik meg, van-e olyan tényező, ami a transznacionális kapcsolattartást gátolja vagy nehezíti, illetve a munka–magánélet egyensúly megvalósul-e, annak összehangolását támogatja-e a munkáltató, vagy a munkakör lehetővé teszi-e azt. Látható, hogy azok a szülők, akik a külföldi munkavállalás több árnyoldalát említették, például többször tapasztaltak hátrányos megkülönböztetést, valamint kevésbé tudtak a nyelvi és kulturális akadályokkal megbirkózni, a helyiekkel kapcsolatot létesíteni, tehát azonosulni a külföldi élettel, és a családtagok hiánya miatt jelentkező „pszichés” költségeket is erőteljesebben hangsúlyozták, ők elégedetlenebbek a külföldi életükkel, és boldogtalanabbak is. Elmondható továbbá, hogy a fontos családi eseményeken való

részvétel, illetve a telefonon vagy cseten/videócseten történő kommunikáció elmaradása gyengíti a családtagok közötti érzelmi kötelékeket, ennél fogva a külföldön lévő szülő közérzetére is káros hatást gyakorol. Végül látható, hogy a transznacionális élet terheit a külföldön dolgozó apák és anyák egyaránt viselik, noha míg az apák saját belső érzéseikkel (elsősorban magányukkal, elszigeteltségükkel és lelkiismeret-furdalásukkal) küzdenek, és ezeket a negatív érzéseket előfordul, hogy alkoholfogyasztással próbálják enyhíteni, addig a nőknek a társadalom ítéletével is meg kell birkózniuk. Egy olyan stigmával, ami méltatlan, nem veszi figyelembe azt, hogy a gyermekeit hátrahagyni kényszerülő szülők legfőképpen gyermekeik miatt vállalják a családtól való elszakadással járó külföldi munkát, és ugyan távolról, de odaadón gondoskodnak gyermekeikről.

4.2. a hátrahagyott/itthon maradó házastársak/élettársak érzelmi–hangulati állapotára, és mely tényezők játszanak szerepet abban, hogy az érintettek hogyan érzik magukat?

Az eredmények alapján a hátrahagyott/itthon maradó házastársak lényegesen jobb érzelmi mutatókkal rendelkeznek, mint a külföldön dolgozó partnereik, és a logisztikus regressziós modellek alapján látható az is, hogy közérzetük a veszteség más formáit elszenvedő (özvegy vagy elvált) személyekhez képest, sőt még a teljes családban élő személyekhez képest is sokkal jobb. Mivel az országhatárokon átívelő kapcsolatok az érzelmi biztonság mellett jelentős anyagi biztonságot is adnak (hiszen működő párkapcsolatok, amelyben a felek egymás anyagi és lelki támogatására számíthatnak), így nem meglepő, hogy az itthon maradó szülők más párkapcsolati/mobilitási státuszhoz tartozó személyekhez képest sokkal boldogabbak, nyugodtabbak, és a negatív érzések kevésbé uralkodnak el rajtuk. Ugyanakkor az adatok azt mutatják, hogy a családok szétszakadásával járó külföldi munkavállalás pozitív hozadékai ellenében az érintettek magánnyal fizetnek.

A rendelkezésre álló kvantitatív adatok és az interjúk felmérés eredményei alapján látszik, hogy a hátrahagyott/itthon maradó szülő mentális egészségi állapotára az elválás hossza hatással van. Úgy tűnik, hogy a transznacionális családi élet abban az esetben a leginkább káros a Magyarországon élő házastársak lelki egészségére, ha a partner hosszabb ideig távol van. Továbbá elmondható, hogy a hosszabb ideig távollévők hátrahagyott házastársai mellett azok az itthon maradó apák viselik a leginkább rosszul a transznacionális életet, akiknek felesége jellemzően havi váltásokban dolgozik bentlakásos házi idősgondozóként, és a külföldi munkavállalásban nem játszott szerepet, vagy az alatt nem merült fel párkapcsolati konfliktus.

Összességében tehát az eredmények azt mutatják, hogy bár néhány esetben – főként a külföldi munkavállalás kezdetén – azonosíthatók a transznacionális élet fizikai és mentális egészségre gyakorolt káros hatásai, elsősorban a hosszabb-rövidebb ideig tartó egyedüllét okozta magányosság, illetve a hátrahagyott/itthon maradó férfiak szerhasználati problémái, az ismerős környezet, rokonok és

barátok támogató jelenléte, valamint a külföldi munkával járó anyagi biztonság többnyire ellensúlyozza a partner hiányát, és meggátolja az egészségi állapotra gyakorolt káros hatások kialakulását.

4.3. a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek érzelmi–hangulati állapotára, és mely tényezők játszanak szerepet abban, hogy az érintettek hogyan érzik magukat?

Az interjúkutatás hátrahagyott/itthon maradó gyerekek problémaviselkedését feltáró eredményei azt mutatják, hogy az egyik vagy mindkét szülő hosszabb–rövidebb ideig tartó külföldi munkavállalás miatti távolléte komolyabb emocionális rendellenességet (például depressziót vagy szorongásos zavarokat) jellemzően nem okoz, viszont a kérdezettek gyermeki harmadánál valamilyen internalizáló vagy externalizáló magatartási probléma, elsősorban befelé fordulás, illetve néhány esetben agresszív, dacos, hiperaktív viselkedés alakult ki, amit részben vagy teljes egészében az egyik vagy mindkét szülő külföldi munkavállalás miatti távollétének tulajdonítottak az interjúalanyok.

A gyermekek mentális jólléte szempontjából a külföldi munkavállalás kezdete, az elválás utáni „megértés–elfogadás–feldolgozás” periódus a legnehezebb, ebben az időszakban a szülő távolléte huzamosabb ideig fennálló lehangoltságot, szomorúságot és hiányérzetet okoz.

Az eredmények szerint számos tényező vagy tényezők együttese befolyásolja azt, hogy a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek közérzete miként alakul. A gyerekek szociodemográfiai jellemzőit és a külföldi munkavállalás időzítését figyelembe véve elmondható, hogy a gyerekek fiatalabb életkorában történő külföldi munkavállalás kockázati tényezőt jelent. Míg a befelé irányuló problémákban való érintettség tekintetében nem mutatkoztak nemek közötti különbségek, addig a kifelé irányuló problémák kizárólag a fiúgyermekeknél fordultak elő. Emellett látszik, hogy az apa és anya hiánya egyaránt káros a gyerekek lelki egészsége szempontjából, azonban az anya hiánya valamelyest jobban megviseli őket.

Az érzelmi–hangulati zavarok kialakulásának gátja lehet a külföldön dolgozó szülő gyakoribb hazajárása, a gyerekek migrációs döntésben való részvétele, az erős transznacionális kapcsolatok és kötődések, valamint a gyerekek helyzethez való pozitív (megértő és támogató) viszonyulása. A gyerekek számára biztosított anyagi jólét, a különféle többletráfordítások (ajándékok) viszont – bár átmeneti boldogságot adnak – nem minden esetben tudják kompenzálni a szülők távollétének gyerekek mentális állapotára gyakorolt káros hatásait. Emellett azok az exogén tényezők is hatást gyakorolhatnak a következményekre, amelyek a külföldi munkavállalás melletti döntésben is szerepet játszottak, például az egyik szülő szerhasználati problémái vagy valamilyen súlyos veszteségélmény.

4.4. a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek iskolai teljesítményére, valamint továbbtanulással és későbbi munkavállalással kapcsolatos terveire, és ezek a hatások minek tulajdoníthatók?

Az interjúk kutatás hátrahagyott/itthon maradó gyerekek iskolai eredményeire vonatkozó adatai alapján meglehetősen kedvező kép rajzolódik ki. A mintában szereplő szülők hátrahagyott/itthon maradó gyermekeinek többsége jeles, illetve közepes és jó tanuló, és a felmérés résztvevői csak néhány olyan esetről számoltak be, amikor a külföldi munkavállalás miatti megváltozott körülmények a tanulmányi eredmények romlását eredményezték.

A hátrahagyott/itthon maradó gyerekek kifejezetten jónak mondható tanulmányi eredményeit több szülők külföldi munkavállalásához köthető tényező is magyarázhatja. A külföldön megkeresett, hazaadott pénzt lehetővé teszi a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek számára a jobb oktatási lehetőségekhez (például fizetős különórákhoz) való hozzáférést. Továbbá az is látszik, hogy a gyerekek iskolai eredményességében a támogató szülői háttérnek, a jellemzően transznacionális formában megvalósuló tanulástámogatásnak, illetve a pedagógusok megértő és segítő viszonyulásának is nagy szerepe van.

A kérdezettek gyermekeinek többsége tervezi a továbbtanulást, és látszik, hogy ennek a szülők is nagy jelentőséget tulajdonítanak. Csak néhány interjúalany vélekedett úgy, hogy a nem feltétlenül kell diploma ahhoz, hogy gyermekei később boldogulni tudjanak az életben.

Mivel a mintában szereplő szülők gyermekeinek többsége a későbbi munkavállalási tervekkel kapcsolatban még bizonytalan, így a szülők külföldi munkavállalásának gyerekek későbbi migrációs terveire gyakorolt hatásait nem volt lehetőségem vizsgálni, ugyanakkor az egyértelműen látszik, hogy azok a gyerekek, akiknek már vannak konkrét jövőre vonatkozó terveik, inkább külföldön szeretnének dolgozni, illetve azok a szülők is inkább külföldön képzelik el gyermekük jövőjét, akik nem tartják fontosnak a továbbtanulást. Kétségtelen, hogy ehhez egy jó kiindulópontot jelent a szülők által „kitaposott út”, hiszen lehetővé teszi a gyerekek számára, hogy a már külföldön dolgozó szülőjük patronálásával, őt követve induljanak el.

4.5. a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek táplálkozási szokásaira, és ezek a hatások minek tulajdoníthatók?

Az eredmények alapján elmondható, hogy a szülő(k) külföldi munkavállalása pozitív irányba változtatta meg a transznacionális családokban élő gyerekek táplálkozási szokásait. Az interjúalanyok arról számoltak be, hogy vásárlásaikat kevésbé pénzhez kötöttek, és olyan „megkívánt” élelmiszerek megvételét is megengedhetik maguknak, amire korábban nem vagy csak ritkán volt lehetőségük. Ezáltal a főzéshez felhasznált alapanyagok köre is változott, ami sokrétűbb, minőségibb és egészségesebb táplálkozást tett/tesz lehetővé. Az étkezési szokások átalakulása főként azokban a családokban mutatkozott meg hangsúlyosan, ahol a külföldi munkavállalás előtti mindennapokban nélkülözések között kellett élni.

Az eredmények azt mutatják, hogy a nagyobb vásárlási szabadság nem eredményezett táplálkozási- és evészavarokat a mintában szereplő transznacionális családokhoz tartozó gyerekeknél. Ehhez vélhetően az is hozzájárult, hogy a gyerekek felügyeletét ellátó személyek a szülők távolléte alatt rendkívüli odaadással gondoskodtak/gondoskodnak a gondjaikra bízott gyerekekről. Az eredmények alapján látható, hogy azokban a kétszülős családokban, ahol az anya távolléte miatt az étkezési szokások és körülmények a leginkább megváltoznak, a gyerekekkel otthon maradó apák idővel alkalmazkodnak a kialakult körülményekhez, és nemcsak ők, hanem az idősebb gyerekek is megtanulnak főzni. Továbbá az interjúk során elhangzottak alapján látszik, hogy az anyák külföldi munkavállalása nem jelenti azt, hogy gyermekeik étkeztetésével kapcsolatos feladataikat hátrahagyják, teljesen kivonódnak azokból. Az interjúk kutatás mintájában szereplő interjúalanyok családjai körében az a leginkább jellemző, hogy valamilyen formában a külföldön dolgozó édesanya oldja meg az itthon maradók étkezését: arról az időszokról, amíg távol van, valamelyest előre gondoskodik, és/vagy külföldön megkeresett fizetésének egy részét itthon maradó családtagjai étkezésére fordítja.

A transznacionális családok tagjaira vonatkozó eredmények jól mutatják, hogy a családok külföldi munkavállalás miatti kettészakadása a külföldön lévő szülők érzelmi-hangulati állapotára van a legjelentősebb hatással. Ők azok, akik családjuktól, magyarországi barátaiktól elválasztva, egy idegen országban – gyakran kívülállóként („Ausländer”-ként) élve – leginkább elszenvedik a transznacionális élet következményeit, ugyanakkor a témát feltáró szakirodalomban róluk esik a legkevesebb szó.

Az eredmények alapján látható az is, hogy a szülők távollétére nem indokolt „hátrahagyásként” tekinteni, hiszen az interjúk kutatás eredményei jól mutatják, hogy a szülők, főként az anyák – akik külföldi munkavállalását rendszerint negatív visszhang kíséri – legfőképpen gyermekeik miatt vállalják a családtól való elszakadással járó külföldi munkát, és próbálnak minden szülői szereppel kapcsolatos elvárásnak megfelelni, és amennyire az országhatáron túlról lehetséges, gyermekeik testi–lelki szükségleteit maximálisan kielégíteni. A gyerekek pedig látva és érezve ezt az odaadó törődést, megértően viszonyulnak a helyzethez, és törekednek arra, hogy akár az iskolában, akár a családi életben kötelességtudó hozzáállást tanúsítsanak.

5. Melyek a transznacionális családok tagjainak jövőbeli tervei?

Van-e összefüggés a transznacionális életmód és a transznacionális családok tagjainak későbbi migrációs tervei között, és a Magyarország elhagyása melletti döntésre milyen egyéb tényezők hatnak?

Az értekezés hátrahagyott/itthon maradó szülők migrációs terveit vizsgáló logisztikus regressziós elemzésének eredményei szerint a migráció tervezése a teljes családokban élőkhez képest a

hátrahagyott/itthon maradó szülők körében nagyobb valószínűséggel fordul elő. Míg a migráció komoly fontolgatása vagy már eldöntése inkább azokra jellemző, akiknek házastársa/élettársa távolsági ingázó, addig a hosszú távú (5 évet meghaladó vagy végleges) külföldre költözést jobbra a tartósan külföldön élők hátrahagyott/itthon maradó partnerei tervezik.

Mivel az interjúk kutatás mintájában szereplő hátrahagyott/itthon maradó családtagok többsége nem tervez mostanában külföldre költözni oda ingázó házastársával vagy ott élő házastársa után (ennél fogva az eredmények jövőbeli terveik partner mobilitásának típusa alapján történő vizsgálatát sem teszik lehetővé), illetve az eredmények azt mutatják, hogy az Ausztriában dolgozó szülők közül a közeljövőben senki sem szeretné jelenlegi munkáját magyarországra cserélni, így összességében elmondható, hogy a mintában szereplő interjúalanyok többnyire a transznacionális élet átmeneti vagy hosszabb idejű fenntartása mellett döntöttek. Ugyanakkor 16 család esetében a transznacionális életmód fenntartása „bizonytalan”, a külföldön dolgozó szülők között vannak olyanok, akiket a szívük visszahúz, ideiglenesen vannak külföldön és bizonyos feltételek teljesülése esetén visszajönnének Magyarországra dolgozni, vagy a transznacionális élet terhei miatt napi ingázásra váltanának, a hátrahagyott/itthon maradó partnerek harmada pedig a migrációt még nem döntötte el. Ennél fogva ezek az elhatározások nem tekinthetők véglegesnek, idővel a fogadó országba „csábító” és Magyarország elhagyását ösztönző, illetve ezekre ható tényezők figyelembevételével egyik vagy másik irányba eldőlnék.

Az ausztriai munkavállalás melletti elhatározást fenntartó, így a jövőbeli tervek magyarázataként is megjelenő legfőbb érv egyrészt a magyarországi – sok esetben pluszmunkákkal és túlórákkal megkereshető – bérekkel szemben a lényegesen magasabb osztrák fizetés, ami a rendszeres megtakarítások által lehetővé teszi a tervezést, előre gondolkodást, másrészt az ausztriai munkafeltételekkel, munkakörülményekkel való elégedettség és a kellemesebb légkör, otthonosságérzés hangzott el az interjúk során. Emellett a munkavállalókat védő garanciális intézkedéseket és a munkanélküliség esetén járó támogatások magasabb összegét, az ausztriai nyugdíjra való jogosultság megszerzését, valamint néhány esetben az itthoni politikai helyzettel való elégedetlenséget említették a kérdezettek. Úgy tűnik, hogy ezek a tényezők nemcsak az jelenlegi helyzet fenntartását motiválják, hanem a külföldön dolgozók letelepedéssel kapcsolatos terveit is, noha e döntésre az Ausztriában megkeresett fizetés vásárlóereje is hatással van. Az ingázással járó terhek, az állandó „úton levés” állapotából való kilépés szándéka szintén komoly migrációt ösztönző tényező, de az eredmények szerint a visszatérés melletti elhatározásokat ugyanúgy képes megerősíteni, mint a letelepedéssel kapcsolatos terveket.

A külföldön dolgozó szülők jövőbeli terveit meghatározó tényezők valamelyest a hátrahagyott/itthon maradó partnerek migrációs terveit is befolyásolják, noha látszik, hogy míg a külföldi munkatapasztalattal rendelkezők terveire a külföldi munkavállalásra motiváló (húzó/pull) és a

Magyarország elhagyását ösztönző (taszító/push) tényezők együttesen hatással vannak, addig az itthon élő „bizonytalan” és „menni akaró” családtagok terveit inkább az utóbbi, „push” tényezők alakítják.

A maradni szándékozók migrációs tervei kapcsán olyan gátló tényezők merültek fel, mint az ismerős környezet, a megszokott élet, a biztos magyarországi munkahely, a hazaszeretet, valamint a változástól való félelem, továbbá látható, hogy a rendelkezésre álló vagyon vásárlóereje nemcsak az Ausztriában dolgozók letelepedését tarthatja vissza, hanem az itthon maradók külföldre költözését is. A migrációs tervekhez az előzők mellett a gyerekek léte is jelentős hatással van, egészen pontosan a szülők részéről felmerülő olyan aggályok, hogy a gyerekek megszokott környezetből való kiemelésének, illetve magyarországi oktatásuk megszakításának a későbbiekben káros hatásai lehetnek. Összességében azonban elmondható, hogy a hátrahagyott/itthon maradó szülők itthon maradására legnagyobb motivációs erővel a családtagok és barátok közelsége bír, és külföldön dolgozók jövőbeli visszatéréssel, magyarországi munkavállalással kapcsolatos terveit is elsősorban ugyanezen okok, a családtagok, barátok hiánya miatt felmerülő pszichés költségek indukálják.

A transznacionális családok tagjainak jövőbeli terveit vizsgáló eredmények alapján úgy gondolom, hogy a hátrahagyott/itthon maradó szülők migrációját gátló tényezőként azonosítható a partner külföldi munkavállalása is, hiszen az eredmények azt mutatják, hogy az itthon élő partnerek a távöltött idő és magányosság ellenére többségében elégedettek helyzetükkel, jól érzik magukat, és házastársuk külföldi munkavállalása miatt nincsenek már abban a szorult anyagi helyzetben, hogy egy határral odébb, idegen országban kelljen keresniük a boldogulást. Jóllehet az Ausztriában dolgozó szülők többsége szeretné folytatni jelenlegi munkáját, vagy letelepedni a szomszédos országban, tehát összességében látszik, hogy esetükben a visszatéréssel kapcsolatos döntés fontolgatása során az előzőekben bemutatott, taszító faktorok erejét csökkentő tényezők döntésre gyakorolt hatása nem annyira jelentős, hogy az elsődleges makro-faktorok hatását módosítani tudja, az interjúalanyok harmadát szíve itthon élő családtagjaikhoz és barátaikhoz visszahúzza, abba az országba, amit a külföldön töltött évek ellenére igazi hazájuknak érznek, és ahol jól érzik magukat.

7. Ábrák és táblázatok jegyzéke

7.1 Ábrák

1. ÁBRA: A CIRKULÁRIS MIGRÁCIÓ TÍPUSAI	28
2. ÁBRA: A TÉRBELI MOBILITÁS RENDSZERE	32
3. ÁBRA: A CSALÁDOT HÁTRAHAGYÓ MIGRÁCIÓ GYEREKEKRE GYAKOROLT HATÁSAI.....	57
4. ÁBRA: A SZÜLŐK MIGRÁCIÓJÁNAK HÁTRAHAGYOTT GYEREKEK MENTÁLIS EGÉSZSÉGI ÉS JÓLLÉTI ÁLLAPOTÁRA, SZERHASZNÁLATI ÉS VISELKEDÉSI JELLEMZŐIRE, TÁPLÁLKOZÁSI SZOKÁSAIRA ÉS ISKOLAI EREDMÉNYEIRE GYAKOROLT HATÁSAIT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK	75
5. ÁBRA: A KUTATÁSHOZ FELHASZNÁLT ADATÁLLOMÁNYOK KORLÁTAI.....	83
6. ÁBRA: A TEMATIKUS ELEMZÉS HAT FÁZISA	100
7. ÁBRA: A KÜLFÖLDI TELEPHELYEN DOLGOZÓ 15–74 ÉVESEK SZÁMA CÉLORSZÁGOK SZERINT, 2003–2020.....	104
8. ÁBRA: AZ AUSZTRIÁBAN DOLGOZÓ 15–74 ÉVESEK MEGOSZLÁSA RÉGIÓK SZERINT, 2003–2020.....	105
9. ÁBRA: AZ AUSZTRIÁBAN DOLGOZÓ 15–74 ÉVESEK MEGOSZLÁSA KORCSOPORTOK SZERINT, 2003–2020	106
10. ÁBRA: AZ AUSZTRIÁBAN DOLGOZÓ 15–74 ÉVESEK MEGOSZLÁSA ISKOLAI VÉGZETTSÉG ÉS NEMEK SZERINT, 2003–2020.....	107
11. ÁBRA: AZ AUSZTRIÁBAN DOLGOZÓ 15–74 ÉVES EGYÉNI VÁLLALKOZÓK ÉS TÁRSAS VÁLLALKOZÁSOK TAGJAINAK SZÁMA NEMEK SZERINT, 2003–2020.....	108
12. ÁBRA: AZ AUSZTRIÁBAN DOLGOZÓ 15–74 ÉVESEK MEGOSZLÁSA FOGLALKOZÁSI FŐCSOPORTOK ÉS NEMEK SZERINT, 2003–2020	110
13. ÁBRA: AZ ÁTMENETILEG KÜLFÖLDÖN TARTÓZKODÓ FOGLALKOZTATOTTAK MEGOSZLÁSA CÉLORSZÁGOK SZERINT, 2011 ÉS 2016	112
14. ÁBRA: A TARTÓSAN KÜLFÖLDÖN TARTÓZKODÓ FOGLALKOZTATOTTAK MEGOSZLÁSA CÉLORSZÁGOK SZERINT, 2016.....	112
15. ÁBRA: A KÜLFÖLDRE INGÁZÓ FOGLALKOZTATOTTAK MEGOSZLÁSA CÉLORSZÁGOK SZERINT, 2011 ÉS 2016.....	113
16. ÁBRA: AZ ÁTMENETILEG ÉS TARTÓSAN AUSZTRIÁBAN TARTÓZKODÓ FOGLALKOZTATOTTAK MEGOSZLÁSA FOGLALKOZÁSI FŐCSOPORTOK SZERINT, 2016.....	120
17. ÁBRA: AZ ÁTMENETILEG ÉS TARTÓSAN AUSZTRIÁBAN TARTÓZKODÓ FOGLALKOZTATOTTAK MEGOSZLÁSA ASZERINT, HOGY KIVEL LAKTAK EGYÜTT KÜLFÖLDÖN, 2016.....	121
18. ÁBRA: AZ AUSZTRIÁBA INGÁZÓ FOGLALKOZTATOTTAK MEGOSZLÁSA FOGLALKOZÁSI FŐCSOPORTOK SZERINT, 2011 ÉS 2016....	127
19. ÁBRA: A TRANZNACIONÁLIS CSALÁDOK SZÁMA MEGYÉNKÉNT, ÉS A TRANZNACIONÁLIS CSALÁDOK MEGYÉN BELÜLI ARÁNYA, 2011 ÉS 2016	132
20. ÁBRA: AZ ÁTMENETILEG KÜLFÖLDÖN TARTÓZKODÓ ÉS KÜLFÖLDRE INGÁZÓ, MAGYARORSZÁGON ÉLŐ 18 ÉVEN ALULI GYERMEKET NEVELŐ SZÜLŐK MEGOSZLÁSA RÉGIÓK SZERINT, 2016.....	134
21. ÁBRA: AZ ÁTMENETILEG KÜLFÖLDÖN TARTÓZKODÓ ÉS KÜLFÖLDRE INGÁZÓ, MAGYARORSZÁGON ÉLŐ 18 ÉVEN ALULI GYERMEKET NEVELŐ SZÜLŐK MEGOSZLÁSA NEMEK ÉS ISKOLAI VÉGZETTSÉG SZERINT, 2016.....	135
22. ÁBRA: AZ ÁTMENETILEG KÜLFÖLDÖN TARTÓZKODÓ ÉS KÜLFÖLDRE INGÁZÓ, MAGYARORSZÁGON ÉLŐ 18 ÉVEN ALULI GYERMEKET NEVELŐ SZÜLŐK MEGOSZLÁSA NEMEK ÉS FOGLALKOZÁSI FŐCSOPORTOK SZERINT, 2016.....	137
23. ÁBRA: AZ AUSZTRIAI MUNKAVÁLLALÁST KIVÁLTÓ OKOK TEMATIKUS TÉRKÉPE	159
24. ÁBRA: A CSALÁDON BELÜLI HATALMI ÉS SZEREPVISZONYOKRA GYAKOROLT HATÁSOK TEMATIKUS TÉRKÉPE.....	175
25. ÁBRA: A CSALÁDTAGOK KÖZÖTTI KAPCSOLATOKRA GYAKOROLT HATÁSOK TEMATIKUS TÉRKÉPE	190
26. ÁBRA: A KÜLFÖLDÖN DOLGOZÓ SZÜLŐRE GYAKOROLT HATÁSOK TEMATIKUS TÉRKÉPE.....	207
27. ÁBRA: A HÁTRAHAGYOTT/ÍTHON MARADÓ SZÜLŐRE GYAKOROLT HATÁSOK TEMATIKUS TÉRKÉPE.....	227
28. ÁBRA: A HÁTRAHAGYOTT/ÍTHON MARADÓ GYEREKEKRE GYAKOROLT HATÁSOK TEMATIKUS TÉRKÉPE.....	232
29. ÁBRA: A JÖVŐBELI TERVEK TEMATIKUS TÉRKÉPE	261

7.2 Táblázatok

1. TÁBLÁZAT: A MIGRÁCIÓ ELMÉLETEI ELEMZÉSI SZINTEK SZERINT	16
2. TÁBLÁZAT: A LEGALÁBB KÉT HATÁRÁTLÉPÉSSSEL JÁRÓ MIGRÁCIÓ TÍPUSAI A SZÁRMAZÁSI, ILLETVE CÉLORSZÁGBAN TÖLTÖTT IDŐTARTAM SZERINT	26
3. TÁBLÁZAT: A HÁTRAHAGYOTT GYEREKEK SZÁMA ROMÁNIÁBAN (2008–2019) (FŐ)	41
4. TÁBLÁZAT: AZ ÁTMENETILEG ÉS TARTÓSAN AUSZTRIÁBAN TARTÓZKODÓ FOGLALKOZTATOTTAK LÉTSZÁMA ÉS MEGOSZLÁSA RÉGIÓK ÉS MEGYÉK SZERINT, 2011 ÉS 2016.....	115
5. TÁBLÁZAT: AZ ÁTMENETILEG ÉS TARTÓSAN AUSZTRIÁBAN TARTÓZKODÓ FOGLALKOZTATOTTAK LÉTSZÁMA ÉS MEGOSZLÁSA A FONTOSABB ISMÉRVEK SZERINT, 2016.....	118
6. TÁBLÁZAT: AZ AUSZTRIÁBA INGÁZÓ FOGLALKOZTATOTTAK LÉTSZÁMA ÉS MEGOSZLÁSA RÉGIÓK ÉS MEGYÉK SZERINT, 2011 ÉS 2016	123
7. TÁBLÁZAT: AZ AUSZTRIÁBA INGÁZÓ FOGLALKOZTATOTTAK LÉTSZÁMA ÉS MEGOSZLÁSA A FONTOSABB ISMÉRVEK SZERINT, 2011 ÉS 2016	126
8. TÁBLÁZAT: A MAGYARORSZÁGON ÉLŐ KISKORÚ GYERMEKET NEVELŐ TRANSZNACIONÁLIS CSALÁDOK SZÁMA, ÉS A BENNÜK ÉLŐ GYERMEKEK SZÁMA CSALÁDTÍPUSOK SZERINT, 2011 ÉS 2016.....	129
9. TÁBLÁZAT: A HAZALÁTOGATÁS ÉS HAZAUTALÁS ESÉLYÉT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK AZ ÁTMENETILEG KÜLFÖLDÖN TARTÓZKODÓK ESETÉBEN (LOGISZTIKUS REGRESSZIÓS MODELLEK ESÉLYHÁNYADOSAI) (2016).....	144
10. TÁBLÁZAT: A POZITÍV ÉRZELMEK MEGÉLÉSÉNEK ESÉLYÉT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK AZ ÁTMENETILEG KÜLFÖLDÖN TARTÓZKODÓK ÉS TÁVOLSÁGI INGÁZÓK (I. MODELL), VALAMINT A 16 ÉVES VAGY IDŐSEBB, MAGYARORSZÁGON ÉLŐ 18 ÉVEN ALULI GYERMEKET NEVELŐ NÉPESSÉG (II. MODELL) ESETÉBEN (LOGISZTIKUS REGRESSZIÓS MODELLEK ESÉLYHÁNYADOSAI, EXP(B)) (2016)	149
11. TÁBLÁZAT: A NEGATÍV ÉRZELMEK MEGÉLÉSÉNEK ESÉLYÉT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK AZ ÁTMENETILEG KÜLFÖLDÖN TARTÓZKODÓK ÉS TÁVOLSÁGI INGÁZÓK (I. MODELL), VALAMINT A 16 ÉVES VAGY IDŐSEBB, MAGYARORSZÁGON ÉLŐ 18 ÉVEN ALULI GYERMEKET NEVELŐ NÉPESSÉG (II. MODELL) ESETÉBEN (LOGISZTIKUS REGRESSZIÓS MODELLEK ESÉLYHÁNYADOSAI, EXP(B)) (2016)	151
12. TÁBLÁZAT: A MIGRÁCIÓS TERVEK KIALAKULÁSÁNAK VALÓSZÍNŰSÉGÉT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK A 16 ÉVES VAGY IDŐSEBB (I. MODELL), VALAMINT A 16–64 ÉVES (II. MODELL), MAGYARORSZÁGON ÉLŐ 18 ÉVEN ALULI GYERMEKET NEVELŐ NÉPESSÉG ESETÉBEN (LOGISZTIKUS REGRESSZIÓS MODELLEK ESÉLYHÁNYADOSAI, EXP(B)) (2016).....	156

8. Függelék

1. függelék: Az Ausztriába irányuló munkavállalási célú migráció és ingázás témakörében készült vizsgálatok

SZERŐ	KUTATÁS HELYE ÉS IDEJE	KUTATÁS MÓDSZERE	MINTANAGYSÁG	KUTATÁS CÉLJA
Sik (1999)	Nyugat-Dunántúl –	interjú	n=34	Az Ausztriában dolgozó magyar munkaerő-piaci helyzetének bemutatása.
Hardi (2005)	Nyugat-Dunántúl 2004. november	interjú	–	A rendszerváltás utáni időszak határon átnyúló munkaügyi együttműködéseinek bemutatása.
		kérdőív (lakossági)	n=1 500	Az Ausztriában dolgozó magyar munkavállalók csoportjának (jellemzőik, motivációik és nehézségeik) bemutatása, létszámuk becslése.
		kérdőív (munkavállalói)	n= 500	
Hárs et al. (2009)	Magyarország egész területe 2008. november – 2009. február	interjú	n=415	A rendszerváltás óta (az adatfelvétel idejéig) bármikor az osztrák munkaerőpiacon dolgozó magyar munkavállalók helyzetének, migrációs stratégiáinak, kilátásainak vizsgálata.
Lechner et al. (2010)		leíró statisztikai elemzés az Osztrák Munkaügyi Hivatal (AMS) adatai alapján (2003-2009)		Az osztrák munkaerőpiacon dolgozó magyarok számának és főbb demográfiai jellemzőinek bemutatása.
	–	interjú	n=10	Ausztria három tartományában (Alsó-Ausztria, Burgenland, Stájerország) dolgozó magyarok munkaerő-piaci helyzetének és tapasztalatainak bemutatása.
EMPIRICA (2012)	Nyugat-Dunántúl –	interjú	n=30	Az Ausztriában ingázó foglalkoztatottak munkaerő-piaci helyzetének, tapasztalatainak, kilátásainak és jövőbeli terveinek vizsgálata.
Pogátsa (2014)		leíró statisztikai elemzés hazai és nemzetközi nyilvántartások, illetve survey-ek adatai alapján		Az osztrák-magyar határtérség gazdasági, társadalmi és munkaerő-piaci folyamatainak, azok változásainak bemutatása.
	–	interjú	–	Az Ausztriában dolgozó, és oda napi vagy heti rendszerességgel ingázó munkavállalók motivációinak, elvárásainak és tapasztalatainak feltárása.
		sajtóelemzés		Ausztria és Magyarország várakozásainak és félelmeinek bemutatása hazánk EU-csatlakozásával és az ezzel kapcsolatos munkaerő-piaci változásokkal kapcsolatban.

1. függelék: Az Ausztriába irányuló munkavállalási célú migráció és ingázás témakörében készült vizsgálatok (folytatás)

SZERZŐ	KUTATÁS HELYE ÉS IDEJE	KUTATÁS MÓDSZERE	MINTANAGYSÁG	KUTATÁS CÉLJA
Pogátsa (2017)		leíró statisztikai elemzés az Osztrák Munkaügyi Szolgálatok jelentései és a Burgenlandi Munkaügyi Hivatal (AMS Burgenland) 2014-es adatai alapján		A burgenlandi munkaerőpiacon dolgozó magyarok számának és főbb demográfiai jellemzőinek bemutatása.
Projective Consulting Kft. (2018)		kérdőív	n=318	Az osztrák-magyar határon történő ingázás előnyeinek és hátrányainak feltárása, az ingázók személyes és családi élethelyzetének bemutatása.
	– 2017 nyara	fókuszcsoporthoz tartozó interjú	–	Osztrák és magyar, ingázókat segítő szervezeteknél/intézményeknél (munkaügyi központok, statisztikai intézmények, társadalombiztosítási szervezetek és szakszervezetek) dolgozók körében a magyar munkavállalók és álláskeresők munkaerő-piaci mobilitását, foglalkoztatását, szociális ellátottságát alapvetően befolyásoló külső tényezők feltárása.
Perchinig et al. (2018)	Nyugat-Dunántúl 2018. március – június	interjú	n=10	Az ausztriai munkavállalás Nyugat-dunántúli régióra (regionális munkaerőpiacra, lakáspiacra, szociális- és egészségügyi ellátórendszerre és oktatási rendszerre) gyakorolt hatásainak feltárása a régióban tevékenykedő szakemberek és köztisztviselők (pl.: megyei kormányhivatalok járási hivatalainak hivatalvezetői és osztályvezetői) tapasztalatai alapján.
Horváth (2019)		leíró statisztikai elemzés a Munkaerő-felmérés adatai alapján (2003-2017)		A nyugat-dunántúli régióból Ausztriába irányuló időszakos, illetve ingázó jellegű migrációs folyamatok bemutatása, a határon átívelő mobilitás trendjeinek és főbb jellemzőinek, az osztrák telephelyen dolgozók szociodemográfiai jellemzőinek vizsgálata.
	Nyugat-Dunántúl 2019. március – április	interjú	n=8	A határon átívelő mobilitás nyugat-dunántúli régióra gyakorolt kedvező és kedvezőtlen hatásainak bemutatása a határmenti települések polgármestereinek tapasztalatai alapján.
Kovács és Sipos (2020)	ausztriai munkavállalási profilú facebook csoport 2018. január	kérdőív	n=190	Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megyéből Ausztriába ingázó foglalkoztatottak demográfiai, foglalkozási ismérveinek, valamint az ingázást kiváltó motivációs okoknak és jövőbeli terveknek a vizsgálata.

Forrás: saját szerkesztés

2. függelék: A 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus, illetve kiegészítő kérdőíveinek elemszámai témakörök szerint, 2011 és 2016

			2011. évi népszámlálás személyi adatbázisa <i>N=9 937 628</i>	2016. évi mikrocenzus						
				személyi adatbázisa <i>n=821 174</i>	Szubjektív jóllét című kiegészítő adatbázisa <i>n=51 281</i>	Nemzetközi vándorlás című kiegészítő adatbázisa				
						A blokk – Migrációs tervek <i>n=19 625</i>	D blokk – Átmenetileg külföldön tartózkodók <i>n=1 213</i>	E blokk – Tartósan külföldön tartózkodók <i>n=5 653</i>		
Költözött kérdőívek száma	Külföldön tartózkodó, vagy oda ingázó (távolsági) szülők	Ausztriába(n)	Átmenetileg	2 047	156	8	19	48		
			Tartósan						–	
			Ingázó	1 175	287	22	48			
			Összesen	3 222	443	30	67	48	–	
		Egyéb országba(n)	Átmenetileg	9 202	487	21	74	160		
			Tartósan						–	
			Ingázó	1 213	950	89	61			
			Összesen	10 415	1 437	110	135	160	–	
		Összesen		13 637	1 880	140	202	208	–	
		Hátrahagyott/ itthon maradó házastársak/ élettársak	Partner Ausztriába(n)	Átmenetileg	1 900	149	13	21		
	Ingázó			1 012	274	18	46			
	Összesen			2 912	423	31	67			
	Partner egyéb országba(n)		Átmenetileg	8 515	461	53	35			
			Ingázó	264	613	75	63			
			Összesen	8 779	1 074	128	98			
	Partner tartósan külföldön			2 594	356	8	7			
	Összesen			14 285	1 853	167	172			
	Hátrahagyott/ itthon maradó 18 éven aluli gyerekek	Egyik/ mindkét szülő Ausztriába(n)	Átmenetileg	3 137	249	26	24			
			Ingázó	1 662	452					
			Összesen	4 799	701					
Egyik/ mindkét szülő egyéb országba(n)		Átmenetileg	14 392	799						
		Ingázó	1 084	1 248						
		Összesen	15 476	2 047						
Egyik szülő Ausztriába(n), másik szülő egyéb országba(n)		Átmenetileg	1	2						
		Ingázó	82	–						
		Összesen	83	2						
Egyik/ mindkét szülő tartósan külföldön			4 356	597						
Összesen			24 714	3 347	26			24		

2. függelék: A 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus, illetve kiegészítő kérdőíveinek elemszámai témakörök szerint, 2011 és 2016 (folytatás)

			2011. évi népszámlálás személyi adatbázisa	2016. évi mikrocenzus						
				személyi adatbázisa <i>n=9 803 837</i>	Szubjektív jóllét című kiegészítő adatbázisa <i>n=8 085 791</i>	Nemzetközi vándorlás című kiegészítő adatbázisa				
						A blokk – Migrációs tervek <i>n=541 844</i>	D blokk – Átmenetileg külföldön tartózkodók <i>n=47 501</i>	E blokk – Tartósan külföldön tartózkodók <i>n=258 783</i>		
Súlyozott, teljeskörűsített elemszám	Külföldön tartózkodó, vagy oda ingázó (távolsági) szülők	Ausztriába(n)	Átmenetileg	1 548	1 067	606	1 561			
			Tartósan					–		
			Ingázó	3 052	3 098	834				
			Összesen	4 600	4 165	1 440	1 561	–		
		Egyéb országba(n)	Átmenetileg	5 544	3 453	2 355	5 233			
			Tartósan					–		
			Ingázó	10 931	12 931	1 636				
			Összesen	16 475	16 384	3 991	5 233	–		
		Összesen			21 075	20 549	5 431	6 794	–	
		Hátrahagyott/ítthon maradó házastársak/élettársak	Partner Ausztriába(n)	Átmenetileg	1 503	1 631	573			
	Ingázó			2 906	2 309	867				
	Összesen			4 409	3 940	1 440				
	Partner egyéb országba(n)		Átmenetileg	5 294	7 063	658				
			Ingázó	7 149	10 462	2 485				
			Összesen	12 443	17 525	3 143				
	Partner tartósan külföldön			4 236	1 129	191				
	Összesen			21 088	22 594	4 774				
	Hátrahagyott/ítthon maradó 18 éven aluli gyerekek	Egyik/ mindkét szülő Ausztriába(n)	Átmenetileg	2 407	3 112	634				
			Ingázó	4 729						
			Összesen	7 136						
		Egyik/ mindkét szülő egyéb országba(n)	Átmenetileg	9 006						
			Ingázó	14 100						
			Összesen	23 106						
		Egyik szülő Ausztriába(n), másik szülő egyéb országba(n)	Átmenetileg	20						
Ingázó			–							
Összesen			20							
Egyik/ mindkét szülő tartósan külföldön			7 048							
Összesen			37 310	3 112			634			

Megjegyzés: A tartósan külföldön tartózkodó szülőkről nem töltötték ki személyi kérdőívet.

Azokat a 18 éven aluli gyereket, akiknek édesapja tartósan külföldön tartózkodik, édesanyja pedig külföldre ingázik (2011-ben 10 gyerek, 2016-ban 17 gyerek), azok közé a gyerekek közé soroltam, akiknek egyik/mindkét szülője tartósan külföldön van.

Forrás: 2011. évi népszámlálás és 2016. évi mikrocenzus adatai, saját szerkesztés

3. függelék: A kutatói kérdések vizsgálatához felhasznált adatok

Kutatói kérdések	Kutatói kérdések vizsgálatához felhasznált adatok							
	PRIMER adatok	SZEKUNDER adatok						Szubjektív jóllét című kiegészítő adatbázisa
	Interjúk felmérés	Munkaerő-felmérés (MEF) 2003–2020-as adatállományai	2011. évi népszámlálás személyi- és lakásadatbázisa	2016. évi mikrocenzus				
				Személyi- és lakásadatbázisa	Nemzetközi vándorlás című kiegészítő adatbázisa			
Migrációs tervek (A blokk)					Átmenetileg külföldön tartózkodók (D blokk)	Tartósan külföldön tartózkodók (E blokk)		
I. A munkavállalási célú nemzetközi mobilitás trendjeinek és jellemzőinek vizsgálatához kapcsolódó kutatói kérdések:								
1. A Magyarországról Ausztriába történő munkavállalási célú mobilitás az ezredforduló óta napjainkig hogyan alakult más országokba irányuló mobilitási trendekkel összehasonlítva? Történtek-e jelentősebb változások e mobilitási folyamatok intenzitásában és területi mintázataiban ebben az időszakban?		✓	✓	✓				
2. Melyek az Ausztriában dolgozók (átmenetileg és tartósan Ausztriában tartózkodók, illetve oda ingázók) főbb szociodemográfiai és egyéb jellemzői, és változott-e összetételük a vizsgált időszakban?		✓	✓	✓		✓	✓	
II. A transznacionális családok számának és jellemzőinek vizsgálatához kapcsolódó kutatói kérdések:								
1. A családtól való elszakadással járó külföldi munkavállalás milyen mértékben érinti hazánkat, és melyek a transznacionális családok fő típusai, jellemzői?			✓	✓				
2. A transznacionális családok száma az ország mely területein a leginkább jelentős?			✓	✓				
III. A külföldön dolgozó szülők jellemzőinek vizsgálatához kapcsolódó kutatói kérdések:								
1. Melyek a kiskorú gyermeket nevelő, külföldön dolgozó szülők főbb szociodemográfiai és egyéb jellemzői?			✓	✓		✓		
2. Mi jellemzi a kiskorú gyerme(ke)ket nevelő, külföldön dolgozó szülők transznacionális gyakorlatait? Mennyire jellemző rájuk a transznacionális kapcsolattartás, a hazautalás és a hazalátogatás a külföldön dolgozó, gyermektelen személyekhez képest?						✓		

3. függelék: A kutatói kérdések vizsgálatához felhasznált adatok (folytatás)

Kutatói kérdések	Kutatói kérdések vizsgálatához felhasznált adatok							
	PRIMER adatok	SZEKUNDER adatok						
	Interjúk felmérés	Munkaerő-felmérés (MEF) 2003–2020-as adatállományai	2011. évi népszámlálás személyi- és lakásadatbázisa	2016. évi mikroncenzus				Szubjektív jóllét című kiegészítő adatbázisa
				Személyi- és lakásadatbázisa	Nemzetközi vándorlás című kiegészítő adatbázisa			
			Migrációs tervek (A blokk)	Átmenetileg külföldön tartózkodók (D blokk)	Tartósan külföldön tartózkodók (E blokk)			
IV. A transznacionális mobilitás okainak, családok életére gyakorolt hatásainak, valamint az érintettek jövőbeli terveinek vizsgálatához kapcsolódó kutatói kérdések:								
1. Milyen társadalmi–gazdasági és mikroszinten zajló folyamatok alakítják a kiskorú gyermek(ek)et nevelő szülők munkavállalási célú mobilitási döntéseit, illetve azt, hogy az anya vagy az apa (esetleg mindkét szülő) próbálkozik inkább külföldi munkavállalással?	✓							
2. Hogyan változtatja meg az egyik vagy mindkét szülő hosszabb-rövidebb idejű külföldi munkavállalása a családon belüli hatalmi és szerepviszonyokat, és mely tényezők játszanak szerepet abban, hogy a hatalmi- és szerepmegoszlások hogyan alakulnak?	✓							
3. Hogyan változtatja meg az egyik vagy mindkét szülő hosszabb-rövidebb idejű külföldi munkavállalása a családtagok közötti kapcsolatokat, és mely tényezők játszanak szerepet abban, hogy a kapcsolatok minősége milyen irányban változik?	✓							
4. Milyen hatásai vannak az egyik vagy mindkét szülő átmeneti, tartós migrációjának vagy távolsági ingázással járó külföldi munkavállalásának	✓							
4.1. a külföldön dolgozó szülők érzelmi–hangulati állapotára,	✓							✓
4.2. a hátrahagyott/itthon maradó házastársak/élettársak érzelmi–hangulati állapotára,	✓							✓
4.3. a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek érzelmi–hangulati állapotára,	✓							
és mely tényezők játszanak szerepet abban, hogy az érintettek hogyan érzik magukat?	✓							
4.4. a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek iskolai teljesítményére, valamint továbbtanulással és későbbi munkavállalással kapcsolatos terveire,	✓							
4.5. a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek táplálkozási szokásaira,	✓							
és ezek a hatások minek tulajdoníthatók?	✓							

3. függelék: A kutatói kérdések vizsgálatához felhasznált adatok (folytatás)

Kutatói kérdések	Kutatói kérdések vizsgálatához felhasznált adatok							
	PRIMER adatok	SZEKUNDER adatok						
	Interjú felmérés	Munkaerő-felmérés (MEF) 2003–2020-as adatállományai	2011. évi népszámlálás személyi- és lakásadatbázisa	2016. évi mikroncenzus				
				Személyi- és lakásadatbázisa	Nemzetközi vándorlás című kiegészítő adatbázisa			Szubjektív jóllét című kiegészítő adatbázisa
Migrációs tervek (A blokk)	Átmenetileg külföldön tartózkodók (D blokk)	Tartósan külföldön tartózkodók (E blokk)						
5. Melyek a transznacionális családok tagjainak jövőbeli tervei? Van-e összefüggés a transznacionális életmód és a transznacionális családok tagjainak későbbi migrációs tervei között, és a Magyarország elhagyása melletti döntésre milyen egyéb tényezők hatnak?	✓				✓			✓

Forrás: saját szerkesztés

4. függelék: Interjú-vezérfonalak

4.1. függelék: „Kétszülős család, és a hátrahagyott/itthon maradó partnerrel készült interjú” – vezérfonal

INTERJÚ-VEZÉRFONAL

Ausztriában dolgozó, 18 éven aluli (Magyarországon élő) gyermeket nevelő személyek hátrahagyott/itthon maradó házastársa/élettársa

(Interjú csak a hátrahagyott/itthon maradó házastárssal/élettárssal készül)

Mint tudja, az ausztriai munkavállalásról, illetve annak családi kapcsolatokra és családtagok életére gyakorolt hatásairól készíték kutatást, abból a célból, hogy betekintést nyerjek azoknak a 18 éven aluli gyermeke(ke)t nevelő családoknak az életébe, ahol a családtagok a külföldi munkavállalás miatt heteket/hónapokat, vagy ennél hosszabb időt távol töltenek egymástól. Mivel Önnek is van erről tapasztalata, ezért kíváncsi vagyok történetére, és az ezzel kapcsolatos meglátásaira, véleményére.

Az interjú anonim, az elhangzottakat csak a jelen kutatás keretén belül használom fel.

Először házastársa/élettársa külföldi munkavállalását megelőző élethelyzetéről/élethelyzetükről, a külföldi munkavállalást motiváló tényezőkről kérdezem Önt, majd házastársa/élettársa külföldi munkáiról teszek fel kérdéseket, végül ennek az élethelyzetnek a családjuk életére gyakorolt hatásait, és a jövőbeli terveiket szeretném megismerni.

KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁS ELŐTTI HELYZET, DÖNTÉS ÉS ELŐKÉSZÜLETEK:

1. Először arra kérném, mondja el, hogy hány magyarországi munkahelye volt házastársának/élettársának mielőtt külföldre ment? Mennyire volt elégedett ezekkel? *[Ha nem tud erről nyilatkozni, mert pl. akkor még nem ismerték egymást, akkor térjünk át a külföldi munkavállalás melletti döntéssel kapcsolatos kérdésekre.]*
2. Mi volt a foglalkozása házastársának/élettársának, mielőtt külföldre ment?
3. Mikor és hogyan szűnt meg a külföldi munkavállalás előtti utolsó itthoni munkája? *[Derüljön ki, hogy volt-e munkanélküli időszak (akkor is, ha nem volt „hivatalosan” munkanélküli), vagy a külföldi munka miatt ő mondott fel.]*
4. Mikor és miért döntött úgy, hogy külföldön vállal munkát?
Egyéni vagy családi döntés volt?
Mennyire volt könnyű meghozni?
Ha elsősorban egyéni döntés volt: A család támogatta vagy nem örültek ennek?
Az említettek mellett volt még egyéb is, ami motiválta a külföldi munkavállalást?
5. Egyéb rokonok, barátok, ismerősök hogyan ítélték meg házastársát/élettársát külföldi munkavállalás melletti döntését?
6. Hogyan készült fel házastársát/élettársát a külföldi munkavégzésre?
Hogyan keresett, illetve talált házastársát/élettársát külföldön munkát?
Milyen álláskeresési tapasztalatai vannak házastársának/élettársának? *[Például a munkáltató hozzáállása/Ausztriában dolgozó magyarok segítőkészsége stb.]*
7. Huzamos idejű (átmeneti/tartós) külföldön tartózkodás esetén: Házastársát/élettársát külföldre költözése okozott anyagi nehézséget a család számára?
Ha igen: Hogyan oldották meg?
Mennyi ideig állt fenn ez a helyzet?
8. Házastársát/élettársát beszél egy/több idegen nyelven?
Ha igen: Milyen nyelven/nyelveken beszél?
Amikor (először) Ausztriába ment dolgozni, beszélt németül?
Ha nem: Mikor (mennyi időn belül) tanult meg?

KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁS (ausztriai munkavállalást megelőző helyzet):

9. Most arra kérem, mondja el, hogy házastársának/élettársának milyen külföldi munkatapasztalatai voltak az ausztriai munkavállalást megelőzően. *[Ha nem tud erről nyilatkozni, mert pl. akkor még nem ismerték egymást, vagy más országban nem dolgozott korábban, akkor térjünk át a következő blokkra.]*
 - 9.1. Mikor kezdett el külföldön dolgozni?
 - 9.2. Az első külföldi munkavállalás óta folyamatosan külföldön dolgozik, vagy voltak közben megszakítások *[például itthoni munkavállalás vagy munkanélküli időszakok miatt]?*
 - 9.3. Hol, melyik ország(ok)ban (régio(k)ban/város(ok)ban) dolgozott házastársát/élettársát külföldön (az ausztriai munkavállalást megelőzően)?
 - 9.4. Milyen formában dolgozott külföldön: huzamosabb ideig (három hónapot/ egy évet meghaladóan) külföldön élt, vagy naponta/hetente/havonta/szezonálisan ingázott?

Huzamos külföldi tartózkodás esetén: Milyen rendszerességgel jött haza?

9.5. Hány külföldi munkahelye volt házastársának/élettársának eddig?

9.6. Milyen munkái/foglalkozásai voltak házastársának/élettársának?

AUSZTRIAI MUNKAVÁLLALÁS:

10. Házastársa/élettársa (ha korábban más országban is dolgozott) mióta dolgozik Ausztriában?

11. Miért döntött (végül) Ausztria mellett? *[Az előbbiekből kiderül, hogy dolgozott-e más országban is. Ha nem, akkor is tisztázni, hogy szoba jött-e más ország? És mi szolt (végül) Ausztria mellett.]*

12. Milyen munkái/foglalkozásai voltak házastársának/élettársának Ausztriában?

Jelenleg milyen munkakörben dolgozik házastársa/élettársa Ausztriában?

Mióta?

Hol (melyik településen)?

13. Hogyan találta az első (ha korábban is Ausztriában dolgozott), illetve jelenlegi munkáját?

14. Milyen rendszerességgel jár haza (hetente/havonta/ritkábban/átmenetileg vagy tartósan Ausztriában él)? *[Huzamos (átmeneti/tartós) külföldi tartózkodás esetén is derüljön ki, hogy milyen rendszerességgel jár haza.]*

15. Mivel közlekedik, és mennyi időt vesz igénybe az utazás?

16. Mennyire elégedett házastársa/élettársa a jelenlegi (ausztriai) munkájával? És a fizetésével?

17. Elégedett házastársa/élettársa az osztrák adózási feltételekkel, és az osztrák társadalombiztosítási ellátásokkal, azok igénybevételeinek lehetőségeivel?

18. Házastársa/élettársa munkáltatója támogatja valamilyen formában házastársa/élettársa számára a munka és a család élet közötti egyensúly fenntartását? *[Például huzamos külföldön tartózkodás esetén azt, hogy a külföldön dolgozó szülő haza tudjon látogatni/az itthon élő családtagok külföldön meglátogassák, vagy a családi eseményeken részt tudjon venni stb.]*

Ha igen: Hogyan, milyen formában?

19. Huzamosabb ideig külföldön tartózkodó házastárs/élettárs esetén: Előfordult, hogy házastársa/élettársa szeretett volna hazalátogatni, de nem tudott?

Ha igen: Mi lett volna a látogatás célja?

Mi volt az oka annak, hogy a látogatás meghiúsult?

KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁS – TAPASZTALATOK:

20. Amióta házastársa/élettársa külföldön (Ausztriában és egyéb országban) dolgozik, volt fejlődési/előrelépési lehetősége?

21. Tapasztalt-e külföldi munkája során hátrányos megkülönböztetést?

Ha igen: Mikor és konkrétan miben? *[Derüljön ki, hogy a jelenlegi vagy egy korábbi munkahelyén.]*

22. Az Ön meglátása szerint, illetve házastársa/élettársa tapasztalatai alapján mennyire volt nehéz beilleszkedni abba az országba/azokba az országokba, ahol házastársa/élettársa dolgozott?

23. Az Ön véleménye szerint, illetve házastársa/élettársa tapasztalatai alapján összességében melyek a külföldi munkavállalás előnyei és hátrányai (a magyarországi munkavállaláshoz képest, illetve általánosságban)?

CSALÁDTAGOK KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁSA:

24. A szűkebb családból dolgozik még valaki külföldön?

Ha igen: Ki?

Hol?

Mióta?

Milyen formában dolgozik külföldön, és milyen rendszerességgel jár haza?

Milyen formában tartják vele a kapcsolatot?

KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁS CSALÁDI KAPCSOLATOKRA ÉS A CSALÁDTAGOK ÉLETÉRE GYAKOROLT HATÁSAI:

Hátrahagyott/ itthon maradó partnerekre gyakorolt hatások:

A külföldi munkavállalás (amikor az egyik fél hosszabb-rövidebb ideig távol van) gyakran a párkapcsolatokra is rányomja a bélyegét, lehetnek pozitív és negatív hatásai is. Most egy kicsit erről szeretnék beszélni Önnel.

25. Meglátása szerint az Ön házastársának/élettársának külföldi munkavállalása milyen hatással van a párkapcsolati viszonyukra?

Előfordult a külföldi munkavállalás után, hogy konfliktus alakult ki Önök között, vagy a távol töltött idő inkább megerősítette a kapcsolatukat?

Milyen változások voltak ebből kifolyólag?

[Derüljön ki az is, hogy a házastárs/élettárs külföldi munkavállalása előtt is voltak-e konfliktusok, vagy ez az élethelyzet váltotta-e ki ezeket.]

26. Felmerült már Önben, vagy házastársában/élettársában a válás/különválás gondolata?
27. Szokott gondolni arra, hogy házastárs/élettárs túlságosan sok időt van távol, és emiatt előfordulhat, hogy külföldön megismer valaki mást? Vagy ennek ellenkezőjére, arra, hogy Ön túl sok időt tölt egyedül, és idővel megismerhet valaki mást?
28. Amióta házastárs/élettárs külföldön dolgozik, előfordult, hogy magányosnak érezte magát?
Ha igen: Milyen gyakran?
29. Előfordult, hogy csüggedtnek, levernek, szomorúnak, fáradtnak érezte magát, amióta házastárs/élettárs külföldön dolgozik?
Ha igen: Milyen gyakran?
30. Jellemző Önre, hogy többet stresszel/ingerültebb, amióta házastárs/élettárs külföldön dolgozik?
31. Tapasztalt egyéb problémákat (egészségi állapotában) a házastárs/élettárs külföldi munkavégzéséből adódóan?
Ha igen: Mik voltak ezek?
Ön szerint minek tulajdoníthatóak ezek?
32. Van az életében olyan személy, akivel meg tudja beszélni problémáit? Ha igen: Kivel?
33. Dohányzik Ön?
Ha igen: Milyen rendszerességgel?
Külföldi munkavállalás előtt is dohányzott?
34. Szokott Ön alkoholt fogyasztani?
Ha igen: Milyen rendszerességgel, egy-egy alkalommal mennyit és milyen italt (sör, bor, cider, égetett szesz stb.) szokott fogyasztani?
Házastárs/élettárs külföldi munkavállalását megelőzően is szokott alkoholt fogyasztani?
Ha igen: Változott az elfogyasztott alkohol mennyisége?
35. Mennyire elégedett az életével mostanában? *[Derüljön ki, hogy könnyebb-e a család élete azóta, amióta az egyik szülő külföldön dolgozik.]*

Külföldön dolgozó félre gyakorolt hatások:

A következőkben házastársáról/élettársáról kérdezném Önt.

36. Mit gondol, házastárs/élettárs magányosnak érzi magát külföldön?
Bántja, hogy Önök itthon vannak, és kevés időt tudnak együtt tölteni?
Van ennek valamilyen – akár szóban kifejezett, akár egyéb – jele?
37. Mit gondol, házastársának/élettársának mennyire hiányzik/hiányoznak gyermekük/eik? Van ennek valamilyen – akár szóban kifejezett, akár egyéb – jele?
38. Előfordult, hogy házastárs/élettárs csüggedtnek, levernek, szomorúnak, fáradtnak érezte magát, amióta külföldön dolgozik?
Ha igen: Milyen gyakran?
39. Jellemző házastársára/élettársára, hogy többet stresszel/ingerültebb, amióta külföldön dolgozik?
40. Házastárs/élettárs (az Ön saját meglátásai vagy a házastárs/élettárs által elmondottak alapján) az egészség, pszichés, illetve fizikai állapotában tapasztalt bármilyen egyéb változást, amióta külföldön dolgozik?
Mit gondol, mik lehetnek az okai ezeknek a tüneteknek?
41. Van olyan személy (akár külföldön/ akár itthon), akivel házastárs/élettárs meg tudja beszélni problémáit?
Ha igen: Kivel?
42. Házastárs/élettárs dohányzik?
Ha igen: Milyen rendszerességgel?
Külföldi munkavállalás előtt is dohányzott?
43. Házastárs/élettárs szokott alkoholt fogyasztani?
Ha igen: Milyen rendszerességgel, egy-egy alkalommal mennyit és milyen italt (sör, bor, cider, égetett szesz stb.) szokott fogyasztani?
Külföldi munkavállalását megelőzően is szokott alkoholt fogyasztani?
Ha igen: Változott az elfogyasztott alkohol mennyisége?
44. Mit gondol, házastárs/élettárs mennyire elégedett az életével mostanában?

Hátrahagyott/itthon maradó gyerekekre gyakorolt hatások:

A következőkben gyermekükről/gyermekeikről tennék fel néhány kérdést.

45. Hány gyermekük van?
46. Hány éves(ek) volt(ak), amikor először külföldre ment házastársa/élettársa dolgozni?
Hány éves(ek) most?
47. Mit csinál(nak) gyermekük/eik? (Járnak-e – és ha igen, hol – óvodába/iskolába?)
48. Ha van kisebb gyermek:
Gyermeüknek/eiknek szükségük van felügyeletre?
Ha igen: Jellemzően ki szokott gyermekükre/eikre vigyázni?
Amennyiben nem Ön: Ki ő, milyen kapcsolatban áll a családdal, mi a foglalkozása és iskolai végzettsége?
Miért pont őt választotta(ták) a felügyelet ellátására?
Mennyire elégedettek vele? Megfelelően el tudja látni gyermeküket/eiket (például segítséget tud nyújtani a tanulásban)?
Előfordult, hogy gyermekük/eik valami miatt panaszkodott/panaszkodtak rá?
49. Az Ön meglátása szerint (gyermekük/eik által elmondottak alapján) milyen gyermeküknek/eiknek a kapcsolata a többi gyerekekkel (például óvodai/iskolai társaikkal)?
A többi gyerek általában kedveli (őket), vagy előfordul, hogy belekötnek vagy bántják (őket) valami miatt? *[Derüljön ki, hogy befolyásolja-e a hatásokat a gyermek neme és életkora, és az interjúalany szerint mi ennek a különbségnek az oka.]*
Gyermeüknek/eiknek sok barátja van, vagy inkább elvonul(nak), többnyire egyedül van(nak)?
Ha vannak barátai(k): Milyen gyakran találkozik/találkoznak barátaival/barátaikkal?
Mennyi időt töltenek együtt?
Mit gondol, jó hatással van ez gyermekükre/eikre?
50. Gyermekük/eik részt szokott/szoktak venni iskola utáni, vagy egyéb szabadidős tevékenységeken? Konkrétan milyen programokon?
51. Idősebb (12 év feletti) gyerekek esetén:
 - 51.1. Gyermekük/eik dohánnyzik/dohányoznak?
Ha igen: Milyen rendszerességgel? Mióta? Mi lehet az oka?
 - 51.2. Gyermekük/eik szokott/szoktak alkoholt fogyasztani?
Ha igen: Milyen rendszerességgel, egy-egy alkalommal mennyit és milyen italt (sör, bor, cider, égetett szesz stb.) szokott/szoktak inni? Mi lehet az oka?
 - 51.3. Mit gondol, gyermekük/eik életében/életükben fogyasztott/fogyasztottak már valamilyen kábítószer?
Ha igen: Hányszor és milyen szert? Mi lehet az oka?
 - 51.4. Előfordult már, hogy gyermekük/eik szabályszegést követett/követtek el?
 - 51.5. Gyermeküknek/eiknek van(nak) párkapcsolata(i)?
Ha igen: Mióta?
Az Ön meglátása szerint jó hatással van gyermekükre/eikre? Miért gondolja így?
 - 51.6. Gyermekük/eik szokott/szoktak számítógépes játékokon játszani?
Ha igen: Milyen gyakran? *[Derüljön ki, hogy problémásnak tartja-e ezt a szülő.]*
 - 51.7. Bulizni szokott/szoktak járni?
Ha igen: Mikor és milyen gyakran? *[Derüljön ki, hogy problémásnak tartja-e ezt a szülő.]*
52. Előfordult mostanában gyermekükkel/eikkel, hogy boldogtalan(ok), lehangolt(ak), feszült(ek), esetleg ingerlékeny(ek) volt(ak), vagy aggódott/aggódtak, szorongott/szorongtak valami miatt?
Az Ön meglátása szerint mi(k) lehet(nek) ennek/ezeknek az oka(i)?
[Derüljön ki, hogy befolyásolja-e a hatásokat a gyermek neme és életkora, és az interjúalany szerint mi ennek a különbségnek az oka.]
53. Az Ön meglátásai, vagy az óvónők/tanárok elmondásai alapján gyermekük/eik inkább szófogadó(ak), jó magaviseletű(ek) az óvodában/iskolában, teljesíti(k), amit a felnőttek kérnek, vagy előfordulnak nála/náluk magatartási problémák (például iskolai verekedés/konfliktus)?
Ha előfordulnak magatartási problémák:
Konkrétan milyen problémák?
Az Ön meglátása szerint mi(k) lehet(nek) ennek/ezeknek az oka(i)?
[Derüljön ki, hogy befolyásolja-e a hatásokat a gyermek neme és életkora, és az interjúalany szerint mi ennek a különbségnek az oka.]
54. Milyen(ek) gyermekük/eik tanulmányi eredménye(i) (tanulmányi átlaga/átlaguk)?
 - 54.1. Tanulmányi eredménye/eredményük változott házastársa/élettársa külföldi munkavállalása óta?

- Ha igen: Jobb lett vagy romlott?
 Ön szerint mi lehet ennek a változásnak az oka?
- 54.2. Mit gondol, amennyiben házastársa/élettársa hazatérne, történne változás gyermekük/eik tanulmányi eredményeiben?
- 54.3. Gyermekük/eik mennyi időt szokott/szoktak otthon tanulással tölteni?
 Ön szerint elegendő ez a tanulásra fordított idő?
 Ha nem elegendő: Mi lehet ennek az oka?
- 54.4. Előfordult, hogy vásároltak gyermeküknek/eiknek különféle dolgokat abból a célból, hogy motiválják (őket) a tanulásra?
- 54.5. Meglátása szerint az óvónőknek/tanároknak milyen a hozzáállása gyermekükhöz/eikhez?
 Ön szerint tekintettel vannak arra, hogy házastársa/élettársa külföldi munkája miatt kevesebbet van együtt a családdal?
- 54.6. gyermekük/eik részt vesz(nek) bármilyen fizetős különórán, tanfolyamon?
 Ha igen: Milyen tanfolyamon?
 Mióta?
 Házastársa/élettársa külföldi munkavállalását megelőzően is megengedhették maguknak, hogy gyermeküket/eiket fizetős különórára járassák?
- 54.7. Mit gondol, hatással van házastársa/élettársa külföldi munkavállalása gyermekük/eik továbbtanulással kapcsolatos terveire?
 Gyermekük/eik tervezi(k) a továbbtanulást?
 Ön és házastársa/élettársa szeretné(k), hogy gyermekük/eik továbbtanuljon/továbbtanuljanak?
 A továbbtanulással kapcsolatos véleményük változott a külföldi munkavállalás óta?
- 54.8. Gyermekük/eik tervezi(k) a későbbi külföldi munkavállalást?
 Ön, illetve házastársa/élettársa mit gondol erről?
55. Tapasztalt változást házastársának/élettársának a gyermekükkel/eikkel való kapcsolatában?
 Érezte úgy, hogy a gyermekük/eik távolságtartó(ak) külföldön dolgozó édesanyjukkal/édesapjukkal?
 Ha igen: Házastársa/élettársa próbálja/próbálta ezt valahogyan kompenzálni?
 Az Ön meglátása szerint gyermekük/eik és házastársa/élettársa közötti viszony változna abban az esetben, ha házastársa/élettársa hazajönne?
56. Mit gondol, minden szempontot figyelembe véve másként reagálnának a gyerekek, ha Ön dolgozna külföldön?
 Ha igen: Miért gondolja ezt? Mi ennek az oka?
57. Mit gondol, házastársa/élettársa mennyire hiányzik a gyermeküknek/eiknek? Van ennek valamilyen – akár szóban kifejezett, akár egyéb – jele?
58. Hogy látja, házastársa/élettársa próbálja valamilyen módon ellensúlyozni a távollét miatti hiányt?
59. El tudná mondani, hogy véleménye szerint gyermekük/eik mit gondolnak házastársa/élettársa (édesanyjuk/édesapjuk) munkájáról, illetve arról, hogy külföldön (Ausztriában) dolgozik?
60. A külföldi munkavállalással kapcsolatos tervekről kikérték a gyermekük/eik véleményét?
61. El tudná mesélni, hogy hogyan történt/történik a búcsúzás, amikor házastársa/élettársa külföldre ment/külföldre megy?
62. Hogyan és milyen rendszerességgel szokott házastársa/élettársa gyermekükkel/eikkel kommunikálni? A távollét ellenére figyelemmel kíséri gyermeke(i) életét, például az iskolai eredményei(ke)t?
63. Amennyiben átmenetileg/tartósan Ausztriában él a szülő: Milyen gyakran szokott hazalátogatni?
64. Volt olyan családi esemény, amiről munkája miatt lemaradt?
 Ha igen: Tudna erre példát mondani?
65. Összességében hogy látja, melyek a szülő(k) külföldi munkavégzésnek a gyermek(ek)re gyakorolt pozitív és negatív hatásai?

Családon belüli hatalmi és szerepvizonyokra gyakorolt hatások:

A külföldi munkavállalás hatására gyakran előfordul, hogy az otthon maradó félre több háztartási és egyéb feladat nehezedik, sokszor olyan feladatok is, amit korábban nem neki kellett megoldania/elvégeznie. Most erről szeretnék feltenni pár kérdést.

66. Először arra lennék kíváncsi, hogy Ön mivel foglalkozik? (dolgozik, munkanélküli, gyes/gyed stb.)
 Ha dolgozik: Hol dolgozik?
 Mi az Ön foglalkozása?
 Ha nem dolgozik: Mióta?
 Hol volt a legutóbbi munkahelye?

Mi volt a legutóbbi foglalkozása?

67. Mennyi időt vesz igénybe a háztartási és gyermeknevelési feladatok ellátása?
Változott ez házastársa/élettársa külföldi munkavállalása óta?
68. Vannak olyan plusz feladatok, melyeket a házastársa/élettársa külföldi munkavállalása miatt Önnek kell ellátnia?
Melyek ezek?
69. Szokott otthon főzni, vagy inkább máshogy oldják meg az étkezést? *[Derüljön ki, hogy a gyerek(ek) iskolai menzán eszik/esznek-e, milyen gyakori a gyorséttermekben történő étkezés.]*
Ha igen: Milyen jellegű ételeket szokott készíteni?
Ügyel arra, hogy egészségesen táplálkozzanak, sok zöldséget/gyümölcsöt egyenek?
70. Házastársa/élettársa külföldi munkavállalása óta változtak étkezési szokásaik? Azóta többet költenek élelmiszerek vásárlására?
71. Tapasztalt gyermeküknél/eiknél súlyvesztést vagy súlygyarapodást?
Ha igen: Hány éves korában/korukban?
Az Ön meglátása szerint, összefüggésbe hozható ez házastársa/élettársa külföldi munkavállalásával?
72. Előfordult, hogy a megnövekedett háztartási és egyéb feladatok végett kevesebb ideje jut(ott) a gyermekükkel/eikkel foglalkozni?
Ha igen: Házastársa/élettársa külföldi munkavállalása előtt is előfordult ez?
73. Segít Önnek valaki a háztartási/gyermekevelési feladatok ellátásban?
Ha igen: Ki?
Miben és mennyit szokott segíteni?
74. Elő szokott fordulni, hogy gyermekük/eik besegít(enek) a házimunkába?
Ha igen: Miben szoktak segíteni?
[Derüljön ki (ha több gyerek van), hogy inkább fiúk vagy lányok, fiatalabbak vagy idősebbek segítenek-e, illetve több, eltérő korú gyermek esetén az idősebb gyerekek szoktak-e segíteni a kisebbek felügyeletében/ellátásában/kisebb testvérük iskolai feladatiban.]
Mennyi időt töltenek ezzel?
Szívesen segítenek?
Korábban (házastársa/élettársa külföldi munkavállalása előtt) is jellemző volt, hogy segítettek a háztartási és a ház körüli munkákban?
75. Ha van idősebb gyermek:
Gyermekei szoktak (például hétvégén/iskolai szünetekben) fizetéssel járó munkát vállalni?
Ha igen: Milyen jellegű munkát?
76. Házastársa/élettársa szokott hazautalni/hazaadni pénzt a háztartási kiadásokra?
Körülbelül fizetésének mekkora részét (mekkora összeget), és milyen rendszerességgel?
77. Mit gondol, házastársát/élettársát milyen érzéssel tölti el az, hogy adhat haza pénzt/utalhat haza?
78. Mit gondol, gyermekük/gyermekeik is érzik, hogy (például társaikhoz, vagy a külföldi munkavállalás előtti időszakhoz képest) jobb anyagi helyzetben vannak?
Milyen hatással van ez rájuk?
79. A háztartási/családi kérdésekben (például nagyobb értékű fogyasztási cikkek vásárlásával, gyerekek nevelésével/oktatásával kapcsolatos kérdésekben stb.) jellemzően ki szokott döntést hozni?
Ki kezeli a pénzt? Ki dönt annak felhasználásáról?
80. Ki keres jobban? Házastársa/élettársa vagy Ön?
81. Mit gondol, összességében melyek házastársa/élettársa külföldi munkavállalásának előnyei és hátrányai a családi kapcsolatokra és szerepekre, valamint családon belüli munkamegosztásra nézve?

Hátrahagyott/itthon maradó időskorúakra gyakorolt hatások:

82. Most arra lennék kíváncsi, hogy tartozik-e a családhoz olyan időkorú személy, akiről valamilyen formában Önök gondoskodnak?
Ha igen:
- 82.1. Ki ő és hány éves?
- 82.2. Hol él (egyedül, Önökkel vagy idősek ellátását szolgáló intézményben)?
Ha egyedül: Képes ellátni magát, vagy segítségre van szüksége ebben?
Ha igen: Milyen formában, ki segít ebben?
- 82.3. Milyen gyakran/milyen formában támogatják?
- 82.4. Milyen gyakran/milyen formában tartanak kapcsolatot vele?

- 82.5. Van-e bármilyen egészségügyi problémája, illetve káros szenvedélye (például dohányzás, alkoholfogyasztás)?
- 82.6. Mit szólt ahhoz, hogy házastársa/élettársa külföldön vállalt munkát?
Támogatta a döntést?
Önök figyelembe vették az álláspontját?
- 82.7. Milyen szabadidős elfoglaltságai vannak?
Részt szokott venni különféle programokon, vagy inkább elszigetelődik/magányos?
[Ha a korábbiakban nem derül ki, akkor tisztázzdjon az is, hogy besegít-e a háztartási és gyermeknevelési feladatok ellátásába.]

KÖZVÉLEMÉNY ÉS MÁS CSALÁDOKHOZ VISZONYÍTOTT HELYZET:

Végül lenne néhány, házastársa/élettársa külföldi munkavállalásához kapcsolódó általános jellegű kérdés, illetve a jövőbeli terveiket szeretném megismerni.

83. Gyakran előfordul, hogy az apák külföldi munkavállalását a közvélemény természetesnek veszi, ugyanakkor az anyák külföldi munkáját (különösen akkor, ha kicsik az itthon hagyott gyerekek) elítélik.
Ön mit gondol erről?
Más lenne most a helyzetük, ha nem házastársa/élettársa, hanem Ön dolgozna külföldön?
84. Mit gondol, az Önök családjához képest
- 84.1. mennyiben más azoknak a családoknak az élete, ahonnan mindkét szülő külföldön dolgozik, vagy azoknak a családoknak az élete, ahonnan szintén hiányzik egyik szülő (például belföldi ingázás, vagy a szülők válása, egyik szülő halála miatt)?
- 84.2. mennyiben más azoknak a családoknak az élete, ahol mindkét szülő otthon van?

KORONAVÍRUS-VILÁGJÁRVÁNY HATÁSAI:

85. Elmondaná, hogy a koronavírus-világjárvány miként érintette házastársa/élettársa külföldi munkavállalását? Változott élethelyzetük a járvány kitörése után, illetve a járvány kitörése óta?

JÖVŐBELI TERVEK:

86. Milyen tervei vannak házastársának/élettársának a jövőre nézve? Meddig szeretne külföldön (Ausztriában) dolgozni?
Ha nem tudja, vagy bizonytalan: Mégis mitől függ ez?
87. Befejezésképpen arra lennék kíváncsi, hogy
Házastárs/élettárs huzamos idejű külföldi tartózkodása esetén: Felmerült-e már Önben, hogy gyermekükkel/eikkel Ön is külföldre (Ausztriába) költözik házastársa/élettársa után?
Heti vagy távolsági ingázók esetén: Felmerült-e már Önökben, hogy az egész család külföldre (Ausztriába) költözik?

SZOCIODEMOGRÁFIAI ADATOK:

Információk az interjúalanyról [csak ami korábban nem derült ki]:

Név

Nem

Életkor

Lakóhely (település)

Legmagasabb iskolai végzettség + szakképesítés [derüljön ki, hogy mi(k) az eredeti szakmája/szakmái]

Gazdasági státusz (dolgozik, munkanélküli, gyes/gyed stb.)

Ha dolgozik: Foglalkozás/beosztás

Ha nem dolgozik: Mióta?

Jelenlegi/legutóbbi foglalkozás

Információk interjúalany házastársáról/élettársáról [csak ami korábban nem derült ki]:

Név

Nem

Életkor

Legmagasabb iskolai végzettség + szakképesítés [derüljön ki, hogy mi(k) az eredeti szakmája/szakmái]

Foglalkozás/beosztás

KÖSZÖNÖM AZ INTERJÚT!

Forrás: saját szerkesztés

4.2. függelék: „Kétszülős család, és a külföldön lévő szülővel készült interjú” – vezérfonal

INTERJÚ-VEZÉRFONAL

Ausztriában dolgozó, 18 éven aluli (Magyarországon élő) gyermeket nevelő személyek (Interjú csak a külföldön dolgozóval készül)

Mint tudja, az ausztriai munkavállalásról, illetve annak családi kapcsolatokra és családtagok életére gyakorolt hatásairól készítek kutatást, abból a célból, hogy betekintést nyerjek azoknak a 18 éven aluli gyermeke(ke)t nevelő családoknak az életébe, ahol a családtagok a külföldi munkavállalás miatt heteket/hónapokat, vagy ennél hosszabb időt távol töltenek egymástól. Mivel Önnek is van erről tapasztalata, ezért kíváncsi vagyok történetére, és az ezzel kapcsolatos megfigyeléseire, véleményére.

Az interjú anonim, az elhangzottakat csak a jelen kutatás keretén belül használom fel.

Először a külföldi munkavállalását megelőző élethelyzetéről/élethelyzetükről, a külföldi munkavállalást motiváló tényezőkről kérdezem Önt, majd a külföldi munkáiról teszek fel kérdéseket, végül ennek az élethelyzetnek a családjuk életére gyakorolt hatásait, és a jövőbeli terveiket szeretném megismerni.

KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁS ELŐTTI HELYZET, DÖNTÉS ÉS ELŐKÉSZÜLETEK:

1. Először arra kérném, mondja el, hogy hány magyarországi munkahelye volt mielőtt külföldre ment? Mennyire volt elégedett ezekkel?
2. Mi volt az Ön foglalkozása, mielőtt külföldre ment?
3. Mikor és hogyan szűnt meg a külföldi munkavállalás előtti utolsóitthoni munkája? *[Derüljön ki, hogy volt-e munkanélküli időszak (akkor is, ha nem volt „hivatalosan” munkanélküli), vagy a külföldi munka miatt ő mondott fel.]*
4. Mikor és miért döntött úgy, hogy külföldön vállal munkát?
Egyéni vagy családi döntés volt?
Mennyire volt könnyű meghozni?
Ha elsősorban egyéni döntés volt: A család támogatta vagy nem örültek ennek?
Az említettek mellett volt még egyéb is, ami motiválta a külföldi munkavállalást?
5. A családtagok, barátok, rokonok, ismerősök hogyan ítélték meg az Ön külföldi munkavállalás melletti döntését?
6. Hogyan készült fel a külföldi munkavégzésre?
Hogyan keresett, illetve talált külföldön munkát?
Milyen álláskeresési tapasztalatai vannak? *[Például a munkáltató hozzáállása/ Ausztriában dolgozó magyarok segítőkészsége stb.]*
7. Huzamos idejű (átmeneti/tartós) külföldön tartózkodás esetén: Külföldre költözése okozott anyagi nehézséget az Ön, illetve családja számára?
Ha igen: Hogyan oldották meg?
Mennyi ideig állt fenn ez a helyzet?
8. Beszél Ön egy/több idegen nyelven?
Ha igen: Milyen nyelven/nyelveken beszél?
Amikor (először) Ausztriába ment dolgozni, beszélt németül?
Ha nem: Mikor (mennyi időn belül) tanult meg?

KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁS (ausztriai munkavállalást megelőző helyzet):

9. Most arra kérem, mondja el, hogy milyen külföldi munkatapasztalatai voltak az ausztriai munkavállalást megelőzően. *[Ha más országban nem dolgozott korábban, akkor térjünk át a következő blokkra.]*
 - 9.1. Mikor kezdett el külföldön dolgozni?
 - 9.2. Az első külföldi munkavállalás óta folyamatosan külföldön dolgozik, vagy voltak közben megszakítások *[például itthoni munkavállalás vagy munkanélküli időszakok miatt]*?
 - 9.3. Hol, melyik ország(ok)ban (régió(k)ban/város(ok)ban) dolgozott külföldön (az ausztriai munkavállalást megelőzően)?
 - 9.4. Milyen formában dolgozott külföldön: huzamosabb ideig (három hónapot/ egy évet meghaladóan) külföldön élt, vagy naponta/hetente/havonta/szezonálisan ingázott?
[Huzamos külföldi tartózkodás esetén is derüljön ki, hogy milyen rendszerességgel jött haza.]
 - 9.5. Hány külföldi munkahelye volt eddig?
 - 9.6. Milyen munkái/foglalkozásai voltak?

AUSZTRIAI MUNKAVÁLLALÁS:

10. Mióta dolgozik Ausztriában?
11. Miért döntött (végül) Ausztria mellett? *[Az előbbiekből kiderül, hogy dolgozott-e más országban is. Ha nem, akkor is tisztázni, hogy szőba jött-e más ország? És mi szólt (végül) Ausztria mellett.]*
12. Milyen munkái/foglalkozásai voltak Ausztriában?
Jelenleg milyen munkakörben dolgozik Ausztriában?
Mióta?
Hol (melyik településen)?
13. Hogyan találta az első (ha korábban is Ausztriában dolgozott), illetve jelenlegi munkáját?
14. Milyen rendszerességgel jár haza (hetente/havonta/ritkábban/átmenetileg vagy tartósan Ausztriában él)?
[Huzamos külföldi tartózkodás esetén is derüljön ki, hogy milyen rendszerességgel jött haza.]
15. Mivel közlekedik, és mennyi időt vesz igénybe az utazás?
16. Mennyire elégedett jelenlegi (ausztriai) munkájával? És a fizetésével?
17. Elégedett az osztrák adózási feltételekkel, és az osztrák társadalombiztosítási ellátásokkal, azok igénybevételének lehetőségeivel?
18. Munkáltatója támogatja valamilyen formában az Ön számára a munka és a családi élet közötti egyensúly fenntartását?
[Például huzamos külföldön tartózkodás esetén azt, hogy a külföldről haza tudjon látogatni/az itthon élő családtagok külföldön meglátogassák, vagy a családi eseményeken részt tudjon venni stb.]
Ha igen: Hogyan, milyen formában?
19. Huzamosabb ideig külföldön tartózkodók esetén: Előfordult, hogy szeretett volna hazalátogatni, de nem tudott?
Ha igen: Mi lett volna a látogatás célja?
Mi volt az oka annak, hogy a látogatás meghiúsult?

KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁS – TAPASZTALATOK:

20. Amióta külföldön (Ausztriában és egyéb országban) dolgozik, volt fejlődési/előrelépési lehetősége?
21. Tapasztalt külföldi munkája során hátrányos megkülönböztetést?
Ha igen: Mikor és konkrétan miben? *[Derüljön ki, hogy a jelenlegi vagy egy korábbi munkahelyén.]*
22. Mennyire volt nehéz beilleszkedni abba az országba/azokba az országokba, ahol dolgozott?
23. Az Ön meglátása szerint összességében melyek a külföldi munkavállalás előnyei és hátrányai (a magyarországi munkavállaláshoz képest, illetve általánosságban)?

CSALÁDTAGOK KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁSA:

24. A szűkebb családból dolgozik még valaki külföldön?
Ha igen: Ki?
Hol?
Mióta?
Milyen formában dolgozik külföldön, és milyen rendszerességgel jár haza?
Milyen formában tartják vele a kapcsolatot?

KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁS CSALÁDI KAPCSOLATOKRA ÉS A CSALÁDTAGOK ÉLETÉRE GYAKOROLT HATÁSAI:

Hátrahagyott/itthon maradó partnerekre gyakorolt hatások:

A külföldi munkavállalás (amikor az egyik fél huzamosabb ideig távol van) gyakran a párkapcsolatokra is rányomja a bélyegét, lehetnek pozitív és negatív hatásai is. Most egy kicsit erről szeretnék beszélni Önnel. Először házastársáról/élettársáról kérdezem, majd Önről tennék fel néhánykérdést, egészen pontosan arról, hogy miként éli meg azt, hogy Ön külföldön dolgozik, miközben házastársa/élettársa és gyermekük/eik itthon vannak.

25. Meglátása szerint az Ön külföldi munkavállalása milyen hatással van az Ön és házastársa/élettársa párkapcsolatára?
Előfordult a külföldi munkavállalás után, hogy konfliktus alakult ki Önök között, vagy a távol töltött idő inkább megerősítette a kapcsolatukat?
Milyen változások voltak ebből kifolyólag?
[Derüljön ki az is, hogy a külföldi munkavállalás előtt is voltak-e konfliktusok, vagy ez az élethelyzet váltotta-e ki ezeket.]
26. Felmerült már Önben, vagy házastársában/élettársában a válás/különválás gondolata?
27. Szokott gondolni arra, hogy házastársa/élettársa túlságosan sok időt van egyedül, és emiatt előfordulhat, hogy idővel megismer valaki mást? Vagy ennek ellenkezőjére, arra, hogy Ön túl sok időt tölt távol, és külföldön megismerhet valaki mást?
28. Amióta külföldön dolgozik, előfordult, hogy házastársa/élettársa magányosnak érezte magát?

- Ha igen: Milyen gyakran?
29. Előfordult, hogy házastársa/élettársa csüggedtnek, levernek, szomorúnak, fáradnak érezte magát, amióta külföldön dolgozik Ön?
Ha igen: Milyen gyakran?
30. Házastársa/élettársa jellemző, hogy többet stresszel/ingerültebb, amióta Ön külföldön dolgozik?
31. Házastársa/élettársa tapasztalt egyéb problémákat (egészségi állapotában) az Ön külföldi munkavégzéséből adódóan?
Ha igen: Mik voltak ezek?
Ön szerint minek tulajdoníthatóak ezek?
32. Van házastársa/élettársa életében olyan személy, akivel meg tudja beszélni problémáit? Ha igen: Kivel?
33. Házastársa/élettársa dohányzik?
Ha igen: Milyen rendszerességgel?
Az Ön külföldi munkavállalása előtt is dohányzott?
34. Házastársa/élettársa szokott alkoholt fogyasztani?
Ha igen: Milyen rendszerességgel, egy-egy alkalommal mennyit és milyen italt (sör, bor, cider, égetett szesz stb.) szokott fogyasztani?
Az Ön külföldi munkavállalását megelőzően is szokott alkoholt fogyasztani?
Ha igen: Változott az elfogyasztott alkohol mennyisége?
35. Mit gondol, házastársa/élettársa mennyire elégedett az életével mostanában? *[Derüljön ki, hogy könnyebb-e a család élete azóta, amióta az egyik szülő külföldön dolgozik.]*

Külföldön dolgozó félre (interjúalanyra) gyakorolt hatások:

36. Előfordult, hogy magányosnak érezte magát külföldön? Ha igen: Milyen gyakran?
Bántja Önt, hogy családja itthon van, és kevés időt tudnak együtt tölteni?
37. Hiányozik/hiányoznak Önnek gyermekük/eik?
38. Előfordult, hogy csüggedtnek, levernek, szomorúnak, fáradtnak érezte magát, amióta külföldön dolgozik?
Ha igen: Milyen gyakran?
39. Jellemző Önre, hogy többet stresszel/ingerültebb, amióta külföldön dolgozik?
40. Az egészségi, pszichés, illetve fizikai állapotában tapasztalt bármilyen egyéb változást, amióta külföldön dolgozik?
Mit gondol, mik lehetnek az okai ezeknek a tüneteknek?
41. Van olyan személy (akár külföldön/ akár itthon), akivel meg tudja beszélni problémáit?
Ha igen: Kivel?
42. Dohányzik Ön?
Ha igen: Milyen rendszerességgel?
Külföldi munkavállalás előtt is dohányzott?
43. Szokott Ön alkoholt fogyasztani?
Ha igen: Milyen rendszerességgel, egy-egy alkalommal mennyit és milyen italt (sör, bor, cider, égetett szesz stb.) szokott fogyasztani?
Külföldi munkavállalását megelőzően is szokott alkoholt fogyasztani?
Ha igen: Változott az elfogyasztott alkohol mennyisége?
44. Összességében mennyire elégedett az életével mostanában?

Hátrahagyott/itthon maradó gyerekekre gyakorolt hatások:

A következőkben gyermeküktől/eikről tennék fel néhány kérdést.

45. Hány gyermekük van?
46. Hány éves(ek) volt(ak), amikor először külföldre ment dolgozni?
Hány éves(ek) most?
47. Mit csinál(nak) gyermekük/eik? (Járnak-e – és ha igen, hol – óvodába/iskolába?)
48. Ha van kisebb gyermek:
Gyermeüknek/eiknek szüksége/szükségük van felügyeletre?
Ha igen: Jellemzően ki szokott gyermekükre/eikre vigyázni?
Amennyiben nem Ön, illetve nem házastársa/élettársa:
Ki ő, milyen kapcsolatban áll a családdal, mi a foglalkozása és iskolai végzettsége?
Miért pont őt választotta/választották a felügyelet ellátására?
Mennyire elégedett(ek) vele? Megfelelően el tudja látni a gyermeküket/eiket (például segítséget tud nyújtani a tanulásban)?

- Előfordult, hogy gyermekük/eik valami miatt panaszkodott/panaszkodtak rá?
49. Az Ön meglátása szerint (gyermekük/eik által elmondottak alapján) milyen gyermeküknek/eiknek a kapcsolata a többi gyerekekkel (például óvodai/iskolai társaikkal)?
A többi gyerek általában kedveli (őket), vagy előfordul, hogy belekötnek vagy bántják (őket) valami miatt? *[Derüljön ki, hogy befolyásolja-e a hatásokat a gyermek neme és életkora, és az interjúalany szerint mi ennek a különbségnek az oka.]*
Gyermeküknek/eiknek sok barátja van, vagy inkább elvonul(nak), többnyire egyedül van(nak)?
Ha vannak barátai: Milyen gyakran találkozik/találkoznak barátaival/barátaikkal?
Mennyi időt töltenek együtt?
Mit gondol, jó hatással van ez gyermekükre/eikre?
50. Gyermekük/eik részt szokott/szoktak venni iskola utáni/egyéb szabadidős tevékenységeken? Konkrétan milyen programokon?
51. Idősebb (12 év feletti) gyerekek esetén:
- 51.1. Gyermekük/eik dohányzik/dohányoznak?
Ha igen: Milyen rendszerességgel? Mióta? Mi lehet az oka?
- 51.2. Gyermekük/eik szokott/szoktak alkoholt fogyasztani?
Ha igen: Milyen rendszerességgel, egy-egy alkalommal mennyit és milyen italt (sör, bor, cider, égetett szesz stb.) szokott inni? Mi lehet az oka?
- 51.3. Mit gondol, gyermekük/eik életében/életükben fogyasztott/fogyasztottak már valamilyen kábítószer?
Ha igen: Hányszor és milyen szert? Mi lehet az oka?
- 51.4. Előfordult már, hogy gyermekük/eik szabályszegést követett/követtek el?
- 51.5. Gyermeküknek/eiknek van(nak) párkapcsolata(i)?
Ha igen: Mióta?
Az Ön meglátása szerint jó hatással van(nak) gyermekükre/eikre? Miért gondolja így?
- 51.6. Gyermekük/eik szokott/szoktak számítógépes játékokon játszani? Ha igen: Milyen gyakran? *[Derüljön ki, hogy problémásnak tartja-e ezt a szülő.]*
- 51.7. Bulizni szokott/szoktak járni?
Ha igen: Mikor és milyen gyakran? *[Derüljön ki, hogy problémásnak tartja-e ezt a szülő.]*
52. Előfordult mostanában gyermekükkel/eikkel, hogy boldogtalan(ok), lehangolt(ak), feszült(ek), esetleg ingerlékeny(ek) volt(ak), vagy aggódott/aggódtak, szorongott/szorongtak valami miatt?
Az Ön meglátása szerint mi(k) lehet(nek) ennek/ezeknek az oka(i)?
[Derüljön ki, hogy befolyásolja-e a hatásokat a gyermek neme és életkora, és az interjúalany szerint mi ennek a különbségnek az oka.]
53. Az Ön meglátásai, vagy az óvónők/tanárok elmondásai alapján gyermekük/eik inkább szófogadó(ak), jó magaviseletű(ek) az óvodában/iskolában, teljesíti(k), amit a felnőttek kérnek, vagy előfordulnak nála/náluk magatartási problémák (például iskolai verekedés/konfliktus)?
Ha előfordulnak magatartási problémák: Konkrétan milyen problémák?
Az Ön meglátása szerint mi(k) lehet(nek) ennek/ezeknek az oka(i)?
[Derüljön ki, hogy befolyásolja-e a hatásokat a gyermek neme és életkora, és az interjúalany szerint mi ennek a különbségnek az oka.]
54. Milyen(ek) gyermekük/eik tanulmányi eredménye(i) (tanulmányi átlaga/átlaguk)?
- 54.1. Tanulmányi eredménye/eredményük változott az Ön külföldi munkavállalása óta?
Ha igen: Jobb lett vagy romlott?
Ön szerint mi lehet ennek a változásnak az oka?
- 54.2. Mit gondol, amennyiben Ön hazatérne, történne változás gyermekük/eik tanulmányi eredményeiben?
- 54.3. Gyermekük/eik mennyi időt szokott/szoktak otthon tanulással tölteni?
Ön szerint elegendő ez a tanulásra fordított idő?
Ha nem elegendő: Mi lehet ennek az oka?
- 54.4. Előfordult, hogy vásároltak gyermeküknek/eiknek különféle dolgokat abból a célból, hogy motiválják (őket) a tanulásra?
- 54.5. Meglátása szerint az óvónőknek/tanároknak milyen a hozzáállása gyermekükhöz/eikhez?
Ön szerint tekintettel vannak arra, hogy az Ön külföldi munkája miatt kevesebbet van együtt a család?
- 54.6. Gyermekük/eik részt vesz(nek) bármilyen fizetős különórán, tanfolyamon?
Ha igen: Mióta?

Az Ön külföldi munkavállalását megelőzően is megengedhették maguknak, hogy gyermeküket/eiket fizetés különórakra járassák?

- 54.7. Mit gondol, hatással van az Ön külföldi munkavállalása gyermekük/eik továbbtanulással kapcsolatos terveire? Gyermekük/eik tervezi(k) a továbbtanulást?
Ön és házastársa/élettársa szeretné(k), hogy gyermekük/eik továbbtanuljon/továbbtanuljanak?
A továbbtanulással kapcsolatos véleménye változott a külföldi munkavállalás óta?
- 54.8. Gyermekük/eik tervezi(k) a későbbi külföldi munkavállalást?
Ön, illetve házastársa/élettársa mit gondol erről?
55. A külföldi munkavállalása óta tapasztalt változást a gyermek(ek)kel való kapcsolatában?
Érezte úgy, hogy a gyermekük/eik távolságtartó(ak) Önnel?
Ha igen: Próbálja/próbálta ezt valahogyan kompenzálni?
Az Ön meglátása szerint gyermekükkel/eikkel való viszonya változna abban az esetben, ha hazajönne?
56. Mit gondol, minden szempontot figyelembe véve másként reagálnának a gyerekek, ha nem Ön, hanem házastársa/élettársa dolgozna külföldön?
Ha igen: Miért gondolja ezt? Mi ennek az oka?
57. Mit gondol, mennyire hiányzik Ön gyermeküknek/eiknek? Van ennek valamilyen –akár szóban kifejezett, akár egyéb – jele?
58. Próbálja valamilyen módon ellensúlyozni a távollét miatti hiányt?
59. El tudná mondani, hogy véleménye szerint gyermekük/eik mit gondol(nak) az Ön munkájáról, illetve arról, hogy külföldön (Ausztriában) dolgozik?
60. A külföldi munkavállalással kapcsolatos tervekről kikérték a gyermekük/eik véleményét?
61. El tudná mesélni, hogy hogyan történt/történik a búcsúzás, amikor külföldre indul/indult?
62. Hogyan és milyen rendszerességgel szokott a gyermekükkel/eikkel kommunikálni? Atávollét ellenére figyelemmel kíséri gyermekük/eik életét, például az iskolai eredményei(ke)t?
63. Amennyiben átmenetileg/tartósan Ausztriában él: Milyen gyakran szokott hazalátogatni?
64. Volt olyan családi esemény, amiről munkája miatt lemaradt?
Ha igen: Tudna erre példát mondani?
65. Összességében hogy látja, melyek a szülők(k) külföldi munkavégzésnek a gyermek(ek)re gyakorolt pozitív és negatív hatásai?

Családon belüli hatalmi és szerepvizonyokra gyakorolt hatások:

A külföldi munkavállalás hatására gyakran előfordul, hogy az otthon maradó félre több háztartási és egyéb feladat nehezedik, sokszor olyan feladatok is, amit korábban nem neki kellett megoldania/elvégeznie. Most erről szeretnék feltenni pár kérdést.

66. Először arra lennék kíváncsi, hogy házastársa/élettársa mivel foglalkozik? (dolgozik, munkanélküli, gyes/gyed stb.)
Ha dolgozik: Hol dolgozik?
Mi az Ön foglalkozása?
Ha nem dolgozik: Mióta?
Hol volt a legutóbbi munkahelye?
Mi volt a legutóbbi foglalkozása?
67. Mit gondol, mennyi időt vesz igénybe házastársának/élettársának a háztartási és gyermeknevelési feladatok ellátása?
Változott ez az Ön külföldi munkavállalása óta?
68. Vannak olyan plusz feladatok, melyeket az Ön külföldi munkavállalása miatt most házastársának/élettársának kell ellátnia?
Melyek ezek?
69. Házastársa/élettársa szokott otthon főzni, vagy inkább máshogy oldják meg az étkezést? *[Derüljön ki, hogy a gyerek(ek) iskolai menzán eszik/esznek-e, milyen gyakori a gyorséttermekben történő étkezés.]*
Ha igen: Milyen jellegű ételeket szokott készíteni?
Ügyel arra, hogy egészségesen táplálkozzanak, sok zöldséget/gyümölcsöt egyenek?
70. Az Ön külföldi munkavállalása óta változtak étkezési szokásaik? Azóta többet költenek élelmiszerek vásárlására?
71. Tapasztalt gyermeküknél/eiknél súlyvesztést vagy súlygyarapodást?
Ha igen: Hány éves korban/korukban?
Meglátása szerint összefüggésbe hozható ez az Ön külföldi munkavállalásával?
72. Mit gondol, előfordulhat(ott) az, hogy a megnövekedett háztartási és egyéb feladatok végett házastársának/élettársának kevesebb ideje jut(ott) gyermekükkel/eikkel foglalkozni?
Ha igen: Az Ön külföldi munkavállalása előtt is előfordult ez?

73. Házastársának/élettársának segít valaki a háztartási/gyermeknevelési feladatok ellátásában?
Ha igen: Ki?
Miben és mennyit szokott segíteni?
74. Elő szokott fordulni, hogy gyermekük/eik besegít(enek) a házimunkába?
Ha igen: Miben szoktak segíteni?
[Derüljön ki (ha több gyerek van), hogy inkább fiúk vagy lányok, fiatalabbak vagy idősebbek segítenek-e, illetve több, eltérő korú gyermek esetén az idősebb gyerekek szoktak-e segíteni a kisebbek felügyeletében/ellátásában/kisebb testvérük iskolai feladatiban.]
Körülbelül mennyi időt töltenek ezzel?
Mit gondol, szívesen segítenek?
Korábban (az Ön külföldi munkavállalása előtt) is jellemző volt, hogy segítettek a háztartási és a ház körüli munkákban?
75. Ha van idősebb gyermek:
Gyermekük(eik) szoktak (például hétvégén/iskolai szünetekben) fizetéssel járó munkát vállalni?
Ha igen: Milyen jellegű munkát?
76. Szokott Ön haza utalni/hazaadni pénzt a háztartási kiadásokra?
Körülbelül fizetésének mekkora részét (mekkora összeget), és milyen rendszerességgel?
77. Milyen érzéssel tölti el Önt az, hogy adhat haza pénzt/utalhat haza?
78. Mit gondol, gyermekük/eik is érzik, hogy (például társaikhoz, vagy a külföldi munkavállalás előtti időszakhoz képest) jobb anyagi helyzetben vannak?
Milyen hatással van ez rájuk?
79. A háztartási/családi kérdésekben (például nagyobb értékű fogyasztási cikkel vásárlásával, gyerekek nevelésével/oktatásával kapcsolatos kérdésekben stb.) jellemzően ki szokott döntést hozni?
Ki kezeli a pénzt? Ki dönt annak felhasználásáról?
80. Ki keres jobban? Házastársa/élettársa vagy Ön?
81. Mit gondol, összességében melyek az Ön külföldi munkavállalásának előnyei és hátrányai a családi kapcsolatokra és szerepekre, valamint családon belüli munkamegosztásra nézve?

Hátrahagyott/itthon maradó időskorúakra gyakorolt hatások:

82. Most arra lennék kíváncsi, hogy tartozik-e a családhoz olyan időskorú személy, akiről valamilyen formában Önök gondoskodnak?
Ha igen:
- 82.1. Ki ő és hány éves?
- 82.2. Hol él (egyedül, Önökkel vagy idősek ellátását szolgáló intézményben)?
Ha egyedül: Képes ellátni magát, vagy segítségre van szüksége ebben?
Ha igen: Milyen formában, ki segít ebben?
- 82.3. Milyen gyakran/milyen formában támogatja/támogatják?
- 82.4. Milyen gyakran/milyen formában tart(anak) kapcsolatot vele?
- 82.5. Van-e bármilyen egészségügyi problémája, illetve káros szenvedélye (például dohányzás, alkoholfogyasztás)?
- 82.6. Mit szolt ahhoz, hogy Ön külföldön vállalt munkát?
Támogatta a döntést?
Ön(ök) figyelembe vették az álláspontját?
- 82.7. Milyen szabadidős elfoglaltságai vannak?
Részt szokott venni különféle programokon, vagy inkább elszigetelődik/magányos?
[Ha a korábbiakban nem derül ki, akkor tisztázódjon az is, hogy besegít-e a háztartási és gyermeknevelési feladatok ellátásába.]

KÖZVÉLEMÉNY ÉS MÁS CSALÁDOKHOZ VISZONYÍTOTT HELYZET:

Végül lenne néhány, az Ön külföldi munkavállalásához kapcsolódó általános jellegű kérdés, illetve a jövőbeli terveiket szeretném megismerni.

83. Gyakran előfordul, hogy az apák külföldi munkavállalását a közvélemény természetesnek veszi, ugyanakkor az anyák külföldi munkáját (különösen akkor, ha kicsik az itthon hagyott gyerekek) elítélik.
Ön mit gondol erről?
Más lenne most a helyzetük, ha nem Ön, hanem házastársa/élettársa dolgozna külföldön?
84. Mit gondol, az Önök családjához képest

- 84.1. mennyiben más azoknak a családoknak az élete, ahonnan mindkét szülő külföldön dolgozik, vagy azoknak a családoknak az élete, ahonnan szintén hiányzik egyik szülő (például belföldi ingázás, vagy a szülők válása, egyik szülő halála miatt)?
- 84.1. mennyiben más azoknak a családoknak az élete, ahol mindkét szülő otthon van?

KORONAVÍRUS-VILÁGJÁRVÁNY HATÁSAI:

85. Elmondaná, hogy a koronavírus-világjárvány miként érintette az Ön külföldi munkavállalását? Változott az Ön, illetve családja élethelyzete a járvány kitörése óta?

JÖVŐBELI TERVEK:

86. Milyen tervei vannak a jövőre nézve? Meddig szeretne külföldön (Ausztriában) dolgozni?
Ha nem tudja, vagy bizonytalan: Mégis mitől függ ez?
87. Befejezésüképpen arra lenné kíváncsi, hogy
Huzamos idejű külföldi tartózkodása esetén: Felmerült-e már élettársában/házastársában az, hogy gyermekükkel/gyermekükkel külföldre (Ausztriába) költöznek Ön után?
Heti vagy távolsági ingázók esetén: Felmerült-e már Önökben (házastársában/élettársában is), hogy az egész család külföldre (Ausztriába) költözik?

SZOCIODEMOGRÁFIAI ADATOK:

Információk az interjúalanyról [csak ami korábban nem derült ki]:

Név

Nem

Életkor

Legmagasabb iskolai végzettség + szakképesítés [derüljön ki, hogy mi(k) az eredeti szakmája/szakmái]

Foglalkozás/beosztás

Információk interjúalany házastársáról/élettársáról [csak ami korábban nem derült ki]:

Név

Nem

Életkor

Lakóhely (település)

Legmagasabb iskolai végzettség + szakképesítés [derüljön ki, hogy mi(k) az eredeti szakmája/szakmái]

Gazdasági státusz (dolgozik, munkanélküli, gyes/gyed stb.)

Ha dolgozik: Foglalkozás/beosztás

Ha nem dolgozik: Mióta?

Jelenlegi/legutóbbi foglalkozás

KÖSZÖNÖM AZ INTERJÚT!

Forrás: saját szerkesztés

5. függelék: Az interjúalanyok szociodemográfiai és egyéb jellemzői
5.1. függelék: Külföldön dolgozó szülők

	Külföldön dolgozó szülő										Hátrahagyott/itthon maradó házastárs				Hátrahagyott/itthon maradó gyerek(ek)				
	nem (életkor)	mobilitástípus	íthon töltött időszak (Két "turnus" között)	családi állapot	iskolai végzettség	magyarországi lakóhely (megye)	jelenlegi foglalkozás	munkavállalás helye (régió)	jelenlegi ausztriai munkavállalás kezdete	korábbi magyarországi munka	korábbi külföldi "tapasztalat"	életkor	iskolai végzettség	jelenlegi foglalkozás	korábbi külföldi "tapasztalat"	nem	életkor		felügyeletet ellátó személy
																	jelenlegi (amikor az interjú készült)	amikor elkezdett külföldön dolgozni a szülő	
K01	nő (50)	hetente ingázó	2 nap	özvegy	szakmunkás	Győr-Moson-Sopron megye	takarító	Bécs	2014	kormány-tisztviselő	-	-	-	-	-	fiú	23	16	egyedül vannak/voltak otthon
																fiú	18	11	
K02	nő (52)	tartósan külföldön él	-	házas	szakmunkás	Baranya megye	takarító	Karintia	2020	bolti eladó	-	-	-	-	-	lány	27	24	eleinte édesanya, jelenleg idősebb testvér
	férfi (52)	tartósan külföldön él	-	házas	szakmunkás	Baranya megye	lakatos-hegesztő	Karintia	2018	lakatos-hegesztő	-	-	-	-	-	fiú	17	14	
																fiú	11	8	
K03	férfi (44)	kéthetente ingázó	4 nap	házas	szakközép	Veszprém megye	szakács	Bécs	2015	szakács	2010–2014 (NL, szakács, ÁTM)	41	szakmunkás	bolti eladó/varrónő	-	fiú	11	akkor született	édesanya (nagyszülők)
																fiú	6	-	
K04	férfi (30)	tartósan külföldön él	-	házas	szakmunkás	Pest megye	munkanélküli/tanul	Bécs	2020	szakács	2014–2016 (DE, szakács, TART) 2017–2019 (Ausztria, szakács, TART)	30	szakmunkás	ügyvezető	-	fiú	6	-	édesanya (nagyszülők)
K05	nő (36)	havonta ingázó	2/3 hét	házas	szakközép	Somogy megye	házi idősgondozó	Alsó-Ausztria	2015	ápolónő	2013–2014 (DE, házi idősgondozó, havonta ING)	42	felsőfokú	zenetanár	-	fiú	13	5	eleinte nagymama, majd bentlakásos intézet, jelenleg édesapa
K06	nő (46)	hetente/három-hetente ingázó	3 nap	házas	szakmunkás	Vas megye	házi idősgondozó	Burgenland	2014	bolti eladó	-	47	szakmunkás	lakatos	-	lány	22	15	édesapa (nagyszülők)
																fiú	16	9	
																fiú	12	5	
																fiú	12	5	
K07	férfi (45)	hetente ingázó	2 nap	házas	szakmunkás	Komárom-Esztergom megye	fuvarozó-szállító	Bécs és környéke	2016	fuvarozó-szállító	2015 (DE, fuvarozó-szállító, hetente ING)	38	szakközép	pék	-	fiú	22	16	édesanya
																lány	17	11	
																fiú	14	8	
																fiú	10	4	

5. függelék: Az interjúalanyok szociodemográfia és egyéb jellemzői

5.1. függelék: Külföldön dolgozó szülők (folytatás)

	Külföldön dolgozó szülő										Hátrahagyott/itthon maradó házastárs				Hátrahagyott/itthon maradó gyerek(ek)				
	nem (életkor)	mobilitástípus	ithon töltött időszak (két "turnus" között)	családi állapot	iskolai végzettség	magyarországi lakóhely (megye)	jelenlegi foglalkozás	munkavállalás helye (régió)	jelenlegi ausztriai munkavállalás kezdete	korábbi magyarországi munka	korábbi külföldi "tapasztalat"	életkor	iskolai végzettség	jelenlegi foglalkozás	korábbi külföldi "tapasztalat"	nem	életkor		felügyeletet ellátó személy
																	jelenlegi (amikor az interjú készült)	amikor elkezdett külföldön dolgozni a szülő	
K08	nő (43)	havonta/kéthavonta ingázó	1 hónap	házas	szakmunkás	Győr-Moson-Sopron megye	házi idősgondozó	Alsó-Ausztria	2019	szociális gondozó	2017 (AT, mezőgazdasági munkás, naponta ING)	59	szakmunkás	nehézgépező	2017 (AT, mezőgazdasági munkás, naponta ING)	lány	25	23	eleinte idősebb testvér, jelenleg édesapa
																fiú	19	17	
																lány	15	13	
K09	férfi (38)	két-/három-/négyhetente ingázó	2/3 hét	házas	szakközép	Bács-Kiskun megye	házi idősgondozó	Alsó-Ausztria	2019	asztalos	2017–2018 (DE, házi idősgondozó, kéthavonta ING)	37	szakközép	adminisztrációs munkatárs	–	fiú	17	13	édesanya (nagyszülők/fizetett gondozók)
																fiú	11	7	
																fiú	7	3	
K10	nő (45)	átmenetileg külföldön él	–	házas	érettségi	Veszprém megye	házi idősgondozó /takarító	Tirolo	2019	gyári munkás	–	46	érettségi	gépjárműszerelő	–	fiú	21	19	édesapa (nagyszülők)
																fiú	13	11	
K11	nő (37)	kéthetente ingázó	2 hét	elvált	szakközép	Bács-Kiskun megye	házi idősgondozó	Alsó-Ausztria	2018	varrónő	2017 (DE, házi idősgondozó, háromhavonta ING)	–	–	–	–	lány	17	13	nagymama
																fiú	14	10	
K12	férfi (41)	hetente ingázó	2 nap	elvált	szakközép	Baranya megye	hentes	Stájerország	2017	hentes	2006–2016 (DE, hentes, öthetente ING/ ÁTM)	–	–	–	–	fiú	19	4	eleinte édesanya, majd nagymama, jelenleg nagynéné
																fiú	17	2	
K13	nő (59)	két-/ három-/négyhetente ingázó	2/3 hét	házas	felsőfokú	Csongrád-Csanád megye	házi idősgondozó	Alsó-Ausztria	2017	háztartásbeli	2016 (DE, házi idősgondozó, havonta ING)	59	szakközép	géplakatos	–	fiú	20	15	édesapa (nagyszülők)
																fiú	18	12	
K14	nő (58)	havonta/kéthavonta ingázó	3/4 hét	házas	felsőfokú	Tolna megye	házi idősgondozó	Voralberg	2020	egyéni vállalkozó	2016–2019 (AT, takarító, ÁTM)	–	–	–	–	lány	34	29	eleinte édesapa, majd idősebb testvér, jelenleg egyedül van otthon
	férfi (55)	kéthetente ingázó	2 hét	házas	szakközép	Tolna megye	házi idősgondozó	Alsó-Ausztria	2020	lakatos	–	–	–	–	–	fiú	17	12	
K15	férfi (49)	hetente ingázó	2 nap	elvált	szakközép	Győr-Moson-Sopron megye	fuvarozó-szállító	Bécs és környéke	2020	szakács	2014–2020 (AT, szakács, hetente ING)	–	–	–	–	lány	17	10	nagyszülők
																fiú	15	8	

5. függelék: Az interjúalanyok szociodemográfiai és egyéb jellemzői
 5.2. függelék: Hátrahagyott/itthon maradó házastársak

	Hátrahagyott/itthon maradó szülő					Külföldön dolgozó házastárs									Hátrahagyott/itthon maradó gyerek(ek)			
	nem (életkor)	iskolai végzettség	jelenlegi foglalkozás	magyarországi lakóhely (megye)	korábbi külföldi "tapasztalat"	életkor	mobilitástípus	ittthon töltött időszak (két "turnus" között)	iskolai végzettség	jelenlegi foglalkozás	munkavállalás helye (régio)	jelenlegi ausztriai munkavállalás kezdete	korábbi magyarországi munka	korábbi külföldi "tapasztalat"	nem	életkor		felügyeletet ellátó személy
																jelenlegi (amikor az interjú készült)	amikor elkezdett külföldön dolgozni a szülő	
H01	nő (37)	felsőfokú	tanul	Jász-Nagykun-Szolnok megye	-	41	hetente ingázó	2 nap	szakmunkás	ipari állványozó	Bécs	2015	kőműves	-	lány	11	5	édesanya (nagyszülő)
H02	nő (48)	felsőfokú	egyéni vállalkozó	Tolna megye	-	65	tartósan Ausztriában él	-	szakközép	egyéni vállalkozó	Karintia	2019	családi vállalkozásban dolgozó	-	lány	18	16	édesanya
H03	nő (40)	szakmunkás	kertész	Vas megye	-	46	két/háromhetente ingázó	2 nap	általános iskola	fuvarozó-szállító	Bécs és környéke	2010	mezőgazdasági munkás	2006–2009 (AT, fuvarozó, háromhetente ING)	fiú	16	1	édesanya
H04	nő (38)	szakközép	házi idősgondozó	Fejér megye	2011–2019 (AT, házi idősgondozó, háromhetente/háromhavonta ING)	39	két/négyhetente ingázó	2 nap	szakközép	targoncás	Felső-Ausztria	2019	gépkezelő	-	lány	17	15 (7)	édesanya / egyedül van otthon (édesapa)
H05	nő (50)	érettségi	bolti eladó	Pest megye	-	54	hetente/háromhetente ingázó	2/4 nap	érettségi	fuvarozó-szállító	Felső-Ausztria	2019	fuvarozó-szállító	2000–2009 (DE, fuvarozó, háromhetente ING) 2009–2018 (Ausztria, fuvarozó, háromhetente ING)	lány	26	5	édesanya
															fiú	15	-	
															lány	11	-	
															fiú	5	-	

5. függelék: Az interjúalanyok szociodemográfiai és egyéb jellemzői
 5.2. függelék: Hátrahagyott/itthon maradó házastársak (folytatás)

	Hátrahagyott/itthon maradó" szülő					Külföldön dolgozó házastárs								Hátrahagyott/itthon maradó gyerek(ek)				
	nem (életkor)	iskolai végzettség	jelenlegi foglalkozás	magyarországi lakóhely (megye)	korábbi külföldi "tapasztalat"	életkor	mobilitástípus	itthon töltött időszak (két "turnus" között)	iskolai végzettség	jelenlegi foglalkozás	munkavállalás helye (régió)	jelenlegi ausztriai munkavállalás kezdete	korábbi magyarországi munka	korábbi külföldi "tapasztalat"	nem	életkor		felügyeletet ellátó személy
																jelenlegi (amikor az interjú készült)	amikor elkezdett külföldön dolgozni a szülő	
H06	nő (39)	érettségi	felszolgáló	Vas megye	2014–jelenleg (naponta ING)	52	hetente ingázó	2 nap	érettségi	építőipari munkás	Burgenland/Bécs/ Tirol	2008	műtősegéd	2007 (CH, építőipari munkás, háromhetente ING)	fiú	9	–	édesanya (nagymama)
H07	nő (35)	felsőfokú	gyógy-pedagógus	Győr-Moson-Sopron megye	–	40	hetente ingázó	2 nap	szakmunkás	szezonomunkás	Burgenland/Alsó-Ausztria	2011	szakács	2008–2009 (AT, szakács, hetente ING)	lány	6	–	édesanya
															fiú	2	–	
H08	nő (53)	szakmunkás	bolti eladó	Győr-Moson-Sopron megye	–	52	havonta ingázó	3 nap	szakmunkás	szakács	Alsó-Ausztria	2011	üzletvezető	2000–2010 (Ausztria, vasutas, hetente ING)	fiú	27	6	édesanya
															fiú	17	–	
H09	nő (37)	felsőfokú	számlázási ügyintéző	Csongrád-Csanád megye	–	38	hetente ingázó	2 nap	szakmunkás	épületgépész	Felső-Ausztria	2020	épületgépész	2015–2019 (AT, épületgépész, kéthetente ING)	fiú	3	–	édesanya
H10	nő (45)	felsőfokú	könyvelő	Győr-Moson-Sopron megye	2012 és 2013 (AT, szállodai dolgozó, szezonomunka)	56	kéthetente ingázó	1 hét	szakközép	elektronikai technikus	Tirol	2012	egyéni vállalkozó	2012 (AT, szállodai dolgozó, szezonomunka)	lány	12	3	eleinte édesanya, majd nagymama, jelenleg édesanya (nagymama)
															lány	11	2	
															fiú	5	–	

Forrás: saját szerkesztés

Megjegyzés:
 A rövidítések jelentései a következők: ÁTM – átmenetileg külföldön tartózkodó; TART – tartósan külföldön tartózkodó; ING – külföldre ingázó; AT – (célország) Ausztria; DE – (célország) Németország; NL – (célország) Hollandia; CH – (célország) Svájc.
 A táblázat felügyeletet ellátó személy oszlopában zárójelben azok a személyek vannak feltüntetve, akik besegítenek a hátrahagyott/itthon maradó gyerekek felügyeletébe és ellátásába.

9. Irodalomjegyzék

- 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700149.kor>
2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200001.tv>
2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről [Ptk.] Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300005.tv#ljb0id4c7>
- Abrego, L. (2014). *Sacrificing Families: Navigating Laws, Labor, and Love across Borders*. Redwood City: Stanford University Press.
- Adams, R. and Page, J. (2005). Do international migration and remittances reduce poverty in developing countries? *World Development*, 33(10), 1645–1669.
- Afulani, P. A., Torres, J. M., Sudhinaraset, M. and Asunka, J. (2016). Transnational ties and the health of sub-Saharan African migrants: The moderating role of gender and family separation. *Social Science & Medicine*, 168, 63–71.
- Agunias, D. R. and Newland, K. (2007). *Circular Migration and Development: Trends, Policy Routes, and Ways Forward*. Washington, DC: Migration Policy Institute (MPI).
- Alaazi, D. A. et al. (2018). Transnationalism, parenting, and child disciplinary practices of African immigrants in Alberta, Canada. *Child Abuse & Neglect*, 86, 147–157.
- Albert F. és Hárs Á. (2012). *Social Impact of Emigration and Rural Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report – Hungary*. Köln: Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V.
- Alcantara, C., Chen, C. N. and Alegría, M. (2015). Transnational Ties and Past-Year Major Depressive Episodes among Latino Immigrants. *Cultur Divers Ethnic Minor Psychol*, 21(3), 486–495.
- Alcantara, C., Molina, K. M. and Kawachi, I. (2015). Transnational, Social, and Neighborhood Ties and Smoking Among Latino Immigrants: Does Gender Matter? *Am J Public Health*, 105(4), 741–749.
- Alexe, I. et al. (2011). *The impact of economic crisis on the Romanian labour migration*. Bucharest: Friedrich Ebert Stiftung.
- Alexe, I. et al. (2012). *Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report Romania*. Köln: Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V.
- American Psychiatric Association [APA] (1994). *The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition (DSM-IV)*. Washington DC: American Psychiatric Press Inc.
- American Psychiatric Association [APA] (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition. DSM-V*. Arlington: American Psychiatric Association.

- Amoyaw, J. A. and Abada, T. (2016). Does helping them benefit me? Examining the emotional cost and benefit of immigrants' pecuniary remittance behaviour in Canada. *Social Science & Medicine*, 153, 182–192.
- Antia, K. et al. (2020). Effects of International Labour Migration on the Mental Health and Well-Being of Left-Behind Children: A Systematic Literature Review. *International Journal Environmental Research and Public Health*, 17(12), 4335–4352.
- Antman, F. M. (2011). The intergenerational effects of paternal migration on schooling and work: What can we learn from children's time allocations? *Journal of Development Economics*, 96(2), 200–208.
- Antman, F. M. (2012a). *The Impact of Migration on Family Left Behind*. Boulder: University of Colorado at Boulder.
- Antman, F. M. (2012b). *Gender, Educational Attainment, and the Impact of Parental Migration on Children Left Behind. Discussion Paper No. 6640*. Bonn: IZA Institute of Labor Economics.
- Ao, X., Jiang, D. and Zhao, Z. (2016). The impact of rural–urban migration on the health of the left-behind parents. *China Economic Review*, 37, 126–139.
- Árendás Zs., Katona N. és Messing V. (2019). A transznacionális mobilitás hatásai a magyarországi családokra és gyerekekre: fókuszban a hazatérő gyerekek iskolai reintegrációjával kapcsolatos pedagógus-perspektívák. *Regio: kisebbség, politika, társadalom*, 27(3), 115–148.
- Asis, M. (2006). Living with migration: experiences of children left-behind in the Philippines. *Asian Population Studies*, 2(1), 45–67.
- Backer, E. (2019). VFR travel: Do visits improve or reduce our quality of life? *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 38, 161–167.
- Badea, V. R. (2020). *Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development Impact of labour migration on left-behind children*. Strasbourg: Parliamentary Assembly of the Council of Europe.
- Balaz, V. and Moravčíková, K. (2017). Geographical Patterns in the Intra-European Migration before and after Eastern Enlargement: The Connectivity Approach. *Ekonomický Časopis*, 65(1), 3–30.
- Balázs K. és Hőgye-Nagy Á. (2015). Kevert módszerű pszichológiai kutatás: A kvalitatív és a kvantitatív kutatási módszer integrációja. In Balázs K., Kovács J. és Münnich Á., (szerk.), *Pszichológiai Módszertani Tanulmányok* (9–28. o.). Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Baldassar, L., Nedelcu, M., Merla, L., Wilding, R., (2016). ICT-based co-presence in transnational families and communities: Challenging the premise of face-to-face proximity in sustaining relationships. *Global Networks*, 16(2), 133–144.
- Barta, Sz. (2009). A 2006-os kompetenciamérés tizedik évfolyamos adatainak elemzése. *Educatio*, 2, 250–256.

- Basch L., Glick Schiller N., Blanc-Szanton C. (1994). *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments and Deterritorialized Nation-States*. Amsterdam: Gordon and Breach Science.
- Baumgartner, K. and Forster, J. (2017, May). *Measuring cross-border working in Austria with the EU-LFS*. Workshop on Labour Force Survey Methodology, Copenhagen.
- Bell, J. and Bivand Erdal, M. (2015). Limited but enduring transnational ties? Transnational family life among Polish migrants in Norway. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 3(157), 77–98.
- Bell, M. and Ward, G. (2000). Comparing Temporary Mobility with Permanent Migration. *Tourism Geographies*, 2(1), 97–107.
- Bélorgey, N. et al. (2012). *Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe* (VT/2010/001). Köln: Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V.
- Bhaskar-Shrinivas, P., Harrison, D. A., Shaffer, M. A. and Luk, D. M. (2005). Input-based and time based models of international adjustment: Meta-analytic evidence and theoretical extensions. *Academy of Management Journal*, 48(2), 257–281.
- Bi, C. and Oyserman, D. (2015). Left behind or moving forward? Effects of possible selves and strategies to attain them among rural Chinese children. *Journal of Adolescence*, 44, 245–258.
- Biao, X. (2007). How far are the left-behind left behind? A preliminary study in rural China. *Population, Space and Place*, 13(3), 179–191.
- Biavaschi, C., Giuliatti, C. and Zimmermann, K. F. (2015). Sibling influence on the human capital of the left-behind. *Journal of Human Capital*, 9(4), 403–438.
- Bilgiliy, O., Kuschminderz, K. and Siegel, M. (2018). Return migrants' perceptions of living conditions in Ethiopia: A gendered analysis. *Migration Studies*, 6(3), 345–366.
- Binzel, C. and Assaad, R. (2011). Egyptian men working abroad: Labour supply responses by the women left behind. *Labour Economics*, 18, 98–114.
- Blaskó Zs. (2016). Transznacionális családok, hátrahagyott gyerekek Dél- és Kelet-Európában. *Társadalomtudományi Szemle*, 18(1), 71–88.
- Blaskó Zs. és Gödri I. (2014). Kivándorlás Magyarországról: szelekció és célország-választás az „új migránsok” körében. *Demográfia*, 57(4), 271–307.
- Blaskó Zs. és Gödri I. (2016). A Magyarországról kivándorlók társadalmi és demográfiai összetétele. In Blaskó Zs. és Fazekas K., (szerk.), *Munkaerőpiaci Tükör 2015* (59–67. o.). Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet.
- Blaskó Zs. és Szabó L. (2016). Gyermekek hátrahagyó migráció Magyarországon. In Blaskó Zs. és Fazekas K., (szerk.), *Munkaerőpiaci tükrök 2015* (86–88. o.). Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet.
- Bodacz-Nagy, B. (2011). Iskolai kudarcok. *Új Pedagógiai Szemle*, 11-12, 65–67.

- Bogdanov, G. and Rangelova, R. (2012). *Social Impact of Emigration and Rural Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report – Bulgaria*. Köln: Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V.
- Bohr, Y. and Whitfield, N. (2011). Transnational mothering in an era of globalization: Chinese-Canadian immigrant mothers' decision-making when separating from their infants. *Journal of the Motherhood Initiative for Research and Community Involvement*, 2(2), 161–174.
- Borjas, G. J. and Bronars S. G. (1990). *Immigration and the family. Working Paper No. 3509*. Cambridge: National Bureau of Economic Research (NBER).
- Bornarova, S. and Janeska, V. (2012). *Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report The Former Yugoslav Republic of Macedonia*. Köln: Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V.
- Boros J. (2021, június 23). A koronavírus miatt hagyták ott a vendéglátást, már soha többé nem mennének vissza. 444. Elérhető: <https://444.hu/2021/06/23/a-koronavirus-miatt-hagytak-ott-a-vendeglatast-mar-soha-tobbe-nem-mennenek-vissza>
- Boss, P. E. and Yeats, J. (2014). Ambiguous loss: A complicated type of grief when loved ones disappear. *Bereavement Care*, 33(2), 63–69.
- Botezat, A. and Pfeiffer, F. (2014). *The Impact of Parents Migration on the Well-being of Children Left Behind – Initial Evidence from Romania*. Mannheim: Centre for European Economic Research.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and Loss, Volume 2: Separation, Anxiety and Anger*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1983). *Attachment and Loss, Volume One (Basic Books Classics) (2nd ed.)*. New York: Basic Books.
- Bradley, R. H. and Corwyn, R. F. (2002). Socioeconomic status and child development. *Annual Review of Psychology*, 53, 371–399.
- Braun, V. and Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77–101.
- Braun, V. and Clarke, V. (2012). Thematic analysis. In Cooper, H. et al., (eds.), *APA handbook of research methods in psychology, Vol. 2: Research designs: Quantitative, qualitative, neuropsychological, and biological* (p. 57–71.). Washington: American Psychological Association.
- Broka, A. (2009). *Impacts of Labor Migration on Children Left-behind in Latvia: The Role of the State*. Oslo: Faculty of Social Sciences Oslo University College.
- Bryant, J. (2005). *Children of international migrants in Indonesia, Thailand, and The Philippines. A review of evidence and policies*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.

- Bryceson, D. F. and Vuorela, U. (2002). Transnational families in the twenty first century. In Bryceson, D., (ed.), *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks* (3 – 30. p.). Oxford: Berg Publishers.
- Bukodi E. (2002). Ki kivel (nem) házasodik? A partnerszelekciós minták változása az egyéni életútban és a történelmi időben. *Szociológiai Szemle*, 2, 28–58.
- Cachia, R. and Jariego, I. M. (2018). Mobility types, transnational ties and personal networks in four highly skilled immigrant communities in Seville (Spain). *Social Networks*, 53, 111–124.
- Cadsby, C. B., Song, F. and Yang, X. (2019). Are “left-behind” children really left behind? A lab-in-field experiment concerning the impact of rural/urban status and parental migration on children’s other-regarding preferences. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 160, 1–14.
- Calero, C., Bedi, A.S., and Sparrow, R. (2009). Remittances, liquidity constraints and human capital investments in Ecuador. *World Development*, 37(6), 1143–1154.
- Carrillo, S., Ripoll, K., and Schvaneveldt, P. (2012). Family policy initiatives in Latin America: The case of Colombia and Ecuador. *Journal of Child Family Studies*, 21, 75–87.
- Cassarino, J-P. (2008). *Patterns of Circular Migration in the Euro-Mediterranean Area: Implications for Policy-Making. Technical Report*. Fiesole: European University Institute.
- Chaaban, J. and Mansour, W. (2012). *The impact of remittances on education in Jordan, Syria and Lebanon* (Working Papers 684). Giza: Economic Research Forum.
- Chan, K. W. (2009). The Chinese Hukou system at 50. *Eurasian Geography and Economics*, 50(2), 197–221.
- Chan, K. W., and Wan, G. (2017). The size distribution and growth pattern of cities in China, 1982–2010: Analysis and policy implications. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 22(1), 136–155.
- Chang et al. (2019). Parental migration, educational achievement, and mental health of junior high school students in rural China. *China Economic Review*, 54, 337–349.
- Chang, H., Dong, X. Y. and Macphail, F. (2011). Labor Migration and Time Use Patterns of the Left-behind Children and Elderly in Rural China. *World Development*, 39(12), 2199–2210.
- Chen, X. et al. (2009). Effect of Migration on Children's Educational Performance in Rural China. *Comparative Economic Studies*, 51, 323–343.
- Cheng, J. and Sun, Y. H. (2015). Depression and anxiety among left-behind children in China: a systematic review. *Child Care Health and Development*, 41(4), 515–523.
- Chiu, M. Y.L., Ghoh, C., Chung, G. and Choi, K. (2019). Multistressed families in Singapore: A focus on transnational families. *Children and Youth Services Review*, 101, 372–382.
- Cho, E. and Allen, T. D. (2019). The transnational family: A typology and implications for workfamily balance. *Human Resource Management Review*, 29, 76–86.

- COFACE (2012). *Transnational Families and the Impact of Economic Migration on Families*. <http://www.coface-eu.org/wp-content/uploads/2017/09/Migration-2012-COFACE-position-on-Transnational-Families-en.pdf> Letöltve: 2020.08.20.
- Collins, P. H. (1998). It's all in the family: Intersections of gender, race, and nation. *Hypatia*, 13(3), 62–82.
- Cortes, P. (2015). The Feminization of International Migration and its Effects on the Children Left Behind: Evidence from the Philippines. *World Development*, 65, 62–78.
- Cortes, R. (2008). *Children and Women Left Behind in Labour Sending Countries: An appraisal of social risks*. New York: United Nations Children's Fund.
- Costin, A. (2021). A Literature Review on Left-Behind Children. *Journal Plus Education*, 28(1), 89–98.
- Creighton, M. J., Goldman, N., Teruel, G. and Rubalcava, L. (2011). Migrant networks and pathways to child obesity in Mexico. *Social Science & Medicine*, 72(5), 685–693.
- Creswell, J. W. (2009). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed-Method Approaches*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Creswell, J. W. and Plano Clark, V. L. (2017). *Designing and conducting mixed methods research (3rd ed.)*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Currie, J. and Almond, D. (2011). Chapter 15 – Human capital development before age five. *Handbook of labor economics*, 4, 1315–1486.
- Csányi Z. et al. (2021). A nemzetközi vándorlás fogalma és mérése a hazai hivatalos statisztikában. *Demográfia*, 64(1), 79–102.
- Cséfalvay A. (2021, július 23). Két külön világ találkozik, pedig mindkettő Magyarországon van. *Telex*. Elérhető: <https://telex.hu/belfold/2021/07/23/gyor-munkasszalas-belso-migracio>
- Csoboth Cs. és Susánszky É. (2010). Egyedülálló anyák és apák egészségi állapota. Van nemi különbség? *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, (11)4, 335–348.
- Dankyi, E.K. (2014). *Transnational Child Raising Arrangements: an Ethnographic Study of Transnational Caregivers in Ghana* (PhD thesis, University of Ghana, Centre for Migration Studies).
- De Brauw, A. and Mu, R. (2011). Migration and the overweight and underweight status of children in rural China. *Food Policy*, 36(1), 88–100.
- De Haas, H. (2003). *Migration and Development in Southern Morocco. The Disparate Socio-Economic Impacts of Out-Migration on the Todgha Oasis Valley*. Amsterdam: UvA-Kaartenmakers.
- de Haas, H. (2007). *The impact of international migration on social and economic development in Moroccan sending regions: a review of the empirical literature*. Oxford: University of Oxford.
- de Haas, H. (2010). Migration and development: a theoretical perspective. *International Migration Review*, 44(1), 227–264.

- Démurger, S. (2015). *Migration and families left behind. Families that stay behind when a member migrates do not clearly benefit*. Bonn: IZA World of Labor.
- Dickmann Á., Soltész B. és Tátrai-Pap Á. (2016). A nemzetközi vándorlásról szóló kiegészítő felvétel elméleti háttere. In Németh Zs., (szerk.), *A 2016. évi mikrocenzus témakörei. Háttér tanulmányok a mikrocenzus programjáról és témaköreiről* (158–176. o.). Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. and Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71–75.
- Domokos T. (2016). A drogfogyasztó tanulók társadalmi kirekesztettségének vizsgálata (pp. 109-142). In Elekes Zs., (szerk.), *Európai iskolavizsgálat az alkohol- és egyéb drogfogyasztási szokásokról – 2015. Magyarországi eredmények* (109–142. o.). Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi és Nemzetközi Kapcsolatok Kar Szociológia és Társadalompolitika Intézet.
- Dong, J. (2010). Neo-liberalism and the evolvement of China's education policies on migrant children's schooling. *Journal of Critical Education Policy Studies*, 8(1), 137–161.
- Dorigo, G. and Tobler, W. (1983). Push-Pull Migration Laws. *Annals of the Association of American Geographers*, 73(1), 1–17.
- Dreby, J. (2010). *Divided by Borders. Mexican Migrants and Their Children*. Berkeley: University of California Press.
- Duan, C. R. and Zhou, F. L. (2005). A study on children left behind. *Population Research*, 29(1), 29–36.
- Edwards, A. C. and Ureta, M. (2003). International migration, remittances, and schooling: Evidence from El Salvador. *Journal of Development Economics*, 72(2), 429–461.
- Egedy T. (2017). A külföldre ingázás statisztikai, demográfiai és területi jellemzői Magyarországon. *Területi Statisztika*, 57(4), 385–405.
- Ehmann B. (2002). *A szöveg mélyén. A pszichológiai tartalomelemzés*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Ehmann B. és Balázs L. (2015). A sarkvidéktől a világúrig: a pszichológiai tartalomelemzés alkalmazása izolált kiscsoportok vizsgálatára. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 70(4/2), 723–742.
- Elekes Zs. (2016a). Dohányzás. In Elekes Zs., (szerk.), *Európai iskolavizsgálat az alkohol- és egyéb drogfogyasztási szokásokról – 2015. Magyarországi eredmények* (18–30. o.). Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi és Nemzetközi Kapcsolatok Kar Szociológia és Társadalompolitika Intézet.
- Elekes Zs. (2016b). Alkoholfogyasztás. In Elekes Zs., (szerk.), *Európai iskolavizsgálat az alkohol- és egyéb drogfogyasztási szokásokról – 2015. Magyarországi eredmények* (31–55. o.). Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi és Nemzetközi Kapcsolatok Kar Szociológia és Társadalompolitika Intézet.

- Emerson, P. M. and Souza, A. P. (2007). Child labor, school attendance and intra-household gender bias in Brazil. *World Bank Economic Review*, 21(2), 301–316.
- EMPIRICA Gazdasági és Társadalomkutató Intézet Kft. (2012). *Magyar ingázók az osztrák munkaerőpiacon*. Sopron: Empirica Gazdasági És Társadalomkutató Intézet Kft.
- European Migration Network [EMN] (2011). *Temporary and Circular Migration: empirical evidence, current policy practice and future options in EU Member States*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Evandrou, M., Falkingham, J., Qin, M. and Vlachantoni, A. (2017). Children’s migration and chronic illness among older parents ‘left behind’ in China. *SSM – Population Health*, 3, 803–807.
- Evans, A., Kelly, A. and Slocombe, M. (2019). *National Travel Survey: England 2018*. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/823068/national-travel-survey-2018.pdf Letöltve: 2019. augusztus 1.
- Fábián A. (2017). Burgenland területfejlesztési intézményrendszere és regionális politikája. In Jankó F., Fábián A. és Hardi T., (szerk.), *Burgenland* (421–448. o.). Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet.
- Faist, T. (1997). The Crucial Meso-Level. In Hammer, T. et al., (eds.), *International Migration, Immobility and Development: Multidisciplinary Perspectives* (187-217. p.). Oxford: Berg Publishers.
- Faist, T. (2000). *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford: Clarendon Press.
- Falicov, C. J. (2007). Working with transnational immigrants: expanding meanings of family, community, and culture. *Family Process*, 46(2), 157–171.
- Fan, F., Su, L., Gill, M. K. and Birmaher, B. (2010). Emotional and behavioral problems of Chinese left-behind children: A preliminary study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 45(6), 655–664.
- Fan, X. H., Fang, X. Y., Liu, Q. X. and Liu, Y. (2009). A social adaptation comparison of migrant children, rear children, and ordinary children. *Journal of Beijing Normal University (Social Science)*, 5, 33–40.
- Fang, Y. and Shi, Z. (2018). Children of migrant parents: Migrating together or left behind. *Habitat International*, 76, 62–68.
- Farkas Zs. (2002). Helyzetkép az észak-magyarországi szegény gyerekek iskolai életéről. *Szociológiai Szemle*, 4, 121–130.
- Farooq, M. and Javed, Z. H. (2009). The impact of international migration on migrants' families left behind in the rural area of Pakistan. *Pakistan journal of agricultural sciences*, 46(4), 233–236.
- Fedyuk, O. (2020). Migrants’ embodied geographies: spaces and boundaries of care work. Case study of Ukrainian care workers in Italy. In Katona, N. and Meleghe, A., (eds.), *Towards a scarcity of care? Tensions and contradictions in transnational elderly care systems in central and eastern Europe* (p. 143–165.). Budapest: Friedrich Ebert Stiftung.

- Fellmeth, G. et al. (2018). Health impacts of parental migration on left-behind children and adolescents: a systematic review and meta-analysis. *Lancet*, 392, 2567–2582.
- Fiore, S. (2014). *All you need is Love... The Effect of Mother's and Father's Migration on the Education of Children Left Behind*. Bologna: University of Bologna Department of Economics.
- Foulkes, C. (2015). Temporary Labor Migration. In Bean, F. and Brown, S., (eds.), *Encyclopedia of Migration* (1–4. p.). Dordrecht: Springer.
- Frazer, H., Guio, A. C. and Marlier, E. (2020). *Feasibility Study for a Child Guarantee. Final Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Fresno, J-M., Meyer, S. and Bain, S. (2019). "Target Group Discussion Paper on Children living in Precarious Family Situations". *Feasibility Study for a Child Guarantee (FSCG)*. Brussels: European Commission.
- Gábrriel D. (2016). A migráns házi idősgondozás gyakorlata - Ausztria mint befogadó ország példáján keresztül. *Demográfia*, 59(2–3.), 231–254.
- Gábrriel D. (2020). „Elkezdted, majd nem tudod abbahagyni”. *Baranya megyéből induló idősgondozók vándorlásának és élettörténetének összefüggései* (Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Demográfia és Szociológia Doktori Iskola).
- Gábrriel D. és Horváth V. (2020). Visszatérő migránsok transznacionális gyakorlatai a hazatérést megelőzően. *Demográfia*, 63(1), 35–71.
- Gábrriel, D. (2019). *A Magyarországról Ausztriába irányuló idősgondozói migráció - Egy kvalitatív kutatás eredményei a dél-baranyai térségből induló idősgondozói migráció mechanizmusáról. Kutatási Jelentések 101*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Gao, Y. et al. (2010). The impact of parental migration on health status and health behaviours among left behind adolescent school children in China. *BMC Public Health*, 10(1), 56–66.
- Gedeshi, I. and Jorgoni, E. (2012). *Social Impact of Emigration and Rural Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report – Albania*. Köln: Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V.
- Gerber, T. P. and Torosyan, K. (2013). Remittances in the Republic of Georgia: Correlates, economic impact, and social capital formation. *Demography*, 50(4), 1279–1301.
- Ghencea, B and Igor, G. (2004). *Labour Migration and Remittances in the Republic of Moldova*. Chisinau: Moldova Microfinance Alliance.
- Givaudan, M. and Pick, S. (2013). Children Left Behind: How to Mitigate the Effects and Facilitate Emotional and Psychosocial Development. *Child Abuse & Neglect*, 37, 1080–1090.
- Glick Schiller, N., Basch, L. and Blanc-Szanton, C. (1992a). Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 645(1), 1–24.

- Glick Schiller, N., Basch, L. and Blanc-Szanton, C. (1992b). Towards a Definition of Transnationalism. Introductory Remarks and Research Questions. https://www.researchgate.net/profile/Nina_Glick_Schiller/publication/281748933_Transnationalism_A_New_Analytic_Framework_for_Understanding_Migration/links/56e0693908aec4b3333d0b8e.pdf Letöltve: 2020. október 24.
- Glick, J. E. (2010). Connecting complex processes: A decade of research on immigrant families. *Journal of Marriage and Family*, 72, 498–515.
- Glick, P. and Sahn, D. E. (2000). Schooling of girls and boys in a West African country: The effects of parental education, income and household structure. *Economics of Education Review*, 19(1), 63–87.
- Global Forum on Migration and Development [GFMD] (2007). *Report of the first meeting of the Global Forum on Migration and Development*. Brussels: Global Forum on Migration and Development.
- Goldsmitha, P. R. et al. (2018). Mexican parent's undocumented status and the educational attainment of the children left behind. *Social Science Research*, 72, 194–206.
- Golovics J. (2019). *A migráció gazdaságtana: egy intézményi közgazdaságtani megközelítés* (Doktori értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok Multidiszciplináris Doktori Iskola). doi: 10.14267/phd.2020006
- Golovics J. (2019). A nemzetközi migráció mozgatórugói: elmélet és empiria. Áttekintés. *Demográfia*, 62(1), 95–141.
- Goulbourne, H. et al. (2010). *Transnational families: Ethnicities, identities and social capital*. London: Routledge.
- Gödri I. (2012). Nemzetközi vándorlás. In Óri P. és Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai portré 2012. Jelentés a magyar népesség helyzetéről* (137–155. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Gödri I. (2015). Nemzetközi vándorlás. In Monostori J., Óri P. és Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai portré 2015* (187–212. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Gödri I. (2016). *Elvándorlási szándékok – álmok és konkrét tervek között. A migrációs potenciál jellemzői és meghatározó tényezői a 18–40 évesek körében Magyarországon*. (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentések 98). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Gödri I. (2018). Nemzetközi vándorlás. In Monostori J., Óri P. és Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai portré 2018* (237–270. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutató Intézet.
- Gödri I. és Horváth V. (2021). Nemzetközi vándorlás. In Monostori J., Óri P. és Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai portré 2021* (227–250. o.). Budapest: KSH NKI.

- Graham, E. and Jordan, L. (2011). Migrant Parents and the Psychological Well-Being of Left-Behind Children in Southeast Asia. *Journal of Marriage and Family*, 73(4), 763–787.
- Graham, E., Jordan, L. P. and Yeoh, B. S. A. (2015). Parental migration and the mental health of those who stay behind to care for children in South-East Asia. *Social Science & Medicine*, 132, 225–235.
- Granikova, V., Hong, Q. N., Crist, E. and Pluye, P. (2020). Mixed methods research in library and information science: A methodological review. *Library and Information Science Research*, 42, 101003–101013.
- Gréen, O. S. (2014). Labour migration in the enlarged Europe: children left behind in Central and East Europe. CBEES Annual Conference. Gothenburg: Centre for Baltic Sea Region and Eastern European Studies (CBEES).
- Gréen, O. S. and Melander, C. (2018). Family obligations across European borders: negotiating migration decisions within the families of post-accession migrants in Sweden. *Palgrave Communications*, 4(28), 1–13.
- Hagen-Zanker, J. (2008). Why do people migrate? A review of the theoretical literature. MPRA Paper No. 28197. Maastricht: Universiteit Maastricht, Maastricht Graduate School of Governance.
- Hajdu T. és Hajdu G. (2013). Jövedelem és szubjektív jóllét: az elemzési módszer megválasztásának hatása a levonható következtetésekre. *Statistikai Szemle*, 91(11), 1046–1071.
- Hanson, G. H. and Woodruff, C. (2003). *Emigration and Educational Attainment in Mexico*. San Diego: University California San Diego.
- Hardi T. (2005). Határon átnyúló ingázás, munkavállalás az osztrák–magyar határtérségben. *Tér és Társadalom*, 19(2), 65–81.
- Hardi T. (2015). A munkaügyi ingázás területi mintái Észak-Dunántúlon. *Területi Statisztika*, 55(2), 122–141.
- Hárs Á. (1992). A nemzetközi migráció néhány problémájáról. Szakirodalmi áttekintés. *Szociológiai Szemle*, 2, 123–137.
- Hárs Á. (2004) *Migrációs elképzelések az Unió küszöbén*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Hárs Á. (2018). Növekvő elvándorlás – lehetőségek, remények, munkaerőpiaci hatások. In Kolosi T. és Tóth I. Gy., (szerk.), *Társadalmi Riport* (81 –105. o.). Budapest: TÁRKI Társadalomkutató Intézet Zrt.
- Hárs Á. (2020). Elvándorlás, visszavándorlás, bevándorlás. Jelenségek és munkaerő-piaci hatások. In Kolosi T., Szelényi I. és Tóth I. Gy., (szerk.), *Társadalmi Riport 2020* (115–145. o.). Budapest: TÁRKI Társadalomkutató Intézet Zrt.
- Hárs Á. és Simon D. (2016). Munkaerő-migráció, ingázás, kivándorlás. A magyarok munkavállalási célú emigrációját magyarázó tényezők hatása és változása az uniós csatlakozás óta. In Blaskó Zs. és

- Fazekas K., (szerk.), *Munkaerőpiaci Tükör 2015* (72–85. o.). Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet.
- Hárs Á. és Simon D. (2017). A külföldi munkavállalás és a munkaerőhiány. In Fazekas K. és Köllő J., (szerk.), *Munkaerőpiaci Tükör 2016* (94–108. o.). Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet.
- Hárs Á. et al. (2009). *Magyarok az osztrák munkaerőpiacon. Ingázók, bevándorlók, munkaerő-migránsok?* (OFA kutatási zárójelentés). Budapest: Kopint Konjunktúra Kutatási Alapítvány.
- Hárs, Á. (2019). Increasing outward migration – opportunities, hopes and labour market impacts. In Tóth, I. GY., (ed.), *Hungarian Social Report 2019* (p. 137 –159.). Budapest: TÁRKI
- Hatos, A. (2011). The (Little) Effect that Parents' Labour Emigration has on their Children's School Performance: a Study of Secondary School Students in Oradea (Romania). *New Educational Review*, 20(1), 85–96.
- Hauptverband der Österreichischen Sozialversicherungsträger (2017). *Statistische Daten aus der Sozialversicherung. Beschäftigte in Österreich. Jahresdurchschnitt 2017*. Wien: Hauptverband der österreichischen Sozialversicherungsträger.
- Hautzinger Z., Hegedüs J. és Klenner Z. (2014). *A migráció elmélete*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar.
- He, B. et al. (2012). Depression risk of 'left-behind children' in rural China. *Psychiatry Research*, 200(2–3), 306–312.
- Heckman, J. (2007). The economics, technology and neuroscience of human capability formation. *PNAS*, 104(33), 13250–13255.
- Hiltrop, J. M. (1999). The quest for the best: Human resource practices to attract and retain talent. *European Management Journal*, 17(4), 422–430.
- Ho, E. S. (2002). Multi-local residence, transnational networks: Chinese 'astronaut' families in New Zealand. *Asian and Pacific Migration Journal*, 11(1), 145–164.
- Hoang, L. A., Lam, T., Yeoh, B. S. and Graham, E. (2015). Transnational migration, changing care arrangements and left-behind children's responses in South-east Asia. *Children's Geographies*, 13(3), 263–277.
- Hofflerné Péntes É. (2017). A tanulási és magatartási problémák összefüggései a végrehajtó funkciók tükrében. *Gyógypedagógiai szemle*, 45(4), 259–272.
- Holmes, J. (2003). Measuring the determinants of school completion in Pakistan: Analysis of censoring and selection bias. *Economics of Education Review*, 22(3), 249–264.
- Hondagneu-Sotelo, P. and Avila, E. (1997). "I'm here but I'm there": The meanings of Latina transnational motherhood. *Gender and Society*, 11, 548–571.

- Horváth Á. (2016). Visszatérő kivándorlók. In Blaskó Zs., (szerk.), *Közelkép. Nemzetközi vándorlás* (109–115. o.). Budapest: MTA Közgazdasági-és Regionális Tudományi Kutatóközpont.
- Horváth V. (2016). Eltérő utak a magyar munkaerőpiacon. A külföldi munkavállalástól a közfoglalkoztatásig. In Berger V., (szerk.), *Útközben. Az I. Demográfia és Szociológia Doktoranduszkonferencia anyagai* (17–26. o.). Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Demográfia és Szociológia Doktori Iskola.
- Horváth V. (2019). Az Ausztriába irányuló munkavállalási célú migráció a nyugat-dunántúli régióban. *Humán Innovációs Szemle, 2*, 80–105.
- Horváth V., Czipóth L., Molnár D., Nász A. és Szabó A. (2019). *Szerhasználati zavarok problematikája a Somogy Megyei II. Rákóczi Ferenc Gyermekotthonban*. Pécs: Human Exchange Alapítvány.
- Horvát-Militityi T. (2011). *Egy kultúraváltás szemszögéből láthatatlan migráncsoport élményuniverzumai: a helyvesztés és a beilleszkedés pszichés dinamikája* (Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Pszichológia Doktori Iskola).
- Howe, J. and Owens R. (2016). *Temporary Labour Migration in the Global Era: The Regulatory Challenges*. London: Bloomsbury Academic.
- Hu, F. (2013). Does migration benefit the schooling of children left behind? Evidence from rural Northwest China. *Demographic Research, 29*(2), 31–70.
- Hu, H., Lu, S. and Huang C. C. (2014). The psychological and behavioral outcomes of migrant and left-behind children in China. *Children and Youth Services Review, 46*, 1–10.
- Huebner, E. S. (1991). Initial development of the Students' Life Satisfaction Scale. *School Psychology International, 12*, 231–240.
- Huebner, E. S. (1994). Preliminary development and validation of a multi-dimensional life satisfaction scale for children. *Psychol Assess, 6*, 149–158.
- Hung, K., Xiao, H. and Yang, X. (2013). Why immigrants travel to their home places: Social capital and acculturation perspective. *Tourism Management, 36*, 304–313.
- Huzdik K. (2014). *Migrációs potenciál alakulása, és az azt befolyásoló tényezők a XXI. század első évtizedében Magyarországon*. (Doktori értekezés, Szent István Egyetem, Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola).
- Illés S. (1997). A vándorlás (migráció). In Kollega Tarsoly I., Bekény I. és Dányi D., (szerk.), *Magyarország a XX. században II. Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság* (216–225. o.). Szekszárd: Babits Kiadó.
- Illés S. (2004). Az öregkorúak Magyarországra vándorlása. *Statistikai Szemle, 82*(3), 264–279.
- Illés S. (2013). *Időskori nemzetközi migráció – magyar eset*. Budapest: Tullius Kiadó.

- Interreg Austria–Hungary (2019). *Amit a nyugdíjról tudni érdemes... Információs kiadvány Ausztriában dolgozó magyar munkavállalók számára.* Szombathely: Magyar Szakszervezeti Szövetség Nyugat-dunántúli Regionális Képviselőlete.
- Interreg Austria–Hungary (2019). *Változások 2019-től: Családi pótlék és gyermekek utáni adókedvezmények indexálása. Információs kiadvány Ausztriában dolgozó magyar munkavállalóknak.* Elérhető: https://www.interreg-athu.eu/fileadmin/be_user_uploads/Fairwork/Downloads/Infoblatt_indexalas_jo.pdf
- Interreg Austria–Hungary (2020). *Amit a munkanélküli segélyről tudni érdemes... Információs kiadvány Ausztriában dolgozó magyar munkavállalók számára.* Szombathely: Magyar Szakszervezeti Szövetség Nyugat-dunántúli Regionális Képviselőlete.
- Ittész A., Ehmann B. és Szabó T. (2004). A tartalomelemzés alkalmazási lehetőségei a mentálhigiénés szemlélet összetevőinek feltárásában. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 5(3), 227–243.
- Jia, Z. and Tian, W. (2010). Loneliness of left-behind children: a cross-sectional survey in a sample of rural China. *Child: Care, Health and Development*, 36, 812–817.
- Jia, Z. et al. (2018). Subjective Well-being and Family Functioning among Adolescents Left Behind by Migrating Parents in Jiangxi Province, China. *Biomedical and Environmental Sciences*, 31(5), 382–388.
- Jia, Z. et al. (2018). Subjective Well-being and Family Functioning among Adolescents Left Behind by Migrating Parents in Jiangxi Province, China. *Biomedical and Environmental Sciences*, 31(5), 382–388.
- Jiang S. et al. (2015). Alcohol consumption is higher among left-behind Chinese children whose parents leave rural areas to work. *Acta Paediatrica*, 104, 1298–1304.
- Jiang, H., Hu, H., Zhu, X. and Jiang, H. (2019). Effects of school-based and community-based protection services on victimization incidence among left-behind children in China. *Children and Youth Services Review*, 101, 239–245.
- Jick, T. D. (1979). Mixing Qualitative and Quantitative Methods: Triangulation in Action. *Administrative Science Quarterly*, 24(4), 602–611.
- Johnson, R. B., Onwuegbuzie, A. J. and Turner, L. A. (2007). Toward a definition of mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(2), 112–133.
- Jones, A., Sharpe, J. and Sogren, M. (2004). Children's experiences of separation from parents as a consequence of migration. *Caribbean Journal of Social Work*, 3(1), 89–109.
- Jordan, L. P., Graham, E. and Vinh, N. D. (2013). Alcohol use among very early adolescents in Vietnam: what difference does parental migration make? *Asian and Pacific Migration Journal*, 22(3), 401–419.

- Jüssen, L. (2016). *Migration Citizenship Labour. Latin American World-Makers Resisting Crisis in Madrid*. Bonn: Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH.
- Kajdi L. (2013). Belföldi vándorlási folyamatok Kínában. *Demográfia*, 56(1), 65–82.
- Kajdi L. (2015). Hazautalt pénzek — nemzetközi áttekintés és a főbb mérési nehézségek. *Statisztikai Szemle*, 93(4), 353–375.
- Kajdi L. (2018). Hazautalások Magyarországra – egy új adatfelvétel első eredményei. *Hitelintézet Szemle*, 17(3), 85–108.
- Kajdi L., Ligeti A. S., Nagy-Jamalia N. és Schwartz A. É. (2019). A külföldi hazautalásokat fogadó magyar háztartások jellemzői. *Statisztikai Szemle*, 97(8), 855–874.
- Kaló Zs. (2019). Szerhasználó várandós és kisgyermekes nők anyaság-fogalmának feltárása. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 20(3), 239–266.
- Kelemen R. és Schwartz A. (2016). A szubjektív jóllét mérése a hivatalos statisztikában. In Németh Zs., (szerk.), *Mikrocenzus 2016. A 2016. évi mikrocenzus témakörei. Háttér tanulmányok a mikrocenzus programjáról és témaköreiről* (94–116. o.). Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Kertesi G. és Kézdi, G. (2008). A szegénység átörökítésének közvetlen és rejtett csatornái. In Sallai É., (szerk.), *Társadalmi egyenlőtlenségek, a nem hagyományos családmódel, a szülői viselkedés és a gyermekek fejlődésének összefüggései* (135–142. o.). Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság.
- Khan, S. U. and Khan, M. J. (2016). The Impact of Remittances on Child Education in Pakistan. *The Lahore Journal of Economics*, 21, 69.
- King, C. M. and McCashin, D. (2022). Commenting and connecting: A thematic analysis of responses to YouTube vlogs about borderline personality disorder. *Internet Interventions*, 28, 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.invent.2022.100540>
- King, R. (2002). Towards a new map of European migration. *International Journal of Population Geography*, 8, 89–106.
- King, R. and Okólski, M. (2019). Diverse, Fragile and Fragmented: The New Map of European Migration. *Central and Eastern European Migration Review*, 8(1), 9–32.
- Király G. et al. (2014). Kevert módszertani megközelítések. Elméletek és módszertani alapok. *Kultúra és közösség*, 5(2), 95–104.
- Klimov, D. and Belyaeva, L. (2018). Analysis of Migration Processes in the Lipetsk Region. *Revista Espacios*, 39, 26 – 41.
- Koltai, J., Sik, E. and Simonovits, B. (2020). Network capital and migration potential. *International Journal of Sociology*, 50, 122–141.

- Kovács E. és Pikó B. (2010). A család egészségvédő hatása a serdülők körében. In Pikó B., (szerk.), *Védőfaktorok nyomában. A káros szenvedélyek megelőzése és egészségfejlesztés serdülőkorban* (131–142. o.). Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Kovács E. és Sipos N. (2020). Mobilitás a határmenti régiókban – Ausztria. In Berke Gy. és Bankó Z., (szerk.), *Pécsi Munkajogi Közlemények* (14–31. o.). Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar.
- Kovács K. E. és Szigeti F. (2017). A serdülők egészségmagatartásában szerepetjátszó rizikó- és protektív faktorok áttekintése. In Fábián G., Szoboszlai K. és Hüse L., (szerk.), *A társadalmi periférián élő gyermekek és fiatalok rizikómagatartásának háttere* (17–46. o.). Nyíregyháza: Periféria Egyesület.
- Kovács A. és Papp A. Z. (2016). Patterns of success amongst Hungarians living in the UK. *Review of Sociology*, 26(4), 95–123.
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2011). Népszámlálás 2011. Módszertani megjegyzések, fogalmak. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2015). *Ingázás a határ mentén*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2016a). *Mikrocenzus 2016. Módszertani megjegyzések, fogalmak*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2016b). *Mikrocenzus 2016. 6. A háztartások és a családok adatai*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2016c). Mikrocenzus 2016 – 3. Demográfiai adatok [adatbázis]. *Stadat*. Elérhető: https://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/kotet_3_demografiai_adatok
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2017). *Kérdezői útmutató a Munkaerő felmérés 2018. évi adatgyűjtéséhez*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2018a). *Mikrocenzus 2016. 10. Nemzetközi vándorlás*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2018b). *A háztartások életszínvonala, 2017*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2018c). *Mikrocenzus 2016. 11. Szubjektív jóllét*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2019a). *Alkoholfogyasztás, 2019*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2019b). *Dohányzási szokások, 2019*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Kratzmann, K. et al. (2011). *Temporary and Circular Migration in Austria*. Vienna: International Organization for Migration in Vienna.

- Kratzmann, K., Marik-Lebeck, S., Petzl, E. and Temesvári, M. (2011). *Temporary and circular migration in Austria. Study of the National Contact Point Austria in the European Migration Network*. Vienna: International Organization for Migration in Vienna
- Krišjāne, Z. and Lāce, T. (2012). *Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report – Latvia*. Köln: Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V.
- Krogstad, J. M., Passel, J. S. and Cohn, D. (2017). *5 Facts about Illegal Immigration in the U.S.* Washington DC: Pew Research Center.
- Krupickaitė, D. and Poviliūnas, A. (2012). *Social Impact of Emigration and Rural Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report – Lithuania*. Köln: Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V.
- Kun, B. et al. (2021). Az egészségromlás és az egészségmagatartás-változás kvalitatív vizsgálata munkafüggők körében. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 76(1), 101–126.
- Lakatos J. (2015). Külföldön dolgozó magyarok, Magyarországon dolgozó külföldiek. *Statistikai Szemle*, 93 (2), 93–112.
- Langerné Rédei M. (1985). A vándorlások volumenének területek közötti eloszlásáról. *Demográfia*, 28(2–3), 308–320.
- Langerné Rédei M. (2007). Hazautalások Kelet- és Közép-Európába. *Statistikai Szemle*, 85(7), 581–601.
- Langerné Rédei M. (2010). A migráció gazdaságtana. *Közép-Európai Közlemények*, 3(1), 44–55.
- Lechner, F., Major, A., Matt, I. and Willsberger, B. (2010). *Ungarische GrenzgängerInnen in Österreich. Studie im Auftrag von EURES-T Pannonia*. Wien: L&R Sozialforschung.
- Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 3(1), 47–57.
- Lee, L. and Park, A. (2010). *Parental Migration and Child Development in China. (Working Paper)*. Gansu Survey of Children and Families. Oxford: University of Oxford.
- Lenyu T. és Sebők M. (2019). Az ingázás hatása a munkavállalók mentális és fizikai állapotára – szekunder kutatás tükrében (I. rész). *Munkaügyi Szemle*, 62(6), 13–25.
- Lenyu T. és Sebők M. (2020). Az ingázás hatása a munkavállalók mentális és fizikai állapotára – empirikus kutatás tükrében (II. rész). *Új Munkaügyi Szemle*, 1(1), 46–54.
- LeVine, S., Polak, J. and Humphrey, A. (2016). *Commuting trends in England 1988 – 2015*. London: Department for Transport.
- Li, Q., Liu, G. and Zang W. (2015). The health of left-behind children in rural China. *China Economic Review*, 36, 367–376.
- Libanova, E. and Malynovska, O. (2012). *Social Impact of Emigration and Rural Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report – Ukraine*. Köln: Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V.,

- Ligeti A. S. (2019). Cirkuláris migráció Magyarországon. *Statistikai Szemle*, 97(4), 327–346.
- Liu, Z. K., Li, X.Y. and Ge, X.J. (2009). Left Too Early: The Effects of Age at Separation From Parents on Chinese Rural Children's Symptoms of Anxiety and Depression. *American Journal of Public Health*, 99, 2049–2054.
- Liu, Z., Yub, L. and Zheng X. (2018). No longer left-behind: The impact of return migrant parents on children's performance. *China Economic Review*, 49, 184–196.
- Lockwood, K., Smith, K. and Karpenko-Seccombe, T. (2019). Rethinking stories of transnational mothering in the context of international study. *Women's Studies International Forum*, 72, 17–24.
- Lopez, M. H., Passel, J. and Rohal, M. (2015). Modern Immigration Wave Brings 59 Million to the U.S., Driving Population Growth and Change through 2065. Washington DC: Pew Research Center.
- López-Córdova, E. (2004). *Globalization, Migration, and Development: The Role of Mexican Migrant Remittances*. Washington, D.C.: Inter-American Development Bank.
- Lu, Y. (2015). Internal migration, international migration, and physical growth of left-behind children: A study of two settings. *Health & Place*, 36, 118–126
- Lu, Y., Wei-Jun Yeung, J., Liu, J. and Treiman, D. J. (2019). Migration and children's psychosocial development in China: When and why migration matters. *Social Science Research*, 77, 130–147.
- Lutz, H. and Palenga-Möllenbeck, E. (2012). Care Workers, Care Drain, and Care Chains: Reflections on Care, Migration, and Citizenship. *Social Politics*, 19(1), 15–37.
- Madhavan, S., Townsend, N. W. and Garey, A. I. (2008). 'Absent Breadwinners': Father–Child Connections and Paternal Support in Rural South Africa. *Journal of South African Studies*, 34(3), 647–663.
- Madianou, M., 2016. Ambient Co-presence: Transnational Family Practices in Polymedia Environments. *Global Networks*, 16(2), 183–201.
- Madziva, R. (2016). Transnational parenthood and forced migration: The case of asylumseeking parents who are forcibly separated from their families by immigration laws. *Families, Relationships and Societies*, 5(2), 281–297.
- Makay Zs. és Murinkó L. (2021). Válás, élettársi kapcsolat felbomlása. In Monostori J., Óri P. és Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai portré 2021* (29–43. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Makay Zs. és Spéder Zs. (2018). Apaság: A férfiak gyermekvállalása és családi szerepei. In Monostori J., Óri P. és Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről* (65–82. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Makay Zs. és Szabó L. (2018). Válás. In Monostori J., Óri P. és Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről* (29–46. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.

- Martensson, J. (2015). *Social and economic effects of commuting: a case study on commuting households within Umeå enlarged local labour market region*. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:824134/FULLTEXT01.pdf> Letöltve: 2019. augusztus 3.
- Márton K. E., Pintér J. N., Szabó A. és Kaló Zs. (2021) Az élsportolónők anyává válásának kvalitatív feltárása. *Alkalmazott Pszichológia*, 21(1), 7–34.
- Massey, D. S. et al. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. 19(3), 431–466.
- Massey, D. S. (1990). Social structure, household strategies, and the cumulative causation of migration. *Population Index*, 56(1), 3–26.
- Mátóné Szabó Cs. (2010). *Serdülőkorú egészségmagatartás-problémák és ezek pedagógiai kezelése a közép fokú oktatási intézményekben*. (Doktori értekezés, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Doktori Iskola).
- Mazzucato, V. (2014). Child well-being and transnational families. In Michalos, A., (Ed.), *Encyclopedia of Quality of Life and Well-being Research* (749–755. p.). Dordrecht: Springer.
- Mazzucato, V. (2015). Transnational families and the well-being of children and caregivers who stay in origin countries. *Social Science & Medicine*, 132, 208–214.
- Mazzucato, V. and Schans, D. (2011). Transnational families and the wellbeing of children: Conceptual and methodological challenges. *Journal of Marriage and Family*, 73, 704–712.
- McAuliffe, M. and Khadria, B. (2019). *World Migration Report 2020*. Geneva: International Organization for Migration.
- McEvoy, J. P. (2008). *Male Out-Migration and the Women Left Behind: A Case Study of a Small Farming Community in Southeastern Mexico (All Graduate Theses and Dissertations, 179)*. Utah: Utah State University.
- McKenzie, D. and Rapoport, H. (2011). Can migration reduce educational attainment? Evidence from Mexico. *Journal of Population Economics*, 24(4), 1331–1358.
- McKenzie, D. J. (2005). Beyond remittances: The effects of migration on Mexican households. In Çağlar, Ö. and Maurice, S., (Eds.), *International Migration, Remittances, and the Brain Drain* (123–147. p.). Washington D. C.: World Bank, London: Palgrave Macmillan.
- Melegh A. (2004). Migráns vagy munkás. Globalizáció és migráció a nemzetközi irodalom tükrében. *Eszmélet*, 2004. 83–101.
- Melegh A. (2011). A globalizáció és migráció Magyarországon. *Educatio*, 20(2), 166–180.
- Melegh A. és Csányi Z. (2021). Globalizációs nyitás és a migrációs szintek emelkedése. Lépések egy globális történeti magyarázat felé. *Demográfia*, 64(1), 39–91.
- Melegh A. és Kovács É. (2008). Nemek szerint tagolt térben. A bevándorló nők vándorlásának típusai, okai és formái nyolc európai országban. *Demográfia*, 51(2–3), 143–180.

- Melegh A. és Kovács É. (2010). „Az ereimben európai vér folyik”. A bevándorló nők élettörténeti perspektívái és integrációja nyolc európai országban. In Kardulesz F. és Várnainé A. Á., (szerk.), *„Azt hittem célt tévesztettem”. A bevándorló nők élettörténeti perspektívái, integrációja és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök nyolc európai országban* (13–88. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Melegh A., Kovács É. és Gödri I. (2010). *„Azt hittem célt tévesztettem”. A bevándorló nők élettörténeti perspektívái, integrációja és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök nyolc európai országban*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Meyerhoefer, C. and Chen, C. J. (2011). The effect of parental labor migration on children's educational progress in rural China. *Review of Economics of the Household*, 9(3), 379–396.
- Michalkó G. (2010). *Boldogító utazás. A turizmus és az életminőség kapcsolatának magyarországi vonatkozásai*. Budapest: MTA Földrajztudományi kutatóintézet.
- Miranda, J., Siddique, J., Der-Martirosian, C., Belin, T. R. (2005). Depression among Latina immigrant mothers separated from their children. *Psychiatric Services*, 56(6), 717–720.
- Molina, R. (2015). Caring while missing children's infancy: Transnational mothering among Honduran women working in Greater Washington. *Human Organization*, 74(1), 62–73.
- Molnár D., Horváth V., Nász A. és Szabó A. (2020). *Szerhasználati zavarok előfordulása és kezelése a Somogy Megyei Gyermekvédelmi Központ és Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat gyermek- és lakásotthonaiban*. Pécs: Human Exchange Alapítvány.
- Monostori J. (2019). Egyszülős családok és politikák Magyarországon és Európában. *Demográfia*, 62(1), 5–41.
- Mújdricza F. és Földvári M. (2018). A kognitív kérdőívtesztelés módszertana: a kognitív interjúk elemzése. *Statisztikai Szemle*, 96(6), 545–574.
- Murinkó L. (2014a). A nemi szerepekkel és a családdal kapcsolatos attitűdök európai kitekintésben: értékek és gyermekgondozás. *Szociológiai Szemle*, 24(1), 67–101.
- Murinkó L. (2014b). Gyermekgondozási munkamegosztás és a nemi szerepek megítélése. In Spéder Zs., (szerk.), *A család vonzásában – Tanulmányok Pongrácz Tiborné tiszteletére* (177 –216. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Murphy, R. (2014). Study and School in the Lives of Children in Migrant Families: A View from Rural Jiangxi, China. *Development and Change*, 45(1), 29–51.
- National Bureau of Statistics of China (2016). *Statistical Communiqué of the People's Republic of China on the 2015 National Economic and Social Development*. Beijing: National Bureau of Statistics of China.
- Nemekéri Zs. et al. (2014). *Mobilitási hatások a foglalkoztatásra a Dunántúl déli részén. Kutatási zárótanulmány*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.

- Németh K. (2018). Kiköltöző és otthon maradó gyerekek. A transznacionális migráció gyerekperspektívából. In Váradi M. M., (szerk.), *Migráció alulnézetből* (170–198. o.). Budapest: MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete.
- Nguyen, C. V. (2016). Does parental migration really benefit left-behind children? Comparative evidence from Ethiopia, India, Peru and Vietnam. *Social Science & Medicine*, 153, 230–239.
- Niedermüller P. (2005). Transznacionalizmus: elméletek, mítoszok, valóságok. In Kovács N., Osvát A. és Szarka L., (szerk.), *Etnikai és politikai lojalitás. Nemzeti és állampolgári kötődések* (52–66. o.). Budapest: Balassi Kiadó.
- Nobles, J. (2011). Parenting from abroad: migration, nonresident father involvement, and children's education in Mexico. *Journal of Marriage and Family*, 73, 729–746.
- Nobles, J. (2013). Migration and father absence: shifting family structure in Mexico. *Demography*, 50(4), 1303–1314.
- Nobles, J. (2013). Migration and father absence: shifting family structure in Mexico. *Demography*, 50(4), 1303–1314.
- Nyírády A. (2016). Egyéb drogok, új pszichoaktív szerek. In Elekes Zs., (szerk.), *Európai iskolavizsgálat az alkohol- és egyéb drogfogyasztási szokásokról – 2015. Magyarországi eredmények* (57–74. o.). Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi és Nemzetközi Kapcsolatok Kar Szociológia és Társadalompolitika Intézet.
- Okólski, M. and Topińska, I. (2012). *Social Impact of Emigration and Rural Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report – Poland*. Köln: Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V.
- Oktatási Hivatal (2019). *PISA2018. Összefoglaló jelentés*. Budapest: Oktatási Hivatal.
- Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD] (1998). *Education at a Glance, 1998. OECD Indicators*. Paris: Centre for Educational Research and Innovation.
- Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD] (2013). *Education Policy Outlook Snapshot: Mexico*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Örkény Á. (2014). Családszerkezet és családi kapcsolatok. In Németh Á. és Költő A., (szerk.), *Egészség és egészségmagatartás iskoláskorban* (185–197. o.). Budapest: Nemzeti Egészségfejlesztési Intézet.
- Örkény A. és Székelyi M. (2009). Hat migráns csoport összehasonlító elemzése. In Örkény A. és Székelyi M., (szerk.), *Az idegen Magyarország. Bevándorlók társadalmi integrációja* (81–120. o.). Budapest: MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Paksi B. (2007). A magyarországi drogfogyasztás társadalmi mintázata. In Demetrovics Zs., (szerk.), *Az addiktológia alapjai I.* (379–413). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Parreñas, R. S. (2001). *Servants of globalization: women, migration and domestic work*. Redwood City: Stanford University Press.

- Parrenas, R. S. (2005). *Children of global migration: Transnational families and gendered woes*. Stanford: Stanford University Press.
- Peleah, M. (2007). The Impact of Migration on Gender Roles in Moldova. *Development and Transition*, 8, 14–17.
- Perchinig, B., Horváth, V., Molnár, D. and Tavodová, L. (2018). *A Multitude of Mobilities: Cross-Border Practices in the Austrian-Hungarian and Austrian-Slovak Border Regions*. Vienna: International Centre for Migration Policy Development (ICMPD).
- Pescaru, M. (2015). Consequences of parents' migration on children rearing and education. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 180, 674–681.
- Peterson, J. L. and Zill, N. (1986). Marital disruption, parent-child relationships, and behavior problems in children. *Journal of Marriage and Family*, 48, 295–307.
- Pikó B. (2013). *Fiatalok lelki egészsége és problémaviselkedése a rizikó- és protektív elmélet, a pozitív pszichológia és a társadalomlélektan tükrében*. (Akadémiai doktori értekezés, SZTE ÁOK). Elérhető: http://real-d.mtak.hu/566/7/dc_310_11_doktori_mu.pdf
- Plamenatz, J. (1995). A nacionalizmus két típusa. In Bretter Z. és Deák Á., (szerk.), *Eszmék a politikában: a nacionalizmus* (52–67. o.). Pécs: Tanulmány Kiadó.
- Pogátsa Z. (2014). *A magyar-osztrák határtérség munkaerő-piaci folyamatainak alakulása az elmúlt 10 évben Az osztrák-magyar határtérség EU-csatlakozás óta eltelt tíz évének munkaerő-piaci folyamatai, annak gazdasági és társadalmi háttér-folyamatai, illetve ajánlások a jövőre nézve*. Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar.
- Pogátsa Z. (2017). Ingázó munkavállalás az osztrák–magyar határtérségben – jelenlegi helyzetkép. In Jankó F., Fábrián A. és Hardi T., (szerk.), *Burgenland* (501–512. o.). Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet.
- Popa, N. L. (2012). Perceptions of school climate among children of Romanian migrants. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 33, 119–123.
- Portes, A. (1997). Immigration theory for a new century: Some problems and opportunities. *The International Migration Review*, 31(4), 799–825.
- Portes, A. and Sensenbrenner, J. (1993). Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action. *The American Journal of Sociology*, 98(6), 1320 – 1350.
- Portes, A., Guarnizo, L.E. and Haller, W. J. (2002). Transnational entrepreneurs: an alternative form of immigrant economic adaptation. *American Sociological Review*, 67(2), 278–298.
- Projective Consulting Kft. (2018). *Az osztrák-magyar határmenti ingázói folyamatok, és az őket támogató szervezeti háttér vizsgálata, elemzése*. Budapest: Magyar Szakszervezeti Szövetség.

- Purssell, E. and Gould, D. (2021). Undertaking qualitative reviews in nursing and education – A method of thematic analysis for students and clinicians. *International Journal of Nursing Studies Advances*, 3, 1–8. <https://doi.org/10.1016/j.ijnsa.2021.100036>
- Qu, Y. et al. (2015). Prevalence of mental disorders in 6-16-year-old students in Sichuan province, China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 12(5), 5090–5107.
- Racaite, J. et al. (2021). Parent Emigration, Physical Health and Related Risk and Preventive Factors of Children Left Behind: A Systematic Review of Literature. *International Journal Environmental Research and Public Health*, 18(3), 1167–1180.
- Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 46(2), 167–235.
- Ravenstein, E. G. (1889). The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52(2), 241–305.
- Rédei M. (2009). A tanulmányi célú mozgás (Akadémia doktori értekezés). Budapest: Reg-Info Kft.
- Rédei M. (2010). A migráció gazdaságtana. *Közép-Európai közlemények*, 3(1), 44–45.
- Rojas, S. G., Saab, R. and Taylor, C (2013). Transnational families in the context of international migration. *QScience Proceedings*, 23, 2–12.
- Rojas, S. G., Saab, R. and Taylor, C. (2013). Transnational families in the context of international migration. *QScience Proceedings*, 23, 2–12.
- Rövid, I. (2020). *A gyermeküket egyedül nevelő szülők életkörülményeinek vizsgálata objektív és szubjektív mutatók segítségével a magyar censusok adatai alapján. Hogyan befolyásolja a párkapcsolat és a gyermeknevelés a szubjektív jólétet?* (Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Demográfia és Szociológia Doktori Iskola).
- Ruin, P. (2014, January 22). Children Left Behind a Growing Problem in EU. *Balticworlds*. Elérhető: <http://balticworlds.com/children-left-behind/>
- Safta, C. G., Stan, E., Iurea, C. and Suditu, M. (2014). Family Destructuring as a Results of Workforce Migration. Romanian Realities. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, 2549–2555.
- Salah, M. A. (2008). *The Impacts of Migration on Children in Moldova*. New York: United Nations Children's Fund (UNICEF). Policy, Advocacy and Knowledge Management (PAKM). Division of Policy and Practice.
- Salt, J. (2001). Az európai migrációs térség. *Regio: kisebbség, politika, társadalom*, 12(1), 177–212.
- Sandow, E. and Westin, K. (2010). The persevering commuter – Duration of long-distance commuting. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 44(6), 433–445.
- Sandu, D. et al. (2006). Living Abroad on a Temporary Basis. The Economic Migration of Romanians: 1990-2006. Bucharest: Open Society Foundation.
- Sandu, V. (2011). Moldova: the situation of children and elderly left behind by migrants. Policy Review Paper. Maastricht: Maastricht University.

- Sănduleasa, B. and Matei, A. (2015). Effects of Parental Migration on Families and Children in Post-Communist Romania. *Revista de Științe Politice*, 46, 196–207.
- Sántha, K. (2013). A harmadik paradigma a neveléstudományi vizsgálatokban. *Iskolakultúra*, 23(2), 82–91.
- Sántha, K. (2017). A trianguláció-típológiák és a maxqda kapcsolata a kvalitatív vizsgálatban. *Vezetéstudomány*, 48(12), 33–40.
- Sassen, S. (2003). The feminization of survival: alternative global circuits. In Morokvasic, M. et al., (eds.), *Crossing Borders and Shifting Boundaries* (p. 59–77.). Wiesbaden: Springer Fachmedien.
- Schapiro, N. A. et al. (2013). Separation and Reunification: The Experiences of Adolescents Living in Transnational Families. *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care*, 43, 48–68.
- Schneider, J. and Parusel, B. (2011). *Circular and Temporary Migration. Empirical Evidence, Current Policy Practice and Future Options in Germany*. Nürnberg: Federal Office for Migration and Refugees (BAMF).
- Sebők M. (2016). Munkaerő-piaci mobilitás Magyarországon. Budapest: Edge 2000 Kft.
- Shi, M. et al. (2019). The impact of migration on the food consumption and nutrition of left-behind family members: Evidence from a minority mountainous region of southwestern China. *Journal of Integrative Agriculture*, 18(8), 1780–1792.
- Sik E. (1999). Magyarok az osztrák munkaerőpiacon. In Sik E. és Tóth J., (szerk.), *Átmenetek* (123–172. o.). Budapest: MTA PTI.
- Sik E. (2012, május 23). Csúcson a migrációt tervezők aránya. *TÁRKI*. Elérhető: https://www.tarki.hu/hu/news/2012/kitekint/20120523_migracio.html
- Sik E. (2013, február 20). Kicsit csökkent, de továbbra is magas a migrációt tervezők aránya. *TÁRKI*. Elérhető: https://www.tarki.hu/hu/news/2013/kitekint/20130220_migraciot_tervezok.html
- Sik E. és Szeitl B. (2016). Migráció a mai Magyarországról. *Educatio*, 25(4), 546–557.
- Sik E. és Szeitl B. (2016). Migrációs szándékok a mai Magyarországon. In Blaskó Zs. és Fazekas K., (szerk.), *Munkaerőpiaci Tükör 2015* (54–58. o.). Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet.
- Sjaastad, L. A. (1962). The Costs and Returns of Human Migration. *Journal of Political Economy*, 70(5), 80–93.
- Skeldon, R. (2011). The impact of temporary and circular migration on families and areas of origin. In McLoughlin S. et al., (eds.), *Temporary and circular migration: opportunities and challenges* (56–64. p.). Brussels: European Policy Centre.
- Snel, E., Faber, M. and Engbersen, G. (2015). To Stay or Return? Explaining Return Intentions of Central and Eastern European Labour Migrants. *Central and Eastern European Migration Review*, 4(2), 5–24.

- Sobotka T. (2009). Migration Continent Europe. In Sobotka, T., (Ed.) *Vienna Yearbook of Population Research* 7 (217–233. p.). Wien: Austrian Academy of Sciences Press.
- Spéder Zs. (2011). Ellentmondó elvárások között... Családi férfiszerepek, apaképek a mai Magyarországon. In Nagy I. és Pongrácz T., (szerk.), *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2011* (207–228. o.). Budapest: TÁRKI.
- Stark, O. (1991). *The Migration of Labor*. Cambridge: Basil Blackwell.
- Stark, O. and Bloom, D. E. (1985). The new economics of labor migration. *American Economic Review*, 75(2), 173–178.
- Statistik Austria (2019). *Standard-Dokumentation Metainformationen (Definitionen, Erläuterungen, Methoden, Qualität) zur Wanderungsstatistik*. Wien: Bundesanstalt Statistik Österreich.
- Statistik Burgenland (2018). *Jahrbuch 2017. Statistik Burgenland*. Eisenstadt: Amt der Burgenländischen Landesregierung Landesamtsdirektion.
- Steering Committee for the Rights of the Child [CDENF] (2021, April 6). *Draft opinion on PACE Recommendation 2196 (2021) on “Impact of labour migration on left-behind children”*. 5th Bureau meeting (by videoconference). Strasbourg: Council of Europe (CoE).
- Su, S. et al. (2012). Psychological adjustment among left-behind children in rural China: The role of parental migration and parent–child communication. *Child: Care, Health and Development*, 39(2), 162–170.
- Sukamdi, A. and Wattie, A. M. (2013). Tobacco use and exposure among children in migrant and non-migrant households in Java, Indonesia. *Asian and Pacific Migration Journal*, 22(3), 447–464.
- Sun, X., Zhou, Z., Wang, Y. and Fan, C. (2010). Loneliness of children left in rural areas and its relation to peer relationship. *Psychological Science*, 33, 337–340.
- Szabó F. (2016, december 27.) Szétszakított magyar Skype-családok. Megéri? *HVG*. Elérhető: http://hvg.hu/gazdasag/201646_hatrahagyott_gyerekek_kulfoldi_munka_buntudat_skypecs_aladok
- Szabó J. (2017, november 27). „A legdrámaibb veszteséggel kezdem...” – Érző férfiak könyvajánló. *Mindset Pszichológia*. Elérhető: <https://mindsetpszichologia.hu/a-legdramaibb-vesztesegemmel-kezdem-erzo-ferfiak-konyvajanlo>
- Szabó-Tóth K. (2014). ...de mi van a férfiakkal? Férfiszerepek a változó Magyarországon. *Kapocs*, 8(1), 6–16.
- Szász M. M. (2021). Szülői segítségnyújtás az iskolai tanulmányi feladatok teljesítésében – Szülőtípusok a házi feladatok teljesítésébe való bevonódás alapján. I. rész. *Acta Medicinae et Sociologica*, 12(33), 144–159.
- Szász M. M. (2022). Szülői segítségnyújtás az iskolai tanulmányi feladatok teljesítésében – Szülői kommunikáció. II. rész. *Acta Medicinae et Sociologica*, 13(34), 212–232.

- Széman, Zs. és Turai, T. (2012). Migránsok az idősgondozásban = Migrants in elderly care. Munkabeszámoló. OTKA. http://real.mtak.hu/12449/1/76236_ZJ1.pdf Letöltve: 2018. június 19.
- Szemerszki M. (2015) A tanulói eredményesség dimenziói és háttértényezői. In Szemerszki M., (szerk.), *Eredményesség az oktatásban (52–87.). Dimenziók és megközelítések*. Budapest: Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet.
- Szemerszki M. (2020). Különórák az iskolában és iskolán kívül. *Educatio*, 29(2), 205–221.
- Taheri, L.; Mirlashari, J.; Modaresi, M. and Pederson, A. (2022). Cough in adolescent with cystic fibrosis, from nightmare to COVID-19 stigma: A qualitative thematic analysis. *Journal of Pediatric Nursing*, 1–7. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2022.02.013>
- Tansel, A. (2002). Determinants of school attainment of boys and girls in Turkey: Individual, household and community factors. *Economics of Education Review*, 21(5), 455–470.
- Taylor, J. E. (1986). Differential migration, networks, information and risk. In Stark, O., (ed.), *Research in Human Capital and Development. Vol. 4. Migration, Human Capital, and Development* (147–171. p.). Greenwich: JAI Press.
- Taylor, J. E., Rozelle, S. and De Brauw, A. (2003). Migration and incomes in source communities: A new economics of migration perspective from China. *Economic Development and Cultural Change*, 52(1), 75–101.
- The Settlement and Residence Act (SRA). Federal Act concerning settlement and residence in Austria. Federal Law Gazette No. 100/2005 in the version Federal Law Gazette No. 31/2006. https://www.legislationline.org/download/id/7184/file/Austria_settlement_and_residence_act_2005_am2006_en.pdf Letöltve: 2020. június 2.
- Tilly, C. (1990). Transplanted Networks. In Yans-McLaughlin, V., (ed.), *Immigration Reconsidered* (79–95. p.). New York–Oxford: Oxford University Press.
- Tilly, C. (2012). Áthelyeződött hálózatok. In Sík, E., (szerk.), *A migráció szociológiája 1.* (40–53). Budapest: ELTE TáTK.
- Tóth I. Gy. és Szélényi I. (2018). Bezáródás és fluiditás a magyar társadalom szerkezetében. Adatolt esszé a felső középosztály bezáródásáról. In Kolosi T. és Tóth I. Gy., (szerk.), *Társadalmi Riport 2018* (25–46. o.). Budapest: TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.
- Toth, A., Munteanu, D. and Bleahu, A. (2008). *National analysis of the phenomenon of children left home by their parents who migrate abroad for employment*. București: Fondul Națiunilor Unite Pentru Copii Unicef.
- Tóttós Á. (2014). *Merre tart az Európai Unió legális migrációs politikája? Az Európai Unió legális migrációs politikájának hangsúlyeltolódása különös tekintettel a munkavállalási célú migrációra.* (Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola).

- Trana, M. N. D., Mooreb, K. and Shonec, M. C. (2018). Interactive mobilities: Conceptualising VFR tourism of international students. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 35, 85–91.
- Trapenciere, I. (2017). *Effects of Parental economical migration on Children “left behind” in Latvia*. Riga: Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia.
- Turai T. (2014). Időseket gondozó kelet- és közép-európai nők diskurzusa transznacionális életükről. In Ispán Á. L. és Magyar Z., (szerk.), *Ethno-Lore. Az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének évkönyve XXXI.* (311–327. o.). Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- Turner, T. and Niemeier, D. (1997). Travel to work and household responsibility: new evidence. *Transportation*, 24(4), 397–419.
- United Nations (2015). *Trends in International Migrant Stock 2015*. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
- United Nations (2017). *Trends in International Migrant Stock 2017*. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
- United Nations (2019). *Trends in International Migrant Stock 2019*. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
- United Nations (2020). *Trends in International Migrant Stock 2020*. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
- United Nations [UN] (1989). *Convention on the Rights of the Child. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989 entry into force 2 September 1990, in accordance with article 49*. Geneva: United Nations Human Rights Council (UNHRC).
- United Nations [UN] (1990). International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families. Adopted by General Assembly resolution 45/158 of 18 December 1990. <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cmw.aspx> Letöltve: 2020. október 7.
- United Nations [UN] (1998). Recommendations on Statistics of International Migration. Revision 1. United Nations, New York
- United Nations [UN] (2015). *Trends in International Migrant Stock 2015*. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
- United Nations [UN] (2017). *Trends in International Migrant Stock 2017*. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
- United Nations [UN] (2019). *Trends in International Migrant Stock 2019*. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
- United Nations [UN] (2020). *Trends in International Migrant Stock 2020*. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division.

- United Nations [UN] (2021). *International Migration 2020 Highlights*. New York: United Nations Department of Economic and Social Affairs.
- United Nations Children's Fund [UNICEF] (2008). *The Impact of Parental Deprivation on the Development of Children Left behind by Moldovan Migrants*. New York: United Nations Children's Fund (UNICEF), Division of Policy and Practice.
- United Nations Children's Fund [UNICEF] (2019). *UNICEF Working Paper. Children "Left Behind"*. New York: United Nations Children's Fund.
- United Nations Economic Commission for Europe [UNECE] (2016). *Defining and Measuring Circular Migration. Final report of the Task Force on Measuring Circular Migration*. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe.
- Urbańska, S. (2016). Transnational Motherhood and Forced Migration. Causes and Consequences of the Migration of Polish Working-Class Women 1989–2010. *Central and Eastern European Migration Review*, 5(1), 109–128.
- Vanore, M., Mazzucato, V. and Siegel, M. (2015). 'Left behind' but not left alone: Parental migration & the psychosocial health of children in Moldova. *Social Science & Medicine*, 132, 252–260.
- Váradi M. M. (2013). Migrációs történetek, döntések és narratív identitás. A tanulmányi célú migrációról – másként. *Tér és Társadalom*, 27(2), 96–117.
- Váradi M. M. (2018a). *A migráció feminizációjáról (avagy házi idősgondozás külföldön)*. Budapest: MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete.
- Váradi M. M. (2018b). Családtöredékek. In Váradi M. M., (szerk.), *Migráció alulnézetből* (199–214. o.). Budapest: MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete.
- Váradi M. M. (2018c). Kisfalusi nők a globális gondozási piacon. In Váradi M. M., (szerk.), *Migráció alulnézetből* (122–169. o.). Budapest: MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete.
- Várhalmi Z. (2013). Magyarországi migránsok identitása, kötődései. In Kováts A., (szerk.), *Bevándorlás és integráció. Magyarországi adatok, európai indikátorok* (227–237. o.). Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet.
- Vermot, C. (2015). Guilt: A gendered bond within the transnational family. *Emotion, Space and Society*, 16, 138–146.
- Vertovec, S. (1999). Conceiving and researching transnationalism. *Ethnic and Racial Studies*, 22, 447 – 462.
- Vertovec, S. (2007a). Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies*, 30(6), 1024–1054.
- Vertovec, S. (2007b). *Circular Migration: the way forward in global policy?* Oxford: University of Oxford: International Migration Institute (IMI).

- Villa-Torres, L. et al. (2017). Transnationalism and health: A systematic literature review on the use of transnationalism in the study of the health practices and behaviors of migrants. *Social Science & Medicine*, 183, 70–79.
- Viruell-Fuentes, E. A. and Schulz A. J. (2009). Toward a Dynamic Conceptualization of Social Ties and Context: Implications for Understanding Immigrant and Latino Health. *American Journal of Public Health*, 99(12), 2167–2175.
- Vitrai J. (2011). *Kevert módszereken alapuló tervezési eszköz dokumentációja*. Budapest: Magyar Addiktológiai Társaság.
- Vladicescu, N. and Vremis, M. (2012). *Social Impact of Emigration and Rural Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report – Moldova*. Köln: Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und -gestaltung e.V.
- Vremiş, M., Craievschi-Toartă, V., Rojco, A. and Cheianu-Andrei, D. (2010). *Approaches to Social Exclusion in the Republic of Moldova. Methodological and Analytical Aspects*. Chisinau: National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova.
- Waldinger, R. (2008). Between “Here” and “There”: Immigrant Cross-Border Activities and Loyalties. *International Migration Review*, 42(1), 3–29.
- Wang, X., Hu, X. and Shen, J. (2011). Affection of left children’s friendship quality on loneliness and depression. *Chinese Journal of Clinical Psychology*, 19(2), 252–254.
- Wang, Y-Y. et al. (2019). The prevalence of depressive symptoms in ‘left-behind children’ in China: a meta-analysis of comparative studies and epidemiological surveys. *Journal of Affective Disorders*, 244, 209–216.
- Watson, A. (2009). Social security for China's migrant workers - providing for old age. *Journal of Current Chinese Affairs*, 38(4), 85–115.
- Weber, M. (1994). Objectivity in social sciences and social policy. In Martin, M. and McIntyre, L. C., (eds.), *Readings in the philosophy of social sciences. Chapter 34* (535–545. p.). Cambridge: MIT Press.
- Wen, M. and Lin, D. (2012). Child development in rural China: children left behind by their migrant parents and children of nonmigrant families. *Child Development*, 83, 120–136.
- Wen, Y-J. et al. (2019). The effect of left-behind phenomenon and physical neglect on behavioral problems of children. *Child Abuse & Neglect*, 88, 144–151.
- Werner, H. (1996). Temporary migration of foreign workers. Illustrated with special regard to east-west migrations. *IAB Labour Market Research Topics*, 18, 1–35.
- Whitehead, A. and Hashim, I. (2005). Children and Migration. Background Paper for DFID Migration Team.

https://childhub.org/hu/system/tdf/library/attachments/dfid_05_child_mig_bac_0408.pdf?file=1&type=node&id=18153 Letöltve: 2020. december 7.

- Whyte, J. (2014). *Development and use of Human Resources. Causes and Consequences of Migration*. <https://www.slideshare.net/jermaine23/migration-41331528> Letöltve: 2020. szeptember 1.
- Wickramage, K. et al. (2015). Risk of mental health and nutritional problems for left-behind children of international labor migrants. *BMC Psychiatry*, 15(1), 412–423.
- Wickramasekara, P. (2011). *Circular Migration: A Triple Win or a Dead End*. Geneva: International Labour Office, Bureau for Workers' Activities (ACTRAV).
- Wille, C. (2012). *Grenzgänger und Räume der Grenze – Raumkonstruktionen in der Großregion SaarLorLux. Luxemburg-Studien*. Frankfurt: Peter Lang Verlag.
- Wimmer, A. and Glick Schiller, N. (2002). Methodological Nationalism and Beyond: Nation-state Building, Migration and the Social Sciences. *Global Networks*, 2(4), 301–334.
- Wong, M. (2006). The gendered politics of remittances in ghanaiian transnational families. *Economic Geography*, 82(4), 355–381.
- Xiao, Y. et al. (2019). Factors associated with psychological resilience in left-behind children in southwest China. *Asian Journal of Psychiatry*, 46, 1–5.
- Xiong, Y. (2015). The broken ladder: Why education provides no upward mobility for migrant children in China. *The China Quarterly*, 221, 161–184.
- Xu, H. (2017). The time use pattern and labour supply of the left behind spouse and children in rural China. *China Economic Review*, 46, 77–101.
- Xu, H. and Xie, Y. (2015). The causal effects of rural-to-urban migration on children's wellbeing in China. *European Sociological Review*, 31, 512–519.
- Yang, D. (2008). International migration, remittances, and household investment: Evidence from Philippine migrants' exchange rate shocks. *The Economic Journal*, 118(528), 591–630.
- Ye, J. and Pan, L. (2011). Differentiated childhoods: Impacts of rural labor migration on left-behind children in China. *Journal of Peasant Studies*, 38(2), 355–377.
- Zhang, H. (2018). A qualitative study on the rights of rural left-behind children in Sichuan Province, China. *Children and Youth Services Review*, 95, 12–18.
- Zhang, H. (2018). A qualitative study on the rights of rural left-behind children in Sichuan Province, China. *Children and Youth Services Review*, 95, 12–18.
- Zhao, Q., Yu, X., Wang, X. and Glauben, T. (2014). The impact of parental migration on children's school performance in rural China. *China Economic Review*, 31, 43–54.
- Zhou, C. et al. (2015). China's Left-Behind Children: Impact Of Parental Migration On Health, Nutrition, And Educational Outcomes. *Health Affairs*, 34(11), 1964–1971.

- Zhou, M., Murphy, R. and Tao, R. (2014). Effects of parents' migration on the education of children left behind in rural China. *Population and Development Review*, 40(2), 273–292.
- Zhu, K. (2015). *Migration, Remittances and Education: A Review of the Educational Performance of Left-behind Children in Rural China*. Lund: Lund University Department of Sociology.
- Zimmer, K. (2007). *Arbeitsmigration und demographische Krise. Ukraine Analysen*. Bremen: Forschungsstelle Osteuropa.

10. Absztrakt

MAGYARORSZÁGI TRANSZNACIONÁLIS CSALÁDOK – A Magyarországról Ausztriába irányuló munkavállalási célú migráció és távolsági ingázás, valamint annak családi kapcsolatokra és családtagok életére gyakorolt hatásai

A doktori disszertáció egyrészt bemutatja a Magyarországról Ausztriába irányuló munkavállalási célú mobilitási folyamatok trendjeit, területi mintázatait, valamint az osztrák munkaerőpiacon dolgozók szociodemográfiai jellemzőit; másrészt feltárja a családot „hátrahagyó” migráció jelenségét: a családtól való elszakadással járó külföldi munkavállalás magyarországi elterjedtségét és okait, a külföldi munka miatt kiskorú gyermekeiktől hosszabb-rövidebb ideig távollévő (átmenetileg/tartósan külföldön élő vagy távolsági ingázó) szülők demográfiai profilját és transznacionális gyakorlatait, a transznacionális életmód családon belüli hatalmi és szerepviszonyokra, családtagok közötti kapcsolatokra és családtagok életére gyakorolt hatásait, illetve a transznacionális családok tagjainak jövőbeli terveit.

A kutatás kevert módszertanra épül, az elemzéshez kvantitatív és kvalitatív adatokat egyaránt felhasznál: a Munkaerő-felmérés (MEF) 2003–2020-as adatállományai, valamint a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus adatai mellett egy transznacionális családokban élő, kiskorú gyermeket nevelő szülők (n=25) körében készült interjúk kutatás eredményeit. A primer adatok elemzése leíró statisztikai módszerrel és logisztikus regressziós modellek alapján történt, az interjúk tematikus elemzéssel kerültek feldolgozásra.

A vizsgált adatsorok alapján a külföldre történő munkavállalási célú távolsági ingázás térnyeréséből kifolyólag Magyarországon a kiskorú gyermeket nevelő transznacionális családok száma egyre inkább növekszik. Bár a témában készült nemzetközi kutatások meglehetősen kedvezőtlenül festik le e családok, legfőképpen a hátrahagyott/otthon maradó partnerek és gyerekek helyzetét, az értekezés eredményei rávilágítanak arra, hogy ez nem feltétlenül van így, a transznacionális életmód hatalmi és szerepviszonyra, családtagok közötti kapcsolatokra és családtagok életére gyakorolt hatásait számos tényező befolyásolja. Összességében látszik, hogy a szülők külföldi munka miatti távollétére nem indokolt „hátrahagyásként” tekinteni, hiszen legfőképpen gyermekeik miatt vállalják a családtól való elszakadással járó külföldi munkát, és ugyan távolról, de odaadón gondoskodnak gyermekeikről, miközben ők azok, akik leginkább elszenvedik a transznacionális élet következményeit.

Kulcsszavak: transznacionális családok, hátrahagyott gyerekek, nemzetközi mobilitás, külföldi munkavállalás, ausztriai munka, ingázás

11. Abstract

HUNGARIAN TRANSNATIONAL FAMILIES - Work-related migration and long-distance commuting from Hungary to Austria and its effects on family relationships and the lives of family members

On one hand, the doctoral dissertation presents the trends and territorial patterns of work-related mobility processes from Hungary to Austria, as well as the sociodemographic characteristics of those working in the Austrian labor market; on the other hand, it explores the phenomenon of "leaving the family behind" migration: the prevalence and causes of work abroad involving separation from the family in Hungary, the demographic profile and transnational practices of parents who are away from their minor children for longer or shorter periods of time due to working abroad (temporarily/permanently living abroad or long-distance commuters), the effects of the transnational lifestyle on power and role relations within the family, the relationships between family members and on the lives of family members, as well as the future plans of members of transnational families.

The research is based on a mixed methodology, using both quantitative and qualitative data for the analysis: in addition to the 2003-2020 data files of the Labor Force Survey (LFS), as well as data from the 2011 census and the 2016 microcensus, and the results of interviews conducted among parents (n=25) of minor children living in transnational families. The primary data were analyzed using descriptive statistics and logistic regression, the interviews were examined using thematic analysis.

The findings of the analyses were, that the number of transnational families raising minor children in Hungary is increasing due to the increase in long-distance commuting for the purpose of employment abroad. Although the international research on the subject tends to paint a rather unfavorable picture of the situation of these families, especially of the partners and children who are left behind/stay at home, the empirical results suggest that this is not necessarily the case, the transnational lifestyle affects the power and role relations, the relationships between family members and the lives of family members but these effects are influenced by many factors. Overall, it seems that the physical absence of parents due to work abroad should not be seen as a "leaving behind", since they take up work abroad, involving separation from the family, mainly for the sake of their children, and although they take care of their children from a distance, it's done with devotion, while they turn out to be the ones who suffer the most from the consequences of transnational life.

Keywords: transnational families, children left behind, international mobility, employment abroad, work in Austria, commuting

12. Plágiumnyilatkozat

Doktori értekezés benyújtása és nyilatkozat a dolgozat eredetiségéről

Alulírott

név: Horváth Veronika

születési név: Horváth Veronika

anyja neve: Mühl Katalin

születési hely, idő: Körmend, 1990.06.05.

MAGYARORSZÁGI TRANSZNACIONÁLIS CSALÁDOK – A Magyarországról Ausztriába irányuló munkavállalási célú migráció és távolsági ingázás, valamint annak családi kapcsolatokra és családtagok életére gyakorolt hatásai című doktori értekezésemet a mai napon benyújtom a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Demográfia és Szociológia Doktori Iskola, Demográfia Programjához fokozatszerzés céljából.

Témavezető(k) neve(i): Varga Szabolcsné Gödri Irén (PhD), Őri Péter (PhD)

Egyúttal nyilatkozom, hogy jelen eljárás során benyújtott doktori értekezésemet

- korábban más doktori iskolába (sem hazai, sem külföldi egyetemen) nem nyújtottam be,
- fokozatszerzési eljárásra jelentkezésemet két éven belül nem utasították el,
- az elmúlt két esztendőben nem volt sikertelen doktori eljárásom,
- öt éven belül doktori fokozatom visszavonására nem került sor,
- értekezésem önálló munka, más szellemi alkotását sajátomként nem mutattam be, az irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljeseek, az értekezés elkészítésénél hamis vagy hamisított adatokat nem használtam.

Dátum: Szombathely, 2022.08.30.

.....
doktorvárományos/doktorjelölt aláírása

A kari hivatal/doktori iskola igazolása

A fent megadott címmel készült doktori dolgozatot átvettem

Pécs, év hónap nap.

.....
doktori ügyintéző aláírása